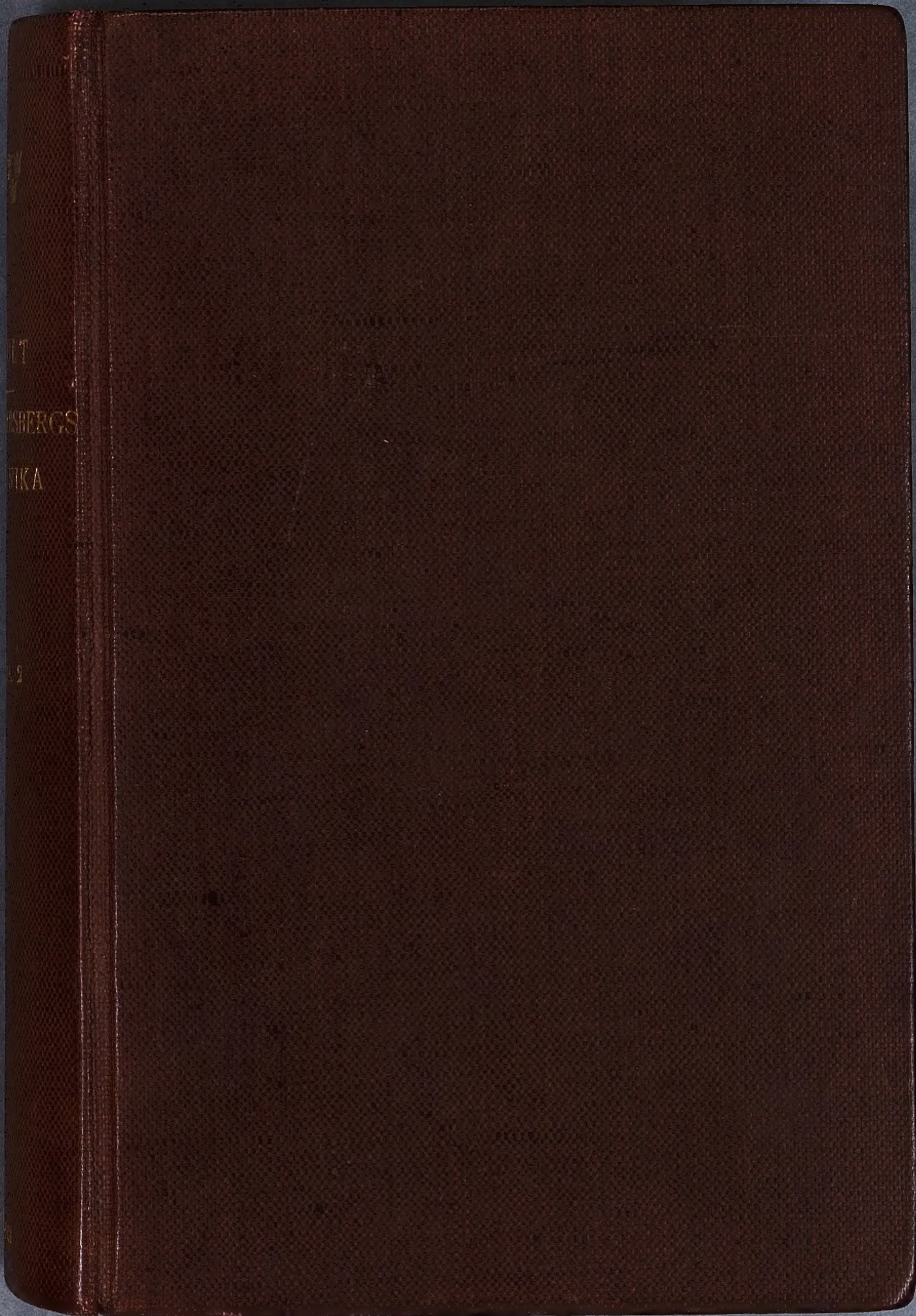

KARL HULT

LJUSNARSBERGS KRÖNIKA

UTGIFVARENS FÖRLAG, SÄTER

LJUSNARSBERGS KRÖNIKA

AF

KARL HULT

Andra öfversedda, förbättrade och tillökade upplagan.
Med en karta.

»Sällan gifwes wäl någon så obekymrad om det framfarna att han icke någon gång hugfylles weta, huru, hwad han bebor, i förtiden tillkommit.»

ERIK ODELSTIERNA,

1. Krönikans förspråk till läsaren.

Min ögon woro slutna: Lång tijd och för mykit mörker hade sleckt theras ljus. Jag låg och sof i min undangömda wrå, beteckt med sekelgammalt dam. Tå liöd en röst i min öron: "Stå upp du ålderstigna och tala till det släkte som nu lefwer!"

En underlig käntzla förnams i mit bryst, en käntzla af frögd öfwer at finna en tolk til mina hemligheeter och af skam, tå jag wißte mykit af thet, som jag gömde uppå, mara hemliga skett och war skemligit at säga; men tenkte jag: thet nuutijda slechtet kan draaga nytto af mina förfarenheeter, kan mögeligen lära sig undfly the illaka wägarna occh älska the gooda.

Så kommer jag tå för att öpna för tig minnets fatabur: the gångna slechtleeden skola eendels upstå ur sin graf med både oarter och dygder. Ehwad tu än må få weeta, kom ihog at the woro tina fäder och at thet är them tu bräs uppå. Le icke åt theras skam, men gläds tå du ser hwad the orkat. Frögda tig åt the land the släpat och slijtit för. "Ja, blif i landet och föd dig redeliga. Haf tina lust i HERRanom: han skal gifwa tig, hwad tit hierta önskar. Hedra tin fader och tina moder på thet at tu må lenge lefua och att tig må wel gå uti the lande, som HERREN tin Gud tig gifwit hafuer."

2. Förord till 2:a upplagan.

Det är nu nära 27 år sedan 1:a upplagan af *Ljusnarsbergs Krönika* utkom. Länge har hon varit utsåld. Ofta efterfrågad. Om hennes utgifvande ånyo ha direkta uppmaningar ingått. Och nu kommer hon i en ny och, som jag hoppas, förbättrad samt betydligt tillökad upplaga.

Hur detta kunnat ske i dessa dyrtider förklaras däraf, att ett frikostigt anslag till bokens utgifvande lämnats af Ljusnarsbergs kyrkostämma samt därtill bidrag af en hel skara för hembygdens historia intresserade män och kvinnor. Jag begagnar tillfället att tacka alla gifvare och hoppas, att deras godvilja måtte lända dem till glädje, när de sitta med boken i hand. Men icke blott pängar kräfves för ett sådant verk, äfven arbete. Detta har för utgifvaren varit ganska kännbart, då han under senaste året innehaft icke mindre än 4 befattningar. Men det har också känts såsom en lisa och vederkvickelse att få på nytt lefva sig in i gamla, kära minnen och skåda syner från framfarna dagar.

Till arbetets underlättande har mycket bidragit den skara medhjälpare, som stått till buds med både råd och hvarjehanda upplysningar. Af dem är det i synnerhet tre, till hvilka jag står i stor tacksamhetsskuld: Dokt. *Hjalmar Swederus*, som varit nog vänlig att ställa till Krönikans förfogande en hel massa ypperliga fotografier till illustrationer. Vidare ombudsmannen *J. E. Andersson* i Grufriset, som varit oförtruten att insamla material för ökande af bokens innehåll samt lokomotivföraren *F. A.*

Jansson, som lämnat värderika notiser om järnvägsförhållandena i orten. Andra okända medhjälpare icke förglömmandes.

Hvad källorna angår, så äro dessa hufvudsakligen de samma som till 1:a uppl. Blott att *Odelstjernas jordebok* och *Petri Olai kyrkobok* förelegat i fullständiga af undertecknad gjorda afskrifter.

Källförteckningen till 1:a upplagan följer här: »*kyrkstämmo-* och *kyrkrådsprotokoll, kyrkböcker, bref* och *handlingar* af hvarjehanda slag i Ljusnarsbergs kyrkoarkiv; »*Kungl. Stadgar, Förordningar m. m. ang. Justitien och hushållningen vid Bergverken och Bruken uti Sveriges rike och ther under lydande provincier*», utgifna Sthlm 1736, 1786, 1797, 1837, 4 delar; »*Bergverks Lexikon*» af Sven Rinman; »*Författningar rörande Nya Kopparbergs härad.*» Örebro, Lindh 1830: »*Försök till Beskrifning öfver Nya Kopparbergs socken*» af Eric Gustaf Hammarström, Studerade 1811; »*Historiskt sammandrag om Svenska Bergverkens uppkomst och utveckling*» af J. O. Carlberg. Sthlm 1879; »*Metallurgiska Anteckningar*» af B. G. Bredberg, 5:te och 7:de H. Sthlm, L. J. Hierta 1869; »*Västerås stifts Herdaminne*» af J. F. Muncktell; »*Handskrifna afskrifter och anteckningar*» af pastor R. Blumenberg i Örebro Fornminnesförenings bibliotek».

Härtill kan tilläggas ett nyare förtjänsfullt arbete af prof. Helge Nelson »En bergslagsbygd» intagen i Tidskriften Ymer 1913, h. 3. Andra källor äro angifna hvar på sitt ställe.

Nu är min önskan blott att kärleken till den bygd, hvars historia här behandlas, måtte få öfverskyla bristerna hos krönikeboken samt att denna till de vänner den redan har, må förvärfva flera.

Säter i september 1918.

K. H.

Till Krönikan och dess skrifvare.

Från en Laxbrostugans ättling.

Du gamla Krönika, Du goda hembygdsbok,
hell Dig, och trefalt hell Din Fader lärd och klok!
Du blifvit oss en vän, som följer genom åren,
alltjämt dess mera kär, ju gråare bli håren.
En stilla språksam röst, en vänlig sagofé,
som trollar taflor fram af svunnet väl och ve,
som täljer bygdens alla små och stora öden
i strid och fredlig id, i välgången och nöden.

*

Mörk står skogen öfver landet.
Endast sjöar glimma ljusa
mellan höga tunga bergen —
tunga, mörka slott, som gömma
skatter i de slutna salar,
rikedom i stängda kamrar.
Se, då kommer där en ensam
liten gubbe ströfvande
mellan vattnen till att vittja
sina fiskdon, öfver bergen
till att spana efter villbråd.
Och då ser han, Mårten Finne,
något blänka där i riset,
och då hittar han en småsten,
rena kopparn, grann och glansfull.
Bergfrun har väl tappat smycket,
när hon hälsat på sin syster
skogsfrun bortåt Ilers klack.
Hämd tog Bergfrun — Mårten Finne
slogs med blindhet — kanske såg han
henne själf och blef så bländad
af den skönas glans och stass.
Men det smycke, som han funnit,
det vart nyckeln in i berget —
alla stängda portar sprängas,
alla slutna salar öppnas,
skatter dragas fram i ljuset
ur de tysta mörka höjder,
Bergfruns rikedomar röfvas
raskt ur alla Ljusnars-berg.
Lavar timras, bälgar flåsa,
konsten gnisslar, rostar ryka,
trefna stugor, burgna gårdar

byggas, röda kyrkans spira
skjuter smäcker högt mot skyn.
Åkrar brytas, ängar blomma —
det är lif och lust och folkfärd
mellan glimmerljusa sjöar,
mellan höga, mörka bergen.

*

Och herrgårdar, hyttor och bruk, de bundo kring bygden en krans,
och hartnär mitt i den låg den finaste stuga, som fanns.

Där bodde sexmän och tolfmän och bergsmän, en långan rad.
I fäder, med vördnad jag ser Era namn på Krönikans blad!

Fast rifven är Laxbrostugan och flyttad till främmande mark,
för mig står hon än på sin gamla-tomt, så bred och trygg och stark.

Jag sitter i gästabudssalen, det rymliga ljusa gemak
med slottslik brasuspis och blomsterbemåladt tak.

Här råkades storfolk från bergslag och härader rundtomkring,
här fägnades gäster, och här hölls gille och här hölls ting.

Jag ser dem samlade där kring det väldiga nämndemansbord.
Sin rund går silfverpokalen — där spills hvarken öl eller ord.

Där sägs hvad som tarfvas, ej mer, där handlas med kraft och mod,
de ha väl alla en droppe af Fader Haralds blod.

Han kom, Fader Harald, från Gamla Berget vid Fahlu stad —
hans namn och verk stå ristade djupt på Krönikans blad.

Där nämns ock Fru Anna, som tumlade djärft sin springare yr,
och Fru Brita, som följde sin man på långväga äfventyr.

Där nämns deras dotter, en ny Fru Anna, hon tog i sin vård
som första husfru Laxbro-Mickels präktiga gård.

Och andra män byggde andra gårdar — ett vimmel jag ser
af unga och gamla, led efter led. Jag hälsar Er.

I vördade skuggor! Jag tackar Dig Krönika, Du som gaf
dem lif på nytt och väckte dem upp ur glömskans graf!

Karl-Erik Forsslund.

Innehållsförteckning.

Illustrationsförteckning.

I. Porträtt:

II. Gårdar, utsikter, grufvor, hyttor m. m.:

I.

Framställning

af

Ljusnarsbergs församlings öden

från äldsta tid till medlet af 1800-talet.

FALUN
FALU NYA BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG
1918.

Utsikt vid sjön Ljusnarn.

A. Grundläggningstiden 1600—1650.

Det fanns en tid då *Ljusnarsberg* icke ens var kändt till namnet. Ännu mindre visste någon hvar själfva landet var beläget. Först ett stycke in på 1600-talet dyker namnet upp och man finner det höra till en obygd, dittills befolkad endast eller till större delen af några skogsfinnar.

Namnet kommer af sjön *Ljusnarn.* Dess glittrande våg har i forna dagar likasom nu tett sig såsom en behaglig *ljusning* i den omgifvande dysterheten af idel skog och berg; ty öppna slätter kan man här knappast tala om. Man skulle kunna tolka namnet så: »Bergen kring Ljusnarn». Dessa lydde fordomsdags dels till Dalarne norrut, dels till Linde och Ramsberg söder och öster ut, från Ljusnarn räknadt.

Sägnen förmäler, att när Olof Larsson Skräddare, efter hvilken Olof Skräddartorp har sitt namn, på 1640-talet började upptaga ett nybygge strax öster om sundet mellan de nu varande sjöarna Björken och Olofssjön, fann han midt i råskillnaden mellan Nerike och Dalarne en stor stock, efter hvilken han kallade sitt nybygge *Råstock*. Hur det var med den där stocken, vet man icke med visshet. Blott det är säkert, att gränsen till Dalarne strök fram här ända till år 1669, då den förlades 2 mil längre i norr eller litet ofvanom sjöarne Hörken i nu varande Ljusnarsberg. Därigenom blefvo de s. k. *nyfinnarne* i Grangärdes socken samt *Bresjö-* och *Aflångsfinnarne* i Norrbärkes socken lagda till Örebro höfdingdöme[1]).

Hela trakten söder om Råstock räknades höra till Linde med undantag af de områden, som lågo kring *Rälln* längst söder ut och kring *Kölsjön* och *Sandsjön* öster ut, hvilka räknades till Ramsberg.

Man finner att två socknar i Dalarne och två i Västmanland fått afstå land för att bilda denna till ytan mest vidsträckta och på samma gång till terrängen mest oländiga socken i Örebro län, som innesluter ett område af 5 ½ kvadratmil, hvaraf nära 16,000 tunnl. utgöras af sjöar och vattendrag[2]). Sjöar kunna räknas till öfver hundra; bäckar och strömmar äro också talrika; men första rummet ibland de senare intages af *Nitt-* och *Hörksälfvarne*. Dessa afdela mer än halfva socknen i tvänne större dalgångar, hvilka förenas med hvarandra i sydöstra hörnet, där *Norrsjön* utgör gräns mot Ramsberg.

[1]) 1652 den 30 juni reglerades gränsen mot Norrbärke. Ett röse uppfördes på en holme i sjön Korslången med utspringande stenar, som visa gränslinjerna åt fyra håll mellan Norrbärke, Malingsbo, Ramsberg och Ljusnarsberg.

[2]) I nyare mått: 603,52 kvkm. land och 62,19 kvkm. vatten. Största längden från norr till söder är ungefär 5 mil och största bredden från öster till väster 3 mil.

Från sjön Stora Nitten i Grangärdes socken infaller Nittälfven vid nordvästra sockenhörnet och följer västra gränsen söder ut. Efter två mils rask fart i denna riktning böjer den sig åt sydost, mottager ett tillflöde från *Salbosjön* och utfaller så i Ljusnarn (162 m. ö. h.)

Vid nordöstra stranden af denna sjö på de s. k. *bottnarna* har af ålder varit nederlagsplats för det af Bergslaget genom Nittälfven flottade virke, bestående af grufved och timmer.

Nittälfsdalen utmärker sig för en vild, storslagen skönhet, i synnerhet vid byarne *Östra* och *Västra Älfhöjden* samt *Stora Ufberget.*

Sjön Ljusnarn har vid *Stjärnfors* bruk sitt utlopp medelst en å, som under sin fortgång öster ut får namn af *Rällsälfven* och utfaller i den förut omtalade Norrsjön vid Rällssmedjan (96 m. ö. h.).

Står man på *Örtjärnsbergets* topp, som vid nordgränsen till Dalarne höjer sig 462 meter öfver hafvet, har man strax under sina fötter *Norra Hörkens* vattenspegel. Längre åt sydost utbreder *Södra Hörken* sin mångförgrenade yta[1]). Från den förra af dessa sjöar utgår *Hörksälfven,* den andra af socknens mera betydande strömmar. Efter nära en mils lopp i söder förenar sig denna älf med den från sjöarne *Stora* och *Lilla Kumlan* utgående Kummelälfven och uttömmer snart därefter sitt vatten i sjön *Björken.* Där utgjuter sig äfven ett annat nordost ifrån kommande strömdrag, hvars upphof är Södra Hörken.

Denna sjö har nämligen sitt utlopp med en å, som genom *Siksjön* och *Högforstjärn* letar sig fram förbi *Segerfors* f. d. silfververk och under namn af *Högforsälfven* drager sig vidare åt söder genom *Abbortjärn* för att hasta till Björken (153 m. ö. h.).

[1]) Hörkarnes höjd öfver hafvet är 255 m.

Sjön med detta namn har en kamrat *Södra Björken* eller *Olofssjön*, med hvilken den blandar sitt vatten vid *Sundet*. Denna har fått namnet Olofssjön af första åbon i *Viken*, *Olof Sigfridsson*, och afbördar sig sitt vatten i *Finnhytteån*, 1/4 mil norr om Ljusnarsbergs kyrka. Flytande förbi gamla kopparbruket får denna å namn af *Bruksälfven*, hvarefter den böjer sig mera åt sydost och

Utsikt från Grufberget.

efter åtskilliga slingerbukter öfvergår till lugnvatten i Norrsjön. Här taga nu de båda älfvarna hvarandra i hand för att såsom en enda ström fortsätta sin väg ned emot slättbyggden, där Arbogaån upptager dem i sin famn och för deras svällande böljor ut i Mälaren och från Mälaren ut i det stora hafvet.

Hörksälfsdalen utmärker sig för en mera blid skönhet. Björkarne ha en särdeles god trefnad utefter älfvens buktiga stränder. I synnerhet är naturen kring sjöarne Norra och Södra Björken samt Norrsjön förtjusande, parad af stolthet och behag.

Utom de nu anförda förekomma äfven flera smärre bäckar och vattendrag, hvilka såsom mindre betydande förbigås. Blott så mycket kan påpekas, att sjön *Aflången* på gränsen mot Norrbärke hör genom sitt aflopp till Kolbäcksåns vattensystem samt *Norra Bresjön* och *Korslången* till Hedströmmens.

Ansenliga höjder, merändels skogbevuxna berg och åsar, förekomma öfver allt härs och tvärs i denna vidsträckta bergslagsbygd. Örtjärnsberget är redan omtaladt. Östra och Vestra *Älfshöjdsbergen* åtskiljas af en djup, smal dalgång, där Nittälfven hoppar fram öfver klippor och hällar. Längre söderut har man från *Storhöjden* en vid utsikt öfver Nittälfsdalen, som här låter hela sitt dystra allvar framträda. *Gillers* klack, 2 1/2 fjärdingsväg norrut från Ljusnarsbergs kyrka, erbjuder fri, öppen utsikt öfver hela socknen. Södra delen däraf med Norrsjön i midten tager sig mycket bra ut från *Grufberget* i närheten af Bångbro järnverk.

Andra märkbart uppstigande höjder äro *Brattberget*, *Salboknös* och *Kroktjärnsbergen*.

Vidsträckta *mossar* utbreda ödsliga vidder mellan höjderna. Många skulle kunna odlas, enär utlopp vanligen icke saknas.

Berggrund och jordmån. Den nordligaste delen af Ljusnarsbergs socken från S. Hörken i norr till Bångbro i söder, inneslutande inom sig *Gillers klack* (408 m.) m. fl. höga toppar, består af granit. Äfven *Örtjärnsberget* norr om N. Hörken (den högsta toppen inom V. Bergslagen) utgöres af granit, äfvensom nordvästra hörnet af området nedåt Älfhöjden med toppar på 400 meter såsom *Vinterhöjden* (422 m.) vid V. Älfhöjden. På alla sidor omgifvet af leptit höjer sig söder om Salbo och Ljusnarn ett granitområde. I

stort sedt bestå de mest vidsträckta höjdområdena af granit med en och annan dioritklump. Mellan granithöjderna ligga insänkta långsmala »sprickdalar» med branta sidor samt med mossar och sjöar i sina bottnar. Höjderna breda stundom ut sig till jämna platåer med en och annan af isen en gång rundslipad topp (ex. Runnberget). Skogsmarken är såsom man kan öfvertyga sig om, när man färdas mellan Grängesberg och Ställdalen, ovanligt rik på stenblock. Någon malm finnes ej här i bergen. Men den blandade barrskogen växer tät och kraftig på moränen, som granitens lättvittrade fältspat gjort till en härlig skogsmark, så framt icke stenblocken utgöra hinder i vägen. Dessa malmfattiga, högt belägna, söndersprängda områden äro de ödsligaste och minst befolkade, samt erbjuda, när man ser ut öfver dem från någon höjd, en dyster anblick.

Äfven i gneisen saknas malmfyndigheter af betydenhet. Det är leptiten, som är den egentligen malmförande stenarten. Leptiten, som mest förekommer väster och söder om Hörkselfven.

Sköttgrufvefältet innehåller svartmalm.

Svartviks- och Ställbergsfälten ligga i kalksten, som bidrager till en rikare växtlighet så väl i skogen som på åkertegarna. Vid kalkstenen äro äfven Svepar och Kristtjärngrufvorna samt Yxsjö koppargrufva bundna.

Grannuliten (ett slags leptit, som stundom öfvergår till glimmerskiffer och som här icke har någon större utsträckning) innesluter i sig gamla koppargrufvan och Finngrufvans malmstreck.

Den sänka, i hvilken Salbosjön och Ljusnarn ligga, är uppfylld af mossar och sträcker sig upp efter Nittälfven mellan väldiga, vilda branter.

Samlad lera förekommer endast kring Norrsjön. Blandad med sand träffas leran kring Olofssjön och Björken. Annars är jordmånen i allmänhet en mager stenbunden sandjord[1].

* * *

Första bebyggare.

Att socknens *första bebyggare* varit finnar, som i slutet af 15- och början af 1600-talet nedsatt sig dels kring sjön Ljusnarn, dels kring Hörksjöarne, därpå äga vi kungsord, för att icke tala om de många finska namn som förekomma. I ett Karl IX:s bref, dat. Örebro den 16 mars 1606, omtalas en torpare *Henrik Nilsson* vid Ljusnarn, som å tre sina grannars vägnar klagar öfver, att öfvervåld tillfogats dem på de ägor som de uppröjt af andra, som bodde två mil därifrån. Denne Henrik Nilsson var finne och hitflyttade i slutet af 1500-talet från Värmland. I ett annat kungabref, dat. Vestra Sölvberget i Norrbärke den 16 dec. 1607, omtalas tre finnar, nämligen *Lasse Jönsson*[1], *Henrik Andersson*[2] och *Peder Pedersson*[3]. Dessa erhålla för sig och efterkommande tillstånd att i Hörken upptaga torpställen, för hvilka sex frihetsår utlofvas. Längre fram i tiden befinnas finnarne i *Gränge* och *Berkies* skogar anföra klagomål däröfver, att uppbördsmannen ville tvinga dem till penningar 20 Daler koppar- eller 10 Dr silfvermynt för hvart skeppund järn de voro skyldiga att utgöra. Bergsamtsresolutionen å dessa klagomål är daterad den 12 aug. 1634.

Utom den kännedom man äger om dessa finska nybyggare, vet man med säkerhet att Salbo hemman

---

[1]) Föreg. framställning om berg- och jordmån stöder sig på Helge Nelson »En bergslagsbygd».

[1]) Vid Hörksnäs. [2]) Vid Silkesberg. [3]) Med tillnamnet Osmi vid S. Hörken.

förekom redan på 1540-talet. Erik i Saleboda hade 1541 en utgift för hyttan af ett hundra osmundsjärn.

Allt nog, socknens första bebyggare utgjordes vid början af 1600-talet till allra största delen af finnar, närmast såsom det synes komma dels från Värmland, dels från Dalarne, samt kringströdda i skogsmarkerna och närande sig med jakt och fiske samt svedjande.

Bergshandteringens uppkomst och ordnande. 1624–1650.

Anledning till ortens rikare bebyggande och uppodling gaf *koppargrufvans* upptäckt 1624. Såsom hennes första uppfinnare omtalas *Mårten* från Löa, en finne. Denne hade för plägsed att fiska i sjöarne här i trakten, enkannerligen Björkaren och Ljusnaren. Vid det han går genom skogen på väg till dessa sjöar, blir han varse på en berghäll en sten, som blänkte klart emot solen. När han tog upp stenen, märkte han dess ovanliga tyngd och började fundera, hvad detta kunde innebära. Han visade sitt fynd för en gammal malmletare från Riddarhyttan i Skinnsberg, vid namn *Jakob Urbansson*, hvilken fann koppar i stenen.

Själf begaf sig denne Jakob hit, upptäckte ett malmstreck och började 1628, understödd af den bekante holländaren *Louis de Geer*, skärpa efter kopparmalm och uppbyggde en hytta (Krokfors). Finnarne togo efter och upptogo ett grufhål bredvid Jakobs samt byggde för egen räkning en hytta i strömmen. År 1630 anlände 10 personer från Gamla Kopparberget och upptogo äfven de ett grufhål och byggde sig en smältugn. Äfven lät Louis de Geer uppföra en hytta, så att fyra sådana på kort tid uppstodo.

Sex frihetsår för tillverkningen beviljades *Ljusnars kopparverk* 1630, Men »Mårten finne, som grufstället

upptäckt, blef strax slagen med blindhet, den ock varade uti många år, till dess hans lif ändades», förmäler sagan.

På det nya gruffältet rådde dock ingen ordning. Öfverbergmästaren *Georg Griesbach*[1]) beordrades att besiktiga och iordningsställa bergsbruket härstädes 1632. Efter företagen undersökning aflät han till konungen ett utlåtande, däri han klagar icke blott däröfver, att kopparn ej enligt kontraktet försåldes till kronan, utan äfven däröfver, att tillverkarena lefde i ständig träta och oenighet med hvarandra. Han försökte bringa reda i oredan och inrättade tre rotar, som i tur och ordning, enligt s. k. *pargång*, skulle flitigt bränna och arbeta utan att träta med hvarandra. Hvarje rote skulle för bränningen »tillmaka» lika mycket ved och hålla lika många tjänare. Först på dagen skulle alla tre rotarne gemensamt göra grufvan ren, sedan bränna efter pargången såsom brukligt var vid Stora Kopparberget. Rotarne skulle dela malmen lika sins emellan samt leverera den färdiga kopparn till Hans Maj:ts fogde *Kristoffer Jägern* i Lindesås, hvilken hade att betala dem 24 Riksdaler eller Dalersvärde i kopparmynt för hvarje skeppund.

Första roten bestod af *svenskar*, nämligen rotmästaren *Anders Björsson* från Vestergylln, af hvilken Björsarf har sitt namn, *Per Andersson*, sedermera nämndeman vid Bruket, *Tyvves Andersson, Hinrik Grellsson* vid Bruket, stamfader till Kronbergarne, *Oluf Matsson*, sexman vid

---

1) *Griesbach Georg*, född 1587 i Braunschweig, död 1651, blef efter anställning vid flera tyska bergverk kapten vid de svenska minörerna 1624, men sändes inom kort af Gustaf Adolf till Sverige för att som bergmästare taga vård om bergverken. Efter deltagande i fälttåget i Tyskland 1625—30 ägnade han sig uteslutande åt de svenska bergverken, särskildt Falu och Sala grufvor.

Bruket, *Oluf Olufsson* vid Konstdammen, sexman, *Oluf Persson* vid Bruket, sexman, *Daniel Olufsson, Mikel Andersson* och *Jakob Nilsson.*

Andra roten bestod af *finnar*, nämligen rotmästaren *Nils Henriksson*[1]) vid Björkbro, *Hans Bengtsson* i Björksund, sedermera kyrkvärd, *Oluf Sigfridsson* i Viken, *Mats Matsson* i Sundet, *Nils Skräddare, Grells Stefansson, Lasse Henriksson* och *Stefan Grellsson* i Ljusnarn.

Tredje roten bestod af *Jakob Urbansson* och hans, d. v. s. Louis de Geers folk under ledning af Niklas Tysk, sedan Jakob Urbansson måst fly till Norge efter att ha slagit en dräng så illa att denne dött. Louis de Geer drog ock inom kort sin hand tillbaka. I stället uppträdde en man, som blef bergshandteringens egentlige ordnare härstädes, nämligen *Harald Olufsson* från Falun, sedan 1637 ortens förste bergmästare.

De 1630 beviljade sex frihetsåren utsträcktes med ytterligare fem sådana genom regeringens bref af d. 16 nov. 1636. Bergsmännen fingo ock därigenom rätt till egen garhytta men förpliktades att sälja all koppar de kunde tillverka till kopparkompaniet för 30 Rdr skp-gar. Den nye bergmästaren anbefalldes att inrätta grufveschakt, hålldammar och smälthyttor. Såsom innehafvare af det gamla Salbohemmanet, blef Harald själf en stor delägare i koppargrufvan: innehafvare af 20 fjärdeparter.

Harald slog sig tillsammans med finnarne, förändrade den pargång, som Griesback inrättat, så att grufvan hädanefter skulle vara indelad i 25 par och hvarje par utgöra 4 fjärdeparter eller grufdelar. Härigenom kom bergsbruket till stadga och utveckling. Harald Olufsson uppträder också i akterna under namnet »fader Harald».

---

[1]) 1806 d. 7 april dog sexman Erik Janssons i Björkbro hustru Kristina Jansdotter, den sista af Nils Hinderssons efterkommande, som bibehållit sig vid Björkbro allt intill denna tid.

På ansökan af H. O. erhöll Bergslagen år 1640 den 4 nov. sitt särskilda sigill med omskrift: »Ljusnars kopparbergs signet 1640», särskilda grufartiklar samt kopparvågen förlagd på samma plats, där grufstugan nu står. Följande år på därom framställd underånig begäran, beviljades bergsmännen kungligt privilegium på *bergsfrihet* och *frälse* för deras hemman och torp, nämligen de bergsmän, som bosatte och lagde voro under *Ljusnars kopparbruk* och där ägde grufdelar, nämligen uti Lindås socken: *Björtjärn*[1], *Ljusnaren* och *Salsboda* byar samt i Ramsbergs socken *Viken* och *Rellen* jämte alla andra, som bodde i nybyggen och torpställen, hvilka de själfva af skog och dalar upptagit och röjt hade, jämväl ock därefter komme att upptaga. Till gengäld härför skulle de med högsta flit och allvar fortsätta och bedrifva bergsbruket samt Kronan tull eller tiondeafrad i rättan tid utgöra.

Brefvet är dateradt den 17 maj 1641.

Till en början bestämdes afraden till hvart 4:de skeppund af tillverkningen, men nedsattes redan samma år till hvart 6:te skeppund, sjötullen dock undantagen, hvilken vid sjöfarten utgifvas skulle. 1651 till hvart 12:te Skpd på 3 år. År 1641 fick grufvan sin första konstbyggnad, uppförd af *Isak Andersson* från Salberget, hvilken här blef den förste konstmästaren ochbodde vid Myrbo.

År 1646 inträffade ett stort ras i grufvan; 1647 den 20 mars stadfäste drottning Kristina Bergslagets förut

[1] Förmodligen Björsarf?

under förmyndarestyrelsen beviljade privilegier. Äfven förlängdes tills vidare den lindring i afraden, som 1641 blifvit bestämd. Slutligen skulle allmogen kring kopparverket hafva fritt tillstånd att utan förhinder från närliggande städers sida göra till Bruket tillförsel af allehanda persedlar, som där kunde betarfvas. Detta bestämdes närmare 1649 så, att tillförseln skulle vara fri på allehanda viktualiepersedlar, tärande och nötande varor från alla orter i riket, särdeles omliggande städer och landskap.

Parens antal ökades 1650 till 26 eller 104 fjärdedelar. För så vidt det berodde på lagbud och privilegier kunde nu koppartillverkningens framtid anses betryggad.

Vi lämna den också tills vidare och öfvergå till någoting annat.

* * *

1629. I sist anförda kungabref af den 20 mars 1647 förekommer på slutet följande nådiga utlåtande: »Sist förunne vi ock nådigst våra undersåtare och bergsmän till deras *kyrkobyggning* och flera deras nödiga tarfvors ersätt och stoppande den årliga skatt, som af de finntorp därsammastädes, hvilka ingen grufdel hafva, i stångjärn utgöres, att njuta och behålla oss till en behaglig tid».

Här omtalas kyrkobyggningen. Det gäller att förmäla, huru Ljusnarsbergarne fingo sig präst och kyrka m. m.

Redan så tidigt som 1629 hade härvarande bergsmän, torpare och husmän till ett antal af 40 afsändt ombud till Västerås och Domkapitlet med begäran om egen sittande präst och ständig gudstjänst vid koppar-

bruket. En fridens apostel kunde allt för väl behöfvas bland de oroliga, trätlystna grufkarlarne. Därtill hade alla, som bodde i trakten, så väl i grufvans närhet som borta på skogarna, långt till sina sockenkyrkor i Grangärde och Norrbärke, Ramsberg och Linde. Framställningen till Domkapitlet var alltså särdeles behjärtansvärd och förblef icke häller ohörd.

1629 den 19 okt. är prosten i Arboga *Petrus Drivius* tillika med lektorn *Johan Olai Darlekarlus* uppe vid kopparbruket för att uppå kapitlets vägnar vid Björken bese, hvad lägenhet där vore att uppbygga ett kapell samt nödtorfteligen uppehålla en predikant. De utskickade hade begärt att få en, som kunde predika både på svenska och finska. De fasthöllo nu vid sin begäran; men af finnerne var ingen tillstädes från Nora, Nås, Gränge och Bärkie, ehuru de till den dagen voro kallade. Från Ramshyttan var endast en närvarande, nämligen Per Hindersson i Rällen. Två voro från Gränge dock ovetande om detta ärende, hvarför de icke kunde svara för de andra. Till de frånvarande skrefs bref och de närvarande lofvade att referera visst besked till prosten inom 14 dagar eller 3 veckor. På prostens fråga, hvad de voro villiga att gifva prästen i underhåll utöfver hvad de voro vana att gifva sina nuvarande »kyrkieherrar», förklarade man, att han skulle få $^{1}/_{2}$ tunna säd af hvar och en, som hade torp eller hemman, samt af hvar och en husman en half spann. Då vid öfverslag visade sig, att detta ej skulle göra mer än 17 t:r, höll prosten dem före, att de besvärligen skulle få någon predikant däruppå. Man gaf då till svar, att när de andra finnarne kommo med, skulle sädesbeloppet stiga till omkr. 40 t:or.

Äfven utlofvades att de ville köpa ett torp till boställe, som låg till en tre eller fyra pilskott från kyrko-

gården vid Ljusnare sjö. En kammare stod för vintern i beredskap åt predikanten hos Nils Hindersson vid Björken. Hvad platsen för kapellet angick, syntes ingen lägligare än där de nu hade kyrkogård.

Så var då plats för kyrkan bestämd, förslag till inköp af prästboställe gilladt, bidrag till pastors underhåll utlofvadt. Men det dröjde fem år, innan saken bringades till utförande. En som medverkade till dess realiserande var riksrådet och presidenten *Carl Bonde*[1]), en på den tiden mycket betydande man. Denne skref ett bref till »ärvördige Herr biskopen, Doktor *Johannes Rudbeckius* å dragande kall och ämbetets vägnar». Påminde i brefvet om ett aftal, som blifvit träffadt mellan honom och biskopen, att till Nya Kopparberget förordna en sådan person, som både uti lärdom och lefverne funnes tjänlig att undervisa en sådan församling i Guds sanna ord. Yrkade att detta oförtöfvadt måtte ske, helst som landshöfdingen *Gustaf Lejonhufvud* blifvit tillskrifven att inrymma åt honom en lägenhet vid Ljusnarn till prästbol.
1635. Brefvet är dat. Stockholm den 27 maj 1635. Vi skola se att det hade åsyftad verkan. Men medan vi vänta på den utlofvade predikanten, kan det passa att omtala, att före hans ankomst gudstjänst och predikan brukade hållas i en stor sal på Konstbacken. Dagen innan prosten Drivius höll sitt aftal med finnarne, hölls predikan vid »byggningen» inför en stor myckenhet och församling af Lindes finnar och bruksfolk och dock likväl sades förvisst icke halfparten vara tillstädes af det finska bebyggarelaget, som på den marken bodde.

Antagligen var det Drivius själf som vid det tillfället predikade. En annan, som uppträdt i byggningen på

[1]) *Carl Bonde*, friherre, riksråd, f. 1581, d. 1652. Blef 1607 ståthållare öfver Dalarne samt koppar- och järnbergslagen. 1622 kammarråd, 1628 ståthållare i Närke.

Konstbacken, var dåvarande pastorsadjunkten i Linde *Benedictus Stephani* eller Bengt Stefansson, son till Stephanus Vichaus i Lilla Skedvi. Denne har tyvärr inte något godt namn om sig. Han var anklagad i Domkapitlet 1630 den 27 jan. Händelsen var den, att han kommit på förslag till kyrkoherde i Himmeta. En bonde, som var utsänd till kapitlet från Himmeta, troligen i kyrhoherdefrågan, mötte, då han utgick från konsistorium, en viss mäster Olof Akatius. De kommo i samspråk om prästvalet i Himmeta och då herr Bengt kom på tal, uppgaf Olaus att han var en god man. Bengt själf åter föregaf i ett bref, att mäster Olaus hade varnat Himmetaborna för Bengt och vållat, att han ej fick platsen.

Härför blef han nu stämd till Domkapitlet. Saken uppsköts till dess herr Bengt kunde bevisa sin oskuld, hvilket skulle ske inom tre eller fyra veckor.

Detta var dock en tämligen oskyldig sak. Värre var, att biskopen vid samma tillfälle anklagade herr Bengt för förfalskningsbrott. I ett bref, som Domkapitlet skrifvit till Nås, Jerna och Äppelboda angående en viss persons antagande till kyrkoherde, hade herr Bengt utraderat den omskrifnes namn och insatt en annans, för att denne skulle bli antagen.

Herr Bengt bekände sitt brott. Fastän han hade förtjänat att lagföras och sättas i proban, dömdes han blott till suspension, för att få tillfälle till bättring. Synes sedan ha uppehållit sig i Ljusnarsberg. Bland annat blef en sångbok till kyrkans tjänst köpt af honom 1636. Möjligt att han var förste pastors medhjälpare.

Denne, som hette *Petrus Olai,* härstammade från Ryttern, hvarför han kallas Rytterensis. Hade varit Klaes Kristersson Horns huspredikant och med honom vistats i Finland samt där inhämtat kunskap i finska språket.

Hit kom han den 3 juli 1635. Den 16 juni samma år hade grunden till kyrkan blifvit lagd. Arbetet bedrefs med en viss fart, så att det lilla kapellet kunde invigas redan Allhelgonadagen af prosten Drivius i Arboga. Under hans ordförandeskap bestämdes vissa ordningar. För lägerstad i kyrkan skulle viss afgift erläggas, nämligen för plats fram i koret: 1 skeppund koppar, för plats i gången ofvan sakristian: 20 Daler kopparmynt och för plats nedanför gången: 10 Daler[1]). Den som utan laga förfall försummade att gå i kyrkan, skulle plikta en Daler silfvermynt.

Vid samma tillfälle den 1 nov. invigdes också den *nya kyrkogården* och begrofvos där till årets slut 4 lik. Den förste som jordades var Mikael Tunakarl. Därtilldags hade liken nedmyllats å *gamla kyrkogården* eller finnkyrkogården kallad, belägen mellan *Sand* och *Lilla Orrbacken* på en höjd, som sluttar ned åt Olofssjön. En holme i sjön kallas till minne häraf likholmen än i dag. Från Petrus Olai ankomst till 1 nov. begrofvos där fem lik. Bland dem en man från N:a Hörken, ihjälslagen af Simon Hindersson vid S:a Hörken, vidare ett barn, som uppbrändes för Björn Kolare, samt Per Laggare, som drunknade i älfven om lördagsaftonen då han var i badstugan.

1637. Vi komma till året 1637.

Knappt voro två år förflutna sedan församlingens första grundläggning och redan finna vi den ärevördige *Johannes Rudbeckius* uppe vid bruket för att visitera. Detta karaktäriserar mannen, en af tidens störste och tillika den mest verksamme biskopen i Västerås stift.

Johannes Rudbeckius var född i närheten af Örebro 1581, blef magister i Wittenberg 1603, professor i Uppsala 1604, först

[1]) Den förste, som begrofs i kyrkan, var Jakob Urbansson 1638; efter honom Mats Kolare, som testamenterat kyrkan alla sina fordringar.

i matematik, sedan i hebreiska och slutligen i teologi. Gustaf Adolf utnämnde honom till sin hofpredikant 1613, hvarefter han följde konungen i krigen. Redigerade Gustaf Adolfs bibel 1618 och blef biskop i Västerås s. å., där han stannade till sin död 1646.

Flitig var han att visitera och hann under sin tjänstetid genomresa stiftets församlingar tvänne gånger. Här i Ljusnarsberg var han dock blott en gång. Vi förstå, huru angelägen han skulle vara att känna förhållandena i denna nybildade församling. — Rudbeckius är bekant för sin stränghet så väl mot präster som lekmän; men tukten som utöfvades var enligt tidens sed hårdhändt. Medan i Tyskland de påfviska kyrkostraffen efter reformationen förvandlades till penningböter, fortfor man i Sverige att alltjämt ådöma botöfningar, ehuru dessa visserligen icke skulle gälla såsom förtjänstfulla verk, hvarigenom syndaren försonade sin skuld, utan såsom tecken på botfärdighet hos den brottslige, hvilka tillika kunde injaga skräck hos åskådarne.

Här i Ljusnarsberg aflöpte det tämligen lindrigt vid visitationen 1637.

Lars Elofsson från Gamla Kopparberget, som begått vådadråp, skulle därför plikta antingen 8 Daler eller också 5, då han tillika skulle intagas i kyrkan med ris i handen.

Jöns Danielsson från Gamla Kopparberget gick sällan i kyrkan och till sakramentet. Hustrun hade förlupit sin man och barn. Mannen skulle draga efter henne till Gamla Kopparberget samt för den händelse hon ej ville återvända, taga besked af prästerna därom.

Mikel Hansson gick sällan till kyrkan och aldrig till nattvarden, hade därtill stulit. Skulle intagas offentligen med ris i handen och bara axlar samt gifva till domkyrkan 5 Daler.

Sex kannor spanskt vin inköptes och urdracks vid denna visitation. Detta synes strida emot en vid prästmötet 1622 införd ordning till hämmande af öfverflöd i mat och dryck vid visitationer; men troligen ansågos de 6 kannorna förenliga med måttligheten.

1637 den 6 augusti hölls *sockenstämma* nordan om kyrkan på kyrkogården, därvid *bänkrumsfrågan* afhandlades: De, som intet kostat på kyrkan, skulle betala för bänkrummet efter som det var till, nämligen ofvanför gången samt för de små bänkarne nedanför gången 10 Daler kmt; men för alla de andra nedanför 2 Riksdaler för man och hustru eller 13 mark person.

Detta år uppbyggdes nya stugubyggningen vid Mårtenstorp, så att pastor Petrus Olai vid allhelgonatiden
1638. fick flytta in under eget tak. Året därpå donerades Mårtenstorp af riksregeringen till kyrkoherdeboställe. Kronan hade köpt egendomen af en torpare *Mårten Hindersson,* däraf namnet.

I samma kungliga bref beviljades kyrkoherden som då var och alla hans efterträdare till årligt underhåll 16 t:or spannmål af kronotionden, som föll i socknen, äfvenledes förordnades, att finntorpen i Norra och Södra Hörken, Aflången och Bresjön skulle höra och lyda till denna församling med deras tionde och samma rättighet till kyrhoherdens bättre utkomst anslås Det belopp af kronotionden, som öfvergick de 16 tunnorna, förbehöll sig kronan för egen del. Brefvet stadfästades 1646 af Drottning Kristina.

1645. 1645 den 20 februari förrättades visitation af pastorn i Västerås *Gabriel Hollstenius* å biskopens vägnar, pastorerna i Fellsbro och Munktorp *Carolus Hising* och *Georg Gunmundi.* Räkenskaperna reviderades. På kyrkovärdarnes och sexmännens besvär, att de ingenting hade för

sitt omak, men ofta nödgades försumma sina egna saker och arbetet hemma, bestämdes att de skulle få i lön 1 Daler kmt hvardera. Åt pastor såsom räkenskapsförare beviljades 8 Daler.

Sexmännens lön ökades följande år till 2 Daler.

Två sockenstämmor höllos 1645, den 1 maj och den 25 juli. Å den förra beviljades *kyrkohjälp* att upptagas af sexmännen. Å den senare bestämdes, att efter den dagen skulle stolarne i kyrkan höra gårdarne till och icke bergsmännen. Den beviljade kyrkohjälpen var bestämd redan föregående år till 1 Daler kmt på hvar torpare och bergsman samt på hvar husman och arbetskarl 2 öre. Följande år 1646 beviljades åter ny kyrkohjälp, nämligen af hvart hjon, som gick till nattvarden, 2 mark kmt. Sexmännen tillika med profossen skulle inkassera penningarne och lofvades den senare för hans omak hvar 5:te penning. Kom så Drottning Kristina med sin kyr- **1647.**
kohjälp 1647, hvarigenom betydlig lindring i de kyrkliga taxeringarne inträdde. Jfr sid. 14.

Hittills hade Petrus Olai sträfvat ensam med sina **1648.**
dubbelpredikningar hvarje söndag, den ena på svenska, den andra på finska. Dessutom mångahanda omsorger och bestyr för kyrka och prästgård. Han började nu bli ålderstigen och sjuklig, hvarför församlingen blef betänkt på att anställa en komminister. Bref härom afgick till biskop *Laurelius* i Västerås, som afgaf sitt svar den 12 sept. 1648.

Han skrifver:

»Oss är Edert bref inhändigadt, af hvilket vi förnimma, huru I af ett kristeligt betänkande anmoda oss

om en kaplan, som jämte kyrkoherden och under hans direktion kunde eder med Guds ord föda och eder ungdom i Guds fruktan uppfostra. Alltså försända vi eder en skickelig ung person och prästman Herr *Christopher Matthie,* som för detta lärare i Arboga skola varit hafver; intet tviflandes att I nu honom i allo måtto på det besta varder biståndandes och så lagandes, att han hos eder nödtorfteligen varder försörjd.»

Men biskopen bedrog sig. Församlingen ville ej taga emot hans Kristoffer, af hvad skäl vet man icke. Måhända var han okunnig i finska språket. För sitt besvär att resa hit förgäfves erhöll han af kyrkans medel 15 Daler.

I stället begärde och fick man herr *Erik Brovallius,* dåvarande kollega i Västerås. Denne var född i Brovalln i Folkärna af bondeföräldrar och hade studerat i Västerås, Uppsala och Åbo. Antagligen var han kunnig i finska språket. Prästvigd hade han blifvit den 26 maj 1846. Synes ha varit en begåfvad och duglig man. Under sin vistelse här blef han gift med Margreta, dotter till konstmästaren och gruffogden Isak Andersson i Myrbo. Här stannade han dock icke länge; samma år som Petrus Olai steg ned i grafven, flyttade Brovallius till Falun[1]) såsom komminister. Detta skedde 1655.

Under de 20 år Petrus Olai var pastor i Ljusnarsberg begrafdes 442 lik, döptes 1,127 barn och vigdes 350 brudpar. Hans första förrättning på platsen synes ha varit en vigsel: Daniel Olsson, här född, och Karin Nilsdotter från Vestergylln vigdes den 14 juli 1635. Under sitt mödosamma arbete i församlingen synes han ha haft god hjälp af kyrkovärdarne *Anders Björsson* och *Hans Bengtsson.* Den förre var till biskopen med brefvet, hvari församlingen begärde komminister; den senare jämte

[1]) Blef sedan pastor i Gagnef och dog 1694.

Olof i Viken byggde Mårtenstorp och hjälpte till att skaffa timmer till klockstapeln. Kyrkvärdarne voro den tiden pastor följaktige på skriftresorna för att uppbära vinpengar, hvarför de åtnjöto en lön af 3 Daler årligen.

Äfven *Harald Olufsson* kan betraktas såsom en Petri Olai stödjeman och hjälpare. Om dennes härkomst känner man icke något visst; 1626 var han befallningsman vid Gamla Kopparberget. Här var han i full verksamhet alltsedan 1634, särskildt togo han och hans hustru sig an den nybygda kyrkan och försågo henne med många gåfvor. 1637 blef han bergmästare och 1647 förärades honom å Salbohemmanet af drottning Kristina evärdeligt bergfrälse. 1649 köpte han af bergsman *Anders Bohm* den s. k. *Stora gården* med jord, hytta och hyttställe, rosthus m. m. för 800 Riksdaler specie. Haraldstorp och Haraldsgrufvan äro uppkallade efter honom. Han var 2 gånger gift; 1 med den förmögne bergsmannen Anders Jöns' på Östborn vid Falun dotter *Brita* och 2 med *Anna Didriksdotter*, som efterlefde och för gälds skull nödgades upplåta Salbo åt mågen, bergmästaren *Hans Filip Lybecker* den äldre.

Harald Olufsson dog 1650 den 23 juni. En bror till honom var bergsfogden *Zakarias*, med hvilken vi sedan få göra bekantskap. En annan broder var *Johan Olufsson* på Uddnäs, f. d. inspektor vid Avesta. Denne var gift med Elisabet Gabrielsdotter från Falun, som fick i morgongåfva 100 Riksdaler. Hennes far Gabriel Ericsson hitflyttade från Gamla Kopparberget och blef begrafven i kyrkan 1646. Johan Olufsson dog samma år som brodern Harald.

B. Koppargrufvetiden 1651—1765.

Öfverskriften vill angifva karaktären af den tidrymd, hvarom här är fråga. Kopparn är under hela denna tid tongifvande. Det är koppargrufvan, som behärskar det allmänna tänkesättet och de allmänna sträfvandena. Icke så att alltid den ton hon anslår är glad. Tvärtom vållar hon många bekymmer. Djupa suckar uppstiga ur bergens inre öfver uttömda malmtillgångar och svåra ras. Bönesuckar uppstiga till himmelen om förökande af bergens skatter. Men förgäfves: Koppargrufvan nödgades så småningom nedstämma sina anspråk på herravälde. En och annan silfverklang låter sig förnimma från Hörken och Segerforsverket samt drager för en tid uppmärksamheten till sig. Dock är det icke silfret, som gör kopparn makten stridig, utan det simpla järnet, som börjar visa sig ur nyupptagna schakt. Och sedan blir det så småningom järnet, som allt mer och mer tillkämpar sig herraväldet och till sist spelar första fiolen i den trio, som utföres af de tre metallerna koppar, silfver och järn eller rättare sagdt koppar bly och järn. Men som sagdt, till 1766 är det ännu kopparn, som öfvervägande har ordet.

I.

Koppar-handteringen. 1651—1668—1670.

De förlänade bergsfrälsefriheterna kunde icke hindra, att de hittills gifvande malmrummen i *Gammelgrufvan* började aftaga och besväras af ras efter 1650. Afraden

nedsattes den 10 okt. 1651 från hvart 6:te till hvart 12:te skeppund af tillverkningen. Antagligen tänkte Drottning Kristina, att förmån skulle beredas bergsbruket genom anläggande af en stad vid kopparverket; hvarför markscheidern Tomas Kristersson fick i uppdrag att upprätta stadsplan, hvarefter »ordentligen och regulariter framdeles byggas skulle». Afstakningen är gjord 1652 den 12 juni och kartan försedd med drottningens approbation. Längre kom det dock icke med det företaget. Emellertid inträffade 1659 eller 1660 ett ganska omfattande stalp i Storgrufvan åt *källarrumssidan* till. Härigenom erhölls icke så litet malm genom sofring i stalpet och tillverkningen kunde en tid hållas uppe. Att likväl affärerna icke varit så särdeles lysande, framgår af flera omständigheter. Frihet att köpa af hvem som helst sina förnödenheter enkannerl. malm, kol och ved äfvenså frihet att sälja kopparn till hvem som helst beviljades, det förra 1649, det senare 1660 den 20 nov., sedan dock Bergskollegium strax förut dragit in på denna frihet, hvilken beviljats endast på prof för att det skulle gå lättare för bergsmännen att betala sina skulder till de s. k. förläggarne.

Dessa spela en viktig roll vid bergshandteringens bedrifvande. Här i Ljusnarsberg var det mest Arbogaköpmän, som voro förläggare, och bland dessa en i synnerhet *Joh. Amia* och efter hans död änkan *Sofia Amia*, Amianskan kallad[1]), samt brodern *David*, göteborgare (konungens troman och kommissarius). Dessa hade 1661 skaffat sig ackord med sina gäldenärer att vid kopparns invägning få sig tillmätta 3 ℔ på hvarje skpd koppar. Men det gick trögt ändå med betalningen. Man hade heller inte så mycket koppar att väga ut under 1660-talet till följd af stalpen i Storgrufvan. Amia och hans

[1]) Se uppsatsen Amianskan.

svägerska lyckades utverka sig regeringens resolution 1668, hvarigenom landshöfdingen ålades att tillhålla bergsmännen att blifva vid aftalet vid äfventyr att eljest utsättas för lagsökning.

Mycket torde de mäktiga fordringsägarne ej ha inkasserat; ty — antagligen till följd af den amianska prässningen slöts 1670 15/8 genom Bergskollegii förmedling ett kontrakt med en annan storman, assessorn *Isak Cronström* om bergsmännens förläggande med reda penningar. C. öfvertog enligt kontraktet all koppartillverkning mot ett pris af 250 Daler kmt pr skpd. Halfva sjötullen däri inbegripen, utgörande 39 Dlr kpmt. Genom detta kontrakt försvann det hittills gängse missbruket att, så snart kopparn togs af vågen, dela spritorna i bitar och därmed aflöna grufdrängar, smältare och kolare, samt äfven sälja till påpassliga norrmän. Hvarigenom kronan gick miste om sjötullen.

Isak Cronström, son af den bekante myntmästaren i Avesta, Markus Kock, anlade 1667 Bjurfors mässingsbruk, innehade Skultuna från 1667 till sin död 1679 samt ägde Hägervalls säteri. Adlad 1667, direktör för gårmakeriet, assessor i Bergskollegium, kammarråd. Har öfverallt, där han verkade, lämnat synbara spår efter sig, i Avesta, Skultuna och Säter.

Ett extra understöd på 10 år beviljade regeringen 1669 medelst förunnande af alla ordin. och extra räntor af kronohemman och torp i N. Kopparberg under samma tid. Detta jämte eftergift under samma tid af halfva sjötullen skulle användas för fortsatta grufförsök och arbeten. Icke förty var tillståndet ganska knalt vid slutet af de 10 åren.

Bergsprivilegierna stadfästades åter 1668.

Efter fader Haralds död fick Nya Kopparberget gemensam bergmästare med Gamla Kopparberget, nämligen Haralds måg *Hans Filip Lybecker* den äldre, gift med Brita Haraldsdotter 1643.

Denne Lybecker var tysk till börden och född i Brunswig, Lüneburg 1608. Hans far var Otto Henrik Lybecker, som 1622 arrenderade Kronans silfververk Löfåsen. 1637 blef Hans Filip notarie i Bergsamtet samt 1648 borg- och bergmästare i Falun. 1650 förordnades han att jämte innehafvande syssla vid Gamla Kopparberget bestrida bergmästarebefattningen äfven vid Nya Kopparberget, hvilket han ock gjorde till år 1656. I skrifvelse från Bergskollegium af den 26 sept. 1655 ålades han att ställa fullgod borgen för sig att icke bege sig någonstädes, förr än han redogjort för de inkomster, som för Kronans räkning stått under hans disposition. Samma år blef han t. o. m. arresterad tills saken blifvit utagerad vid Rådhusrätten i Falun angående ett rykte att han gifvit landshöfding Erik Flemming 1,000 Riksdaler för delägareskap i koppargrufvan därstädes. Men saken var ej så farlig. Han dog 1671 såsom assessor i Bergskollegium.

* * *

Justitieärendena vid N. Kopparberget sköttes efter Harald Olufssons död af dennes broder *Zakarias Olsson*, bergsfogde. Det är han, som bygt Ljusnarsbergs gård, där änkan efter hans död bodde och begynte hålla öppen krog. Hon hette Brita Matsdotter, sorglig i åminnelse genom sitt förhållande till kyrkoherden Rattkind.

Anno 1653 den 8 maj var biskop *Olavus Laurelius* 1653.
i Ljusnarsberg och visiterade. Originalprotokollet finnes bland kyrkans handlingar och utmärker sig för den vackra stil, med hvilken det är präntadt. Se här några utdrag ordagrant anförda.

»Anstält ransakning och förhöör uti kyrkian hvad framsteg the och i synnerhet theras ungdom, hade gjort uti deras Christendoms stycken, Catechismi öfning och thes tillhöriga spörsmål, och befans att therutinnan så medelmåttig flijt var anlagd, efter then ordning som then för någre åår tillförenne var föreskrifven och af hela stiftets presterskap till rettelse utj sitt embetes förrettande vedertagen.»

»När examen efter tijsens lägenhet var fulendat, förehölt man them the nödige förmaningar, som mest i alla andra församblingar här i stiftet framdragas, om flijtig öfning och förkofring uti Gudz ords och våra trosartiklars kundskap, och att man vinlägger sig om samma kundskap med it gudeligt och christeligit lefwerne, skickat och utfört efter tijo Gudz bod, till at bekänna och i verket ställa. Låta lära sina barn lääsa i book och hafva it noga upseende på sitt huus, hurudant omgenge och lefverne ther föres utj all gudaktighet, tuktighet, ära och dygd. Och at the beflijta sig om inbördes enighet sämia och kärlighet, nökterhet och måtelighet uti mat och drych och fly it högferdigt och stormodigt omgengelse, bedja Gud fliteligen för höga öfverheten och vårt kära fädernesland såsom ock för Gudz församling i gemen, som nu i thenna yttersta verldens tijd lijder mycken förföljelse» etc.

»När nu alt var afhandlat utj kyrkian som ther beqvemligen kan utföras, träder man efter plegseden uti socknestugan, och ther utj deras som vederbör närvaro, blef til församblingens upbyggelse och rettelse utj kyrkioregementet enhelleligen stadgat och samtyckt som följer:

»At en riktig kyrkiones räkenskap skulle efter H. K. M:ts vilie och befalning, så ther som uti alla andra velbestälta församblingar, åhrligen göras på all kyrkiones inkomst och utgift och ther till en god och väl inbunden kyrkiebok förferdigas och efter gjord rekning af kyrkieherden och kyrkieverdarne utj sexmennennas och the äldstes i församblingen närvaro then i be:te book inskrifva och i kyrkians kista med tre lås förvara. Af dessa nycklar hafver kyrkieherden, kyrkieverden och sexmannen hvar sin. I samma book skal och fremst i booken kyrkiones och prestegårdens inventarium inskrifvas, såsom

och efterst utj booken förordnas några ark, til kyrkiones och prestegårdens åhrliga förbättring samt it och annat.»

»At de 8 skippund stångjern, som kyrkian hade till vijn och byggning, skulle alltijd tillhopa försälias och strax penningarne utj kyrkiones kista inleggias, hvaraf sedan till all nödtorftig inköp och utgift skulle tagas, uti alla theras närvaro, som nycklarne i sin förvaring hade.»

»At sexmennernas och kyrkieverdarnes embete är göra predikoembetet bijstånd utj alla nödiga stycken, hafva upseende hvar i sin roote, på all then otijdighet och förargelse, som ther kan tilldragas, thetta hvar månadt tillkennagifva och utj sockenstugan straffa låta med en rättmätig penningeplikt, efter som förseendet kan vara till och sålunda samka något tillhopa åt the fattige. Och på thet desse upsynsmän theste flitigare må göra sitt embete, bestås them tillijka med kyrkioherden och hans embetsbroder, halfparten af alt thet som falla kan.»

»Efter församblingen hade tillförena uprettat itt sådant Contract med kyrkioherden att gifva honom åhrligen ittusen daler kopparmynt i sin lön (af Bergslaget) hvilken summa intet riktigt och tijdigt blef utlagd endels af then orsaken at någon som samma skuld på sig åår ifrån åår dragit hafva, begifva sig vitterligen till andra orter och boställen therifrån; hvarföre lofvade thessa velaktade gode män Clas Isaksson, Zachris Olufsson och Lars Olufsson sig vilia på nyit taxera mantalet, och hvar therefter någon mootsträfvig funnes som i tijd sin rettighet till kyrkieherden icke utlade skulle sexmännerna hafwa tillijka med profossen magt thet at utpanta.»

»At ingen af then finska nationen eller från andra landsorter skulle ther utan godt bewijs kyrkieherdens och socknenens vetskap hos någon intagas vid the 40 marks straf tillgörandes som velborne Landshöfdingen her Christer Bonde therpå lagdt hade.»

At *stolrum* i kyrkian till hennes vijdare bygning och förkofring må köpas af them, som intet vore invånare i församblingen tå be:te nyia Kopparbergs kyrkia först bygdes, hvilket köp skulle ske efter then förening och sluut som med kyrkiones föreståndare göras kunne.»

»At alla the som efter sine döde tillsade kyrkian något *Testamente* skulle thet antingen strax utläggia eller nöijachtig pant therföre sättia.»

»At the som vilja hafva *lägerstäder* i kyrkian skola sitt grafveställe köpa och så ofta grafven öppnas gifva thet arvode therför, som emellan them sielfva kan beviljas och förordnas.»

»At *Capellanens lön,* som ganska ringa var, skulle förökas blef ock efter flitig förmaning lofvat och beviljat. Och efter monge Torpare befunnes, som icke gjorde sin rettighet och förordnade deel till Capellanen; ty skulle the först förmanas uti en allmenne sockenstuga och hvar the icke rettade sig i thetta fallet, skulle the pantas.»

De anförda utdragen visa, att många och skiftande ämnen afhandlades vid denna visitation. Onekligen bidrog den till att stadga de kyrkliga anordningarna. En sak, som blef af betydelse för framtiden, var, att det finska folket hädanefter skulle läras och förhöras i sina kristendomsstycken på svenska samt att predikan på finska skulle upphöra. Man stödde sig på, att större delen af finnarne nu mera voro födda i församlingen och att eljest mycken oreda och oriktighet skulle följa af de olika språken.

1656. Petrus Olai lefde endast två år efter denna visitation. 1656 i april månad befinnes ärlige och beskedlige Anders Björsson, kyrkvärden, vara ute på resa till Västerås i församlingens ärende. Det gällde att för sal. herr Peders efterlefverska utverka tre nådår. Utom det vanliga

beviljades blott ett halft. Så alldeles nödställd var änkan nog icke. Petrus Olai hade för hennes räkning af *Erik Grillsson* inköpt södra gården vid Ljusnarn 1651. Dit flyttade hon efter mannens död med sina tre barn, blef omgift med *Kristoffer Ersson-Aspman*, handelsbetjänt från Stockholm, annars född i Falun och bror till bergsman *Erik Ersson-Hök* på Heden, och hade med honom en son, som också blef bergsman.

Kyrkoherdebefattningen uppehölls emellertid af Brovallii efterträdare *Johannes Isaksson Lund*[1]), gemenligen kallad »store herr Jan» och skollärare vid Bruket sedan 1651.

Anders Björsson hade äfven det ärendet till Domkapitlet att begära en god och skicklig kyrkoherde. Härpå gafs till svar, att de efter kristlig befallning först borde bedja Gud härom fliteligen och allvarligen. Sedan detta några söndagar hade skett, skulle de samteliga träda tillhopa och ordentligt rösta om, hvem de till Guds ära och församlingens uppbyggelse med goda skäl kunde rätteligen åstunda och begära. Efter valet skulle de skriftligen affatta sin redliga mening om den de begärde och låta Domkapitlet få veta därom, som då skulle tillse, hvem af Guds försyn var dem bestämd och ärnad. — Vi veta icke hvem församlingen med sitt val föll på. Endast att herr *Jakob* i Nora fick resa hit förgäfves. Efter honom kom en som hette *Kristoffer Petri Rattkind* med Domkapitlets förord tvärt emot biskopens önskan. Alltnog, han blef antagen, men visade sig snart vara kvarken god eller skicklig. En gåfva hade han: han var musikalisk och därtill sällskaplig, något som måhända befordrade hans smak för starka drycker.

---

[1]) Född i Badelunda. Stud. 1642.

1652. Snart nådde rykten domkapitlet, att Rattkind illa sämdes med sin hustru och med kaplanen: men han lofvade bättring. 1662 var det så långt kommet att han formligen anklagades i Domkapitlet. *Lars Andersson* i Forsen kom med ett bref, hvari klagades öfver herr Kristoffer, att han snart sagt aldrig, hvarken dag eller natt höll sig hemma hos sin hustru, utan hade sitt tillhåll vid Bruket hos bergsfogden Zakris Olufssons efterlefverska, som höll krog i Ljusnarsbergs gård. Rattkind ansåg, att prästgården var alltför fjärrbelägen både från vägen och kyrkan. Emellertid fick hustrun sitta ensam hemma med sina små barn, och när mannen någon gång kom hem, trakterades hon och pigan med hugg och slag. Att prästgården skulle vanskötas under sådana förhållanden var naturligt.

Äfven hade han en gång, då han var drucken vid nattvardsutdelningen, glömt att gifva en person brödet, hvaröfver denne blef högeligen förargad. Äfvenså försummade han att ifrån predikstolen läsa böner så väl för grufvan som för dem hvilka arbetade däri.

Domkapitlet resolverade, att Rattkind tills vidare skulle sättas ifrån sitt ämbete och stämmas inför världslig rätt. Därefter ville man höra honom i kapitlet.

Skedde så som dömdt var. Rattkind blef stämd. Ransakning om honom och änkan hölls tvenne gånger, den ena i juni, den andra i oktober. Vid förra tillfället dömdes han att med 12-mannaed fria sig. Vid det senare hänsköts hans sak under Guds dom på den grund, att fullt klara skäl ännu icke voro företedda och hans hustru därjämte tog sina ord tillbaka, som hon yttrat dels inför rätten, dels inför andra personer. Dessutom var nämnden anklagare och domare på samma gång.

Den 1 nov. stod herr Kristoffer själf inför Domkapitlet jämte församlingens fullmäktige *Bengt Månsson* i Stensarfvet och *Oluf Jakobsson* på Sand med bergsfogden *Johan Hammar* såsom ledare. Denne anklagade herr Kristoffer därför att han förmenat honom och hans hustru sakramentet. Oluf Jakobsson påstod sig ha varit vittne till herr Kristoffers alltför förtroliga umgänge med änkan, men af blygsel ej velat yppa det inför tinget.

Herr Kristoffer nekade till allt, som stod i ransakningen och särskildt att inför rätten ha fällt det yttrandet, att prosten, herr Karl i Fellsbro, ville gå ed med honom och att hela församlingen var långt ifrån att hålla med om, hvad de 2 utskickade ville påbörda honom. Han påstod sig till och med aldrig ha hört ransakningen uppläsas förr än nu i konsistorium. Detta änskönt han i sin »apologia» hade bemött hvarje punkt däri.

Då bergskarlarne började föra hårda ord på herr Kristoffer och denne i sin ordning ordväxlade med dem, fingo de afträda, hvarefter herr Kristoffer ensam förhördes.

Biskopen påminde honom om, hvad han lofvat vid sin prästvigning, att hafva återhåll från fylleri. Men han ville inte gälla för någon fyllhund. Om han några gånger varit berusad, hade sådant skett af svaghet. Visste icke annat än att han i allt förhållit sig som hans ämbete fordrade. Hvad saken med änkan angick, hade han där sitt härbärge m. m.

Förutom anklagelsen för horsbrott ansåg konsistorium det vara så många »respekter», att han väl hädanefter mände vara utan prästen. Domen ljöd, att som Domkapitlet kunde fatta, icke allenast af de skäl, som församlingens fullmäktige framdragit, utan också af tvenne ransakningar, som blifvit hållna på skillda tider af en sittande häradsrätt, att herr Kristoffer Rattkind icke var

bekvämlig att förestå kyrkoherdeämbetet i Ljusnarsberg, efter han förhöll sig i sitt ämbete som en *otidig* och *förargelig* man; alltså skulle han så väl från sin lägenhet som från sitt prästämbete alldeles afsättas. Af kristeligt medlidande beviljades honom för hans talrika familjs skull att njuta lönen till årets slut, Dock skulle han däraf löna herr Joh. Isaksson för hans tjänst. Med lönen för kommande år fick han på inga villkor befatta sig.

Emellertid stannade herr Kristoffer kvar i Västerås, där han otidigt besvärade sig hos åtskilligt folk, att han utan föregående världslig dom blifvit beröfvad sitt ämbete. På det nu ingen skulle hafva orsak till någon klagan i denna sak, tillskrefs församlingen att förskaffa sig en fullkomlig, världslig dom på herr Kristoffer. Tills saken så blefve utagerad, skulle det anstå med tillsättningen af ny kyrkoherde.

Att ny dom föll i saken, framgår däraf att 1663 den 22 mars erhöll *Gabriel Johansson*[1]) 4 Daler för sin resa till hans Högvärdighet med herr Kristoffers dom och församlingens bref. Hvad denna dom innehöll vet man icke.

Den 18 dec. 1662 var herr Rattkind inkallad i Domkapitlet och fick sig en skrapa, därför att han inte for hem till hustru och barn. Ålades att oförtöfvadt resa hem och se till, huru hans sak än vidare kunde utföras. I fall »politici» ej ville låta saken komma till ett fullkomligt utslag, skulle alla akter, som voro hållna om hans leda och förargliga uppförande, insändas till hofrätten.

1664 den 5 april blef Zakris Olufssons änka såsom skyldig till hordoms synd dömd att stå kyrkoplikt.

[1]) Bergsman vid Bruket, död 1675.

Ville dock icke bekänna sig skyldig, men väl erlägga böter till kyrkan och Domkapitlet.

Emellertid dog herr Kristoffer samma år som hans **1663.** dom föll 1663, enär prosten befinnes ha gästat hans *änka* två gånger det året. Denna olyckliga kvinna hette *Barbro Olofsdotter Trummel,* af en gammal borgarsläkt i Västerås. Hon lefde ännu 1681 och åtnjöt understöd af hospitalsmedlen.

Den Rattkindska saken är något dunkel. Att mannen varit en tvetydig personlighet, som föga passade för sitt höga ämbete, är tydligt nog. Men att äfven andra intressen än ren nitälskan för församlingens ära och ämbetets heder ledt dem, som bidrogo till hans fällande, förefaller sannolikt.

Bergsfogden Joh. Ericsson Hammar var en myndig man, som med Bergskollegii fullmakt förrättade gruftingen i bergmästar *Pohlmans*[1]) ställe. Bengt Månsson i Stensarfvet var en mycket dålig karaktär, hvilken blef afsatt från sin nämndemansbefattning 1665 af det skäl, att han nästan vid hvarje ting uppfyllde protokollen med sina obekväma skällsord och trätor, fastän han såsom den äldste rådmannen borde ha varit de andra till ett godt exempel. Anledningen till hans afsättning då var tämligen obetydlig; men det behöfs som bekant, bara en droppe till sist för att ett kärl skall rinna öfver. *Mats Johansson* i Drängsarfvet anklagade Bengt Månsson därför, att denne kallat hans dotter för en gaturännerska och honom själf för en gaturännares son. Till vittne framdrogs Anders Gunnarsson, en ärlig karl, hvilken Bengt Månsson hade velat ha till måg, men ej fått. Samme man troddes fria till Mats Johanssons dotter

---

[1]) Lybeckers efterträdare 1656, död 1662.

samtidigt därmed att dottern till Bengt Månsson blef gift. En dag, då Bengt träffade Anders, sade han till honom: »Min dotter blef allt gift, fast du inte ville ha henne. Den som du får är just passande för dig, en gaturännares dotter». — Detta yttrades troligen med anspelning därpå, att Mats Johansson inte var af någon hög börd. Han hade varit dräng hos Harald Olufsson och fick af sin husbonde en hage vid Heden som han begynte odla, hvaraf Drängsarfvet uppstod.

Rattkinds försvar togs af Prosten i Fellsbro herr Karl, som skref ett bref till Domkapitlet, däri han påpekar att det var af afund, som Rattkind blifvit anklagad.

Kort efter Rattkinds afsättning bragtes frågan om hans efterträdare på tal i Domkapitlet. Biskopen hade några gamla kaplaner att föreslå. Särskildt var han böjd för att erbjuda herr Lars i Balund kyrkoherdeämbetet i Ljusnarsberg. Då var det någon som inföll, att han förde nästan samma lefverne som herr Kristoffer; var sällan hemma i sitt hus och var en dålig hushållare. Skulle han befordras, borde det ske på nära håll, så att biskopen kunde hålla ett vaksamt öga på honom. Kom så herr Lars i Medåker på förslag; han var skicklig i sitt lefverne och nykter. Skickades med Domkapitlets rekommendation till Ljusnarsberg, men blef icke antagen. Man tyckte, att han var för gammal och trodde honom ha svårt för att reda sig på skriftresor och sockenbud i den vidt begripna församlingen. Därtill var han alldeles för lågmäld.

I stället togo nu ljusnarsbergarne själfva saken om hand och uppsatte på förslag emot Domkapitlets vetskap 1) herr *Nils Krook*, kaplan i Ryttern, 2) herr *Jan Isaks-*

son, kaplan i Ljusnarsberg, och 3) herr *Erik Brovallius,* f. d. kaplan här.

Kapitelherrarne kände sig stötta öfver denna brist på vördnad. En af dem föreslog, att kontraktsprosten skulle resa med den något försagde och litet studerade herr Lars samt förehålla församlingen att, i fall han ej blefve antagen, skulle de få igen herr Kristoffer.

Detta blef dock ingenting af. *Nils Krook* utnämndes till sysslan 1663. Samma år blef *Otto Lybecker,* en son till Hans Filip, bergmästare.

Nils Krook fyllde sin plats med heder; men trifdes icke här länge utan återflyttade till Ryttern 1669. Hans första åtgärd blef att upprätta ett ordentligt inventarium öfver kyrkans egendom, som inskrefs på första bladet i en bok, benämnd »Liber Templi Livsnarsbergensis», anskaffad i öfverensstämmelse med beslutet vid visitationen 1653. Under hans tid 1667 den 4 januari hölls visita- **1667.**
tion af prosten *Carolus Hising* från Fellsbro och *Jonas Hasselberg,* pastor i Linde. 1666 var han enkom till Västerås för att å egna och församlingens vägnar begära en kaplan efter »store herr Jan», som afled den 16 dec. 1664, för hvilket omak han erhöll 20 Daler. Vid sin afflyttning härifrån tillerkändes honom 154 Daler ur grufkassan för inventariets förbättring. Hans söner kallade sig Reutherhusius, själf var han son till konstmästaren i Sala Nils Jönsson, som blef 110 år gammal och författat en namnkunnig relation om riksens bergverk af år 1624.

II.

Kopparhandteringen. 1671—1691.

Tillståndet i Sverige på 1670-talet var ganska uselt. Redan de många krigen under Karl Gustafs regering hade nästan uttömt landets tillgångar. Bristen på penningar

förlamade all verksamhet. Härtill kom det ytterst blodiga kriget med Danmark i början af Karl den XI:tes regering. Räddning låg endast i en genomgripande omskapning af samhället. En sådan förbereddes också. Större delen af jorden befann sig i adelns händer. En indragning af gods hade väl börjat 1655; men den var mycket lindrig. En större förbereddes. Men därtill fordrades, att det gamla råds- och adelsväldet blef brutet och att konungamakten förökades. Så skedde vid riksdagen 1680. Där grundlades genom de ofrälse ståndens sammanslutning med konungamakten det kungliga enväldet, hvarpå följde den stora *reduktionen* eller indragning till kronan af alla gref- och friherreskap och öfriga större förläningar m. m.

Här i Ljusnarsberg var icke tillståndet bättre än i det öfriga landet[1]). Trots understöd från statens sida var koppartillverkningen låg alltifrån 1666 och bergsmännens skuldsättning växte. Då hotades bergshandteringen af en envåldsmakt, liknande den, som nu med järnhård hand fattade om Sveriges statsroder. Ägaren till Stjärnfors och Saleboda herr assessor *Joh. Funk*, en mäkta rik man, ingick till Bergskollegium med ett förslag att bilda ett bolag, som skulle öfverta grufdriften och skaffa staten större inkomst af kopparverket; därvid bergsmännen skulle förvandlas till ett slags torpare, som genom arbete åt bolaget finge förvärfva sitt uppehälle. Ett sådant förslag var redan genomfördt vid Garpenberg och framställdt af Kammarkollegium i skrifvelse till Bergskollegium den 20 nov. 1678.

Den store rikshushållaren Karl XI tyckte inte illa om förslaget. Bergslagens villkor hade blifvit föga för-

[1]) 1670 kostade rågtunnan 10 à 12 Daler, 1672 13 Daler, 1674 14 Daler.

bättrade genom vissa förunnade frihetsår. Och därför behagade konungen den 19 dec. 1678 på vissa förpantningsvillkor uppdraga Ljusnarsbergs koppargrufvor åt assessor Joh. Funk och hans stallbröder. Privilegiet skulle gälla från början af år 1679.

Däraf blef dock ingenting. Joh. Funk dog i början af år 1679 och bergsmännen besvärade sig öfver det honom förunnade privilegiet. Förbundo sig till och med att ikläda sig lika om icke drygare villkor för verkets bedrifvande.

Detta hjälpte. En föreskrift för Bergslaget utfärdades af K. Senaten den 3 april 1679, och konungen täcktes på bergslagens underdåniga besvär och klagopunkter, framburna vid riksdagen den $^{24}/_{12}$ 1680, nådigst resolvera att bergslagens erhållna k. bref af den 17 maj 1641 och den 11 juli 1668 om bergsfrälsefrihetens åtnjutande på deras hemman och torp med lika villkor som för Gamla Kopparberget skulle varda bekräftadt. Så gick det funkska bolaget öfver ända.

Samma år den 8 okt. hölls en *kommission* och ransakning vid Nya Kopparberget angående *sjötullsmedlen* och *kopparhandeln* samt *torparnes taxering,* hvarjämte grufvans för tiden varande tillstånd undersöktes. Kommissionen afhölls af Lorentz Creutz jämte fiskalen i Bergskollegium.

I början, då orten för bergverkets drift skulle befolkas, var naturligt att rätt många hitlockades genom friheten att få nedsätta sig efter behag. Sedan blef härutinnan mera ordning. Allaredan under Harald Olufssons tid tarfvades för en hugad nybyggare att lagligen blifva *nedsynt.* Slapp han det första och andra året med 5 dagsverken, så utgjorde för de följande åren 10 dagsverken den bestämda taxan. Samma

dagsverksskyldighet var ock hvarje karl underkastad, som under bergverket åtnjöt frihet från utskrifning till krigstjänst, detta fastän han ej ägde en torfva, utan endast lefde som inhyseshjon. En och annan torde genast ha angifvit sig till *skattevedstorpare* och börjat med 4 stafrums taxa; men i allmänhet var det så att, när en dagsverkstorpare någon tid vistats inom samhället och han antingen själf så åstundade eller hade sitt torp beläget inåt skogen och flottlederna, förvandlades han till skattevedstorpare, då åter taxan blef 8 stafrum.

Nedsyning och taxering förordnades af Bergstingsrätten, hvarefter landshöfdingen i länet gaf sin stadfästelse därpå. Omväxling mellan dagsverks- och skattevedstorpare var icke ovanlig och skedde efter öfverenskommelse. Äfven hände att en torpare genom utbyte med någon afsigkommen bergsman erhöll fjärdepart och därmed del i grufvan.

Allt nog, svårt var det att hålla reda på allt detta. Och en allmän taxering var af behofvet påkallad. Huruvida sådan skedde 1680 är osäkert. Odelstierna påstår bestämdt, att sådan allmän taxering skedde först 1693 den 21 febr.; men att resultatet däraf blef oriktigt, i det att taxeringsinstrumentet, stadfästadt af landshöfding *Didrik Wrangel,* upptagit dels ej existerande torpare, dels blotta inhyseshjon, hvaremot andra gamla, bofaste män blifvit uteslutna.

Vid kommissionen 1680 bestämdes, att hvart 10:de skeppund af tillverkningen skulle tillfalla K. Maj:t och Kronan. Äfvenså uppgjordes en taxa på, huru mycket af hvarje skeppund koppar skulle afsättas i *garhyttelega, garmakarlön, armbössan* samt till Bergslagets allmänna kassa.

Bergslagets gamla privilegier stadfästes den 22 dec. 1682. Äfven detta året hölls en *kommission* den 11 juli,

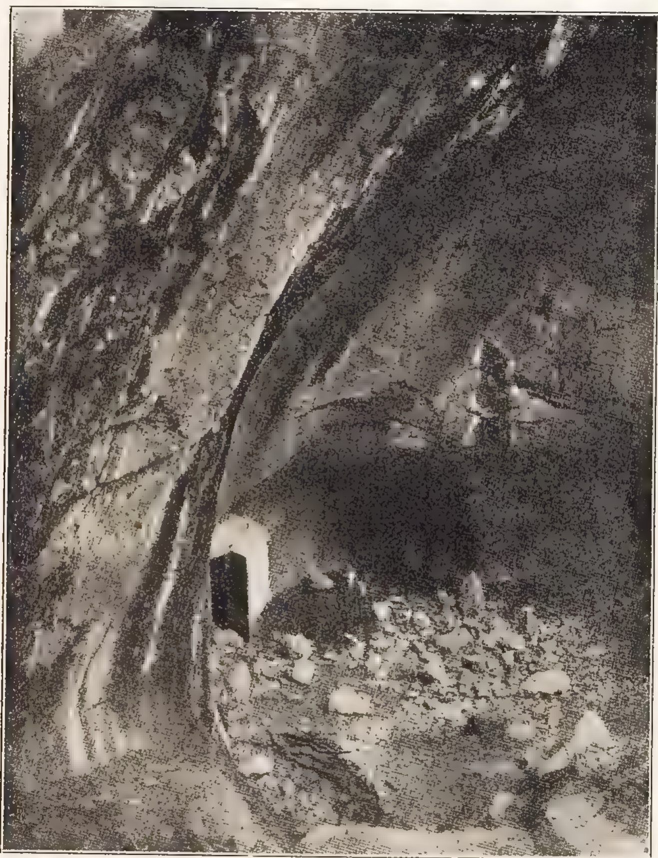
därvid bland annat företeddes en räkning af bergmästaren *Jonas Snack.* Redan 1679 hade samma räkning blifvit Bergslagets äldste lefvererad. Den utvisade en Bergslagets skuld till Snack på 948 Daler, men godkändes icke till alla delar. Så afräknades 84 stafrum ved, lefvererade till bergmästaren under 7 år, vidare resterande bruksmedel af stora sjötullen till belopp af 561 Daler 24 öre. Snack klagade öfver att han blifvit ovärdigt behandlad. Han borde ha blifvit förskont för omilda angifvelser i Kungl. Bergskollegiet, han som gjort Bergslaget så stora tjänster, lagt sig ut för deras timliga välfärd. Sjötullsmedlen ämnade han utkräfva af Cronströmska stärbhuset.

Denne Jonas Snack blef Otto Lybeckers efterträdare i bergmästareämbetet 1673, erhöll 1680 den 11 maj transport till Värmland. Därifrån skref han den 18 april 1681 ett bref till »de 12 älste och edsvurne vid Ljusnarsberg», hvaraf framgår, att välborna fru Cronström hade lidit intrång i sitt privilegierade bruk *Jörken* uti ett nytt uppfunnet *kopparstreck.* I fall bergsmännen där företogo sig någon brytning, fingo de taga det på sitt eget ansvar. De besvärliga vägarne och andra kommissioner hade lagt hinder i vägen för bergmästarens personliga inställelse.

Det här omtalade bruket *Jörken* eller *Hörken* var ett silfververk, upptaget omkring 1670 af kammarrådet *Isak Cronström* i förening med assessor Joh. Funk samt efter dem deras arfvingar. Malmen hämtades från *Silfhyttegrufvorna.* Verket, som erhållit kungliga privilegier, fick sig tilldelad en skogstrakt en mil i omkrets. Så väl grufva som smältverk öfvergåfvos dock redan 1682.

Under åren 1683 och 1684 (själfva midsommarnatten) inträffade två olyckliga ras i *gamla storgrufvan,* hvar-

igenom hon förvandlades till en stöt på några och 20 famnars djup. Bergsmännen råkade härigenom för längre

Från Gamla Storgrufvestöten i Kopparberg.

tid i stor nöd. Många öfvergåfvo sina grufdelar och sökte skaffa sig näring medelst kolande och körningar åt bruken i järnbergslagen. Koppartillverkningen sjönk allt

mer och mer och utgjorde under flera år blott några och 90 skeppund. »Redan före 1600-talets slut måste bergsmännen börja med de resor, som under följande seklet bli vanliga: att ur andra orters varp och ödegrufvor samla ihop den kopparmalm, som andra ratat för att på milslånga knaggliga vägar föra den hem till smältning. Ända till Filipstad, Hedemora och Riddarhyttan sträckte sig färderna. Så dref man ofta under bitter nöd den fäderneärfda näringen, medan traktens naturliga rikedom, järnmalmen, fick ligga outnyttjad.»[1]) En liten ljusning framkallade *Sopgrufvans* upptagande. Nya ansträngningar gjordes för att tillgodogöra sig denna upptäckt: sexton nya fjärdeparter inrättades 1693. Grufvan blef härigenom indelad på 120 fjärdeparter eller 30 par; men dessa nedgingo efter tre år till motsvarande 116 och 29.

* * *

Sedan Nils Krook återvändt till sitt kära Ryttern, blef *Erik Matthie Gussarvius* kyrkoherde. 1669.

Gussarvius var född i Hedemora och Gussarfvet af fattigt bondfolk; var i sin barndom vallgosse, men kände en ovanlig lust för studier. Kom så i skola och slog sig igenom fattigdom och svårigheter. Student 1650 och präst 1655.

G. kom från Västerås, där han var syssloman vid hospitalet, och fann här en värdig ämbetsbroder i komministern *Johannes Olai Nibelius.*

Nibelius härstammade från Nibble by i Hedemora socken och kallades af allmogen »Lissel herr Jan» i motsats till Johan Isaksson. Fadern uppgifves ha varit kyrkvärd. Handleddes i sin ungdom till studier af då varande pastor i Skedvi, sedermera biskopen i Åbo Joh. Gezelius. Blef hans adjunkt efter prästvigningen, som skedde 1654. Komminister i Ljusnarsberg 1666. Dog 1675 och begrafdes 19 sönd. e. Tref., sörjd af både pastor och församling. En sonson till Nibelius var konsistorienotarie i Västerås. Denne åter hade två söner Johan Eric och Simon,

[1]) Nelson: En bergslagsbygd.

den förre vice president i Kungl. Kommersekollegium, den senare prost och kyrkoherde i St. Skedvi samt fader till biskopen i Västerås, Gustaf Nibelius, död 1849.

Änkan *Brita Svillingia* dog 1683 i mars i stor fattigdom. Ej fanns efter henne något att gifva till kyrkan hvarken för klockor, graföppning eller bårkläde. Men »i anseende till hennes man, som här i några år varit en trogen församlingens predikant och lärare, förde ett gudeligt, kristligt och vackert lefverne, församlingen till godt behag; därför skulle hennes lik få nedsättas i kyrkan hos hennes man».

1672. 1672 var biskop *Nils Rudbeckius* uppe i Ljusnarsberg och visiterade i sällskap med prosten i Arboga *Göran Wintrosius*[1]), hvilken granskade räkenskaperna. Sådan granskning verkställdes äfven åren 1673, 1676 och 1680 med den skillnad, att sist nämnda år den 1 juli var pastor Gussarvius med välbetrodda kyrkvärdarne till Arboga marknad och uppvaktade prosten, som nu för sjukdom och bräcklighet hade svårt för att göra den besvärliga resan upp till N. Kopparberget.

1 sönd. i Adv. 1675 höll »vår kyrkoherde» sockenstämma, i hvilken han tillfrågade både bergsmän och torpare, om de icke hädanefter som till denna dagen ville gifva sin ordinarie komminister den lön, som de hade varit vane att utgöra. Detta förmodligen i anledning af förestående komministerval. Nibelii efterträdare blef *Mattias Spongius* från Spånga by i Harakers socken och skolkollega i Lindesberg, innan han här blef komminister.

1680. 1680 den 14 april hölls sockenstämma och beslöts att *kyrkbalkarne* skulle fördelas på de sju rotarne.

[1]) Ljusnarsberg hörde allt ifrån början till Arboga kontrakt.

1681 den 25 juli underrättar *Bastian Geijer* i egenhändigt bref »de ärlige och förståndige gode männen af Bergslaget», att han blifvit utnämnd till bergmästare efter Snack. Beklädde ämbetet till 1688, då han blef afsatt, därför att han låtit någon sin egen koppar gå vågen förbi, hvarigenom kronans intresse försnillades. Vid hans afgång lades till N. Kopparbergs bergmästaredöme Hellefors och Grythytte bergslager, hvilka förut hört till Värmland. **1681.**

I närvaro af herr bergmästaren blef samtliga bergslagen sammankallad på Ljusnarsbergs grufstuga den 21 sept. till ett samtal. Kyrkoherden Gussarvius begärde, att bergmästaren ville påminna bergslagen om dess årliga prästrättighet, som var ett skeppund koppar af hvarje bergsman. Klagade öfver, huru största delen inte betalt ordentligt på flera eller färre år och ändå bjöde till att förkorta af det enda pundet efter sitt eget tycke. Sedan vissa förordningar upplästs, som tillerkände prästerskapet rätt att oafkortadt hafva sin lön af hvar bergsman, gafs kyrkoherden det lofordet, att han i lära och lefverne var ostrafflig samt sina åhörare till godt nöje och behag, hade ock mycket berömligt befordrat Guds hus med sköna prydnader samt själf sin egen ansenliga gåfva ej besparat. Ej obilligt därför att hans lön snarare föröktes än minskades. Emellertid fattades det beslutet, att ingen, som bergsman var och råd och ämne hade, måtte förvägra prästerna deras lön utan oafkortadt efter gamla ordningen låta dem åtnjuta deras rättighet. De fattige skulle betala vid deras förkofrings tid, då det behagade vår Herre att hjälpa dem igen.

Den omtalade lönetillökningen kom först efter Gussarvii död.

1684 var åter *biskopsvisitation.* **1684.**

Nils Rudbeckius, den store Johannes' son, var vid sin utnämning till biskop ännu icke 50 år och gaf därför hopp om sig att med sin välkända insikt blifva en utmärkt, länge gagnande biskop; men mycket arbete medtog hans föga starka fysik och han dog af slag 1676. Hans efterträdare *Johannes Brodin* blef icke häller gammal i ämbetet; han dog 1680 och fick till efterträdare *Carolus Carlsson*. Brodin höll likpredikan öfver förut omtalade assessorn i Bergskollegium Joh. Funk[1]).

Carlsson ankom till stiftet 1682. I Ljusnarsberg var han och visiterade 1684 den 4 februari. Denna visitation aflopp utan vidare anmärkningsvärdt, men hade ett litet efterspel. Komministern Mats Spongius skref ett bref till högvördige fadern och biskopen, hvilket han skickade med sin granne och vän komminister Lexander i Ramsberg.

Efter högvördige fadrens afresa fick han förnimma, huru illa angifvet vardt uti församlingens inventarium, hvad som kaplanen borde hafva af sin kyrkoherde. De 16 Riksdalerna hade af kyrkoherden blifvit uppskattade till blott 4 Daler stycket, änskönt myntvärdet 1684 belöpte sig till 5 Daler 24 öre på Riksdalern. Spongius trodde att detta kyrkoherdens tilltag var ett bevis på, att han ville »locupletari alterius incommodo» (rikta sig på en annans bekostnad); dessutom föreföll det honom vara ett förgripande mot K. Maj:ts myntordning. Hvarför skulle han, fattige tjänare, ensam lida, då kaplan i Linde af sin pastor hade vissa förordnade tackjärnsskeppund, kaplan vid Ramsberg sitt stångjärn och kaplanerna på bygden sin årliga vissa spannmål. Sökte därför

---

[1]) Dennes änka förärade 1682 till Ljusnarsbergs kyrka 50 Daler, 1685 för 8 hammarsmeder och deras hustrur 75 Daler samt 1692 300 Daler.

högv. fadrens rättvisa assistens och begärde att en ransakning skulle hållas om saken. Ville biskopen anmoda någon här på orten, t. ex. herr bergmästaren eller någon af Domkapitlet, så skulle han inte neka att efter sin fattigdom betala. Brefvet slutar med en tillönskan af Guds välsignelse åt »högv. fadren, modern doktorinnan och de kärkomna små»; och är säkerligen icke den enda klagolåt, som uppstigit ur Ljusnarsbergs i förra tiden vanligtvis fattiga komministergård.

Möjligen kan man i detta bref se ett litet bevis för, att det öknamn, som folket tillade den annars så ärevördige och aktningsvärde Gussarvius, icke var alldeles oförtjänt. Han kallades »snålerker».

Gussarvius dog den 2 dec. 1686 och begrafdes den **1686.**
10 jan. följande år, då biskopen var bjuden att predika. Kan onekligen räknas till de mest framstående pastorerna i Ljusnarsberg. Hade mycket besvär och många obehag med tredskande och oförskämda finnar. Bland annat hade han tingfört en finne, som sig emot Gud och predikoämbetet grufligen förgripit hade med svordom och djärft skåldrickande i prästernas och fleras närvaro. Blef sedan själf stämd af samme man 1681. En annan hade svårligen förgripit sig mot pastor 1674, hvarför kaplan Kristiern i Linde var hit och intog den felaktige i kyrkan. Knappast någon pastor har så flitigt som Gussarvius betjänat sig af kyrkrådets makt till stäfjande af oskick, sabbatsbrott, split och oenighet, dryckenskap, otukt, signeri och spådomskonst. Ifrade ock för stillhet och frid i Guds hus samt arbetade mycket för kyrkans prydande.

Under hela sin verksamhetstid hade han ett godt stöd i då varande kyrkvärdarne *Mats Johansson* i Drängsarfvet och *Petter Matsson* i Myrbo. Om den förre ha vi

redan något talat. Han var född i Falun 1607 och kom hit troligen i Harald Olufssons sällskap, hvars tjänstedräng han var. Odlade och uppbyggde Drängsarfvet. Blef kyrkvärd 1663, hvilken befattning han innehade till sin död 1696. En son till honom *Johan Matsson* († 1709) var måg till Gussarvius och gift med hans dotter *Kristina* († 1737). En dotter *Maria* blef gift med häradsdomaren *Sven Hansson* på Lund.

Petter Matsson i Myrbo härstammade från Salberget där han föddes 1630. Gick någon tid i skola, dels i Sala, dels i Västerås; informerade barn; förordnades till vågskrifvare vid Bruket 1660 och blef kyrkvärd 1663. En mångfrestande man: förde alla räkenskaperna, både grufvans och kyrkans, blef konstmästare 1664, sexman och privilegierad krögare vid bruket 1665 samt nämndeman 1666. Dog 1689. Att räkenskaperna då icke befunno sig i alldeles så god ordning, är väl ej att undra på, då han hade så många befattningar. Änkan Katrina Isaksdotter, dotter till förste konstmästaren[1]), gick efter mannens död i nytt gifte med Adlerska släktens stamfader preussaren *Fredrik Adler*.

Petter Matsson är den förste protokollsföraren. I äldsta protokollsboken, tillkommen 1680 på befallning af biskop Johan Brodinus, äro de allra flesta protokoll af hans hand (från 1680 t. o. m. 1688) skrifna med en bred och vacker stil.

Att han äfven eljest varit en ombetrodd man och skrifvare bevisar en inlaga till landshöfdingen 1687 af följande innehåll:

»Eders Excellens äro vi samtlige allmoge här vid Ljusnarsberg förorsakade blefne oss att besvära och på

---

[1]) Se sid. 13.

det ödmjukeligaste tillkännagifva, hurusom vi på många år äro tvungne att bygga och vidmakthålla vägen öfver Salboskogen, kvilken skog alldeles hörer mest Kungl. Maj:t fru Funk till, så att gemene bergslaget där icke ett trä lofgifvet är att hugga. Eder Excellens bönfalla vi för den skull, att vi för den vägen må härefter blifva befriade och förskonte, omedan detta är genom hennes enskilda ägor, det ock hans Nåde f. d. landshöfding högvälborne herr Gustaf Liliecrona höll likmätigt vara, att vi, så långt hennes ägor sig sträcka, skola ock blifva befriade. Vi hafva dess utom många elaka vägar nog att arbeta uppå. Kunna vi nu blifva den vägen kvitt, så kunna de andra vägarne dess bättre och snarare repareras och förfärdigas.»

Landshöfding Wrangel fästade intet afseende vid denna begäran.

Samma år 1687 voro tre stycken vördige och vällärde prästmän, som åstundade pastoratet, hit och gjorde mycket vackert och berömligt sina prof så i mässande som i predikande. Nämligen *Johan Hasselbeck* från Skinsberg den 27 februari, *Simon Bjurbeck* från Avestafors den 6 mars och *Anders Lebstadius* från Arboga stad den 13 mars. 1687.

Fingo ingen ersättning för sin resa och omak; men välbetrodde herr bergmästaren betackade dem högeligen å församlingens vägnar och sade, att församlingen skulle gifva sitt skriftliga svar eller utlåtande om profvet till biskopen eller Domkapitlet.

Kyrkstämma hölls den 1 maj. Därvid utlofvade torparne, att de hädanefter såsom hittills ville bestå kyrkoherden hans ordinarie lön. Bergsmännen åter sade sig vilja talas vid därom. Dock ansågo de sig nu icke kunna gifva honom 1 skeppund koppar, emedan grufvan var svag och malmen utgången. Samma talan gjordes

4

vid den i juli månad hållna *kommission*, då biskop och landshöfding voro med för att träffa bestämd öfverenskommelse om prästerskapets löneförmåner.

Enligt det beslut som här fattades, skulle hvarken *skaft-*, *smör-* eller *kvicktionde* lämnas, utan i stället för skafttionde uttröskad *sädestertial* af råg och korn och ärter (de enda sädesslag som då förekommo). Detta af jordbrukande så väl bergsmän som torpare. I stället för smör- och kvicktionde, matskott och påskpenningar skulle kyrkoherden i ett för allt, enligt en gammal förening, erhålla 1 lisp. koppar eller dess värde, som beräknats hittills till 11 Daler 8 öre. Men i anseende till grufvans dåliga läge ansågo sig bergsmännen för närvarande ej kunna sätta priset högre än till 9 Daler kmt. Utlofvades för framtiden, om tillgången blefve bättre, 1 lisp. koppar eller dess då varande värde. Torparne skulle betala, de skattlagda för hvart fjärdedelshemman: sex Daler, skattevedstorparne: 2 stigar kol, dagsverkstorparne: 2 dagsverken eller 2 Daler, likaså inhysesfolk och gärningsmän.

Utom tertialen gåfvo ock torparne sin *kronotionde* till kyrkoherden.

Dukpenningar betalade hvar och en efter sin lägenhet; vid barndop offrades på altaret. I *kyrkogångspenningar* gåfvo somliga 9 marker, andra 6, efter öfverenskommelse.

Likstol betalades efter man eller hustru, då 6 kor funnos i ladugården, med 1 ko eller dess värde 20 Daler; då 3 kor funnos $^1/_2$ kos värde o. s. v. Efter barn: 5, 4 eller 3 Daler kmt, allra minst 10 marker; efter drängar och pigor 3 à 2 Daler, understundom ock 6 marker kmt. I *lysnings-* och *vigselpenningar* merendels 1 Riksdaler. För *sockenbud* gemenligen sex marker.

Endast i fråga om sockenbud var kaplanen likställd med kyrkoherden. Eljest fick han halfparten i allt, utom i likstol, där honom tillkom fjärdedelen mot kyrkoherden. Af behållne torpare skulle han få *matskott:* kött, bröd och ljus efter råd och lägenhet eller ock något annat i stället, såsom en fågel eller hare efter behag.

Klockaren fick: af alla bergsmän: 1 Daler kmt, af de skattlagde torparna: 1/12 tunna säd eller 1 Daler; af vedskatts- och andra torpare: 1/2 Daler eller 12 öre. Vid kyrktagning 8 öre och efter lik 16, 12 eller 8 öre kmt efter hvars och ens lägenhet.

De i konventionen omnämnda dukpenningarne blefvo 1688.
snart förbjudna. Därför frågade herr *Jakob Gussarvius* allmogen i sockenstugan den 12 febr. 1688, huru de i stället ville förnöja sin kyrkoherde. Härtill svarades, att alla kommunikanter så unga som gamla skulle vara pliktiga att årligen gifva kyrkoherden 1 öre silfvermynt eller ock 3 öre kmt.

Denne Jakob Gussarvius var pastorsadjunkt i sin faders hus och afflyttade härifrån i maj 1688 med afskedspass, försedt med Bergslagets sigill. Blef sedan komminister i Västanfors.

1688 gjorde Simon Bjurbeck sitt inträde i Ljusnarsberg.

Född i St. Tuna och Hyttings by 1643, började han läsa i Tuna skola. Kom sedan till Akademien, där han flitigt studerade. Blef skolkollega i Västerås 1673, där han biträdde musikläraren. Efter sin prästvigning 1674 blef han skolrektor i Avesta och tillika komminister 1675. Där förbättrade han sina inkomster genom skicklighet i mekaniken. Höll på att förflyttas till Gotland, emedan det var ondt om platser i stiftet, men blef så kyrkoherde i Ljusnarsberg 1687.

1689. Komminister Spongius dog 1689 i fattigdom så som han lefvat. Var afhållen i församlingen och söktes till Gussarvii efterträdare; men kom icke ens på förslag.

Samma år som Spongius dog en annan ganska framstående man i samhället, nämligen välaktade *Mickel Hinnersson* i Laxbro. Bördig från Linde, omtalas han 1644 såsom boende »neder i gården»; blef med tiden en förmögen bergs- och handelsman. Bygde Laxbro på 1650-talet och var den tiden våg- och grufskrifvare, fast han sedan hade flera skrifvare under sig. Mickelshyttan har efter honom sitt namn. Var 2 gånger gift: 1 med bergmästaren Lybeckers äldsta dotter Anna, 2 med *Maria van Gent* af holländsk extraktion. Dottern Brita var 3 gånger gift: 1 med kyrkvärden *Nikl. Pemer* i Bäcktorp, Petter Matssons efterträdare, 2 med *Erik Öhman*, »en välbevandrad skräddare från V. Färnebo», 3 med organisten *Joh. Knistedt*. Dottern Lisa var gift: 1 med häradsdomaren *Hans Svensson* på Lund, 2 med kyrkovärden *Erik Joh. Bergström* på Lund. Dottern Katrina var gift med *Abraham Nyman* på Kyrkbacken, en son till bergsman *Anders Bertilsson* på Fasegården, förut borgare i Arboga. Såväl Anders Bertilsson som Mickel Hinnersson äro kända för välvilja mot de fattiga.

1690. 1690 den 1 stora Böndagen eller 25 april, då merendels hela Ljusnarsbergs församling kommer tillsammans, hölls kyrkstämma på biskopens och konsistorii order för val af komminister efter Spongius.

Nämndemannen *Joh. Nilsson* på Heden hade blifvit skickad till Domkapitlet med begäran om en prästman i den aflidnes ställe. För den skull blef nu i särskild skrifvelse från Domkapitlet församlingen föreslagen en »vacker och väl begåfvad prästman från Venjan herr *Jöns Svedonius*» att förestå nådåret och sedan träda till

Laxbrostugan, där Mickel Hinnersson bodde, nu mera vid Skansen i Stockholm.

platsen efter den aflidne. Därför skulle icke församlingen bekväma sig att mottaga herr *Anders Lindberg*, som redan befann sig på platsen.

Tillfrågade så kyrkoherden församlingen, hvilken de nu beslutat sig för att votera uppå, antingen herr Anders eller herr Jöns. Då svarade en genast, att dem syntes likast vara behålla den de hade. Länsmannen *Per Hansson Båth* sätter då sin näfve i vädret och frågar skarpt, ho den var, som de orden talte. Men på kyrkoherdens correktion[1]) att alla hade rätt att yttra sin mening i all sämja, talte han icke vidare ett ord. Då intet distinkt ljud gafs af de sträfvande parter att införas i protokollet, så anställdes votering på det sätt, att hvardera parten först trädde ut och så in igen. Herr Anders befanns då hafva endast 17 personer på sin sida.

Kyrkoherden, som tydligen var missbelåten med valets utgång, lämnade sina tankar om herr Jöns, att han hvarken hört honom mässa eller predika, ej häller fått någon kunskap om hans profpredikan, emedan han samma tid (2 sönd. e. Trett.) varit borta i ett nödigt ärende till Linde och ej fått någon kunskap om hans ankomst. Emellertid var bemälte herr Jöns nog djärf att i pastors frånvaro utlysa kyrkstämma och låta välja sig själf till efterträdare åt Spongius. Tisdagsmiddagen därefter kom Bjurbeck hem och då kom herr Jöns till prästgården för att rekommendera sig. Men kyrkoherden hänvisade honom till det kontrakt, som Spongii änka ingått med herr Anders. »Omöjligt att jag kan gå in på det», sade herr Jöns. »Jag begär af änkan 208 Daler att köpa för till uppehälle nu vid marknaderna.» — Änkan, när hon hörde detta, grät och bedyrade med ett, att hon ej ägde ett halföre, det ock kyrkoherden kunde

1) Rättelse.

intyga. — Kyrkoherden frågade nu, om man kunde tvinga mer af änkan än hon med herr Anders hade ackorderat. Framhöll vidare biskopens bref, däri herr Jöns rekommenderades att förestå nådåret, men hvilken fordrade mer af änkan för kosten än herr Anders för hela året. Ansåg dock att saken kunde redas på något sätt.

Så var nu herr Jöns vald och det i en olycklig stund. Det visade sig genast.

Kyrkvaktaren Klas Skräddare hade blifvit intagen af herr Jöns till den grad, att han, medan valet pågick, löpte och ringlade med yxskaftet ute på backen för att nedtysta dem, som höllo med herr Anders. Därtill hade han naturligtvis ingen fullmakt. Som han dessutom brukat hot på stora böndagen, kunde en sådan förseelse icke efterskänkas, utan blef han afsatt från kyrkvaktaretjänsten samt stämd af länsmannen till tinget. Svedonius själf befanns vara en svårhandterlig man, hvars släkt blef en skamfläck för samhället. Till hjälp vid hans svåra boflyttning beviljades honom 4 öre kmt af hvar gård. Men han kom ej förr än på våren 1691, hvarför Spongii änka synes ha fått behålla den billige herr Anders.

1691 den 1 februari hölls *visitation* af prosten *Abraham Sahlmonius* i Fellsbro, då en allmän sockenstämma beordrades i vanliga grufstugan. Det allmänna tillståndet uppgafs vara godt och skickligt?! 1691.

Upplystes att underhållet af prästgårdarne hittills varit fördeladt på rotar, men landshöfdingen hade nu beordrat att, så snart kronans befallningsman komme upp till orten, skulle ny fördelning ske. Samtidigt skulle Spongii änka utfå den fordran hon af församlingen hade, på den grund att hennes man reparerat kaplansgården. Upprepade gånger hade hon yrkat att få ut sin rätt.

Vid sammanträde den 3 juni nedprutades beloppet från 131 Daler till 108 Daler. Tillfrågades ock änkan, hvarför hon ej lämnat någon gödsel efter sig vid kaplansgården, som annorstädes plägade vara brukligt, eller någon sådd åker och trädesjord. Svarades att hennes man ej mottagit någondera delen af företrädaren Nibelius. Frågan om sådden hänsköts till biskopen.

Valborgsmässodagen 1695 inställde sig rotmästarne med kyrkvärdarne vid prästboställena för att enligt biskopens befallning tillmäta hvar rote dess hus att underhålla.

1691 fattades ock formligt beslut om kyrkans utvidgning och förbättring. Redan 1688 den 2 dec. vid allmän kyrkostämma talade kyrkoherden om kyrkbyggnaden, att därtill under vintern skulle huggas och framskaffas timmer. 1689 beviljade K. Maj:t en kollekt till företaget att utgå under 3 år från hela riket. Denna utgjorde 1691 Daler 257, 1692 Daler 200 och 1693 Daler 82.

Arbetet synes ha börjat först 1691 den 1 juli, men det dröjde länge innan det blef färdigt. Då vid generalvisitationen, som hölls 1695 den 14 febr. af biskop Carlsson, den frågan framställdes, om församlingen hade något besvär att anföra mot sina predikanter och lärare, svarade herr bergmästaren *Daniel Svedberg* på församlingens vägnar, att de inte hade annat än högsta orsak att berömma i synnerhet sin kyrkoherde, icke allenast för hans nit och trohet i ämbetets förrättande, utan ock för hans oförtrutna besvär, flit och möda med kyrkbyggningen, som nu till allas största hugnad Gudi lof var lyckligen och väl *merendels* fullbordad vorden. Ännu på sommaren 1695 fortgick arbetet under *Anders snickares* ledning, som fick 2 Daler om dagen, så länge sommar-

dagarne räckte. Först 1696 på sommaren var man sysselsatt med tjärning och rödfärgning, hvarför arbetet då först kan anses afslutadt efter att hafva pågått i 6 år. Bjurbeck var verkligen outtröttlig med att hålla stämmor och fatta beslut, men det var just konsten att få besluten verkställda. Beviljade materialier, såsom bräder, spån, spiror, tjära m. m. levererades mycket lamt. De dagsverksskyldige inställde sig endast »plockvis» och det hände därför att snickaren, som skulle drifva arbetet, fick gå dagarne bort och likväl hafva sin lön: 2 Daler om dagen.

Redan 1691 den 12 juli, då kyrkrådet var samladt, **1694.**
beviljades, att ett «*positiv*» skulle beställas till kyrkan. Den förste organisten hette *Erik Trana* och antogs uppå allmän sockenstämma den 16 sept. 1694 på följande villkor: I lön beviljades honom 400 Daler kmt från nyår till nyår. Bergsmännen skulle afsätta på kontoret vid kopparns invägning 1 Daler. Dock lofvade de till *pärmässomarknad* den största inbetalningen, emedan då största invägningen skedde. Behåldna torpare skulle betala lika med bergsmännen och skulle rotmästarne upptaga deras bidrag till *hindersmässan*. Särskild taxeringslängd skulle för lönens uppbärande upprättas. Denna har gifvit upphof till den sedermera så ingripande *organisttaxan*, efter hvilken alla bevillningar inom socknen uträknats.

Kontraktet om lönen stadfästes vid Generalvisitationen den 14 febr. 1695. **1695.**

Den 2 juni s. å. lofvades organisten mäster Trana, att länsman och rotmästarne skulle på uppgifven dag komma i sockenstugan för att låta taxera hvar och en efter hans villkor, så att organisten måtte njuta sitt kontrakt till godo enligt det ingångna ackordet. Sedan den 6 okt. s. å. beslöts efter mycket buller och sorlande,

att hvar bergsman, skattorpare och småtorpare skulle gifva organisten 1 Daler kmt; en son eller dräng 8 öre; en dotter eller piga, som stod i mantalet, 6 öre. Men i fall förslaget skulle öfverskjuta de 400 Dalerna, borde de fattiga bergsmännen anses med någon lindring.

1696. Trana måtte emellertid ha skött positivet illa; ty 1696 den 12 juli blef »sammantaldt» om tillkommande organist, som nödvändigt måste anskaffas, såvida icke verket skulle alldeles obrukligt förderfvas. Om bergsmännen afsatte sin Daler på kontoret vid invägningen, så skulle torparne låta organistlönen följa med mantalspenningarne. I decemberstämman samma år gaf pastor tillkänna, att han vid sin hemresa från Stockholm, där han uppvaktat Excellensen grefve Wrangel för att utverka hans förord hos konungen beträffande någon vacker hjälp till kyrkans prydning, i Torshälla fått spaning på en ung, ogift organist, som tillika kunde lära ungdomen läsa och förestå klockaretjänsten. Beslöts på samma gång, att taxering till organistlönen skulle ske i julhelgen, så att man kunde få hit någon riktig organist.

1697. Den 6 juli 1697 afsomnade Simon Bjurbeck. Hans företrädare hade i lön uppburit all kronotionde i socknen, äfven den som öfversteg de 1638 donerade 16 tunnorna. Bjurbeck åter uppbar intet öfverskott, dels emedan hela tionden vissa år under hans tid ej steg högre än till 28 à 29 t:or, dels emedan det öfverskott som blef, förbehölls Kronan. Församlingen gjorde ett försök att pastor till godo få åtnjuta hela kronotionden, detta i anseende till koppargrufvans svaga tillstånd, men kanske också med hänsyn till Bjurbecks förtjänster. Begäran härom ingafs till konungen, men afslogs på den grund, att nämnda öfverskottet var anslaget till militien. Brefvet är af den 1 nov. 1696.

Vi kasta en sista blick på några Simon Bjurbecks samtida.

Först möter oss klockaren *Per Andersson*, son till förste klockaren *Anders Persson*. Efter honom fick *Haraldsgrufvan* namnet *Klockarebacken*. Dog 1702.

Niklas Pemer från Klotverken, kyrkvärd efter Petter Matsson, hvars räkenskaper han ordnade, bodde vid Bäcktorp, som han köpt af Eskil Fransson 1683; var gift med Laxbro-Mickels dotter *Brita Lindberg*. 1693 klagade Pemer däröfver, att han hade allt för ringa lön för kyrkräkenskapernas förande, så länge kyrkan stod under byggnad. Och beviljades honom 50 Daler kmt om året, så länge byggnaden varade. Sedan skulle återgång ske till de 32 Daler han haft förut.

Maria, Pemers dotter, var gift med *Bengt Larsson* d. ä. i Skarptägt och dog 1779.

Andre kyrkvärden under kyrkbyggnadstiden var grufnfogden *Lars Bengtsson* i Grufriset, en välaktad man, som dog 1727. Hans son var nyssnämnde Bengt Larsson. Hans fader *Bonde Bengt Svensson* i Grufriset uppnådde den respektabla åldern af 111 år.

Det är redan omtaladt, huru vid biskopsvisitationen 1695 Simon Bjurbeck fick en god orlofssedel af då varande bergmästaren *Daniel Svedberg*. Äfvenså är relateradt, att vid Geijers afsättning Grythytte och Hellefors bergslager lades till Nya Kopparberget för att utgöra ett bergmästaredöme. Förste bergmästaren i det sålunda utvidgade distriktet var *Erik Odhelius*, adlad Odelstjerna. Men han blef inte gammal på platsen. Redan 1690 företog han en resa ut till de tyska bergverken och blef under sin bortovaro förflyttad till bergmästaresysslan öfver Östra och Västra Järnbergslagen. Hans efterträdare var Daniel Svedberg, född på Sveden invid Falun och äldre broder

till den bekante biskopen i Skara Jesper Svedberg. Geschworner i Falun 1670 och bergmästare här 1691. Erhöll transport till Salberget 1719 samt afsked 1722 med assessors värdighet. Flyttade till sin egendom Ljusnarsbergs gård, där han dog 1733. Hans hustru, som dog året förut, var prostdotter från Falun och hette *Katrina Arhusia.* Om Svedbergs oenighet med kyrkoherden Fellenius få vi tala framdeles.

III.

Koppar-handteringen 1695—1729.

Vi lämnade bergsmännen i en ganska brydsam belägenhet vid midten af 1690-talet. Deras bekymmersamma ställning uttalar sig i alla offentliga handlingar från den tiden. Då inträffade återigen en ljusning. Hustru Lisa Ersdotter i Bergsgården hade en dag varit ute i skogen och vallat några getter. Under det hon ströfvade omkring med sin hjord, kom hon upp till *Finnberget* och där fann hon en gammal skärpning i berget, som troligen blifvit upptagen under de goda tiderna och då försmådd, men nu kom väl till pass. Hustru Lisa var nog ärlig att omtala sitt fynd och blef icke häller obelönad. Bergskollegium förärade henne 1699 en silfverskål om 29 $^1/_4$ lods vikt samt 60 Daler silfvermynt i pänningar. Skålen inlöstes sedan af prosten Lundius och förärades 1747 till kyrkan att begagnas som dopskål[1]).

Åtta rotar bildades för att bearbeta den nya eller kanske rättare gamla fyndigheten jämte den vid Hån.

---

[1]) Skålen var förgylld innantill och på öronen samt på ena sidan försedd med K. Bergskollegii sigill och på den andra med följande inskription: »Af Kungl. Nåd är denna skål jämte 60 Daler Smt färärad hustru Elisabet Ericsd:r för Finngrufvans uppfinnande».

Halfva 10:den efterskänktes 1696 till uppmuntran vid det nya företaget och afgiften höll sig sedan till 1750 vid hvart 20 Sktt.

Emellertid öfvergafs nästan den gamla grufvan. Hela pargången flyttades därifrån 1702, och inga andra arbeten företogos i de så godt som igenrasade arbetsrummen än att en och annan letade ihop hvad han kunde hitta.

Parens antal minskades, så att 1708 hade de nedgått till sitt gamla antal 26 eller 104 fjärdeparter.

Kontrakt med kopparslagare (bland dem Jeremias och Joh. Stricker samt David Beteke) förnyades tid efter annan och kopparpriset steg, så att det slutligen 1724 gick upp till 435 Daler pr Skp. Skärpningar uppstodo också här och hvar såsom vid *Laxtjärn, Norrhörk, Kumlan* och *Smedberg.* — *Yxsjögrufvorna* upptogos till nyes 1728 och brötos af enskilda intressenter.

Tysk- och sedan *Rålambs*[1]*)grufvorna* visa sig gifvande på 1730- och 40-talen. Tyskgrufvans upptäckare *Fredrik Adler* i Myrbo, *Per* och *Johan Borg,* den förre i Kyrkbacken, den senare från N. Vägen, samt *Olof Fase* smed erhöllo af Bergskollegium hvar sin silfverpokal, hvaraf *en* ännu i början af 1800-talet fanns hos kassör Lundblad.

Tyskgrufvan började visserligen genast bearbetas, men öfvergafs till år 1727, då arbetet åter upptogs och med större framgång.

Arbetet vid Finngrufvan pågick samtidigt och fortsatte in på 1750-talet. Rotarna upplöstes redan 1750, men grufbrytningen fortsatte sedan för bergslagets gemensamma räkning. Karta upprättades öfver grufvan 1727. 1737 hade vattnet tagit öfverhand. Konsten var

---

[1]) Ödegrufva, förut kallad ugnen.

dåligt bygd hvarför ny sådan uppfördes af Viman från Salberget.

Finngrufvan.

* * *

1699. Samma år, som Lisa Ersdotter för sin upptäckt af Finngrufvan fick till belöning den omtalade silfverskålen, insamlades en ovanlig *kollekt* i Ljusnarsbergs kyrka. Den gällde människor, som långt före detta också gjort en dyrbar upptäckt, fast lefvande i en omgifning, som i hög grad försvårade upptäckter af detta slag: franska och piemontesiska flyktingar, hvilkas förfäder redan på 1100-talet lyckats finna Guds rikes kosteliga perla i den heliga skrift. Efter en rik köpman i franska staten Lyon, benämnd Petrus Valdus, kallades de *valdenser*, som, då de blefvo förföljda, därför att de predikade evangelium utan att vara sände, utspriddes i

främmande land, särskildt Böhmen och Nord-Italien eller Piemont.

Efter Luthers uppträdande mottogo valdenserna starkt intryck af reformationens mäktiga rörelse och bildade en egen evangelisk församling. Men därigenom ökades blott det lidandes mått, som redan från början kommit de »fattige från Lyon» till del. Ett blodigt år i deras historia är 1665. En här sändes till deras dalar för att utrota kättarne; men segrade icke med våld, utan med list. Själfva påskdagen blef dalfolket offer för ett lömskt öfverfall. Detta väckte allmän harm i hela Europa. Svenske konungen Karl Gustaf gick i förbön för slaktoffren, Cromwell i England gjorde deras öfverherre, hertigen af Savoyen, allvarliga föreställningar. Den fred de härigenom vunno blef dock icke långvarig. Ludvig XIV i Frankrike återkallade helt oväntadt den fria religionsöfning som de franska protestanterna åtnjutit; hertigen af Savoyen följde exemplet. Valdenserna förbjödos att hålla egen gudstjänst; deras kyrkor skulle nedrifvas. Den blodiga påsken upprepades 1686 och valdenserna nödgades fly från sina dalar och söka sig en tillflykt i Schweitz. Fastän väl mottagna där, kunde de dock icke glömma sin fädernebygd. De beslöto, anförda af en dristig man Henri Arnaud, att åter eröfra sina dalar 1689. De möttes åter af en stor här fransmän och savoyarder och voro nära att uppgifva allt hopp, då hertigen af Savoyen, som brutit med Frankrike, bjöd dem vänskap och förbund. Han fick hjälp att förjaga fienderna ur sitt land; men när kriget var slut, slöts fred på sådana villkor, att många af valdenserna åter nödgades söka skydd i Schweitz' dalar. Dessa, som lämnat hus, gods och egendom och uppehållit sig en tid i schweitzerlandet och där icke allenast lefde i stor fattig-

dom utan för landets trånga begrepps skull nödgades bege sig därifrån, voro naturligtvis i stort behof af understöd. Och därför påbjöd Karl XII en kollekt i alla rikets kyrkor till deras förmån, i hopp om, att sammanskottet skulle bli så mycket rundligare, som detta var ett kristligt verk[1]).

Måhända var Lisa Andersdotter i kyrkan den söndagen och lade en af sina silfverdalrar i håfven. Kollektens förespråkare hette *Johannes Fellenius,* kyrkoherde efter Bjurbeck.

Denne föddes i Fellingsbro 1658. Fadern var där kommininister, sedan kyrkoherde i Lilla Skedvi. Prästvigdes 1689 såsom utnämnd bataljonspredikant vid Västmanlands regemente. Erhöll fullmakt på kyrkoherdebefattningen i Ljusnarsberg den 2 maj 1698.

1700. Fellenius hade redan i början af sin verksamhet svårt att utfå sin lön. Större delen af torparne ville ej betala, hvarför han nödgades begära handräckning hos landshöfdingen *Fromhold Fägersköld* 1700. Samma år skref också Simon Bjurbecks änka *Katrina Arendtz* från Säter, dit hon efter mannens död flyttat, begärandes handräckning för indrifvande af en stor skuldfordran till Ljusnarsbergs kyrka samt af medel, som Bjurbeck försträckt till prästgårdens reparation: 1 Daler kmt af hvart matlag.

Säkert är att tiden var svår. Kriget med Sveriges många fiender kräfde oerhörda medel och uppoffringar. Redan i dec. 1700 kom formulär till bön att nyttjas under närvarande bedröfliga krigstider, med förmaning

---

[1]) En icke mindre märkvärdig kollekt är den som upptogs 1705 till de grekiska arkimandriterna (klosterföreståndarne) uti St. Atanasii kloster i Tessalonika i Tessalien till deras medbröders utlösande ur turkiskt slafveri, hvari de råkat under sista venetianska kriget.

Brefvet härom, dateradt Karit den 6 juni 1705.

till åhörarne, att de i sina böner skulle visa en sann andakt, så att de troget anropade Gud om beskydd för Hans K. Maj:ts höga person, som nu vistades uti fält och i farliga tillfällen, samt om nåd och hjälp och bistånd emot hans och fäderneslandets tro- och samvetslösa fiender. Det var dock icke nog med böner, hvarför biskopen ock på grund af nådig befallning begär behörig förteckning på de medel, som kunde vara tillgängliga att utlåna åt konungen för krigets fortsättande.

Efter olyckan vid Pultava blef tillståndet ännu betänkligare, hvarför riksdag i Stockholm sammanträdde helt hastigt för att rådgöra om medel till rikets räddning. Enskilda medborgare visade nu stor offervillighet: landshöfdingen i Västmanland Gustaf Cronhielm skänkte staten 1,000 lod silfver och 4,000 Daler silfvermynt; vår gamla bekanta, fru Funk, förärade 100 skeppund koppar och 25,000 Riksdaler. Men hvad förslog det, och därför får man i anledning af riksdagsbeslutet höra Domkapitlet begära af pastorerna noggrann förteckning på kyrkans medel samt uppgift, om det ej fanns något silfver, ej doneradt till kyrkan, som kunde lämnas K. Maj:t och Kronan.

Till tröst i olyckan fick man veta, att konungen befann sig i hälsosamt tillstånd.

Klockaren Per Andersson dog i början af år 1702. 1702.
Sonen *Per Persson* blef på prof satt till att sköta tjänsten med förmaning att bättre lära sig läsa och skrifva. Det villkoret måtte han ej ha uppfyllt; ty följande år den 7 juni fordrade hela församlingen, så höga som låga, att *Erik Jönsson Svedman* i kaplansgården, komministerns son, skulle bli klockare i Ljusnarsberg, ett val som vål-

lade pastor och församling många obehag, såsom vi skola finna.

Klas Persson, som 1706 sattes till kyrkvaktare för ett år på prof, måtte ha haft bättre tur än *Klockarper*, ty han blef vid tjänsten till sin död 1728[1].

1708. Organist den här tiden och en värdig *stallbroder* till Erik Jönsson Svedman var *Karl Ramsell*, troligen från Ramsberg. Frågan om hans lön var ännu icke klarerad i början af 1708. På bergmästar Svedbergs förslag beslöts den 16 februari, att några rotar skulle komma tillsammans hvar söndag och taxeras, hvad och huru mycket en hvar skulle gifva, eftersom organisten hade fått landshöfdingens lof att lagligen utsöka, hvad som var honom beviljat å sockenstämman.

Samme Svedberg hade under ledigheten efter Bjurbeck gifvit Bergslaget tillstånd att kola och fälla på prästgårdsskogen väster om Ljusnarn. Det är inte omöjligt att häri söka orsaken till den missämja, som rådde mellan Fellenius och Svedberg och som på ett obehagligt sätt framträdde vid prostvisitationen 1708. Fellenius klagade öfver, att han för någon tid sedan i ett allmänt lag blifvit angripen till heder och ära samt anhöll upprepade gånger, att församlingen skulle säga rent ut, om något var att anmärka mot hans lärdom och lefverne. Detta förnekades uttryckligen ett par gånger. Endast bergmästaren uppträdde och anklagade kyrkoherden därför, att han inmängt sig i världslig handtering och visat oförnöjsamhet vid uppbärande af sin rättighet samt brukat hvarjehanda stämplingar i församlingen. Den världsliga handteringen bestod däri, att han idkade bergsbruk[2];

[1]) Denne Klas Persson hade varit profoss och gjorde vid visitationen 1695 anspråk på ett särskildt bänkrum i kyrkan för det besvär han haft med kyrkans utestående skuldfordringar.

[2]) Ägde Stennäs.

men detta påstod sig kyrkoherden ha börjat med på inrådan af herr bergmästaren själf och kunde icke finna, att han därmed föröfvat någon orätt eller brutit sin ed.

Prosten tog hans försvar, men Svedberg klagade i Bergskollegium och lade Fellenius till last, att denne ej i likhet med Bjurbeck läste någon grufbön i kyrkan vid gudstjänsterna. Bergskollegium vände sig till Domkapitlet och detta i sin ordning ålade Fellenius, att snarligen inkomma med formulär till berörda bön att uppläsas vid gudstjänsten.

I det stycket fick bergmästaren sålunda sin vilja fram och det med rätta.

Året 1709 utmärker sig för många dödsfall, särskildt **1709.** bland barnen, mer än dubbelt mot det vanliga. Denna stora dödlighet räcker ett stycke in på 1710. Men det är anmärkningsvärdt, att Ljusnarsberg ej synes alls ha lidit af den »smittosjuka» eller pest, som förhärjade flera trakter af vårt land från sommaren 1710 till slutet af 1711, ja, somligstädes in på 1712. Minst 100,000 människor i Sverige och Finland föllo offer för farsoten. Den nöd och oro, som kriget vållade, förökades härigenom betydligt; men som sagdt i Ljusnarsberg visste man ingenting om pesten, annat än hvad ryktet hade att förtälja och hvad offentliga skrifvelser hade att i saken andraga.

Sjukdomen hade kommit öfver till Sverige genom flyktingar från Livland som sommaren 1710 förde den in i Stockholm. Spreds vidare genom andra flyktingar från de smittade orterna. Dessa eftersöktes; äfven utfärdades förordning om de dödas begrafning på särskilda platser, hvilket vållade åtskilliga betänkligheter så väl bland folket som prästerna.

1712. Häradsdomaren *Hans Svensson* på Lund, son till *Sven Hansson* kolare från Falun, kyrkvärd sedan 1699 var en man, som rönte Guds välsignelse så väl i åkerbruk som bergsbruk och afled 1712. Till hans efterträdare i kyrkvärdssysslan valdes 1713 gästgifvaren *Erik Öhman* vid Laxbro.

Salig Hans Svensson tycks ha varit frikostig med borgensförbindelser å lån ur kyrkkassan; ty en särskild längd skulle upprättas på dem, som njutit hans borgen, och sedan skulle man se till, hvem som komme att betala skulden.

Hans Svensson var 2 gånger gift: 1 med Maria Matsdotter i Drängsarfvet och 2 med Elisabet Mickelsdotter Lindberg från Laxbro och svåger med sin efterträdare Öhman.

1714. Sverige var vid den här tiden så godt som utan konung. Karl XII låg efter slaget vid Pultava nere i Turkiet och ackorderade med sultanen om krig mot Ryssland. Ändtligen, då rådet på eget bevåg sammankallat en riksdag i slutet af år 1713 och till konungen därnere afsändt ett särskildt sändebud för att förmå honom återvända till det utblottade fäderneslandet, beslöt han sig för hemresa. Hans långa frånvaro började bli farlig för det inre lugnet. Knot och missnöje yppades litet hvarstans, hvarför prästerskapet ålades att tillhålla sina åhörare att lyda öfverheten och akta sig för kringstrykande personer, som sökte utså missnöje.

1714 den 11 nov. kom konungen till Stralsund och befann sig därmed på svensk botten. I bref underrättade han regeringen härom. Regeringen skyndade att skrifva till Domkapitlen; dessa i sin ordning till prostarne.

Prästerna skulle 1 sönd. i adv. kungöra den glada underrättelsen för församlingen och i sammanhang därmed anordna en tacksägelse till Gud. Liksom de nu vid kyrkoårets början finge fängna sig i Gudi åt deras andlige konungs ankomst oss arme syndare att hjälpa, hugna och trösta; så hade ock nu de arme Sveriges inbyggare vid denna tid fått fägna sig af sin jordiske allernådigste konungs ankomst till fäderneslandets gränser, så att nu sannades både i andlig och timlig måtto det hugneliga fröjderopet: »Se, din konung kommer till dig».

Sedan regeringens bref därefter blifvit uppläst, skulle akten afslutas med psalmen: »O Gud, vi lofve dig!» —

Året 1715 medförde besök af biskop *Iser,* som kom 1715.
för att visitera den 2 febr. Alla de punkter, som då blefve resolverade och afdömda, upplästes sedan i majstämman, då *Erik Johansson Bergström* vid Lund sattes till kyrkvärd.

Från denna biskopsvisitation har följande historia berättats, som tjänar till att bestyrka det rykte för snålhet, som biskop Iser hade om sig. Han ansågs nämligen för den rikaste biskopen på sin tid och det hade han blifvit dels genom arf, dels genom njugg hushållning. Fellenius hade, som nästan alla på den tiden, smått om styfvern; men seden bjöd, att biskopen vid sitt besök skulle ha en särskild gratifikation. I stället för pengar föll pastor på den tanken att förära biskopen en gammal ärfd silfverkanna. Biskopen höll till godo med skänken. Men några af kyrkoherdens vänner gjorde ett sammanskott och skänkte honom en kanna med följande inskription: »I stället för den som bispen tog, hvaråt hela orten log».

Samma år var pastor Fellenius i lifsfara. Med sin hustru och medhjälpare, adjunkten *Brehmer*, hade han gästat fru Noring vid Stjärnfors annandag jul. Vid hemresan därifrån körde han ned på Ljusnarn, hvarvid adjunkten drunknade. Fellenius och hans hustru lågo länge i vattnet och voro nästan liflösa då de upptogos. Emellertid fick hans hälsa härigenom en obotlig knäck.

En annan Fellenii adjunkt hette *Johan Sernander*, son till kyrkoherden i Lima med samma namn. Denne kom till Ljusnarsberg omedelbart efter sin prästvigning på hösten 1716. Blef här gift 1718 med *Maria Svedonia*, komministerns dotter. Den 9 mars s. å. resolverades på allmän sockenstämma af alla socknens inbyggare och kyrkans råd, att de ville ha Sernander till Svedonii efterträdare. Så skedde ock. I majstämman s. å., då *Erik Larsson* i Grufriset sattes till kyrkvärd efter bergsman *Knut Olsson* i Björkberg, upplästes herr Joh. Sernanders af Domkapitlet utfärdade fullmakt på komministersysslan.

Hans svärfader Swedonius lefde ännu, men synes ha frånträdt platsen till förmån för sin måg. Lefde till 1720, då han afled på sin egendom Elgfall. Swedonius hade till hustru en liten gumma från Venjan *Kristina Matsdotter Lexander*, kyrkoherdedotter därstädes. Två deras barn äro redan nämnda, nämligen klockaren Erik Sveding eller Svedman samt Maria Sernander. En annan dotter Kristina var gift: 1 med *Sven Hansson* i Drängsarfvet och 2 med sexman *Olof Persson Nyman* på Heden. Hon måtte ha varit särdeles elak, ty om henne är antecknadt, att hon hackade sönder karbasen, för att därpå koka soppa åt sin man Olof Persson. Detta fastän han förut hade låtit henne smaka den samma och till yttermera visso doppat henne i älfven för att få henne riktigt snäll.

Året 1718 var ett besvärligt och på samma gång sorgligt år. Dalregementet tågade genom socknen öfver Filipstad bortåt norska gränsen. Den krigiske konungen ville än en gång pröfva vapenlyckan och lyckades få ihop en här på 30,000 man, hvarmed han inbröt i södra Norge hösten 1718. Men ljusnarsbergarne voro litet belåtna med att nödgas ut på kronoskjuts, för att förskaffa Dalregementets tross ett stycke på väg. Medan karlarne voro ute och skjutsade, sutto mödrarne hemma och sörjde vid barnens sjuksängar. En härjande farsot grasserade bland det yngre släktet och bortryckte det ena tiotalet efter det andra. Fram åt jultiden kommo dunkla rykten om att konungen var död. Sådana hade nog sports förr. Man visste inte hvad man skulle tro. Men fram på nyåret 1719 blef sagan sanning. Bref om kungsringning och klagodag kom. Karl XII hade fallit under belägringen af Fredrikstens fästning den 30 nov. 1718. Klockorna ljödo så klageliga öfver den fallne hjälten. Men de klagade också förlusten af en stormaktsställning, som vårt lilla fattiga land icke mäktat bära. 1718.

Klagodagen öfver Karl den XII firades 1719 den 18 febr. på samma sätt som en vanlig bot- och bönedag. Prästerskapet på landet skulle taga aftonsångstexten till »paraskeve»[1]). Efter klagodagen upphörde kungsringningen. 1719.

Det är bekant, huru Karl XII på inrådan af holsteinske ministern baron Henrik von Görtz till anskaffande af medel för nya krigsrustningar lät bland annat slå nödmynt eller mynttecken i koppar, som skulle hafva silfvermynts värde. Meningen var att så småningom inväxla dessa. Detta skedde dock icke under konungens lifstid. I stället utgaf man allt fler och fler

[1]) Ingångsspråk.

mynttecken, både i koppar och sedlar, långt utöfver det ursprungliga, bestämda beloppet. Emellertid hölls den 1 juni 1719 en förrättning i Ljusnarsbergs sockenstuga för insamling af myntsedlar å 25, 10 och 5 Daler silfvermynts valör samt mynttecknen »Flink och färdig», »Saturnus», »Jupiter», »Mars», »Phœbus» och »Merkurius»[1]. Hvar och en fick inlämna sina slantar eller sedlar och en uppteckning skedde af hvars och ens belopp, i Dalertal räknadt. Den 8 juni skedde återlevereringen till innehafvarne, hvarvid hvarje Daler nödmynt beräknades till 2 öre skiljemynt. De återstående 14 örena smt å hvarje Daler återlämnades i tryckta bevis med löfte om inlösning framdeles.

Förrättningen verkställdes af kronobefallningsman *Holmstedt* i närvaro af bergmästar Svedberg och 2 nämndemän.

Samma år afgick Svedberg genom transport till Salberget. Måhända var han redan bortflyttad, då hans ovän kyrkoherden Fellenius gick ur tiden. 17 sönd. e. Tref. tillkännagafs för församlingen dennes frånfälle i en lefnadsålder, som uppgick till 60 ½ år. Han efterlämnade ett godt och aktadt minne.

Under hans tid förekommo samtidigt 3 kyrkvaktare. Utom den ordinarie skulle två ha noga uppsikt i kyrkan att vaka öfver där förekommande oordningar.

1716 den 18 febr. ingaf Fellenius till vintertinget en skrift, hvari klagades öfver den otillbörliga oseden,

---

[1]) Utom dessa förekommo äfven »Vett och Vapen», »Publica Fide», »Kronan» och »Hoppet». Följande ordstäf förekommer om dessa mynttecken: *Mars* med *Mercurius* och du *Saturnus*, som inbillat dig vara lik *Jupiter*, gör dig *Flink* och *Färdig* med *Vett* och *Vapen* för det du handlat illa med *Publika Fide* och sålt *Kronan* för en Daler smt eller ett öre kmt, efter *Hoppet* har nu ände. »Äldre och Nyare Märkvärdigheter vid St. Kopparberget.» 1 saml., sid 201.

att en del tagit sig före att om sommaren hålla slåtteröl om lördagarne. Härigenom alstrades det oskicket att, då de borde tänka på att värdigt bereda sig till sabbaten, anrättades måltid, trakterades, dracks och svärmades hela natten, hvarigenom de antingen kommo att alldeles afhålla sig från kyrkan eller kommo dit alldeles obekväma. Tjänliga förmaningar hade visat sig fruktlösa. Häradsrätten resolverade, att slika slotteröl skulle vid vite af 3 Daler smt vara förbjudna.

Fellenius efterlämnade änka och flera barn i små omständigheter. — I Karlskrona hade Karl XII 1718 upprättat ett sluproddareregemente och till regementspastor utsett magister *Petrus Lundius*, som var född i Barkarö 1678, där fadern var kyrkoherde. Denne hade förut haft kondition i förnäma familjer och synes ha varit en förmögen man. Efter Karl XII:s död upplöstes regementet och pastorn stod utan plats. Men nu var Ljusnarsberg ledigt och Lundius blef utkorad att upprätta det fattiga huset genom giftermål med änkan. Pastoratet gafs på köpet. Tillfrågad på allmän socken- **1720.**
stämma den 4 sept. 1720, beviljade församlingen, att Lundius efter föregånget prof skulle antagas till Fellenii efterträdare både i huset och församlingen, naturligtvis med Domkapitlets bifall. Den 14 maj 1721 tillträdde Lundius sitt ämbete med en »härlig predikan», sedan han den 19 april gift sig med änkan *Helena Gustafviana Elvia,* prostdotter från Rättvik.

Valet var lyckligt både för änkan och församlingen. **1721.**
Hon fick sig en god man, hennes barn en ömsint styffader och församlingen en dugande pastor, som därtill var förmögen.

Samma söndag, som Lundius höll sitt inträde, afträdde Henrik Johansson och tillträdde domaren *Johan Andersson* på Heden kyrkvärdssysslan. Denne afled redan 1723 och i hans ställe kom nämndemannen *Lars Göransson* i Helsinggården, som tillika var »herrdagsman». Huruvida han deltog i 1720 och 1723 års riksdagar är obekant; säkert är att han bevistade riksdagen 1727.

Vid riksdagen 1720 skedde som bekant tronförändring: Ulrika Eleonora afträdde till förmån för sin gemål Fredrik I. Men Sverige hade ännu icke fred med Ryssland, som med en mordbrännareflotta härjade dess östra kust. Flera kyrkor ramponerades i Norrland, exempelvis Härnösands, Säbrå, Piteå och Högsjö kyrkor. Till förmån för dessa insamlades kollekter 1721 och sedan den 15 nov. s. å. firades högtidligen *allmän tacksägelsedag* till en kristlig erkännelse för den stora nåd som vederfarits landet, i det den milde Guden lät se ett slut på det blodiga kriget och skaffat frid. Det var freden i *Nystad* 1721, dyrköpt men efterlängtad.

Så väl detta som föregående år skedde insamling i församlingen till förmån för de i Sverige sig uppehållande flyktingar. Både naturapersedlar och penningar samlades och medlen öfverlämnades till förvaltning och utdelning åt den s. k. flyktingskommissionen.

Hans Filip Lybecker var nu bergmästare efter Svedberg sedan 1719.

Son till bergmästaren i Falun Harald Lybecker och sonson till gamle Hans Filip var han först geschworner vid Salberget; erbjöds transport till Nora och Linde 1722, men föredrog att kvarstanna vid N. Kopparberget. Efter sitt afsked 1737 bodde han på sin egendom Löfnäs, men dog vid Salberget 1746. Var gift med Magdalena Björk, prostdotter från Falun. Bröllopet stod med vigsel och vanliga ceremonier i Falu stad den 11 febr. 1724. Långa bröllopsverser utdelades, i hvilka välmenta råd gifvas angående giftas:

»Att äktenskapet är ett viktigt verk att sluta,
det läres dagelig, en får nog länge pruta — —
— — — — — — — — — — — — — — — —
Dock är ej heller godt, att allt för länge pruta;
är godset inte falt, håll upp att krusa, muta.
Det man sig trugar till, plär ringa lycka ha:
den hund, som drifs till jakt, han jagar sällan bra».

Ungmöna få hvarken säga ja för tidigt, ej heller välja för noga:

»En skrädder kanske tör sitt sinne se'n nog kvälja.
Den kål en spottar i, tör smaka se'n god nog,
Då heter det: tvi mig, att jag ej karlen tog.»

Vid riksdagen 1720 hade allmogen från Nya Kopparberget besvärat sig öfver att ej fritt få afyttra sina effekter samt yrkat på, att den bergsman, som ej stod i skuld och ej var gäldbunden, skulle ha fri disposition öfver sin egendom enligt plakatet af den 27 april 1719, hvilket beviljades. Sedan vid 1723 års riksdag voro de **1723.** skattlagde torparne framme med klagomål. Befallningsman Trotzig hade vid restransakningen 1722 utkräft en rest på den ordinarie räntan, kallad förhöjning eller förvandling. Man kunde icke förstå, hvarför han gjorde detta. Emellertid resolverade K. Maj:t att dem ej måtte ske något förfång tvärt emot Kungl. förordningar och förra vanligheten. Sedan förnyade de sina klagomål inför landshöfdingen och begärde att bli behållna vid den vanliga räntan 32 Daler smt på hvarje helt hemman. Landshöfdingen svarade, att som de på hvarje fjärdedel hade i årlig jordebokskatt 1 skeppund stångjärn, som skulle betalas antingen in natura eller lösas enligt markegången, så hade någon orätt icke vederfarits dem, då kronobefallningsmannen enligt häradsskrifvarens uträk-

ning uppburit af kronan beräknad differens mellan kronovärderingen och markegången.

1724. Medan sådana mer eller mindre berättigade klagomål framburos hos höga vederbörande, klagades här hemma på klockaren Erik Svedman och det med skäl. För något föröfvadt fuffens hade han blifvit häktad, belagd med bojor och förd till Örebro arrest. I okt. 1724 väntades han hem därifrån; men suspenderades från tjänsten tills vidare, enär han råkat i skuld till Bergslaget och, enligt hvad kassör Lundblad trodde sig kunna bevisa, undandolt koppar för Bergslaget. På grund häraf ansågs han ha svårt för att ställa borgen för sig och man ville se, huru saken skulle aflöpa. Emellertid upprätthölls tjänsten till en början så, att hustru Svedman ansvarade för ringningen och organisten Ramsell för uppvaktningen i kyrkan. I sept. 1725 anhöll Svedman själf att få behålla tjänsten till årets slut, hvilket beviljades.

1726. I mars 1726 föreslogs att tillsätta en tillfällig klockare, tills Svedmans sak blefve klarerad. Emellertid, då kyrkoherden hade svårt att finna någon, som med Svedman ville dela lönen, föreslog han, att en viss tid borde föreläggas denne att göra sig ledig från den af Lundblad honom tillaggda beskyllningen. Detta blef dock ingenting af, utan på bergmästaren Hans Filip Lybeckers förslag afsattes mannen den 11 dec. 1726.

Bergmästaren anförde att Svedman dittills icke visat någon ifver att afbörda sig den allmänt kända beskyllningen. Ansåg saken vara af beskaffenhet att endast vålla tidsutdräkt. Emellertid kunde församlingen icke vara utan klockare. Därför till undvikande af all oreda, besvär och olägenhet, som man under klockarevakansen i ett och annat månde hafva, ansåg bergmästaren rådligast att afsätta Erik Svedman och förordna en beständig klockare.

Härtill samtyckte församlingen, alldenstund Svedman under sin tjänstetid ej varit församlingen till särdeles nöje samt enligt mångas tanke varit särdeles egennyttig. Otjänligt ansåg man också vara, att han, som varit häftad i järn (belagd med handklofvar), skulle handtera kyrkans skrud och dess heliga saker. Därtill hade han mot kyrkoherden visat sig trög och genstörtig utan att någon ändring hos honom försports på senare tiden.

Den 11 dec. 1726 föreslogs till klockare i Svedmans ställe *Lars Torbergius*, som tillförene varit vid Stjärnfors. Denne afsade sig tjänsten, som tills vidare skulle uppehållas så som hittills. Åt Svedman beviljades på kyrkoherdens begäran lönen för hela året.

I Torbergii ställe föreslog kyrkoherden i mars 1727 m:r *Petter Arnberg*, brukspatron *Erik Norings* på Salbo betjänt. Denne antog sysslan och hans herre gick i borgen för honom på ett år. Arnberg dog dock helt plötsligt af olyckshändelse den 30 maj. Hade varit ute med laddad hagelbössa i en eka på Ljusnarn i sällskap med sin hund, hvarvid denne på något sätt kommit åt bössan, då skottet gick af och träffade Arnberg.

Nu höll pastor på att tröttna på klockaretrasslet. Emellertid gafs den 30 juli 1727 förslag på herr *Jakob Abelin*, herr Hilleströms vid Bresjön betjänt. Med honom förklarade sig församlingen nöjd, då han hade godt loford om sig. Han antog också platsen och brukspatron Erik Noring påtog sig vara hans borgesman.

Äfven efter sin afsättning vållade Svedman bekym- 1727.
mer. Den 14 mars 1727 kom han och begärde hos kyrkrådet att få 80 Daler kmt, därvid stödjande sig på ett beslut af den 1 jan. 1714, att Svedman skulle till företrädarens änka lämna 4 månaders lön eller 80 Daler kmt. Likaledes skulle Svedmans efterträdare återgälda

honom dessa 80 Daler. — Gamle klockarens son Johan Persson vid Haraldsgrufvan intygade, att Svedman lämnat hans moder 50 Daler och en half tunna råg. Enär Arnberg i medlet af mars 1727 tillträdt klockaretjänsten, ansåg man att Svedmans begäran skulle till fullo gäldas, i fall han för 2 1/2 månad erhöll 40 Daler kmt. Dock skulle han af medlidande få de 80 Dalerna till fullo, så snart Abelin af sin lön tillhopasamlat så mycket.

Svedman dog vid Lilla Brusala 1743. Där dog äfven hans syster Maria Sernander. Hon flyttade dit till sin moder madam Svedonius efter mannens död och hjälpte henne att hålla krog.

År 1727 dog »härdagsmannen» Lars Göransson från Helsinggården i Stockholm, dit han rest för att bevista den i vår historia så märkliga riksdagen 1726—27. Till Stockholm hade han med sig tvänne metallplåtar af kyrkans inventarier, hvilka skulle ingå som ingredienser i en ny ljuskrona med 2 rader och 6 pipor i hvar rad. Däraf blef dock intet, hans lifslampa slocknade. Dock hann han dessförinnan föredraga för riksdagen bergslagens underdåniga besvär, nämligen 1) att man måtte förskonas från kronskjutsar utom socknen. Därpå svarades att de ingenting hade att klaga öfver i jämförelse med andra, enär det öfverklagade inträffat blott en gång; 2) ville man undslippa utskrifning till krigstjänst: därpå svarades, att som ingen sådan komme att ske utan ständernas fria vilja och samtycke, hade de blott att anmäla deras drängars befrielse, när sådant en gång komme att inträffa; 3) begärdes, att de hemman, som voro skattlagda till att betala stångjärn till kyrkan och andra vederbörande, skulle få betala i natura. Detta beviljades. — Äfven framställdes frågan om en bestämd gräns mellan Kopparbergs och Lindes bergslager samt riktig rösegång

omkring hela Kopparbergs socken. I fråga härom skulle de anmäla sig hos vederbörande domare och hos landshöfdingen.

1737 uppgicks rålinien omkring Ljusnarsbergs socken. Rågången mellan Lindes och Kopparbergs socknar uppgicks först vid en år 1766 hållen häradssyn, då ock ett streck i rågångens riktning blef inhugget i den s. k. *Skomakarehälln*, som ligger vid landsvägen, jämte årtalet 1766 och bokstäfverna J. V. och C. P., utmärkande förrättningsmännens initialer: häradshöfding Joh. Velin och kommissionslandtmätaren Carl Porat.

1729 den 2 mars visiterades efter föregående pålysning i Ljusnarsbergs församling af prosten i Fellingsbro *Kristiern Kristiernin*. **1729.**

Därvid uttalades att kyrkoherden Lundius hade användt mycken flit på ungdomens undervisning. Däremot klagades öfver att till församlingens stora men och hinder flera grafvar begynte förfalla i kyrkan.

IV.

Kopparhandteringen. 1730—65.

På 1730-talet upptäcktes ett nytt kopparstreck i Gammelgrufvefältet, kalladt *Ljusgrufvan*. Uppfinnarne däraf *Erik Jansson**) i Ljusnarn och *Jan Jansson* på Sand erhöllo af Bergskollegium hvar sin silfverbägare. Denna grufva blef se'n en tid den mest lönande i Gammelgrufvefältet och bearbetades af en rote med bergsfogden Johan Schmidt i spetsen.

På 1740-talet uppfanns *Elggrufvan* af *Mats Matsson* i Elgfall, som därför af Bergskollegium erhöll 2 silfverbägare.

---

*) † 1784.

Betecke var den siste gemensamma förläggaren. Efter utgången af hans kontrakt valde man mera fritt sina förlagsmän. Fram på 1750-talet tycks man efter hand draga sig undan Arbogaköpmännen. Bristen på penningar för bergverksrörelsens drifvande afhjälptes genom ett 1757 af allmänna medel beviljadt lån på 25,000 Daler kmt. Redan 1763 var halfva beloppet jämte ränta betaldt.

Koppartillverkningen utgjorde 1750—63 i medeltal per år 170 skepp., sjönk sedan fram på 60-talet, hvarför utsocknes grufvor måste anlitas, såsom *Mårdshyttegrufvan* i Linde och *Grängshyttegrufvan* i Hjulsjö.

Under denna tid infaller ett besök värdt att omtala, nämligen det, som Bergslagen på rekvisition af bergmästaren *Hejke* fick mottaga af assessorn och kammarherren *Daniel Tilas*[1]) 1747. Hejke beklagar inför honom, att de anstalter han vidtagit för grufdriftens upphjälpande, ej så alldeles lyckats, helst det varit svårt att tvinga den fattige och därtill nog självkloke bergsmannen till sådana arbetens anställande, som ej strax för ögonen visat sig lönande. Tilas kom för att besiktiga gruffälten och gifva förslag till en rationellare grufbrytning. Resultatet af besiktningen var ganska otillfredsställande. Väl måste han lämna sitt erkännande åt den vackra konstbyggnad, som genom konstmästar Viman från Salberget blifvit inrättad vid Garhyttebroändan och med sin grada stänggång gick upp till *Tyskgrufvan* och vid *Gammelgrufvan*

[1]) Daniel Tilas, landshöfding och kommendör af K. Nordstjärneorden, friherre, var född i Ramsberg vid Gammelbo 1712. Genomvandrade i sin ungdom Nya Kopparbergs bergslag och gaf sig till smältardräng hos en ringa bergsman, detta för vinnande af praktisk färdighet utöfver den kunskap, han inhämtat vid akademien. I fulla tre månader var han i lära och erhöll därpå både smältarens och garmakarens intyg, att han på egen hand kunde förestå ett hyttebruk.

hade ett brott, som med tvänne armar delade sig till *Ljusgrufvan* och *Sandsänkningen*. Han fann *Sten-* och *Näs-sänkningen* öde, *Bondsänkningen* full med vatten, *Gammel-grufvan* mera lik en insjö än en grufva, endast *Radskärp-ningen* bearbetad af allmänna Bergslaget. *Yxsjögrufvor-na* öde.

Vid en sammankomst med Bergslaget på grufstugan den 20 sept. behandlades först brukspatron Adolf Kristiernins begäran att få upptaga och åter igångsätta den nu ödelagda *Storgrufvan*. Undersökning företogs på ort och ställe samma dag på e. m., hvarefter Bergslaget med Öhman som talman förklarade, att det helst ville påtaga sig arbetet ensamt än lämna andra inträde med sig däri. Häremot invände Kristiernin, att då grufvan borde betraktas som öde, hade han såsom angifvare rätt att henne upptaga. Tilas förklarade, att alldenstund Bergslaget och en af dess rotar fordrade utmål åt gammelgrufvesidan för deras i norr och söder därom anlagda skärpningar, så torde Kristiernin endast få anlägga försök sydväst utifrån grufvan eller ock, om Bergslagen funne sig i att afstå från sin begäran i anseende till den arbetsplan, som nu vore å bane, då upptaga och arbeta Storgrufvan på dess djup. Saken hänsköts till Kollegium.

Den 28 sept. hölls ny sammankomst, då Tilas enligt gifvet löfte underrättade Bergslaget om, hvad vid grufdriften hädanefter borde iakttagas. Tillsade dem skaffa sig skickliga gruffogdar, som därtill följde bergmästarens anvisningar, vidare alltid förehafva något arbete af värde i hufvudgrufvorna, på det att icke bergsfrälsefriheten måtte gå förlorad. Sist förmantes menigheten till ett redligt uppförande, så att den iråkade fattigdomen och några vanartiges eftersyn ej måtte bringa dem att tillgripa olofliga medel. Likaså varnades för öfverflödig

hushållning, som blifvit en ovana för denna orten, men nu förmodligen mera aflagd, hvarpå Bergslaget all välgång och förkofring tillönskades.

Nya Kopparbergs bergslags privilegier stadfästades å nyo 1755 den 7 april.

Länsman *Peder Hansson Båth*[1]) vid Högfors, förut borgare i Nora, dog enligt sägen genom drunkning 1707. Hans son *Hans Pedersson Båth* var malmletare och lyckades inleda ryttmästaren D. Svedenstierna i en mängd grufförsök. Denne började 1730 att upptaga nya skärpningar i Silfhyttegrufvorna (jfr sid. 41), sedan Crongströmska tiden öde. För deras bearbetande meddelade Bergskollegium 1732 någon bevillning af skog jämte tillstånd att i Högforsströmmen inrätta *hytte-, bok-* och *vaskverk* samt *dref-* och *finerhus,* hvartill bergmästaren hade att efter behof tilldela skog.

Så uppstod *Segerfors* silfververk 1735.

Båthgården vid Högfors inköptes till förvaltarebostad och intressenterna erhöllo 1736 K. Maj:ts tillstånd att i sexstyfverstycken förmynta det silfver, som de redan tillverkat, jämte 9 års afgiftsfrihet för tillverkningen. Skogstrakten mellan N:a och S:a Hörken upplåts till begagnande gemensamt med Bergslagen, och bergmästaren utsofrade 1738 några och fyrtio nybyggare, inberäknade 8 à 10 gamla, som på behaglig tid varit fria, till dagsverkens utgörande under Segerfors: 320 årligen jämte stafrumsved.

1737 uppfördes ett vaskverk vid Born.

Grufvor som anlitades voro till en början utom *Silfhyttegrufvorna, Sveparberget, Ljusnärsberg, Finngrufvan*

---

[1]) Se sid. 54.

Runnberget, Yxsjön samt utsocknes *Dalkarlsberget* i Grangärde; sedan *Kristtjärnsgrufvan.*

Svepargrufvorna, belägna 1 ½ mil nordväst från Ljusnarsbergs kyrka väster om Hörksälfven hade 1747 fem schakt. — Kristtjärnsbergets grufvor, ej fullt en mil nordnordost från kyrkan öster om Hörksälfven och vid pass ⅜ mil från Svepargrufvorna, ha blifvit ansedda såsom de förnämsta af Segerforsverkens gruffält. Här förekommo 1747: *Funkgrufvan, Bergmästaregrufvan, Adolfsgrufvan* och *Gabrielsgrufvan.*

Herrar Svedenstierna tröttnade på 1740-talet. Efter dem trädde hofintendenten *Gabriel Magnus Piper* och bergsrådet *Adolf Kristiernin* såsom ägare af hvar sin hälft. Det förfallna verket vid Born och Segerfors återställdes. Nytt privilegium utverkades 1746 med nio frihetsår för tillverkningen jämte rätt till fri utmyntning af silfret. Samma år bildades två bolag, det piperska och kristierninska, som ägde grufvorna: Kristtjärnsberget, Svepargrufvan, *Karlsgrufvorna* (upptagna 1748) på silfver och bly samt *Fallgrufvorna* i Finngrufvefältet och *Gustafsgrufvan* i Silfhyttefältet på koppar. Smältprocessen undergick fullständig reform 1751; men man kom till den öfvertygelsen, att malmerna voro för magra.

Verket aftog och afstannade på 1750-talet; men uppstod igen genom Pipers försorg 1760, som inmutade grufvor i mängd. Härom säger Odelstjerna, att man lade sig ut på för många ställen och använde lika allvar på smärre svaga malmledningar som på reala grufvor.

Vid Segerforsverket tillverkades åren 1733—63: 341 mark 8 lod silfver, 573 skålp. bly och 144 skålp. koppar.

Herr Piper dref såsom ägare till fjärdepartshemmanet *Näset* enskild grufrörelse i Ljusgrufvan, Fallgrufvorna m. fl. och erhöll särskild tillåtelse att i Avesta under

frihetsåren utan afgift utmynta sin koppartillverkning. Detta var början till Segerfors *kopparverk*.

Då emellertid Segerforsverket gick under, fick tanken på tackjärnshyttors anläggning skäl för sig, så mycket mer som föga utsikt förefanns till kopparhandteringens höjande, åtminstone för tillfället.

Järngrufvor funnos nog: De äldsta tillhöra *Svartviks*, *Smedbergs-*, *Lombergs-* och *Runnbergsfälten*. Väl såldes den stora grufvan i Lomberget till Klotverkens ägare på 1760-talet; men tillräckligt återstod ändå för att mata ett par masugnar. Svartviksmalmen i synnerhet hade rykte om sig att vara särdeles god. Men om järnet få vi tala vidare sedan, då vi komma in på nästa period.

* * *

1730. Det är förut omtaladt, huru enligt kungabrefvet af den 10 mars 1647 *finntorpen*, som ej hade några grufdelar, med den *ordinarie räntan* donerades Ljusnarsbergs kyrka i stället för vin- och byggnadssäd. Hela jordeboksräntan å 5 $^5/_8$ hemman à 1 skeppund stångjärn eller 1 $^1/_3$ Riksdaler specie på hvar fjärdedel utgjorde 22 skeppund 10 lispund. Däraf tillkom kyrkan 10 skeppund, länsmannen i Nya Kopparberget såsom lön 3 skeppund 10 lispund samt Kungl. Maj:t och kronan återstoden eller 9 skeppund. *Hemmantalsräntan* åter var kronan förbehållen.

Den nu nämnda »kyrkoskatten» utgick från följande ställen: *Aflången* $^1/_4$, *N. Bresjön* $^2/_4$, *Hörksnäs* $^2/_4$, *Rälln* $^1/_4$, *Silkesberg* $^1/_4$, *Sjöändan* $^1/_4$, *Vintermossen* $^1/_4$ och *Yxsjön* $^1/_4$, tillsammans 10 fjärdedelar. Utaf dessa försvann Rälln 1666, då det fick fjärdepart, och i dess ställe tillkom 1693 *Blåmansbäcken*. Hörksnäs förminskades eller

förmedlades från $^{2}/_{4}$ till $^{1}/_{4}$-hemman och *Örtjärn* upptogs i dess kyrkskatt.

Att dessa till kyrkan anslagna torpare ej alltid varit så noga med betalningen, ses af flera klagomål. Så det som framställdes för landshöfding Vrangel 1730 af kyrkvärdarne *Olof Persson Nyman* och *Erik Larsson.* Landshöfdingen uppdrog åt befallningsman Öhrqvist att utsöka skulden genom pantning och exekution och bestämde tillika, att alla, af hvilka kyrkan njöt ordinarie skatt, skulle klarera den till fullo vid *Tomasmässotiden* hvarje år, då rätta afradsdagen var. Samma klagan förnyades 1733 af samma män, därvid kronobefallningsmannen gaf länsman Bergström order att meddela nödig handräckning icke blott för tillfället utan äfven framdeles, så snart någon tredskades.

Sedan, 1736 befinnes *Tomas Persson* på Näset (Hörksnäs) och *Lars Stefansson* på Stjelkberg å egna och de öfriga skattorparnes vägnar klaga öfver, att det ej under dessa tryckta tider, då de förmenades bruka skogarne, var dem tillåtet att leverera stångjärnet till kyrkan in natura utan tvungos att skaffa penningar, hvilket fölle sig drygare än enligt den taxa, kollegierna årligen satte på *hammarskatten.* Kyrkvärdarne borde därför tillhållas att i kronans våg vid kyrkan mottaga tackjärnet likmätigt k. resolutionerna den 12 aug. 1634 och den 3 juli 1729.

Landshöfdingen förklarade, att det ingalunda stod torparne fritt att betala kyrkan med groft och illa utsmidt bergsmansjärn, ej heller enligt kollegiernas taxa på dylikt järn, utan skulle de skaffa fint järn till 9 à 10 stänger på skeppundet samt föra det till den ort, där det med kyrkans bästa fördel kunde säljas, eller också betala med penningar efter Tomasmässomarkegång.

Utslaget är dateradt Salbo vid bergsransakningen den 24 aug. 1736.

1730—31. Den 14 juli 1730 eller 3 sönd. e. tref. hölls *tacksägelsefest* i anledning af Augsburgiska bekännelsens öfverlämnande på riksdagen i Augsburg för jämt 200 år sedan. Festen firades samma dag i Tyskland och fick därmed prägeln af en för hela den protestantiska kristenheten gemensam högtid. Här i Sverige predikades öfver dagens text: »Det borttappade fåret».

Den som vid denna tid skötte kyrkmusiken hette *Johan Knistedt*, Ramsells efterträdare sedan 1728. Ramsell var dock icke död utan afgick godvilligt från tjänsten. Han skötte sig mycket illa. Ett fult streck berättas om honom 1727. Han hade varit på gästgifvaregården Laxbro i sällskap med en handlande Petter Berggren. En hop penningsedlar försvunno därvid för denne och påträffades i Ramsells rockficka strax efter. Mats Matsson på Elgfall betygade inför kyrkstämman, att så tilldragit sig, och Ramsell suspenderades från tjänsten, till dess saken blifvit vid världslig rätt sluten. Knistedt åtog sig att förrätta organisttjänsten utan lön tills vidare och började spelningen påsken 1727. Då Ramsell sedan godvilligt afgick, utlofvade Knistedt af medlidande med hans slätta tillstånd att gifva honom 1 1/2 tunna råg årligen, så länge han stannade i församlingen. Kyrkoherden Lundius lofvade honom 2 åttingar säd årligen, och öfriga ståndspersoner utlofvade äfven sitt understöd. Knistedt åtrade sig sedan: han hade kommit under fund med att organistlönen ej steg till mer än 200 Daler. Ramsell skulle dock däraf erhålla 24, och församlingen åtog sig att gifva honom efter behag, då han kom på besök. Vid

talet härom den 24 juni 1728 förmanade kyrkoherden Ramsell att lägga bort fylleri, lögn, skvaller och andra sådana odygder, på det församlingen måtte kunna ha så mycket större medlidande med honom. Detta togs dock ej så länge i anspråk: Ramsell dog på Sandbacken den 3 aug. 1731 och Knistedt på Laxbro 1733.

Två dagar efter Ramsells död var ett mycket strängt åskväder. Tre syskon vid Ö. Dal, *Hans Knuts'* 2 söner: Hans 28 år och Johan 15 år och dottern Maria 20 år voro ute med häst och kärra samt hade just kommit midt emellan rian och gården, då de träffades af blixten och dogo ögonblickligen, äfvenså hästen. Detta inträffade klockan 9 om aftonen.

En annan olycka inträffade året förut, också i aug. månad; men då var det icke blixten utan danssjukan som kräfde ett offer. Hustru Kristina Andersdotter i Smältarbacken begaf sig till en granngård, där det var dans. Den 43-åriga kvinnan kunde icke hålla sig utan deltog i dansen. Utan att förut känna något ondt föll hon, på stående fot just som hon slutat dansen, till golfvet och utandades sin sista suck — alla danssjuka till ett varnande exempel.

1732 den 10 juli dog prostinnan Lundius, 58 år gammal. I testamente till kyrkan förärade mannen en *oblatask* af silfver, vägande 34 1/2 lod och förgylld innantill och på tvänne sidor samt med ett krucifix ofvanpå locket. Framtill stod att läsa: »Till en skyldig åminnelse efter sin kära hustru ärev. och dygderika matronan *Helena Gustaviana Elvia* är denna ask skänkt till Ljusnarsbergs kyrka af dess efterlefvande högst sorgbundne man *Pet. Lundius*». **1732.**

En dotter till prostinnan Lundius *Gustafva Fellenius* blef gift med bergsfogden i Nya Kopparberg *Joh. Schmidt.*

Schmidt var född i Arboga 1698, fadern var borgare och hette Nils Esbjörnsson. Kom till Stockholm 1711 och därifrån till Karlskrona: på båda ställena hade han tillfälle att förkofra sig i skrifning, räkning och bokföring. Anlände till Örebro 1717 och antogs där af brukspatron Erik Noring på Salbo till skrifvare; blef sedan biträde åt bergsfogden *Joh. Moræus* och förestod mestadels hans tjänst. 1725 den 11 jan. erhöll han fullmakt på gruf- och vågskrifvaresysslan och förordnades 1736 tillika till bergsfogde[1].

Schmidt bodde på Kyrkbacken till 1735, då han inlöste Ljusnarsbergs gård efter Svedberg. Var äfven ägare till Ebbastorp, Göklund, Messingstorp m. m.

En annan dotter till prostinnan Lundius *Susanna* blef gift 1731 med kyrkoherden i Kungsåra *Joh. Schedvin* samt hennes syster *Helena* med då varande kyrkoherden i Kungsåra, sedan kontraktsprosten i Orsa magister *Daniel Schedvin.* Bröllopet stod i Ljusnarsbergs prästgård den 10 febr. 1726. Ur de vidlyftiga bröllopsverserna må följande utdrag meddelas:

»Hvar sorgen har sin cirkel slutit,
vill glädjens omgång börjad bli;
Hvar tårar utan tal ha flutit,
får man af himlen trösten si.
Ty käre Guden bjuder så:
Hvem tröstlös varit, tröstas må»[2].
— — — — — — — — — — — —

---

[1]) Släkten härstammar af tysk adel: Konrad Schmidt hauptman och dess son ädle och välb. Otto Hinrik Schmidt hitkallades af konung Gustaf Adolf till bergmästare vid Garpenbergs kopparbruk 1614. En hans dotter Anna Sibylla var gift med riksbergmästaren Georg Griesbach, förut omtalad. Sid. 11.

[2]) Brudgummen var änkeman.

»Skull' svarta moln för heta solen
uti vår sommar aldrig gå;
så skull' vi väl vid kulna polen
de morers skepnad kläda på:
Men stundom varma, stundom kallt
ger lif och frånad öfver allt.»

»Ett urverk själft af gången stannar,
det ingen tyngd el' oro rör;
en fräcker själ snart himlen bannar,
om intet kors dess ro förstör:
ty den städs seglar för tu sköt
blir ofta bytt från folk i nöt.»

— — — — — — — — — — — —

Vid en 1737 hållen *kommission* var det många frågor som afhandlades. 1737.

Man ville använda torparnes dagsverken icke blott till jordrymningar, vattenkörningar, dammars reparerande, utan äfven till pumpars och stegars förfärdigande. Det förra beviljades, men det senare förbjöds af Bergskollegium.

Torparne hade visat tredska och vårdslöshet vid skattevedens levererande, hvarför man ansåg att bergsfogden Joh. Schmidt borde årligen indrifva veden tillika med gamla rester. Därtill förklarade han sig villig, men ville åtnjuta de expenser, som kunde åtfölja lagsökningen. Härtill lämnade Bergskollegium sitt samtycke.

Uttalades den önskan, att vid förefallande försök och jordrymningar borde någon af kronobetjäningen ha uppsikt öfver dagsverkarne, exempelvis bergsgevaldigern. Men denne försäkrade att han ej hade tid, måste passa upp vid Bergstingscessionerna utan något underhåll. Bergskollegium förklarade, att sådant ej kunde åläggas honom utan särskild betalning.

Klagades öfver, att Noringska huset, som för sina 12 fjärdeparter hade Salboskogen sig tilldelad, icke för ty tid efter annan begagnade den öfriga bergslagsskogen till kol, grufved, såg- och långtimmer. Målet remitterades till bergmästaren, som, efter inhämtande af Noringska husets förklaring, hade att ingå till kollegiet med sitt utlåtande. En landtmätare, som vistades i orten för uppgående af rålinien kring Ljusnarsbergs socken, skulle ock rörlägga skillnaden mellan Bergslagets skog och Salboskogen.

Hos kommissionen begärdes, att inga intagor måtte ske eller torp och backstugor vidare anläggas i socknen; vidare att de oskattlaggda torpen så väl på Salboskogen som på bergslagens skog måtte taxeras till skatteved och dagsverken samt en jämkning företagas fjärdeparterna emellan, hvilka efter jordens och hemmanens godhet voro ganska olika, äfvenså på torpens skatteved och dagsverken.

Kommissionen föreslog en uppskattning af hvars och ens innehafvande egendom. Först sedan denna försiggått och instrument däröfver blifvit insändt, ville Kollegium afge sitt utlåtande.

Hände sig, att torpare idkade bergsbruk och gjorde vackra tillverkningar. Nu ville Bergslaget, att åt sådana ej måtte anslås flera dagsverken än hvad de själfva eljest borde utgöra och det allenast för de år, de idkade bergsbruk. Praxis hade varit, att den af torparne, som gjort vackert bruk, fått flera dagsverken än sina egna. I öfverensstämmelse härmed hade bergmästaren yttrat sig, då saken var före i grufstugan 1735, men blef då öfverröstad af nämnden.

Kollegium ansåg, att sådana torpare ej kunde förvägras åtnjuta så mycket understöd af skatteved och

dagsverken som bergmästaren i anseende till deras flit och beskaffenheten af deras arbeten kunde pröfva skäligt dem tillägga.

De bergsmän, som inköpt något torp, skulle ej för den skull befrias från de dagsverken som ålåge torpet.

———

Vi befinna oss nu i den s. k. *frihetstiden;* men den **1743.**
frihet, som då beprisades, var ganska tvifvelaktig. Som bekant var det två partier, som togos om herraväldet, medan den öfvervägande delen af folket fick dels åse striden, dels sitta emellan för de förvecklingar, som denna partikamp framkallade. En sådan förveckling var kriget med Ryssland, som började med så stora förhoppningar 1741 och slöts med den förnedrande kapitulationen i Helsingfors 1742, då hela Finland utrymdes och alla förråden lämnades åt fienden. Det var *hattpartiet*, som började detta krig, sedan det förut besegrat sina motståndare *mössorna* på riksdagen 1738. Man ville genom att kurtisera Frankrike förskaffa medel till en seger öfver ryssarne, som dock blef ett nederlag. Hattarne sköto skulden på generalerna. Oro och gäsning uppstod mångenstädes i landet, särskildt i Dalarne. Man yrkade på generalernas bestraffning, man ville ha danske kronprinsen till tronföljare efter Fredrik I och såge helst, att konungen finge större makt än han nu hade. Dalregementet, som lidit mycket under finska kriget, utkommenderades åter på våren 1743, men kvarhölls hemma af de uppretade dalkarlarne. De upproriske samlade sig och tågade mot Falun under anförande af en riksdagsman och en bruksbokhållare. Bondhären nalkades staden den 7 juni. Major Vrangel vid Dalregementet, som stod på de missnöjdes sida, reste emot de antågande skarorna i sällskap med landssekreteraren för att förmå dem återvända.

Man upplyste dem om, att freden med Ryssland inom kort skulle slutas och att ordern om Dalregementets utryckande var återtagen. Men förgäfves: bönderna kommo och intågade i staden tidigt på morgonen den 8 juni. På landshöfdingens föreställningar att vända om ville de icke heller lyssna, utan marscherade upp till torget och uppställde sig sockenvis, förrättade bön och inkvarterade sig efter godtycke.

Följande dag ny samling på torget: de missnöjde omringade i sluten krets landshöfdingen och tvungo honom och magistraten att underskrifva deras besvär.

Ur Bergslagets förråd tilltvungo de sig tobak och matvaror, däribland bröd efter 50 t:or säd, afsedt för Dalregementet, dessutom 6,000 Daler kmt och 24 kavallerister. Äfven skaffade de sig olofvandes ammunition och vapen. Landshöfdingen tvingades att medfölja, då tåget den 11 juni fortsatte sin marsch till Stockholm öfver Hedemora och Sala.

1743. *Erik Kihl*, son af en bokhållare vid Bispbergs gruf-vor Petter Kihl och nyss blifven prästvigd, var denna tid pastorsadjunkt i Vika och tvingades att medfölja till Stockholm. Han undgick all ledsamhet, då han kunde bevisa sin oskuld, och blef sedan komminister i Ljusnarsberg efter Sernander 1754.

Under sitt tåg söderut från Falun och äfven förut utsände de upproriske budkaflar till angränsande landsändar. Äfven till Ljusnarsberg nådde deras budskap. Men ljusnarsbergarne, fast närmsta grannar, läto ej förmå sig att strax göra följe, utan inhämtade sin landshöfdings råd. Härför fingo de beröm i ett bref, skrifvet till »de välförståndige och redlige männen, samtlige bergsmän och allmoge i Nya Kopparberget». Han rådde dem att sitta vackert stilla, sköta sina handteringar och

bida utgången af detta äfventyrliga företag under ståndaktighet, hopp och åkallan om Guds nådiga styrsel, som allena förmådde hjälpa det af så väl invärtes oro som utvärtes fiender högst beträngda fäderneslandet.

Och nog var det klokast; ty dalkarlarnes stockholmsresa slutade illa. Många af dem stupade i en å Gustaf Adolfs torg utkämpad strid med regeringens manskap och anförarne dömdes till döden.

Medan hattar och mössor vid riksdagarne utkämpade sina strider om herraväldet i Svea rike, utkämpades i Ljusnarsberg också en strid. Den stod mellan de maktägande bergsmännen, representanterna för den numera i sjunkande stadda, men dock så gynnade kopparhandteringen, och de oskattlagde torparne. Det är hufvudsakligen tvenne frågor, som låta oss kasta en blick in i striden, nämligen frågan om *torparnes rösträtt vid prästval* samt frågan om *skogen*.

Torparne, som inte hade så mycket att syssla med grufvan, hade bättre tid att sköta sin jord och ansa om sina torp. Kreatursbehofvet ökades genom nyodlingar, nya och flera hus byggdes. Vildmarken fick maka åt sig för odlingen. Härtill kom, att många delade sina åkerlappar mellan barnen, förutom det att ett omåttligt svedjande utöfvades. Följden blef den att skogstillgången minskades. Då utfärdades genom Bergskollegii ingripande af landshöfdingämbetet ett förbud mot *allt* svedjande. Men inte nog med det; hemman och torp *förbjödos* utvidga sina gränser och göra nya intäkter tills den genom Kungl. Kammar- och Bergskollegium den 9 sept. 1737 för nödig ansedda ransakningen öfver alla i socknen sedan 1693 års taxering tillbygda torp och ny-

byggen försiggått. Äfven skulle landshöfdingen förantalta, att hemmanen ej måtte klyfvas i alltför små delar äfvensom att de befintliga oskattlagda torp och nybyggen måtte förminskas.

Allt detta till förmån för koppargrufvan och bergsmännen.

Förbudet mot allt svedjande verkade emellertid, att mulbetet aftog och boskapen hade svårt att lifnära sig öfver sommaren. Man begärde på grund häraf hos Bergskollegium tillstånd att något få svedja, nämligen på sådana ställen, där bärande mark var och där det kunde vara tjänligt och nyttigt. Detta beviljades i bref till bergmästaren den 8 dec. 1741. — Socknen var indelad i sex trakter och två sexmän utsedda för hvar trakt att förrätta kolvedsutsyningarna. Nu skulle svedjande få ske på 2 à 3 ställen i hvarje trakt, som därtill ansågs tjänlig, så nämligen att kvistar, grenar och ristoppar finge afbrännas. Men svedjandet skulle indelas på de å hvarje trakt boende grannar, så att alla finge lika förmån däraf. Sexmännen tillkom att öfvervaka, det ingenting olagligt föröfvades.

Vi öfvergå till frågan om *torparnes rösträtt vid prästval.*

1747. Prosten Lundius dog 1747 den 12 februari och begrofs »uti förnämt folks närvaro kristhederligen» den 15 mars. Med valet till hans efterträdare brådskades icke: det hölls först ett år därefter. Vid allmän sammankomst med N. Kopparbergs bergslag på grufstugan den 13 mars 1748 afhandlades frågan om torparnes rösträtt vid nu förestående kyrkoherdeval. Landsfiskalen *Karl Gustaf Berger* å Gustafsdal inkom å deras vägnar med en skrifvelse, hvari rösträtt för torparne yrkades på den grund, att de ej kunde anses som andra frälsetorpare och att de enligt K. Maj:ts och Bergskollegii bref af den 17

dec. 1681 och den 26 okt. 1700 kunde förvärfva sig bergsmansrätt.

Härtill svarade bergsmännen, att torparne voro med Bergsrättens samtycke satta på sina torp efter Bergslagets behof för dess betjäning och kunde uppsägas, i fall de ej fullgjorde sina skyldigheter. De egentliga prästrättigheterna utgingo i koppar från fjärdeparterna, torparne betalade endast en obetydlig penningafgift. Torparne voro på samma sätt skattlagda under Bergslaget som rå- och rörstorparne under säteriet och stodo under Bergslagets kommando.

Det kunde bevisas, att fjärdeparten kostat 20 plåtar att underhålla under året, då däremot en torpare med 4 dagsverken om året ej haft mer än 3 Dalers tunga. Det blefve ett helt häradsskrifvarearbete att fördela rösterna. Det var också alldeles onödigt. Fjärdeparterna representerade åtminstone 200 personer, därtill kommo de skattlagda hemmansåborna. Röster kommo att upptagas för mellan två- och trehundra personer, mestadels allmoge, och det måtte väl räcka till vid ett prästval. Finge torparne rösta, komme valet att räcka en hel vecka.

Bergmästaren, som presiderade vid denna sammankomst, hette *Detlof Heike*, assessor Lybeckers efterträdare sedan 1737.

Detlof Heike föddes i Ramsberg på Gunnelbo bruk 1707 $^{4}/_{7}$, blef auskultant i Bergskollegium 1728 $^{19}/_{6}$, företog en resa till utrikes bergsverken 1730—34 och befordrades till bergmästare i assessor Lybeckers ställe 1737 $^{15}/_{3}$. År 1748 erhöll han assessors namn, heder och värdighet samt befordrades till bergsråd 1758 $^{1}/_{3}$. Adlades 1761 och dog i Stockholm 1775 $^{30}/_{3}$. — Gift 1743 $^{19}/_{7}$ med Katarina Elisabet Hisingh, hade han med henne sonen Detlof f. 1751 $^{4}/_{1}$ samt döttrarne Marguerite Lovise f. 1746 $^{21}/_{5}$ och Catharine Charlotte f. 1747 $^{1}/_{7}$.

Invald i vetenskapsakademien 1742, höll han där såsom preses 2 tal: »Om bergverksrörelsen i gemen» (1759) samt »Om

bergshandteringens olika öden och omväxlingar i vårt kära fädernesland.»

Släkten är tysk och härstammar från kepparsmeden Detlof Heike, hvilken jämte andra af samma yrke inpraktiserades till Säter 1623 genom holländaren Govert Silentz på Gustaf Adolfs befallning.

Detlof Heike

1748. Det omtalade kyrkoherdevalet hölls den 27 mars 1748 af prosten *Jakob Strang* och voteringen stod mellan komminister *Utterström*, rektor magister *Isaksson* och pastor *Hollstenius*.

Strand talade öfver Matt. 9: 28.

Det var torparne, hvilkas *tro* nu sattes på prof. Själfva hade de ingen annan rösträtt än *trons*. — Prosten

frågade, om icke någon vänlig förlikning redan vore träffad eller kunde träffas mellan bergsmännen och torparne angående den valrätt, som de förra ville förmena de senare. Härtill svarade brukspatron *Daniel Noring*, kassör *Bengt Lundblad* och åtskilliga bergsmän, att de ej kunde bege sig ifrån den rättighet dem såsom bergsmän tillkom öfver bemälde torpares jordbruk, enär K. Maj:t donerat Kopparbergslagen den jord, som torparne brukade under frälserättighet.

Landsfiskal Berger inlämnade en vidlyftig skrift, hvari han sökte visa, att torparne ej kunde anses som frälsetorpare. Deras och bergsmännens egendom vore af enahanda beskaffenhet, rent krono, som de förvärfvat genom arf, köp och bördsrätt; kyrko- och prästgårdsbyggnad, krono- och prästtionde, herrdagspenningar m. m. vidkändes de lika med bergsmännen.

Emellertid nekades dem rösträtt; endast några bergsmän sade sig ej ha någonting däremot.

För undvikande af nytt val ansåg prosten rådligast (för den händelse Domkapitlet skulle tillerkänna torparne rösträtt), att låta dem aflämna sina röster. Valet kunde sedan underställas Domkapitlets afgörande. Härmed förklarade sig ock bergsmännen nöjda.

Först voterade de skattlagda åborna enligt häradsskrifvar *Bomans* lista, sedan bergsmännen efter den af bergsfogden Schmidt upprättade fjärdepartslängden. Då bergsmännen slutat votera, förklarade landsfiskal Berger å torparnes vägnar, att de torde vara sinnade att för denna gång afstå från sitt yrkande på valrätt, då voteringen aflupit till deras nöje. Trodde att, om de sen fullföljde sin rätt, kunde det draga ut på tiden med kyrkoherdetillsättningen längre än hvad församlingen kunde tåla. Alla torparne instämde.

Sedan valförrättningen med en lofpsalm var afslutad och de flesta af de närvarande aflägsnat sig, inlämnades ett nyss på stunden med posten ankommet bref från landshöfding *Nils Reuterholm* till assessorn Detlof Heike med påskrift, att därest han ej var att anträffa, skulle brefvet öppnas af valförrättaren. Brefvet, dateradt den 25 mars, var ett svar på Heikes förfrågan rörande kyrkoherdevalet. Landshöfdingen bevisade däri med många fasta och grundrika skäl, att torparne ej borde från valet uteslutas.

Samma bref skulle ännu en gång göra sig påmindt, nämligen vid kyrkoherdevalet den 26 okt. 1760, som hölls af prosten *Israel Acrelius* från Fellingsbro, då *Netzel* blef vald till kyrkoherde. Torparne uppträdde då med en skrifvelse från landshöfdingen grefve *Adolf Mörner*, hvari denne med stöd af det reuterholmska brefvet tillstyrkt deras valrättighet. Prosten betraktade dock denna skrifvelse icke såsom en å ämbetets vägnar utfärdad befallning, utan endast såsom ett råd i en tvistig sak. Då emellertid någon vallängd för torparne ej var att tillgå, ej heller prästvalsförordningarna innehöllo något om deras valrättighet, men Bergsrätten förnekade dem sådan och bergmästaren *Erik Odelstjerna* i en särskild protest från Stockholm, nu framlämnad af sexman Lund, absolut vägrade dem att rösta; alltså borde de icke flera gånger framkomma med sina obevisade påståenden, utan vända sig till K. Maj:t med en böneskrift därom jämte upprättadt förslag, huru högt deras valröster kunde gälla.

Så skedde också: saken afgjordes 1767 först af landshöfdingämbetet den 18 april och sedan, då bergsmännen klagade öfver utslaget, af K. Maj:t den 4 dec. — Bergsmännen ville påstå, att torparne ej vore ägare till själfva grunden eller jorden utan endast till röjseln,

den de vid tinget hade att uppbjuda. Därför kunde dem ej tillkomma annan eller bättre rätt att votera till präst än andra torpare, hvilka efter förordningen om prästval af år 1739 ej voro berättigade till valrättighet. Landshöfdingen däremot förklarade, att bergsfrälsefriheten äfven sträckte sig till de oskattlagda torpen. Medan bergsmännen voro skyldige att drifva grufvan, voro torparne skyldige att underhålla henne med ved, körslor och dagsverken, detta för deras bergsfrälsefrihet.

Angående grunden för utöfvande af torparnes rösträtt ansåg landshöfdingen denna böra beräknas efter de afgifter, som enl. 1756 års konvention tillkom dem att erlägga till pastor. Däremot kunde ej rök- eller hemmantal läggas till grund. Nu erlade bergsmännen till kyrkoherden 13 Daler kmt, hvarför torparnes röster borde beräknas i proportion därefter. Följaktligen om de betalade 2, 4, 6, 8 o. s. v. öre kmt, fingo de rösta för 2, 4, 6, 8 o. s. v. 13-delar.

1768 upprättades första gången voteringslängd efter denna grund af kronobefallningsmannen *Per Mozelius* och häradsskrifvaren *Per Dyrén* i närvaro af assessor *And. Viktorin*, bergmästar *Odelstjerna* och v. pastor *Joh. Ad. Saxholm* jämte nämnde- och sexmän samt ett stort antal socknens ledamöter.

Därmed var en strid ändad som räckt i 20 år. Återstår att kasta en blick på de skaror, som här sammandrabbat. Som vanligt var det maktens innehafvare, som voro mycket rädda för att dela med sig åt de i viss mån underordnade, hvilka dock utgjorde flertalet. »Gode och elake bergsmän» voro här 1635: 56. År 1660 var hela pargången fördelad mellan 75 bergsmän, 1700 mellan 84. Ända till den tiden var ännu ingen synlig för mindre än en *hel* fjärdepart: men sedan började

fjärdeparterna jämte egendomarne allt mer och mer klyfvas, så att år 1740, förutom Salbo med dess 12 fjärdeparter, innehade 1 bergsman 1 1/2 fjärdepart, 38 hvar sin, 2 tre fjärdedelar, 1 två tredjedelar, 91 kvar sin half, 3 hvar sin tredjedel, 14 hvar sin fjärdedel, 2 hvar sin sjättedel. Summa: *153 bergsmän på 104 fjärdeparter.* Efter 1756, då tiondesättningen stadgades öfver hela socknen, och 1766, då bergslagen erhöll privilegium på tackjärnsblåsning, upphörde alla flyttningar af fjärdeparterna.

De oskattlagde *torparne* utgjorde 1694: 175, däraf 108 dagsverks- och 67 skattevedstorpare. 1733 den 4 febr. insände bergmästaren H. F. Lybecker en förnyad längd uppå samtliga oskattlagde torpare, hvilka då utgjorde *183*, däraf 108 dagsverks- och 75 skattevedsleverantörer. Tillökningen mot 1694 synes obetydlig, men flera torp hade under tiden fått fjärdepart på sig eller blifvit med andra egendomar sammanlagda. 1737 afsöndrades några och 40 nybyggare för utgörande af dagsverken till Segerfors silfververk.

Såsom redan är anfördt, valdes *Isak Isaksson* till kyrkoherde 1748.

Fadern hette Isak Vestman, pedagog i Munktorp och fältpredikant. Sonen Isak var född i Munktorp 1692, blef magister 1725, präst och skolrektor i Nora 1729. Samma år gift med Margreta Katrina Christiernin, dotter till brukspatronen i Skinnskatteberg Christiern Christiernin. En dotter till Isaksson, Greta Katrina, var gift med bergsman Erik Persson på Kloten, sedan i S:a Finnfall.

1754. Under Isakssons tid höllos två visitationer, den ena 1750 den 21 jan. af prosten Strang i Fellsbro, den andra 1754 den 12 febr. af biskopen *Samuel Troilius* med

biträde af notarien *Joh. Nibelius,* lektorn i Västerås *Anders Carlbaum,* kyrkoherden i Himmeta *Nils Anagrius* och skolmästaren i Fellsbro *Israel Israelsson.*

Biskopen höll ett ganska vackert och därtill väl lämpadt tal öfver 1 Petr. 2: 2.

Man talade om bänkindelningen 1754, därvid bergsfogden Schmidt berättade, hurusom kyrkrådet stannat vid det beslutet, att bänken n:o 32 tillika med kvinnsbänken n:o 27 nedanför korsgången skulle vara reserverad åt tjänstgörande bergmästaren och bergsfogden. Nämnda bänk hade tillhört Ljusnarsbergs gård, som Schmidt nu var ägare till; begärde därför få behålla bänken såsom hörande till gården. Doktorn och biskopen fann i likhet med kyrkrådet tjänligt, att fribänkar funnos för bergmästaren och bergsfogden och trodde att tvisten skulle kunna lösas i godo så, att Schmidt i stället för de innehafda rummen finge lika goda igen. — Upplystes att *grafländg* fanns och att kyrkan var reparerad.

Komminister *Sernander* öfverlefde icke länge visitationen: han afled den 1 mars s. å.

Den 29 sept. höll prosten *Wigelius* från Ramsberg kapellansval och talade i anledning af Apg. 1: 24. Till komminister valdes förut omtalade *Erik Kihl.*

En annan viktig händelse under Isakssons tid var 1755.
kommissionen, som hölls 1755 den 5 augusti i anledning af konungens den 16 april gifna nådiga befallning. Församlingen hade begärt att få sina utgifter till prästerskapet enligt 1687 års konvention ändrade och jämkade. Landshöfdingen i orten och biskopen blefvo ålagda att nämnda jämkning företaga. Så kom kommissionen till stånd.

Församlingen lofvade inlösa ett torp till komministerlönens upphjälpande, hvilket skedde 1757 den 23 maj,

då $^{1}/_{16}$ hemman *Stora Bråten* eller *Kulltorpet* inlöstes och lades till kaplansbordet. — Kyrkoherden förklarade inför kommissionen, att han vore väl belåten, i fall utom det s. k. vederlaget af 16 t:or honom af socknen årligen tillfölle 50 t:or strid säd, Hörksroten däri inberäknad. Vid sammankomst med N. Kopparbergs Bergslag den 27 sept. 1755 blef närmare utstakadt, af hvad beskaffenhet de omförmälda 50 tunnorna spannmål vara månde. — För koppargrufvans skull njöto fjärdepartsägarne inom församlingen frihet från *kronotiondesäd.* Däremot erlade så skattlagde som oskattlagde åbor sin tiondesäd först efter föregående vanlig räkning för hvart år, till dess, uppå gjord ansökning, erhållet bifall och landshöfdingämbetets
1756. föranstaltande den 13 och 14 juli 1756 skedde *formlig tiondesättning* att gälla för det tillkommande så i ond som god tid. Utfallet af denna blef följande; 27 t:or 2 åttingar 1 kappe *råg,* 14 t:or *korn* och 16 t:or 3 kappar *hafre.* Som nu pastors *andel* af de skattlagde och oskattlagde torparne eller den s. k. tertialen[1]) berodde på denna kronans tiondesättning; så ingingo äfven fjärdepartsägarne den 30 aug. s. å. vid sammankomst på grufstugan att låta taxera sig till tertialen, därvid öfverenskommande att proportionsvis bevilja, hvad egendomarne kunde tåla, hällre litet mer än mindre, på det att, då torparnes tiondesättning kommit till stadga och pastor fått fyllnaden i 50 t:or af bergsmännens bevillning, om sedan något öfverskott blefve, det kunde användas till ett magasins inrättande, hvaraf orten i svåra tider kunde få hjälp och understöd. Summan af fjärdepartsägarnes taxering stannade vid: 23 t:or 6 åttingar 1 $^{1}/_{2}$ kappe, hvaraf pastor bekom 7 t:or 3 åttingar och 2 $^{3}/_{4}$ kappar.

---

[1]) Så kallad emedan den utgjorde en tredjedel af tionden.

Rästen 16 t:or 2 åttingar 2 2/3 kappar bildade grundfond till det nya *spannmålsmagasinet.*

Den 6 april 1769 beslöt Bergsrätten på ansökan af kyrkoherden Morelius att i stället för ofvan anförda 7 t:or 3 åttingar 2 3/4 kappar eller 7 1/2 t:or skulle honom tilldelas under hans tjänstetid 12 1/2 t:or. Härigenom skulle den mistning, som han dittills fått vidkännas i anseende till 10 t:or *hafre,* hvilka insmugit sig i de öfverenskomna 50 tunnorna *strid* säd, undanröjas eller förebyggas.

———

Kyrkoherden Isaksson dog 1760 den 18 april af slag. I anledning af hans gradualdisputation, som handlade om »persiska revolutionen i nutiden» förklarade en vän till honom i konstigt hopkomna verser, att han ägde både »eld och vett». En annan utgöt sig sålunda: **1760.**

»Ho hafver Er, min vän, så riktigt visat vägen
till främmand' orters folk, att I så hemma är
i tattars, turkars land och hvart det helst påbär
af trakten, som är vid Hyrkani haf belägen.»

»I självfver hafver ju ej nå'nsin ditåt farit,
ej hissat segel opp, ej strukit det jag vet,
ej genom skog och mark där rest med farlighet.
Dock är Er allt bekant, som I där länge varit.»

Huru hemmastadd han kände sig i Ljusnarsbergs församling är svårt att säga. Att det inte var så bra alla gånger visar ett bref, som han skref till biskopen efter Sernanders död: »I synnerhet plåga mig de många sockenbuden i denna vidsträckta församling och när jag ensam måste kommunicera 300 personer, som hände sistlidne böndag, då jag förut skriftat och predikat både ottesång och högmässa». Synes ha varit en man med

små pretentioner. Änkan dog samma år som kommi-
nister Kihl eller 1766.

Isakssons efterträdare blef *Joh. Netzel*, vald 1760 den 26 okt. med 100 röster. Medsökande voro: kyrkoherden på Ängsö *Gust. Ad. Schilling* och komministern i Ramsberg *Petter Berggren*.

Netzel var född i Norberg i mars 1703, där fadern var bruksinspektor. Sändes 1723 med informator till akademien, där han länge fick uppehålla sig och blef magister 1740. Amanuens vid Akademiska biblioteket 1738 och komminister i Ö. Löfsta af Uppsala stift 1744, därtill kallad af patronus. Platsen här tillträdde han 1762 och flyttade tillbaka till Löfsta som kyrkoherde 1767.

1761. Året efter Netzels val fick orten ny bergmästare. Heikes efterträdare blef *Lars Harmens*, bergsverdier vid Sala silfververk sedan 1747 och bergmästare i Nya Kopparberg 1759 den 4 maj. Men han dog ogift i Stora gården redan 1760 den 31 mars. Ända dittills hade bergmästarne saknat boställe; men bergmästaredömet inlöste 1759 Stora gården af Heike till boställe. Under Heikes tid är ock *Bergstingsbyggnaden* eller nu varande grufstugan uppbygd med torn, slagur och visarverk, äfvenså *spannmålsmagasinet* och *våghuset*.

År 1761 den 5 maj erhöll *Erik Odelstjerna* transportfullmakt från Västerbotten och Lappmarken till N. Kopparberget.

Son till assessorn i Bergskollegium Erik Odhelius, föddes Odelstjerna den 16 mars 1723. Var först geschworner med privat lön i Garpenberg, 1749 direktör vid Segerfors silfververk, 1753 geschworner vid Nya Kopparberg och 1756 tillika geschworner i Nora och Lindes Bergslag. Förestod bergmästaresysslan under ledigheten efter Heike och Harmeus. Var gift: 1 med

Klara Barbara Khilman, 2 1763 1/11 med Maria Charlotta Heike, dotter till brukspatron Karl Heike på Gammelbo, och hade 13 barn. Erhöll afsked från bergmästarebefattningen 1793 och flyttade till Arboga, där han dog 1806. — Därest det är sant, hvad Nord. Fam.-Bok uppger, att assessorn, bergmäst. i N. Kopparberget och Hellefors Bergslager, Erik Odhelius afled 1704, kan Erik Odelstjerna ej vara hans son.

Grundfonden till Bergslagsmagasinet är redan omtalad. 1760 den 27 aug. upprättades reglemente för inrättningen enligt förslag af häradsdomaren och bergslagsfullmäktigen Anders Öhman. Detta stadfästes sedan af K. Maj:t den 23 april 1761. Enligt reglementet tillkom öfverinseendet öfver magasinet bergmästaren och Bergsrätten. Föreståndare voro Bergslagens två fullmäktige, som hade att mottaga säden, utlämna lån och föra räkenskaper öfver det hela. Intäkten skedde i medlet af oktober hvarje år på förut utlysta dagar. Strax efter nyårsdagen upprättades restlängd å de försumlige. I april månad hvarje år utlämnades lån till utsäde och till det kvantum, som årets *rubbelsammankomst*[1]) fastställt. En åttings tillökning på hvarje tunna betalades i ränta.

Sedan magasinet hunnit den stadga att det bar sig, skulle af räntorna användas tertialtionde till efterföljande aflöningar:

pastor	8 t:r råg	3 t:r korn	3 t:r hafre,
magasinsföreståndarne	5 »	1: 4 »	1: 2 »
magasinsskrifvaren	2: 4 »	0: 6 »	0: 5 »
bergsgevaldigern för uppassning vid ut- och intäckten	0: 2,3 »	0: 1 »	0: 3,3 »
Summa	15: 6,3 »	5: 2,1 »	5: 2,3 »

Detta enligt bergsrättens beviljande den 8 juni 1772.

1) Så kallades den första allmänna sammankomst, som bergmästaren höll med Bergslaget strax efter nyår, till reglerande af åtskilliga hushållningsgöromål rörande grufvorna och bergverket.

1763. Den 12 februari 1763 hölls generalvisitation af biskop *Lars Benzelstjerna.* Närvarande: lektorn i Västerås *Erik Hartzell* jämte pastor och komminister på stället. Dagen därpå, söndagen, hölls den egentliga visitationsakten i kyrkan, då kyrkoherden Netzel tillika inställdes i sitt ämbete. Prostarne *Lindgren* från Lindesberg och *Israel Acrelius* från Fellingsbro assisterade.

Visitationstalet hölls öfver Apg. 10; 27.

Biskopen förhörde själf gossar och flickor framme i koret.

Den 14 inventerades kyrkans skrud och kassor. I anseende till den ovanligt dyra tiden beviljades klockaren 9 Daler kmt till tvätt och såpa samt 9 Daler till klocksmörja, detta för två år. Komme dyrheten att mildras, finge han framdeles 6 Daler för tvätten och 3 för smörjan.

Komministern Erik Kihl häftade i skuld till kyrkan. Summan steg till 1,974 Daler. Denna skulle han antingen med första inbetala eller ock för hela summan med upplupen och än vidare upplöpande ränta ställa vederhäftig borgen. Lån ur kyrkkassan skulle ej få beviljas annat än mot lös, full pant, inteckning i fast egendom eller giltig borgen.

Kyrkans och de fattigas kassor voro sammanblandade, men borde åtskiljas.

Klockaren Abelin fick icke länge njuta de förmåner som tillerkändes honom vid visitationen. Han dog den 11 nästföljande maj.

Abelin härstammade från Västergylln och var gift med Margreta Nyman på Abrahamsgård, med hvilken han ägde 9 barn, som utspriddes i vida världen. Endast dottern Margreta stannade i socknen och gifte sig med smeden Joh. Ersson från Brattberg samt dog på Ingeborgslund 1810. Märkvärdigt är att makarne Abelin följdes åt till grafven, i det hustrun afled 4

dagar före mannen. Abelin var tillika grufstigare och bortbytte Abrahamsgård mot Kopparslagartorp, där han stod skrifven vid sin död.

1764 dog häradsdomaren *Anders Öhman* på Laxbro, son till mäster Erik Öhman d. ä. och född 1712, kyrkvärd 1754 och bergslagsfullmäktig. 1764.

Öhman var gift med Margreta Häger och hade med henne följande barn:

Johan Anders, född 1737, nämndeman och bergsgevaldiger, gift med barnmorskan Maria Larsdotter från Skarptägt. — Katrina, född 1739 och gift med sexman Erik Magnusson. — Mikael, född 1742, stud. 1765, magister 1770, pastor och prost i Björksta 1791. — Margreta, född 1745 och gift med kommisarien Pinell i Arboga. — Beata, född 1749 och gift med inspektor Björkner i Norrbärke.

C. Öfvergångstiden 1766—1830.

Karaktären af denna tidrymd är den, att bergslagen nu är stadd på öfvergång från *kopparbergslag* med ty åtföljande privilegier till *järnbergslag* med ty åtföljande skattebidrag till kronan. Men det är inte bara järnet, som nu allt mer och mer vinner öfver kopparn: en hel klass medborgare, nämligen torparne, vinna allt större frigörelse från beroendet under bergsmannaklassen. Järnet adlar så att säga äfven torparne och gör dem till bergsmännens gelikar. Hvad samhällsformerna beträffar, så äro äfven de stadda på öfvergång till större bestämdhet och lagbundenhet. Fattigvården och skolväsendet t. ex., sträfva efter att skapa sig lagliga former för sin tillvaro och verksamhet. Kommunalstyrelsen likaså. Med ett ord: samhället är stadt i bestämd utveckling, om också många omständigheter äro ägnade att hämma framåtskridandet, såsom rådande fattigdom och hård tid.

Järnhandteringen har framtiden för sig, men man finner, att så snart den vunnit fullt erkännande, drager den kopparhandteringen med sig. Privilegiernas bortfallande hämmar icke utvecklingen, snarare tager denna ny fart, sedan fördämningen blifvit bruten.

I.

Långt innan Mårten finne var ute på sin vandring till Björken och upptäckte koppargrufvan, var järnet både kändt och användt inom Ljusnarsberg. Det uppgifves också af Odelstjerna, att Mårten vid det där tillfället var ute för att leta efter järnmalm men fann koppar. Bergshandteringen. 1766–80.

Äldsta smälthyttan för järnmalm har, så vidt man vet, legat vid *Salbo*. Där tillverkades redan på 1540-talet s. k. *osmundsjärn*. Erik i Salboda hade 1541 en afgift för hyttan af hundra »osmunnar», Så långt tillbaka som i början af 1200-talet är osmund kändt såsom en handelsvara i vårt land. Det exporterades till utrikes ort och inom landet var det gångbart såsom mynt vid byteshandel och i afgifter till kronan, då osmunnarna beräknades efter hundra. I jordeboksräntan lära 24 osmunnar ha svarat mot 1 öre. Det tillverkades i små, runda, nedåt afsmalnande ugnar, kallade *källingar*, med en rektangulär behållare inunder, sedan malmen förut rostats. Blästerinrättningen bestod af ett eller två par läderpustar, som i brist på vattentillgång sattes i rörelse medelst trampning. Efter 3 à 4 timmars blåsning erhölls en färska eller klimp, kallad *blästra*, om 1 ½ à 2 lisp. vikt, hvilken utdrogs, lades på en sten, befriades från slaggen, sammanplattades och klöfs med en yxa till hälften. På detta sätt kunde två bönder tillverka 6 à 7 »blästror» om dygnet i en enkel ugn, d. v. s. med endast 2 pustar försedd; var ugnen dubbel, erhöllos 2 stycken blästror för hvarje blåsning.

Sedan Salbo, som 1624 blifvit akademiehemman, 1641 utbytts mot *Gåsnäsboda* i Linde och kommit i Harald Olufssons ägo, hvilken 1647 fick det förvandladt till bergfrälse med villkor, att det skulle antaga 12 fjärdeparter i koppargrufvan, upphörde osmundstillverkningen därstädes.

Sedan Hans Filip Lybecker 1651 blifvit ägare af Salboda, anlade han vid Stjärnfors *rännverkssmide*, ett sätt att tillverka stångjärn direkt af malmen på öppen härd utan tackjärnsblåsning. Smidet förestods af en tysk *Melker Hoppe* och varade i två år.

1676 den 6 juli erhölls privilegium både på hyttan vid Salbo och på smidet vid Stjärnfors: 4 härdar och 2 hamrar. Till detta Salbo järnverk anslogs 1682 södra allmänningen i Hjulsjö eller 3,273 tunnland. 1689 nedlades 2 härdar, antagligen därför att skogstillgången ej var tillräcklig: 1694 anslogos ytterligare 702 tunnland skog till verkets drift.

1721 var Salbo hytta skattlagd till 17 lisp. tiondeafgift för dygnet; 1760 utgjorde tillverkningen omkring 480 skepp., 1769 och 1770 585 skepp.

Utom vid Salbo har af gammalt funnits en osmundshytta vid Kölsjön, hvarom ännu i dag befintliga slaggvarp aflägga vittnesbörd. Man känner dock ingenting närmare därom[1]).

1766 är ett viktigt år i N. Kopparbergs Bergslags historia, emedan då, dels till följd af Segerforsverkets upphörande, dels på grund af kopparfyndighetens svaghet, tillstånd beviljades att anlägga 2:ne *tackjärnshyttor*: den ena vid *Högfors*, den andra vid *Hörken*. Den förra synes ha börjat sin verksamhet 1769, den senare 1771. Båda skattlades till samma tiondeafgift eller 18 lisp. om dygnet.

En blick på koppargrufvorna åren 1766—80 visar följande: *Finngrufvan* är föga gifvande, endast i början yppa sig i Lovisas ort vackra malmfläckar, som snart utgingo.

---

[1]) Uppgiften härom meddelad af ingeniör Birger Sjövall.

I Ljusnarsbergsfältet är *Rålamb* mest gifvande, där näst kommer *Gustafs schakt*, som åren 1777—78 levererade icke mindre än 1,560 skepp. malm, likaså 1779. I *Ljusgrufvan* var malmgången borttappad, men letades efter med ljus och lykta förutom andra tjänliga verktyg.

På hela fältet bedrefvos ortsarbetena på bekostnad af en särskild kassa, hvartill $^1/_{40}$ af koppartillverkningen var anslagen. Försöksarbeten till 44 famnars längd utfördes i Gammelgrufvan, Tyskgrufvan och Gustafs schakt.

* * *

Tre äro som bekant de vägar, som utgå från Bruket **1766**
eller Ljusnarsbergs kyrka: en till Högfors och Dalarne, en till Ramsberg, en till Stjärnfors, där den delar sig i två: den ena till Bresjö och Linde, den andra till Hjulsjö och Hellefors. De äro således i själfva verket fyra. Före 1766 nödgades socknemännen med särdeles kostnad och tidspillan bygga ett särskildt stycke på hvardera af dessa fyra vägar; men efter den tiden blef det annorlunda. *Storskiftesvägdelning* hölls nämnda år i augusti och oktober och lämpades efter organisttaxan. Åborna fingo nu sin vägbyggnad på ett och samma ställe och därjämte utmätt till större eller mindre längd, allt efter som det befanns vara lättare eller kostsammare att underhålla. På lika sätt indelades äfven nybyggarne den 6 nov. 1781 på vägen från Mårtenstorp öfver Hålldamsbron och grufbacken till Laxbro.

Eftersom vi kommit dit, är det inte långt till komministergården, där Erik Kihl vid den här tiden plågades af en svår antäppa — så svår, att han dog däraf den 31 okt. just vid vägdelningens afslutning. Hans lefnads vägstycke blef icke längre än 48 år.

1767. Kyrkoherden Netzel, som tröttnatt att knoga i bergslagsbackarne och särskildt tröttnat på de oljud, han söndagligen fick höra från krogställena rundt omkring kyrkan, flyttade tillbaka till Löfsta året därpå. Därmed var församlingen utan både kyrkoherde och komminister; v. pastorn hette *Gust. Adolf Saxholm.*

1768. Nu inträffade det märkvärdiga, att 1768 den 27 mars hölls samtidigt både pastors- och komministerval. Sökande till pastorsämbetet voro: då varande komministern i Nora *Joh. Morelius*, komministern i St. Skedvi *Per Schultzberg* och komministern i Arboga *J. N. Lohman.* Striden stod mellan de båda förstnämnda: Morelius fick 89 och Schultzberg 77 röster. Sökande till komministertjänsten voro: v. pastorn i Möklinta *Erik Bergvall*, skolmästaren i Sörbärke *Stef. Nerenius* samt V. D. M. *Kristian Ullberg.* Bergvall fick stor pluralitet, 144 röster, troligen beroende därpå att han förut var känd på orten: han hade varit Isakssons adjunkt. Annars var han född i Sura 1726, där fadern var komminister.

Johan Morelius var född i Mora 1716 den 17 dec. Fadern var expeditionsbefallningsmannen Hans Larsson Morberg och modern Elisabet Gussarvius. Kom till Västerås skola 1725 och till Uppsala akademi 1737. År 1741 gjorde han ett afbrott i sina studier, då han mottog proviantskrifvarebefattningen på galleren Lustig och i denna egenskap deltog i finska kriget. Men han måtte ha funnit krigsbefattningen föga lustig; ty »därefter vacklade han icke i sitt beslut att i Guds församling föra fridens ämbete», Prästvigd 1742, tjänstgjorde han 5 år i Särna hos pastor Floræus och sedan under 9 år hos pastor Lars Tunelius i Nora, fader till bergmästaren med samma namn. Hit befordrades han från komministertjänsten i Nora stads- och landsförsamling, den han tillträdde 1756. Vid prästmötet 1750 var han notarie och 1760 respondens.

»Kyrkoherden Morelius var en stor ordningsman både i Herrens hus och i sitt eget.» Under hans tid

byggdes orgelpedalverket och inrättades nya förhörsböcker. På lediga stunder roade han sig med att skrifva både svensk och latinsk vers. Exempel på det senare är inskriptionen å taflan på orgelläktaren, som rör orgelverket och som kommer att anföras på vederbörligt ställe, samt följande vers i bref till dåvarande geschwornen *Erik Tunelius* den 11 juni 1779 i anledning af en nyligen afslutad process rörande bostället.

»Hev mihi qui nimium colui kedaritica feuda
Dignis pro præmiis tristia fata tuli.
Debita, sed qvietem sperant qvi prælia ducunt
Fata soli tollunt atria læta poli.»[1])

Exempel på svenskt versmakeri är en anteckning i nya förhörsboken af 1775:

»Rätt att skrifva namn och ålder, födselorter, gård och bygd,
vigseldagar och profecter, stånd och tjänst med frejd och dygd,
underskrifne måst arbeta fulla tio dagar ut,
uti gamla böcker leta för att teckna allt till slut.»
»Johan Morelius, pastor, Erik Bergvall, komminister,
Joh. Lindberg, adj. past.»

Såsom något ovanligt för den tiden kan anföras, att Morelius kom att stå i tidningen. Det var så, att f. grufarbetaren *Hans Andersson* i Stennäs hade dödt, hvarefter änkan infann sig hos Morelius med 3:ne oberedda getskinn till likstol. Pastor förklarade sig icke allenast nöjd med skinnen, utan gaf änkan för desamma 3 Daler kontant att därmed betala afgiften till kyrkan. Några dagar därefter kom änkan i något ärende till mor Lundblad, kassör *Erik Lundblads* hustru. Lundblad frågade

[1]) »Ve att för länge jag här i Kedars hyddor får dväljas
Och för välförtjänt lön skördar blott sorg och förtret.
Dock de, som kämpa sin ålagda strid, få vänta sin hvila.
Jordiska ödenas tvång lösas af himmelens fröjd.»
Ps. 120: 5.

henne då, huru mycket kyrkoherden tagit i likstol efter hennes man. Efter upplysning härom skrifver Lundblad en supplik till bergmästar Odelstjerna och ber änkan lämna honom den. På tillfrågan skulle hon förklara, att Lundblad på eget bevåg uppsatt ansökningen och tillsagt henne frambära densamma. Suppliken, som blef införd i tryckra skriften »Dagligt Allehanda», var af följande lydelse:

»Välborne herr Bergmästare, gunstige herre!

Bönfaller i ödmjukhet hos välborne herr Bergmästaren, att till min aflidne mans, Hans Anderssons, jordafärd af armbössemedlen höggunstigt åtnjuta en liten hjälp, i synnerhet som pastorn tagit af mig min enda penning sex Daler kmt som likstol.»

Skriften var försedd med tvenne upplysande anmärkningar, den ena så lydande: »Med pastor menas här kyrkoherden i Nya Kopparberget, Hans Morelius» och den andra: »Detta är ej enda profvet af denne herdens medlidande hjärtelag för sina fattiga får».

Men Morelius blef icke svarslös. Han lät införa i tidningen dels utdrag af kyrkorådsprotokollet af den 21 febr. 1773, däri änkan Anna Nilsdotter vid företagen undersökning förklarade sig hafva *mottagit* penningar af kyrkoherden i stället för att af honom ha blifvit kräfd; dels en i vittnens närvaro af författaren till suppliken affordrad förklaring, däri denne säger sig obefogadt hafva angripit kyrkoherdens goda namn och således inför allmänheten återkallade sådana ogrundade tillmälen.

1770. Den 1891 pågående kyrkoreparationen lät mycket komma i dagen som förut var fördoldt. Så t. ex. den dörr å sakristian, som setat i nordvästra hörnet, men

blifvit igenbalkad. Denna dörr har sin särskilda historia, som vi nu gå att berätta.

Den 6 maj 1770 klagade kyrkoherden Morelius så väl å egna som medtjänarnes vägnar i sockenstämman däröfver, att så många obehöriga kommo och sutto uti sakristian under gudstjänsten, då prästerna likväl borde vara i frid och ensamhet. De kommo genom västra dörren. Häremot utverkades nu formelt förbud. Dock förfärdigades två nycklar till låset för dörren, af hvilka den ena lämnades till herr assessor And. Viktorin, den andra till välb. herr bergmästar Odelstjerna. Dessa herrar tilläts fri passage genom dörren, som skulle låsas efter dem och deras familjer. Alla andra voro hänvisade till de vanliga kyrkdörrarne.

Västra sakristidörren var endast afsedd att vara en bekvämlighet för prästerna under gudstjänsten vid påkommande nödvändighet och begagnades under Lundii tid i sex och tjugu år endast af prästerskapet. Men alltsedan assessor Viktorin lät uppbygga den s. k. Stjärnforsläktaren strax ofvanför sakristians ordinarie dörr, hvilket inträffade 1765, ansåg sig nämnde herre jämte familjen ha det bekvämare att taga vägen genom bidörren på sakristian, fastän den vägen var nära en famn längre än vägen genom stora dörren. Härmed lät sig kyrkoherden Morelius nöja, fastän han genom obehörigt sällskap i sakristian kände sig turberad (störd) och hindrad i sina predikomeditationer. En gång hände sig att, då predikokonceptet jämte en myckenhet andra papper låg på bordet invid dörren, trängde sig den starka västanvinden in genom dörröppningen och dref omkring samtliga pappeIen under bord, bänkar och stolar, så att kyrkoherden, klockaren och kyrkvaktaren fingo ett fasligt besvär med att hämta tillhopa de förskingrade arken. Till förebyg-

gande mot sådan vädrets våldsamhet lät kyrkoherden omkring berörda bord, som stod allenast 14 tum ifrån dörren, sätta en skärm.

Då det led mot kulna hösten och kalla vintern och det eldades i tackjärnsugnen i sakristian, blef tilloppet än större, dels af dopbarnens kvinnofaddrar, som alltid skulle sitta vid ena sidan om ugnen, dels af andra frusna själar, som slogo sig ned på motsatta sidan. När man då besinnar, att i det lilla rummet befunno sig trenne bord och trenne stora kyrkkistor, utom bänkar och stolar, då lär man kunna sluta till, att prästerskapet hade det trångt. Också såg sig kyrkoherden nödsakad att ofta rymma fältet och sätta sig ute i kyrkan för att få vara i någon mera bekvämlighet med sina predikotankar.

Så utverkades det redan omnämnda förbudet mot intrång i sakristian.

Ingen må dock tro att, sedan bergmästaren och assorn fått hvar sin nyckel, tillståndet blef något bättre. Bergmästaren var visserligen nog ädelsinnad inse, huru plågsamt det skulle vara för församlingens lärare att så där vara beträngda i självfva sakristian, och frågade icke vidare efter nyckeln, utan betjänade sig af stora ingången. Icke så Stjärnforshärskapet. De hade allt fortfarande behag till sakristian och kommo ofta med främmande, så att de kunde utgöra en 8 à 10 personer. Men hvad hände? Jo, ibland hade de glömt nyckeln hemma, så att bultning måste göras på dörren, så ofta de ville in. Och då det gärna icke ville anstå att på fläcken påminna härskaperna självfva om dörrens tillslutande, så måste då kyrkoherden själf eller betjäningen både öppna och tillsluta den ledsamma bidörren.

I härskapets kölvatten smög sig också en mängd obehöriga, så att mången gång före gudstjänstens slut var sakristian fylld af flera slags personer, som där hade sina samspråk med hvarjehanda världsliga beställningar. Och då kyrkoherden påminde om, att de där ingenting hade att göra, var det mer än en, som svarade att de trodde sig rätt så väl som Stjärnforshärskapet vara berättigade att i sina angelägenheter betjäna sig af sakristian.

Kyrkoherden såg sig nu nödsakad att göra ett litet bord strax nedanför predikstolstrappan, där han kunde få sitta i fred. Af samma bord betjänade sig äfven komminister Bergvall.

Emellertid, då hvarken med bön eller förmaning, offentligt eller enskildt, det inrotade oskicket kunde häfvas, företog sig kyrkoherden att helt löst fastspika bommen för dörren, i tanke att vid lägligt tillfälle öfvertala assessorn, det ville han förskona sakristian för bidörrens vidare öppnande. Men innan han fick tala med Viktorin härom, finner han denne en söndag under själfva gudstjänsten befalla kyrkvärden *Sven Lund* att med spett och kofot bryta upp dörren. Nu fick kyrkoherden erfara, hvad det är att vara en fattig, ringa prästman i jämförelse med en stor och förmögen »possesionatus». Betviflade om man i kristenhetens fredliga tider kunde hafva ett liknande exempel att uppvisa.

Slutligen gick det så långt, att när kyrkoherden en söndag under slutpsalmens sjungande trädde in i sakristian, finner han komminister Bergvall med handboken i hand färdig att börja ett barndop, men samtidigt ser och hör han en viss herre stå där och ackordera och pruta med en bergskarl om köp af en fjärdedel i Svartviks grufvor.

Ljusnarsbergs sakristia befanns vara förvandlad till ett marknadshus.

Och inte nog med det: en annan gång under gudstjänsten, då han kom att öppna sakristidörren, såg han ett helt sällskap sitta där inne kring bordet under högljudt samspråk. På hans allvarliga uppmaning stego de ut i kyrkan; men han hörde sedan bland annat af en viss herre och ämbetsman i församlingen, att de köpt och druckit vin. Då — till den Högstes ära, som fordrar af oss att allting skall skickeligen tillgå i församlingen, satte kyrkoherden sig före till förekommande af vidare uppbrytning att fastare tillsluta dörren och ställde ett större bokskåp framför densamma.

Detta skedde hösten 1777.

Saken öfverklagades i Domkapitlet. Men Morelius blef icke svarslös. I slutet af sin försvarsskrift, hvarur föregående berättelse är utdragen, yttrar han sig sålunda: »Den Allvetande vet bäst att mitt samvete kan åberopa sig däruppå, att icke för något personligt hat utan endast för ofvan berörda orsaker har jag blifvit tvingad att göra hvad nu skall vara öfverklagadt. Jag är ett och 60 år gammal, sex och 30 års präst samt börjar verkligen luta till grafven. Jag måtte då veta, att så mycket som hos mig står hålla frid med alla människor, men likväl så, att när efter yttersta förstånd jag icke annat kan finna, än att den Högstes och hans huses ära lider utaf fröorsakadt oskick samt därigenom gifven förargelse, se, då strider jag i längsta måtto, hållande det före, att är det ingen skam för soldaten, när han kämpar redligen, om han än på platsen stjälpa skulle, så med Guds hjälp blifver det icke heller någon skam för mig, en gammal och utarbetad sockenpräst, om än ock under en så tvungen process för skick och ordnings bibehållande uti för-

samlingen, jag mina dagar med ängslan och suckan sluta skulle».

Detta skrefs den 3 januari 1778. I maj samma år befinnes Viktorin ha erhållit kyrkoherdens tillåtelse att begagna sakristidörren: i särskild skrifvelse till kyrkrådet utfäster han sig att förse dörren med ett fullkomligt lås, hvartill endast han skulle äga nyckeln.

Till hvad om patronus Viktorin blifvit relateradt kan ytterligare anföras: »Anno 1778 den 4 febr. uti utlyst Catechismiförhör med Sahlbo skriftlag efterfrågades, om någon från Sahlbo gård var närvarande, och besvarades frågan af Jan Matsson i Rasiebacken, att possessor Fundi, assessor Viktorin förbjudit sitt folk gå till detta skriftlag utan infinna sig vid Stjärnfors gård». Förhöret hölls hos torparen Filip Andersson i Salbofall (Filpens kalladt).

Året 1773 ingick med hotfull uppsyn: en mycket häftig sjukdom yppade sig i början af året, hvarför kyrkrådet hos landshöfdingämbetet anhöll, att provinsialdoktor *Johan Lyman* måtte resa upp till orten för att undersöka sjukdomen och med tjänliga medikamenter söka förhindra dess vidare utbredande. Detta måtte ej ha lyckats; ty många dogo. Året därpå var också dödligheten stor: 169 personer; men året 1773 öfverträffade både detta och alla farsotsår. Icke mindre än 269 afledo. Dödsorsaken synes ha varit dels rödsot, dels koppor. 1773.

1774 i februari månad invigdes nya *orgelpedalverket* med en viss högtidlighet. 1774.

Redan 1726 klagades öfver, att orgona begynte blifva tämligen skrassliga, beroende därpå att organisten ej kunde så väl handtera dem samt därpå, att han släppte upp för mycket folk på orgelläktaren. 1728 var det fråga om deras reparerande. Man hade fått anvisning på en skicklig man, Daniel Stråle, från Norrbärke. Denna reparation torkade visst in. Till verkets fullkomliga iståndsättande begynte prosten Lundius 1731 utgifva en stambok för medels insamlande till den s. k. pedalkassan. Det var nu Morelius förbehållet att fullkomna, hvad Lundius och före honom Bjurbeck påbegynt. Gamla manualverket bestod af 10 stämmor samt en understämma uppsatt 1693 och nu tillökt med en Vox virginea och en fogelstämma. Pedalen, innehållande 8 stämmor och en understämma, nygjordes 1773, pedalklaveret innehöll 2 fulla oktaver. Arbetet utfördes af direktör *Söderström*, som vid likvideringen fick betaldt äfven för de dagar, han varit bortbjuden hos andra. Kost och logi bestods, men sängkläder voro väl icke inryckta i kontraktet. Men som det tycktes vara en billig följd, att då kosten bestods, äfven säng borde hållas, bestämdes att pedalkassan skulle bestå en säng, men direktören den andra.

Organisten *Hammarskog* från Nora afsynade verket och invigde detsamma. Till utförande af särskild musik vid invigningen anmodades herr Joh. Norström från Nora, organisten Marelius och hans bägge söner, inspektor Fernström från Yxe och en från Hellefors. Bergmästaren åtog sig efterskrifva de två sista. Organisten Marelius huserade och trakterade musikanterna mot betalning. Men kyrkoherden förbehöll sig att hemma hos sig få »ackomodera»[1]) de förnämsta af kyrkrådet jämte flera ståndspersoner samt direktör Söderström.

[1]) Betjäna.

Herr prosten *Acrelius* var averterad[1]) att behedra solenniteten (högtidligheten) med sin gunstiga närvaro. Hur han gjorde, vet man icke.

För sitt besvär med invigning och inventering af orgelverket erhöll Hammarskog 102 Daler kmt.

Var icke prosten med vid orgelinvigningen, så var han med säkerhet närvarande vid *generalvisitationen* den 21 och 22 maj s. å. Det var nu andra gången som biskop *Benzelstjerna* gästade församlingen. Troligt är att biskopinnan var sin man följaktig. Hon brukade så, och hade då alltid kassan om hand. Det berättas, att hon en gång, förmodligen på skämt, begärde en ko af en bonde, därför att denne fått dansa med henne, och morgonen därpå stod kon i ladugården.

Den här gången uppträdde Benzelstjerna i stort följe. En hel stab af präster omgåfvo den ståtlige bispen. Utom prosten: lektor *Wallvik* i Västerås, kyrkoherden i Ramsberg *Per Berggren*, pastorsadjunkten därsammastädes *Samuel Croon*, komministern i Järnboås *Joh. Hasselberg*, komminister *Bergvall* och pastorsadjunkten *Johan Lindberg*.

Kyrkoherden Morelius installerades nu i sitt ämbete, fast något sent. Installationstalet höils öfver 1 Pet. 4: 11.

I sitt tal till församlingen efter förhöret föreställde biskopen på ett bindande sätt, huru nära förenade själens tvenne förmögenheter *förståndet* och *viljan* äro med hvarandra och hurudana vi i anledning häraf bör vara, så framt vi ej skola räknas till de tjänare, som veta sin herres vilja, men hvarken bereda sig eller göra därefter, i hvilken olycksaliga belägenhet vi aldrig, när Guds rättvisa dom varder uppenbar, kunna undgå att erhålla

---

[1]) Anmodad.

vår lön bland skrymtarne. Till förekommande häraf böra vi under den Högstes bistånd med all makt arbeta därpå, att i vår tro må finnas dygd och i dygden beskedlighet, måttlighet, tålamod, gudaktighet. När dessa stycken finnas hos oss, lämna de oss icke utan frukt vid vår Herres Jesu Kristi tillkommelse, äfvensom Gud i tiden af oss då varder ärad öfver allt genom honom, som är oss gjord så visst till helgelse som till rättfärdighet och förlossning.

Äfven talades om bibeln såsom den rätta guldgrufvan.

Beträffande finnarne i Ljusnarsberg lämnades den upplysningen, att de samtliga förstodo svenska språket tillräckligt för att kunna draga nytta af prästerskapets undervisning. — Gjorde biskopen den föreställningen, att under nu varande höga myntkurs borde till vinning för kyrkans kassa speciemyntet och kopparplåtarne förväxlas. Äfven ansåg han nödigt, att någonting visst årligen sammansköts till den s. k. *byggnadskassan*, på det att kyrkan måtte få sina gjorda förskott ersatta.

Talades om *vederlagsspannmålen* och dess öden. Denna bestod af 16 t:or, pastor i nåder tillagda genom k. brefvet den 8 nov. 1638[1]) och 30 okt. 1646. Under konung Karl XI:tes minderårighet förökades denna spannmål med andra sexton tunnor, hvarpå nådig konfirmation påstods vara fallen. Ifrån denna tid och allt sedan intill reduktionen åtnjöt pastor årligen *all* kronotionden i sockmen, hvilken endast år 1680 något öfversteg 32 t:or. 1696 skref Karl XI till landshöfdingen Fägersköld, i anledning af underdånig ansökning af pastor att få behålla de sedan tillkomna 16 tunnorna, att detta ej kunde beviljas, enär detta öfverskott var anslaget till militien.

---

[1]) Se sid. 20.

Berörda vederlag befanns sedan så väl år 1723 vara ställdt i fråga som år 1749 indraget, men 1756 allernådigast bekräftadt å sätt första donationsbrefvet innehåller.

Gaf bergmästar Odelstjerna vid handen att *Justina Frondelia* på Laxbäcken, som aflidit 1773, skulle hafva testamenterat till kyrkan ena hälften af sin kvarlåtenskap, den andra till Björskogs kyrka. Testamentsbeloppet troddes utgöra vid pass 800 Daler kmt. Denna Justina Frondelia var dotter till prostinnan Frondelia, född Elvia, hitflyttad från Björskog och död 1744, och ägarinna till Laxbäcken.

Biskop Benzelstjerna deltog såsom riksdagsman i 1778 års riksdag. Under själfva riksdagen föddes kronprinsen *Gustaf Adolf*. Biskopen med flere af hans ståndsbröder stodo fadder och erhöllo till minne af högtidligheten hvar sin guldmedaljong att bäras i en kedja kring halsen. I Ljusnarsberg firades den stora händelsen medelst *16 salfvors afskjutande*, hvilket försiggick medan tacksägelsepsalmen afsjöngs i kyrkan. 1778.

Samma år den 26 juli var åter prosten Acrelius uppe i Ljusnarsberg, denna gång för val af komminister. Bergvall dog af slag i augusti 1777 och sveptes i kyrkans gamla mässkjorta. Valet stod nu mellan skolmästaren *Jak. Bohman*, som erhöll 1 ½ röst, kollegan *Per Marelius*, som undfick 122 röster, och pastorsadjunkten *Joh. Lindberg*, som hugnades med 59 röster.

Marelius blef sålunda vald. Fadern *Gabriel Marelius* var organist i församlingen sedan 1745 efter Mattias Scherling (Knistedts efterträdare) och klockare sedan 1763 efter Abelin. Per Marelii moder hette *Kristina Sernander*, dotter till komministern med samma namn. Den äldre brodern *Johan* blef organist och klockare efter fadern 1782. Redan 1773 i augusti, då frågan om org-

verkets trakterande förehades i kyrkrådet, gafs organisten M. den påminnelsen, att, ehuru man mot hans kapacité[1] ej hade något att påminna, dock för framtiden och i anseende till hans tilltagande ålder och krämpor borde han låta sin son Johannes, för vinnande af desto större färdighet, inöfvas af någon musikdirektör. 1782 den 13 okt. anmälde organisten G. Marelius skriftligen för sockenstämman att han önskade, att hans son Johannes, som nu vistats i Västerås i två terminer för att förkofra sig i musiken, hvarom bevis utfärdats af musikdirektören Ax. Er. Melin, måtte blifva antagen till hans efterträdare. Detta bifölls och hänvisades Johannes till Domkapitlet för erhållande af fullmakt å klockaresysslan. Gabriel Marelius lefde ännu länge efter sin afgång från sysslan, dog först 1804. Erik Hammarström har till hans dödsdag fogat ett »ehev», d. v. s. ett »ack». Detta torde betyda, att med hans kapacité nog inte var så alldeles väl beställdt. 1774 fick han en varning att bättre fullgöra sin skyldighet. Orsaken var då den, att han icke uppsatt fyllest med numror.

Ännu en sak att anteckna för året 1778: Antogs till jordegumma i församlingen *Petter Janssons hustru* uti Ställberg eller Norra Sträftorp och beviljades till hennes aflöning 1 ½ organistlön.

Under åren 1774—80 var *Olof Helsing* protokollsförare.

Född i Öja på Gotland 1732, blef han genom Bergskollegii extra protokoll den 23 mars 1762 förordnad till bergsfogden Schmidts efterträdare. Dog af slag den 28 febr. 1786 och återfanns i ett slaggvarp vid Garhyttebron. Bodde vid St. Orrbacken och var gift sedan 1764 med fru Märta Guillaume, född vid Ö. Löfsta bruk 1740.

---

[1]) Skicklighet.

1780 existerade inom socknen 236 torpare, nämligen 75 skattevedstorpare, 119 dagsverkstorpare samt 42 d:o lydande under Segerfors. Utom dessa förekommo en mängd nybyggen. Till följd af Bergskollegii bref den 24 nov. 1780 anställdes en undersökning på grufstugan den 9 juli 1781, hvaraf resultatet blef en tillökning i torparnes antal, i det 5 nybyggare upphöjdes till skattevedstorpare, 14 till dagsverkstorpare, hvadan hela antalet steg till 255. **1780.**

Några torpare hade hos Konungen gjort ansökan att i anseende till anförda skäl erhålla rätt att besitta deras torp och nybyggen oberoende af Bergslagen. Men Bergskollegium hemställde, om det icke skulle stå det öppet att om berörda torp och nybyggen såsom ett hushållsämne besörja och förordna efter som med Bergslagens nytta och handteringens beskaffenhet i orten kunde vara öfverensstämmande. Denna hemställan bifölls. Torparnes frigörelsetimma var ännu icke slagen.

II.

Bergshandteringen 1780–1799, samt skogsdelningen.

Sedan tackjärnshyttorna vid Högfors och Hörk blifvit privilegierade 1766 och blåsningen i dem kommit i gång, lekte tackjärnet i hågen på litet hvar af de gode männen i Ljusnarsberg. Koppargrufvorna fingo just sköta sig själfva. Det ringa arbete som bedrefs utfördes lamt. Tron på kopparmalmsfyndigheten var så godt som död och därför utan gärningar. Väl fortsattes under åren 1780—1800 ortsarbetena i Gammelgrufvan, men utbytet blef ringa. Det enda gifvande schaktet i Ljusnarsbergsfältet var Gustafs schakt, där *mötorten*, *Sofias* och *Gustaf Adolfs sänkning*, *Kronan* m. fl. visade sig hyggliga. *Storamiralen* afsänktes för att träffa Gammelgrufvans malmgångar. Dock saknades lämpligt uppfordringsverk samt

nödig väderväxling. Arbetarne voro färdiga att kväfvas af tillmakningsröken. Ny uppfordringsvind behöfde för malmuppfordringen anbringas i den närbelägna *Bondsänkningen.*

I Finngrufvan bearbetades en tid icke mindre än 12 rum, men öfvergåfvos snart. Ljusgrufvan visade sig svag. Under dessa förhållanden minskades hyttornas antal. Den s. k. *Dalkarshyttan* vid Heden var alldeles förfallen. Inbrukarne flyttade sig till *Bånghyttan* i sambruk med därvarande hyttelag.

Garkoppartillverkningen utgjorde under åren 1786—95 i medeltal per år 165 $^1/_2$ skepp., 1797 steg den till endast 24 skepp., 1798 till 25 och 1799 till 52.

Det blef fråga om koppartillverkningens vara eller icke vara. Utskickade från Bergskollegium, bergsrådet Lejonmark och assessor Otto Lund voro 1794 uppe i Bergslagen för att rannsaka om kopparrörelsens dåvarande tillstånd. Resultatet blef en kunglig resolution af år 1795, som förklarade anledning ej förefinnas till kopparhandteringens nedläggande.

Men det var äfven en annan fråga, som de båda bergskunnige herrarne hade att försöka reda. En tvist hade uppstått mellan fjärdepartsägarne och de skattlagda åborna. De senare voro inte riktigt belåtna med att vara utan skog, utan påyrkade skogsutbrytning af Nya Kopparbergs allmänning att läggas till deras hemman. Vidare gjorde det dem ondt i hågen att bara stå och se på, huru de andra blåste tackjärn. De begärde att för egen räkning få bygga sig en hytta. Tvisten gick till kungs. Nu blef det de bergsförfarne herrarnes uppgift att söka medla mellan de stridande parterna. Och det lyckades.

Den 30 juli 1794 träffades inför herrar kommitterade följande *öfverenskommelse:*

Fjärdepartsägarne uppläto till de skattlagde egendomsinnehafvarne tvenne partal eller 8 fjärdeparter uti kopparverk, järnhyttor och alla öfriga Bergslagets verk och allmänna inrättningar att för sig och efterkommande bruka och behålla och sålunda med gemensamma Bergslaget utgöra en och samma kår, med villkor att de skattlagde fortfarande såsom dittills utgjorde sin skatt i jordeboks- och mantalsräntor m. m. Däremot efterskänkte Bergslaget all byggnadskostnad, som dittills blifvit nedlagd på Bergslaget tillhöriga verk och hyttor. Dock hoppades Bergslagen i underdånighet att få uppbygga åtminstone en järnhytta till utom de två, som redan funnos, och att skogen skulle blifva samtliga förutvarande och nu blifvande fjärdepartsägare tilldelad, icke efter hemmatal utan i mån af hvars och ens fjärdeparter.

Öfverenskommelsen är på Bergslagets vägnar undertecknad af *Det. Heijkensköld, Johan Lindberg, Carl Törneblom, Erik Lundblad, Erik Magnusson*[1]*), Erik Ersson, Erik Sernander, Erik Henriksson, And. Jansson, Fredrik Adler, Joh. Marelius, Henrik Jansson,* samt å de skattlagdes af: *Anders Andersson* i Grönhult, *Erik Andersson* i Rällsmoren, *Joh. Andersson* i Blåmansbäcken, *Tomas Jansson* i Hörksnäs, *Petter Jansson* i Svepartorp.

Ägarne till Stjärnforsverket afstodo från sin andel i de nya fjärdeparterna för under dem lydande $^1/_8$-del uti

---

[1]) Erik Magnusson på Laxbro och född i Kafveltorp 1722, var son till bergsman Magnus Andersson och Margr. Mikelsdotter Bock på Konstbacken. Gift 1761 med Katrina Andersdotter Öhman på Laxbro; sexman, bergslagsfullmäktig och riksdagsman. Af hans söner märkas: riksdagsmannen Erik Ericsson på Abrahamsgård och patron Joh. Niklas Ericsson på Laxbro. En dotter Berta Lotta var gift med konstmästaren Fred. Adler.

Acksjön, detta för att de nya fjärdeparterna skulle bli jämt åtta. Önskade blott att vid den nya skogsindelningen den lott, som kom på $^1/_8$ Acksjön, skulle utstakas så nära Salboskogen som möjligt, emedan denna åttondel komme att lyda under Salbo fjärdeparter.

1795 i början af året ingåfvo de skattlagda åborna till K. Maj:t en begäran att få den ingångna föreningen upphäfd. De trodde ej densamma skulle tillskynda dem den förmån de föreställt sig, ej heller hade den af dem alla blifvit godkänd.

Denna begäran hade dock ingen verkan. Den ingångna föreningen godkändes och fastställdes af K. Maj:t den 4 juni 1795.

Konungens Befallningshafvande utfärdade i anledning häraf den 16 aug. s. å. förordnande för ordinarie landtmätaren i länet *Sam. Gustaf Ljunggren* och kommissionslandtmätarne *Joh. Henrik Gravander* och *Mats Arnqvist* att afmäta Nya Kopparbergs Bergslag och socken för att fördela skogen mellan samtliga fjärdepartsägare.

Arbetet började 1796 i juni månad och fortgick i fyra år.

Första sommaren yppade sig åtskilliga strider om delningsgrunderna. Bergslagets ledamöter voro därför sammankallade till den 12 september och öfverenskommo i herr bergmästarens närvaro till större delen om grunderna för delningen. Några af de skattlagde, nyss blifna fjärdepartsägarne voro af stridiga tankar och besvärade sig i Bergskollegium. Vid samma sammankomst afgjordes äfven genom förening en tvist om rätta rågången mellan Håkansbo kopparverks skog Trekanten. Öfriga rågångarne kring socknen blefvo ock allesammans denna sommar i vederbörlig ordning uppgångna, uppränsade och uppmätta.

Åren 1797 och 1798 fortsattes afmätningen och afslutades, så att *uträkning* och *delning* kunde ske påföljande år. 1798 den 10 dec. voro så väl bergsmännen som öfriga hemmans- och torpägare i socknen sammankallade och blef då afgjordt, på hvad sätt skatteveds- och dagsverkstorparne skulle erhålla sina skogsförnödenheter.

1799 den 10 juni hölls nytt sammanträde med Bergslaget. Nu öfverlades om *parens sammansättning* för att sedan underställas hela Bergslagens afgörande. Detta skedde den 8 juli 1799 och blef då, hvad som rörde delningsgrund, skogens uppskattning, torpens skogstillgång samt parens sammansättning afgjordt och i Bergsrättens närvaro följande dag stadfästadt.

Härefter företogs *skogens uppskattning*, som skedde i närvaro af så väl för hvarje trakt utsedda, med marken förtrogna män, som utsocknes nämndemän, nämligen Nils Andersson i Björksjön, Lars Ersson i Alntorp och Anders Olsson i Siggebohyttan.

Allmänningar afvittrades, en väster och en öster ut i socknen, den förra för Hörks och Ställdals hyttor, den senare för Högfors och Heds hyttelags behof.

Den 21 augusti började med hemskogarnes delning till den vidd, att icke allenast fjärdepartsägarne och de på hvars och ens teg belägna torpen fingo tillräckligt gårdsfång, utan äfven hade tillgång att för kopparverksdriften mer eller mindre kola.

Då allt detta var undanstökadt, sammankallades hvarje hyttelag för sig på särskilda dagar för att öfverenskomma om hyttskogarnas fördelning.

Sedan sålunda delningen var fullbordad, hölls *allmän sammankomst* å grufstugan den 30 nov. för att uppge och tillkännagifva, om delningen gillades. Alla förklarade sig nöjda utom 21 paret i södra hyttelaget, som klagade

öfver klen mark i hyttskogen, nämligen söder om *Klockmossen* samt i trakten omkring *Grufberget*. Öfverenskoms att detta par skulle af Östra allmänningen erhålla 150 tunnland, hvilka skulle afrösas på östra ändan emot Stora Kroktjärn. Äfvenså fick samma par sig påfördt *Holmsjötorp* eller 25 tunnland från 22 paret på Holmsjöns västra sida.

Alla fyra hyttelagen afstodo sins emellan från ersättning af ståndskog af hvad slag som helst; men inom hvart hyttelag fick hvar och en, som kände sig därtill befogad, söka ersättning. Samtliga jordägare förklarade sig nöjda att genast tillträda och vårda sina lotter, med undantag af några i södra hyttelaget.

Nämndemännen Anders Andersson i Grönhult och Erik Klotberg vid Källbäcken anmälde att de tänkte anföra klander emot förrättningen.

1800 den 23 okt. var hela skogsfrågan före vid *höst-tinget* med Nya Kopparbergs härad å Laxbro gästgifvaregård. Landtmätarne hade utlagt den väldiga kartan, som mätte 9 alnar i längd och 7 alnar i bredd, på ett särskildt bord i grufstugan, hvarför Häradsrätten förfogade sig dit. Lindes och Ramsbergs häradsnämnd fungerade som bisittare, och en stor myckenhet af menigheten var församlad.

Förrige länsmannen *Erik Ericsson* och sexmannen och kronogrufstigaren *Erik Hinriksson* voro utvalde att vid kartans stadfästande föra Bergslagets talan och bevaka dess rätt.

Först företeddes en mellan Segerforsverkets herrar delägare och Bergslaget ingående förening af innehåll, att för Näs hela fjärdepart skulle 400 tunnland skog

afrösas söder om Segerforslinien från Silfhytte röse upp till Holmsjö ägor samt att 25 tunnland afsattes nära omkring egendomen till gårdsfång. Förband sig Segerfors att med berörda 425 tunnland skog förse Näs fjärdepart med alla skogsförnödenheter så väl till nuvarande samt framdeles blifvande verk af hvad namn de vara månde; likaså låta de åbor, som där inom voro belägna, njuta nödig gårdsfång, timmer och vedbrand. Af Segerforstrakten skulle till Runnbergs halfva fjärdepart afdelas 43 tunnland god och försvarlig skogsmark på närmaste håll. Med Båtgårdens $^1/_2$ fjärdepart skulle förfaras enligt 1766 års föreningsdom.

Segerforsintressenterna afsade sig på grund häraf alla vidare anspråk på Bergslagets skogar, allmänningar och hyttor, utan inbegrepos deras 1 $^1/_2$ fjärdeparter för Näs och Högfors i halfva Högforshyttan, som tillhörde Segerfors.

Den uppmätta marken utgjorde 83,500 tunnland 19 kappland, graderade till 76,499 tunnland 8 kappland. Västra allmänningen innehöll 1,505 tunnland, östra 1,295.

De 98 $^1/_2$ fjärdeparter, som ägde att dela den öfriga skogen, hade blifvit så fördelade: till *N. Hörks hyttelag* 26 fjärdeparter, indelade till 6 $^1/_2$ par; till *Ställdals hyttelag* 26 $^1/_2$ fjärdeparter, till sex hela par och en lott, bestående af 2 $^1/_2$ fjärdepart; till *Högfors hyttelag* eller halfva hyttan med Segerforsintressenterna 18 fjärdeparter i 4 $^1/_2$ par samt till *Heds hyttelag*, som ännu saknade hytta, 28 fjärdeparter i 7 par. Utom allmänningarne belöpte sig på hvart par 2,720 tunnland graderad mark.

Fjorton bergsmän, indelade till Kroktjärns eller Heds hyttelag, hade instämt de andra delägarne i hyttelagen med yrkande, att den upprättade kartan ej måtte stadfästas, förr än Bergskollegium lämnat sitt bifall till

den fjärde hyttans uppbyggande. — Bergsfogden Törneblom klagade öfver, att han blifvit vanlottad så på hyttesom hemskog: en myckenhet afkolade slätter och svedjefall utan ståndskog hade kommit på hans lott. Anhöll om stämning till nästa ting å så väl Ställdals hyttelag som å inbrukarne i Högfors, N. Hörks och den tillämnade Heds masugn med yrkande, att kartan ej måtte fastställas på andra villkor, än att den, som bättre rätt undfått, skulle hålla honom skadeslös med så mycken ståndskog och milved, som vid skeende laga syn kunde tilldömas.

Gent emot de förras påstående förklarade Bergslagets fullmäktige, att meningen ej vore att få kartan fastställd, därest icke fjärde hyttan blefve beviljad, utan i så fall skulle ny delning ske. För öfrigt ville inbrukarne i de nuvarande tre hyttorna ej förmena Heds hyttelag att mot behörig ersättning på deras skogar kola, till dess hyttan vid Heden blef uppbyggd. Bergsfogden Törneblom hänvisades till sitt hyttelag att där utkräfva sin rätt, enär alla fyra hyttelagen afstått ifrån ersättning för ståndskog af hvad namn som helst.

Delägarne i Heds hyttelag afstodo från sin protest, så att kartan och delningen väl skulle fastställas, men ej annorlunda än att den fjärde hyttan blefve behörigen privilegierad samt på Bergslagens gemensamma bekostnad uppbyggd. Dock skulle landtmätarnes arbete nu anses fullbordadt.

Häradsrätten stadfästade så den nu gjorda delningen af Nya Kopparbergs Bergslag med den däröfver upprättade kartan, att hon skulle lända till framtida efterrättelse.

1801 den 31 april godkändes samma fördelning af Bergskollegium och beviljades den begärda tackjärnsblåsningen i 2 nya hyttor.

Bergskollegium hade därförinnan beordrat bergmästaren *Erik Tunelius*, att, sedan den åt nuvarande kopparverket förbehållna skogstrakt, blifvit lagd på säker karta, föreslå, huru många veckors årlig blåsning skulle kunna beviljas utöfver det, som redan var bestämdt för N. Hörkens och Högfors masugnar. Bergmästaren relaterade, att Ställdals hytta redan var uppbygd vid pass sextio alnar nedan om den dam, som förut blifvit begagnad för vattenkonst till Kristtjärns silfvergrufvor. Till den andra hyttan uppgafs ett vid pass en mil från Ställdalen beläget ställe i samma vattendrag, vigt beläget för begagnande af den öster och sydost i socknen omkring Kroktjärn belägna skogen.

Till malmfång för den åstundade större tackjärnstillverkningen uppgaf man: *Svartviks, Lombergs, Ormbergs* och *Grängesbergsfälten.* Men utom socknen befintliga hyttelag i Grangärde och Norrbärke ville ej tillåta någon malmhämtning från inom Grangärde belägna grufvor.

Enligt Bergskollegii uträkning skulle 56,845 tunnl. skog kunna användas för järntillverkningen. Häraf kunde nödigt behof hämtas till 82 veckors eller 574 dygns blåsning. Som Bergslagen förut hade en blåsning på 45 veckor, beviljades en tillökning af 37 veckor, så att 22 veckors blåsning skulle ske i hvardera af de två nya hyttorna vid Heden och Ställdalen; men blåsningen i N. Hörks hytta skulle nedsättas från 30 till 23 veckor.

Till hyttemärke å tillverkningen vid Ställdalen skulle användas S. D. samt vid Kroktjärn eller Hed K. Malmfånget skulle tagas från grufvorna inom socknen samt från sådana utsocknes belägna grufvor, som tillhörde Bergslagen. Allmänningstrakterna fingo ej nyttjas annat än efter föregången anmälan hos bergmästaren och Bergsrätten, som hade att pröfva behofvet, meddela tillstånd och utsyning.

Som blåsningsfriheten var förbunden med skyldighet att med desto starkare drift underhålla kopparverksrörelsen och skogen därför blifvit indelad efter fjärdeparterna, så skulle hyttdelarne i hvarje hyttelag indelas efter fjärdeparterna och sedan förblifva en samfäld, oskiljaktig egendom, så att hyttedelen hvarken genom afsalu, arfskifte, arrende eller på något annat sätt skulle få skiljas från fjärdeparten. Ej heller skulle fjärdeparterna få delas i mindre delar än halfva fjärdeparter.

För den händelse *vattenkonsten* kunde behöfvas till Kristtjärnsberget, skulle Segerfors intressenter njuta sin förra rätt, utan att detta privilegium fick ligga i vägen för hyttebyggnaden.

Bergskollegium ålade Segerforssarne 1770 att bygga konst vid Kristtjärnsberget. Konsten som byggdes var en körkonst, men befanns vara för svag och dessutom illa uppförd, så att bergsfogden fann sig föranlåten att till Bergstinget instämma Segerfors intressenter. 1787—1792 drefvos grufvorna med förlust; men man gjorde sina försök för att bevara dispositionsrätten till Segerforsskogarne, som voro nödvändiga för tackjärnsblåsningen vid Högfors. Enligt Bergskollegii föreskrift skulle 300 Rdr per år användas på detta lönlösa grufarbete.

Enligt utslaget af den 30 april 1801 skulle ock bergmästaren med 2 af Bergslagets ledamöter efter skedd undersökning på stället noga pröfva, om någon fjärdepartsägare hade behof att anlägga något nytt torp. Gränserna skulle i så fall utstakas af bergmästaren och Bergsrätten. Missbruk häremot hade bergsfogden att åtala. Denne skulle ock vaka öfver att författningarna om kronoskogarne noga efterlefdes.

* * *

Bergsfogden Helsings efterträdare i kyrkans protokollsböcker blef länsman *Fahlcrantz*, som därför hade 2 Rdr specie enligt beslut på majstämman 1782. Samtidigt åtog sig kyrkoherden Morelius att under sin återstående lifstid på egen bekostnad ombesörja kyrkräkenskaperna. De för detta ändamål dittills afsedda 2 Rdr 32 sk. lades till kyrkvärdarnes lön med 1 Rdr åt hvardera och 32 skilling åt honom, som förde journalen. 1782.

Bergsfogden Olof Helsing föreslog en tillökning i komministerns ringa lön med 1 à 2 kappar säd årligen af hvarje hemmansåbo. Bergsmännen nekade på den grund, att de inköpt Kulltorpet ensamma; krontorparne åter ville inte gå ifrån den år 1755 ingångna konventionen.

Åt jordegumman *Maria Öhman* beviljades byggnadsplats. Dock skulle ansökan därom vederbörligen inlämnas till Bergsrätten.

I anledning däraf att And. Andersson vid Stenharn begärde brandstodsersättning, stannade kyrkstämman den 1 juni vid det beslutet, att, *så snart värdet af hus ej öfversteg 400 Daler kmt, skulle*, såsom brukligt varit, *den enskilda roten hjälpa till med husbyggnaden*. För uppbrunnen lösegendom beviljades s. k. *stambok*, upprättad af hvarje rotmästare till insamling af frivilliga bidrag. Rotarne brukade hjälpa de brandskadade med dagsverken.

Året 1782 utmärker sig för tvenne *minnesvårdar:* den ena är »*N. Kopparbergs Bergslags Bergsjordebok*», upprättad af Erik Odelstjerna och underskrifven den 31 dec. 1782; den andra är kyrkoherden *Morelii grafvård*, som

han lät uppbygga af timmer med spånbeslaget tak och inuti den sten, som förut legat öfver Gussarvii graf i kyrkan. Af denna minnesvård finnes icke ett spår. Men den förra är ännu väl bibehållen och är för Ljusnarsbergs historia af stor betydelse genom de värderika upplysningar den lämnar. Själf berättar Odelstjerna i inledningen, huru arbetet uppstått.

Första impulsen därtill gaf en skrifvelse från Bergskollegium till bergmästar Harmens den 16 febr. 1760 med begäran om insändande af ett jordeboksextrakt (utdrag), innehållande alla de ändringar, hvilka bergsmanshemmanen i järnbergslagen tid efter annan genomgått allt ifrån 1682. Bergskollegium hade i sinnet att med ledning af dessa extrakt upprätta en förnyad jordebok öfver bergsmansegendomarne. Extraktet skulle för Nya Kopparbergs bergmästardöme erhållas från landskontoret i Örebro, hvartill bergmästaren sedan skulle foga sina anmärkningar.

Efter två påminnelser, först af Harmens och sedan af Odelstjerna, fick denne omsider ett svar från landshöfdingämbetet den 5 okt. 1762 af innehåll, att extraktet ej kunde lämnas, så framt ej Bergskollegium ville bestå en extra skrifvare. Den ende som fanns hade ej tid.

Odelstjerna kunde nu ej direkt uppfylla Bergskollegii åstundan, men hågen var väckt, och han föresatte sig att med de medel, som stodo honom till buds, göra försök till ett jordeboksarbete. Hände sig just, att han vid den tiden hade under arbete 1763 års relation till Bergskollegium, hvari han sökt sammandraga de honom anförtrodda Bergslagens och bergverkens *historia* så långt tillbaka, som af förefintliga handlingar stod att utleta. Han ansåg för nöjsamt och därtill nyttigt att speciellt känna

åborna och de omväxlingar, som med dem och deras innehafvande lägenheter sig tilldragit.

Grep så till ett bergslag i sänder till undvikande af lapp- och hastverk, hvarvid Nya Kopparberget såsom närmast till hands liggande blef föremål för hans undersökningar.

1768 hade han ett efter flera förbättringar kompletteradt, fullständigt sammandrag öfver alla inom Kopparbergs råmärken befintliga skattlagda och oskattlagda lägenheter med för tiden varande åbors utgående skyldigheter under diverse titlar.

Då arbetet fortskridit så långt, inföllo riksdagsåren 1769—72, så att han först 1773 kunde börja anteckna muntliga berättelser och insamla deras dokument, som ägde några, för att därigenom vägleda sig till, hvad som ännu närmare borde sökas i protokoll, bergmästare-, bergsfogde- och kyrkhandlingarna samt kronans jordeböcker. — Jordeboken, som har till ändamål att visa icke blott hvarje lägenhets natur och läge, utan äfven dess utgifter, innehåller 13 kolumner:

1 utvisar någon af de 5 trakter inom socknen, där egendomen är belägen[1]), 2 roten, som han tillhör, 3 upptager fjärdeparterna, 4 hemman, som efter kronans jordebok af ålder varit skattlagda, 5 oskattlagda torp, 6 tiondeafgiften, 7 jordeboksräntan, beräknad i tackjärn, 8 skatteved och dagsverken, 9 fjärdepartsägarnes tertial till magasinet, 10 afgifter till prästerskapet, 11 organist-

---

[1]) Dessa voro sedan 1732 utom Salbo skogen och den s. k. Trekanten 6; 1773 minskades de till 5. Meningen med denna indelning var att underlätta skogsuppsikten.

taxan eller taxeringsgrunden, fördelad på hvar rote[1]), 12 bergstingsgästningen, 13 vägunderhållet.

1783. Den 2 febr. 1783 hölls allmän sockenstämma.

K. Maj:t hade den 15 april 1782 förordnat om inrättande af en allmän *brandförsäkring*. I anledning häraf och till följd af Domkapitlets cirkulär om samma sak af den 4 dec. föreställde kyrkoherden församlingen nyttan och nödvändigheten af att få den vackra träkyrkan något delaktig i denna försäkring. — Härtill svarades: Emedan deras förfäder af egna medel och utan att begära och undfå vare sig kollekt eller stambok[1]), icke allenast från första början ensamma uppbyggt sin kyrka utan jämväl 1691 likaledes utvidgat och förvandlat den samma till en större korskyrka samt sedermera år efter annat själfva bekostat sig med nya bänkar, läktare, brädpanelning och målning m. m.; alltså under förhoppning om att den milde Guden framdeles komme att bevara kyrkan för vådlig händelse och emedan kyrkkassan för närvarande ej steg till mer än 150 Daler samt nu till våren erfordrades utgifter till kyrkans och stapelns spåning och rödfärgning; i anledning häraf förmodade man sig skäligen kunna befrias från deltagande i berörda brandförsäkring.

Frågan kom igen 1806 i oktober i anledning af en ny kungörelse af den 26 maj s. å.; men uppsköts för

---

[1]) Efter denna taxa ha icke blott både organist och klockare blifvit aflönade, utan hon har förmedlat all utgift inom socknen. Reglerades ånyo i sept. 1766 och fick påökning den 13 aug. 1781. Uppå Hörks roten belöpte sig: 3 Rdr 2 sk., på Ställbergs roten 4 Rdr 12 sk. 5 runst., på Norrsjö roten 3: 29, 9, på Heds roten 3: 23, 6, på Ljusnars roten 3: 38, 4, på Stjärnfors roten 2: 22, 6, på Bruksroten 2: 15, 10; summa: *23 Rdr 4 runst. specie.*

[2]) Detta påstående ej öfverensstämmande med sanningen. Se sid. 56.

inhämtande af närmare upplysningar från Domkapitlet. Den 22 febr. 1807 var den återigen före, men saken ansågs icke kunna bringas till verkställighet för det svåra året. Likväl lofvade man att med det första anställa värdering af kyrkan och prästgården.

Den 20 mars 1785 förekom frågan om ny barnmorska. Maria Öhman[1]), som samtidigt betjänat både Ljusnarsberg och Ramsberg, var nu död och pastor Lindberg föreslog, att till fullföljande af K. Maj:ts nådiga förordning och vilja borde någon utses att i den aflidnas ställe och på socknens bekostnad insändas till K. Kollegium medicum för att där undervisas. Socknemännen tyckte, att ramshytteborna borde deltaga i kostnaden, hvarför saken uppsköts. — Den 28 mars resonerades om samma sak. Man ansåg att socknen kunde bidraga med ²/₃ och Ramshyttan med ¹/₃ i kostnaden. Barnmorskan skulle då bo i Ljusnarsberg, men ramshytteborna kunde få anlita henne i nödiga saker. Dessa tyckte om förslaget och gingo in därpå. 1785.

Emellertid utsågs först bergsman Petter Hägers hustru till barnmorskekandidat; men mannen förklarade, att, därest icke hans hustru, utom det underhåll, som lämnats hustru Öhman, erhölle visst dagtraktamente under sin vistelse i Stockholm, kunde han ej afstå henne. Detta ansågs nog för drygt, hvarför Carl Göran Bergers hustru[2]) antogs till barnmorska den 14 aug. 1785. Mannen skulle dock förut tillfrågas. Denne borde inte ha haft någonting emot att skiljas från hustrun en tid; ty

---

[1]) Gift med Joh. Andersson Öhman på Kyrkbacken, bergsgevaldiger och nämndeman, död 1786. Se sid. 107.

[2]) Johanna Katrina Hyckert från Söderbärke.

han lefde i oenighet med henne, var anklagad i kyrkrådet därför att han slagit henne med en lie i hufvudet. Hur det gick med hustru Bergers stockholmsresa är obekant. Endast så mycket vet man, att samtidigt föreslogs till barnmorska bruksskräddaren vid Ludvika And. Fernmarks hustru, som på Grangärdes bekostnad blifvit undervisad i jordekonsten. Till hennes underhåll beviljades ¹/₄ organistlön tills man fått veta något närmare om hennes frejd.

I början af år 1785 kringfördes en sjuk hustru från Malung med tvenne sjuka barn, som utbredde en smittosam sjukdom allestädes, där de färdades. Inom 14 dagar insjuknade öfver 100 personer, af hvilka 19 bortrycktes. De öfriga räddades genom tidig anstalt om medikamenters anskaffande.

1790. Redan 1783 den 3 aug. hade kyrkoherden Morelius blifvit rörd af slag. Hans kraft blef därigenom bruten; men han lefde till 1789 den 25 april. — Kyrkoherdeval hölls 1790 af prosten *Aron Vestén* i Ramsberg efter vallängd, upprättad enligt jordeboken. Nu hade pastorsadjunkten *Lindberg*, Morelii måg, bättre lycka. Han fick 162 röster. Hans medsökande *Öhman* fick 14 och *Borelius* 6 röster.

Lindberg hade varit i församlingen såsom sin svärfaders medhjälpare alltsedan dennes hitkomst. Erhöll visserligen skolmästartjänsten i Norrbärke 1780, men kom aldrig att flytta dit, utan skötte den tjänsten med vikarie. Var gift med Morelii enda barn *Kristina Elisabet,* född 1752, död i Linde 1825.

1794. Redan 1793 dog *Marelius,* komministern. Han var en storsångare, men hade klent bröst, hvarför han en

tid måste hålla vikarie. Skolkollega i Arboga innan han blef komminister här. Kommministerval efter honom hölls 1794 den 16 febr. af kyrkoherden i Linde *Daniel Croon*, därvid pastorsadjunkten i Ramnäs *Isak Adamsson* fick pluralitet. Hans medsökande voro: komministersadjunkten i Hjulsjö *Gust. Norström* och pastorsadjunkten i Tortuna *Joh. Hallander*. Därmed hade församlingen fått en komminister, som kom att utmärka sig genom laster och oförskämdhet.

Kyrkoherden Lindberg blef inte gammal i ämbetet: han dog redan 1797 den 20 maj och begrofs den 11 juni med sermon[1]) af prosten Vestén. Huruvida han förtjänte att lofordas är tvifvelaktigt. Saknade nog icke förtjänster; men genom sitt bergsbruk drogs han allt för mycket ifrån sina ämbetsplikter. En egenskap som han alldeles saknade var ordningssinne.

Enligt Domkapitlets bref af den 19 dec. 1797 fick pastor Adamsson i uppdrag att indrifva de lån, kyrkoherden Lindberg tid efter annan af kyrkans medel innehaft samt att af sterbhuset fordra behöriga räkenskaper, kyrko- och fattigkassans medel. Brist förefanns i båda.

Adamsson stämde sterbhuset, som hade till ombud bergmästaren Norström.

1798 i juli hölls kyrkstämma, då Lindbergska räkenskaperna företeddes. Inspektor Hedman vid Högfors och sexman Adler valdes att revidera de samma; men den förre räknade galet. Bristen var inte så stor som man trodde. Vid förlikningen, som ingicks inför Häradsrätten den 30 okt. 1799 reducerades bristen i kyrkkassan från 142 Rdr 39 sk. till 1 Rdr 25 sk. 8 r. och bristen i fattigkassan från 121 Rdr 7 sk. 4 r. till 95 Rdr. 42 sk.

---

1) Tal.

Skulle sterbhuset också ansvara för bergmästar Odelstjernas skuld till kyrkkassan, utgörande 13 Rdr 29 sk. 6 r., samt för sexman Norgrens skuld till fattigkassan, utgörande 55 Rdr 16 sk. 6 r. med rätt att af dessa personer uttaga beloppen.

Sedan dömde Domkapitlet att förutom de i förlikningen ådömda 97: 19, 8 skulle sterbhuset betala vissa poster, som blifvit orätt påförda kyrkan såsom utgifter, nämligen 137 Rdr 14 sk. 1 r. eller en summa af 234 Rdr 33 sk. och 9 r. jämte 6 procents ränta från 1 maj 1797 till 3 sept. 1800.

Vid kyrkstämman den 26 maj 1799 upplyste kassör Lundblad, att församlingen under åren 1791—93 till aflidne kyrkoherden Lindberg utgifvit penningar för att iståndsätta kyrkbalkarna efter 2 Daler kmt på matlaget, och påstod att sterbhuset för dessa medel borde redovisa. Flera kvittenser uppvisades; men medlen efterskänktes 1802.

Dessa fakta visa nogsamt att kyrkoherden Lindberg var en slarfver i affärer.

1798. 1798 den 11 febr. hölls kyrkoherdeval efter Lindberg, då komministern i Falun *Erik Hammarström* erhöll 92 röster, v. pastorn och komministern i Ål *Karl Odelberg* 81 samt komministern *Per Löfdahl* 2. Valet hölls af prosten Aron Vestén, som talade öfver Ordspr. 29: 18. »Där profetian är ute, där varder folket förskingradt.» Hade profetian nu en tid varit ute i församlingen, så var E. Hammarström mannen att införa den igen.

III.

Bergshandteringen. 1800—10. Året 1800 är ett märkvärdigt år, inte blott därför att ett nytt sekel börjar. Nej, man väntar att året skall vara skottår; ty årtalet kan jämt delas med 4. Dock

förgäfves: »Almanach för *året* efter Frälsarens Christi födelse 1800» står det på titelbladet till den välkända boken. Förklaringen härtill få vi öfverlämna åt de lärde; så mycket kunna vi säga, att åren 1700, 1800 och 1900 äro hvarandra lika i detta afseende. Efter den vanliga beräkningen skulle de vara skottår, men äro det icke.

Från året öfvergå vi till *kopparhandteringen*. Likasom året icke bjuder på någon tillökning i den vanliga tiden, fastän man skulle vänta det, så bjuder icke heller koppargrufvan på någon tillökning i malmfångst, fastän det nog var en och annan som väntade på det. Seklets första år är i detta afseende föga hoppgifvande. Tidsperioden 1800—1810 är mycket mager.

I orten *Storamiralen* är det svårt att andas, i *Ljusgrufvan* blir man våt om fötterna; *Bondgrufvan* är också vattensjuk, fast där har man då fått en ny vindinrättning. *Kronan* i Gustafs schakt är det enda arbetsrum, som lämnar smältvärd malm. Också hade man den lyckan att titta upp i taket och där upptäcka en större malmkörtel, som gaf 1,000 skepp. god malm.

Se där allt. Det enda man hade af grufarbetet var förlust, ja, betydlig sådan. Koppartillverkningen utgjorde 1801: 60 skepp.; 1802: 87; 1803: 61; 1804: 63; 1805: 32; 1806: 30; 1807: 46.

1805 befriades Bergslagen tills vidare från försökningsarbeten i kopparmalmsfälten, utom det i *Bondsänkningen*, som lättade uppfordringen i Gustafs schakt, befordrade luftväxlingen i andra arbetsrum och syntes gifva hopp om framtida fyndighet.

Annat var det med *järnhandteringen*. Vi ha redan talt om de 1801 beviljade nya hyttorna vid Ställdalen och Heden. 1805 den 28 dec. tillerkändes Nya Kopparbergs Bergslag *fri och oinskränkt tackjärnsblåsning i Bergsla-*

gets redan privilegierade hyttor, dock med skyldighet att minska denna rörelse, för den händelse koppartillverkningen skulle ökas. I så fall hade Bergskollegium redan 1801 förbehållit sig att få förordna om kolfång därtill, på sätt, som beskaffenheten af den nya kopparmalmstillgången kunde synas fordra. Den fria och oinskränkta tackjärnsblåsningen beviljades på grund af de med betydlig kostnad förknippade, men dock fåfänga försöksarbetena i koppargrufvorna och betraktades såsom ett säkert medel till ortens uppkomst, tackjärnstillgångarnas förökande och nya smidens grundläggning på andra skogrika, men malmlösa orter.

Vidare för att kunna använda de vid tackjärnsblåsningen uppkomna *klotar* (sämre tackjärn, som ej med fördel kunde afsättas) jämte gammalt s. k. *skrot-* och *stampjärn* tilläts Bergslagen inrätta en redskapshammare med en härd för 300 skeppunds årlig tillverkning, likväl med förbud att afyttra något utom orten eller bortflytta hammaren. Detta för att vid påkommande behof förses med nödigt redskapssmide. Likväl då en stor del af den mindre eller finare redskapen icke kunde förfärdigas under denna hammare, som skulle vara af lika tyngd och storlek som en vanlig stångjärnshammare; beviljades ock i nåder anläggandet af en mindre eller *svanshammare* med därtill hörande ässja.

Angående *rekognitions-* och *bevillningsafgiften* för den till tackjärnsblåsningen använda skogen förordnades, att Bergslagen väl borde betala *skogsöre* eller rekognitionsafgift till kronan för all den skog, som användes till blåsningen, men befriades från bevillning, såsom ej tillkommande skog under bergsfrälsefrihet. Denna skogsöresafgift blef sedan 1801 års början bestämd till 183 Rdr 16 sk. specie.

Man finner, att för Ställdals och Kroktjärns hyttors behof malm hämtades från grufvor i Västerbergslagen; men man var inte så noga med att erlägga s. k. malmören, d. v. s. 4 runst. lasset, när hyttägarne själfva brutit malmen och 2 runst., då de köpt den. Sådana malmören skulle användas till nödiga grufbyggnader enligt utmålsförordningen af den 6 dec. 1757.

De försumlige fingo sig en skrapa från Bergskollegium 1807 den 23 nov.

* * *

Året 1800 kommer med ny kyrkoherde och ny sockenkassör. I majstämman det året afsade sig bergsman *Henrik Valin* på Arboga gård förvaltningen af byggnadskassan och i hans ställe valdes bergsman *Johan Adler* i Myrbo. *Erik Hammarström* tillträdde samma år 1 maj sin tjänst som församlingens herde. Men likasom året dragit in skottdagen, så tycks det äfven ha dragit in skörden eller åtminstone knappat in på den samma. 1800.

Nöden stod för dörren.

Redan 1799 den 3 nov. hade genom kronobefallningsmannen en förfrågan ingått, huru mycket spannmål kunde behöfvas för året därpå, så till brödföda som utsäde. Härtill svarades: 3,000 t:or råg, 500 t:or korn och 1,000 t:or hvithafre. Låt vara att dessa siffror äro öfverdrifna: de vittna dock om nöd för det år som stundade. Var 1799 magert, så var 1800 icke fetare, 1801 ännu sämre.

Den 9 nov. 1800 inlämnades till kyrkstämman en böneskrift, undertecknad af 12 personer, nog olyckliga att vara medlemmar af denna fattiga ort. Anhölls, att kyrkoherden ville å församlingens vägnar hos landshöf-

dingen anhålla att innan nästa januari 1,200 t:or råg af kronans spannmål skulle ställas till socknens förfogande mot billigt pris och 12 à 15 månaders kredit, i likhet med hvad som skedde 1772—73.

Skäl till en sådan ansökan förelåg visserligen.

Ortens medellösa tillstånd då för tiden kan ej nog lifligt målas. Det lilla förråd af spannmål som inbergats var till större delen förtärdt. Somt hade frusit bort, en del torkat bort. Säd var nästan omöjlig att erhålla i i Nora och Linde, ännu mindre på stället. Hungersnöden stod för dörren.

Under de två nästförflutna åren var utsikten ej så svår, men likväl ledo redan då många fattiga brist på föda, ehuru de hade penningar att köpa för. Nu fanns det inga penningar. Hälften af befolkningen var för sin bergning beroende af arbetet vid grufvor och hyttor. Men sådant arbete stod ej att få ens för maten. Nästan ingen ägde en styfver kontant, krediten var utgången. Bergsmannen, som annars skulle lämna arbete åt de fattiga, nödgades inskränka sig för den dyra tidens skull.

Nöden steg allt mer och mer inpå året 1801.

Visst anmäldes för kyrkstämman i januari att 150 t:or råg och 250 t:or korn ställdes till församlingens förfogande, men på sådana villkor att man ej ansåg sig kunna ingå på dem. Det dröjde därför med undsättningen.

1 maj s. å. skref kyrkoherden till landshöfdingen och öfversände en lista på de behöfvande. Deras antal äldre och yngre steg till den ansenliga summan af 2,759 af socknens 4,000 personer, bland dessa 835, som alls inga tillgångar hade, ej heller kunde få.

Det var ömmande att se en mor med sitt späda barn på armen komma gråtande öfver bristande uppe-

hälle; men ännu mera ömmande att se en far med 5 à 6, ja, t. o. m. 8 à 9 barn komma med tårfulla ögon och höra honom med förtvifladt hjärta beklaga sig, att han i brist på det nödvändiga icke kunde lefva, emedan han med skuld belastad, som han aldrig såg sig någon möjlighet att betala, frånpantad all sin egendom, utan både jord och kreatur, nu mera icke heller med lofligt arbete såg sig i stånd att förtjäna ens så mycket, att han därför kunde köpa en mark hafremjöl att blanda i vattnet åt sig, hustru och barn.

Af brist på föda liknade många benrangelsmänniskor. Man grep till halm, syra, nässlor och linknoppar, hvaraf orsakades svullnad och omsider döden.

Orsaken till ortens stora penningbrist, trångmål och fattigdom, så att knappast någon enda i hela socknen var i stånd till att hjälpa den andra, föregafs vara den — utom missväxten —, att man blifvit för mycket pråssad af en i flera år hållen skogsdelning, hvaraf med tiden väl kunde väntas några fördelar, men ännu icke vunnits mer än en stor och präktig karta öfver socknen. Tillfälle till svedjande gafs icke längre.

Antalet på de egentliga fattighjonen steg till omkring 200, spridda kring hela socknen, boende i usla hybblen och kojor här och där i skogarne, strykande omkring hvar med annan icke allenast inom socknen, utan äfven olofligen utsocknes till Säfsnäs, Grangärde, Norrbärke, Söderbärke, Ramshyttan, Linde, Hjulsjö och Hellefors. Tjugu till trettio tiggare om dagen var ingen ovanlighet. Att hvar rote skulle föda sina, kunde ej bli fråga att hålla på så noga i dessa bistra tider.

Till nödens lindrande föreslogs af höga vederbörande den s. k. *Rumpfordska soppan.* Denna var dock på visst sätt ingen fattigsoppa. Hon skulle tillredas af potatis,

kål, kålrötter, rofvor, lök, sill. Men potatis fanns inte, den var bortfrusen, och de andra sakerna voro okända rariteter för de fattiga. Då fattighus saknades, kunde icke heller någon soppinrättning anordnas.

Det bästa var nog den af landshöfdingen utbjudna spannmålen. Det gällde blott att komma i besittning däraf.

Tre fullmäktige, nämligen kassör *Lundblad*, bergsman *E. Ericsson* och bergsgevaldigern *Joh. Niklas Ericsson* utsågos 1801 den 18 jan. Dessa begärde å församlingens vägnar 9 à 12 månaders anstånd med betalningen, men förgäfves. I stället skulle betalningen ordnas så, att 4 Rdr 16 sk. för rågen och 3 Rdr 24 sk. för kornet skulle erläggas genast, men anstånd med resten beviljas till årets slut mot borgen.

Detta antogs med glädje, så mycket hellre som man ej var bunden vid hela partiet.

Det stannade sedan vid 50 t:or råg och 125 t:or korn till hjälp och undsättning för de om brödfödan mest behöfvande.

Den 31 maj var man tillsammans för att öfverenskomma om upphämtningen och villkoren. Pastor erinrade om nödvändigheten af, att den ene räckte den andre en hjälpsam hand, d. v. s. gick i borgen. Man stannade vid att rotevis borga för hvarandra, hvarefter 2 à 3 personer utsågos för hvar rote. Spannmålsbeloppet på hvar rote bestämdes och forbönder utvaldes att af kyrkoherden den 4 juni afsändas till Örebro. November månads slut ansågs dock för den otjänligaste betalningstiden. I stället ville man vänta till januari månads slut för att hinna förtjäna något med bruk och körslor.

Äfven besutne personer skulle erhålla hjälp af kronosäden, som beräknades till 2 kappar på person. Lösa

och backstuguhjon skulle därmed ej vara uteslutna, utan mot säker pant och caution erhålla spannmål.

Kyrkoherden lät ett bref till landshöfdingen åtfölja forbönderna, hvari han i de mest bevekande ordalag anhöll om något förlängd kredit samt om gratisutdelning till de allra uslaste, i likhet med hvad som skett i St. Kopparbergs län, där de utfattige fått hvar sin kappe gratis.

Den 28 juni, 4 sönd. e. Tref., voro socknemännen sammankallade ang. ytterligare undsättning af kronospannmål. Det gällde ett parti af 45 t:or råg och 30 t:or korn att afhämtas den 1 juli. *Samuel Jönsson* på Rälln utsågs till sockenfullmäktig. Men svårt var det att hinna hämta säden den 1 juli. Någon afbetalning nu genast kunde ej komma i fråga, då pengar till forlönen knappast fanns. Begäran om förlängd kredit för den redan afhämtade säden upprepades, och var man tacksam, i fall Sam. Jönsson fick taga 3 t:or råg med sig hem.

Utsträckt kredit beviljades omsider 2 gånger och begärdes på nytt 1802 den 6 mars.

Så inträffade något som man icke hade beräknat. Flera uppbördsmän af kronospannmålsmedlen förskingrade penningarne i stället för att leverera dem till kyrkkistan.

Hvad var att göra?

Den 20 juni 1802 fattades det beslutet, att löftes- **1802.**
männen med allra första skulle lagsöka de tredskande, och, för den händelse de drogo sig härför, skulle skriftlagen utse särskilda fullmäktige, som hade att lagsöka löftesmännen. Dag bestämdes då löftesmännen skulle samlas hos kyrkoherden för att i gemensam ansökan anlita Konungens Befallningshafvandes hjälp.

Skrifvelsen afgick den 2 juli.

Församlingen erkände med tacksamhet den möda, oförtrutenhet och kostnad, som kyrkoherden haft för denna spannmål och ville självfilligt gifva honom en organistlön. Han vägrade dock taga någon betalning för sin hafda möda, utan ansåg det vara en mänsklig och kristlig plikt, att den ene räckte den andre en hjälpsam hand i så påträngande omständigheter. Först 1804 mottog han ersättning för postporto, som åtgått till kommunala skrifvelser, och belöpte sig detta för 4 år till 19 Riksdaler.

1802. Så vidt man känner, ha *kopporna* härjat i Ljusnarsberg åren 1648[1]), 1754, 1758, 1773, 1789 och *1800*. En olycka kommer sällan ensam. Denna koppsmitta var ett grufligt Guds straff för mänskligheten. Många blefvo därigenom vansinniga, blinda, lytta och ofärdiga, för att icke tala om den sorg och grämelse, som sjukdomen medförde. Redan de gamla kulturfolken hade vetskap om, att, sedan man en gång haft kopporna, mottagligheten för sjukdomen var mindre samt att ett möjligen inträffande andra sjukdomsfall ej var lika svårt som det första. Därför sökte man att genom en konstlad öfverföring af koppgift framkalla en mildare form af sjukdomen, för att så skydda mot kommande smitta. För den skull inympade man på friska det i koppsåren förefintliga giftet eller sökte på annat sätt, t. ex. genom att bära kläder af koppsjuka, framkalla smitta. Sådan slags ympning praktiserades bland hinduer, kineser, engelsmän och t. o. m. svenskar. Det var dock många, som dogo

[1]) Af 64 dogo det året 33 i kopporna.

af experimenten. Ympningen föll i glömska, men doktor Jenner var den, som åter uppfann den samma 1796. Hans sätt var att använda ympämne af kokoppor. Han hade kommit underfund med, att detta genom återympning på människor i väsentlig grad erbjöd samma skyddande kraft som det ursprungliga innehållet i en kokoppa. I England vann detta sätt att vaccinera insteg först på 1840-talet. Så mycket märkligare då, att här i vårt land och särskildt i Ljusnarsberg kom det till praktiskt utförande redan 1802.

Provinsialläkaren d:r *Aschan* erbjöd sig af purt ädelmod att i september s. å. hitresa och förrätta ympningen. Församlingens ledamöter, rörda af ett så förträffligt medels uppfinnande, mottogo med tacksamhet detta anbud, och pålysning utgick till föräldrar och uppsyningsmän att icke försumma det öfver all måtta välsignade tillfället att få sina barn »conserverade». Organisten Joh. Marelius antogs 1804 till vaccinatör och skulle för hvarje fattigt barn, som vaccinerades, erhålla 4 sk. banko af fattigkassan, och för de mera förmögnes barn 12 till 24 sk.

1802 den 20 okt var det en stor uppståndelse i anledning däraf att den s. k. *Topp-Jan* eller Jan Andersson från Löfåsen i Ramsberg afrättades. Han hade mördat patronen P. L. Eneström från Kloten på allmänna landsvägen till Ramsberg just vid gränsen mellan de två socknarne; men hade icke varit ensam om dådet. 1804 afrättades inspektoren *Anders Dahlin*, Topp-Jans medbrottsling. Andra medskyldige voro: Anders Matsson och drängarne Petter Andersson och Anders Ersson; men dessa dömdes till 40 par spö hvardera och 10 års fäst-

ningsarbete, And. Matsson i Karlskrona och drängarne i Kristianstad.

Dahlin följdes till afrättsplatsen af kyrkoherden i Ramsberg Joh. Asplund samt en präst från Örebro. Delikventen begick nattvarden i Ljusnarsbergs kyrka före afrättningen, som skedde den 5 jan. Angående Topp-Jan utspann sig en intressant brefväxling mellan kyrkoherden Hammarström i Ljusnarsberg och kyrkoherden Asplund i Ramsberg rörande den frågan, hvilkenderas skyldighet det var att följa den lifdömde till afrättsplatsen. Vi torde därom få tala på annat ställe. Till minne af den ruskiga händelsen uppsattes en sten med följande inskrift:

»*Brukspatronen till Kloten och Lessebo — Herr Per Ludv. Eneström — slutade ett verksamt lif — då han här föll — för köpte nidingars skott — den 2 okt. 1801 — Vandringsman — deltag i en rättmätig sorg — med en öm maka — som reste detta minnesmärke den 2 febr. 1802.*»

Då länsman Floding inlämnade räkning på den kostnad, som Topp-Jans afrättning kräft, ville församlingen ej betala utan yrkade, att Lindes och Ramsbergs härad äfven borde deltaga åtminstone till hälften, helst som värsta brottslingarne vanligen voro från Ramsberg[1]).

Ett par dagar efter afrättningen, 25 okt., dog bergmästaren Erik Tunelius på Krokfors af slag.

Tunelius var född i Stockholm 1740 den 16 nov. Fadern, då varande hofpredikanten, sedermera prosten i Nora, Lars Tunelius, en bror till assessorn Erik Tuneld, författare af den bekanta Geografien öfver Sverige. Släkten härstammade från St. Tuna. Erik Tunelius blef 1762 v. geschworner efter David Ludv. Mejer i Nya Kopparbergs samt Nora och Lindes bergmästardöme samt ordinarie 1772. Bergmästare 1793, då Odelstjerna tog afsked med bibehållen lön, hvarför T. endast uppbar gesch-

[1]) Den 1 nov. 1777 afrättades barnamöderskan Lisa Ersdotter från Ö. Nybygget, Solisa kallad.

wornerlön 125 Rdr af kronan. Gift var han sedan 1773 med Hanna Barbara Gahrn från Nora.

Den 21 nov. 1802 valdes ombud, redliga, för näringsflit och urskillning kända personer, att vid sammankomst i Örebro den 22 jan. 1803 närvara för att inhämta planen för det särskildt till jordbrukets uppmuntran 1 nov. 1802 stiftade *Hushållningssällskapet* och i öfverläggningarna och besluten deltaga. — Hushållningssällskapet utdelade 1806 ett premium af 10 Rdr banko åt Samuel Jönsson på Rälln för odlingsflit.

1803 om sommaren utfördes reparation å stora tornet af byggmästaren *Anders Dahlberg* från Linde, då hela tornet spånslogs. Arbetet var färdigt till den 14 aug., då tacksägelsegudstjänst hölls i anledning däraf. 1803.

I början af året 1804 uppträdde en smittosam farsot, som började med några dagars föregående mattighet och rysningar i kroppen, sedan med magsjuka och värk i hufvudet samt utbröt ändtligen med fullkomlig feber och hufvudyrsel. Hos en del visade den sig blandad med rödsot, hos andra såsom rötfeber och brunsjuka, hos några som en blandning af alla slagen. När sjukdomen kom in i ett hus, slapp knappast någon undan och hölls vid sängen i flera veckors tid. Med tillfrisknandet gick det mycket långsamt. Från nyåret till 1 mars dogo 7 medelålders personer. Kyrkoherden begärde hos landshöfdingen, att en provinsialmedikus skulle resa upp och undersöka sjukdomen och föreskrifva lämpliga medikamenter och diet. 1804.

Den 7 juli 1806 var på förslag af *T. Lundbom* den frågan före till behandling, om icke öfverenskommelse kunde träffas med någon läkare om månatliga besök här på platsen. Men dels var bergmästaren borta, dels ville man utröna, hvad Ramshytte församling därtill ville förskjuta, och frågan förföll.

1804 i majstämman afsade sig Joh. Adler föreståndarskapet för byggningskassan och i hans ställe valdes brodern, konstmästar *Fredrik Adler* till byggnadskassör. Denne klagade snart öfver, att en del rotmästare ej ville redovisa uppburna medel, och frågade, om inte hela organisttaxeinrättningen skulle afskaffas. Detta ville man ej, men ny stadfästelse därpå skulle sökas hos landshöfdingämbetet. Hvar rote skulle svara för sin rotmästare. I fall någon vid tillsättningen i majstämman befanns vara mindre säker, borde denne lega någon annan i sitt ställe, exempelvis den, som följde i ordningen, och det mot skäligt arvode.

Fria *husbehofsbränningen* stod denna tid i sitt flor. 1804, då undersökning företogs i anledning af skrifvelse från landshöfdingen, huruvida de härstädes boende oskattlagda frälseåborna ville begagna sig af denna så kallade förmån, afsade sig mellan 40 och 50 egendomsinnehafvare rättigheten.

1805. Flera beskedliga gummor, som brukade biträda barnsängskvinnor, förekommo vid denna tid, såsom Simon Hans' hustru på Sand, Petter Nils' hustru på Rälln, Mats Ols' änka i Björkäng, Aron Vikströms hustru vid Stenharn och Mats Hinderssons änka vid S:a Hörken.

Men flera bedröfliga fall vittnade om dessa gummors oförmåga, hvarför kyrkoherden framhöll på stämma den 2 febr. 1805 nödvändigheten af att antaga en mera kunnig och erfaren barnmorska att tillgå vid svårare tillfällen. Skomakarhustrun *Elisabet Katrina Lindberg* från Linde, som redan brukat anlitas och därtill kunde uppvisa kungl. accouchementsämbetets betyg om tillräcklig förfarenhet och god insikt i utöfvandet af sin vetenskap, stod nu till tjänst på billiga villkor. Hon antogs och erbjöds i årligt underhåll en organistlön samt 3 t:or strid säd ur Bergslagets magasin.

Samma år tillsattes ny kyrkvaktare efter Löfström, som med döden afgått 1804. Valet hölls på så sätt, att af 16 sökande 3 genom allmän omröstning uppsattes på förslag, nämligen unga *Fredrik Löfström* med 71 röster, gardessoldaten *Berglind* med 57 röster och afskedade underofficeren *Joh. Jak. Berger* från Gustafsdal med 44 röster. Den siste blef af kyrkrådet antagen såsom varande snäll skrifvare och tillika kunnig i barnaundervisning. Förut hade kyrkvaktaren ej haft något visst. De förmögne hade brukat ge en kappe råg, de mindre förmögne en kappe hafre samt vid jultiden något i matskottsväg. Nu fick han i ett för allt 22 Riksdaler.

Särskild instruktion för kyrkvaktaren upprättades 1811.

1805 den 14 och 15 nov. rasade en förskräcklig storm, hvarvid en ria tillika med säden, som var upphängd däri, uppbrann för Otto Olsson i Dammen. Vid oktoberstämman 1806 valdes deputerade, som vid instundande vinterting skulle bevaka samhällets rätt, då fråga blef om dem, som lidit brandskada. Man ansåg att vid branduppskattningen icke alltid gått så rätt till, utan att församlingen mer än en gång blifvit för mycket brand-

skattad. De utsedda fullmäktige skulle hos Häradsrätten begära ny undersökning och branduppskattning, för den händelse de ansågo det nödigt. Denna inrättning med brandstodskontrollörer upphörde 1810, då genom Häradsrättens beslut särskild *brandordning* upprättades.

1806. Bergsfogden *Karl Törneblom* på Lund, Helsings efterträdare sedan 1786, dog af vattusot den 13 maj 1806 i en ålder af 50 år och efterträddes af *Anders Vestling* på Narfgården, f. d. inspektor vid Vedevåg, tillika bergsfogde öfver Grythytte, Hellefors och Hjulsjö bergslager.

Vestling var född i Skedvi 1770, där fadern var komminister, och gift 1801 med fru *Maria Brita Ekelund* från Stockholm.

1807. Juli 1807 och ett stycke in i augusti rådde stark sommarvärme. Men troligtvis var det icke af den orsaken, som konstmästaren Adler helt oförmodadt afsade sig befattningen som byggnadskassör. Då frågan härom förekom i oktoberstämman var det ingen brist på kandidater: sexman *Anders Bergvall* på Kyrkbacken, herr *Gustaf Tengman* på Konstdammen, *Erik Olsson* på Kyrkbacken, bergsgevaldigern *Joh. Nylén* och *Erik Matsson* vid Nya Vägen voro alla på tapeten, men den sistnämnde blef vald. Samtidigt bestämdes de ordinarie eller *ständiga organistlönerna* till *fem:* en till uppköp af 2 pund talg till julljus, en till barnmorskan, en till kofoder åt organisten, 2 till aflöning åt ringarne, byggningskassören och protokollisten[1]). Dessa kunde när som helst uppbäras.

---

[1]) Ringarne voro 6 och hade 15 Rdr hvar, byggningskassören hade 10 Rdr och protokollisten 4.

Hvad åter de extra organistlönerna angick, så skulle rotmästarne därom kunna uppvisa protokollsutdrag, undertecknadt af protokollisten och kassören. Brandstodsmedel och annat, pålagt af Domstolen, hörde ej till sockenstämman, utan hade rotmästarne därvid att åberopa sig på rättens utslag. — Pastor hyste den förhoppningen att, i fall detta iakttoges, skulle han undslippa den beskyllningen, att det var han som ständigt pålade nya skatter.

Året 1808 är ett hårdt år: *krig, hungersnöd* och *torka* bidrogo hvar på sitt sätt att utpressa land och folk. Som en blixt från himmelen nedslog den underrättelsen att Ryssland och Danmark förklarat Sverige krig. **1808.**

Planen var att Sverige skulle anfallas från tre håll: söder, öster och väster. Utsikterna voro i sanning mörka och just ingenting var gjordt till landets försvar. Så kom kungörelsen om *landtvärnet* af den 14 mars 1808. I bref från landshöfdingen af den 21 i samma månad erhöll kyrkoherden befallning att jämte v. häradshöfding Cederborg låta upprätta en förteckning på ogifta och friska ynglingar mellan 18 och 25 år af hvad stånd de vara månde. Uppteckningen skedde på Stjärnfors den 28 mars och befanns antalet af de upptecknade vara 250. Förteckningen insändes samma dag till Örebro, åtföljd af en skrifvelse från Cederborg, däri denne påpekade vissa konsiderationer ibland de antecknade, att där t. ex. funnos husbönder utan drängar, hvilka hade en mängd syskon och orkeslösa föräldrar att försörja och som, i fall de blefvo tagna i denna konskription, skulle lämna sin egendom och sina hushåll utan stöd, emedan de af omtanke för dessas bergning ej vågat gifta sig.

Första och annandag påsk, 17 och 18 april, hölls allmän sockenstämma, då till landtvärnsbataljonens formerande utvaldes de ynglingar mellan 18 och 25 år, som församlingen med minsta afsaknad kunde umbära. Deras antal besteg sig allenast till 57, öfver hvilka förteckning underskrefs samt tillika med 10 bilagor samma dag afsändes till Örebro.

Tretton af dessa befriades och fjorton insattes i deras ställe, hvarigenom summan af de till utkommendering antecknade steg till 58.

Den 15 maj voro dessa kallade till mönstring. Mönsterherre var bergsfogden And. Vestling. De som för särskilda orsakers skull hade uppdragit åt någon annan att i deras ställe inträda bland landtvärnet, måste nu uppge den person, med hvilken öfverenskommelse träffats, och en sådan fick ej vara öfver 36 år. Nu blefvo åter igen några befriade och andra antagna i deras ställe, hvilka sedermera skulle undergå lottkastning.

På kyrkoherdens föreställningar och till det unga manskapets utrustning och uppmuntran beviljade församlingen den 22 maj ett frivilligt *sammanskott* af penningar. Detta insamlades af uppsyningsmännen och inlämnades till kyrkoherden senast den 26 maj för att af honom till manskapet lika utdelas vid deras afmarschering. Insamlingen steg till 61 Rdr 42 sk. rgds.

Samma dag, den 22 maj, upplästes från predikstolen den hjärtskärande underrättelsen om Sveaborgs öfvergång till ryssarne. Det var bönsöndagen. Kristi Himmelsfärdsdag hölls tacksägelse för segern vid Revolax den 27 april.

Den 17 juli gjordes ånyo ett sammanskott till landtvärnet, som belöpte sig till 27 Rdr och 4 sk. samt afsändes den 7 aug.

Men det var inte nog med dessa frivilliga bidrag. I anledning af konungens bref den 23 sept. voro församlingens ledamöter samlade på grufstugan den 9 okt. Cederborg valdes till deputerad att den 11 okt. kl. 10 infinna sig å Örebro slott för att aflämna församlingens betänkande om *landtvärnets beklädnad.*

Man ville att allt som kunde skulle anskaffas inom socknen, och Cederborg fick i uppdrag att i Örebro underrätta sig om priserna på kläde och annat, som kunde behöfvas. Den 16 okt. vid allmän stämma hölls entreprenadauktion å klädespersedlarnas förfärdigande. Kassör Ericsson stannade för skor à 1 Rdr 16 sk. paret, för halsdukar à 12 sk. stycket, för damasker à 1 Rdr 24 sk. stycket, för skjortor à 2 Rdr stycket samt för 200 alnar foderväf. Handl. Lundbom åtog sig hattar à 1 Rdr 24 sk. stycket, grått valmar, 100 alnar à 36 sk. aln, blått d:o, 3 alnar, à 1 Rdr, strumpor 10 par. Handelsman Lindberg skulle lämna 150 alnar valmar à 32 sk. aln.

Tolf beklädningar blefvo här anskaffade jämte 3 underofficersuniformer åt *Marelius, Sundell* och *Österberg*, Kostnaden för allt sammans beräknades till 360 Rdr rgs, som nämndeman *Hellsten* fick i uppdrag att debitera och uppbära.

Sommaren 1808 var mycket torr. Från 24 maj till den 9 aug. föll intet regn. Vi kunna föreställa oss de arma finnarnes lidanden, som utkämpade sin förtviflade kamp under denna hetta. Sedan blef vintern bister. Hvad våra landtvärnsmän beträffar, så skulle de biträda med att skydda den västra gränsen mot norrmännens infall. Ynglingarne från Ljusnarsberg kommo dock ej längre än till Karlstad, en del stannade på sjukhusen, en del läto lega sig till soldater, ungefär en tredjedel

återkommo hem. Den 4 jan. 1809 passerade en del af landtvärnet genom socknen, stadda på hemresa till Dalarne. Många dogo på vägen: en af dem, vid namn Olof Persson Roman från Leksand, kom ytterligt utmattad och nästan förfrusen till Mårtenstorp samt uppfriskades där så pass, att han kunde fortsätta resan.

En kvarlefva af landtvärnets beklädnad fick afhämtas i Örebro 1809. Joh. Åkergren på St. Orrbacken var inne för att hemföra de sorgliga trofeerna, nämligen 3 rockar, 4 västar, 3 par byxor, 2 halsdukar, 7 skjortor, 4 par strumpor, 4 par stöfletter och 3 par skor.

Sedan den tiden har ingen vapenrustning varit sedd i Ljusnarsberg.

Men ännu ett minne af kriget.

I slutet af år 1808 passerade omkring 520 man *ryska fångar* med deras bevakning igenom socknen och voro inkvarterade vid Högfors och Bresjö gästgifvaregårdar samt i närliggande byar. De skulle naturligtvis trakteras med mat, och en utaf traktörerna, *And. Jansson* i Sörby, begärde 24 skilling för 2 mål, att betalas af sockenkassan. Andra instämde med honom. Men sexman Ericsson m. fl. tyckte, att det kunde vara nog med 12 sk. per man för två mål. Medel härtill beslöt man uttaxera emot häradshöfding Cederborgs protest, som tyckte, att man haft nog af utgifter för landtvärnets beklädnad.

Och nu till spannmålsbristen.

1 maj eller 2 sönd. e. påsk upplästes i sockenstämman en af 11 personer undertecknad klagoskrift: Man beklagade sig öfver de dåliga tiderna, felslagen skörd och lågt pris på järnet. Lyckligtvis hade landshöfdingen i ankommen skrifvelse erbjudit socknemännen ett parti korn och blandsäd för ett medelpris af högst 8 Rdr för kornet och 6 Rdr för blandsäden, att afhämtas mot kontant

betalning hos landskamreraren And. Vidén i Örebro. Allmänna önskan var, att de mest behöfvande skulle erhålla något af denna spannmål gratis och de öfriga, som saknade kontanter, mot borgen eller säkerhet i deras egendom.

Bergssexman Joh. Nikl. Ericsson erbjöd sig att, därest han mot borgen erhöll någon del af spannmålen, vilja sälja något däraf till underpris åt de mest behöfvande och till inköpspris åt andra.

Huru det gick med den affären vet man icke.

Så blef det ock slut på det svåra året 1808; men det som kom var icke bättre. 1809.

Att dödsfången Erland Matsson från Hellefors aflifvades den 18 januari vid 11-tiden på förmiddagen är intet godt tecken. Han hade mördat och röfvat Mats Zakrissons son i Ufberget, »en stor fyllpråm, mera lik ett oskäligt kreatur än en människa. Den mördade dog i sina synder, men mördaren fann nåd inför Gud, hvilket ger oss anledning att tänka på, huru obegripliga Guds domar äro och outrannsakliga hans vägar». Erland Matsson följdes till afrättsplatsen af slottspredikanten Uddo Vidén och kyrkoherden Hammarström.

Ett par dagar efter dog oförmodadt Jan Hinnersson från Orrtjärnsborn. Han gick från prästgården om söndagsaftonen den 22 jan. och fanns ihjälfrusen torsdagen därpå kl. 11 på Ljusnarn.

Många dogo i början på året af *fältsjuka.*

Så konststigaren *Anders Krantz* vid Laxbäcken, om hvilken det heter, att han hade en mycket beskedlig och förnuftig hustru Katrina Andersdotter från N. Björkberg, men själf var han en grälmakare och tråkig att lefva tillsammans med.

Vidare sexman *Joh. Ersson* i Ängsgården, 35 år gammal, gift med Brita Katrina Vestling från Fellsbro. Om honom förtäljes, att han hade en ganska beskedlig fader, Erik Zakrisson, fastän bror till den högmodige Jan Zakrisson i Björkäng. Hade Jan Ersson lydt sin fader och varit nöjd med dennes hushållning, hade han varit lycklig, men han var öfverdådig och lade sig för vidt ut och ställde därför ganska illa till åt hustru, barn och anhöriga.

Slutligen *Anders Hindersson* i Kandla, 53 år, bror till sexman Erik Hindersson på Krokfors och gift med And. Tomssons dotter, som genom testamente fick ärfva Kandla; hade 11 barn. Alla tre dogo i mars månad.

Sedan frampå sommaren i juli började en elakartad rödsot, som fortsatte in på 1810, men redan under 1809 kräfde 132 offer. Hela antalet döda under året utgjorde 300, ett mycket högt tal.

En, som också detta år slutade sina dagar, var organisten och klockaren *Johan Marelius*, gift 1782 med Brita Maria Öhman. Pastor har antecknat om honom, att han var en stilla och tyst man, men gift med en slöserska, som försörjde sig med krögeri och ett oskickligt väsen både helg och söcken. M. låg alltid församlingen till last med ansökningar om förbättring i sitt underhåll. Nödgades cedera Ljusnarsbergs gård och flytta till sockenstugan, där han efter hustruns död lefde mycket nöjdare och lyckligare.

Finland var nu intaget af ryssarne; genom stilleståndet i Olkijoki (nov. 1808) utrymdes landet af dess försvarare. Englands flotta, som skyddat de svenska kusterna mot fientliga landstigningar, var gången i vinterkvarter. Vägen stod öppen. Ryssland och Danmark ämnade också gifva Sverige dödsstöten. Konungen, som skulle skydda land och rike, hade visat många prof på

oduglighet för denna höga uppgift. Då beslöto några behjärtade män att göra ett slut på hans regemente. Måndagen den 13 mars arresterades konungen; hertig Karl öfvertog styrelsen såsom riksföreståndare, en påbjuden krigsgärd återkallades, och kallelse till allmän riksdag utfärdades genast.

Här i Ljusnarsberg hölls riksdagsmannaval den 4 april eller tredjedag påsk, då till riksdagsman för häradet utsågs kassören *Erik Ericsson* på Abrahamsgård.

Riksdagen, som skulle sammanträda den 1 maj, uppsköts till den 9. Redan dagen därpå uppsade ständerna Gustaf IV Adolf tro och lydnad. Beslutet härom upplästes i Ljusnarsbergs kyrka den 4 juni. Redan den 30 april, 4 sönd. e. påsk, hade tacksägelsefest för den timade regementsförändringen blifvit hållen.

14 maj hölls sockenstämma.

Till afvändande af nödens och eländets hotande följder hade landshöfdingen erbjudit församlingen spannmålslån. Man önskade att mot borgen erhålla 400 tunnor, såvida tillgång fanns. Däraf skulle afräknas socknens obetalda afrads- och tiondespannmål. Nämndeman Anders Jansson i Sörby skickades till Örebro för inhämtande af instruktioner.

Efter det gjorda afdraget återstod jämt 100 tunnor att afhämta till ett pris af 11 Rdr 24 sk. rgs för tunnan, som skulle erläggas om hösten. Konstmästar Adler, sexmännen Joh. Niklas Ericsson och And. Bergvall valdes till fullmäktige, som hade att lämna anvisningar till kronomagasinet åt dem som afhämtade säden, samt vaka öfver dess rättvisa fördelning. Hvarje skriftlag utsåg för sig forbonde, som mot en forlön af 1 Rdr tunnan eller 3 strukna kappar, i fall mottagaren hörde till de behöfvande, afhämtade säden. Lilla Smedberg fick största

anparten eller 4 tunnor, eljest 2 à 3 tunnor. Den 5 juni reste man till Örebro för att hämta säden; betalningen erlades året därpå.

1810. Till åtlydnad af K. Maj:ts påbud om en urtima riksdags hållande den 23 juli, valde häradsborna den 24 juni 1810 elektorer, som i stöd af *nya riksdagsordningen* hade att välja riksdagsman. Sju elektorer valdes och uttalades tillika den önskan, att häradet måtte till undvikande af drygare kostnad förena sig med något annat härad om riksdagsman. Den 15 juli rådgjorde man om bästa sättet till riksdagspengarnes indrifvande och stannade vid det beslutet, att särskilda fullmäktige i hvar rote skulle indrifva pengarne efter gamla organisttaxan. Vid protokollets justering förklarade de oskattlagda torparne, att de ämnade anföra besvär. Så skedde, och yttrande härom affordrades församlingen den 12 augusti. Alla oskattlagda voro af den meningen, att pengarne borde utgå efter församlingens röstetal. Bergsmännen åter och de skattlagda voro af olika åsikter. Niklas Ericsson höll på gamla taxeringen; men Adler och Erik Matsson m. fl. erkände det rättvisa i de oskattlagdas begäran, fastän de visste, att de själfva därigenom skulle få högre taxering. Fader Niklas fick affatta besvärsakten.

Slutet på tvisten blef den, att ny taxa blef uppgjord och fastställd.

De utsedda elektorerna sammanträdde den 4 juli i tingshuset och valde till riksdagsman kassör Ericsson. Riksdagen hölls i Örebro, då till svensk tronföljare valdes *Jean Bernadotte.*

Den 4 nov. 1810 valdes sju deputerade att tillika med herr bergmästaren *Noræus*[1]) möta kyrkoherden dagen därpå å Laxbro gästgifvaregård. Det gällde att träffa öfverenskommelse om tionde och andra pastoralier enl. nådiga cirkulärbrefvet till konsistorierna i riket den 17 maj 1810.

Man samlades på Laxbro. Pastor förklarade, att hans mening ej vore att förringa den gamla konventionen af 1756, utan endast att söka erhålla någon billig rättelse i vissa befintliga bristfälligheter. Enligt denna betalade torparne 24 tunnor strid säd och 72 Rdr 14 sk. 8 runst. banko, Bergslaget 12 tunnor 16 kappar strid säd och 72 Rdr 13 sk. 4 runst. samt Stjärnfors bruk 2 Rdr 6 sk. banko. Torparnes afgift ansåg pastor noga afpassad efter deras rösträttighet och ägande små hemmansdelar. Bergsmännen däremot såsom innehafvare af högsta röstetalet och största besittningen i skogsmark, jordegendom och bergsbruk betalade för litet. Hvad han begärde var en åtting säd af hvarje fjärdepart eller tillsammans 13 tunnor om året. Bergslagets deputerade funno denna begäran grundad på sanning och billighet och samtyckte. Bergmästar Noræus förklarade t. o. m., att han för sitt rödfärgsverk var villig att förära pastor 2 tunnor rödfärg årligen.

Så långt var allt godt och väl.

Den ingångna öfverenskommelsen delgafs Bergslaget vid dess allmänna sammankomst den 2 dec. Pastor inlämnade en skrift, däri han upprepade sin begäran under påminnelse om öfverenskommelsen vid Laxbro, påpekade särskildt, att pastoralier, såsom matskott, påskpen-

---

[1]) Bergmästaren Elias Noræus var född 1772 samt aktuarie i K. Bergskollegium, innan han 1803 blef v. bergmästare efter Tunelius; ordinarie 1806. Dog 1820.

ningar, smör och kvicktionde ej egentligen förekommo i Ljusnarsberg, utan endast kyrkogångspenningar, likstol och lysningspenningar, hvilka såsom tillfälliga voro osäkra och därtill olämpliga och mindre passande löningsmedel. Såge helst att en ändring gjordes häri.

2 dec. kom lönefrågan före å kyrkstämman. Protokollet från bergslagssammanträdet företeddes, däri Bergslaget visserligen ingick på pastors begäran om de 13 tunnorna, hvilka beviljades honom för hans lifstid, men med villkor, att den 1756 upprättade konventionen, såsom för orten mycket lämplig och till alla delar öfverensstämmande med det åsyftade ändamålet, skulle förblifva orubbad och till framtida efterlefnad stadfästad. Häremot gjorde kyrkoherden den berättigade anmärkningen, att han aldrig samtyckt, att den nu gällande konventionen skulle bli orubbad längre än under hans lifstid. Trodde en hvar skulle inse billigheten i denna hans reservation, helst som Bergslaget icke förbundit sig till de 13 tunnorna längre än för hans lifstid.

Vid protokollets justering förmärktes, att icke samtliga Bergslagets ledamöter voro villiga att bevilja den gjorda reservationen. Kyrkoherden tillade då ett skriftligt yttrande af ampraste slag.

Han ingår däri i en historik af de konventioner, som blifvit ingångna och visar slående, att den af 1756 var vida sämre än den näst föregående af 1687. Opponerar sig särskildt däremot, att han skulle vara med och begära stadfästelse å den nu gällande konventionen mot priset af 13 tunnor säd. Han säger: »jag begriper icke, huru någon bland Bergslagets ledamöter kan hafva samvete till att begå en sådan orättvisa och därtill vänta, att jag till sådant skulle kunna samtycka, eller hvilken präst, som känner sitt ämbetes värdighet, skulle vilja

nedlåta sig så lågt, att han endast för *sin* nytta skulle göra sin efterträdare skada, bortsälja en rättsökandes rätt och för slem vinnings skull förnedra sig att vara förtryckares redskap».

De 13 tunnorna beviljades slutligen utan vidare gräl och motsägelse.

IV.

Skyldig vördnad för koppargrufvan gör det till en hederssak för oss att åtminstone omnämna arbetena där under åren 1811—20. Annars är det intet mycket att tala om. Det är våra gamla bekanta, Gustafs schakt och Bondsänkningen, som fortfarande komma i fråga. Det förra lämnade arbetsvärd malm, sedan korsklyften blifvit genomgången, till vid pass 350 lass årligen, hvarje lass rymmande 3 skepp. I Bondsänkningens botten påträffades 1814 en smal malmstrimma. Hela fältet lämnade 1818: 1,904 skepp, malm.

Koppartillverkningen gick med förlust.

Järntillverkningen åter stod sig bättre, om också klagan öfver klen afsättning lät höra sig enkannerligen 1813. Tillverkningen vid Ställdalshyttan utgjorde 1816: 3,326 skepp. och vid Hedshyttan: 2,400 skepp. Hela tackjärnstillverkningen utgjorde samma år 11,693 skepp. Salbohyttan upphörde med sin verksamhet 1819. Bergskollegium kom under fund med, att här likasom i Hjulsjö och Grythytte bergslager företog man sig att, liksom det brukade tillgå i Nora, gjuta tackjärnet i större massor, som därefter härdades och sönderslogos. Därigenom kommo dessa sämre järnsorter att sammanblandas med Nora-järnet samt förorsaka att det råkade i misskredit. I saknad af stämpel såg sig köparen urståndsatt att för den skada han led söka erhålla ersättning. I anledning

häraf förordnade Bergskollegium 1818, att tackjärnet skulle gjutas i galtar af 13 à 15 lispunds vikt, hvilka ej fingo sönderslås, och det vid vite af 3 Rdr 16 sk. för hvarje skepp., som såldes i annan form. Dessutom föreskrefs, att hvarje galt skulle stämplas med hyttans stämpel i båda ändarne samt med ägarens stämpel i midten, så kärt honom vore att undgå det i 1814 års järnvräkeriordning särskildt stadgade ansvar.

En annan sak, som Bergskollegium också ansåg sig böra beifra, var den, att domaren i orten i vanlig ordning meddelat uppbud och fasta å försålda skogs- och hyttedelar. Hofrätten anmodades förständiga domaren att hvarken till uppbud mottaga några köpeafhandlingar om skogs- och hyttedelar, afsöndrade från fjärdepartsegendomarne inom N. Kopparbergs Bergslag, eller att å sådana meddela fasta, därest uppbud möjligen redan kunnat erhållas. Sedan 1822 den 5 februari utfärdade K. Maj:t formligt förbud mot afsöndring af jord, hytte-, skogs- och grufdelar från fjärdepartsegendomarna inom Ljusnarsbergs socken.

* * *

1811. Den märkliga riksdagen 1809—10 var nu afslutad. Sverige hade fått ny konung och ny kronsprins och dessutom många nya ordningar, såsom successionsordning, riksdagsordning, tryckfrihetsförordning och bevillningsförordning. Enligt den sistnämnda skulle berednings- och beskattningskommittén sammanträda i Ljusnarsberg den 8 jan. 1811. Af någon anledning valdes nya medlemmar den 17 mars. Protokollsförare var bergsgevaldigern Jonas Jonell, som i arvode hade 36 Rdr Rgs.

En annan sak, som förekom vid den omnämnda riksdagen, var frågan om *rikets försvar*. Fred hade blifvit sluten med Ryssland i Fredrikshamn 1809, då hela Finland jämte Åland och därtill ett stycke af Västerbotten och Svenska Lappmarken afträddes till moskoviten. Nu efter denna kännbara förlust började man på allvar tänka på landets försvar. Konungen föreslog upprättande af en *nationalbeväring*. »Hvarje stats mer eller mindre säkerhet», sade han, »mer eller mindre aktning af främmande makter hvilar otvifvelaktigt på dess inre styrka och på dess nationella ande, som råder hos dess inbyggare. Ju mera dessa för statens upprätthållande nödiga egenskaper lämpas efter tidehvarfvets fordringar, efter det skick, hvaruti angränsande länder sig befinna, ju säkrare kan medborgsmannen öfverlåta sig åt den tröstande föreställningen, att den frihet, de lagliga rättigheter och den själfständiga jord, han ärft efter sina fäder må, bibehållna och fredade, kunna öfverlåtas åt hans söner». Aldrig hade dessa sanningar varit mera användbara för rikets tillstånd än just för närvarande, då den maktlöshet, ett förödande krig efterlämnat, kräfde nya och ovanliga hjälpmedel att försäkra Sveriges framtida lugn. Det olyckliga experimentet med landtvärnet kräfde en viss försiktighet. Någon beväring blef det icke heller af; i stället skulle under krigstid ett s. k. *förstärkningsmanskap* utskrifvas till ett antal af högst 50,000 man bland alla manbara personer mellan 20 och 45 år, detta dock med det villkoret, att all dittills oroterad jord, d. v. s. till soldatunderhåll ej indelad jord, skulle roteras, den s. k. *extra roteringen*.

Förslaget härom antogs utan invändning af de tre öfre stånden. Bondeståndet däremot var tveksamt och yttrade stora betänkligheter, 38 ledamöter däraf förenade

sig med riksdagsmannen för Siende och Tuhundra härader i Västmanland J. M. Wessing och instämde i hans reservation och uppvaktade konungen den 26 april 1810, dagen efter förslagets antagande. Man ville ha antalet nedsatt till högst 30,000 man, yrkade på, att extra roteringen skulle vara afslutad inom sex månader samt att ingen lottning eller annat tvångsmedel skulle få användas m. m. Bland de uppvaktande befann sig äfven riksdagsmannen för Nya Kopparbergs härad Erik Ericsson och fick han i likhet med alla de andra nåden att kyssa konungen på handen före afträdet.

Samme mans arvode utgjorde 100 Rdr banko, som brodern Johan Niklas var anmodad att uppbära.

Den 5 febr. 1811 utkom särskildt påbud om extra roteringen och redan den 23 april såg sig konungen föranlåten, att, fastän extra roteringen ej hunnit bringas till verkställighet, uppbåda ett inskränkt antal af förstärkningsmanskapet, nämligen 15,000 man. Meningen var ej att detta strax skulle afgå utan hållas i beredskap för att, försedt med nödig utrustning, kunna i händelse af behof uppbryta. Den 5 maj valdes fullmäktige, som den 12 i samma månad skulle vara herr assessor *Broling* och landtmäteridirektören *Ljunggren* till mötes på sockenstugan för beredande af den extra roteringen i Ljusnarsbergs socken och bestämmande af hemmanstalen å de oskattlagda lägenheterna. Egentligen skulle två ha valts för hvar rote, men man ansåg sig böra 2- eller 3-dubbla detta antal, emedan egendomarne i socknen voro af så olika beskaffenhet.

Den 25 maj s. å. skulle andra deputerade möta landshöfdingen i Nora stads rådhus för att med honom öfverlägga i hvarjehanda viktiga omständigheter rörande verkställigheten af påbudet om *förstärkningsmanskapets*

utskrifning. Deputerade blefvo bergmästaren Elias Noræus och brukspatron E. R. Cederborg.

Pingstdagen den 2 juni uppträdde den senare och redogjorde för sin sändning till Nora. Fjärdedag pingst sammanträdde deputerade från hvart skriftlag i närvaro af kronobetjäningen för att med kyrkoherdens tillhjälp upprätta vederbörliga förteckningar på de så väl i kyrkböckerna som i mantalslängden befintliga manbara personer mellan 20 och 45 år. Utom deputerade hade en ovanlig myckenhet af församlingens öfriga invånare samlat sig på sockenstugan, så att man för kvafhet och trängsel med största svårighet kunde berga sig. Kyrkoherden hade uppgjort en förteckning på alla manspersoner af den föreskrifna åldern och därmed jämfördes nu de i mantalslängden införda. Denna förteckning lades till grund för utskrifningen af förstärkningsmanskapet, som endast fick utgöras af friska och stridbara karlar. Alla bräckliga och till krigstjänst odugliga uppmanades att till nästa söndag skaffa sig intyg eller ock personligen närvara. Indelningen i lottlag bestämdes efter ordningen i mantalslängden.

Trefaldighetssöndagen den 9 juni hölls sockenstämma i kyrkan för granskning af anteckningslängderna. Synbarligen vanföra frikändes utan vidare; men flera af de odugliga voro ej närvarande. Då ett och annat rop hördes: »den duger» och »den duger»; uppmanades dessa att före sockenstämmans slut skaffa sig läkarebetyg. Lottlagen fingo själfva ansvara, i fall någon blef skrifven, som sedan visade sig oduglig. Men indelningen i lottlag var ingen lätt sak. Hann ej verkställas förr än kl. 12 om natten, hvarför de lottande tillsades att sammankomma kl. 8 på måndagsmorgonen. Lottlagen utgjorde 26 med 8 personer i hvarje, summa: 208 personer.

Den 16 juni eller 3:dje Böndagen rådgjordes om utgifterna till manskapets anskaffande och utrustning. Fri från all taxering var den, som lämnat en eller flera söner till förstärkningsmanskapet.

Flera lottlag hade redan öfverenskommit med särskilda personer om en viss lega från 50 till och med 70 Riksdaler. Men den 23 juni voro de sammankallade för att afge besked om, huru de ville aflämna sina karlar. De, som ännu ej voro färdiga, fingo anstånd till dagen därpå eller midsommardagen. Sex karlar hade låtit värfva sig till soldater för den nya roteringen, men upptogos ändå i förteckningen bland de manbara; elfva företedde läkarebetyg.

Själfva lottningen skedde den 30 juni eller 3 sönd. e. tref. i närvaro af bergmästaren och församlingens förnämste ledamöter. Äfven nu kommo några med läkarebetyg, men afvisades. De nu dels frivilligt antagna, dels genom lottning utsedda förstärkningskarlarne utskrefvos på en särskild lista, bestyrkt med pastors underskrift, hvilken afsändes med expressbud till länsman Floding för att dagen därpå komma landshöfdingen till handa. Hvarje karl fick 52 Rdr banko i städselpenningar, hvilka förskotterades ur kyrkkassan och utdelades till manskapet den 28 juli. Uttaxeringen af dessa medel jämte legoafgiften utgick efter 11 skilling för hvar Rdr i bevillning.

Den 7 mars 1812 (en lördag) hölls å Södra Bresjö gästgifvaregård mönstring med Nya Kopparbergs förstärkningsmanskap: 23 undergingo läkarebesiktning mot ett arvode af 32 sk. banko person, som betalades af sockenkassan af ombudsmannen, häradsdomaren Anders Jansson i Sörby, som äfven skulle ansvara för manskapets inställelse.

Den 27 maj 1812 anställdes ny lottning för fyllande af vakanta platser i tre lottlag, nämligen n:ris 364, 366 och 375. Nämndemannen Hinrik Hinriksson i Brattberg anmodades åtfölja de nyantagna fosterlandsförsvararne till Örebro lördagen den 30 maj. Till den 20 juni beordrades samtliga förstärkningskarlar att infinna sig i Lindes stad för undergående af 18 dagars vapenöfning och åtföljdes dit af länsmannen och nämndeman Sven Hellsten.

Vi återgå till *roteringen*.

Kommissionen, som skulle ordna denna, sammanträdde på grufstugan den 5—9 juli 1811 under landshöfdingens ordförandeskap samt bestod af följande medlemmar, nämligen å ridderskapets och adelns vägnar: generalmajoren *C. Joh. Lejonstedt*, hofrättsrådet *Heijkensköld*, lagmannen *Axel de Frese*, å prästeståndets vägnar: *Erik Hammarström*, å borgerskapets: borgmästar *Nordström* och rådman *Hamström* från Linde samt å bondeståndets vägnar: *Anders Jansson* i Sörby och *Joh. Ersson* i Brattberg.

Resultatet blef: 24 rotar, bestående hvardera af tre hemman och i ordningsföljd bärande numren 395—418. Hvarje rote skulle hålla en soldat.

Mönstring hölls i Örebro den 12 aug. med de nyvärfvade soldaterna; men från Ljusnarsberg inskickades blott halfva styrkan, detta emot kyrkoherdens yrkande, som ville, att åtminstone så många som funnos skulle insändas. Händelsen var den, att Bergslagets fullmäktige redan hade klagat hos K. Maj:t öfver den uppgjorda roteringen, med underdånig ansökan att få uppsätta en soldat blott för 2 rotar. På sockenstämma den 22 dec. behandlades ett af landshöfdingen förordadt och af K. Maj:t gilladt förslag om lindring i roteringsskyldigheten, bestående i en viss *rotefrihetsafgift* i tackjärn för en tid

af 10 år. Socknemännen voro tacksamma för denna lindring men vidhöllo i sitt utlåtande, hvad de i sina besvär öfver roteringskommissionens åtgärder redan framhållit, nämligen att roteringen i Ljusnarsberg var alldeles för dryg, jämförd med de andra närbelägna bergslagernas. Till fullmäktige att å landskontoret i Örebro afgifva bestämdt yttrande valdes delägaren i Stjärnfors(?) *Carl Carlsson Bonde*, sexmännen *Erik Hindersson* i N. Bergsgården och *J. N. Ericsson* på Laxbro.

Själfva juldagen hölls åter stämma på begäran af de nu från Örebro hemkomna fullmäktige. Landshöfdingen hade ej kunnat göra något afseende på Bergslagets klaromål, endast tagit till protokoll de förnämsta besvärspunkterna. Och nu gällde det att skicka ett par till Stockholm för att hos K. Maj:t bönfalla om mildring i roteringen. Redan samma dag afreste Ericsson på Laxbro och nämndeman Joh. Adler.

Deras julfred blef icke störd förgäfves. K. Maj:ts utslag blef, att 3 rotar sammanslogos till 2, för hvilka rotefrihetsafgiften bestämdes till 10 Riksdaler banko för hvarje karl.

Ytterligare att anteckna från det oroliga året 1811 är, att flera befattningar besattes med nytt folk. Ny barnmorska valdes den 28 april i stället för madam Lindberg, nämligen tillförordnade barnmorskan i Nora, *Eva Kristina Nordgren*, född Rönnberg. Ny byggningskassör tillsattes den 5 maj efter sexman Erik Matsson i Stråtgården, som afsagt sig, och valdes nämndemannen *Erik Olsson* på kyrkbacken. — Ny kyrkvaktare efter Berger, som dog den 31 jan., valdes 19 maj, då f. d. fältväbeln vid Nerikes kongl. landtvärnsbataljon n:o 2 *Joh. Gabriel Marelius* blef den lycklige, troligen med hänsyn till förfädernas förtjänster. Han hade till medsökande

en afskedad gardist och en rödfärgsbrännare; kyrkoherden afsade sig allt ansvar för valet.

Kronprinsen *Karl August* blef som bekant inte gammal i Sverige. Han dog af slag på Qvidinge hed i Skåne 1810 $^{21}/_{8}$. Hans död gaf anledning till det Fersenska mordet i Stockholm. Man trodde, att prinsen blifvit förgiftad, och Fersen var misstänkt såsom den hvilken tagit lifvet af honom. Till Ljusnarsberg kommo personer hem från Stockholm och berättade om den ruskiga händelsen. Här troddes också fullt och fast, att prinsen var förgifven. Emellertid var landet åter utan tronföljare, och för val af sådan utskrefs en urtima riksdag att hållas i Stockholm den 4 april 1812, men den kom i stället att hållas i Örebro den 13 i samma månad. Valet till riksdagsman hölls här den 9 mars i tingshuset. Förutom valet af Bernadotte till tronföljare är riksdagen märkvärdig, emedan där antogs lagen om allmänna beväringen den 15 maj. Därigenom stadgades allmän beväringsskyldighet för manspersoner mellan 20 och 25 år. Däremot blef förstärkningsmanskapet afskaffadt. Dess uttagande medelst lottning hade väckt mycken ovilja i landet. Beväringen i Ljusnarsberg omtalas första gången 1813. 1812.

I mars månad 1812 anmälde sig 147 personer till erhållande af spannmål ur kronomagasinet i Örebro; 155 tunnor voro erbjudna. Fyra personer valdes att ansvara för betalningen och sädens hemforsling, nämligen And. Jansson i Sörby, J. N. Ericsson, Sven Hellsten, Erik Olsson och Cederborg.

Den 24 maj var det åter fråga om kronospannmål. Landshöfdingen ville veta, huru stor kvantitet man åstundade. Icke mindre än 500 tunnor ansågos behöfliga,

i fall man skulle kunna hjälpa sig fram till nästa skörd. Hungersnöden hotade; inga penningförtjänster. Ovanligt sen vår hade vållat foderbrist. I anledning af spannmålens ovanligt höga pris gick man och väntade prisfall samt blef villrådig om, hvad man skulle göra. Då emellertid icke ringaste utväg till kontant betalning förelåg, dristade man ej bestämma spannmålsbehofvet högre än till 148 tunnor. Dessa ansågos visserligen långt ifrån tillräckliga, men om de kunde erhållas, så voro de redan en välsignad hjälp för dem, som nu redan begynt blanda sin dryck med tårar och som knappast hade en näfve mjöl att därmed tillreda sig en vattvälling. Man fick kredit till årets slut mot fullgod borgesman. Ericsson på Laxbro var nog ädelmodig att erbjuda sin borgen, men förbehöll sig att själf få pröfva, huru många af de behöfvande kunde anses såsom säkre betalare.

Nytt anbud af 112 tunnor med kredit till nyåret gjordes de hjälpbehöfvande, för hvilka Hellsten och Ericsson gingo i borgen. Ja, mikelsmässodagen kom landshöfdingen med anbud att få köpa hela det spannmålsförråd, som ännu fanns kvar i magasinet i Örebro, belöpande sig till 174 tunnor. Anbudet antogs, icke därför att nöden för närvarande var så trängande, men man tänkte på vårutsädet och begärde kredit till febr. månads slut.

1813. Den 11 mars 1813 var det en ovanlig rörelse på vägen mellan Kopparberg och Linde. Den, som var ute och färdades efter landsvägen norrut, kunde inte annat än förvånas öfver den myckenhet forbönder som voro ute och traskade den dagen. Man kunde räkna öfver 40 hästar med deras körsvenner. Resan gällde Örebro: man skulle åter igen dit för att hämta säd.

Sådan var ånyo beviljad och anstånd med betalningen lofvad Cederborg, som i detta ärende särskildt uppvaktade landshöfdingen. De behöfvande fingo anmäla sig hos nämndeman Adler.

Men det var inte nog med denna post.

Den 28 mars underrättades församlingen, att 60 tunnor riad utsädeshafre fanns i kronomagasinet för kopparbergarnes räkning samt dessutom 550 lisp. rågmjöl. Anbudet om de 60 tunnorna mottogs med tacksamhet, fast magasinet för närvarande icke var tomt. Med det förråd som fanns, kunde knappast en halftunna belöpa sig på hvar egendom. Väl hade också den dittills levererade rågen samvetsgrant blifvit utdelad; men äfven stora hushåll med 5 à 6 barn hade knappt fått mer än två kappar. Rågmjölet kom därför väl till pass.

Anhållan om gratisunderstöd till fattiga inhyseshjon och grufarbetare gjordes; men med hvad resultat är okändt.

Ett anbud på 300 kannor brännvin afslogs visligen. Nämndeman Erik Olsson skickades till Örebro för att frambära församlingens tack, men äfven för att efterhöra om än ytterligare förstärkning kunde vara att påräkna.

I början af maj aflade landshöfdingen personligen besök här på platsen, troligen för att göra sig noga underrättad om tillståndet. Till församlingen framställde han då offentligen den frågan, huruvida nämndeman Hellsten fortfarande hade det förtroendet, att han borde ha någon befattning med afhämtning och utdelning af kronospannmål. Därtill svarades upprepade gånger nej.

Kort efter landshöfdingens besök beviljades ytterligare 860 lisp. rågmjöl, som lika fördelades mellan de 39 skriftlagen.

Erik Hammarström låg nu på sitt yttersta. Vi misstaga oss säkert icke, om vi antaga att landshöfding Lövenskjöld ej reste härifrån utan att aflägga ett besök hos den så verksamme mannen, med hvilken han stått i så liflig beröring. Hammarström dog den 21 maj och begrofs den 13 juni af pastor i Ramsberg.

Det var nog många som sörjde vid hans bår; ty han var en trogen herde för sin hjord, andra åter drogo en suck af lättnad. Innan han lade sitt af många bekymmer nedtyngda hufvud till hvila, hade han den glädjen att se sonen *Lars Erik* vald till komminister i församlingen. Adamsson, sorglig i åminnelse, dog den 20 nov. 1812. Komministerval hölls den 16 maj 1813 af kyrkoherden G. A. Schilling, då *Lars Erik Hammarström,* född 1782 och v. komminister i Ljusnarsberg redan 1811, erhöll stor röstöfvervikt.

Erik Hammarströms efterträdare i kyrkoherdeämbetet blef komministern i Himmeta *Anders Östmark,* som vid valet den 7 nov. 1813 fick 96 röster, medan kollegan i Västerås magister *E. M. Utterström* erhöll 71 och s. m. adjunkten *Abraham Groth* 1 1/2.

Fast året 1813 var ett så fattigt år, ansåg man sig dock hafva råd att bestå sig med 8 fjärdingskarlar i stället för 4. Vaccinatörernas antal ökades också, det blef nu tre, nämligen klockaren *Per Styrlund,* barnläraren *J. E. Öhman* och fru *Nordgren* med bergsfogden Vestling och gevaldigern Jonell till föreståndare. J. Öhman fick afsked 1822, emedan han visat sig slarfvig. Tvenne fruar valdes i stället, nämligen fru Styrlund och fru Hertzberg. Afgiften för hvarje barn var 8 sk. banko.

I juni och juli månader återkommer den gamla historien om spannmåls- och mjölunderstöd. I juli månad erbjöds församlingen icke mindre än 174 tunnor råg, 134 tunnor korn och 96 tunnor hafre. Jonell skickades till Örebro för att efterhöra, om kredit kunde beviljas till framåt vintern och gick tillika med tre andra personer i borgen. Juniunderstödet finnes ej uppgifvet; men J. N. Ericsson, Erik Hindersson, Fredrik och Johan Adler togo förrådet på sin enskilda borgen och utminuterade det sedan till de behöfvande mot kontant betalning, godkänd borgen eller säker pant.

Då frågan om Ericssons riksdagsmannaarvode förekom den 18 juli vägrade Carl Carlsson Bonde genom Erik Lind[1]) Anders Vestling, Tobias Lundbom och Nils Floding att betala på grund af 15 och 17 §§ i riksdagsordningen. Socknemännen trodde att meningen med de åberopade paragraferna var den, att ämbets- och tjänstemän skulle för sina boställen vara befriade från riksdagsarvodet, men ej såsom själfva ägare af jordegendom eller bergsmansrörelse.

Den 6 mars 1814 fick *beväringsmanskapet* order att **1814.** infinna sig i Karlstad. Fri skjuts bestods till Linde, två efter en häst. Vid framkomsten till staden fick hvar beväringskarl 1 Rdr banko i drickspengar. Länsman Floding och Erik Matsson i Stråtgården voro dem följaktiga till Linde. Drickspengarne insamlades delvis på frivillig väg.

Medan svenska härar vid denna tid kämpade, dels i Tyskland mot den store Napoleon, dels mot Danmark

---

[1]) Kassör, Abrahamsgård.

för vinnande af Norge, gick *Erik Persson* i Alderfallet och hackade och plöjde i den för oduglig ansedda *Wirkolaxmåssen*. Tre tunnland däraf voro 1814 uppodlade till bördig åker. En loge med 2 lador var uppförd och kafvelbro lagd till en längd af 100 famnar. Syn å arbetet hölls den 16 sept. Samme Erik Persson fick 1809 medalj för odlingsflit af 12:te storleken, utvisande konungens bröstbild på ena sidan och på den andra en hydda under ett skuggrikt träd jämte ett åkerfält med en jordbrukare körande ett par oxar. Inskrift ofvan: »Länder fridsamt intagna», under: »Uppodlad jord».

1816. Vid majstämman 1816 förekom frågan om kyrkogårdens flyttning i anledning af riksens ständer vid senaste riksmöte framställda begäran, att alla begrafningar i kyrkan så i stad som land skulle upphöra samt kyrkogårdarne flyttas från städer och byar. Här ansågs ej någon flyttning nödig. Vid denna stämma deltog kyrkoherden *Anders Östmark* första gången i församlingens öfverläggningar och höll ett tal om enighet och oegennytta. Invigdes i sitt ämbete 7 sönd. e. tref. af prosten J. E. Vestman i Nora. Å synen vid Mårtenstorp den 23 juni afsade sig Erik Hammarströms sterbhusdelägare all rätt till ersättning för enskildt gjorda förbättringar vid bostället.

I anledning af kungl. skrifvelsen af den 3 april afhandlades frågan om påökning af prästernas lön den 25 augusti. Pastorn bad församlingens ledamöter själfva föreslå de ändringar, som funnos lagliga och billiga. Bruks- och fjärdepartsägarne beviljade en tillökning i pastorslön af 30 tunnor strid säd. Komministern skulle få dubbel penninglön mot hvad konventionen föreskref

samt någon påökning utöfver de 5 tunnorna gratisspannmål han hittills uppburit. Den *nya konventionen* upplästes, erkändes och underskrefs på kyrkstämman den 2 mars 1817 samt stadfästes af K. Maj:t den 18 juni s. å.

Den 1 dec. gaf pastorn tillkänna, att han enligt Bergsrättens resolution den 18 sept. var anmodad fråga församlingen, huruvida de ville ingå ett ackord med regementsläkaren doktor Trapp i Linde att mot 150 Rdr Banko besöka Ljusnarsberg en gång i månaden. Ackordet ingicks på ett år och doktorn, som kom på söndagen, förband sig att samtidigt mot fri skjuts företaga sjukbesök ute i socknen på måndagen.

Efter årets slut afsade sig doktor Trapp läkarevården i socknen och någon anstalt för följande år vidtogs icke. Man ansåg sig ej ha råd aflöna någon doktor. För öfrigt ansågs nyttan af sådana där besök oviss, fast kostnaden var säker. Endast det ansågs nödigt att å sockenapoteket, som inrättades 1817 och som förestods först af barnmorskan, sedan af komministern, funnos de allra nödigaste medikamenter, såsom rabarber, engelskt salt, kräkpulfver m. m.

Både detta och föregående år rådde *missväxt*, synnerligast på råg. Genom landshöfdingämbetets försorg funnos 288 tunnor utsädeshafre att afhämta i Arboga den 28 mars samt när som helst 372 tunnor råg och 232 tunnor korn i Örebro magasin. Två vederhäftige män från hvart skriftlag utsågos till borgesmän och dessa fördelade det hvarje skriftlag tillkommande sädesbeloppet. Sexman Erik Olsson reste såsom socknens ombud till Örebro med borgensförbindelsen och därifrån till Arboga. **1817.**

Den 27 juli valdes 13 deputerade att öfverlägga om, hvilka åtgärder borde vidtagas i anledning af K. Maj:ts förordning om förekommande af yppighet i kläder, missbruk af öfverflödsvaror samt andra oordentligheter. Öfverläggningen skedde den 25 aug. och ansågs följande förening vara för denna orten lämplig och högst nödig:

1) till kläder nyttjas inga andra än inländska sådana, helst hemmaväfda och gjorda efter ortens gamla bruk, som ännu af en stor del bibehölls. De, som hade kläder af utländska tyger, skulle visserligen få slita ut dem hemma, men ej visa sig i kyrkan eller vid andra högtidliga tillfällen. 2) Främmande drycker, till införsel förbjudna, nyttjas aldrig och kaffe, som dittills sällan och endast af få begagnats, brukas hädanefter mer sparsamt, så framt det icke bortlägges. 3) Noggrann tillsyn hålles, att intet fylleri öfvas om söndagarne eller olofligt brännvinsförsäljande idkas. Tillsattes uppsyningsmän att häröfver vaka. 4) Större samkväm, såsom bröllop och graföl, få ej hållas längre än en dag; endast närmaste släktingar eller mycket långväga gäster få kvarblifva till andra dagen. Brännvin får därvid visserligen brukas, men med den sparsamhet, att högst 2 supar förtäras under måltiden samt att fyra eller allra högst 5 rätter mat nyttjas. 5) Den fördärfliga och af några rättsinniga husfäder öfverklagade oseden, att lättsinniga ynglingar samlas vid förstgångslysningar och bröllop, pocka på förplägning och tillåta sig hvarjehanda liderliga utsväfningar, afskaffas alldeles.

Med afseende på de oordentligheter, som i flyttningsveckan plägade förekomma, ansågs nödigt förmana tjänstehjon och annan ungdom, att så väl under flyttningstiden som eljest iakttaga ett stilla lefverne och akta sig för alla sådana-ställen och samkväm, där de kunde för-

ledas till fylleri eller andra laster. Föräldrar och husbönder borde hålla ett vaksamt öga öfver ungdomen.

Förslaget antogs den 17 september.

Den 19 okt. 1817 valdes 7 elektorer att välja riksdagsmän till urtima riksdagen, som sammanträdde i Stockholm den 20 nov. Bland elektorerna märktes Kronberg och Abenius.

Den 31 i samma månad firades *jubelfest* till minne af reformationen, då kanonskott aflossades dels före förstgångsringningen, dels under predikstolspsalmens afsjungande.

Detta år betalades kronans tiondesäd med penningar **1818.**
i anseende till den svaga skörden. Penningbristen i hela landet var annars den här tiden stor. Penningställningen var så bekymmersam, att den gaf anledning till riksdags sammankallande. Hos landshöfdingen anhölls i början af år 1818 om anstånd med betalningen för den 1817 erhållna kronospannmålen till nästa vinter. Att framföra samma begäran hos K. Maj:t gafs riksdagsman Ericsson i uppdrag.

Nytt understöd af kronospannmål erbjöds i juni 1818 mot borgen och med villkor, att den förut erhållna säden blef betald.

I februari 1819 gjordes åter ett dylikt anbud. **1819.**

Anteckningsvärdt är att sexman Joh. Niklas Ericsson på Laxbro från och med detta år börjar kallas patron. Tvifvelaktigt är, om hans inflytande inom samhället därigenom blef större. Det var stort nog förut. En annan kuriositet kan antecknas. Sexman Wallin på Arboga gård begärde understöd af församlingens allmänna kassa åt sina pigor, som genom inbrottsstöld beröfvats sina

kläder. Man ansåg dock beviljandet af ett sådant anslag för missbruk af byggnadskassans medel.

I början af juli månad, den 5:te, då kyrkoherden var borta på husförhör, utbröt skogseld på prästön, förorsakad såsom det troddes af vårdslösa fiskare. Elden gick öfver öns hela bredd vid södra ändan från väster till öster. Till eldens släckande åtgingo flera dagsverken dels af kyrkoherdens eget folk, dels af legda personer. Kyrkoherden begärde först af församlingen ersättning för den lidna skadan, hvarför syn hölls till värdering af förlusten; men återtog sedan sitt ersättningsyrkande med uttalad önskan, att inga dylika förödelser på prästbordet därefter måtte förekomma, vare sig af våda eller genom människors vårdslöshet.

Lyckligare var det med kungabesöket detta år. Den 10 sept. behagade hans Maj:t konung *Karl XIV Johan* resa igenom Nya Kopparberget, hvarvid högstdensamme donerade till skolfonden 400 Rdr banko[1]).

1820. 1820 i maj afflyttade komminister Hammarström till Badelunda och öfverlämnade sockenapoteket till madam Nordgren. Begärde af församlingen 50 Rdr banko för en lada och en fähusbyggnad, som han låtit flytta till Kaplatorpet. Efter hållen syn och någon tvekan beviljades denna begäran. Särskildt begärde H. få i protokollet intaget, hvilken kostnad han nedlagt så vid gården som vid torpen för att freda sig för osant eftertal.

Hammarströms efterträdare blef *Erik Schillander*, som med 120 röster valdes därtill den 13 febr. 1820.

Den 30 juli s. å. fattades det beslutet, att ho som helst inom socknen, hvilken på sina ägor lät intaga eller

[1]) Se uppsatsen »Karl Johan i Ljusnarsberg».

ock lät inflyttande personer bosätta sig, skulle hos pastor aflämna vederhäftig skriftlig borgen, att ej de inflyttade komme att ligga socknen till last. Eljest skulle de ej mottagas. 10 dec. blef kunnigt att sexman Wallin vid Arboga gård ville ha in en dagkarl med dennes hustru och barn från Hjulsjö. Detta ansågs onödigt, emedan tillgång på folk fanns inom socknen, och afslogs, så framt han ej ville lämna borgen.

Vid protokollets justering inträffade den inom Ljusnarsberg icke så ovanliga händelsen, att alla utom en undandrogo sig att skrifva under. »Möjligen finna några», säger kyrkoherden i anledning häraf, »sitt nöje däri att efter hållen rådplägning tillintetgöra församlingens beslut och därmed ådagalägga sin makt och myndighet, enär ingen understår sig att skrifva under förr än han af dem erhållit tillstånd.»

V.

Nu följer i ordningen att affärda *bergsfrälsefriheterna* och införa *skattläggning* i stället, naturligtvis i vederbörlig ordning, alldeles som det skedde i verkligheten. Det skulle vara högst opassande att utan vidare, ungefär som man gör med lösdrifvare, affärda så förnämt sällskap som de kungliga privilegierna, i synnerhet som de nu i nära 200 år såsom trogna skyddsvakter omgärdat kopparhandteringen. Och därför, så snart det blef fråga om att säga dem farväl, sände K. Maj:t genom Bergskollegium såsom mellanhand ett par fina herrar upp till Ljusnarsberg. Den undersökning, som bergmästaren Abraham Hülphers höll 1817, ansågs icke tillfyllestgörande. Bättre upp än så! Och därför infunno sig assessorn i Bergskollegium *D. V. Tribler* och bergshauptmannen i Sala bergslag *J. H. af Forsselles* för att hålla ytter-

ligare undersökning. Så skedde med biträde af tjänstemännen i orten och i bergslagsfullmäktiges närvaro. Grufvan synades både utan och innan för utrönande af, hvilken mer eller mindre tillförlitlig anledning förefintliga malmtillgångar kunde lämna till kopparhandteringens fortsättande och framtida bestånd.

Skulle bergsfrälsefriheterna affärdas, så borde de åtminstone ha anständigt respass tyckte man, och ho kan säga något om det.

Anledningen till dessa åtgärder gaf landshöfdingämbetet i Örebro, som i underdånighet hemställde om mantalssättning och skattläggning af de inom Nya Kopparbergs Bergslag befintliga, bergsfrälsefrihet åtnjutande fjärdepartsegendomar samt dagsverks- och skattevedstorp. Frågan var före på kyrkstämman redan 1813 i januari, då församlingens förklaring begärdes. Emellertid, för att återvända till herrar Tribler och Forsselles, så höllo de ett par sammanträden med Bergslagen vid sin härvaro 1827. Vid det senare af dessa inlämnades af brukspatron J. N. Ericsson en med flera underskrifter försedd skrift. Däri talades om heliga rättigheter, all rubbning af dessa ansågs skadlig för framtiden; det lilla samhället skulle utarmas genom skattläggningen; tackjärnstillverkningen förutspåddes ingen framtid o. s. v.

Vi se huru kära bergsfrälsefriheterna voro i mångas ögon. Man grep efter dem med händerna, då de voro färdiga att gå all världens väg.

Herrar Tribler och Forselles äro icke heller hågade att utan vidare afskeda dem. Deras utlåtande till Bergskollegium är af den 16 maj 1828. De ansågo icke en lönande koppardrift *omöjlig*, bara rörelsen blef drifven med allvar och flit i tillbörlig skala samt med tillhjälp af nödiga mekaniska inrättningar. Dock ansågs den

samma ej kunna uttränga den i längden säkrare och mindre kapital fordrande *järnhandteringen.* Enligt deras uträkning erfordrades en årlig tillverkning af 320 Skp. koppar för att ersätta kronans förlust i räntor med bergsfrälsefrihetens bibehållande, och de meddela äfven anvisning om, huru denna tillverkning skulle kunna frambringas. Trodde också, att Bergslagets nuvarande organisation tarfvade någon förändring. Ville däremot Bergslaget ej ingå på den föreslagna arbetsmetoden och utföra grufarbetet i den utsträckning som föreslaget var, då var det ingen anledning för handen, hvarför Bergslagen skulle undgå den föreslagna och af Kungl. Kollegierna tillstyrkta skattläggningen.

De föreslagna villkoren ansågos väl oantagliga; ty Bergslaget gjorde genom utsedda fullmäktige hos Bergs- och Kammarkollegierna anbud om antagande af skatteköp och bergsfrälsefrihetens upphörande. Särskildt utlåtande häröfver afgafs af kammarherre *V. Virgin,* bruksp. *E. R. Cederborg,* bergsl. fullmäkt. *B. F. Törneblom* och nämndemannen *Jonas Jonell* samt för skatteveds- och dagsverkstorparne *And. Persson.*

Man ville afsäga sig det äfventyr och den kostnad, som grufbrytningens utsträckning i större skala i och för bergsfrälsefrihetens åtnjutande skulle medföra, samt *för ingen del* inskränka tackjärnsblåsningen, som visat sig för orten ganska förmånlig.

Den *kungliga förklaringen* af den 8 maj 1829, hvarigenom den Nya Kopparbergs Bergslag för kopparhandteringens bedrifvande förunnade bergsfrälsefriheten skulle upphöra och orten i stället på vissa vilkor mantalssättas och skattläggas är i själfva verket ingenting annat än ett erkännande af det faktum, att kopparhandteringen

upphört att vara ortens hufvudnäring och bergslagen förvandlats till en verklig järnbergslag.

Här fanns icke längre någon plats för de kungliga privilegierna om bergsfrälsefrihet. De hade tjänt ut sin roll. Utvecklingen skulle taga en annan riktning.

Nu en blick på *mantalssättningen* och *skattläggningen*. Enligt den 1801 den 30 april fastställda fördelningen belöpte sig ett område af 2,720 tunnl. å 4 fjärdeparter. Hvarje sådant område fick utgöra ett hemman och hvarje fjärdepart med dess innehafvande ägovidd af 680 tunnl. $^1/_4$ hemman, utan vidare mätning, gradering och undersökning. Det till Segerfors Silfververk och därtill lydande fjärdeparter hörande område äfvensom de inom bergslagen befintliga skatteveds- och dagsverkstorp indelades likaledes i mån af utrymme i hemman af 2,720 tunnlands ägorymd i in- och utägor. De två allmänningstrakterna, särskildt afsedda för kopparhandteringen, beräknades till ett mantal.

Socknens boställen mantalssattes enligt samma grunder och ikläddes natur och egenskap af kronoboställen med ty åtföljande vanliga förmåner och skyldigheter.

Skattläggningen, som försiggick 1831 och åren därpå men ej förr än 1836 trädde i laga kraft och tillämpning, verkställdes efter den genom Kungl. Förordningen den 28 juni 1775 för Savolax och Karelen fastställda metod. *Räntan* för hvarje geometriskt tunnland så in- som utägor beräknades till $^2/_3$ öre silfvermynt. *Jordeboksräntan* sattes i ortens produkt- och hufvudräntepersedel *tackjärn* efter kronovärde. Vid hemmanstalsräntans bestämmande fästes ej något särskildt afseende vid mulbete. Kronotionde, som hittills endast varit de redan skattlagde hemmanen inom socknen samt skatteveds- och dagsverkstorpen åsatt, påfördes nu äfven fjärdepartslägenheterna efter

omfånget af deras sädesbärande åkerjord. — Den åt skatteveds- och dagsverkstorpen afsatta skogsmark, afsedd att fylla deras husbehof af byggnadstimmer, gärdsel och vedbrand, afsöndrades ej från dessa lägenheter, utan lades till dem och beräknades vid skattläggningen lika med torpens inägor till ränta och hemmantal. På lägenheternas innehafvare fick bero, om de ville ha sina skogstegar afrösade; äfven om så skedde, skulle mulbete dem tillåtas å Bergslagets skogar.

Innehafvarne af torpen befriades för alltid från utgörande af de 1,307 $^1/_2$ dagsverken och 455 vedstafrum de hittills utgjort dels till kopparverket, dels till Segerfors silfververk.

Slutligen berodde nu på Bergslagets eget godtfinnande att fortsätta med försöksarbeten i Koppargrufvan; någon skyldighet därtill förelåg icke längre.

Det faller af sig självt att, medan den allmänna uppmärksamheten var upptagen af dessa förändringar, deras förberedelse och utförande, koppargrufvan skulle omfattas med ringa intresse. Väl fortsattes arbetet så väl i Gustafs schakt som i Bondgrufvan, »men lamt och med ovana arbetare. Man afvaktade herrar Triblers och af Forsselles utlåtande och arbetsplan för fortfarande brytning». Denna plan följdes sedan 1829. Två sänkningar uppkallades efter de båda bergskunnige herrarne: *Forsselles sänkning* i Bondgrufvan lämnade snart lönande malmvinst; men smältverken voro inrättade med s. k. lågugnar, och några arbetare, förtrogna med nya smältprocessen, funnos ej att tillgå, hvarför det ansågs för god vinst, om af malm, som höll 6 procent, kunde erhållas 4.

Forselles sänkning lämnade 1830 efter 37 veckors arbete med sex arbetare 682 skeppund kopparmalm.

Bergmästare denna tid var *Gustaf Nauclér* född 1772 i Vika och gift med Margreta Elisabet Herzell. Blef här bergmästare efter Noræus 1821 och afled 1835 i december.

1821 i majstämman uppträdde komminister *Schillander* och klagade öfver brist på vedbrand. Bestämdes, att syn skulle hållas på skogen och att emellertid församlingen skulle anskaffa 20 stafrum gran- och tallved. Samme man öfvertog den 14 okt. sockenapoteket af fru Nordgren mot en ersättning för året af 10 Rdr banko, och förband sig att hålla noga förteckning, så väl på dem, som rekvirerade medikamenter, som på »saker», hvilka utdelades (till de fattiga). Redovisning afgafs i majstämman. 1824 blef skollärar Andersson apoteksföreståndare, med skyldighet att redovisa endast för de åt fattiga ut delade medikamenten. **1821.**

I majstämman 1821 vidtogs den förändringen med byggnadskassan och dess förvaltning, att nämnda kassa öfverläts åt en *Direktion*, bestående af fem ledamöter, kassören inberäknad. Dessa valdes i majstämman hvart år. Två af direktionens medlemmar skulle närvara vid brandsyn efter eldsvådor för att bestämma ersättningen. — Den 2 sept. antogs stadgar för *Byggnadsdirektionen*, hvilka gillades och stadfästes af Häradsrätten den 11 okt. Denna direktion motsvarade hvad nu kallas kommunalnämnd. Af de fem ledamöterna var en ordförande, en notarie och en kassör. Endast kassören uppbar lön. Två af medlemmarne skulle alltid vara närvarande vid sockenstämmorna. Direktionens första ledamöter voro: kapten *Virgin*, sexmännen *Erik Hindersson*, Bergsgården och *Björklund*, Kloten, inspektor *Abenius*, Högfors och nämndeman *Erik Olsson*, Kyrkbacken. I stället för Abenius, som afgick 1825, valdes nämndemannen *Per Jansson* i Brännbyn.

Den 17 juni 1821 valdes handelsman Lundbom och sexman Erik Hindersson att tisdagen den 10 juli infinna sig i Örebro för att å församlingens vägnar afge utlåtande,

huruvida de, efter utgången af gällande kontrakt om erläggande af *rotefrihetsafgiften* i tackjärn, voro villiga att antingen hålla fullt beklädd karl eller ock trosshäst. Man önskade att helst få såsom hittills betala i tackjärn. Eller om detta ej beviljades, ville man på inga villkor hålla karl, men väl häst. — Den 5 juli 1822 hölls sammankomst om *extra roteringen*, då såsom ombud för socknen närvoro kassör *Lind* i Lilläng, sexman Erik Hinderson och gevaldigern Jonell. 1826 den 16, 17 och 18 aug. hölls åter sammankomst om extra roteringen på Laxbro af landshöfdingen för undersökning af, huruvida någon jämkning behöfdes. Å stämman den 25 juni s. å. hade det uttalandet blifvit gjordt, att roteringen här var så rättvist fördelad som den möjligen kunde vara. Enligt utdrag af 1826 års *Roteringsverk* för K. Närkes regemente utgjorde rotarnes antal i Ljusnarsberg 23, hvart rotemantal fördeladt i 96-delar.

1822. Året 1822 hade man åtskilliga funderingar om *hälsovården* i socknen. Man tänkte både på människor och boskap.

I anledning af en farsot, som begynte bli gångbar, tillsattes en särskild *hälsokommitté* af fyra ledamöter, att i förening med kyrkrådet vaka öfver hälsotillståndet, bistå med goda råd och anmäla sjukdomsfall hos pastor. — Frampå sommaren förekom frågan om antagande af en *djurläkare* i anledning af landshöfdingeämbetets skrifvelse den 13 maj. Men man ville först höra, hvad Nora, Jernboås, Linde, Ramsbergs, Grythytte, Hellefors och Hjulsjö socknar hade för tankar om saken. Man tyckte det skulle passa att ha en gemensam djurläkare för alla dessa socknar.

Äfven uttalades önskvärdheten af att få en *medicinsk klockare*, som, utom det att han befattade sig med vacci-

nering och åderlåtning, kunde behandla de vanligast förekommande sjukdomar. Klent var det med Styrlund; han kunde tidtals inte alls styra sig själf. Han var litet emellan vansinnig eller som det står i ett protokoll 1817 »afvettad». Därför valdes 1824 den 14 mars till klockare och organist *Nils Arnqvist* från Nordmarken, med villkor att betala till Styrlunds familj 50 Rdr årligen. Huruvida Arnqvist var »medicinsk», är obekant. Säkert är att han icke var musikalisk. Hans koralspelning var, enligt Thedells utlåtande, mera andaktsstörande än uppbygglig. Därför afsattes han den 1 juni 1828, med villkor att få stanna till 1 maj 1829. Till hans efterträdare nämndes *Solfeldt* vid Abrahamsgård.

Den 1 dec. 1822 valdes elektorer, en för hvar rote, att utvälja riksdagsman till *första lagtima riksdagen* under det nya statsskicket, som sammanträdde i Stockholm 1823.

Samtidigt som Nils Arnqvist blef vald till klockare **1824.** öfverlades i sockenstämman om medel och utvägar till understöd åt jordägare, som lidit skada af frost, hagel, vattuflöden och andra olyckor. Helst ville man stanna vid det gamla, att på frivillig väg räcka de nödlidande en hjälpsam hand eller undantagsvis, då nöden så fordrade, bispringa med socknens allmänna medel. Samma sak behandlades sedan i majstämman och då kom en dagkarl från patron Johan Niklas på Laxbro och inlämnade en skrift, undertecknad af 23 personer, med Erik Cederborg och J. N. Ericsson i spetsen. Den innehöll en protest mot för framtiden pålagd beskattning till deras lindring, som lidit af hagelskada m. m. På slutet gjordes en hånfull anspelning på en person, som af ömsinthet mot de fattiga donerat 10 tunnor till uppbyggande af en fattigstuga. Man önskade, att den frikostige

gifvaren af denna spannmål måtte fortsätta med sin utdelning, utan att »protestanterna» på något sätt med sin egendom skulle behöfva ikläda sig skatt till ifrågasatta ändamål.

Pastor frågade, hvad meningen var med den där beskattningen, men inte ett ljud förnams. Emellertid stannade de närvarande vid beslutet af den 14 mars.

Detta år dog sexman *Erik Hindersson* på N. Bergsgården[1]). I hans ställe valdes till kyrkorådsledamot sonen, nämndeman *Kronberg* i Narfgården och till ordningsman inspektor *Stenberg* på Abrahamsgård.

Sedan nu många eldstäder uppstått kring kyrkan, ansågs nödigt att anskaffa en brandspruta; men beslutet härom ställdes på framtiden.

1825. Redan 1799 hade häradsborna lofvat inför domaren att om 3 år uppbygga en *arrestbyggnad.* Huset blef dock icke färdigt förr än 1804 eller 1805. Nu befanns det bristfälligt, äfvenså voro nödvändiga inventarier förkomna. Härför fick fånggevaldigern *Björkman* skulden. Bofälligheterna beslöt man att afhjälpa samt anskaffa de bristande inventarierna.

Komminister Schillander fick transport till Linde, hvarför kontraktsprosten och hofpredikanten *S. C. Rathsman* förrättade komministerval den 18 dec. och höll tal i anslutning till 3 v. af psalmen 317 i Sv. Psb.

---

[1]) Härstammade i rakt nedstigande led från den sid. 7 omnämnde Hinrik Grellsson, föddes på Krokfors 1750; fadern, sexman Hinrik Jansson, dog 1801. Erik Hindersson var gift med Brita Andersdotter på Heden och hade med henne 10 barn, af hvilka 4 söner och 3 döttrar efterlefde. Sönerna kallade sig Kronberg. Erik Hindersson var, förutom sexman och bergslagsfullmäktig, riksdagsman 1800,

Vald blef adjunkten *Joh. Georg Roman*, som fick 116 röster. Medsökandena: k. hofpredikanten *Lindman* och adjunkten *Andersson* fingo hvar sin bråkdel. Protokollist var *J. D. Westholm*, sedermera kyrkoherde i församlingen.

Roman var född i Floda i Vesterdalarne 1789. Fadern, kronolänsman, tog namn efter sjön N. Rog ofvanom Falun. Student 1813. Prästvigd 1815 och pastorsadjunkt i Ramsberg, då han här blef komminister. Blef gift 1829 med konstmäst. Fredrik Adlers dotter, Anna Kristina Adler, född 1804.

Detta år valdes första gången *revisorer af kyrkräkenskaperna;* men förklarades tillika, att sådan revision var onödig. **1826.**

En revision af annat slag hölls med ringaren Anders Jansson från Haraldsgrufvan, som själfva midsommardagen, just som predikan skulle börja, öfverraskade församlingen med klämtslag. Det blef naturligtvis stor uppståndelse. Man trodde ett elden var lös. På kyrkoherdens order skyndade kyrkvaktaren Marelius och ringaren Åqvist ut för att se, hvad som var på färde, och funno Anders Jansson i klockstapeln klämtande. Tillfrågad, hvarför — förklarade han att han trodde att gudstjänsten var slut. — Karlen var naturligtvis full och blef afsatt från sin befattning och därtill stämd.

En likadan händelse inträffade 1830 nyårsdagen. Då var det ringaren Sundberg i Myrbo, som bestod på klämtning, innan gudstjänsten var slut. Han hade varit inne hos Adlers på Kyrkbacken och värmt sig samt kom ej ihåg, såsom han föregaf, att det var nattvardsgång. Äfven han blef afsatt. Och till förekommande af sådana extra klämtningar, utfärdade kyrkrådet särskild instruktion för ringarne den 17 jan. 1830.

1827. Den 9 juni 1827 godkände landshöfdingämbetet (N. Gyldenstolpe) församlingens beslut af den 6 och 20 november 1825 till reglerande af *fattigvården* inom socknen, inlämnadt af bergsgevaldigern Jonell i egenskap af fattigföreståndare.

Detta år den 12 aug. hölls lagenlig *ekonomisk besiktning* å präst- och klockarebostället af länsman Floding och 2 utsocknes nämndemän jämte prosten Rathsman såsom konsistorieombud.

Nionde sept. s. å. valdes första gången 4 gode män att biträda vid landtmäteriförrättningar.

1828. Den 6 januari kom Gezelius i Sundet med den anmälan, att Olof Ersson i Finnhyttan hade mycket bristfälliga murar i sina hus vid Sundsnäs. Lika betänkligt var, att han där hyste tvänne ogifta kvinspersoner, af hvilka den ena hade ett oäkta barn, den andra var färdig att få. Denna sammanställning ger stöd åt den tanken, att osedligheten är en vådeld, som hotar samhället med upplösning. Här hjälper intet kvacksalveri, liknande det som en viss Wikström i Löa vid den här tiden utöfvade. En dräng, som bränt sig i en kolmila och sökte hans hjälp, måste sedan forslas till Örebro.

Detta år tog gamle *Erik Olsson* afsked från byggningskassörsbefattningen, som han skött i 20 år. I sin afskedsansökan framställde han ett par frågor, dels om icke Jonell skulle återbetala de 105 Riksdaler, han 1820 uppburit för Öhmans stuga, som var ämnad till skolhus, men som aldrig blef hvad hon var ämnad till, dels om icke samme man skulle återbörda köpeskillingen för de 100 st. långtimmer, som voro bestämda till magasin för förvaring af den förut omtalade spannmålen.

Dessa medel indrefvos verkligen 1830.

Erik Olssons efterträdare blef sexman *Johan Adler* på Kyrkbacken.

I bref af den 18 april 1826 hade K. Maj:t förordnat, att de mål och ärenden, som rörde de inom Närkes län belägna, men till Västmanlands och St. Kopparbergs lagsaga hörande bergslagssocknarne borde vid Närkes lagmansrätt fullföljas. För dessa härader hölls allt sedan 1812 särskildt lagmansting i Nora. Nu frågade lagmannen öfver Närke, C. af Georgii, om icke detta ting i Nora måtte upphöra och endast ett lagmansting hållas för hela länet i Örebro. Häremot hade socknemännen ingenting att invända; önskade bara att få skicka blott en nämndeman till lagmanstinget.

Svaret afgafs den 11 maj 1828.

Detta år valdes riksdagsman för den 1828—1830 samlade riksdagen, hvartill elektorer utsågos den 21 sept. 1830 den 18 april förekom frågan om riksdagsmanna-arvodet och blef bestämdt, att detta skulle utbetalas efter organisttaxan enligt en längd, som Jonell upprättat på anmodan af kronobefallningsmannen Hasselström.

Att anteckna från året 1829 är *kungsringningen*, som **1829.**
hölls i 4 dagar efter prinsessan *Sofia Albertina*, Gustaf III:s och Karl XIII:s syster, hvilken afled den 17 mars, 75 år gammal. Detta var annat än ringningen efter Gustaf III, som räckte ett par dagar öfver 8 veckor och som gick i tur öfver hela socknen. Nu var det endast ringarne som svettades mot en ersättning af 3 Rdr rgs om dagen.

1830 förekom frågan om löneförhöjning åt kommi- **1830.**
nister Roman. Bergstinget hade den 23 maj 1829 på

hans egen begäran beviljat honom förskottsvis 10 tunnor spannmål ur magasinet, i tanke att detta förskott skulle ersättas ur socknens byggnadskassa. Då protokollet härom förelästes i sockenstämman den 2 maj 1830, kunde frågan, såsom ej anmäld i tid, icke företagas till afgörande. Beslutet måtte emellertid ha inneburit en öfverraskning så väl för Roman som bergsmännen; ty då saken kom före den 25 juli var det ingen af Bergslagets ledamöter, som ens talade därom, än mindre förordnade löneförhöjningen. Endast kapten Virgin föreslog en löneförhöjning åt komministern af 100 Rdr och åt organisten af 37 Rdr 24 sk. Då Roman fann, att bergsmännen blott bjudit med armbågen, afstod han från allt yrkande och förklarade, att det aldrig varit hans mening att betunga de fattiga med löneförhöjning.

Den 29 sept. anhöll pastor, att församlingen ville godkänna de förbättringar han gjort å bostället samt frikalla honom från alla vidare besvär och omkostnader, hvilket beviljades. Händelsen var den, att Anders Östmark ämnade säga Ljusnarsberg farväl. Han hade 1828 fått enhällig kallelse till Ål, dit han flyttade i maj 1831.

Anders Östmark var född i Falun den 8 april 1774. Fadern Anders Skuggo, grufarbetare, modern Lisa Qvist. Student 1797; prästvigd 1799. Sedan pastorsadjunkt i Sundborn, tjänste- och nådårspredikant i Svedvi 1802. Skolmästare i By 1805. Komminister i Himmeta 1811. Var gift 2 gånger: 1 med Katrina Lovisa Stråle, änka efter kyrkoh. G. Westholm i Svedvi, död 1836; 2 med Maria Katrina Janse, dotter till nybyggaren Jan Hinnersson från Orrkärnsborn, om hvars död förut är berättadt sid. 161. Östmark själf var i lifsfara på sjön Björken vid Ställdalsån den 29 mars 1824, då han var ute på ämbetsresa, men räddades genom försynens skickelse.

D. Efter skattläggningen.

Man skulle ha kunnat stanna här vid skattläggningen. Men den är att betrakta som en knutpunkt i historien, från hvilken trådarna på nytt sprida sig, en kärnpunkt, som ger upphof till en ny utveckling. Och därför vaknar hågen att få veta något om, hur det gick sedan, när de goda bergsmännen fingo pröfva på att betala skatt i likhet med andra medborgare. Vi vilja därför kasta en blick framåt, hän emot sekelslutet. Dock endast en flyktig blick af det skäl, att utrymmet i krönikan är ganska begränsadt, samt för öfrigt bristen på källstudier förbjuder att gå in på enskildheter.

Redan vid 1800-talets början var järntillverkningen i Ljusnarsberg den ekonomiskt mest lönande näringsgrenen, den som omfattades med största intresset samt den för orten mest betydande, och detta fast socknen först 1829 blef järnbergslag[1]).

Efter skattläggningen befann sig järntillverkningen i jämnt stigande. Medan år 1816 tillverkningen utgjorde 53,508 centner med en dagtillverkning pr masugn af 68 $^1/_2$ centner, har den 1850 stigit till 113,800 centner med en dagtillverkning pr ugn af 133 c. samt 1875 till 160,758 centner med en dagtillverkning af 244 c., således

---

1) Jfr sid. 187.

3 gånger så stor som 1816 och fullt i banko så stor som 1850. Likväl inställdes blåsningen i Heds hytta 1855.

Bångbro stora järnverk uppbygdes 1872—73 med 2 nya masugnar och bessemerverk med en tillverkning 1874 af 89,345 centner tackjärn och 19,251 centner bessemerstål.

Vidare byggdes masugn vid Stjärnfors 1879 samt ombygdes Ställdals och Högfors hyttor, den förra 1657 den senare 1891—93.

1859 frigafs tackjärnstillverkningen så att hvem som helst kunde bli delägare i hytta och ingen bergsman såsom sådan längre var skyldig deltaga i hyttebruk.

Hvad *stångjärnssmidet* angår, förekom sådant vid Stjärnfors, Högfors och Bånghammar. — Smidet vid Stjärnfors upphörde 1889. Vid Högfors uppsattes en hammarsmedja på 1850-talet, men den raserades 1873, då taket som utgjordes af tackjärnspannor uppsmältes. Bånghammars bergsmanssmedja arrenderades af brukspatron Leo Wallmo, som här inrättade Franche Comtéhärd.

Nya järngrufvor upptäcktes: *Ställbergsgrufvan* började bearbetas på 1870-talet af Bångbro bolag och den rikligt gifvande *Sköttgrufvan* påträffades i ödemarken på 1880-talet af en malmletande arbetare i en trakt, där ingen förut trott att malm skulle kunna finnas.

En ganska betydande *sågverksrörelse* bedrifves vid Finnhyttan och Skäret. Tillverkning af *trämassa* och *papper* sker som bekant vid Stjärnfors och Ställdalen af bolaget med samma namn.

Vi öfvergå till *kopparhandteringen.*

Bergmästare *Nauclér* trodde sig (1828) kunna befara, att sedan bergslagen på egen begäran blifvit skattlagd,

skulle dess forna visade nit för koppartillverkningen aftyna. 1834 låter han litet mera förhoppningsfull, då han uttalar den förmodan att ett nytt bolag med större drift och besparade kostnader torde gripa sig an med gruffältet.

Bengt Gustaf Bredberg.

Så kom 1836 *Bengt Gustaf Bredberg*, en erkändt framstående malmkännare o. malmsmältare. Denne fann arbetet så godt som nedlagdt. Fyra man gingo för dagspenning i Bondsänkningen och ett enskildt bolag höll på och letade i Bondgrufvans bottensänkning. Konst- och uppfordringsverk voro i dåligt skick.

Bengt Gustaf Bredberg föddes 1797 $^{6}/_{6}$ på Underås vid Göteborg. Stud. i Uppsala 1810, hofrättsex. 1815, bergsex. 1816. Bergsverdie i Sala 1817, erhöll 1824 bergmästaretitel med tur- och befordringsrätt. Lärare vid Falu bergsskola tidtals åren 1824—31. Bergmästare i Nya Kopparbergs distrikt 1836—49. 1831 ledamot af Vetenskaps- och Vitterhetssamhället i Göteborg, 1842 ledamot af Vetenskapsakademien. Framstående kemist och metallurg. Död i Valdemarsvik hos en dotter 1873 $^{4}/_{12}$. På 1850 och 1860-talen biträdde B. med smältningarna såväl vid Klefva Nickelverk som vid Gustafs och Karlbergs Kopparverk i Jämtland. Sin största ryktbarhet vann han genom sina anordningar vid Åtvidaberg, där han 1844—50 var anställd för att sköta smältningarna. Han lyckades här, särskildt genom tillgodogörande af de svafvelmetaller, som funnos i de gamla varpen, uppdrifva koppartillverkningen från 4,000 till 12,000 centner om året. Den

vinst han skördade häraf, förlorades sedan på Valdemarsviks kopparverk och Fångö grufvor, genom dåliga konjunkturer och olyckliga affärsförbindelser. Från Valdemarsvik flyttade han 1858 till Österhaninge, där han ägde egendomen Berga. — B. har författat flera afhandlingar i bergsvetenskap, öfversatta till främmande språk och införda i utländska tekniska tidskrifter. De sista åren af sin lefnad utgaf han *Metallurgiska anteckningar* (1863—69), i hvilka han redogör för förbättringar i de olika metallernas tillgodogörande samt meddelar historiska notiser om de grufvor och bergslager, där han haft anställning. — Gift 1826 med *Karolina Jakobina Blix*, f. 1795 18/8 i Göteborg, död på Berga 1860 7/1. Barn: *Maria Cecilia Augusta*, född i Sala 1829 19/6, † 1897 13/3 — *Karolina Elisabet*, f. 1831 12/5 i Sala, gift med kommendören vid flottan G. E. Ulff, änka 1912 — *Karl Gustaf*, f. i Sala 1833 13/4, kapten vid flottan; framstående jordbrukare, gift 1863 med Luitgard Adelaide Amelie Christerson — *Ingeborg Johanna*, f. i Sala 1835 27/4, gift 1857 med grosshandl. J. Fredrik Wikström, änka 1879, innehar bokhandel i Valdemarsvik[1]).

Bredberg var inte blott skicklig utan också energisk. Snart visste han hur landet låg. Många af de mera betydande bergsmännen beklagade förlusten af privilegierna, men voro benägna att fritt gripa sig an med grufvan. Redan 1837 förklarade sig ägarne till 80 fjärdeparter villiga att ingå bolag för fortsättning af koppargrufvornas bearbetande. Dessa arrenderades af Bergslaget. Vid Bergsrättens sammanträde den 1 maj 1838 fastställdes arrendevillkoren. Öfverlåtelsen skedde den 25 juni och bolagets första sammanträde hölls under bergmästarens ordförandeskap den 25 juli. Här bestämdes om ny konstbyggnads uppförande för att kunna tömma så väl *Bondeschaktet* som *Gustafs* schakt. 1839 i sept. var konsten i verksamhet. Bondsänkningen tömdes först och

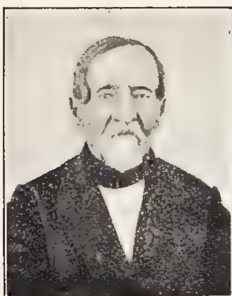
---

[1]) Uppgifterna stödja sig på Nord. Familjebok samt skriftliga meddelanden af fru Ingeborg Wikström, f. Bredberg.

där påträffades genast en malmfyndighet. Kort därefter en annan dylik i Mötorten i Gustafs schakt.

Kopparbolaget indelades i 64 delar. Vid dess allm. sammankomst den 30 nov. 1841 voro delägarne däri följande:

H. E. grefve *A. G. Mörners* sterbhus	5	delar
Brukspatron *E. Cederborgh*	6	»
Krokfors bolags intressenter	8	»
Brukspatron *J. N. Ericsson*	9	»
» *P. I. Lundbom*	4	»
Friherre *Carl Carlsson Bonde*	2	»
Mekanikus *Johan Holmgren*	2	»
Postmäst. *P. A. Carlberg*	3	»
Brukspatron *Claes Carlberg*	4	»
Nämndeman *J. Adler*	2	»
Bergsfogden *A. Vestling*	2 1/2	»
Nämndeman *J. Kronberg*	2	»
Bergssexman *E. Hindersson*, Brusala	1	»
» *Erik Mattsson*, Stråtgården	1	»
» *Erik Jansson*, Stennäs	1/2	»
» *Jan Israelsson*, Viken	1	»
» *Jan Jansson*, Ö. Born	1	»
» *Eric Jansson*, Björkberget	1	»
Länsman *P. F. Floding*	1	»
Landtmät. *L. J. Edberg*	1	»
Bergsm. *Fr. Andersson*	1	»
» *Jöns Larsson*	1	»
» *Björklund*	1	»
» *Lars Samuelsson*	2	delar
» *Erik Nilssons* änka	1	»
» *Erik Ersson Vibom*	1	»
Summa	64	delar

P. I. Lundbom.
* 1791, † 1867.

Disponent i det nya bolaget blef brukspatron *P. I. Lundbom.* Malmens smältning gjordes för gemensam räkning, kopparns realisering likaså. För kopparsmältningen beslöts använda den enda inom socknen ännu befintliga hytta[1]), som underhölls af sina ägare, bröderna Erik och Jan Jansson i Östra Born, hvilka ännu fortsatte med kopparsmältningen. Användande malm som de fingo, dels af kvarlefvor efter senare brytningar i Ljusnarsberg, dels genom inköp från Linde.

1841 uppfördes en ny kopparhytta med högugn för sulu och råkopparsmältning samt garhärd på samma plats, där redan 1628 på Louis de Geers förslag det första kopparsmältverket inom denna bergslag byggdes. En eftergift af tionden under 12 års tid beviljades genom k. brefvet 1842 $^{25}/_{1}$.

Arbetet lyckades öfver förväntan väl. Man kom snart underfund med, att gamla koppargrufvan för tidigt lämnats öde. Man trängde här ned ända till djupaste arbetsrummet, *Gustaf Adolf* kalladt, högt i tak utan band och pelare, brutet medelst tillmakning. Här befriades bottnen från en myckenhet brännberg. I *Laxtjärnsberget* $^{1}/_{8}$ mil från kyrkan bearbetades en fyndighet. *Yxsjögrufvan*, som legat nere sedan 1760-talet, började bearbetas. Samt *Kvarnåsegrufvan*, 400 famnar S. O. från Yxsjöfältet. *Clasbacksgrufran*, $^{1}/_{4}$ mil n. om Ställdals hytta, upptogs från ödemål m. fl.

---

[1]) En lågugn af 5 fots höjd öfver forman. Denna ugn användes ännu 1866 för malm från Hånsbergs och Perragrufvorna.

1859 hade gamla Ljusnarsbergsgrufvan att uppvisa en så vacker malmbrytning att dess make troligen aldrig förekommit i detta fält. Kvantiteten malm var lika stor ungefär som kvantiteten gråberg. 1860 uppvisar 2,272 centner garkoppar af 42,996 cent. malm: den största och vackraste malmbrytning sedan 1646[1]).

Yxsjö grufva.

1863 den 1 maj upphörde arrendekontraktet med Bergslaget, som nu öfvertog kopparverket i sin helhet mot ersättning till arrendatorerna för af dem gjorda påkostningar. Första vinstutdelningen gafs 1842 och belöpte sig till 100 Rdr B. på hvarje lott, året därpå utdelades 200 Rdr B. Under åren 1857—62 voro årsut-

[1]) Koppartillverkningen nådde sin höjdpunkt under åren 1646 och 1648 och uppgick då till öfver 800 Skp. Storgrufvan, den enda som då bröts, var den andra i riket.

delningarna ganska betydande och varierade mellan 1,000 och 1,600 Rdr Rmt på hvarje lott.

Från och med 1846 lades Lindes och Ramsbergs bergslager jämte socknarne Glanshammar och Fellingsbro till Nya Kopparbergs bergmästaredistrikt[1]). Bredberg sökte och fick nådigt afsked från bergmästarebefattningen 1849 och efterträddes af *A. F. Baer.*

Adolf Fredrik Baer, af en gammal livländsk köpmannasläkt, föddes i Finland på Kaistaniemi gård 1807 24/5. 1822 stud. vid universitetet i Åbo; 1824 vid universitetet i Uppsala, där inskrifven i Norrlands nation; 1829 29/5 svensk medborgare, hofrättsexamen s. å., bergsexamen 1833 11/6. Geschworner i Väster- och Norrbottens bergmäst.-döme 1836 25/7, geschw. i Nora och Lindes samt Nya Kopparbergs bergmästaredöme 1841 14/1; t. f. bergmästare i s. bergmästaredöme 1845; bergmästare därsammastädes 1850. R. V. O. 1868, afsked 1878 8/2, död 1882 19/1 på Frasers villa vid Motala, begrafven å Ljusnarsbergs kyrkogård — Gift 1839 31/7 i Piteå med *Anna Sofia Plageman*, f. 1813 17/11 i Stockholm och hade med henne 12 barn: *Anna Ottiliana Fredrika*, f. 1840 22/6 i Piteå — *Aline Adolfine Sofie*, f. 1841 30/11 Nora — *Karl Fredrik Emil*, f. 1843, öfverjägmästare — *Adolf Otto Helmer*, f. 1845 25/1 i Nora död s. å. — *Oskar Alfred Kasimir*, f. 1846, bergsingeniör — *Elina Charlotta*, f. 1848 1/2 i Linde † ibm. — *Axel Eugen Valdemar*, f. 1849 3/3 i Linde † där 1856 24/4 — *Ernst Adolf Gunnar*, f. 1851 1/2 i Linde, mogenhetsex. i Örebro 1871 † 1875 1/6 i Helsingborg, begrafven i Ljusnarsberg — *Ellen Charlotta Adéle*, f. 1853 22/2 i Linde † 1872 24/6 i Visby, berafven i Ljusnarsberg — *Arvid Otto Emil*, f. 1854 6/4 i Linde apotekare, † 1901 21/9 i Byske — *Axel Emanuel*, f. 1856 2/9 i Linde, † 1876 3/11 på Stora Gården, begrafven i Ljusnarsberg — *Hanna Maria*, f. 1858 23/8 på Stora Gården, begrafven i Ljusnarsberg[2]).

Huru det på den tiden gick till att blifva »konstsmed» vid grufvan framgår af nedanstående:

---

[1]) K. brefvet den 13 juni 1846.

[2]) Uppgifterna hämtade ur *Ny svensk släktbok* af Karl Leijonhufvud. Stockholm 1906.

Constitutorial. Som vid återbesättandet af den efter Johan Ekman ledig blefne Konst-Smeds-befattning, i tanka kommit Smeden Jan Persson i Rosendahl i anseende till dess ådagalagde wählförhållande, alltså warder Han, Jan Persson, i kraft af detta Bergmästare-Embetets med Kongl. Maj:ts och Rikets Högloflige Bergscollegii bifall utfärdade Constitutorial, härmed förordnad, att enligt träffad öfverenkommelse med Ljusnarsbergs Kopparwerks Bolag, tills widare wara Konst-Smed i Nya Kopparbergs Bergslag, hvarunder Han hafver att åtnjuta den lön och öfriga förmåner samma tjenst tillkomma.

Till yttermera wisso hafver jag detta med egen hand underskrifvit med Nya Kopparbergs Bergmästaredömes och mitt eget sigill bekräftadt.

Lindesberg den 15 maji 1849.

På Bergmästare-Embetets wägnar:
A. F. Baer.

Lösen och chartering : 26 sk.
Charta sigilata . . . . 46 sk.
S:ma En R. 24 sk. B:o

Vi meddela här enligt Bredberg en öfversikt af koppartillverkningen för åren 1654—1860:

Åren	1654—1660	tillverkades	1,666	skeppund
»	1661—1670	»	3,650	»
»	1671—1680	»	1,878	»
»	1681—1690	»	1,087	»
»	1691—1700	»	2,045	»
»	1701—1710	»	1,810	»
»	1711—1720	»	2,109	»
»	1721—1730	»	1,709	»
»	1731—1740	»	3,328	»
»	1741—1750	»	2,810	»
»	1751—1760	»	1,807	»
»	1761—1770	»	1,201	»
»	1771—1780	»	1,029	»
»	1781—1790	»	1,635	»
»	1791—1800	»	924	»

Åren	1801—1810	tillverkades	597	skeppund
»	1811—1820	»	463	»
»	1821—1830	»	248	»
»	1831—1840	»	173	»
»	1841—1850	»	1,699	»
»	1851—1860	»	4,378	»
		Summa	36,246	skeppund

Då vi nu säga farväl till koppargrufvorna, kan det vara i sin ordning att omnämna antalet, så vidt kändt är, af de offer i människolif som de kräft. I Gammelgrufvan omkommo under åren 1636—1700: 20 personer; 1700—1800: 15 personer. I Finngrufvan omkommo 1738—1801: 12 personer. I Tyskgrufvan omkommo 1735: 1 och 1739: 1; i Rålamb 2 på 1760-talet; i Silfverhyttgrufvan 1761: 1 och i Funkgrufvan i Kristtjärnsberget samma år 1.

* * *

I början af 1830-talet bodde vid Narfgården i Ljusnarsberg ett ungt äkta par. Mannen var e. o. prästman, hit missiverad vid sin prästvigning i dec. 1824 till past.-adjunkt hos sin styffader, kyrkoh. Anders Östmark. Modern, som ännu lefde, blef såsom änka efter kyrkoherden i Svedvi Gustaf Westholm gift med Östmark. Hennes son, *Johan Daniel Westholm,* tycks ha varit ett lyckans skötebarn, i ty att han blef gift med Sara Margreta, dotter af Laxbropatronen Niklas Ericsson, »den förmögnaste bergsmannen i socknen», som gaf icke blott sin dotter åt Daniel utan äfven Narfgården tlll boställe, ett parti som rent ekonomiskt sedt torde ha varit förmånligare än det, som styffadern gjorde, då han, efter sin afflyttning till Ål och efter första hustruns död 1836,

ingick äktenskap med en allmogedotter från Orrtjärnsborn, Maria Katrina Jansson.

Redan 1833 flyttade Johan Daniel med sin hustru till Västerås, där han blef 2:dre komminister. Äfven där liksom förut i Ljusnarsberg tillvann han sig varma sympatier för sitt blida älskliga väsen, hvarför Ljusnarsbergarne gärna ville återbörda honom. Detta lyckades först 1839, då han återvände till orten såsom kyrkoherde.

Östmarks närmaste efterträdare, Godenius, väckte helt visst bland en hel del församlingsbor stora förhoppningar vid sitt tillräde. Vi erinra oss från det föregående att en »medicinsk klockare» lekte i hågen på många. Nu uppenbarade sig i *Gustaf Godenii* skepnad en medicinsk kyrkoherde. G. hade efter 2 års studier vid Medico-Cirurg. Institutet i Stockholm blifvit kirurg.-kandidat 1815 och sedan som skollärare och klockarepräst i Mora haft tillfälle att pröfva sina medicinska kunskaper på ett vidsträckt område. Han blef snart sagdt hela öfre Dalarnes läkare i en ort, där provinsialläkaren hade ett distrikt af 30 kvadratmils utsträckning med en folkmängd af 72 tusen personer. Här i Ljusnarsberg hade han tillfälle att fortsätta praktiken äfven om folkmängden inskränkte sig till 5 $^1/_2$ tusen[1]).

Organist och klockare vid denna tid var Sohlfelt, hvilken 1832 efterträdde den olycklige Styrlund och afflyttade 1840.

Godenius hade det namnet om sig att han var en praktisk man med förmåga att reda och ordna. Här ställdes hans talang i detta stycke på grof. Sedan flera

---

[1]) Utgjorde 1840: 5,600 personer fördelade på 897 hushåll.

Gustaf Godenius.

år tillbaka pågick strid om ett skolhusbygge eller lokal för Lankasterskolan, som flyttade än hit och än dit, för närvarande inrymd hos bergssexman Joh. Adler vid Myrbo. Godenius gjorde upprepade föreställningar om nödvändigheten af att skaffa lämplig lokal. Stämmor höllos den ena efter den andra. Klagomål anfördes öfver beslut som fattats. Till sist väcktes process. Bergsmän och bönder kunde omöjligen enas. Då ansåg G. det visst vara lönlöst att vidare arbeta för saken. Han tog sitt parti och sökte annan plats, nämligen Gustafs i Dalarne, där han stannade till sin död 1865. Antagligt är också att han fann det ansträngande att resa omkring på sjukbesök i den vidsträckta församlingen.

Koleraåret 1834 ställde Ljusnarsberg »inför faran»[1]), men sjukdomen fann intet insteg.

Westholm kom tillbaka som kyrkoherde, men stannade endast två år på platsen. Kanske att äfven han fann det för stretigt att förena de stridiga viljorna. Borde annars ha haft svärfadern på sin sida[2]).

---

[1]) Se uppsatsen med denna titel.

[2]) W. dog såsom kyrkoherde i By 1879. I sitt äktenskap med Elisab. Margreta Ericsson efterlämnade han s. *Gustaf Alfred*, kyrkoh. i V. Färnebo, f. 1832 — s. Henrik *Johan* Nikolaus, f. 1833, landtbrukare, bruksäg., bor på Laxbro i Ljusnarsberg — d. *Maria* Amalia Charlotta, gift med lektor P. J. Sundsten i Falun — d. *Berna* Karolina, f. 1842, † ogift.

Efter Westholm kom *Johan Alexander Söderberg.* Denne tycks i början ha haft bättre framgång, atminstone hvad skolväsendet beträffar. 1842 års stadga fick nu tillämpas, till stöd för dem, som ville något uträtta. Första spåret af hennes inverkan är att skolstyrelse tillsattes den 3 jan. 1843, bestående af 18 ledamöter, ett antal som 1846 nedsattes till 6, utom ordföranden. Bland dessa invaldes nu såsom ledamot grefve H. S. Mörner.

Gustaf Nederdahl.

Per Albrekt Palmær.

Efter Sohlberg valdes till klockare och organist 1840 $^{17}/_{5}$ *C. J. Hellström,* med 12 röster. Han flyttade till Linde 1842. Samma år den $^{20}/_{3}$ valdes organisten i Sorunda, *Gustaf Nederdahl,* född i Nora 1810 $^{6}/_{10}$, till samma syssla. Denne innehade tjänsten till sin död 1867.

Efterträddes 1867 $^{8}/_{12}$ af *Per Albrekt Palmær,* klockare, organist och folkskollärare. Född 1839 $^{4}/_{11}$ i Klockrike i Östergötland. Hitkom från Torp i Norrland († 1914 $^{10}/_{5}$). Hans originella personlighet torde ännu vara i friskt minne. Om hans goda hjärtelag vittnar en donation till Ljusnarsbergs församling å 20,000 kronor. Lät uppbygga grafkapellet på gamla kyrkogården.

Ernst Lennart Hammarström.

Kyrkoherde Söderbergs eftermäle i församlingen är icke godt. Han skulle på grund af den begåfning han ägde ha kunnat uträtta icke så litet till församlingens båtnad; men förföll allt mer och mer i dryckenskap, så att han de sista 12 åren af sin tjänstetid åtnjöt *vacatio ebrietatis.*

Lyckligtvis hade församlingen under denna långa ledighetstid tillfälle att pröfva en god prästerlig kraft i komministern på stället, *Ernst Lennart Hammarström*, som under de 13 åren var v. pastor och efter deras slut såsom ende sökanden blef utan prof och val kyrkoherde 1878. I tio år höll han ut med tjänsten, men förbrukade under trägen kräfvande tjänstgöring sina krafter i förtid († 1889 $^{5}/_{4}$).

År 1888 den 20—22 juli *visiterades* församlingen af biskop Gottfred Billing, då bland andra frågor dryftades den om kyrkans restaurering — en sak som nu öfverläts åt komministern såsom v. pastor att ordna med. Restaureringen blef verkligen af och påbörjades våren 1891 och afslöts på eftersommaren 1892. Kyrkan invigdes den 11 sept. s. å. under stort tillopp af folk. Många fingo stanna utanför. Kyrkoherden *Joh. Magnus Enhörning*[1]), Hammarströms efterträdare sedan 1 maj 1890,

[1]) *J. M. Enhörning* född i Knista af Strängnäs stift 1849 $^{11}/_{11}$. Efter studier i Arboga och Örebro student i Uppsala ht. 1869. Efter aflagda teol. examina samt pastoralexamen komminister i Kila 1877, regementspastor vid Västmanlands regemente 1881, kyrkoherde i Hellefors 1883, i Ljusnarsberg 1889 $^{23}/_{10}$, kontr.-prost i Nora kontrakt 1897 samt sedan 1907 kyrkoherde i Söderbärke. L. W. O. 1905.

höll invigningstalet och komministern Karl Hult predikade öfver dagens högmässotext Luk. 10: 23—37.

1893 den 6 mars, en måndag firades det 300-åriga minnet af Uppsala mötes beslut i Ljusnarsbergs kyrka under verklig högtidsstämning med tal, predikningar och sång. Högtidstalet hölls af komminister Hult[1]) öfver ämnet: »*Uppsala mötes beslut — ett fädernas testamente till oss deras barn*[2]).

1894 den 29 juli firades »barnens dag» i Kopparberg. Det gällde att visa det unga släktet kyrkan i hennes förnyade gestalt. Och de kommo barnen, man såg dem öfver allt i större och mindre flockar tåga upp till helgedomen. De kommo till fullt ett tusental och fyllde med sina ledare hela templet. Pastor Ahlgren från Grängesberg höll högtidstalet och efter samlingen i kyrkan bjödos barnen på mjölk och bröd i skolhuset samt kakor och karameller. Äfven utdelades till alla ett vykort af kyrkan. På aftonen fingo barnen från Hörken och trakten däromkring resa med extra tåg, tack vare direktör John Johnssons välvilja och frikostighet. Det blef ett stort jubel.

Vi nämnde pastor Ahlgren, väl bekant i Ljusnarsberg från den tid han var förste grufpredikanten i ka-

---

[1]) *Karl Aug. Hult* af allmogesläkt kommen, född i Badelunda på den historiskt ryktbara åsen 1851 5/10. Föräldrar: Joh. Fredrik Hult bördig från Nerikes Kil och Anna Charlotta Utterström från Badelunda. Efter studier i Västerås student i Uppsala ht. 1872, läste först på graden, men måste af brist på medel slå in på den billigare teol. vägen. Efter tjänstgöring vid läroverket i Falun samt privat undervisning afslutades studierna i Uppsala 1878. Komminister i Ramnäs-Sura 1880 28/6 tilltr. 83, i Ljusnarsberg efter C. A. Svensson 1887 5/3 tilltr. 1888. Befordrad till kyrkoherde i Skultuna 1897 19/6 tilltr. 98, kyrkoherde i Säter 1905 24/3. tilltr. 06. L. N. O. 1914, prost i St Tuna kontrakt 1917 1/5.

[2]) Ingår i skriften *Jubelåret 1893* af Karl Hult, utg. af samfundet Pro fide et christianismo 1893.

pellaget Grängesberg-Hörken. Detta bildades 1892 men genom k. brefvet 1904 den 29 juli blefvo kapelldelarne skilda åt, så att de nu bilda hvar sitt kapell. Hörkens kapellförsamling med egen präst omfattar norra delen af Ljusnarsberg, till ytinnehållet 66,571 har, och med en folkmängd (1910) af 2,186 personer. Därigenom har folkmängden i Ljusnarsberg nedgått till inemot 9,000 personer och arbetet för de två prästerna i väsentlig mån lindrats. Men ännu saknar Hörken sin kyrka och vi, som voro med på 1890-talet och samlade medel till kapellkyrkan, undra just hur länge det skall dröja innan helgedomen blir färdig.

De nya kommunallagarnes tillämpning från och med år 1863 åstadkom här i Ljusnarsberg likasom på andra ställen att den kommunala utvecklingen leddes in på delvis nya banor eller gled fram på 2 paralella linier, den kyrkliga och den borgerliga. Kyrkoherden i spetsen för kyrkostämman och de kyrkliga organen blef icke längre den dominerande faktorn; kommunalstämman med dess ordförande jämte kommunalnämnd och fattigvårdsstyrelse blef den bestämmande i frågor af rent ekonomisk art, eller som det heter, hushållsangelägenheter. Förste ordföranden i Ljusnarsbergs kommunalstämma och nämnd blef den högt aktade disponenten för Krokfors bolag, *Per August Carlberg*, ortens förste postmästare, sedan postkontor här inrättats 1835 vid Abrahamsgård. Carlbergs efterträdare såsom stämmans ordförande på 1880-talet var grefve *H. S. Mörner* samt på 1890-talet bruksdisponenten *Per Magnus Carlberg*, en mönstergill ordförande enligt allas mening, som haft tillfälle att pröfva hans förmåga att föra klubban och affatta besluten: lugn,

klartänkt, opartisk, respektgifvande. Samtidigt med C. var kassören *Oskar Appel* en längre tid ordförande i kommunalnämnden.

Vi kunna icke ens till sina hufvuddrag uppvisa den utveckling Ljusnarsbergs kommun genomgått från 1860-talet till seklets slut. Därtill äro vi för litet insatta i akterna. Det vore för resten att föregripa hvad längre fram i boken kommer att utvecklas i särskilda uppsatser, t. ex. om fattigvård, kommunikationer m. m. En sak kunna vi emellertid icke gärna förbigå af det skäl att det kunde se ut som brist på takt eller vett. Samhällets *hufvudort* bör väl ha sitt omnämnande, jag menar hvad som nu går under benämningen **Kopparbergs köping.** Den gamla kyrkbyn heter icke längre by, den har vunnit högre värdighet och blifvit egen kommun, skild från det större samhället i kommunalt afseende samt med eget skolväsen. Huru denna förändring gått till blefve för vidlyftigt att omtala. Köpingsrättigheterna förskrifva sig från 1908 och befinna sig sålunda ett stycke bortom sekelskiftet och höra strängt taget icke till denna öfversikt. Men då förberedelserna för köpingssaken gå ett bra stycke tillbaka in på 1890-talet kunna vi icke undgå att åtminstone med några ord beröra hufvudstaden i Ljusnarsberg.

Kopparbergs köping innesluter ett område af 1,75 kv.-kilometer och räknade 1910: 1,604 invånare. Orsaken till dess uppsving på senare tid ligger icke blott i Bergslagens tillväxt i allmänhet, som gjort en sådan afsöndring möjlig, utan särskildt i tillkomsten af Frövi—Ludvika järnväg i början af 1870-talet, som befästade byns ställning såsom hufvudpunkt för Nya Kopparbergs bergslag och framkallade en betydande folkökning. Medan byn 1862 räknade endast 583 invånare, hade anta-

let vid slutet af 1870-talet stigit till 1,000. Taxeringsvärdet å fastigheter uppgick 1911 till 1,987,600 kr., hvaraf för jordbruksfastighet 242,800 kr.

Här finnas 3 bankkontor, 2 hotell, ett 30-tal större och mindre handelsaffärer. Köpingen har egen vattenledning och eget elektricitetsverk. Frövi—Ludvika järnväg äger fastigheten Björklund m. m., taxeringsv. 128,000 kr. samt en järnvägsverkstad. Industrien representeras af denna samt 2 mek. verkstäder och en hagelfabrik samt 2 metallvarufabriker.

Uppsvinget är obestridligt. Man märker det bäst, när man efter någon tids bortovaro kommer tillbaka och då till sin öfverraskning trampar stenlagd gata, där det förut verkligen var svårt att taga sig fram i mörker och smuts. En promenad uppåt stora gatan från järnvägsstationen gör en stolt i hågen. Man tycker sig nästan vara i en storstad.

Hvad kunna vi säga mer?

Bergmästarebostället Stora gården under A. F. Baers tid.

Kyrkoherdar och bergmästare i Ljusnarsberg.

1635—1880.

1. Petrus Olai .. .. 1635—1655
2. Kristoffer Rattkind .. .. 1656—1663
3. Nils Krook .. .. 1663—1669
4. Erik Gussarvius .. .. 1670—1686
5. Simon Bjurbeck .. .. 1688—1697
6. Johan Fellenius.. .. .. 1698—1719
7. Petrus Lundius.. .. .. 1720—1747
8. Isak Isaksson .. .. 1748—1760
9. Johan Netzel.. .. .. 1762—1767
10. Johan Morelius . .. . 1768—1789
11. Johan Lindberg.. .. .. 1790—1797
12. Erik Hammarström .. .. 1800—1813
13. Anders Östmark .. .. 1816—1830
14. Gustaf Godenius .. .. 1830—1839
15. J. Daniel Westholm.. .. .. .. 1839—1841
16. Joh. Alexander Söderberg .. 1841—1877
17. Ernst Lennart Hammarström 1878—1889

1. Harald Olufsson .. .. 1637—1650
2. Hans Filip Lybecker .. .. .. 1650—1656
3. Gerdt Polman .. .. 1656—1662
4. Otto Lybecker .. .. 1663—1673
5. Jonas Snack .. . . 1673—1681
6. Bastian Geijer .. .. 1681—1688
7. Erik Odhelius .. .. 1688—1691
8. Daniel Svedberg .. .. 1691—1719
9. Hans Fil. Lybecker d. y. .. 1719—1737
10. Detlof Heike.. .. .. 1737—1758
11. Lars Harmens .. .. 1759—1760
12. Erik Odelstjerna .. .. 1761—1800
13. Erik Tunelius .. .. 1800—1802
14. Elias Noræus.. .. .. 1803—1820
15. Gustaf Nauclér .. .. 1821—1835
16. Bengt Gustaf Bredberg.. .. .. 1836—1849
17. Adolf Fredrik Baer (den sista bergmästaren i Kopparberg).. 1850—1878

2.

Odlingens utbredning: folket, dess karaktär, seder och bruk

m. m.

LIUSNARS KOPPARBERGS SIGNET 1640

Utsikt från Finngrufvan.

A. Odlingens utbredning eller historik öfver Ljusnarsbergs bebyggande.

När prosten *Drivius* från Arboga var uppe vid Björken 1629 för att se, hvad lägenhet där kunde vara att uppbygga ett kapell, sporde han, att för 30 år tillbaka bodde ingen där i trakten. Äfvenså fick han höra, att man påträffat en gammal koppargrufva och därhos en 10 lass malm såsom ock ett hytteställe, »knoster och kopparnasar»[1]), hvaraf man kunde förnimma, att där fordomdags hade varit kopparbruk. Äfven hade man påträffat gamla kolmilor, där stora furuträd voro vidväxta, nedfallna och förruttnade. Ingen hade

[1]) »*Kopparnas* kallas vid rostbruk en af trottsten och halfsmält verk sammangyttrad massa eller klump, som stannar kvar på härdens botten samt uttages och förvaras för att användas vid nästa rostbruk.» S. Rinman, Bergverks-Lexikon.

dock någon kunskap om, hvad orsaken kunde vara till kopparbrukets upphörande, antingen någon stor död eller oymnighet. Emellertid har denna berättelse framkallat den gissningen, att Ljusnarsberg varit bebygdt långt före 1600-talets början, men blifvit ödelagdt genom digerdöden. Ett grufförsök och ett hyttställe tala dock i och för sig icke mycket för *hela* traktens odling. Snarare tyder allt därpå, att den egentliga odlingen tog sin början först sedan koppargrufvan upptäcktes 1624. Väl funnos förut finska nybyggen uppe vid Hörksjöarne, äfvensom vid Ljusnarn; ett och annat skattlagdt hemman förekom också, såsom *Rickenstorp* i norr och *Rälln* i söder samt *Salbo,* hvars tillvaro kan spåras långt tillbaka på 1500-talet. Men först 1629 se vi ett antal af omkring 40 besutne män från *Rälln, Kölsjön, Källtjärn, Holmsjön, Sandsjön, Kloten, Ljusnarn, Vintermossen, Salbo, N. Hörken, Björken, Viken, Sand, S. Björkberg* och *Bruket* sammanträda med prosten Drivius. Odlingen har tagit fart. Af de anförda ställena hörde Salbo, Ljusnarn och Vintermossen till Linde; N. Hörken till Gränge; Kölsjön, Källtjärn, Sandsjön, Holmsjön, Rälln och Viken till Ramsberg. Odelstierna uppger att de första nybyggarne i Lindes finnmark gjort dagsverken vid ett då befintligt kulstöperi i Vikmanshyttan 2 $^{1}/_{2}$ mil från Nya Kopparbergs kyrka.

Då vi nu gå att till sina hufvuddrag teckna odlingens utbredning i Ljusnarsberg, ha vi hufvudsakligen två källor att tillgå, nämligen *Petrus Olai kyrkobok,* ursprungligen en anteckningskladd öfver döda, brudfolk, och dopbarn från åren 1635 $^{3}/_{7}$—55 $^{15}/_{3}$ eller nästan hela den tid P. Olai var pastor i Ljusnarsberg[1]), samt Erik Odel-

[1]) Boken, som en lång tid varit försvunnen, återfanns vid kyrkorestaurationen 1891 bakom ett skåp i gamla sakristian.

stiernas *Bergsjordebok* af år 1870, om hvilken kan läsas å sidan 135 och f. Kyrkboken är mest belysande för den äldsta tiden: Man kan där afläsa skillnaden mellan svenskar och finnar samt upptäcka att invandringen af så väl de ena som andra haft sina centralpunkter, nämligen i *bygdelagen*, som obetydligt ingripit i hvarandra, men koncentriskt utvidgat sig, hvar och en på sitt håll. Bergsjordeboken åter är mest belysande för tiden efter 1650. Här möter oss de enskilda gårdarnas och torpställenas historia allt ifrån deras första uppkomst intill 1781, i korta drag tecknad med hänsyn till ombyte af ägare, utbyte af fjärdeparter, skatteved och dagsverksskyldighet. Det är ett slags *ortlexikon* i bokstafsföljd, där den intresserade kan slå upp den gård, hvars öden han vill lära känna.

Af bygdelagen torde **Ljusnarsbygden** få räknas som den äldsta. Af Drivii visitationsprotokoll framgår, att 1629 för 30 år sedan kom en finne från Värmland, benämnd Henrik, och blef den förste nybyggaren i Ljusnarstrakten. Det var *Henrik Nilsson* vid Ljusnarn. Det heter också om honom: »Mäst alle ther nu bo, ähre hans sööner, mågar och slächtingar». Ljusnarssläkten var således stor. Sammanställes härmed den tradition, som anföres af Odelstierna i jordeboken under Vintermossen, att af sju från Finland öfverkomna bröder har en, *Henrik Werre*, stannat vid Vintermossen, så ligger det antagandet nära till hands, att Ljusnaresläkten (till hvilken Henrik Henriksson Werre mycket väl kan höra) utbredde sig icke blott vid Ljusnarns stränder utan vidare nedåt Salbofall och Vintermossen. Uppgiften att Henrik Nilsson kom från Värmland behöfver icke betyda mer än att den väg, på hvilken han kom, när han var ute och sökte sig en lämplig boningsplats, ledde genom

Värmland. Det är numera väl bekant, att de första finska emigranterna i början på 1580-talet drogo hän till hertig Karls hertigdöme, hvarvid de genom Södermanland och Närke öfver Karlskoga kommo till den Värmländska bergslagen. Men Ljusnarsfinnarne sökte sig äfven boningsplatser ned efter Rällsälfven. Här möttes de af de till Ramsberg hörande Rällsfinnarne. Dessa voro äfven ganska vidtfamnande: en finne från Rälln, Nils Hindersson upptog Björkbro, så kalladt efter den björkträdsbro,

Vid Norrsjön.

som här var slagen öfver älfven på den tid, då allmänna vägen söderifrån upp till Born låg öfver Haraldsgrufvan och Björkbro. — Husmän från Rälln utbredde sig öfver Bredsjöskogen, trakten söder om Stjärnfors, samt vidare uppåt Tapphöjden. Därifrån flyttade Erik Persson Laggare till höjden midt emot på andra sidan Norrsjön (Laggarbo), vid hvars stränder Braxudden, S. Bergsgården och Källbäcken uppstå, samtliga upptagna af finnar.

Af **Hörks- och Aflångsbygderna** är den förra äldst. Upprinnelsen därtill är att söka i ett konung

Karl IX:s tillåtelsebref, dateradt Sölvberg den 16 dec. 1607, enligt hvilket Lasse Jönsson, Henrik Andersson och Per Persson fått lof att upptaga torpställen vid Hörken i Gränge socken. Det torde ock vara Hörksfinnar, som åsyftas i det bref af Karl IX, dateradt Örebro den 16 mars 1606, enligt hvilket Henrik i Ljusnarn på 3 sina grannars vägnar besvärade sig öfver dem vederfaren

Utsikt öfver N. Hörken.

orätt och öfvervåld på de ägor, som de uppröjt, af andra som bodde 2 mil därifrån, det ungefärliga afståndet från Ljusnarsbygden till Hörkarne. Att Hörksfinnarne voro ganska närgångna gent emot Ljusnarsfolket visar den omständigheten, att Simon Hindersson i S. Hörken 1628 sålde sitt torp Björksund nedanför Björkbro och skildt från Sand endast genom älfven, till malmletaren Jakob Urbansson. Han hade köpt torpet af Per Hindersson i S:a Hörken. Dock var det icke egentligen så långt

söderut som Hörksfinnarne utbredde sina pörten utan mera kring själfva sjöarne samt väster ut till Yxsjön, söderut till Brattberg, Ställberg och Kumlan samt hvad Sör Hörkborna angår till Högfors.

Aflångs- och Bredsjöbygden kring sjöarna af samma namn hörde i början till Norrbärke och lades först 1638 till Ljusnarsberg. Den bygden har utvidgat sitt område nedåt Sandsjön och Holmsjön.

Ända till koppargrufvans upptäckt 1624 voro emellertid finnarne så godt som ensamma innehafvare af skogsmarkerna kring Ljusnarsbäckenet, Hörksälfvens dalgång och förgreningar samt sjöarna Hörken, Aflången och Bresjön. Att de voro flitiga uti att svedja framgår af de många namn på »fall» som förekomma, såsom Fallet, Salbofall, Norrfall, Lönnfall, Björkfall, Finnfall, Elgfall och Löffall. På alla sådana ställen har svedjan gått fram, öppnat skogsmarken samt beredt rum för boningsplatser och åkertegar samt löfskog. Äkta finsk är också seden att bygga på höjderna utefter vattendragen. Finnen valde gärna en hög plats ofvan ett kärr, som kunde ge något gräs, eller en sjö, hvars fisk kunde hjälpa till att förbättra afkastningen af svedjebruket. *Engårdsbebyggelse* är det utmärkande för Ljusnarsberg. Nybyggen uppkomma här genom nedsyning och nyröjning, ej genom fäbodsupptagning annat än i ytterst få fall. Så t. ex. uppgifves Ställbergs-Hyttnäs vara fäbod till det Hyttnäs, som låg midt emot Löfnäs på andra sidan älfven.

Hvarifrån invandrarne kommo, är en fråga som självmant framställer sig. Vissa antydningar i kyrkboken gifva åtminstone någon upplysning. *Bottenkarlar*, d. v. s. män från Österbotten förekomma i Bredsjön, N. och S. Hörken, Björkberg, Norrsjön och Rälln. Till samma

trakt hänvisar ock *Kyrolainen* (man från Kyro eller Storkyro i samma landskap). Markus Olsson i Stennäs uppgifves vara från *Tavastland*. Där var också Henrik Mickelssons i Holmsjön svärmoder född, hvilken dog 1650. Per Mårtenssons i Silken hustru var ifrån *Rautalambi*. Detta ligger i nordöstra Tavastland på gränsen till Savolax. Ett par hustrur uppgifvas komna från *Ruovits* i Satakunda. Namnet *Karelainen*, d. v. s. man från Karelen, tillägges en Anders Nilsson från Rälln. Två finntyper kunna urskiljas, tavasten och karelaren: *tavasten* (Hämäläinen) bildar kärnan af finska nationen, bebor Tavastland, Satakunda, Norra Nyland och Södra Österbotten. Denne är groflemmad, axelbred, kortväxt; ansiktet bredlagdt, näsan inböjd, håret vanligen lingult, någon gång brunt, ögonen grå. Till anlagen långtänkt, styfsinnad, tarflig och sträfsam, trög att få igång, men outtröttlig, när han kommit i farten. *Karelaren* åter (Karjelainen) bebor landskapet Karelen, Savolax och Norra Österbotten. Denne är smidigare, smärtare, spensligare, rörligare, lifligare. Mera mörklätt med brunt hår och bruna eller grå ögon. Öppen och mera tillgänglig, men också opålitlig, ostadig och känslig.

Båda typerna ha förekommit samt ända in i senare tid kunnat upptäckas i Ljusnarsberg. En författare, som mycket sysslat med finnarne i Sverige, *Gottlund*, påstår, att de hit inflyttade kommit från Savolax. Därom lär språket bära vittne. Vi ha redan talat om Rautalampi. Men i P. Olai kyrkobok förekommer också Lemo i det egentliga Finland. Alltså Ljusnarsbergsfinnarne kommo både från finska kustlandet, från hjärtat af Finland och från dess östligaste del.

Inga främlingar tyckas de ha varit i förhållande till hvarandra. Så t. ex. blef Anna Påfvelsdotter i Sand gift

med en finne i Silken (Silkesberg), hennes bror med Per Hinderssons dotter i Södra Görken. Anders Nilsson i Björken var gift med en annan dotter till Per Hindersson samt två systrar till honom med två söner till samme man. En dotter från Ljusnarn med en finne från N. Görken o. s. v. Anders Hindersson i Rälln är gudfader till ett oäkta barn i N. Görken och går i borgen för att fadern till barnet skall gifta sig med modern.

Men vi öfvergå till svenskarne[1]). De intogo en stor del af trakten kring Björksjön och Norrsjön samt området kring Bruket, d. v. s. trakten utefter Nedre Hörksälfven ofvan- och nedanom nu varande Kopparbergs köping. Vi kalla denna trakt för **Bruksbygden.** Den upptäckta koppargrufvan utgjorde här dragningskraften; men såsom aflägsen från sjö var denna trakt nästan obesatt. Möjligt att Finnkullen var intagen. Nedåt älfven till funnos icke finnar på närmare håll än Kloten och uppåt icke närmare än vid Sand, Björkbro, Viken och Björkberg. Svenskarne kommo från flera håll, t. ex. från Västergyllen och Småland men mest från gamla Kopparberget. Så förutom Harald Olofsson, bergmästaren, och hans två bröder Johan och Zakarias: Olof Nilsson Fase, Erik Matsson Dunder i Haraldstorp, Bengt Månsson i Stensarf, Erik Matsson i Bergsgården, Erik Eriksson Hök på Heden m. fl. De utbredde sig söder ut till Drängsarf, Heden, Hök- och Narfgårdarne samt Björkäng — på andra sidan älfven upp till Haraldstorp, Moren och Asplund

[1]) Huru fåtaliga de voro vid tiden för prosten Drivii besök 1629 visar en gammal förteckning på dem, som då begärde gudstjänst eller predikant. Här stå finnar från Ramshyttan, Ljusnarn och Björken till ett antal af 28 emot 11 brukskarlar och detta antal (28) skulle säkert ha fördubblats, ifall Hörks- och Aflångsfinnarne varit med.

samt Björgården, Smältarebacken och Södra Dalkarlstorp, vidare ned öfver Backen till Lund, Risån och Bångbro, samt vidare norrut förbi finnarne i Viken, Sundet och Björkberg till Norra Björken, Ö. och V. Born, Svartviken, N. Dalkarlstorp m. fl. ställen.

Om svenskarne från gamla Kopparberget påminna en hel del namn, som öfverflyttats hit från hembygden, såsom *Grufriset, Uddnäs, Bergsgården, Brusala, Born, Heden, Jämtbo, Stensarf* och *Hyttnäs.*

Utsikt vid Björken (Björksjön) i närheten af Sundet.

År 1629 besteg sig gårdarne i Ljusnarsberg till något öfver 30-talet. Sedan intill 1650 har antalet ökats med ett 70-tal. Nu är det Bruksbygden nedåt Norrsjön samt trakten kring Björken, som förtätar sig. De brukande bergsmännen bland svenskarne växa i antal. Att koppargrufvan ger upphof till förökadt mantal beror på malmens dyrbarhet och knapphet, som gjorde det nödvändigt att tränga ned på djupet och utsträcka arbetet äfven till vintertiden. Hyttbruket i närheten bidrog också till befolkningens tillväxt.

1700-talet har att uppvisa ett 50-tal nybyggen.

År 1700 ha äfven de yngre finnbygderna i norr gripit in i hvarandra. En förtätning förmärkes i Ställbergstrakten, kring sjön Kumlan, nedåt Svartviken, vidare uppåt Nya Vägen och N. Finnfall samt Tappen och Dammen. Ökningen i gårdar och lägenheter bestiga sig till bortåt 190.

Under 1700-talet inträdde tydligen en stagnation i den centrala koppargrufvebygden, under det att en påfallande ökning af gårdarnes antal visar sig i gränstrakterna till omgifvande bergslager, särskildt i socknens norra del. Den vid Högfors 1768, vid Hörken 1771 och Ställdalen 1797 började hyttdriften samt Lombergs gruffält bidraga till ökad bebyggelse.

Och därmed äro vi inne på 1800-talet. Nu komma järnvägarne och skapa nya möjligheter för utnyttjande af de naturtillgångar som finnas, dels i skogarna, dels i bergen. En förökad bebyggelse inträder kring de större bruken, enkannerligen Ställdalen och Bångbro. Den 1879 uppförda masugnen vid Stjärnfors upphörde snart och driften öfverflyttades till Ställdalen, där under senare år uppstått en storartad drift för frambringande af järn, trämassa och papper. Detsamma gäller Bångbro. Storindustrien har äfven där fått en centralhärd. Arbetarestugorna ha växt upp kring bruken med rakliniga gator. De kringliggande bergsmanshemmanen inköpas och förvandlas till arbetarebostäder. Hörksälfven har blifvit för liten för kraftbehofvet vid Ställdalen. En kanal och en vattentub förbinda sedan några år tillbaka sjöarna Stora och Lilla Kumlan. Ett 33 meter högt vattenfall på ett par hundra hästkrafter ha därmed skapats. — Nya grufsamhällen ha uppstått vid *Kafveltorp, Ställberg* och *Sköttgrufvan.*

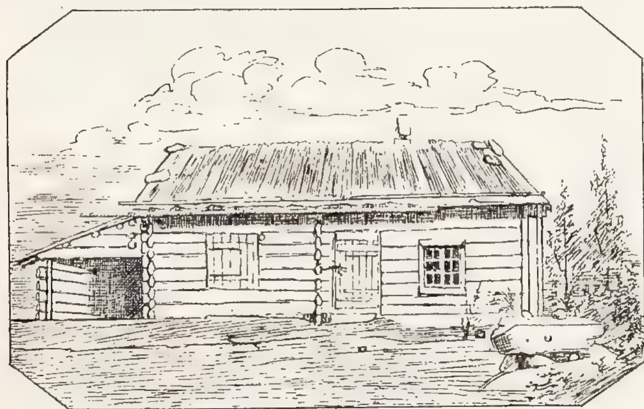
B. Folket, dess karaktär, seder och bruk m. m.

Af föregående framställning framgår, att hufvudparten af de *svenska* nybyggarne i Ljusnarsberg kommo från Gamla Kopparberget. Men nästan alla landskap i Sverige hade lämnat sin anpart. Äfven utlänningar förekommo bland de inflyttade, såsom en och annan tysk och norrman. Ojämförligt största antalet utgjordes dock af *finnar*. Dessa betraktades ej vid tiden för inflyttningen såsom utlänningar. Men olika till språk, lynne och sed med svenskarne samt dessutom hafvande äran af att vara de första, som bröto bygd i Ljusnarsberg, förtjäna de att särskildt tagas i skärskådande.

I.

Att finnar till så stort antal inflyttade till Sverige under slutet af 16:de och förra hälften af 17:de århundradet berodde till stor del på samma orsaker, som nu för tiden drifva många att utvandra: brist och fattigdom i hemmet samt hopp om bättre utkomst i det främmande landet. Härtill kom den särskilda orsaken, att hertig Karl, sedermera Karl IX, lofvade de finnar, som emigrerade, egen jord och skattefrihet för vissa år (van-

ligen 6 år) i öde trakter, där de fritt kunde jaga och fiska och svedja. Det s. k. klubbekriget hade ock härjat mången teg i Finland, där Flemmingarne utöfvade ett hårdt regemente. En och annan missdådare fann äfven för godt att vända sitt fädernesland ryggen och söka skydd i Sveriges skogar.

Finnstuga vid Stångfall.

Alltnog, de kommo i stort antal och nedsatte sig först i hjärtat af *Södermanland*, vidare i flera trakter af Norrland såsom *Medelpad, Ångermanland* och *Hälsingland* samt mer än annorstädes i *Värmland, Dalarne* och *Västerbergslagen.* År 1581 tog denna finska kolonisation sin början och afstannade först vid medlet af drottning Kristinas regering[1]).

Af Ljusnarsbergsfinnarne hade en del kommit från Värmland, men större delen direkt från Finland. Det är bevisligt att Hörksfinnarne äro äldre än så väl öfriga Gran-

[1]) Flera här och längre fram meddelade uppgifter om finnarne äro hämtade ur ett arbete »Finnarne i Mellersta Sverige» af Petrus Nordman. Helsingfors 1888.

gärdesfinnar som Säfsfinnarne. Först 1621 utfärdades kungl. bref för de finnar, som bosatte sig i Skattlösberget i Grangärde och Säfsen blef befolkad först i drottning Kristinas tid. Hörksborna äro däremot kända redan 1607 af det kungl. bref, som då utfärdades, och kallas *nyfinnar*, antagligen till skillnad från de ännu äldre Värmlandsfinnarne.

De inflyttade betraktades såsom kronotorpare och voro i början ålagda att svedja; men snart yppade sig klagomål, att de utödde skogarne. Landshöfdingen öfver Nerike, *Gustaf Lejonhufvud*, lät därför inkalla finnarne med deras inhyseshjon till Örebro landsting 1635 för att utvälja de bästa till nybyggare å ödeshemman, »låtande det öfriga lösa parti till straff för deras otillbörliga akter i grufvorna på egen kost i en månad eller två arbeta och sedan ur landet förvisas».

Sedan bruk blifvit anlaggda på de orter, där de nedsatt sig, blefvo finnarne förhatliga i bruksägarnes ögon och illa utmålade inför regeringen såsom skogsförödare. I en resolution af den 22 juni 1641 förordnades, att landshöfdingen *Karl Bonde* skulle låta uppbränna finnarnes kojor och hus och dem deras säd, så snart den blef mogen, antingen afhända eller fråntaga eller ock i lika måtto uppbränna, på det de skulle nödgas fly utur skogarne af brist på deras lifsuppehälle. Sådana påbud utgingo åt flera håll. Af det äldsta bevarade domboksprotokoll för Grythytte tingslag framgår, att bergmästaren »tillsade allmogen om höga öfverhetens vilja och befallning att (för) alla finnar eller torpare, som intet hvarken brukade bergsbruk eller åker och äng, skola deras hus och råg uppbrännas»[1]).

---

[1]) P. Nordman sid. 52.

Skogsordningen af 1647 stadgar, att om finnarnes byggnader funnos vara hinderliga för bergverken, skulle de rifvas och, om de annorstädes byggde utan tillstånd, skulle de fängslas och mista allt hvad i deras ägo var. Detsamma upprepades i 1664 års skogsordning, där bönderna blifva vid lifsstraff (galgen) förbjudna att låta någon finne bygga och bo på deras ägor; en stränghet, som Nordman vill förklara däraf, att antagligen en och annan bonde gick i kompani med en finne samt mot andel i afkastningen lofvade att hemlighålla dennes svedjande Härmed må vara hur som helst, säkert är, att finnarne flerstädes blefvo strängt och orättvist behandlade. Äfven från Ljusnarsberg och dess närhet förspörjes ett och annat klagoljud. Utskickade från Gränge foro till Stockholm 1641 och förklarade, att de med konung Gustaf II Adolfs och landshöfdingens tillstånd upptagit torp, som blifvit skattlaggda, samt därpå nedlagt mycket arbete, och som de ej fällt mera skog än hvad behofvet varit för upptagande af torp, anhöllo de om beskydd. Äfven den »fattiga, skattskyldiga, finska nation uti Ljusnarns finnmark» kom med en böneskrift till drottning Kristina. Däri framhölls, att den gode »herren» Karl Bonde hade för några år sedan för deras välförhållande och brukets förkofran tillåtit hvarje bonde att årligen hugga ett fall om ett halft tunnlands vidd; men sedan den nådiga drottningen låtit stränga mandater utgå mot stor vedhuggning, hade de blifvit bötfälda för 5 års fall, hvilka dock blifvit uppgifna vara dubbelt så stora mot hvad de voro. Anhöllo därför att befrias från böterna[1]).

---

[1]) P. Nordman, sid. 54.

»Högt i skogen låg det ringa torpet,
djupt i ödemarken, långt från vägen».

Dessa skaldens ord äga sin tillämpning på de första finska nybyggarnes bostäder. Vanligtvis lågo dessa högt uppe på en bergås eller backe, men på samma gång djupt in i ödemarken, långt ifrån allfarvägen. Liksom Rom icke byggdes på en dag, så icke heller finntorpet. Beväpnad med en yxa och en lodbössa samt försedd med ett helt obetydligt sädesförråd, så mycket kanske som kunde rymmas i en näfverdosa, kom den finske nybyggaren tlll den plats i ödemarken, där han ansåg lämpligt att slå sig ned. Till en början uppfördes en slags kåta af mot hvarandra lutade tall eller granspiror, med öppning öfverst för röken och med dörr åt sydsidan. Någon brödföda kom i början icke i fråga; nybyggaren nöjde sig med hvad jakten och fisket kunde inbringa honom. Vanligen var han god skytt. Jakten på större villebråd, såsom björn och älg, skedde med kula eller spjut. Kulor och hagel tillverkade skytten själf.

Så gick en tid. Ödemarken hördes genljuda af kraftiga yxhugg; den första *svedjan* fälldes, hvilket skedde om hösten. Följande högsommar afbrändes fallet och därefter såddes rågen utan plöjning. Möjligt, att man uppåtade jorden med tillhjälp af en afkvistad granruska, på hvilken man låtit några grenstumpar kvarsitta. Detta var urbilden till den än i dag brukliga *finnplogen*. Var lyckan god kunde man af den utsådda säden få ända till 50:de kornet. — Dylika svedjor upptogos sedan årligen, ofta på långt afstånd från bostället. Den närmast gården belägna svedjan förvandlades så småningom och efter mycken möda till odlad mark, där korn och hafre såddes.

Kåtan aflöstes snart af *pörtet* eller *rökstugen*, som till en början var afsedd för flera ändamål: hon skulle

Finnplog i Ljusnarsberg.

tjänstgöra som bostad, badstuga och torkria. Först sedan nybyggaren blifvit mera försigkommen, uppbyggdes olika hus för de olika ändamålen; dock begagnades badstugan ofta till torkria.

Rökstugan, timrad af tjocka furutimmer på en nästan kvadratformig yta, hade vanligtvis ingången på östra långsidan. Inkommen hade man på höger hand vid norra väggen den stora *gråstensugnen*, som eldades åtminstone en gång om dagen vintertiden. Röken bolmar fram i tjocka massor genom den halfcirkelformiga öppningen och breder ut sig i lager under takåsen. Något mellantak förekommer nämligen icke, endast några stänger för upplag af pertstickor m. m. En eller flera brinnande sådana äro instuckna i perthållaren, som har sin plats i en väggspringa eller vid ugnsstolpen, för att sprida ljus i den af röken svärtade och endast med skottgluggar försedda stugan. Det är naturligtvis meningen, att röken skall draga sig ut genom takgluggen, som öppnas och tillslutes med en med stång försedd lucka. I vanliga fall håller den sig också ett stycke upp under taket; men det händer ofta vid drag att den inkränktar på de nedre regionerna i stugan, hvarför finnarne ofta voro surögda.

Möblemanget svarar mot bostaden: enkelt som denna. På de lediga, endast af skottgluggar upptagna långväggarne befinna sig väggfasta bänkar samt i hörnet mellan dem ett klumpigt bord. En lösbänk jämte några groft tillyxade kubbstolar fullborda inredningen. Sängplatser har man dels på golfvet, dels på bänkarne; är lyxen större, ligger husbondefolket i säng. Mest eftersökta platsen är på och framför ugnen. En med halm fylld afsats på eldstadens långsida kallas *panken* och utgör hedersplatsen. Längst upp på ugnen hålla vanligen barnen till i sällskap med katten.

Den stora ugnen tjänar väl till bakning, men icke till matlagning. När maten skall kokas, sker det framför ugnsöppningen i grytan som hänger på kokstången, hvilken åter står i förbindelse med taksparrarne. Egendomliga maträtter voro: *mutti* eller näfgröt, kokt med fiskspad eller vanligt vatten, men så tjock att den kunde ätas som bröd; *romgröt* eller flötgröt, kokad af sur grädde samt korn- eller hvetemjöl så länge, tills grädden öfvergick till smör; *hillo*, ett slags bärmos; *bänkvälling* (piimävelli), bestående af sur mjölk och mjöl blandade på bänken.

Husgerådet var lika enkelt som möbleringen: näfverrifvor, kontar och mjölkorgar, allt af näfver, samt tråg af björk- och aspvirke; träskålar, träbunkar och trätallrikar, för att icke nämna träskedarne.

Kläderna voro hemgjorda af vadmal. Sällan begagnades pälsar, icke ens under starkaste köld. Finnen kunde lika bra uthärda kylan ute som värmen från de heta ångbaden inne i badstugorna.

I de bolmande rökstugorna djupt in i ödemarken bodde ett släkte, som väl var sent till att tala men icke

sent till vrede, utan uppbrusande och hämdlystet. Hyfsningen kunde naturligtvis icke vara stor; det afskilda läget och språket lade betydliga hinder i vägen. I Ljusnarsberg bodde dock finnarne icke fullt så afsöndrade som t. ex. i Värmland och Dalarne. Svenskarne ryckte in ibland dem, skingrade deras leder och lärde dem andra seder. Om dessa alltid voro bättre, är icke så säkert.

Strider och slagsmål voro icke ovanliga. Finnarne slogos inbördes och med svenskarne. Enligt folksägnen voro Grills i N. Hörken och Mårten i Sjöändan, som bodde på en mils afstånd ifrån hvarandra, de första där i trakten. När de fingo veta, att de skulle bli grannar, gräto de af ilska. Grills beskyllde Mårten för att ha byggt i hans fägata. Enligt en annan sägen kommo de osams om fiskvattnet. Mårten hotade Grills med sin bössa; denne sprang då hem efter sin och sköt Mårten ihjäl samt begrof honom på den s. k. »Mårtens holme» i N. Hörken. Man har i denna sägen måhända ett minne af det mord, som Simon Hindersson i Hörksnäs begick på en sin landsman och för hvilket han pliktade till kyrkan 1638. — Grills Bertilsson i N. Hörken hade till måg en rymmare från Norge, Per Simonsson, som mördades af Henrik Larsson på Näset 1672 på det ohyggliga sätt, att magen skars upp och inelfvorna flöto ut. — 1735 blef Erik Danielsson från Dunderbo slagen till döds af onda kamrater och belialsmän. — 1770 blef Jan Andersson i Hörksvik slagen till döds i S. Hörken. — 1808 den 5 maj mördades Mats Zakrissons son Johan från Ufberget af en dräng från Hellefors.

Följande sägen kan tjäna till bevis på den finska *okunnigheten*. En finne i Råstock kom öfverens med Mårten i Löa att säga honom till, då de skulle fara till

julottan. Han kom till Mårten och fann honom om julmorgonen sysselsatt med tröskning.

Finnarnes *trollkunnighet* är vorden ett ordspråk. Därom torde dock råda öfverdrifna föreställningar. Säkert är, att med den undertryckta ställning som finnarne intogo, låg det i deras intresse att låta deras svenska grannar förstå, att de voro i besittning af hemliga konster. Ser man på förhållandena i Ljusnarsberg, så måste med sanning sägas, att svenskarne här varit fullt ut lika vidskepliga som finnarne.

En beryktad finsk trollkarl från gamla tiden är *Pål* i Vintermossen. Denne pliktfälldes 1669 den 21 juni såsom den där kunde utvisa tjufvar. Bengt Andersson profoss berättade, att Pål till den ändan fått af Bengts fader, Kaplans Anders i Nora, 10 Riksdaler, hvartill Pål icke nekade. Han hade skaffat nämnde Anders både tjuf och penningar igen. — Samme man pliktade 1672 för signeri och hätskhet mot pastor 10 Daler. Dog 1675.

En beryktad trollkvinna var enligt sägen *Olof Zakris' Annika* i Ö. Löa, som lefde på hyrkoh. i Ramsberg Anton Anagrii tid (1730—46). Hon gjorde ingenting annat än vistades i gårdarne och stiftade oenighet mellan folk. Hennes boskap for därför mycket illa, röt och bölade. När hon gick förbi sitt fähus och hörde boskapen råma, spottade hon på väggen och bad dem lefva däraf. Enligt folktron var hon besatt af djäfvulen, och fader Anton, prästen, tillkallades att utdrifva satan, hvilket och lyckades. Men Annika vardt efteråt illa sjuk och lär inte ha lefvat länge[1]).

[1]) Historien om denna utdrifning är följande: När Anton kom till Västerbyn på resa till Löa, ställde Annika så till, att han stjälpte, och sade till de närvarande just som detta skedde: »Nu stjälpte prästen». Anton gjorde sig icke illa utan kom fram helbregda. Inkommen förevitade honom djäfvulen genom Annas

Till belysning af det *finska lifvet* vid slutet af förra århundradet tjänar ett bref, skrifvet af prosten Jak. Boëthius i Grangärde 1774 såsom svar på frågor rörande finnarne i Dalarne, hvilka prosten Vestblad i Orsa såsom ledamot af samfundet Pro fide et Christianismo framställt. Teckningen är hållen i mycket ljus färgton. Boëthius kallar finnarne »ett enfaldigt, godt och arbetsamt folk, som civiliter och moraliter (i moraliskt och borgerligt afseende) förhåller sig rätt så ärbart, som någon annan allmoge»; erkänner dock att äfven ibland dem funnos skälmar.

»Ordinärt bo de i sina *rökstugor,* men hålla dem på sitt sätt snygga ända därtill, att ock väggarne tvättas till helgerna och eljest grytor, kärl och annat, som de vid sin matlagning dagligen bruka, hållas rena och stå ej, som på en del bergsmansgårdar sker, hela veckan till lördagen med skofvor och otvättade radtals i stugan under förevändning: »Det lönar sig inte, skall ändå Gudslån i dem». Våra prästgummor ta alltid med mera nöje tiondesmör af en finngumma än af många andra; ty det är alltid väl handteradt och träkärlet, hvari det förvaras, rent och hvitt som ben.»

---

mun, att han stulit ett trådnystan. Anton slog henne då på munnen och sade: »Det gjorde jag i min stora fattigdom för att lappa ihop mina kläder». Vidare beskyldes han för att ha stulit en smörgås. Anton slog henne då på munnen med handboken och sade: »Det gjorde jag i min stora hunger». Slutligen sade satan: »Du har först snört den vänstra skon på dig i dag». — Anton svarade: »Det kan jag snart hjälpa» och satte sig i detsamma ned på golfvet för att icke satan skulle kunna rycka undan honom det han satt på. Därefter började han utdrifva djäfvulen ur den besatta och fick honom fram. Förut hade han förvarat allt utom en gammal badstuga, att intet måtte skadas. Stack så ett hål i fönsterblyet till utfartsväg åt den lede. Vid utfärden tog denne med sig hälften af det oförvarade badstutaket och detta med ett dunder, som förskräckte alla.

»De lefva och nödgas lefva frugalt (måttligt). Utom brödet och gröten, som måste vara det förnämsta, är strömmingen deras förnämsta sofvel; ty kött-varor äro allenast helgdagsmat och tas ej fram annat än då prästen kommer och någon gång kärkomna anhöriga, som de tycka om, eller friare inställa sig. Två à tre getkreatur slakta de och ibland någon gammal och till mjölkning oduglig ko. Oxar kunna de inte ha för den stenbundna marken; men häst kan man inte vara utan, om man skall kunna förrätta sina kolningar och lefva».

»Att mjölk och smör skall förbättra måltiden, förstår sig själft; hvaraf vasslan och den sura mjölken, blandad i vatten, utgör drycken, när den vankas. Eljest är bara vattnet den dagliga drycken och den kära tobakspipan utgör desserten. — Söt mjölk bestås i allmänhet endast de små barnen.»

»När brännvinsbrännandet var tillåtet, var ordinär stat för de beskedliga finnar, att till jul och påsk för ett mindre hushåll bränna af ett pund säd, för de större af två, högst tre pund. Till pingst intet, ej heller annars, så framt de ej skola gifta bort barnen. De brygga hellre något dricka till andtiden. En butelj, större eller mindre af brännvin bevakade finngubben eller rättare finngumman såsom en helgedom och det för hennes modersjukas skull, hvaraf mest alla gifta hustrur här äro plågade och det kanske för mindre förståndig skötsel i första barnsängen. Nu äro de i den delen svårare hållna, men skaffa sig, jag vet icke hvar, mesta delen en liten flaska, hvari de ha sin *baggsöta*, *libsticka*, *bäfvergäll*, hvitlök etc. med brännvin på, att slå några droppar i vatten att ta in. För modersjukan är det nästan bland allmogen ingen gift hustru, som icke *röker tobak* eller åtminstone skall ha sin »kvällsryk», som de säga».

Sedan han därefter talat om deras visserligen tarfliga, men i allmänhet bergade ställning i ekonomiskt afseende, öfvergår han till att orda om deras *upplysning:* »I kristendomskunskap och att svara på Lutheri katekes med Laurelii och Svebilii frågor ge de ingen efter, utan visa tvärtom kvickhet och munterhet; vissa undantag förstås. Nattvardsbarnen börja, då de äro 12 år, hålla sedan i, synnerligast flickorna, till dess de få lof på erkändt förstånd i saken. Eljest är intet att påminna häri, men de stafva illa. Kunna dock läsa innan ändå både psalmbok och eljest; men felet är, att de kunna ej få, för deras vidsträckta läge sins emellan, annan informator än mödrarna själfva eller någon annan gumma eller afskedad soldat».

»Af *finska väsendet* vet jag nu mera intet öfrigt än deras *badstugugång,* som sker *Commune* (gemensamt), karlar och kvinnor, unga och gamla *sine dis-crimine sexus* (utan äfventyr af olofligt umgänge mellan könen). Man har sökt förebygga detta med påminnelser om anständighet m. m. Äfven sker detta vid deras lögningar i sjöarne sommartiden, då de mangrannt gå i ordning, hålla hvarandra i hand m. m.»

Därefter talas om samlifvet i det trånga pörtet, huru detta väl borde förorsaka osedlighet, men, säger han, »de oäkta barnen höras ej mera af här än annorstädes». Detta påstående så väl som det först framställda om renligheten torde tarfva någon rättelse. När man t. ex. ser, huru ännu i dag sop- och slaskhögen är belägen strax utanför stugudörren och när man vet, huru anständighet hos ungdomen snart sagdt är en sällsynthet hos det nutida släktet, då ligger den tanken så nära, att här ha vi att göra med ett snuskigt arf från fäderna.

Nej, kyskhet var säkerligen icke finnfolkets starka sida; däremot ihärdighet och förmåga att lida nöd och

umbäranden samt aktning för andras egendom, som gjorde att stöld nästan aldrig förekom.

Men vi återvända till Boëthius:

»Eljest äro finnarne numera, säger han, intet skilda från bergsmännen och den öfriga allmogen. De kläda sig lika, uppföra sig lika. Bergsmanssöner fria till finskor och finngossar till bergsmansdöttrar — —. För 40 à 50 år se'n sägs det dock icke utan granskning skett. Språket har ock finnarne glömt bort. De gamla tala dock sins emellan. Efter 10 à 20 år dör det dock förmodligen ut». —

Gammalt lås på en bod vid Ljusnarsgårdarne.

Denna förutsägelse slog nog icke alldeles in. Ända in i våra dagar har finskan fört en om också tynande tillvaro. Nu torde den vara afsomnad. Som bekant aflystes finska språket från begagnande i Ljusnarsberg vid gudstjänst och undervisning redan 1653. Någon predikan på finska hölls ej efter den tiden, emedan finnarne befunnos af barndomen hafva lärt svenska och eljest mycken oreda och oriktighet skulle följa däraf, att de föreVände sig ej kunna vårt språk. Vid generalvisitationen 1774 upplystes, att några finnar ej vidare förekommo, som ej voro svenska språket så pass mäktiga, att de kunde tillgodogöra sig själasörjarens handledning i kristendomskunskapen. Enskildt begagnades dock finska

språket af finnarne själfva. Så begrofs 1809 Daniel Danielsson i Stjälkberg »väl hemma i Guds ord äfvensom i finska språket». 1827 omtalas en grufdräng Samuel Zakrisson i Brattberg, som skulle gifta sig med pigan Sara Andersdotter i St. Kumlan. Vid lysningssamkvämet talade Samuels moder finska med sin son, som ingen af de andra närvarande förstod. Nybyggaren Per Hindersson i St. Ulfberget sades ännu på 1860-talet kunna tala finska.

Urmakartorp.

Flera minnen från den finska tiden förekomma ännu. Dit kan räknas det praktexemplar af *Finsk Bibel*, som förvaras i kyrkan, dit förärad af välb. herr Karl Bonde[1]). Vidare *handböcker* på finska språket, som också förvaras i kyrkan. Slutligen *rökstugorna* eller pörtena. I början på 1860-talet förekommo 2 i Yxsjön. En i Ufberget refs i början af 1890-talet. Ännu fram på 1890-talet fanns pörten vid *Stenharn*, *Urmakartorp*, *Stångbygge* och *Stångfall*. De tre sistnämnda besöktes af författaren 1893.

Det var en vacker sommarmorgon vid högsommartid, som jag från Ställberg begaf mig ut på upptäcktsfärd. Det gällde att finna *Urmakartorp*, ett undangömt uselt torpställe vid norra

[1]) Boken bär årtalet 1642 och är illustrerad samt vackert inbunden.

ändan af sjön Kumlan. Mannen, som bodde där, hade fått nys om min ankomst samt sprungit till skogs och tagit nyckeln med sig. Genom en utslagen ruta i fönstret kunde man göra en titt in i pörtet, som upptager större delen af byggnaden afstängdt från köket medelst en vägg utan dörr. Ja, man kunde till och med komma in i rökstugan genom en lucka ungefär som på en lada. Föga bekväm sängkammare. Jag tänkte också för mig själf: aldrig kan väl den här stugan ha begagnats som boningsrum utan som torkria och tröskbod; men en man i Stora Kumlan försäkrade sig minnas, då folk både bodde och sof i den svarta stugan med ugnen i hörnet snedt emot ingången åt höger. Ugnsöppningen ligger nära golfvet, endast skild därifrån genom en trapplik förhöjning. Barnen brukade, sedan värmen något saktat sig, krypa in i ugnen, där de sutto och gassade sig och sögo på fingrarna, medan katten sträckte sig lätjefullt i värmen.

Stångbyggestugan,

Från Urmakartorp fortsattes färden till *Stångbyggestugan* förbi Sobbo, Bergvalls och St. Kumlans skolhus. Stångbygge är vackert beläget invid gångstigen, som leder från skolhuset uppåt Storhöjden, och beboddes vid mitt besök af en gammal skomakare, Fredrik Jansson. Stugan var väl bibehållen och bestod af ett enda, nästan kvadratformigt rum. Ugnen var belägen i hörnet midt emot dörren och intog nära 1/4 af stugans rymd. Ugnsöppningen, rektangulär till formen, låg vid pass 3 1/2 fot från golfvet. Strax nedanför densamma på »panken» var askgrufvan, som liknade en aflång stekpanna med kant på 3 sidor. Panken utgjordes af en träbänk — hedersplats för besökande — och hvilande på ett utsprång från ugnsstolpen (pattastolpen kallad), hvilken var af trä och bildade själfva ugnshörnet inåt rummet med fäste uppe i taket. Detta var öppet till kroppåsen och försedt med en lucka för röken att öppna och

tillsluta. Ut från ugnstaket utgick ett skyfve rätt öfver luckan för att hindra lågan att svinga sig upp i taket. I ugnsstolpen satt ännu klypor kvar för pertstickorna. Fönsterna voro två, ett större på samma sida som dörren och ett mindre på gafveln. Väggarna rundt omkring voro svartpolerade af röken till en viss höjd öfver golfvet, som bestod af tjocka, täljda furuplankor.

Bod vid Stångfall.

Stugan har icke blott tjänat till boningshus utan äfven till tröskbod och ria. I senare tid har till henne bygts ett öppet lider och vid sidan därom en köksstuga. Man fann det nämligen obekvämt, huru enkel matlagningen än var, att utföra den i askgrufvan.

Slutligen utsträcktes färden till *Stångfall*,[1]) ett torp beläget en half mil från Stäildalen ett stycke på sida om vägen till Stora Kumlan. Finnstugan här är inrättad nästan alldeles lika med den vid Urmakartorp med den skillnad, att en ordentlig dörr leder in i henne. Ugnen som är belägen midt emot dörren är nästan alldeles lika med Stångbyggeugnen, endast med den skillnad att askgrufvan är af sten, icke af järn. Rummet

Gammal bod i Tappen.

vid sidan om stugan har aldrig varit annat än bod, men torde ha varit ämnadt till kök.

Stenen som synes till höger å teckningen begagnas till att mala salt på. En groft tillyxad bod finnes på gården.

I detta sammanhang införas här bilder af tre gamla bodar, den ena i Tappen, den andra i Pingstaberg, den tredje i Norra Hörken.

---

[1]) Se bilden å sidan 224.

Gammal bod vid Pingstaberg.

Bod i Norra Hörken (Grills).

Om finska tiden påminna också de många *namn* på platser och personer, som dels ännu fortlefva, dels för icke så länge sedan ha förekommit. En lista på sådana ord finnes vid bokens slut.

II.

Vi lämna finnarne för att äfven sysselsätta oss något med det släkte, som ännu lefver i Ljusnarsberg, vid dess älfvar, på berg och i dalar. Detta är hufvudsakligen en *blandningsras,* i hvilken finnblodet ännu ingår såsom en viktig beståndsdel. Väl att man till minnena af den finska tiden också kan räkna en och annan äkta *finntyp,* med gulbrun hy, utstående kinder, sneda ögon,

Rosendalshällen i närheten af gränsen mot Ramsberg.

bred, låg panna samt stripigt, svart eller lingult hår. Men i allmänhet har det finska släktdraget försvunnit ur anletsdragen för att uppenbara sig i folklynnet, där det kvarlämnat en bottensats, som icke är obetingadt god. Härom vittna: en viss dysterhet i lynnet, fallen för mellankoli och grubbel; en viss inbundenhet och bakslughet samt en envishet och trotsighet, som äro allt annat än angenäma att råka ut för. Vackra drag äro: seghet och förmåga att uthärda vedervärdigheter samt

en kärlek till det häfdvunna, som gör att ljusnarsbergaren är hvad man kallar konservativ. Den nyare tidens mångahanda påhitt ha ännu icke lyckats få bukt med denna konservatism, som, då den ledes i god riktning, alltid innesluter en välsignelse. Endast i ett afseende är ljusnarsbergaren nymodig, nämligen i fråga om kläder. Vid århundradets början begagnade männen allmänt öfverrockar af grått vadmal. Däraf ses knappast ett spår mera. Kvinnornas enda lyx utgjorde då sidenmössor och nätteldukshalsdukar; men nu, hvad ser man annat än idel damer och fröknar, utstyrda efter nyaste modet. Hemväfda tyger äro en sällsynthet, åtminstone då man skall vara snygg. Huru mycket modisterna ha sin del i enkelhetens bannlysning är icke så godt att säga. Men antagligen spela de samma roll härvidlag, som brännvinsförsäljaren gent emot mankönet. Finntösen har antagligen lika svårt att gå förbi hattbutiken, som finnpojken förbi krogen. Man måste in och ha sig en florshufva. Ett och annat glädjande undantag gifves visserligen; men säkert är att det fordras en icke så liten portion hjältemod, att midt ibland denna trasgrannlåt bibehålla en enkel dräkt.

Det är den nyare tiden, som möter oss i denna allt mer och mer tillväxande lyx. Den gamla åter i de *vidskepliga bruk och sedvänjor*, som ännu, om också mera i det fördolda, förråda sin tillvaro.

När boskapen släpptes ut om våren, brukades allmänt förr att innanför ladugårdsdörren lägga en lie, som ej fick vara afbruten eller lagad: detta för att bevara boskapen för rofdjur. — Så länge ett barn var odöpt, låg stål i vaggan, och barnet hade en synål på sig, då det bars till dopet för att icke lida skada på vägen af luft eller vatten. Till dess barnen blefvo döpta, lät man ljus

brinna; ett gudeligt blad brukade läggas i dopbarnets linda för att det skulle bli gudfruktigt. Efter dopet lades bladet i en bok att förvaras. — Tisdag, torsdag och lördag ha af gammalt varit ansedda såsom tjänligare till bröllop än måndag och fredag. — Ett mycket styggt sätt för vinnande af lycka på jakt var att vid nattvardsgång taga oblatet ur munnen och sedan skjuta till måls på det eller att om julnatten sikta på frälsarens bild ofvan altaret. Det förra har Blumenberg antecknat om en arbetare från Ramsberg och Sjöändan under Granhult. Denne kom öfverens med skam att en gång om året skulle han ladda sin bössa, sätta mynningen mot sitt bröst och trycka af med ena foten, då skam höll för mynningen, så att han icke sköt sig. Icke för ty var mannen så rädd, att han ej vågade gå till skogen ensam, utan skulle ha barnen med sig.

Ända in i våra dagar har bruket att smörja älfstenar hållit i sig. Härom vittnar namnet på ett litet torp bortom Salbo, nämligen *Smörjsten*, där ända tills för ett par år sedan fanns en s. k. älfkvarn. Betecknande och upplysande för detta vidskepliga bruk är hvad som berättas om Joh. Reeses änka, Ingeborg Andersdotter i Ramsberg, och som här må anföras. Hon var en kvinna, beryktad för trolldom, signeri, vidskepelse och flera mot andra budet löpande synder; 1733 den 3 juni stod hon inför kyrkorådet, där hon i anledning af en säker berättelse, tillspordes, hvar hon varit skärtorsdagsnatten och de 2:ne därpå följande torsdagskvällarne. Svarade att hon varit i hammaren på prästgårdsägorna, där icke långt från Ramsbergs bruk var en *elgsten* i ån, hvilken hon smort, såsom hon nu till sist tillstod, för Per Erssons lilla dotter i Resta, hvilken då låg sjuk, men, enligt kvinnans berättelse, sades dias och sugas af elfvor. Till-

stod sig hafva gjort det samma för många andra barn och ansåg det vara rätt och kristligt att på slikt sätt hjälpa de sjuka barnen, som eljest skulle kunna hvarken dö eller lefva, utan skulle väl eljest kunna tjuta hela året igenom och ändå inte kunna slockna.

Smörjningen skedde med de orden: »I Jesu namn så smörjer jag för dig, Kerstin, för det du endera skall få din hälsa igen eller skall vår Herre ta dig» och med begagnande af en gammal isterbit.

På fråga huru hon kunde veta, att det hjälpte för barn, svarades: »Jo, det höres grannt; hjälper det inte den första eller andra gången, så hjälper det visst den tredje torsdagskvällen, då hon påstod sig få höra, huru det sjöd af med strömmen, grät och jämrade sig». På fråga hvad det var, svarades: »Elfvorna utan tvifvel, som då måste öfvergifva barnet».

Fullt ut lika karaktäristiskt är ett fall af förment *djäfvulsutdrifvande* med tillhjälp af hvitlök, som skedde i Grymsjötorp 1732. Den 11 juni s. å. inställde sig inför pastor och församlingens äldste skomakaren *Velam Hansson* i Grymsjötorp, beryktad för det han hade signat öfver And. Jakobssons änka, Anna Jakobsdotter, därsammastädes, då hon den 17 maj låg på sitt yttersta, varandes tvenne dagar förut af pastor bespisad med Herrens nattvard uti smeddrängen And. Matssons hus. Dennes hustru, Anna Larsdotter, såsom inkalladt vittne, intygade, att den sjuka ropat och begärt, att någon ville läsa bort djäfvulen, den hon utan tvifvel i yrseln sade sig se öfver sitt hufvud ofvan i taket, samt önskat, att någon ville taga en knif och skrapa bort honom med. Då skulle Velam skomakare ha sagt: »pass på knif, låt mig gå åstad!» Därpå hade han gått till sängen och korsat på brädan i taket med ett stycke, som smeddrängens hustru

ej så grannt kunde märka hvad det var; hvilket han sedan gifvit den dödssjuka in, hvarpå hon sagt och betygat, att stingen voro strax gångna ur bröstet och sidan och att djäfvulen nu mera vore sin väg. — Skomakaren tillstod, att han korsat i taket och satt dit Jesu namn, tecknadt med en hvitlöksklyfta, hvilken han sedan satte Anna Jakobsdotter för munnen, den hon jämväl intog och därefter befann sig fri så väl för stingsoten som för »djäfvulens representerande». Dock lät hon förmärka, att hon ännu var rädd, att satan skulle komma igen; hvarefter skomakaren tröstade henne sålunda: »Var inte rädd, jag korsar dig för bröstet som prästen plär göra, när han kristnar barnen. Dig skall ingen fara ske». — Hvad han gjorde, det gjorde han, enligt eget förmenande, af kristlig kärlek, på det att den onde anden ej skulle röra henne, som låg på sitt yttersta. — Att den onde anden skulle sky för hvitlök, det hade han lärt, medan han ännu var ung, af en som hette Konst-Olof, död för länge sedan. Denne, påstod han, hade plägat umgänge med skogsrå och när »trulltjuren» en gång bestigit en hans ko, hade han lärt sin hustru att gifva kon in hvitlök, hvarefter trulltjuren måste vika. Däraf lärde sig hustrun att gifva sin man, Konst-Olof, hvitlök och korsade honom därmed. När han sedan kom i skogen att efter vanligheten sällskapa med skogsrået, fick han af det samma höra dessa orden: »Din hustru har dårat både mig och dig; nu få vi inte befatta oss med hvarandra, som vi gjort förr».

Konst-Olof var nog icke ensam om sin tro på skogsrået. Kolaren i skogen visste med säkerhet, att skogsrået påminde honom att se till milan om nätterna. Ville han ej stå upp, blef han upprest. Underliga ljud och knackningar hördes bland träden, då det var färdigt att

gå ut. Vallhjonet ute på den ödsliga mossen trodde fullt och fast på samma naturväsen, där det sjöng sin visa och utförde sina besvärjelser mot blodflöde, ormstyng[1]) och trollskott m. m. Det var förstås ofta nog en på samma gång äfventyrlig och torftig tillvaro, som pröfvades bland ulf och björn ute i den ödsliga skogen, och dock hade den sitt behag, såsom man kan märka af den lilla strofen:

Jag vill gå vall, jag vill gå vall
uppå den långa mossen.
Dagen är lång och magen är svång
och litet la' mor i påsen».

1685 bötade Lasses hustru i Gunnarstorp 1 daler för *löfjeri,* likaså Anna Hinnersdotter. — 1691 den 16 aug. angåfvos i kyrkrådet efterskrifne bruka trolldomsväsen, nämligen Måns Nilssons änka, Per Görans hustru, Skyttens hustru i Rönnberget, hustru Karin därsammastädes, Per Hansson Västgöte, Joh. Matssons hustru på Heden, såsom ock konstmäst. Per Hansson Båths vallkulla, hvilken först sades hafva uppenbarat de andra. Likaledes sades Johan i Sotbo allra först begynt uppenbara detta väsendet. De allra argaste sades vara Per Görans hustru samt hustru Karin i Rönnberget. — 1729 den 7 nov. öfverbevisades Petter Hindersson Skytt och hans hustru i Runnberget att om nätterna i skogarne hafva följt vandringsfolk, som föregåfvo sig kunna uppleta jordagods och skatter, hustrun alltjämt från helgomässotiden 1728 till våren 1729. Båda två voro för öfrigt erkändt ogudaktiga.

---

[1]) Häremot begagnades följande, äfven på andra orter bekanta formel:

»Jungfru Maria gick i gräset,
då fick hon höra, hur' ormen fräste.
Lefver och lungor, händer och tungor,
innan solen går ned, skall ormens hufvud trilla».

En beryktad läkare och medicinman inemot slutet af 1700-talet var *Lars Larsson* i Hörksälf. Till honom kommo folk från främmande orter att söka bot för sina iråkade sjukdomar. Saken kom inför kyrkorådet 1775. Där upplystes, att Lars Larsson skulle bruka något kvacksalveri, hvarigenom lättroget folk kunde förledas tro, att han var mera förståndig och slug än annat folk af den sorten. Inkallad och tillfrågad, om han var förfaren och ägde insikt i örters kännedom, framvisade han: »Den barmhärtige samariten», »von Akens hus- och sockenapotek» samt »Darelii sockenapoteque». Hade dess utom hemma »Örtekransen» och »Husboken» samt köpte apotekssaker så väl i Örebro som annorstädes. Nekade alldeles till drömmar och vidskepelse samt att vilja förföra någon till vantro. Samtyckte till, att prosten och Domkapitlet finge tillskrifvas rörande hans förhållande. Fick slutligen det intyget af flere bland kyrkorådets ledamöter, att han var en »rolig och beskedlig man».

I senare tid beryktad såsom utöfvare af signeri och hemliga konster är den s. k. Bäck-Stina vid Nya Vägen, änka efter urmakaren And. Jönsson. Besöktes af ganska långväga pilgrimer både från Västmanland och Dalarne.

Slutligen må här anföras historien om ett »äfventyr», som 22-årige ynglingen Jak. Jakobsson från Västra Kölsjön fullt och fast trodde sig ha upplefvat den 16 sept. 1789 och hvarom han aflade en berättelse inför pastor P. Vigelius.

Fjortonde söndagen efter trefaldighet om aftonen hade Jakob farit öfver V. Kölsjön att aflämna matsäck för sig och fadern till skogsarbetets fortsättande följande dagar. Var just återkommen öfver sjön, då med honom tilldrog sig den besynnerliga händelsen, att, så snart han dragit ekstocken upp på stranden, tyckte han

sig se framför sig en stor och bred »vagnsväg», den han följde ett litet stycke och kom strax fram till en stor, rödmålad herrgård (efter hans egna ord), med präktigare byggningar försedd än självfa Gamlebo. Han kom in i ett stort rum, där han satte sig på en bänk vid dörren och såg en liten tjock gubbe med röd mössa på hufvudet sitta vid bordsändan samt en myckenhet smått folk löpande af och an, till alla delar liknande andra människor, fast af mindre växt, undantagande en grann jungfru, som var något längre, hvilken bjöd honom både mat och dricka. Däraf smakade han dock ingenting och då de andra frågade honom, om han ville blifva kvar hos dem, svarade han: »Gud hjälpe mig väl hem till min far och mor igen!» Då blef gubben med röda mössan förargad och sade: »Häf den där på dörren, han svär så illa». I samma ögonblick befann han sig åter på platsen vid sjöstranden, hvarifrån han genast förfogade sig hem till föräldrarne, hvilka, jämte grannarne, med mycket bekymmer hade sökt efter honom alla dagar både till vatten och land. Han befanns nämligen ha varit borta 4 dygn, under hvilken tid han hvarken ätit eller sofvit. Dagen efter hemkomsten kände han sig något orolig både i kropp och sinne. Blef sedan underlig till sinnes och talade mycket om jungfrun i berget, hvarför han fick tillnamnet »Jungfru-Jakob».

Så mycket om åskådningar och seder, beroende på vidskepliga föreställningar och öfvertro. Vi öfvergå nu till att tala något om andra folkseder, som framträdt som oseder och därför kommit i delo med ordningens väktare: pastor och kyrkråd.

1683 den 14 juli gjorde Hans på Skogen *slotteröl.* Det råkade vara lördag och alla grannarne uteblefvo från

kyrkan söndagen den 15 juli. Saken anmäldes af Per Larsson Körare för kyrkrådet. — 1684 inkallades i kyrkrådet fjärdingsmannen And. Björsson i S:a Hörken i anledning däraf att där hos Nils Hinnersson och Per Olsson skulle vara föröfvadt stort fylleri natten mot söndagen, skriande och ropande. Man höll slotteröl tvärt emot alla förmaningar och ingen af gästabudslaget kom till kyrkan. — Den 10 aug. samma år gjorde sig Henrik i Ljusnarn skyldig till samma brott mot sabbatsfriden. Det onda tilltog och därför utverkade sig kyrkoherden Fellenius den 18 febr. 1716 häradsrättens utslag, att slika slotteröl skulle vid 3 Dalers vite vara förbjudna.

Litet längre fram (1726) klagades öfver *vakstufvor*. Den seden hade inrotat sig, att icke blott husets hjon utan äfven andra grannar och bekanta vakade hos de aflidna och därunder, för att hålla sig vakna, söpo och drucko; detta tvärt emot kyrkolagens föreskrifter att endast husfolket fick taga vara på liket.

En annan osed öfverklagades 1763 vid generalvisitationen: Drängar brukade vid jultiden kläda ut sig på besynnerligt sätt, med våld och pock söka inträde i husen, där de förde oväsen och tillskyndade spädа barn förskräckelse.

Under Erik Hammarströms tid var det vanligt att vid bröllop upphöja bruden och brudgummen under omänskligt skriande och ropande, som mera liknade »vargars rifvande och tjutande, än förnuftiga människors fägnadsbetygelse». Härtill kom att bröllopen vanligen hållos i samband med husförhören. Hammarström ansåg sig icke kunna förbjuda detta, men höll före, att man kunde bete sig på ett folklikare sätt.

I Ljusnarsberg har, såsom på andra ställen, ungdomen varit begifven på *dans*. Somliga vilja påstå det

vara lika naturligt och nödvändigt för ungdomen att dansa, som för kalfven och killingen att hoppa. Häremot strider dock, hvad vi sett uppgifvas, att dansen var okänd för våra nordiska förfäder, tills de på sina vikingatåg lärde sig denna konst af kelterna, särskildt fransmännen, alldeles såsom under 1800-talet svenskarne lärt sig dansa polska af slaverna[1]). Så alldeles nödvändigt är det nog icke att dansa, och säkert är att dansen mången gång är skadlig för ungdomen. Detta gäller särskildt om den dans, som sker på allmänna dansstugor, där ungdomen vanligen samlas om lördags- och helgdagsnätterna. Denna slags dans ha ock de bättre tänkande i samhället betraktat med sorg och bekymmer: 1774 klagade åtskilliga föräldrar och husbönder däröfver, att igenom dansstugor på sön- och högtidsdagar deras barn och tjänare förleddes till hvarjehanda odygder, såsom fylleri, lättfärdighet, slagsmål och oljud, samt att tjänstfolket genom sådan nattdans och fylleri blef alldeles ur stånd att dagen efter sin tjänst och sina sysslor vederbörligen uträtta. Hvartill kom, att gammalt, stilla och beskedligt folk i högsta nattetid, under sin bästa hvila, af slika på vägarne framstrykande drinkares soch dansares förmätna skri och rop som oftast blefvo oroade och ofredade. Till desto kraftigare förekommande af sådan fördömlig osed i församlingen, aktade kyrkrådet nödigt och beslöt, att den, som understod sig med violin eller annat instrument spela för ungdom eller tjänstefolk uti sådana förbjudna dansstugor, den skulle söndagen därpå under hela gudstjänsten sitta i skam- och straffstocken. Straffet utsträcktes kort därefter (sept. 1774) till den dansande ungdomen och 1786 till dem, som höllo sådana dans-

---

[1]) R. Bergström »Litteratur och Natur», Stockholm 1889.

stugor, då det visat sig att den öfverklagade oseden snarare till- än aftagit.

Flera personer blefvo inkallade för kyrkrådet att stånda till ansvar för förbjudna dansstugors hållande. Huruvida tillståndet sedan blef något bättre, förmäles icke. Säkert är att denna osed lefver än, till stor fröjd och mycken skada för ungdomen, till sorg och bekymmer för ungdomens sanna vänner.

Till sist några ord om den slags kvickhet, som tagit sig uttryck i *öknamn*, *nidvisor* och *ordstäf*. Ganska passande har man kallat Laxbo gästgifvaregård för »pungpina». Såsom exempel på *ordspråk* kan anföras: »Han svär så att rått gräs kan ta' eld». — »När godtrogen råkar ut för otrogen går det illa.» — »Fläsk är ett godt mål, sa' han, som stekte det på stören i ugnen.» — »De här jolbära ä go' mat, bara dom blir bra luttra' i fläsk.» — Att »Mas skakar på pungen», sägs om snöfall i mars, hvilket anses vara bäst, då det sker i början på månaden.

Af *öknamn* ha vi råkat på tre från anno 1677: Lissel-Bengts Lasse, som tjänade hos And. Andersson i (Smältar-)Backen, blef öfverbevisad såsom uppfinnare till två öknamn, nämligen »Nässelgrisen» och »Backknulten». Med det senare hade han titulerat sin husbonde och med det förra en viss Mats Jönsson. En gosse från Moren blef med fyra vittnen öfvertygad, att han i (Ljusnars-) Sundet hade sjungit en visa om »Suggan med ränseln», hvilken benämning tillades en vid namn Knut Johansson.

De båda ynglingarne fingo plikta för sitt okynne och sin skalkhet på det sättet, att de sutto i stocken för kyrkdörren tvänne predikodagar för hvardera öknamnet.

Eremitbostad i Bångbrotrakten. »Gubben på berget.»

Gård i Västra Löffall (Segelströms).

Denna och Rosendalshällen äro prof på höjdbebyggelse.

3.

Märkligare byggnader och gårdar.

Kyrkan med Abrahamsgård.

A. Ljusnarsbergs kyrkas historia.

»Ludet in humanis divina sapientia rebus.»

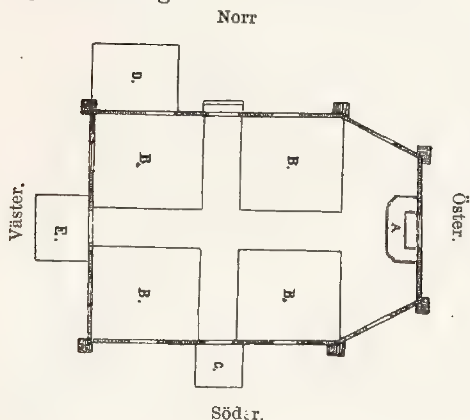
---

1. Äldsta kyrkan 1635—1690.

Pastor *Petrus Olai* var ännu icke kommen till Ljusnarsberg, då arbetet med kyrkan började. Enligt egen uppgift kom han på platsen den 3 juli 1635; men redan den 16 juni var grunden till kapellet lagd. Ingen plats för detta ansågs 1629, då prosten Drivius var uppe vid Kopparbruket, vara lägligare än den, där de då hade kyrkogård, nämligen i närheten af Mårtenstorp på en höjd mellan Sand och Lilla Orrbacken, som sluttar ned åt Olofssjön, där än i dag sägnen är fästad vid en flat

sten, som ligger på en genväg mellan nämnda ställen. Att platsen sedan ändrades och kyrkan förlades till det rum, där hon ännu står, 3 7/8 mil nordnordvest från Lindesbergs stad, berodde på den lifaktighet, som började utvecklas kring koppargrufvan.

Arbetet på byggnaden öfvervakades till en början antagligen af bergmästaren Harald Olufsson, som också hade det maktpåliggande värfvet att indrifva de nödiga medlen samt, efter pastor Olai ankomst, af denne. *Olof snickare* var den egentlige byggmästaren, som själf utförde större delen af arbetet. Redan Allhelgonadagen 1635 skedde »konsekrationen» (invigningen) af prosten Drivius i Arboga; men kyrkan var då långt ifrån färdig. Där fattades ännu bänkar, hvilka — 33 till antalet — jämte dörrarne förfärdigades 1636, samt dessutom golf, hvilket först 1640 inlades af Harald Olufssons skrifvare Zakarias jämte Klemet Bertilsson, hvilka två inlade hvar sitt stycke. Kvinfolksbänkarne voro betydligt dyrare än manfolksbänkarne, de förra kostade 7, de senare 2 Daler. Bänkarne nedan om korsgången ändrades 1641 och 13 nya förfärdigades.

Spånslagningen utanpå skedde 1636 och kostade 185 Daler samt förnyades 1648; 1637 upptimrades balkarne och uppsatte Nils kopparslagare korset på kyrkan och flaggorna på spirorna. Dessa voro till an-

talet sex, hvartill kom ett något större torn, förmodligen vid vänstra gafveln på samma plats, där det nuvarande tornet står. Kyrkans grundritning kan med all sannolikhet uppgifvas ha varit sådan som närslutna figur utvisar.

Denna framställer en sexkantig byggnad med en liten tornspira i hvart hörn. A utmärker altaret, B bänkkvarteren, C vapenhuset eller förstugan, D sakristian, E tornet. Kyrkans längd i öster och väster utgjorde 37 alnar 3 kvarter, bredden 26 alnar. Koret var skildt från den öfriga kyrkan medelst ett par dörrar.

Anno 1638 upptogs källaren i sakristian af Per Rafvelsson och Bengt Svensson. Ända till 1643 saknades predikstol, åtminstone en sådan som var af något värde. Nämnda år »i slutet af februari festim Matthiæ begynte mäster *Lars Strångelson* i Linde att göra en predikstol hit till Kopparberget. Den 2 maj reste han upp honom i kyrkan och den 2 juni predikade jag i honom första gången», säger Petrus Olai. Den gick utom målningen med frakt och allt till 290 Daler kmt, delvis bekostad af Harald Olufsson.

Denna predikstol har, sedan han blifvit befriad från den vanställande, blåa färg, hvarmed han beströks år 1765, visat sig vara ett ganska vackert arbete, utfördt i trämosaik och en heder för sin mästare. Ofvan kring baldakinen eller ljudskärmen stod Esaias 58: 1: »*Ropa trösteliga, spar icke; upphäf tina röst såsom en basun: och förkunna mino folke theras öfverträdelse och Jacobs hus theras synder*». I fälten nedanför apostlabilderna, där 1765 landskapsstycken målades, stodo äfven bibelspråk, nämligen Es. 55; 6; Jer. 7: 23; Joh. 8: 51; Ps. 33: 4; Es. 55: 11. Ofvanför dörren stod med hebreiska bokstäfver »*Jehovah*» och därunder Joh. 3: 16: »Så älskade Gud världen» etc.

Kyrkans *klockstapel*, som ännu finnes i behåll, är byggd 1640. Den 24 juni s. å. uppsattes de 2 klockorna och till Mickelsmässa var stapeln färdig samt kostade i uppsättning 150 Daler, men då hade genom pastors och kyrkvärden Hans Bengtssons öfvertalning finnarne släppt till några breda timmer.

Nuvarande »stora tornet på kyrkan är anno 1661 den 27 aug. upprest (af mäster *Anders tornresare)* och genom bergmästaren på varande tid *Gerdt Pålmans* pådrifvande fastställdt och tilländabragt», enligt inskrift på ett i mellersta »knoppen» af korset inlagdt papper, som konstmästaren *Lars Bengtsson* vid en 1749 företagen tornreparation påträffade tillika med en samling mynt.

Dessa mynt voro följande: 1 *kristin* med en bröstbild och inskrift »Christina Regina», men utan årtal; 1 *karolin* med öfverskrift »Carolus Gustavus Rex 1660»; en annan med inskrift »Carolus Rex Sveciæ 1661»; 1/4 *öre* kmt 1659; 1/4 *öre* 1660 C. G. R. S.; 1/4 *öre* kmt 1666 C. R. S.; 3 stycken *hvita styfver* med inskrifter, på ena sidan: »Carolus Gustavus Rex Succiæ», på den andra: »Nova Regni Sveciæ moneta». Penningarna voro mycket möggliga, men papperet och skriften icke det ringaste skadade; hvarför allt ånyo inlades i mellersta kulan 1750 den 27 aug. tillika med 8 nya mynt, inneslutna i en vaxdukspung. Dessa voro: 1 af silfver med inskrift «Carolus XII D. G. Rex Sveciæ 1717, 1 m. L. C.»; 1 trestyfver af silfver: »In Deo Spes mea» 1745 10 öre s. m. H. M.; 1 med inskrift: »Fredericus D. G. Rex Sveciæ». »In Deo Spes mea 1736 2 M. G. Z.»; 1 sexstyfver med 3 kronor »5 Ö. S. M.» samt på andra sidan 8 F. bildande ett kors och årtalet 1744. »In Deo Spes mea»; 1 med årtalet 1740: 1 ÖR. samt på andra sidan F under en krona samt ett par lagerkvistar. Af koppar: 1 ÖR. K. M. 1724; 2 ÖR. S. M. 1749; 1 ÖR. K. M. 1750. Summa: 5 silfver- och 3 kopparmynt.

1803, då tornet reparerades, befanns papperet alldeles förmultnadt. En ny samling mynt inlades ånyo jämte beskrifning. Att så skedde visade sig 1892 den 12 maj, då kulorna på korset nedtogos för att förgyllas. Af de 1661 inlagda mynten återfunnos endast 3 kopparslantar, nämligen de af åren 1659, 1660 och

1661. Af de 1750 inlagda återfunnos alla utom de två här ofvan först nämnda silfverslantarne. Slutligen påträffades alla 1803 till nyes inlagda, nämligen af silfver: 1/6 *rdr* 1801 med inskrift »Gustaf IV Adolph Sv. G. och V. Konung»; 1/24 *R.* 1779 samt inskrift »G. III Fäderneslandet»; af koppar: *2 ÖR. S. M.* 1759; *1* med årtalet 1794, två korslagda pilar och D: 9 juli samt på andra sidan G. IV *A.* med krona öfver; 1/2 *skilling* 1800; 1/4 *skilling* 1800 och 1/4 *skilling* 1803. Slutligen 3 skådepenningar: 1 föreställande å ena sidan en vandrare med staf i hand och på den andra orden: »Varsamt och försiktigt»; 1 föreställande ett blomstrande träd med omskrift: »Florebimus prospiciente Deo», på den andra sidan: »Virtute duce, Comite fortuna», det är uttydt: »Vi skola blomstra under Guds försyn, dygdens ledning och följda af lyckan»; 1 föreställande ett torn med omskrift: »Semper Constans», d. v. s. »Alltid ståndaktig».

Alla mynten jämte deras beskrifning och en förteckning på då varande ämbets- och tjänstemän i församlingen voro inneslutna i en af kyrkvaktaren Löfström förfärdigad träask med 3 rum.

Mynten återvände till träasken i sällskap med 8 1892 gångbara penningar, nämligen: 1 *2-krona* 1876; 1 *1-krona* 1890; 1 *50-öring* 1881; 1 *25-öring* 1890; 1 *10-öring* 1891 samt af koppar: 1 *5-öring* 1891; 1 *2-öring* 1890; 1 *1-öring* 1891. Härtill kom, utom beskrifning öfver samtliga slantarna, en förteckning på alla de personer, som något haft med restaurationsarbetet att skaffa, nämligen byggnadsentreprenörer *J. O. Bernholm* från Vester-Fernebo; arkitekten *Fritz Eckert* från Stockholm; kontrollören, ingeniör *Carl Jansson* från Lindesberg. Medlemmarne af kyrkrådet och byggnadskommittén: ordföranden, kyrkoherde *Joh. Magnus Enhörning;* medlemmarne, brukspatron *P. M. Carlberg,* Ställdalen; grefve *H. S. Mörner,* Stjärnfors; brukspatron *J. N. Vestholm,* Laxbro; kyrkvärdarne *Jan Jansson* i Born och *Gustaf Larsson* i N:a Björkberg; f. nämndemannen *C. A. Andersson* i Källbäcken samt af kyrkstämman särskildt valde: disponenten *David Keiller,* Kafveltorp, och pastor *Karl Hult.* — Målare och förgyllare: *Per Söderström* från Avesta; grundläggare *Henrik Johansson* från Jobsbo i Sura socken; timmerman *Per Persson* från Nya Vägen, hufvudman för de inre takstolarnes uppsättning samt för spånslagning, takläggning och rödfärgning utvändigt; snickarne *Karl Joh. Forssell* och *Gustaf Hedberg* från

V, Fernebo; stenhuggaren *And. Gust. Pettersson* från Sala samt till sist arkitekten *Aug. Lindegren* från Stockholm, rådgifvare angående målningen.

Träasken, omvirad med hvar sitt halfnummer af tidningarne »Vårt Land», »Nerikes Allehanda» och »Bergslagernas Tidning» inneslöts i en liten zinklåda, som hoplöddes och nedlades i mellersta kulan af korset den 23 maj 1892.

Ännu saknas hvalf och läktare i kyrkan. Byggmästaren *Sven Larsson* fick 700 Daler för uppförande af båda och för spånslagning af klockstapeln. Detta arbete begyntes 1667 och slöts antagligen 1670.

Kyrkoherden Gussarvius har inlagt stor förtjänst om kyrkan. Redan samma år han tillträdde sin befattning (1670) vidtogos åtskilliga förändringar och förbättringar. Hål upptogs på norra väggen i koret öfver funten och fyra fönster, d. v. s. en luft insattes[1]). Järn inhöggs i väggen; nere i kyrkan under läktaren upptogs 2 små fönster för mörkrets skull, ett på hvardera sidan på gafveln. Ett nytt panelverk eller galleri inrättades vid södra kyrkdörren, att därmed skilja vapenhuset från självfva kyrkan. Allt detta för insamlade medel.

År 1673 kallades en tornresare från Köpings stad, *Erik Larsson*, för att tjära det stora tornet med dess fyra spiror och anbringa nya hufvar på kyrktaket; 1675 var samme man åter uppe och tjärade tornet allt ned till (tak-)foten samt kyrktaket, hvilket arbete fortsattes 1678 nedanom foten ned till jorden och väggarne allt omkring.

Men ännu stod kyrkan svart invändigt och utan all prydnad. Detta tyckte Gussarvius var svårt att se: han hoptiggde medel till taflor och målning, förärade själf af sin lilla lön 100 Daler kmt andra till uppväckelse, förhoppandes att Gud skulle se täckeligen därtill. En kon-

---

[1]) Ursprungligen hade kyrkan blott fyra fönsterlufter.

terfejare mäster *Israel Moorman* från Västerås efterskickades. Denne hvitlimmade först hela kyrkan jämte hvalfven, sedan målade han väggarne, koret med bänkarne däri, läktaren frammantill samt ock pelarne. Detta allt för bästa köp eller 100 Daler. Äfven beströk han hvalfvet efter hvitlimningen med åtskilliga färger samt ock taket i sakristian och vapenhuset — detta för 30 Daler kmt. Han höll på i 6 à 7 veckor och tog kosten hos Petter Matsson i Myrbo. Kritan till hvitlimningen var förärad af välborne »herren» Isak Cronström.

Af samme konterfejares ämbete och tjänst betjänade sig Mickel Hindersson på Laxbro 1673 och lät honom förfärdiga en vacker tafla öfver sakristians dörr »Om Jesu Kristi fröjdefulla uppståndelse», allt på sin egen bekostnad. Gussarvius lät samme man afkonterfeja en tafla öfver funten, på hvilken Kristus står i floden och låter sig döpa af S. Johannes baptista.

Men det var inte nog härmed.

Redan 1671 »förtingde» pastor tillika med socknens förmän af konterfejaren från Värmland och Filipstad mäster *Arvid Ersson,* 3 altartaflor att uppsättas i kyrkan: en norr om fönstret vid altaret, en söder därom och en nedanför fönstret mellan detta och altaret, med vackert snickareverk omkring taflorna. Allt skulle han väl beställa för 400 Daler och lofvade uppsätta taflorna till julhögtiden samma år. Men mannen gjorde ett långt uppskof med arbetet: kom omsider med taflorna i jan. 1674 och lamenterade (jämrade sig) och beklagade, att han sig förackorderat hade. Taflorna uppsattes efter långt disputerande. Slutligen — för att undvika rättegångsprocesser med samme konterfejare — nödgades kyrkvärdarne med upplånade poster contentera (förnöja) honom.

Taflan till vänster om altarfönstret föreställde *Kristi födelse* och hade följande inskription: »*Hæc tabula exstructa et depicta est a:o 1673 Sumtibus infra notatis: D:ni Joh. Nibelii, Dn. Jacob Törn, Matthiæ Johanssons, Petri Matsson ædilium; Anders Bertilssons, nobilissime D:ni Isaci Cronströms Reg. Colleg. Metal. Adsess. dignissimi*»[1]. — Taflan till höger om fönstret, som föreställde *Kristi korsfästelse*, hade till påskrift: »*Domini Simonii Funk. Dni Otto Lybecker. Dni Jonæ Snack. Dni Mikaëlis Henrici*» — samt nederst: »*Cura et vigilia Erici Gussarvii*»[2]. Nedersta taflan föreställde *nattvarden.*

År 1681 lät Gussarvius mura en trappa af sten vid västra kyrkdörren. Trädtrappan var helt söndrig och kyrksyllen halft förruttnad, hvarför syllen undermurades med sten och kalk. Murmästarelönen togs af kyrkans medel, emedan församlingen var så »nödig» att utgöra spikpenningarna till balkspåningen, hvilket arbete utfördes året förut, sedan därförinnan balkarne kring hela kyrkogården blifvit försedda med ny undergördel af stockar och stengrund. — Äfven lät han mura ini kyrkan under syllarne, som voro halfbortruttnade af sand och mull, som kommit på väggen af grafvars öppnande och fötternas trampande; såsom ock under och kringom vasarne, därpå läktaren hade sitt fundament. Lät vidare spjäla i såten och sätta stjärnor här och där på kritan samt något bättra på apostlarnes beläten.

---

[1]) Denna tafla är förfärdigad och målad år 1673 på bekostnad af undertecknade: herrar Joh. Nibelius, Jak. Törn, kyrkvärdarne Mats Johansson och Petter Matsson, Anders Bertilsson samt välborne och välberömde herr assessorn i Kungl. Bergskoll. Isak Cronström.

[2]) På bekostnad af herr Simon Funk (brukspatron på Stjärnfors) Otto Lybecker, Jonas Snack, Mickel Hindersson under Erik Gussarvii öfverinseende och omsorg.

Ännu mer omfattande var anskaffande af nya bänkar åren 1682—84. De gamla voro söndriga och ostadiga. På kvinfolksraden saknades dörrar alldeles och på manfolkssidan delvis. Därför uppkallades om sommaren 1682 en snickare från Arboga och en från Nora, hvilka samma år försedde de två främsta »kvartalen» i kyrkan med alldeles nya bänkar så till syllar som stockar och dörrar. Samtidigt inlades nya telfvor i kyrkgolfvet, där nödigt var. Smeden *Joh. Olsson* i Svartviken gjorde gångjärn och lås till dörrarne. Följande år ville man kontinuera (fortsätta) med de två andra kvartalen af bänkarne. En snickare från Linde,' som arbetade på dess nya kyrktorn och näst före julhögtiden lyktade detta sitt arbete, kom hit framåt påsktiden 1684 och lyktade före helgen »den ena kvartalen» af manfolksbänkarne, sedan om våren och sommaren det andra.

1684 förfärdigade Jonas snickare 2:ne hufvar för hvarje kyrkdörr, höga »huffeta» gjorda, att regn och slagg ej skulle slå på kyrkdörren och trösklarne fördärfvas. Dessa jämte dörrarne beströkos med stark oljefärg.

Af allt detta framgår, att Gussarvius »haft bekymmer om vår kyrka» utan att mycket betunga församlingen.

Till sist en blick på äldsta kyrkans lösa *inventarier*.

Till en början inköpte Petrus Olai en *tennkalk* och en *tennkanna* för kyrkans behof. Men tennkalken utbyttes snart mot en af förgylldt silfver med kopparfot, inköpt i Västerås hos *Kristoffer Schilling* för 27 Daler. Denna i sin ordning fick lämna plats för en af drottning Kristina förärad kalk om 42 lod, också förgylld[1]). Här-

[1]) Omgjordes 1768, men var dessförinnan märkt med bokstäfverna *C. R. S.* (Christina regina Sveciæ = Kristna, Sveriges drottning).

till förärade välförståndige Hans Urbansson i Riddarhyttan klädet. En *oblatask* af tenn skänktes 1671 af Göran Schitting i Grönbo. Den för omistlig ansedda *mässkruden* fattades icke heller. Den första, bestående af en röd kamlot-mässhake och en halfnött »messesärk» anskaffades af biskop Rudbeckius mot det att socknen skulle bestå domkyrkan 1 skepp. råkoppar. En bättre skrud (mässhaken försedd med ett kors af hvit atlas) förärade ädle och välborne herr Karl Bonde, hvilken äfven förság altaret med ett *förhänge* af gul och hvit taft. Harald Olufsson tillika med sin dygderika hustru skänkte 1642 till kyrkan ett vackert grönt *altarkläde* jämte en *altarduk* och en *bokdyna*. Samme man förság ock kyrkan med *handböcker*, en finsk och en svensk. En *finsk bibel* förärades 1642 af välborne herr Karl Bonde.

Två *ljuskronor* förekommo: en större af mässing med 2 omgångar pipor, 6 i hvar, nedanför stora knappen en mässingsplåt med inskrift på ena sidan: »*Zachris Olsson*» (bergsfogden) och på den andra: »*Anno 1641*»; en mindre af mässing med 4 pipor, förärad af Gussarvius».

Vid predikstolen var fästad en stor, skön *ljusarm* med sju pipor och små löfverk.

Håfven var sydd af silke med en silkestofs under samt försedd med järnbeslaget skaft och en mässingsklocka.

Funten i koret var uthuggen af tälgsten i en »munkhabit» med årtalet 1644. I dess botten bokstäfverna: I. H. S.; ofvanpå kanten: »then ther tror och blifver döpt» etc.

Af de två *klockorna*, som uppsattes i stapeln 1640, var den ena eller *storklockan* skänkt af drottning Kristina 1637, den mindre eller »*angångsklockan*» inköpt. Hon

omgöts 1688. En tredje klocka *(den lilla)* inköptes 1690 för 180 Daler. Samma år inköptes ock för stora tornet en liten klocka att ringa till skrift med, gjuten i Stockholm af Jak. Birman. Denna klocka, som i inköp kostade 63 Daler, utlånades 1811 till Stjärnfors, där den ännu torde befinna sig.

---

2. Den utvidgade och fulländade kyrkan 1691—1802.

a) Från kyrkans utvidgande 1691 till reparationen 1764.

Under de första 20 åren tredubblades folkmängden i Ljusnarsberg och utgjorde 1654 omkring 1,025. Sedan synes en minskning i ökningen ha inträdt; hvarför vid 1690-talets början folkmängden torde kunna uppskattas till cirka 2,000 personer. Behofvet af en större kyrka än det lilla kapellet från 1635 började emellertid blifva kännbart. Bjurbeck, som var en driftig man, hade därför knappt tillträdt sin befattning som kyrkoherde i församlingen, förr än han bringade frågan om kyrkans utvidgande på tal. Redan 1688 i december talade han i kyrkstämman om kyrkbyggnaden och yrkade på, att därtill under vintern skulle huggas och framskaffas timmer. Något allvar med byggandet blef det dock icke förr än frampå året 1691. Då höll välaktade Mickel Hinders mor på Laxbro, ärliga matronan *Maria van Gent*, kyrkans timmermän kosten i 35 veckor för 5 Daler i veckan. *Jan Olsson smed* skref upp dagsverkena både detta och följande år för 1 tunna råg eller 9 Daler kmt. Kyrkvärden *Niklas Pemer* fick påökning för det extra besvär han hade med kyrkoräkenskaperna under byggnadstiden. Arbetet, som leddes af *Anders snickare* för 2 Daler om dagen, gick smått. Det hände att han ibland fick gå där utan arbetare[1]). 1694 var kyrkan ännu icke färdig.

[1]) Hörksroten särskildt var särdeles trög och ville icke deltaga i arbetet, hvarför redan i juli 1691 beslöts att hemsöka denna rote med pantning för försummelse af kyrkoarbetet.

Många resterade med bräder, spån och spiror. I april 1695 beslöts, att rotmästarne skulle framskaffa de bristande materialierna. Nu var emellertid arbetet så långt framskridet, att man kunde tala om hvitlimningen. I juni samma år tog det åter sin början och afslutades det året.

Rödfärgning och tjärning utfördes sommaren 1696, också medelst dagsverken. Norrsjöroten började. Äfven uppfördes en portal vid södra dörren i likhet med hvad som redan var gjordt i norr och väster. Pelarne därtill togos af den stora bjälken, som sammanband sakristihörnet med hörnet midt emot, i dess ställe insattes en järnstång.

Redan 1695 träffade kyrkrådet och socknens äldste aftal med målaremästaren *Johan Graan* från Linde om målning och hvitlimning af kyrkan; särskildt skulle konungens namn anbringas i rundeln midt under hvalfvet för ett pris af 350 Daler kmt, hvilken summa skulle tagas af resterande stolrumspenningar. Detta arbete kom dock icke att utföras förr än 1704. Då målades hela kyrkan med undantag af orgelverket för 550 Daler, däri inberäknade: 2 tunnor krita för 16 Daler, 1 tunna »limläder» för 6 Daler samt kosten.

Hvad angår själfva förfarandet vid kyrkans utvidgning, så framgår otvetydigt af en och annan antydning i akterna, att kyrkan, sådan hon befanns, afsågades ungefär på midten, kordelen flyttades fram ett godt stycke och i mellanrummet insattes tvärkorset. Till och med taket på gamla delen bibehölls. Icke underligt således, att hela byggnaden blef snedvriden och vind.

Vi gå nu att taga den utvidgade kyrkans utseende invändigt i något närmare skärskådande med ledning af inventariet 1754.

Vi inträda i »nya» kyrkan genom norra dörren. Golfvet som vi trampa på, är nyinlagdt 1753; bänkarne äro omålade, men nygjorda samma år. På väggen midt emot är en aflång fönsteröppning med sex afdelningar samt där ofvanför målning på gafveln: öfverst en kvinnofigur med ett kors i högra och en kalk i vänstra handen samt under fötterna ordet: **Fides**, d. v. s. tron. Strax ofvan om fönstret läsas följande ord: »*Detta Gudshus är tillökt och utvidgadt anno 1691 den 29 juni; då varande bergmästare herr Daniel Svedberg, kyrkoherde herr Simon Biurbeck, Capellan herr Johan Swedonius, konstmästare Jon Staphansson, kyrkvärdar Hans Svensson, Lars Bengtsson*».

Längre ned på väggen äro två fönsteröppningar med 4 afdelningar i hvar.

Göra vi helt om, så finna vi lika som på södra väggen, äfven på den norra en fönsteröppning, delad i sex afdelningar, samt därofvanför målning: en kvinnofigur med utslagna händer och ett ankare bredvid sig. Under fötterna läses ordet **Spes**, d. v. s. hoppet. Nedanför denna bild strax ofvanför fönstret står att läsa: »*Detta Herrens tempel är utziradt med målning anno 1704; då varande bergmästare herr Daniel Svedberg, kyrkoherde herr Johannes Fellenius, bergsfogde herr Jakob Törn, arrendatorer herr Matthias Noring och herr Andreas Piring*».

Fram till koret träder man genom två med hvita zirater prydda dörrar. Ofvanför altaret är en fyrdelad fönsteröppning, på norra sidan två liknande, den närmast altaret nygjord 1753 med karm, fönster, bly och tenar. På södra sidan midt emot också två öppningar, af hvilka den närmast altaret är nygjord 1753. Vid altaret märka

vi de tre förut omtalade taflorna (sid. 262). Ofvanför fönstret på väggen är »Kristi förklaring» målad. Midt öfver fönstret är en änglabild och på hvardera sidan en svartmålad pelare med svarfvad knapp ofvanpå.

Kasta vi blicken upp i hvalfvet, så befinnes detta vara försedt med diverse målningar. Alldeles midt öfver altaret en sol och i dess midt: Jehovah (med hebreiska bokstäfver); på ena sidan om solen: »*Thenne är min käre son*» och på den andra: »*i hvilkom jag hafver et godt behag; honom hörer*». — Längre fram från altaret räknadt visar sig en kerub »af gemen målning», som håller i händerna en sedel, på hvilken läses 1 Joh. 3 kap. 23 vers så, att själfva språket står på sedeln, »*St. Johannis 1 Episel*» i ena ändan, »*3 Cap: 23 vers*» i den andra. Ännu längre fram åt »nya» kyrkan till är en sky målad, ur hvilken en ängel framträder åt södra sidan, hållande i högra handen en lagerkvist och i den vänstra en sedel med påskrift: »*Men thet veta vi, när han blifver uppenbar, tå wardom vi honom lika; ty vi få se honom såsom han är*». Åt norra sidan en annan ängel med lagerkvist i högra handen och en sedel i den vänstra med de orden: »*Och hvar och en som hafver thetta hopp i honom, han renar sig såsom han ock ren är*».

Midt i hvalfvet, där kyrkan är utvidgad, tronar riksvapnet med dubbelt C och siffran XII inuti, på ena sidan R och på den andra S (rex Sveciæ = Sveriges konung). Ofvan riksvapnet stå två basunblåsande keruber. Den ena har denna skrift i vänstra handen: »*Frukter Gud och gifver honom äro*». Apoc. 14: 7; den andra i samma hand: »*Ty Herren är tit hopp, then Högste är tin tillflycht*». Ps. 91: 9. På södra sidan om vapnet ses en ängel med de orden: »*Ty han hafver befalt sinom änglom om tig*», v. 11 och på den norra en annan ängel med

de orden: »*at the skola bevara tig på allom tinom vägom*», v. 11. Nedanför vapnet också en ängel, som blåser på en basun och har en lagerkvist i vänstra handen. Alltsammans är omgifvet af ett mörkt moln; utanför detta endast hvitlimning.

I bakersta hvalfvet förekommer ingen särskild målning.

Gussarvii familjetafla.

Från de hvitlimmade väggarne har färgen här och där bortfallit. Den af Mickel Hindersson förärade taflan (sid. 261), som förut haft sin plats öfver sakristidörren, sitter nu på södra väggen (i nya kyrkan). På väggen midt emot träffa vi den förut omnämnda doptaflan (sid. 261) samt under henne Gussarvii familjetafla, där han själf finnes afbildad med hustru och 9 barn. Taflan har förutom årtalet 1686[1]) tvänne inskrifter, den ena i öfre kanten: »*Men jag tror dock, att jag skall få se Herrans*

[1]) Detta utmärker Gussarvii dödsår.

goda i the lefvandes lande». Ps. 27; den andra nedanför med förgylld, nästan utplånad skrift: »*Ps. XXII. In te Domine projectus sum ab utero matris meæ. In laudem itaqve altissimi Dei, ecclesiæ decus, impensis vero propriis Erici Matthiæ Gussarvii, Loci pastoris, exstructa et depicta est hæc tabula. Anno 1673. Testamente loco, ut portiuncula gratitudinis D. T. O. M. præstetur*»[1]).

Bredvid predikstolen är en herde afmålad på själfva väggen. Uti koret hänga på väggarne följande taflor: en om Kristi korsfästelse (målad); en minnestafla öfver Karl XI:tes begrafning; Hedengrans tafla öfver jubelfästen 1693 samt en tafla rörande fria kyrkoöfningen i Schlesien 1707.

Vi komma till *orgelläktaren*, den förste i sitt slag och den enda läktaren i kyrkan. På framsidan är han utsirad med 4 änglabilder, utskurna i trä samt med basuner i händerna. Öfversta kanten prydes med 3 förgyllda kronor, löfverk och bildhuggeriarbete. Åt södra gafveln till står på blå botten med hvita bokstäfver följande ord:

»*Wår fäder byggt oss ha till fromma,*
Så vi för dem som efter komma.»

Åt norra sidan, också på blå botten, läses:

»*Ludet in humanis divina sapientia rebus*»[2]).

---

[1]) »På dig, Herre, är jag kastad allt ifrån min moders lif. Därför till den högste Gudens ära, kyrkan till prydnad samt helt och hållet på egen bekostnad af Erik M. Gussarvius, pastor på stället, har denna tafla blifvit förfärdigad och målad år 1673. Förärad i stället för testamente och såsom en liten gärd af tacksamhet mot Gud den allra bäste.»

[2]) Den gudomliga visheten har sin fröjd i mänskliga ting. Jmf. Sal. Ordspr. 8: 31.

Under själfva piporna förekomma två *ovaler*, där på svart botten med förgyllda bokstäfver kan läsas, dels: »*Me posuit Simon Biurbeck Pastor loci*»; dels: »*Deo tibi proximo 1693*»[1]. Läktaren, som hvilar på fyra pelare, är målad med grått löfverk rundt omkring samt nedtill sirad med bildhuggarearbete.

Orgeln, som här hade sin plats, bestod af 10 stämmor och en understämma samt var fabricerad och uppsatt af orgelbyggmästaren *Olof* från Arboga 1693 och 1695. Reparerades 1708 af *Ivar Öman* från Nora för 150 Daler. Genom dålig behandling snart nog försämrad var dess reparerande starkt ifrågasatt 1728; men det stannade vid en besiktning och stämning af herr Knistedt.

Sedan vi nu rannsakat kyrkans inre, återstår att kasta en blick på det yttre. För den, som sett henne före rifningen 1891, företer hennes yttre ingenting så särdeles anmärkningsvärdt år 1754, om man undantager de många spirorna. Stora tornet, som spånslogs på södra sidan 1749 och förstärktes invändigt, har nu *fyra* spiror, en i hvardera hörnet af takfoten. För öfrigt ståtar kyrkan med icke mindre än »*ellofva*» spiror, *takryttare* däri inbegripen, nämligen 4 på koret, 4 på »nya» kyrken och två baktill, alla dessa med kopparbeslag, kopparkulor, flöjlar och stjärnor, samtliga reparerade 1750. — Hvad som mest faller i ögonen och ådrager sig uppmärksamhet är onekligen takryttaren midt öfver korset, uppsatt 1691. Den utmärker sig för en ganska egendomlig *pryd-nad*, som utan att vara vidare smakfull dock aflägger ett talande vittnesbörd om ljusnarsbergarnes rojalistiska

[1] Mig uppsattes S. Bjurbeck, Dig Gud till ära, i första rummet.

sympatier. Strax nedanför ryttarens koppartäckta knapp midt igenom tornspetsen sitter en horisontal järntenn, på hvilken står med järnbokstäfver ordet WI-VAT, deladt i två delar, samt där ofvanför midt igenom knappen en annan järntenn med C i ena och S i andra ändan samt öfverst på själfva knappen ett R med krona öfver. Så höjer takryttaren ett ständigt lefve först för Karl den XI:te och sedan för kung Karl den unge hjälte. Dock, allting är förgängligt här i världen. Hjältar falla för fiendtliga kulor och takprydnader för vindens raseri. Grannlåten på takryttaren slets »bokstafligen» sönder af vinden: 1774 var endast C:et kvar. Hvad som ännu återstod nedtogs 1803 och ersattes med en ny förgylld glob och en flagg.

Förstugukvistarne — tre till antalet — äro grönmålade och knapparne på taket hvita.

Klockstapeln står på sin gamla plats, men visar i sitt yttre otvetydigt, att en ann' kan vara så god som en ann'. Midt på taket är ett högt torn med järnspets, kopparkula och en liten hane af järnbleck. Detta har två något mindre kamrater, en på hvardera sidan, samt såsom uppvaktning fyra ännu mindre nere vid takfoten, två framtill och två baktill, alla skyldrande med flaggor på järntennar.

Samtliga klockorna i stapeln omgötos 1738 af *Isak Rockman* och bära följande inskrifter:

Den **större** kring öfre kanten: »*Ps. 96: 8, 9: Kommer i hans gårdar, tilbeder Herranom i heligo prydning; hela världen fruckte Honom*».

På ena sidan:

»När iag tyckes säia: kom, kom till Herrans kyrka,
säg tu til din nästa: kom, lät oss Herran dyrka
Ther vil andan säia kom, sit ord att lära,
säg tå JESU til mig kom, kom min Brudgum kiära.

År sexton hundrat siu och trettio jag skänktes
til LJURSNARSBERGET af CHRISTINA, drottning blid.
Et och et hundrat år therpå jag åter sänktes
i giuteugnen ned i konung FRIDRICHS tid,
som med sin Drottning såt ULRICA ELEONORA
bepryda SWEA THRON med dygder stora.»

På andra sidan:

»Omguten och tilökt på kyrkans och Församlingens bekostnad. Då varande kyrkoherde magist. Petrus Lundius. Comminister herr Joh. Sernander. Kyrkovärdar: Olof Persson på Heden, Eric Larsson i Grufriset. Guten med Guds hjälp i Liusnarsberg af Isak Rockman 1738. Vulcanus olim Elaboravit.»

På den **andra** klockan är skriften i gjutningen skadad; endast följande ord äro läsliga: *2 Crön. 30: v. 8: »Räcker Herranom eder hand och kommer til hans Helgedom».* — *»Omguten och tillökt på församlingens och kyrkans bekostnad med Guds hjelp af Isak Rockman 1738. Vulcanus denuo renovavit.»*

På **minsta** klockan står: *»The skola kalla folk uppå berget och offra ther rättfärdighetens offer. — 5 Mos. B. 33: 19».*

»*Jag samlar med mit liud the lefwande och döda,*
the döda kallar iag at åter bli til iord, the lefvande at the
för siälen söka föda,
på thet hon mättas må utaf GUDS helga ord.
Hwem då til Herrans hus med fullo alfvar fiker
i helig längtan at få tiena GUD är säll,
och i sin vandring ei af sanningsvägen viker
han når sin sällhetz dag uppå sin sidsta qväll.»

»*Omguten och tilökt på kiörckans och Församlingens bekostnad. Guten med Guds hielp i Liusnarsberg af Isak Rockman 1738. Vulcanus ultimo consumabit.*»

Då vi kommit in på *inventarierna*, är det så godt att fortsätta med mönstringen. Flera nya saker ha tillkommit.

En *ljuskrona* närmast koret, med 2 omgångar pipor, 8 i hvar omgång. På kulan står: »*Guds hjelp ur döds och sjukdomsnöd vi hafva rönt til öfverflöd. Bengt Lundblad, Catharina Öhman A:o 1739 förärat*».

En *ljuskrona* i nya kyrkan med 30 pipor, fördelade i 3 omgångar, 10 i hvar. På ena sidan af kulan står: »*Gudi till ähra och Liusnarsbergs kyrka till prydnad är thenna liuscronan förärat af sal. herr Johan Stickert och dess kiera hustru Margareta Björn A:o 1713 den 24 Junii*».

Fyra *mässingsljusstakar* på altaret, 2 större och 2 mindre, förärade af bergsman Erik Bergström 1739.

Fyra *ljusarmar* af mässing i koret, inköpta 1761 och 1762, två hvardera året.

Två stycken *fattigbäcken* af mässing med lock och lås före samt ett större af koppar, det senare inköpt 1759.

Två *nummertaflor* tillika med 60 blecksiffror, förärade af grufdrängen Jan Jansson i Finnfall 1730. — En med förgylld ram och 39 mässingssiffror, förärad af

bergsrådet Heikenskjöd 1754; maken till denna inköptes af församlingen 1763.

Ett *antipendium* af röd atlas och hvitt »blommerandt» silkestyg med inväfda guldblommor, i midten ett par lagerkvistar och inuti dem »J. H. S.» med en krona öfver, under står: »M. N., M. B. 1702» (Matthias Noring och Maria Barkman). Ett stycke *kalkkläde* af gyllenduk; ett yngre af karmosin med guldspetsar omkring, skänkt af M. Noring.

Håfvar: *en* af röd atlas med påsydda gullblommor, silfverbeslaget skaft och silfverklocka, sliten; *en* af rödt sammet med breda silfvergaloner, längs efter skaftet beslagen med förgylld mässing samt tofs af silfvertråd; *en* af svart sammet med breda gullgaloner, tofs af gulltråd; och en liten klocka, förärad af bergsrådet Heikenskjöld.

En svart *mässhake* med krusifix på ryggen och årtalet 1761; en till af rödt sammet med krusifix och samma årtal, förärad af brukspatron M. Noring och hans fru, Maria Barkman.

En *rock* till kyrkvaktaren af blått kläde med röd krage och uppslag samt mässingsknappar. Vidare ett långt *spö*, skodt i bägge ändar, att väcka de sofvande med.

Två små *hyenden* af gyllenläder att lägga på brudstolarne.

Silfverpjäser: en *kanna*, väl utarbetad på locket, förgylld innantill och på foten samt vägande 115 $^{1}/_{4}$ lod, skänkt af W. Sevallius. — En mindre oförgylld, skänkt af Lybecker samt sedan omgjord och förökad till 60 lods vikt. -- Tvenne *ljusstakar*, skänkta af Erik Noring och hans fru, Brita Skogsberg 1741. — Lundii *oblatask* och *dopskål*, se sid. 60 och 87.

b) Från reparationen 1764 till reparationen 1803.

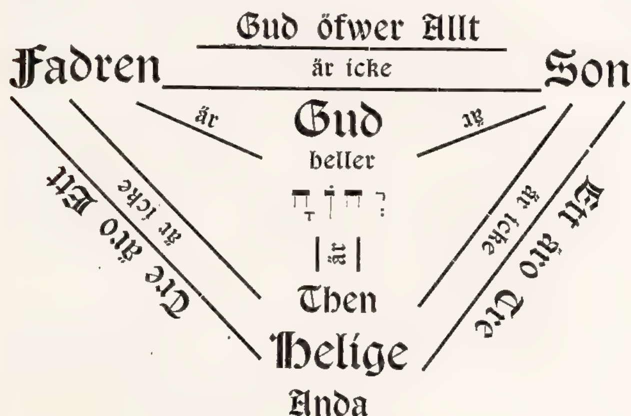
Åren 1764—1765 undergick kyrkan en ganska omfattande förändring och reparation. Fönsterna frami kyrkan ändrades, så att de blefvo bågformiga upptill. Hvardera innehöll 9 större afdelningar med tillsammans 83 smårutor. Fönsterna ofvanför dörrarne i korskyrkan på södra och norra väggen ändrades också, i det att långfönstret ersattes med 3 särskilda lufter med två afdelningar i hvar. Alla öfriga fönster i kyrkan nygjordes till karmar, poster, bly och glas 1764, med undantag af takfönstret på södra sidan, som upptogs 1778, och fönstret på västra gafveln, som upptogs 1779. Fönsterlufternas antal utgjorde nu 22.

På södra sidan i nya korskyrkan uppfördes 1764 en ny *läktare* på 8 stolpar med 2 trappor, en på hvardera sidan om dörren. På norra sidan ofvanför sakristidörren uppfördes 1765 på assessor Viktorins enskilda bekostnad en läktare, den s. k. *Stjärnforsläktarn,* med villkor, att, därest den samme framdeles behöfde utviggas till församlingens gemensamma nytta, herr assessorn då skulle låta sig nöja att indelas på den nya läktaren i dess främsta bänkar. Äfven altaret nybygdes 1764, sedan fönstret där ofvanför blifvit igenbalkadt.

Vi förflytta oss till året 1774.

Ett besök i kyrkan nu ger visserligen intryck af någonting kallt och kyligt, men på samma gång ordentligt och snyggt. Väggar, bänkar, altare, predikstol, läktare, alltsammans är måladt i blågrön marmorfärg 1765 af fabrikör *Hjulström.* Riksvapnet i korset renoverades samma år. Annars är hela hvalfvet uppfylldt af sväfvande skyar. Fönsterplatsen ofvanför altaret intages af en tafla, föreställande Kristus i örtagården, nygjord 1765. De andra taflorna renoverades samma år. Hela altar-

väggen är innefattad i målade draperier med änglahufvuden, som titta fram ur molnen. Strax under själfva hvalfvet längst upp på väggen är den *heliga treenigheten* framställd på följande sätt:

Den största och dyrbaraste förändringen efter 1754 var *orgelläktarens* ombyggnad och orgelverkets komplettering. Läktaren har såsom förut sin plats vid västra dörren, men är ombyggd 1773 och hvilar på 12 stolpar. Den går i en böjning inåt med 6 rundlar samt med listgångar. Ofvanpå golfvet ligger »regeringen» till pedalverket. Där ofvanpå ett annat golf, som täcker regeringen och sträcker sig bakom manualstrukturen. Det af 10 stämmor bestående gamla orgelverket tillökades 1773 med 2 nya. Pedalen, bestående af 8 stämmor och 1 understämma, nygjordes s. å. Omkring pedalverket äro två strukturer, en på hvardera sidan, men något längre fram är den gamla manualstrukturen. Hvardera strukturen har sina två dörrar; öfver strukturerna äro på hvardera sidan rundlar med listgångar. På södra

sidan ha blåsbälgarna sin plats: 3 för gamla manualen och 2 för nya pedalen, de senare inneslutna i ett nytt bälghus.

Altaret från 1765.

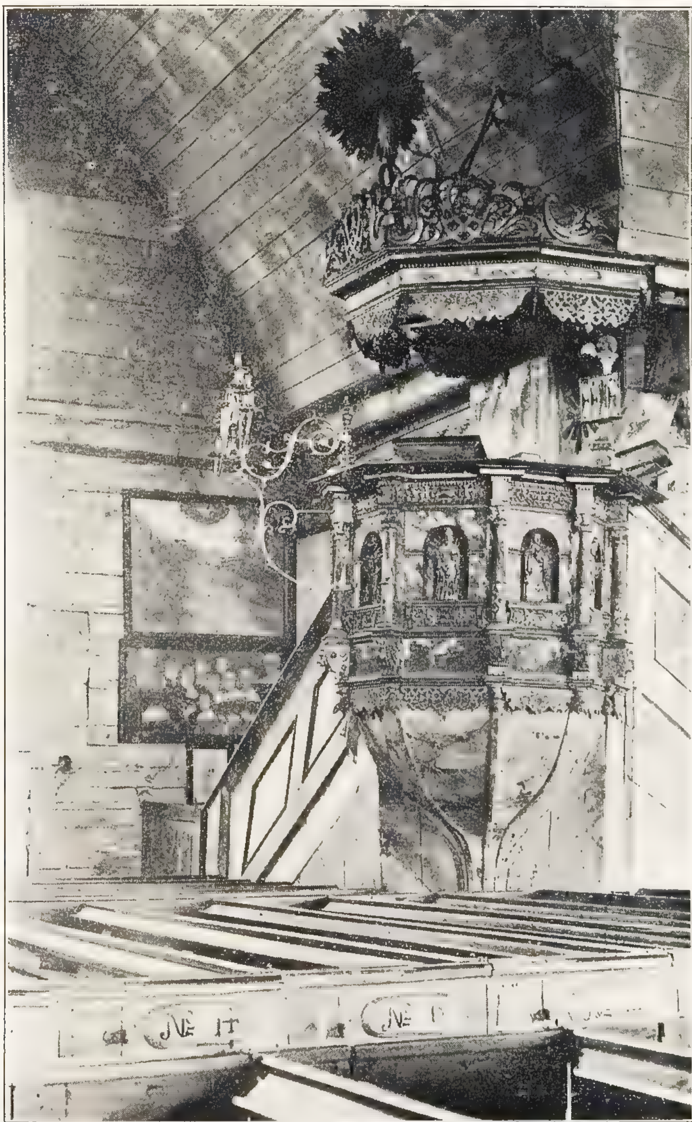
Uppslaget till orgelverkets utvidgande gjordes af prosten Lundius, som 1731 började utgifva stamböcker för insamlande af medel till den s. k. pedalkassan. Hvarje stambok åtföljdes af ett upprop: »Till orgelverkets förfärdigande för N. Kopparbergs kyrka, som länder Guds namn till ära, församlingen till nytta och kyrkan till prydnad, lärer hvar och en gudfruktig och

rättbetänkt församlingens ledamot efter råd och lägenhet meddela och förskjuta. Den villighet, som de rättsinnige församlingens ledamöter vist uti den förra bevillningens utgifvande, är mycket berömlig, men som det ingalunda vill spisa och vara tillräckligt till bemälte verks förfärdigande; ty har man det kristeliga förtroende till församlingens ledamöter, att hvad de berömligen begynt, lära de ock med samma hurtighet tilländaföra och förmedelst villiga gåfvor uppfylla, hvad till ett så nyttigt och för dem själfva hederligt verks fullbordande kan återstå och fela. Till hvilken ända en stambok gifves hvar rotmästare, däruti hvar och en, han må vara hög eller låg, gammal eller ung, husbonde eller tjänstehjon, som hafver ett villigt hjärta att gifva till denna Guds huses prydnad, kan uppskrifva eller låta uppskrifva sitt namn. — Låtom allt skickligt tillgå såsom för Herranom, inför hvilken vi vandra, utan allt trug och tvång; ty en glad gifvare älskar Gud.»

Orgelläktaren målades i likhet med de andra 1775 af fabrikör Hjulström. På den samma mellan pedalprincipalerna framåt kyrkan under listgången satt en tafla med bildhuggarearbete och förgylld, skänkt af pastor Morelius 1775, som själf författat inskriften därå, så lydande:

In Dei Gloriam.
Impensis. Ecclesiæ. Liusnarsbergensis, exstructa. sunt. Organa. hæc. Pneumatica. Manuale anno 1693. Pedale anno 1773.

Psallite Montani Neo-Cupri nomine clari
Preludentque suis organa vestra tonis.
Cantica vos canite, at sursum vos vertite corda.
Nectite vos palmas, Flectite vos genua.
Complacet hoc Domino, fas est cui solvere grates
Continuasqve Soli, perpetuasque poli.

Predikstolen sådan den öfvermålades 1765.

Hanc dedit atqve locavit I. M. P. l.
Auxit atqve organa junxit Nic. Söderström).*

Främst på orgelläktaren voro *tvenne bänkar,* en på hvardera sidan om verket med två rum i hvardera, disponerade af herr bergmästaren i orten. Därnäst en stol för organisten, då han trakterade verket.

Bänkarne ha sin egen lilla historia. Svårigheter ha i alla tider yppat sig att afhålla särskildt ungdomen från att intränga på orgelläktaren och där bedrifva ofog; 1708 bestämdes en plikt af 3 Daler kmt eller ock stockstraff för dristigheten att stiga på orgelläktaren. 1774 förbjödos organisten och orgtramparen att uppsläppa obehöriga personer; men de måtte illa ha efterkommit förbudet; ty kyrkvaktarn fick 1776 5/5 order att nedleda alla, som ej hade lof att dit uppgå och hotades 1779 med afsättning, därest han försummade detta åliggande. 1826 klagades öfver, att drängar och andra obehöriga samlades på orgelläktaren och förde oväsen. Till förekommande häraf beslöt kyrkrådet upplåta två där lediga bänkar till några herrar ståndspersoner för att dessa med sitt anseende skulle inverka på ungdomen. Kammarherre Virgin erbjöd sig att betala 1 Rdr rgs för hvardera bänken. Hyran skulle fördelas mellan kyrkvaktaren och organisten med villkor, att de höllo drängar och annan ungdom borta från läktaren samt tilläte endast några få äldre personer dit inkomma. Emellertid anmälde Joh. Adler och Erik Hellsten, att de under Hammarströms tid fått dessa bänkar sig upplåtna mot dryg kostnad. Kyrkrådet ålade dem skaffa bevis och stod fast i sitt beslut. Slag i saken skedde, då man af gjorda anteckningar i boken »Ad notitiam Rei ecclesiæ etc. vann den upplysningen, att bänkarne i fråga disponerades af herr bergmästaren i orten».

---

*) »Till Guds ära, på Ljusnarsbergs församlings bekostnad ha dessa orgor blifvit byggda; manualen 1693, pedalen 1773.»

»Sjungen, I Nya Kopparbergs invånare, med ren ton — Och må edra orgor preludiera med sina toner — Sjungen edra sånger, ja, upplyften edra hjärtan — Binden edra palmer, böjen edra knän — Sådant behagar Herren väl, åt hvilken med rätta offras tacksägelse — Oafbrutet här på jorden och evigt i himmelen.»

»Skänkt och uppsatt af J. Morelius, pastor l. — Nik. Söderström utvidgade och sammansatte orgona.»

Vi kasta en blick på *inventarierna* för tiden 1764—1802.

En ny *silfverkanna*, innantill förgylld, med lam, stridsfana och krucifix på locket, vikt 107 lod. Inköptes för ett till kyrkan doneradt kapital: 47 rdr 10 sk. 8 r. Kannan bar denna inskrift: »*Minne efter jungfru Justina Frondelia, född i Björskog år 1770 in Decembri, döder på Laxbecken i Nya Kopparberg år 1773 den 17 September. Köpt den 1 Januari 1780*». — Härigenom förföll beslutet af den 15 okt. 1775 att låta guldsmeden Julin från Köping förfärdiga en kanna om 80 lods vikt.

En *brudkrona*, inköpt 1771, vikt 26 $^1/_4$ lod.

En *ljuskrona* framför orgelläktaren på stora gången i stället för den, som flyttades upp på stora läktaren; skänkt af bergsmannen Erik Ersson och hans fru, Anna Matsdotter i Silfverhyttan år 1777 med villkor, att den placerades intill gifvarens bänkrum.

En stor *ljuskrona* i norra delen af korskyrkan med 30 pipor i tre omgångar, inköpt 1779 för till större delen insamlade medel. Kyrkkassan bestod 234 Daler af inköpssumman, som utgjorde 83 $^1/_2$ Riksdaler. Samtidigt inköptes 8 nya ljusarmer, som sattes frami koret, där äfven 2 af brukspatron Georg Staf förärade större ljusplåtar placerades.

Ett *kalkkläde* af hvit sidensarge med brodering och spetsar af guld, föräradt 1776 af assessorskan Ulrika Lovisa Heikensköld på Hällefors, född Viktorin.

Ett *antipendium* af svart sammet med breda »silfvergramaner» rundt omkring och bokstäfverna A. V. & U. S. H., jämte årtalet 1778.

Assessor Viktorin och hans fru förärade därjämte en *bokdyna* med silfverbrodering uppå (I. H. S) samt *rödt kläde* till altardisken.

En *håf* af svart sammet med breda silfvergaloner, fransar och tofs med vidhängande metallklocka förärades 1790 af bergsman Jan Jansson på Ö. Born.

En *likbår* för Ljusnars rote, förärad 1797 af Jan Adamsson i L:a Smedberg, för hvars begagnande skulle betalas 2 sk. åt gången.

Ett *bårkläde* med kamelhårsfransar och sammetskors på midten, skänkt 1798 af Nils Jansson och hans hustru Lisa i Siksjön, för hvars begagnande skulle betalas 16 sk. åt gången.

Ännu så sent som 1800 förekomma bland kyrkans inventarier 2 *karbaser*.

Till sist må anföras, att vid generalvisitationen 1774 gaf biskop *Benzelstjerna* tillkänna, att han med mycken förnöjelse sett, huru berömligt församlingens ledamöter bidragit till detta Herrens huses prydande och vidmakthållande, varande Ljusnarsbergs kyrka, som ock nyligen med ett vackert orgelverk var försedd, i anseende till allt detta att räkna till de prydligaste i stiftet. I anledning häraf afskrefs med biskopens tillåtelse ett ur kyrkkassan taget lån af 3,353 Daler.

Ljusnarsbergs kyrka efter 1803.

3. Den förfallna kyrkan 1803—1891.

Vi komma till förfallets tid. Ingen må dock tro att vi vid tal om förfall ha idel bofällighet i tankarne. Visst fanns det sådan redan vid århundradets början; men den var långt ifrån ohjälplig. Golfvet i kyrkan var här och där nedfallet, murarne under henne tarfvade förbättring, fönsterkarmarne behöfde nymålas o. s. v., allt saker som lätt kunde utföras. Det är vid bristfällig-heternas afhjälpande, som förfallet träder fram i dagen; ett förfall och en brist på smak, som redan uppenbarat

sig vid reparationen 1764, då flera af de förbättringar, som gjordes, i själfva verket voro försämringar, såsom t. ex. predikstolens öfversuddande med marmorfärg, långfönsternas å korsets gafvelrösten ersättande med kvadratformiga gluggar m. m. Nu (1803) vid då företagen tornreparation gick förstörelseverket ännu längre. Redan 1768 hade klockstapelns småspiror, som förorsakade dropp, nödgats vika; 1801 rönte den återstående större spiran samma öde: hon satt och vickade vid ringningarna och hotade att nedstörta. Sedan kom turen till stora tornets hörnspiror. En reparation å detta torn var redan 1782 påtänkt, men blef icke af. Häraf blef följden att spånbeklädnaden därå var alldeles urbota 1803; hörnspirorna voro ock ganska skrala. På förslag af byggmästaren *Anders Dahlberg* från Linde och utan att mer än *en* enda röst höjde sig däremot, blefvo de nedrifna den 4 juli 1803 och ersatta med panel. Likaledes utdömdes flaggorna på kyrkans smärre torn såsom rostiga. Endast tuppen på stora tornet redde sig och försågs med ny förgyllning.

De reparationer och förbättringar, som efter 1803 allt intill 1891 blifvit gjorda, äro endast af mindre betydelse. Kyrkstölden 1820 gaf anledning till sakristians upphjälpande, som skedde 1821. Västra dörren på henne blef då igenbalkad och ett säkert kontor inrättades för kyrkkistan. År 1819 rödfärgades hela kyrkan af Henrik Henriksson från Rällsälf för 50 rdr. En samma år beslutad reparation å kyrktaket med spåning och tjärstrykning fullbordades 1821.

År 1864 företogs ett liknande arbete: kyrka, torn och klockstapel, d. v. s. taken, beströkos med en blandning af stenkolsolja, tjära och blyerts. Felaktig spånbeklädnad upphjälptes. 1865 hvitmålades fönster och

dörrfoder; 1866 reparerades golfvet i koret, som började gunga för mycket. — Detta allt — om härtill lägges, att de gamla blyrutorna i fönsterna ersattes med vanliga glasrutor, hvarigenom fönsterna fingo utseende af alldeles vanliga stugufönster — samt att åskledare uppsattes 1869. En s. k. kyrksnickare förekom dock, sådan var Jan Andersson i Finnfall, hvilken beklädde denna syssla i 30 år och afgick 1833.

Visserligen talades en och annan gång om mera omfattande åtgärder. En redan 1820 väckt fråga om nybyggnad förkastades då såsom onödig men återkom sedan vid 1832 års biskopsvisitation. Folkmängden hade ökats till halfsjätte tusen och kyrkan ansågs rymma blott 1,200: alldeles för litet enligt då varande betraktelsesätt; hvarför biskop *Wijkman* gjorde församlingen uppmärksam på nödvändigheten af utvidgning eller total ombyggnad samt bildande af en byggnadsfond. Prosten *Swederus* kom 1847 med förslaget om utvidgning nämligen så, att en ny läktare skulle byggas och sakristian flyttas. Men den allmänna tanken tycks ha varit: Hvarför reparera ett hus, som är för litet. Emellertid användes kyrkkassans medel för andra ändamål, såsom orgelbyggnad och kyrkogårdens utvidgning; medan själfva kyrkan fick stå där och nästan sköta sig på egen hand.

Kunde hon bli annat än förfallen? En blick in i henne, och vi mötas af ungefär samma syn som 1774, fast betydligt mera nedslående. Ett golf, som gungar vid stegen, bänkar nästan svarta af smuts och ålder, ett trähvalf föreställande himmel, där icke blott molnen utan äfven själfva hvalfvet är sprucket i fogarne. Det hela mera liknande ett skjul än en kyrka.

År 1824 beslöt man renovera orgeln enligt förslag af orgelbyggaren Brunell i Arboga och för ett pris af 250

Rdr banko jämte husrum och handtlangare. Om ett år var arbetet färdigt: besiktning och profspelning utfördes af direktör Thedell i Linde. Men redan 1828 vid af samme man företagen besiktning befanns det renoverade verket vara i bedröfligt skick — till stor del beroende på en omusikalisk klockare, som afsattes kort därefter. Fyratio år senare väcktes åter förslag om orgelns reparation. Man funderade ett tag på att skaffa ett större orgelharmonium från Stockholm. Först 1872 tillkallades orgelbyggaren *Setterqvist* i Örebro att afgifva förslag till orgelns ombyggnad och reparation. Förslaget inkom 1873 i mars och ljöd så: 9 stämmor i manualen och 3 i pedalen, färdigt om ett år för 5,000 Rdr. Detta lät bra, men ännu bättre skulle man få höra: S. ville göra en andra manual med 4 stämmor mot 2,500 riksdalers påökning. Man ropade bravo härtill, fast litet för tidigt; ty det dröjde icke länge förr än S. kom och sade: Orgelläktarens höjd och djup tillåta icke en orgel med 2 manualer[1]. Resultatet blef en 11-stämmors orgel, uppsatt 1875.

Sedan allt kyrksilfret utom brudkronan[2] natten till den 7 okt. 1820 blifvit bortstulet, nödgades man inköpa en ny *kalk* med patén samt två större *kommunionkannor*. Den förra köptes hos guldsmeden *Hjulström* i Köping; de senare, som voro af komposition, utvändigt lackerade och prydda med förgyllda zirater, förfärdigades af *O. F. Rickman* i Sundborn 1821. — Tvenne nya röda mässhakar inköptes 1836. Två af svart sammet erhöll kyrkan till skänks, den ena af änkefru Ericsson på Laxbro 1849, den andra af änkefru Floding på Heden 1863. Ett

---

[1]) Märkvärdigt att nu (1892) står en så beskaffad orgel på samma plats.
[2]) Inköpt 1771 och renoverad 1829.

bårtäcke af kläde med kors af sammet samt 5 st. nya lister förärades 1847 af brukspatronerna Ericsson på Laxbro, äldre och yngre. — Fru A. Adler på Kyrkbacken förärade 1859 en oblatask och fröken Ulrika Ericsson på Laxbro 1861 2 kommunionkannor.

Se vi oss om utanför kyrkan, så finna vi kyrkvallen nedanför kyrkogården ganska skräpig (1819), beroende därpå, att den samma oloftigen begagnades till grustag och till upplagsplats för sten och skräp från de närbelägna gårdarne. Här hade också till vanheder för platsen skampålen sin plats. Efter 1819 blef denne flyttbar, så att den samma kunde borttagas efter hvarje exekution.

Ända till 1829 utgjordes stängseln kring kyrkogården af s. k. *balkar*, byggda af timmer, spånslagna och hvilande på stenfot med tak eller huf öfver. Tre portar ledde in till de dödas borg. Balkarne underhöllos så, att hvardera af socknens 7 rotar hade sitt stycke. Kyrkvärden Erik Öhman på Laxbro anmälde i kyrkstämman 1776 den 29 sept., att, sedan de 7 rotarne reparerat deras efter eget föregifvande tillhöriga stycken, blef det ändå ett stycke på 17 $^3/_4$ alnar öfver, hvilket ingen ville vidkännas. Detta reparerades nu på kyrkans bekostnad; men med det uttryckliga förbehåll, att ny balkdelning skulle företagas till framtida efterlefnad. Till följd häraf upprefvades i rotmästarnes öfvervaro kyrkbalkarne den 20 okt. 1776, då hela längden befanns vara 374 alnar.

Då emellertid Kungl. Förordn. af den 28 aug. 1764 förbjöd träbalkars uppförande, blef man 1826 betänkt på att uppföra ny stenmur kring kyrkogården med järnstaket ofvanpå och järngrindar. Arbetet utfördes af *Henrik Henriksson* från Rällsälf och fullbordades 1829. Redan

förut hade några träd blifvit planterade på enskildas bekostnad[1]). 1868 väcktes fråga om kyrkogårdens utvidgande. Härför tillsattes 1871 en kommitté; hösten s. å var den nya kyrkogården färdig, som försågs med trästaket och nya grindstolpar. Här uppfördes 1878 på klockarens i församlingen *P. A. Palmærs* bekostnad ett grafkapell af resvirke, hvartill inköptes ett orgelharmonium för 150 kr.

Vi hafva icke mycket att tillägga. En nyare tid medför nya förhållanden. Trots folkmängdens stora tillväxt under de senare åren, behöfver man just icke frukta för öfverbefolkning på heliga rum, särskildt de kyrkliga. Många och närgångna krafter arbeta på att draga folket bort från fädernas helgedom. Man har därför dristat företaga en restauration af det gamla, ärevördiga trähuset från Petrus Olai och Simon Bjurbecks tid. Den senare uppgifves hafva sagt, att när malmen yppades i skolbacken, skulle ljusnarsbergarne nödgas bygga sig kyrka af sten och begagna den gamla till grufved. Om så är, får Simon Bjurbeck ännu vänta en tid på stenkyrkan. Någon nybyggnad har verkligen aldrig, åtminstone ej på allvar, varit ifrågasatt under senare åren. Vid biskopsvisitationen 1888 talades om *reparation* och i anledning af det talet upptogs det gamla förslaget från 1763[2]) och 1847 att flytta sakristian till östra gafveln, sedan koret

---

[1]) Nya träd planterades i de utgåendes ställe 1843.

[2]) Vid generalvisitationen 1763 afhandlades vidlyftigt, till huru mycken prydnad för detta i alla afseenden ganska vackra Herrens hus det lända skulle, om sakristian, hvilken, där hon nu är belägen, förorsakar hvarjehanda olägenheter, kunde byggas vid östra gafveln bakom altaret; men verkställigheten lämnades till en framtid, då kyrkans råd och lägenhet kunde tillåta denna kostnad.

Ljusnarsbergs kyrka efter renoveringen 1891.

blifvit ombyggdt, samt helt och hållet förnya kyrkans inre — detta enligt förslag och ritning af arkitekten *L. P. Andersson* i Örebro. Förslaget godkändes af Öfverintendentsämbetet; icke så ritningen. Ny sådan uppgjordes därför af arkitekten *Fritz Eckert* i Stockholm jämte fullständiga arbetsritningar. I öfverensstämmelse härmed

framträder nu kyrkan i så godt som ny gestalt och det är att hoppas, att hon i sitt nya skick skall utöfva stor dragningskraft på folket samt hos råa sinnen framkalla åtminstone det intrycket: här är ett heligt rum. Det är vidare att hoppas, att såsom denna byggnad hittills i mer än 200 år tjänstgjort såsom plantskola för trons och hoppets närande hos många, så att dessa himmelska uppenbarelser icke blott varit målade på väggen, utan tagit lif och gestalt i hjärtana, hon äfven hädanefter af Guds nåd skall få vara det mänskliga hölster, inom hvilket den himmelska visheten älskar att uppenbara sig på ett vida djupare och fullare sätt än genom konstfärdigt utarbetade kolonner och sirater. De senare äro en fägnad för ögat; men endast tron, hoppet och kärleken fröjda hjärtat. Att få uppenbara sin kraft i dessa tre, därtill sträfvar den himmelska visheten och det är därför hon bygger sina tempel här nere på jorden.

Tillägg: I. Tornreparationen 1803.

Fredrik Löfström var en mångbetrodd man i samhället och därtill förfaren i hvarjehanda. Hade nu varit kyrkvaktare i 7 års tid samt dödgräfvare i 3, med rätt att för lik, som nedsattes i murade grafvar, erhålla 5 sk. 4 runst. och för dem, som jordades i linien, 12 skilling stycket. Hade såsom dödgräfvare äfven uppsikt öfver ringningen, att klockorna ej skulle taga skada. Var snickare och kittelflickare, för att icke säga: skrifvare. I sin ungdom hade han också varit soldat, så att nog hade han pröfvat på lifvet. Visste också sitt värde samt ansvaret af den syssla han beklädde.

En söndag på vårsidan 1802 efter gudstjänstens slut, då L. och kyrkoherden gjorde sällskap ut ur kyrkan och den förre just hade vridit om nyckeln i låset för 2:a gången, vände han sig till kyrkoherden med den frågan:

»När tror Hammarström vi ska' börja reperera körkan? Jag tycker det kunde vara tid på snart».

Kyrkoherden, som just var i begrepp att slinka ut genom norra borgporten för att bege sig till prästkammarn i sockenstugubyggningen, stannade helt tvärt, vände sig om och sade:

»Löfström sa' ett ord. Det är verkligen på tiden; men ser han, det är inte godt att komma med reparationsförslag i dessa bistra tider». — Den lille spenslige mannen närmade sig L., som var stor till växten, fattade honom i knapphålet och sade: »Löfström, som förstår sig på byggningar, kan gärna göra mig den tjänsten

och se efter, hvad som brister kyrkan. Gör det och kom med förslag och vi ska' göra ett försök att få henne pårustad».

Löfström blinkade belåtet med ögonen, rätade på sig, gjorde militärisk honnör och sade: »Skall ske, körkherrn!»

Löfström hade alldeles rätt i att visa sig mån om kyrkan. Redan 1782 den 13 okt. angafs, att stora tornet med spåning och rödfärgning borde repareras. Prosten *Nils Samuel* i Näsby, som var uppe i Ljusnarsberg och reviderade de af kyrkoherden Lindberg illa handterade kyrkkassorna, kunde icke undgå att upptäcka de uppenbara bofälligheterna på stora tornet. Inrapporterade saken till Domkapitlet, som i skrifvelse den 19 dec. 1797 uppdrog åt v. pastor Adamsson att å allmän kyrkstämma låta felaktigheterna och deras afhjälpande komma på tal. Men ingen stämma blef hållen. Saken domnade af. Visst talades därom man och man emellan. Somliga tyckte illa vara att tornet var så bristfälligt och att kyrkan såg ut som ett kolhus. Men för tidens svårhet kunde ingen reparation påtänkas. Andra ville, att tornet skulle alldeles tagas ned och göras om efter nya smaken, andra åter tyckte att det borde stå så länge det kunde. Emellertid satte kyrkvaktare Löfström sin lit till den nye kyrkoherden och tänkte om honom såsom Karl IX om sin son Gustaf Adolf: »Ille faciet», han skall göra det. Han hade sina skäl att tänka så. Det mest afgörande var att redan vid första sammanträdet, som Hammarström höll med kyrkrådet, voterades om en ny kapprock åt kyrkvaktaren, som skulle göras af muschusfärgadt kläde och förses med svarta uppslag. Den nya kapprocken kom, och Löfström tänkte: Den, som förskaffat

mig det här plagget, bör också kunna genomdrifva ny beklädnad åt kyrktornet.

Alltnog, Löfström var glad öfver det uppdrag han fått att besiktiga huset. Den 27 juni 1802 föredrogs i kyrkstämman en så lydande inlaga från L.: »Som jag undertecknad haft den äran att vara kyrkovaktare uti denna respektive församling uti sju års tid; under hvilken tid jag dageligen förnummit flera Bristfälligheter, som sig öka mer och mer. I anledning därutaf har jag i största ödmjukhet velat inför högvällärde herr kyrkoherden och denna församlings respektive innevånare lämna upplysning å följande nödvändigheter, näml. 1mo *Stora tornet* samt *lilla Dito* midt uppå kyrktaket äro båda bristfälliga och icke droppfria, 2do Alla *fönsterlufterna* utanföre kyrkan är målningen alldeles borta så att de svårligen undergå förruttnelse, 3tio *västra och södra portarne* med deras syllar, tak och golf äro på det högsta bofällige och borde i tid repereras, 4to *murarne omkring kyrkan* rappningen uturfallen och borde hjälpas, 5to *Klockstapelen* spån förruttnad på södra sidan och behöfde hjälpas med rödfärg, 6te inuti kyrkan finnes flera Bofälligheter, som här icke kan beskrifvas, men i synnerhet får jag nämna att uti *stolarne finnes mycken orenlighet,* som borde utröjas, *Golfvet* söndrigt, *Ljuskronorna* nersölade, som borde rengöras. Hvaröfver jag afbidar högvällärde herr kyrkoherdens samt denna respektive församlingens innevånares yttrande».

Inlagan upptogs icke illa. Dock ville församlingen dröja med arbetet till året därpå, emedan materialier ej så i hast kunde anskaffas. Förnyad besiktning af tornet utfördes af *Joh. Andersson* i Sigfridstorp, konststigaren *And. Krantz* och *Joh. Åkergren.* Synemännen förklarade allt inbygge friskt utan någon förruttnelse. På småtornen

kunde de ej se hvad fel de hade invändigt; men orsaken till droppet var den, att på den stora ovalen var mycket spån rutten och af stormväder bortrifven, så att »rengen» och snö indrefs där.

Kyrkrådet trädde tillsammans tillika med församlingens äldste. Man rådgjorde i ämnet och antog för afgjordt, att reparationen skulle ske 1803. Man stannade endast i ovisshet och olika meningar rörande spåns anskaffande. Den 31 i juli månad gjorde kyrkoherden en pålysning, att om någon inom församlingen ville åtaga sig spånornas förfärdigande och skaffa fram dem på nästa vinterföre, han eller de skulle med kyrkans föreståndare därom öfverenskomma och visst afsluta. Oaktadt kungörelsen repeterades en gång, infann sig endast en gubbe från Aflångsberg med några spånor till prof. Man beslöt sen, att hvar och en skulle få skaffa spån bäst han kunde och ville, antingen själf tälja eller ock köpa från Dalarne. Det senare ansågs billigast.

Den 15 aug. hölls allmän sockenstämma.

Kyrkoherden sade sig hafva pröfvat förslaget om spåninköp från Dalorten och funnit det samma blifva det dyraste. Penningbristen var ju stor och dalkarlarne vore inte kända såsom billiga på sina varor. Tvärt om. Härtill kom den långa transporten. Under så beskaffade omständigheter kunde det ej vara enligt med en rättsint församlingspatriotism att låta arbetsförtjänsten gå till främmande ort. Man borde så vidt möjligt bistå fattiga socknemän med arbete, att de ej med de sina måtte svälta till döds. Dugligt virke saknades icke. Ej heller händiga arbetare, som kunde göra t. o. m. bättre arbete än dalkarlarne, så att en spåna af de inhemske kanske motsvarade 3 af de utländske. För resten, hvarför skulle man gå ifrån gammal sed.

Talet hade verkan. Beslut fattades därom, att församlingen själf skulle förfärdiga sin spån och för den skull till februari månads början framme vid kyrkan leverera täljda eller sågade furuplankor af minst 8 alnars längd, beräknade att hvarje planka innehålla 1 tjog spån. Under byggmästarens öfverinseende skulle de levererade plankorna beredas till spån framme på kyrkvallen. Hvarje egendomsinnehafvare eller hvarje rök hade att ansvara så väl för plankornas framskaffande som för spåntillredningen. De försumlige skulle pliktfällas till 24 sk. vite och lika väl vara skyldiga att fullgöra hvad dem ålåg. Uppsyningsmännen i skriftlagen skulle vid vite af 24 sk. ansvara hvar och en för sitt skriftlag att leveringen blef gjord och spånen blef tillverkad. Kyrkoherden åtog sig att skrifva en supplik till ortens bergmästare med anhållan att på socknens allmänningar få utsynt lämpligt virke till spånbehofvet. 8,000 spån ansågos åtgå, hvar spån af 3 kvarters längd och 5 à 6 tums bredd, enligt ett senare beslut den 28 aug. levererade efter organisttaxan, så att 8 spån beräknades på hvar skilling eller 2:ne stycken på styfvern. Vidare ansågos behöfliga 50 spiror af 18 alnars längd och 3 tums tjocklek i lilländan samt 20 tolfter fullgoda bräder.

Inspektor Hedman åtog sig att betinga spik från Grafvendal: 9,000 tretum, 5,000 femtum och 2,000 tiotum, ett åtagande som han försummade; hvarför kyrkoherden fick korrespondera med pastor i Säfsen E. Fahlcrantz om spikaffären.

Samuel Jönsson på Rälln m. fl. upplyste, att en rask och snäll byggmästare vore att tillgå vid Jönshyttan och Lindesberg, vid namn *Anders Dahlberg*, och åtog sig Sam. Jönsson att vid Larsmässomarknaden i Linde vidtala Dahlberg att resa upp till Ljusnarsberg för att ackordera.

Han kom. Den 28 aug. 1802 inställde han sig i sockenstämman och betingade sig i dagtraktamente 1 Rdr 16 sk., hvilken summa till ena hälften skulle erläggas af kyrkan, till den andra af församlingen. Dessutom så mycken hjälp af dagsverken, som han fann nödigt sammankalla. Kontraktet skrefs den 29 augusti.

Första september skref kyrkoherden sin inlaga till Bergslaget och bergmästaren Noræus. Därpå erhölls intet svar. Först efter bergmästarens död den 27 okt. återfanns papperet ibland hans handlingar, fast utan underskrift.

Den 4 sept. delgafs församlingen hvad beslut kyrkstämman hade fattat, på det att dess medlemmar i tid måtte vara betänkta på att hvar för sin del bidraga, hvad till verkets fullbordande ansågs vara tjänligt och nödigt. Listor utskrefvos på de jord- och hemmansägare som hade att leverera dels stockar till bräder, *en* hvar, dels spiror till ställningar, *två* hvar, alla märkta med ägarnes namn. Kungörelse härom upplästes söndagen den 8 januari samt, då framkörningen gick trögt, söndagen den 20 februari, med tillsägelse att *den* skulle utmärkas, som ännu längre dröjde. Icke för ty visade det sig, att när kyrkrådet den 27 februari skulle besiktiga materialierna, en betydande del af socknemännen ej fullgjort sin skyldighet. Utomordentliga åtgärder måste vidtagas. Hvilka, skola vi strax få se.

Vi vilja för den skull förflytta oss till platsen vid klockstapeln tidigt en morgonstund en dag i mars månad. Klockan slår 6 i grufstugutornet. Löfström är redan på platsen såsom biträde åt klockaren vid mottagandet af spån och räkning af spik. Men där kommer också herr Marelius själf, han som allting skall bestyra. Han ser

yrvaken och ruskig ut. Hans luggslitna pels är kanske för tunn i morgonkylan. Dock, det är inte pelsens fel uteslutande. Herr M. har tillförsäkrat sig rätten att ensam exekvera all bröllopsmusik på platsen och nu har han ett par kvällar å rad pröfvat sina krafter på fiolen. Kanske har han också fått litet för mycket till bästa. Alltnog, han är ruskig, men nöden har ingen lag. Han måste vara på sin post kl. 6. Han uppträder här vid klockstapeln under namn af *kyrkoskrifvare* mot skäligt arvode. Vissa rotar ha till i dag blifvit genom pålysning anmanade att aflämna stockar, spiror och spån. M. skall noga anteckna leverantörerna, vidare arten af det levererade samt lämna anvisning, hvar hvarje sak skall läggas, härvid biträdd af kyrkvaktaren. Men jag tror vi hafva ännu flera förrättningsmän. Eller hvad skola alla dessa göra som komma med tomma händer. Det är ju *styresmännen* för reparationen samt *tillsyningsmännen*, utvalda den 6 mars på kyrkrådets förslag, flera af hvardera sorten för hvar rote. Tillsyningsmännen subordinera under styresmännen. De senare ha makt och myndighet att med biträde af de förra genast och utan några vidare ceremonier utpanta den plikt och annan kostnad, som de tredskande ådraga sig. Tillsyningsmännen skola på styresmännens order anskaffa de materialier, som några försummat att framföra, samt utpanta kostnaden af den försumlige.

Man brukar säga: ju flera kockar dess sämre soppa. Emellertid synes den vidtagna anordningen icke ha varit alldeles förgäfves. Då byggmästaren Dahlberg uppträder på majstämman, uttalar han sin tillfredsställelse med att materialierna voro i beredskap. Hvad han nu begär för att kunna utföra sitt verk är en ny lina om 40 famnar, 1 tömring, 2 skepp. vitriol, kittelns upplagande för lut-

läggning af spånen i stället för rödfärg och tjära. Linan efterskickades från Arboga och vitriolen från Dylta svafvelbruk. Den 31 maj började arbetet med tillhjälp af 10 à 12 dagsverken dagligen. Alla, som ägde 1/4 röst vid prästval, skulle göra hvar sitt dagsverke, de som hade flera röster hvar sina två. Komminister Adamsson såsom närmast till hands, förrättade bön morgon och afton, hvarvid herr Marelius äfven uppvaktade; på hvad sätt förmäler icke historien. Såsom kyrkskrifvare hade Marelius att för hvar söndag pålysa erforderligt antal dagsverken; hvar morgon kl. 6 mönstra de dagsverkskyldige samt noga tillse, om någon drog sig undan, genast anmäla den sölande för styresmännen och om möjligt anskaffa fullgiltig dagsverkskarl i den uteblifnes ställe, naturligtvis på dennes bekostnad.

Byggmästaren fann snart, att det var på det hela taget oöfvade gossar han hade under sitt kommando. Redan den 5 juni begärde han att få ett par pålitliga hantlangare såväl till spånspikning som till nödigt snickeriarbete. Själf måste han uppehålla sig litet hvarstans, så väl uppe i luften som nere på marken, för att öfvervaka det hela. Jan Andersson Sör och Erik Ersson i St. Gården åtogo sig att gå byggmästaren till handa mot ett dagtraktamente af 24 skilling.

Sedan nu arbetet kommit i gång, började man fundera på att anskaffa medel till hanens och globernas förgyllning på stora tornet. Styresmännen för kyrkbyggnaden sammanträdde med pastor och kyrkrådet på själfva midsommardagen till samrådning härom. Man beslöt anlita den enskilda offervilligheten. Söndagen den 26 juni uppläste kyrkoherden följande pålysning på kyrkogången:

»Som det stora tornets förbättrande nu Gud vare lof börjar lida till slut och fråga blifvit väckt, om icke tuppen och globerna därpå borde förgyllas; men till en sådan omkostnad kyrkokassans utestående fordringar hvarken härtill förslå, för så många andra behofvers skull, ej heller skulle hinna med att inom detta årets slut indrifvas; alltså har kyrkoherden i samråd med föreståndarne öfver kyrkbyggnaden beslutat, att på sätt som här i förra tider varit brukligt genom frivilliga sammanskott till detta hederliga verks fullbordande söka bidraga. Till hvilken ända föreståndarne i hvarje rote och tillsyningsmännen i hvarje skriftlag åtagit sig att mottaga och anteckna alla de gåfvor, som uti instundande vecka och tills om söndag 8 dagar till kan blifva inlämnadt, hvilket sedermera kommer att uti en bok inskrifvas och för hela församlingen uppläsas. Och har man det kristliga förtroende till denna hedervärda församlings resp. ledamöter att de, hvar och en eftersom deras råd och lägenhet tillåta, därför något rundeligare meddela, emedan omkostnaden med denna prydnad i alla fall torde öfverskrida all vår förmodan. Låten allenast allting skickliga tillgå såsom för Herranom, inför hvilken vi vandra utan allt trug och tvång; ty en gladan gifvare älskar Gud.»

Insamlingen lyckades öfver förväntan. Pastor själf började med att samma dag på middagen gå omkring bland ståndspersonerna kring kyrkan. Söndagen därpå efter gudstjänstens slut insamlades omkring 42 Rdr. Hofförgyllaren Österdam från Linde, som var på besök i Kopparberg, tillspordes om kostnaden, hvilken han trodde skulle uppgå till 100 Rdr. Kyrkoherden inlät sig då i ackord med målaren *P. Hallongren* från Arboga, hvilken nyss förut hade förgyllt korset och globen på Heds kyrka. Denne åtog sig arbetet.

Måndagen den 4 juli tidigt på morgonen nedtog byggmästaren Dahlberg, biträdd af sina båda hantlangare, spiran med globerna och tuppen från tornet. Den 30 juli en lördag kom Hallongren och då voro samlade 72 Rdr 32 sk., hvarför man beslöt att äfven förgylla

globen på mellantornet. Fredrik Löfström skurade globerna och hoplödde det som var bräckligt. Fastsatte stjärten på tuppen och gjorde en låda med tre rum till förvaring af de slantar man hittat i mellersta kulan på korset. Den 4 augusti var förgyllningen färdig och samma dag i närvaro af pastor samt sexman Erik Hindersson i Krokfors och dess broder, målaren Hallongren och kyrkvaktaren Löfström samt skolmästaren Bark inlades jämte de gamla pengarne flera nya sådana tillika med beskrifning.

Den 12 aug. kom byggmästaren tillbaka och samma dag upprestes spiran mellan kl. 11 och 1 f. m. Byggmästaren själf satte på öfversta globen, tuppen och stjärnan uppe i höjden. Dagen efter nedtogs ställningen. När man om aftonen var kommen till nedersta afdelningen, hände den olyckan att Joh. Andersson Sör föll ned och blef något skadad[1]). Äfven ett fönster blef sönderslaget.

Dagen därpå, 10 sönd. e. tref., gjordes tacksägelse till Gud att allt lyckligt och väl aflupit.

Utom hvad församlingen särskildt påkostat med dagsverken, stockar och spiror, steg reparationen till 297 Riksdaler. Däraf bestod kyrkkassan 174, fattigkassan 1 och församlingen genom tvenne organisttaxor 46 Rdr. 36 sk. utom de frivilliga penninggåfvorna, som belöpte sig till 75 Rdr 14 sk. 6 runst.

En söndag på höstsidan gick *Israel Larsson* i Viken till kyrkan om morgonen. Kommen upp på Grufbacken, upphanns han där af en kumlakarl, som på längre tid icke varit framme vid Bruket. Vid åsynen

---

1) Erhöll till hjälp i olyckan af fattigkassan 1 Rdr.

af kyrktornet utbrast den senare: »Ser jag gali eller hva? Ha spirorna dumpi ner från tornet?»

»Å nej, de ä' nedbrutna», sa' Israel Larsson.

»Orka' inte tornet bära dem längre då?»

»Å jo; men byggmästarn tyckte att de sutto i vägen och orsaka' dropp vid takfoten.»

»Och det va' våran körkherre me' om?»

»Ja, han trodde att det va' förbjudi att göra nya spiror och när di gamla va' otjänstbara, så tyckte man det va' bäst att kapa ner dom.»

»Och hva' tycker du?»

»Jag tycker det va' illa dumt att ta' bort dom. Ty fast jag ä utsocknes född, så har jag fått kärlek te de där spirorna. Ja' sa' det ock te herrarne på stämman.»

»Det gjorde du rätt i», sa' kumlakarlen.

Kyrktornet efter 1803.

Tillägg: II. Kyrkstölden 1820.

(Natten till lördagen den 7 oktober.)

Det är mer än en gång som tjufvar beredt sig inträde i Ljusnarsbergs kyrka. 1642 den 26 april gräfde sådana sig in under tornet i kyrkan, höggo sönder sakristidörren och locket på 2:ne kistor samt togo 11 Daler 2 öre kmt jämte en tennkanna och 10 alnar rödt bänkkläde. Kannan återfanns i Linde den 29 maj; men icke tjufvarne.

1650 bortstulos 57 Daler kmt och 1663 50 Daler.

Detta var emellertid bara småsaker i jämförelse med den stora stölden 1820. Härmed tillgick sålunda:

I veckan mellan den 3 och 10 sept. 1820 praktiserade sig tjufvar in genom västra ytterdörren i sakristian, dock utan att lyckas tillgripa någonting. Vid upptäckten häraf beslöts, att nämnda dörr skulle genast igentimras och väl förses med järnband, vidare att kyrkans kassakista skulle inneslutas i ett kontor, förfärdigadt af tjocka plankor med fastnitade järnstänger jämte järnbeklädda dörrar och ett dyrkfritt lås, hvartill anslogs 2 skeppund stångjärn.

Kyrksnickaren *Jan Andersson* i Finnfall tog sig genast före med arbetet på skåpet. Nästan dagligen infunno sig personer för att åse arbetet; men någon misstänkt kunde han ej påminna sig ha sett. Antagligen var det någon icke misstänkt som tog lägenheten i skärskådande. Natten mellan den 6 och 7 oktober, mickelsmässoveckan, förnyades inbrottet och lyckades mycket

bra. Hela kassakistan med däri befintligt silfver och penningmedel anammades. Kyrkrådet stod där alldeles handfallet och visste icke hvad det skulle göra. Man ålade uppsyningsmännen att hvar i sitt skriftlag hålla noggrann undersökning såväl inom som utom hus. Beslutet fattades den 8 oktober.

Veckan efter den 3 sept. 1820, således efter första inbrottet, vaknade Hilkens hustru vid Finngrufvan en natt upp ur sömnen af en häftig knackning på dörren. En karl stod därute och begärde enträget att få härberge.

Hustrun sade: »I denna koja finns intet att ligga på; men i gårdarne här intill kan man bättre bli härbergerad».

»Se så, var nu inte omöjlig. Släpper ni inte in mig, så tar jag ut fönstret och stiger in.»

Hustrun blef förskräckt, steg upp, tände eld i spiseln och släppte in karlen.

Det var en högväxt gestalt, klädd i gråa kläder och med ett bylte under armen. Han satte sig vid spiseln, tog upp en sjöskumspipa ur fickan och begynte röka.

Efter en stund vände han sig till värdinnan och sade: »Hvilken rår om marken, som den här stugan står uppå?»

»Jan Häger!»

»Jag tror Jan Häger har ägor öfverallt.»

»Känner ni honom då?»

»Ja, honom har jag kännt länge.»

När pipan var utrökt, lade sig karlen på en bänk vid väggen och insomnade; men tidigt om morgonen tog han sitt knyte och gick. Hustrun tyckte sig märka att någonting skramlade i knytet, alldeles som järnsaker.

Och när mannen vek om norra knuten af stugan, drog kvinnan en suck af lättnad; ty hon tyckte att mannen såg misstänkt ut. Ett par dagar efteråt spordes, att inbrott skett i sakristian. Det klack till i hustru Hilk: »Tänk om det var tjnfven som jag hyste.»

Lördagen den 7 okt. sågs en häst förspänd en groft tillyxad kärra med 2:ne personer i sätet färdas fram efter vägen, som går från Sundet till Bruket. Det var Jan Hindersson i V:a Born, som skjutsade Israel Jansson i Svartviken, hvilken ämnade sig till Filipstad. Kärran upptog utom de två karlarne koffertar och kistor, hvilka tillhörde icke blott Israel Jansson utan äfven tre hans kamrater: Anders Jansson från Ställbergstäkt, Anders Gunnarsson i Sundet och Anders Andersson i L. Smedberg. Dessa tre ämnade sig också till Filipstad, men rodde från Sundet till Skäret och gingo därifrån genvägen till Hjulsjö, där de skulle sammanträffa med Israel Jansson.

Om aftonen klockan 9 anlände denne till Hjulsjö tillika med sin skjutskarl. Klockan 4 om söndagsmorgonen fortsattes färden.

Emellertid sammanträffade Jan Hindersson i Hjulsjö kyrkby med skräddaren Karl Ställberg, som bjöd honom ned till Qvarnströms på en sup. De öfriga i sällskapet stodo med hästarne på klockaregården. Man åtskildes. Efter några dagar träffade skräddar Ställberg Erik Matsson i Stråtgården. Man kom att tala om kyrkstölden, hvilken nu var i hvars mans mun, och Ställberg sade sig hafva hört 2:ne kvinnor, som för hvarandra yttrat någon misstanke om de till Filipstad bortflyttade personerna. Äfven frågade han Erik Matsson: Mån' inte

jag får göra ed på att jag råkat Jan Hindersson och hans kamrater till Hjulsjö?»

Sådant käringprat m. m. yppades vid kyrkrådssammanträdet den 29 okt.; men ledde naturligtvis ej till någon spaning på tjufvarne. Lika litet resultat hade den rannsakning, som hölls inför Häradsrätten. Silfret var och förblef borta. 1829 den 8 mars var det någon, som framställde den begäran i kyrkstämman, att Häradsrättens protokoll öfver rannsakningen i anledning af kyrkstölden skulle lösas; men man ansåg det skulle bli för dyrt.

Aldrig kunde väl kassör Erik Lundblad drömma om att hans stora *silfverkanna*, som 1805 den 25 okt. förärades till kyrkan såsom testamente efter honom, hans hustru och syster, fru Brita Tengman, skulle falla i röfvarhänder. Denna preciösa, med kosteligt arbete utzirade, utrikes ifrån komna silfverkanna vägde 107 lod. Andra saker, som gjorde kannan sällskap, voro: den af drottning Kristina förärade *kalken* à 44 1/2 lod med därtill hörande *patén* à 8 1/2 lod samt en liten *hålig slef;* vidare *Sevallii kanna* à 115 1/4 lod, *Lybeckers kanna* à 60 lod, *Lundii oblatask* à 34 1/4 lod, *Erik Norings ljusstakar* à 82 lod. Vidare *penningar:* 4 st. holländska dukater, 16 Rdr 32 sk. speciemynt, bestående mest af 2-, 4-, 8- och 16-skillingstycken. En sedel à 20 Rdr banko, smärre sedlar, 9 Rdr samma mynt, dessutom skiljemynt af koppar jämte en kollekt till aflidne Nordqvists barn 11 Rdr banko. En gammal håf af silke blef också delvis förstörd.

Se där förlusten af den stora kyrkstölden.

Klockaregården med sockenstugan.

B. Sockenstugan.

Kyrkstämmor och sockenstämmor höllos i Ljusnarsberg till en början på kyrkogården. Åtminstone var detta händelsen 1637 den 6 aug., då beslut fattades om bänkrumsafgifterna (sid. 20). *Sockenstugan* omtalas först 1664, då Joh. Olufsson förfärdigade fönster till henne. Hvar denna stuga låg är obekant, men hon inrymde förutom samlingssal två kamrar. 1681 befinnes byggnaden vara mycket bofällig: inga fönster, inga luckor, muren nästan förlorad. Samma år beslöts att flytta stugan närmare kyrkan, en flyttning som företogs 1683, och har hon allt sedan stått på den plats, där hon nu

befinner sig. 1684 lät Gussarvius mura i henne och i de två kamrarne. Golf inlades under sommaren, nya fönster och en ny fönsterkarm insattes af snickaren And. Andersson.

Af sockenstugans tvenne kamrar innehades den ena af kyrkoherden och kallades *prästkammaren;* den andra utgjorde klockarens hemvist.

1761 inlämnade klockaren och grufstigaren *Jakob Abelin* en så lydande inlaga till »Ädel och högaktade herr Bergmästaren och den högtärade, lofliga Bergstingsrätten»: »Som kreaturen vid Sockne-stugu-gafveln, där fönstren ligga lägst, 3:ne gånger gjort skada: ty anhåller i ödmjukhet få efter besiktning af Rättens ledamöter upprätta en liten kryddgård där frammanföre, då fönstren blifva i hägn, då jag kan igenfylla gropen, hvarpå nu intet grönt strå växer och göra det till min efterträdares nytta gagneligt, som han efter räkning och mätis manna ordom de mina skäligen betalar». — Syn hölls den 14 maj s. å af sexmännen Lund och Öhman i närvaro af bergsfogden herr Joh. Schmidt; hvarefter samma dag Abelins ansökan beviljades. Till kryddgård skulle han få intaga sydost om sockenstugugafveln en ungefär 30 steg lång plats uti norr efter stenbacken och uti söder något bredare än sockenstugugafveln.

När klockaren själf icke bebodde sin kammare, uthyrdes denna. Så t. ex. bodde vid slutet af 1700-talet änkefru Kihl i sockenstugukammaren, som då var mycket förfallen. År 1804 $^{8}/_{4}$ fattades beslut om att framföra timmer så väl till arrestbyggningen som till sockenstugan. Meningen var att bygga på den senare med fyra rum, som skulle användas till tingslokal. Joh. Åkergren vid Nya Vägen utsågs den 20 maj till entreprenör, som för 50 Rdr och 10 dagsverken åtog sig att uppföra den

föreslagna påbyggnaden efter ritning af Fredrik Adler. För att bekvämligare få trappuppgång till dessa öfverrum erbjöd sig kyrkoherden vilja uppoffra sin kammare därnere med förbehåll att i stället erhålla ett af rummen i öfre våningen. 1806 äro rummen färdiga och häradshöfdingen förklarade sig belåten med dem; det enda han önskade var att få dubbelfönster i sina två kamrar, hvilket beviljades.

Här höllos nu häradstingen till 1843, då de flyttades till Grufstugan.

Vid ekonomiska besiktningen 1827, bestod klockarebostället af en kammare och kök (f. d. prästkammarn) i sockenstugan samt uthus: två bodar med hvälfd källare under, fallen för vattendropp, samt fähus och lada i gagneligt stånd. Direktör G. Nederhahl var inte belåten med det trånga utrymmet, hvarför han i skrifvelse till majstämman 1844 begärde, att det till organistens begagnande upplåtna köket skulle afdelas till en mindre kammare och halfva förstugan i stället läggas till köket. Han fann det vara obehagligt både för honom själf och sockneborna att vid besök, som dessa gjorde hos honom, nödgas införa dem i ett sjukrum. Hans hustru var nämligen för det mesta sängliggande. — Denna begäran afslogs för tillfället men realiserades sedan.

— —

Grufstugan i hennes gamla skick.

C. Grufstugan.

Grufstugan har sitt namn däraf, att hon varit platsen för grufstämmor och de under bergmästaretiden hållna gruf- eller bergstingen. Antagligen har hon haft den plats hon ännu har allt sedan ortens första bebyggande[1]). Att stugan var gammal 1744 kan man sluta till af bergmästare Heijkes påstående, att hon då lutade

[1]) Enligt Odelstiernas »Berättelse öfver Bergverken och Bruken i Nya Kopparbergs Bergslag 1763» blefvo 1641 grufartiklar uppsatta samt »vågen med grufvestugan bygd ofvanpå» flyttad, detta på Bergsembetets befallning.

till sin undergång och var både till väggar och innanrede mycket förlorad, hvarför man snart ej utan lifsfara kunde komma uppå henne. Förslag till hennes förbättrande framställdes nu. Bergmästaren upplyste att han gjort ansökningar om hjälp till företaget i Bergskollegium; men ännu icke fått svar. Han lofvade andraga saken ånyo och föreslog, att alla rotar i socknen vid ett sitt malmbyte skulle lägga af en hop att säljas för Grufstugans räkning. Beslut fattades den 13 nov. 1744, att hvar rote skulle lägga af ett lass malm à 52 £ för 4 arb., 2 lass för 8 o. s. v. Det vill m. a. o. säga, att om en grufva bearbetades med 4 arbetare skulle ett lass afsöndras, voro 8 sysselsatta, skulle 2 lass afläggas o. s. v.

Det dröjde med arbetets utförande. Först 1757 sattes det i verket. Det året hölls rubbelsammankomst[1]) och bergsting på Laxbro: ett bevis för att bergslagen då var husvill. »Anno 1758 den 3 januari hölt bergsrådet herr Detlof Heijke första sammankomsten i *nya* grufstugan till vanlig Rubbel med Nya Kopparbergs Bergslag, sedan predikan vid detta tillfället i kyrkan blifvit förrättad». I ett tal till bergslaget anfördes omständigheterna om grufstugans ålder, första uppbyggande och ånyo förbättrande. Hvaraf framgår, att minst sagdt platsen där hon stod, icke var ny, äfven om stugan själf betraktades som ny. Bergsrådet önskade hennes bestånd i framtiden, förmante samt uppmuntrade såväl ämbetsmän som bergslagen till gudsfruktan, rättvisa och flera kristliga dygder, flitigt arbete och lydnad för öfverheten, samt uttalade den sedvanliga tillönskan om ett välsignadt nyår.

Närvarande förutom menige bergslaget vid detta tillfälle voro: då varande geschwornen, sedermera bergmäst.

---

[1]) Rubbelsammankomst se sid. 105.

her *Eric Odelstierna*, bergsfogden *Joh. Schmidt* samt 12 sexmän. Af dessa dogo sex redan på 1760-talet, nämligen *Olof Ramner* på Lund (1760), *Anders Matsson* vid Ljusnarn, som drunknade 1761, *Johan Knutsson* i Björkberget (1763), länsman *Almgren* på Narfgården (1765), kronogrufstigaren *Anders Hindersson Krantz* vid Nya Vägen (1769) och *Bengt Lundblad* på Konstdammen (s. å.), *Anders Hult* i V:a Löffal och *Erik Andersson* i Brattberg afledo 1770, *Joh. Lund* 1776, *Erik Magnusson* i Kafveltorp 1800 och *Joh. Jansson* i Born 1805. *Erik Hansson* i S:a Bergsgården efterlämnade vid sitt frånfälle 1790 en talrik afkomma: 90 barnbarn och 54 barnbarnsbarn.

Protokollet vid sammanträdet fördes icke som vanligt af bergsfogden utan af en f. d. bruksförvaltare vid Alkvettern och Storfors *Carl Arent Jerleström*[1]), hvilken efter 19 års tjänst i Värmland, »af bekymmer, möda och besvär nästan upptröttad och utmattad» tog afsked 1755 och tillbringade sin återstående lifstid i Ljusnarsberg.

Emellertid ansågo visst de gode bergsmännen i Ljusnarsberg att deras »nya» grufstuga vunnit icke blott i styrka och utseende utan ock i värdighet, ty hon kallades 1758 i februari månad: »rådhus». Hvad skulle de nu ha sagt, i fall de fått se henne i det förnäma prydliga skick, som hon vann genom restaureringen 1893. Då tillkom den utbygda förhallen med sina fyra stilfulla pelare, en utbyggnad motsvarande den å baksidan, hvilken förlänar större bärighet åt huset samt gör att tornet på taket får ett mera passande underlag och tager sig mera naturligt ut.

---

[1]) *Carl Arent Järleströms* lefvernes och vandringsbeskrifning, af honom själf författad, finnes i Ljusnarsbergs kyrkoarkiv samt aftryckt i Noraskogs Arkiv, 3:dje delen, där den dock föreligger »kontraherad och stiliserad» af Karl Hult.

Ombyggnaden skedde för att förvandla den gamla grufstugan till *tingshus.* Den egentliga grufstugan i utbyggnaden på baksidan höjdes och försågs med brutet tak, indeladt i smakfullt målade fält. Kring rummet löper en fris, delad i smärre rutor, där hvarjehanda emblem och vapen äro målade. Ljusnarsbergs eget fattas dock.

Interiör af Grufstugan.

Gamla våghuset till vänster om ingången inreddes till väntrum för tingsmenigheten. Till höger om ingången: 2 rum för häradshöfdingen och 1 mindre för åklagaren. I öfre våningen på norra gafveln ett rum för betjäningen.

Förslagsställare och arkitekt för arbetet var arkitekten Fritz Eckert i Stockholm, entreprenör och byggmästare Salomon Karlsson från Örebro.

Emellertid står med upphöjd skrift på förhallens bakvägg ordet: TINGSHUS. Den skylten står där blott för ro skull. Ting har här hållits endast några få gånger. Ljusnarsberg fick ej ha sitt eget tingshus utan måste dela tingshus med de andra kommunerna i Lindes domsaga. Nu mera begagnas tingshuset i Kopparberg blott till kommunalhus och därtill lämpar sig gamla Grufstugan förträffligt.

Grufstugan i hennes restaurerade skick.

D. Sjukhuset.

Det dröjde länge, innan Ljusnarsberg fick en legitimerad, fast anställd läkare[1]). År 1806 var fråga å bane, om icke öfverenskommelse kunde träffas med någon läkare om månatliga besök på platsen. 1816 ingicks också ackord med regementsläkaren Trapp att emot 150 Rdr banko besöka Ljusnarsberg en gång i månaden. Men det ackordet räckte endast ett år. Man nöjde sig med det 1817 inrättade sockenapoteket och hade funderingar på en medicinsk klockare, som utom det att han befattade sig med vaccinering och åderlåtning kunde behandla de vanligast förekommande sjukdomarne.

---

[1]) Bergslagets barberare Filip Palén på Löfnäs, som dog 1675, kan ej gälla för läkare.

Fram på 40-talet är det Krokfors bolag med dess disponent som intresserar sig för hälsovården. 1849 har doktor L. Blume i Linde årsackord med bolaget, lydande å 33 Rdr 16 sk. B. Samme man är husläkare hos disponenten mot ett årsarvode af 16 Rdr 32 sk. B.

Bolaget hade också en sjukvårdare på platsen vid namn J. Jönsson. Denne var egentligen siffergranskare; men biträdde också vid vård af bolagets sjuka. J. hade deltagit i Danska kriget 1848 (?) och därunder förfrusit fötterna samt vårdats på ett sjukhus i Danmark. Där fick han stanna kvar en tid och hjälpa till med sjukvården. Här i Kopparberg gick han emellertid under vedernamnet »Doktor hjälplös» och dog 1863. Fick därför icke upplefva den dag, då distriktsläkaren gjorde sitt intåg i Ljusnarsberg i doktor R. A. Swederus person september 1864.

Denne inflyttade i en nyuppförd bostad, till hvilken Kopparverket Krokfors bolag, förutom virke, anslagit 5,000 Rdr. rmt. Nu dröjde det icke heller länge förr än sjukhus byggdes. Den 21 juli 1866 hade direktionen för sjukhuset sammanträde och fattade det beslutet, att sjukhuset skulle omedelbart tagas i bruk äfvensom att bodafdelningen så fort som möjligt skulle ordnas och öppnas för allmänheten.

Direktionen bestod då af professor J. O. Carlberg, handl. C. E. Törnblom och dokt. R. A. Swederus.

Rudolf Albin Swederus föddes 1827 6/11 i Fellingsbro. Fadern var d. v. skolprästen sedermera kyrkoherden i Möklinta Nils Magnus Swederus, modern Kristina Nyström. Släkten härstammar från Svedvi. D:r Swederus farfader var prosten Nils Samuel S. i Näsby, som omnämnes på flera ställen i denna bok.

Efter undervisning i Västerås skola och gymnasium blef Rudolf Albin student i Uppsala 1851. Idkade att börja med

Rudolf Albin Swederus.

teologiska studier. Med. fil. kandidat 1855 $^{15}/_{9}$, med. kand. 1860 $^{15}/_{12}$, med. licent. 1864 $^{9}/_{5}$, aflade legitimationsed s. å. $^{14}/_{5}$.

Var tillf. läkare vid Sala grufva 1860, 62 och 64. Antogs 1864 $^{16}/_{9}$ till distriktsläkare i Ljusnarsberg, extra provinsialläkare i samma distrikt från 1890 års början. Afsked på egen begäran fr. extra provinsialläkaretjänsten 1900 $^{15}/_{9}$. R. W. O. 1893 $^{1}/_{2}$. S. afled 1915 $^{25}/_{10}$.

Gift 1870 $^{15}/_{10}$ med Hedvig Augusta Ulrika Carlberg, dr af bruksägaren Per Aug. Carlberg och Ulrika Dahlström. Son: Hjalmar född i Kopparberg 1871 $^{28}/_{8}$, läkare vid Örebro läns landstings tuberkulossjukhus i Kopparberg samt vid Frövi—Ludvika järnväg.

Under sin långa tjänstgöring i Ljusnarsberg blef d:r Swederus högt uppskattad både såsom läkare och människa. Trots en viss sträfhet i sättet att uppträda, kom man snart underfund med, att han var en verklig människovän med för nödens barn ömmande hjärta samt ägde en omutlig plikttrohet. Vänskap vann han genom sitt öppna flärdfria väsen. En sannskyldig hedersman.

Utsikt öfver Ljusnarn från Björtjärn. Ljusnarsgårdarna skymta i bakgrunden.

E. Ljusnarn och Mårtenstorp.

Man kan icke annat tycka än att Henrik Nilsson, finnen från Värmland, som valde sin bostad på Lindes Allmänning, där **Ljusnarsgårdarne** nu äro belägna, gjorde ett godt val. Vackrare boningsplats än därute på halfön i sjön Ljusnarn får man leta efter. Afundsmän saknades icke heller, som måhända tyckte att han bodde för bra, och därför ofredade honom och hans grannar. Klagomål häröfver anfördes hos konungen, som svarade i bref af den 16 mars 1606. — Ljusnarn utgjorde, om icke då, så åtminstone efteråt ett helt hemman, skattlagdt under Lindes socken till 3 skepp. 5. lisp. tackjärn; men donerades bergsmännen i Nya Kopparberget under bergsfrälsefrihet enligt kungl. brefvet den 17 maj 1641 samt

stadfästelsen härpå den 1 dec. 1638. När och af hvilken anledning denna egendom kom att klyfvas, vet man icke; men af kyrkböckerna ses, att 1638 sutto här *Grills* i Ljusnarn och *Lars Hindersson.* Grills på äldsta tomten eller S:a Gården (248) dog 1648; och sonen *Erik Grillsson*, som uppgifves ha varit Henrik Nilssons måg, sålde denna del till kyrkoherde *Petrus Olai*, hvilken 1651 den 29 jan. härpå fick häradsfasta. Änkan gifte sig med *Kristoffer Ersson*, köpmansbetjänt från Stockholm, men född i Falun och kallande sig Aspman, fastän han annars var rätt bror med bergsman *Erik Ersson Hök* på Heden. Denne Kristoffer utlöste alla arfvingarne och står i längderna för år 1660 och de följande upptagen för en fjärdepart. Dog 1703 i sitt 81 ålders år. Sonen *Jan Kristoffersson* dog 1738. Dess son *Erik Jansson* utlöste sin broder Johan; men blef slutligen mycket gäldbunden, så att egendomen gick ifrån honom och inropades på auktion den 10 okt. 1774 af assessor Viktorin.

Lars Hindersson på norra gården hade två söner, Per och Pål, som flyttade till Hellefors, hvarefter gården öfvergick till en annan släkt, nämligen drängen *Henrik Göranssons.*

Den tredje af Ljusnarsgårdarne, belägen längre upp vid sjöns östra strand, innehades af *Mårten Hindersson*, kallad Mårten i Torpet, husman vid Ljusnarn 1635 och broder till Nils Hindersson i Björkbro samt son till Henrik Nilsson. Med sin hustru *Ursula* hade han två döttrar *Anna* och *Valborg* samt sonen *Erik Mårtensson* vid Finnhyttan, omtalad 1648.

Redan 1629 vid prosten Drivii besök var **Mårtenstorp** påtänkt till kyrkoherdeboställe. Vintern öfver hade de åt prästen »deputerat» en kammare att blifva uti hos

Nils i Björken; men de lofvade och ville köpa ett torp, liggande till en tre eller fyra pilskott från kyrkogården vid Ljusnaresjön till prästebord. Efter den lägenhet, som i orten kunde finnas, syntes också ingen plats bättre och bekvämligare än denna; låg på en hög backe utmed sjön afsides, utur vägen, särskildt från andra. Fiske fanns också därtill samt något litet uppbrutet till åker; mera var att uppbryta. Af riksrådet Karl Bondes bref till

Mårtenstorp.

biskop Rudbeckius den 27 maj 1635[1]) om tillsättande af präst i Ljusnarsberg framgår, att riksrådet tillskrifvit landshöfding Gustaf Lejonhufvud, det skulle denne åt prästen inrymma till prästbol en lägenhet vid Ljusnarn i Lindes socken. Så skedde också. Församlingen behöf-

[1]) Sid. 11.

de icke köpa det ifrågasatta torpet. Kronan inköpte det af Mården och förärade det åt pastor i Ljusnarsberg eller Finnmarkens kopparbruk, såsom framgår af drottning Kristinas bref den 30 okt. 1646: »Oss hafva våra undersåtare samtliga bergsmännen vid Finnmarks kopparbruket underdånigst presentera låtit ett våra för detta varande Förmyndares och riksens regerings bref, dateradt *Stockholm den 8 november 1638*, hvarutinnan deras kyrkoherde därsammastädes först upplåtes till årligt underhåll sexton tunnor spannmål etc. — *Sedan efterlåtes och honom i lika måtto det torpet Mårtenstorp, som kronan af en torpare därsammastädes köpt hafver, att han det för prästebord som andra präster, fritt njuta och behålla skall»*.

I Mårtens tid var torpet räknadt för $^1/_4$ hemman och skattlagdt till 2 skepp. 6 $^1/_2$ lisp. tackjärn.

Petrus Olai har följande att förtälja om prästgårdens bebyggande: »Anno 1637 om sommaren (sålunda innan ännu Mårtenstorp var doneradt till kyrkoherdeboställe) upphöggs den nya stugubyggningen i prästgården med socknens omkostnad och blef förbemälte byggning till reds gjord till omnium sanctorum (all helgona dag). — Anno 1638 om sommaren blef källarbodbyggningen upphuggen af nyo i prästgården. — Anno 1646 den 25 juni begyntes på att uppbygga den nya sädesladan och 14 september blef hon färdig med dörrar och all behöring. — Anno 1647 begyntes på att timra på stallet och blef färdigt först 1649».

Vi förflytta oss till året 1663, tagande för gifvet, att ett besök i Mårtenstorp för att se, hur' kyrkoherden har det, skall intressera läsaren.

Gården är omgärdad med högt plank: mangården för sig och fägården för sig, dock så att båda stå i förbindelse med hvarandra medelst en port.

Vi inträda genom porten och stanna midt på gården. Norrut träffa vi den 1637 upphuggna *stugubyggningen.* Vi stiga in i förstugan, fatta i trägrepen och rycka upp dörren till höger. Denna leder in i *storstugan,* som upplyses af två fönsterlufter eller taflor, den ena tre- och den andra tvådelad, för att icke tala om de många blyrutorna. Socknen består på möbler: ett bord, en vändstol, tvänne bänkar innanför bordet längst bort i hörnet för att icke tala om spiseln.

En dörr till vänster leder från stugan in i *köket,* som har ett fönster. Eget är att spjället i spiseln öppnas och slutes ute i bagarstugan. Vi lyfta på dörrklinkan och stiga in dit, försiktigtvis läggande haken på dörren efter oss. Här ha vi två fönster, ett på hvardera ytterväggen, 1 bord, 1 vändstol, 1 »klädder» bänk, 2 slagbänkar, 1 skåp med 2 dörrar, af hvilka den öfra kan låsas, 1 bänk frami stugan innanför bordet, 1 hel säng med half krans, 1 karmstol. Dessutom spiseln med järnhäll och skorstenen med två spjäll, det ena för kökets räkning.

Vi återvända så samma väg som vi kommit ut i förstugan. Där ha vi ännu ett rum, den s. k *framkammarn* med ett fönster, 2 små bänkar inom bordskifvan och en fallbänk.

Utkomna på gården ha vi till höger *källarbodbyggningen,* som hvilar på den hvälfda gråstenskällaren och består af tvänne bodar och en svale. Den senare innesluter på hvardera sidan en liten kammare eller mera simpelt uttryckt hönshus. På vänstra sidan om gården eller öster ut också en bod. Söderut står en *ny* stuga med två rum, belägna i norr och söder, med hvar sin ingång. Den södra kallas *bokkammarn,* och där har pastor sitt tillhåll, där är hans arbetsrum.

Vidare få vi upplysa om, att drängen har sin särskilda stuga att bo i; korna sin, hästarna sin och svina sin. I stallet förekomma icke mindre än nio spiltor och fähuset lämnar utrymme för 14 à 15 kor.

Inalles innehåller bostället icke mindre än 15 hus.

Men Simon Bjurbeck var inte riktigt belåten med bokkammarn; 1688 den 2 dec. angaf han i kyrkstämman, att det var af nöden att uppbygga en bokstuga, hvartill hela socknen skulle bidraga. De tre rotar, som voro vana att bygga i Kaplansgården, satte sig på tvären. Beslut blef emellertid fattadt; men det dröjde med utförandet. Då fattade Bjurbeck det djärfva beslutet att förskottera kostnaden för den nya byggningen. Så uppfördes 1696 den manbyggning, som ännu i dag utgör hufvudbyggningen vid Mårtenstorp, nämligen södra och större delen däraf: 2 kamrar, sal och kök med förstuga. Under förstugukvisten var ett litet hönshus. En särskild dörr ledde ut i kryddgården från en af kamrarna. Utanför denna dörr var också en kvist med trappa upp till vinden. Sämst i hela huset voro murarne, som voro af gråsten. — Norra delen af denna byggning uppfördes 1774 med egen förstuga. Båda förstugorna sammanslogos till en i Morelii tid.

Norra stugan på gården var 1700 mycket förfallen och ansågs oreparabel, men fick stå kvar och göra den nytta hon kunde. Här uppsattes emellertid 1769 en stuga med två rum. Det ena af dessa begagnades 1779 till mjölkkammare; men kyrkoherde Lindberg började använda det till läskammare; det andra tjänstgjorde som drängstuga. — Byggningen bredvid (nu nedtagen) uppsattes 1756 i två våningar, den nedre med spannmålsbod och bagarstuga; i kammaren midt emot förstugudörren, sedan använd till väfkammare, hade magister Saxholm

sitt läsrum. Öfre våningen innehöll adjunktsrum och två vindar.

Den stora *mossen* öster om Mårtenstorp har af ålder tillhört bostället. Detta framgår, säger Erik H., af en 1699 den 16 juni upprättad konseptkarta, vidare af äldsta kyrkboken (1635—41), där det synes, att Petrus Olai med kyrkans medel dels låtit odla ett stycke, dels upptaga ett dike genom mossen. Vid början af 1800-talet funnos ännu personer, som mindes, att pastor Isaksson (1748—60) låtit på denna mosse uppodla åkerstycken, hvarefter änkan sedermera fått församlingens tillstånd att sälja dessa åt dåvarande innehafvaren af St. Orrbacken, bergsfogden Helsing för 72 Daler kmt. Efter honom blef pastor Lindberg ägare af St. Orrbacken och därmed äfven af denna uppodling. Han förmådde Bergslaget att åt sig upplåta äganderätten till mossen. Kyrkoherden Erik H. tänkte på dess återbördande, men afråddes af kontraktsprosten. Mycket besvär och mycket kostnad hade samme man för att till Mårtenstorp söka återvinna en skogsteg på andra sidan Ljusnarn, hvilken af ålder varit räknad dit. Trots all använd energi vann han icke processen. Bättre lycka hade i slikt fall kyrkoherdarne Netzel och Morelius. Den förre återbördade 1762 den s. k. *Lisselåstäppan,* och den senare 1773 *fisket* i Stora Orrtjärn, där land och strand från uråldriga tider tillhört bostället.

Fäboudden.

Tillägg: En jätte bland tallar.

Tallen omnämnes i en gammal handling från år 1664, då kyrkoh. Nils Krook hade 8 män ute för att bese »prästeskogen på andra sidan Ljusnarn». Det heter i syneinstrumentet: »Först begynnes dess skogh på andra sijdan om siön, där vintervägen ligger op åt Kohlningarna och Lööffallet, där vid pass *ett steenkast från siön in emot måssen står en Tall,* på hvilken ähr hugget 3 skåror». Detta är jättetallen vid Fäboudden. Den var redan då ganska gammal. Fackkunskapen uppskattar dess ålder till cirka 380 år. Den fanns således långt tillbaka på 1500-talet. Ännu innan trakten var bebygd och pörtena vid Ljusnarn börjat ryka, ja, innan de första yxhuggen genljudit i skogen, stod tallen där och drömde om ett långt lif, ty han kände styrkan i sin lifskraft.

Tallen vid Fäboudden.

Vid en höjd af 1,3 meter från marken mäter trädet i diameter 1,17 eller i omkrets 3,64 meter. Höjden är 24 meter. Kubikmassan är 12,27 kubikmeter. Medräknas grenarne, skulle den lämna cirka 25 kub.-meter ved. Tillväxten är 3,9 % eller 0,78 kubikmeter pr år. Särskildt

kan framhållas, att den ännu växer duktigt utan att visa ringaste spår af torka i toppen. Detta i motsats till hvad förhållandet är med de väldiga tallarna vid Storhöjden, af hvilka få äro friska.

Eget nog har prästgårdsskogen, till hvilken tallen först tycks ha hört, blifvit afhänd Mårtenstorp. Men sedan enligt K. Maj:ts tillstånd Norra Bergsgården trädt i stället för Mårtenstorp, har tallen återbördats till prästbostället.

Den förtjänar att fridlysas.

Komministergården.

F. Komministergården, Laxbro, Ljusnarsbergsgård och Abrahamsgård.

När förste komministern *Brovallius* kom till Ljusnarsberg 1648, fanns vid **Komministergården** en gammal stuga med kammare, hvilken sedan brann upp. En ny stuga byggdes snart »näst allmogevägen», äfven kallad »öfra stugan». Hon bestod af stuga och kammare jämte förstuga. Stugan hade två fönstertaflor med 3 fönster i hvar, af hvilka ett kunde öppnas; kammaren hade en fönstertafla med 2 fönster, hvaraf endast

karmarne återstodo 1691. Äfven möbler funnos: i kammaren en liten skifva med två stolar; i stugan: en ny skifva med ett nytt säte, två bänkar, en helt ny säng med sängkrans och pall nedanför.

Vidare uppfördes: en *bagarstuga* »neder på gården» med gammal dörr och lås samt två luckor för fönsterna och vindspjäll i muren; två nya *bodar* med källare under; ett »*fäähus*» med dörr och gångjärn samt lane. — I stället för stugan som brann, uppfördes en »*boostuga*» med »mellankammare» och förstuga, där dörren hade smällås. I bostugukammaren förvarades 1691 ett »sockenbetyg» af kopparfoder med en liten flaska, kalk af tenn och oblatask af trä.

Samma år (1691) omtalas ett nytt fähus med 5 bås på ena sidan, ett stall utan spiltor, men med krubba åt en häst, en lada med loge, dito en »vidskipte» lada med en grind, två små svinhus utan dörrar, ett »hemmelhus» utan dörr.

För gården var en gammal port med klinka; gärdesgårdarne kring täpporna voro väl behållna, endast 10 famnar behöfde upprättas.

Gården underhölls dock illa, hvarför herr Swedonius besvärade sig i kyrkstämman den 12 juli 1696. Murar, tak och annat var så förfallet, att han nu för tiden ej kunde blifva eller bo i gården. Af fruktan för eldfara nödgades han uppehålla sig i ett litet torp, aflägset beläget från kyrkan. Blef icke gården reparerad, nödgades han alldeles flytta därifrån. — Härtill svarades, att kaplansgården skulle underhållas af sina 3 rotar, tills landshöfdingen hann komma hit och bestämma, huru församlingen skulle underhålla sina prästgårdar, om samfält eller rotevis.

Kapellanen till godo inlöstes 1667 af Mickel Hindersson på Laxbro det s. k. *Kaplatorpet* för 300 Daler kmt, insamlade genom personella bevillningen på grufstugan den 9 juni. Härtill kom på 1750-talet *Kulltorpet*. Detta, som utgjorde andra hälften i St. Bråten n:o 62, var skattlagdt till 1/16-del och innehades successive af Mats Hansson i Elgfall, sonen Mats Matsson, bruksbokhållaren Olof Vesterman, som inropade det på öppen auktion; vidare skomakaren Jan Persson från Tuntorp, som köpte egendomen den 25 mars 1757; men bjöd ut honom igen på auktion den 20 maj s. å., då landsfiskalen Berger blef ägare af densamma. Af honom köptes torpet på församlingens bekostnad och anslogs till kapellansbordets förstärkning. Genom Bergsrättens föranstaltande förlades 1759 den 13 jan. skattlagdenaturen jämte räntan till Rällsmoren och tertialtionden därifrån hit tillbaka.

Angående *kaplabordets skog* ingicks 1799 den 21 aug. den föreningen, att komministerbordet skulle bli orubbadt i sina innehafda lägenheter och erhålla därjämte en tillökning af 40 tunnl. förmedlad skogsmark till bruk och nyttjande af oskiftad jord enligt fjärdepartsägarnes under förrättningen härom tagna beslut (likaså för klockarebordet 20 tunnl.); hvilken tillika med klockarebordets ej skulle afrösas, utan inberäknas i den hemskog, som samfäldt tilldelades 2:a paret i Högfors hyttelags fjärdepartsägare: J. N. Ericsson, Marelius och Lindmark, hvilka härför sålunda komme att ansvara. — Genom landtmäteriförrättningen 11 juni 1802 blefvo dessa 40 tunnland jämte klockarens 20 utbrutne och afrösade efter hållen besiktning af tvänne församlingens ledamöter: sexman Vallin och Bengt Larsson i Skarptägt. Delningen stad-

fästades af Häradsrätten den 7 okt. 1802; men något konsistorieombud var ej vid förrättningen närvarande.

Utom nu nämnda jordlotter och gårdstomter, har af ålder hört till kapellansgården två täppor, nämligen *lilla täppan* på andra sidan om Laxbrovägen samt den s. k. *kyrkåkern*, hvilken på andra sidan »allmogevägen» sträckte sig bort till kyrkogården. Denna åker utbyttes mot *Fastäkten* 1829 med vederbörandes tillstånd. Bytet stadfästes af Kungl. Maj:t den 18 febr. 1832, sedan landtmätaren C. W. Mossberg inför krono- och konsistorieombud samt sockenfullmäktige uppmätt och värderat de båda till byte föreslagna jordägorna. Det var kammarherre V. Virgin på Abrahamsgård och komminister G. Roman, som kommo öfverens om bytet.

Åren 1814—16 utfördes en större reparation i komministergården. År 1820 är öfra byggningen oinredd utom kammaren, som äfven befanns bofällig. Enligt protokollet öfver ekonomiska besiktningen den 11 september 1839 bestod mangården af följande hus: 1 byggning, innehållande 2:ne rum, sal och ett kontor, jämte vindar ofvanpå; 1 byggning öster på gården, innehållande drängstuga och brygghus med bakugn, helt säkert den ursprungliga bagarstugan; 1 byggning söder på gården, bestående af två rum med kök och ett mindre skafferi, densamma som nuvarande bagarstugan och antagligen samma hus som »boostugan» härofvan; 1 byggnad norr på gården, innehållande 2:ne bodar, med källare under. Vidare: fähus och foderlada med svale, stall- och vagnshus, två vedbodar under ett tak, en höbod, ett svinhus, en logbyggning, en torkria, en badstuga. Tillsammans icke mindre än 13 hus.

I början på 50-talet reparerades öfra byggningen och tillbyggdes med kök och skafferi; drängstugubyggna-

den borttogs och ny bod uppfördes af timret däri jämte timret i de gamla bodarne. Byggningen söder på gården förvandlades till bagarstuga.

Det är berättadt, att Kaplatorpet afsöndrades genom köp från **Laxbro.** Denna gård byggdes på 1650-talet af *Mickel Hindersson*[1]), en förmögen bergs- och handelsman, kommen från Linde. Egendomen bestod ursprungligen af de ägor, som åtföljde tvänne närbelägna torp, nämligen *Jan Olssons*[2]), som själf flyttade till Finnkulln, eller Markus Jans'[3]), det andra *Tomas Rolandsson kolares* torp, beläget i vreten vid Laxbäcken, hvilket bergmästaren Hans Fil. Lybecker år 1670, enligt originalhäradsbevis den 22 febr. 1677, upplät åt Mickel Hindersson, sin då varande måg. Han var nämligen gift med Anna Lybecker. Hindersson förstärkte sig sedan allt mer och mer med flera jordägor och omgifte sig efter första hustruns död med Maria van Gent. Efter honom har Mickelshyttan sitt namn.

Mickel Hinderssons och Maria van Gents bostad vid Laxbro är tyvärr flyttad till Skansen i Stockholm, där Laxbrostugan väcker ett berättigadt uppseende än i dag.

Laxbrostugan är en låg envåningsbyggnad (ryggåsstuga) med 4 rum, kök och till hälften utbyggd förstuga. Den senare är belägen på midten af stugan och har invändigt två dörrar, en till höger och en till vänster. Den förra leder in till stora salen, som sträcker sig öfver hela stugans bredd och har haft tre långfönster. Denna sal har begagnats till handelsbod och tingslokal. Taksparrarne under yttertaket äro synliga och hela

---

[1]) Först omtalad 1644 den 20 aug. såsom fadder tillsammans med Brita Lybecker.
[2]) Jan Olsson dog 1679.
[3]) Markus Jansson i Finnkulln dog 1807.

taket är måladt med blommor och fåglar på ljus grund. På ena gafveln läses: »*Mikael Hindersson — Maria van Gent 1673*»; på den andra: »*Herren — bevare min ingång — och utgång ifrå nu — och til evigh tijdh — Anno domini 1673*». — På andra sidan förstugan är också en sal, fast mindre och intagande husets hela bredd, med ett fönster på hvardera sidan. Därinnanför till höger ligger köket, som är helt litet och alldeles svärtadt af rök, nästan som ett pörte, och till vänster två små kamrar på gafveln. Gården utanför stugan var stenlagd och har förr varit alldeles kringbyggd.

Det yttre af Laxbrostugan på Skansen.

Mickel Hindersson dog 1689. Änkan flyttade till Stockholm. En dotter var gift med *Erik Johansson Öhman*, en »välbevandrad skräddare» från Väster Fernebo; denne mottog gården och afled 1717. Änkan först och sedan hennes tredje man, organisten Joh. Knistedt, innehade därefter egendomen tillika med båda hemgifta sönerna *Johan* och *Anders Öhman*. Mellan dem skedde byte så i löst som fast den 1 okt. 1737 och voro då med egendomen förenade *Finngrufvetäkten* och en del af *Kopparslagartorp*. — Johan Öhman dog 1740 och änkan omgifte

Det inre af Laxbrostugan (tingssalen).

sig med länsman Nils Almgren från Almby socken i Närke. Denne afträdde 1757 sin andel i Laxbro till styfsonen *Erik Jansson Öhman* och flyttade själf till Narfgården. — Anders Öhman, häradsdomare m. m., afled 1764. Efter honom kom sonen, nämndemannen och bergsgevaldigern *Joh. Öhman*, som sålde Laxbro till sin svåger sexman *Erik Magnusson* i Kafveltorp och flyttade själf till Kyrkbacken 1772. Efter Erik Magnussons död blef sonen, bergsgevaldigern *Joh. Nikl. Ericsson* ensam ägare af Laxbro.

Anders Öhman köpte *Stenbro* af And. Abrahamsson Nyman; sonen Joh. Öhman sålde egendomen till sexman Jan Lund, denne åter till Erik Magnusson 1771. Den förste som omtalas vid Stenbro hette Henrik Larsson Form, bergsman 1670; efter honom hammarsmeden Anders Karlsson, som sålde till Abraham Nyman.

Bilaga 1. Laxbro-släkten Öhman.

I. Mäster *Joh. Erik Öhman* fr. V. Fernebo, gästgifvare på Laxbro, kyrkovärd 1713, † 1717. Gift 1700 med Pemers änka Brita Mickelsd:r Lindberg. Mottog Laxbro efter sin svärfader Mickel Hindersson. Barn: *Johan*, f. 1701 31/10; Erik, f. 1707 21/5, g. m. Maria Persdr, som blef omgift 3 gången med organist Knistedt; *Anders*, f. 1711 7/1; Katrina f. 1703, g. m. kassören Bengt Lundblad.

II. *Johan Ersson Ö.* på Laxbro, f. 1701, † 1740, g. m. Maria Knutsdr, som blef omgift med länsman Nils Almgren. Barn: Katrina; *Erik*, f. 1733 13/4; Anders Ö., f. 1736 29/5, bergsm. i Grangärde; Kristina, f. 1735, g. 1 med And. Ersson i Blåmansbäcken, 2 m. Erik Andersson i Laggarbo; Brita Maria, f. 1738 11/11, g. m. Bengt Larsson i S. Björkberg, son af konstm. Lars Bengtsson.

III. *Erik Johansson Ö.* på Laxbro, sexman, kyrkovärd och riksdagsman, f. 1733, † 1788, då han fanns omkullkörd på vägen mellan Ramsberg och Löa. Gift m. Maria Persdr fr.

Snöån, † 1790. Tillträdde sin andel i Laxbro efter styffadern Almgren 1757. Barn: Brita Maria, f. 1759 29/8, † 1805, g. m. organisten Joh. Marelius; Johan, f. 1761 12/2; *Erik*, f. 1773 27/10.

IV. *Erik Ersson Ö.* på Narfgården, sexman, f. 1773, skogvaktare i Fellingsbro 1808, g. 1794 med Greta Adler. Barn: Maria Lovisa, f. 1795 25/8; Greta Sofia, f. 1797 19/2; Anna Fredrika, f. 1805 21/9; *Erik*, f. 1800 25/10.

V. *Erik Eriksson Ö.*, målare och handlande vid Finnhyttan, f. 1800, † 1846, g. m. Stina Katrina Andersson fr. Nora, f. 1806 och omgift 1850 m. Jan Erik Jansson. Barn: Bernhardina, f. 1834 15/4, g. m. bokförläggaren F. Skoglund i Stockholm; *Gustaf* och *Erik*, f. 1836 6/10, Gustaf Ö., brukspatron i Ludvika, Erik Ö., grosshandlare i Stockholm; Kristina Augusta, f. 1839 7/7, g. m. grosshandlaren C. F. Forsslund i Kopparberg, f. 1836, † 1910; Fredrika Albertina, f. 1842 1/7; Maria Johanna, f. 1844 26/12, † 1874.

II. *Anders Eriksson Ö.* på Laxbro, häradsdomare, kyrkovärd och bergslagsfullmäktig, f. 1711, † 1764, (se under I). G. m. Margreta Häger, f. 1712, † 1765. Barn: *Johan*, f. 1737; Katrina, f. 1739 1/2, g. m. sexman Erik Magnusson; Mikael, f. 1742 8/10, magister och prost i Björksta; Margreta, f. 1745 19/3, g. m. kommissarien Pinell i Arboga; Beata, f. 1749 26/1, g. m. inspektor Björkner i Norrbärke.

III. *Johan Andersson Ö.*, f. 1737, † 1786, nämndeman och bergsgevaldiger, sålde sin andel i Laxbro 1772 till svågern Erik Magnusson. G. 1765 m. barnmorskan Maris Larsdotter i Skarptäkt, f. 1743, † 1785. Barn: Anders, f. 1766; Greta Maria, f. 1767; Niklas, f. 1771; *Erik*, f. 1774 10/4; Beata Katrina, f. 1777 14/9; Brita Stina, f. 1781 7/10.

IV. *Erik Johansson Ö.*, barnalärare vid Ingeborgslund, f. 1774, † 1827, g. m. Lisa Granberg, f. s. å. Barn: Eva Beata, f. 1814 21/2, g. 1849 m. bruksäg. Carl Eriksson på Ljusnarsbergsgård, f. på Laxbro 1802 22/5; Lovisa Erika, f. 1812 17/11, g. efter systerns död 1853 m. samme man, † 1891.

VI 1) *Gustaf Öhman*, f. 1836 6/10, bruksägare fr. Sörvik, R. W. O., bor nu i Ludvika. G. m. Josefina Fredriksson, f. 1835 12/5, † 1905 8/5. Barn:

1. *Alma*, f. 1861 11/6, g. 1880 m. läroverksadj. Joh. Gottlib Spangenberg, Örebro.

2. *Gustaf,* f. 1862 7/12, ingeniör, kommunalman i Ludvika. G. 1868 m. Kerstin Ekström fr. Torsång. Deras barn: Anna Elisabeth, f. 1893 23/8, g. m. ingeniör Gust. Ljungqvist, Nyhammar, f. 1882 31/1 — Knut Gunnar, f. 1895 13/1, teknolog — Nils Gösta, f. 1900 30/7, studerande.
3. *Anna,* f. 1864 20/8, g. m. godsäg. Olof Olausson, Grangärde. Deras barn: Per Olof, f. 1900 23/5 — Olof Erik Gustaf, f. 1905 28/8 — Kerstin, f. 1907 11/6.
4. *Sofia* (Fejan), f. 1867 11/1, g. m. fil. licent. Karl-Erik Forsslund, skriftställare och bygdeforskare i Storgården, Ludvika. Deras barn: Marjo, f. 1899 17/9 — Karl Herman, f. 1900 24/11 — Folke, f. 1901 12/12 — Göran, f. 1906 23/5.
5. *Erik,* f. 1871 6/2, ingeniör, g. m. Edit Albertina Ditzinger, f. 1875 6/12. Deras barn: Brita, f. 1902 1/7 — Jan Erik, f. 1904 15/3 — Per Henrik, f. 1906 8/2 — Lars Olof, f. 1911 6/5.

VI. *Eric Öhman* (se under V), grosshandl., Stockholm, R. W. O. g. 1862 6/10 med Emma Karolina Lemon, f. 1836 26/7. Barn:

1. *Emric,* f. 1863 11/9, bankir, innehafvare af firman E. Öhman j:or, ordf. i Stockholms köpmansklubb, fullmäktig i Sthlms handelskammare samt ledamot af skiljenämnden för handel, industri och sjöfart, R. W. O. och N. O., g. 1889 18/3 med Axeline C. Edelfelt, f. 1865. Deras barn: Torgny Erik, f. 1891 17/7 ingeniör — Birgit, f. 1897 8/1, studerande — Margit, f. 1900 16/5. studerande.
2. *Sofia Carolina* (Fia), f. 1864 1/12, författarinna af reseböcker, »Under Indiens himmel» tryckt 1916, »Ädelstenarnas Ö» 1917.
3. *Karl Erik,* f. 1866 9/3, direktör vid Surahammars bruk, R. W. O. Äger och bebor villa i Djursholm. G. 1893 13/12 m. Ida Kristina Cassel fr. Svanå, f. 1868 3/3. Deras barn: Ejnar, f. 1896 8/12 stud. vid Tekniska högskolan — Per Valter, f. 1900, stud. vid Örebro Tekniska skola — Karl Yngve, f. 1903 27/3, studerande.
4. *Albert Bernhard,* f. 1867 4/9, grosshandl. i Stockholm. Bebor egen villa i Djursholm. G. 1899 4/9 med Sonja Qviding fr. Stockholm, f. 1879 3/8. Deras barn: Karin Marianne, f. 1900 8/7 — Erik, f. 1902 11/12, studerande — Rolf, f. 1907, studerande.

5. *Adolf*, f. 1869 24/8, advokat i Stockholm. Bebor egen villa i Djursholm. G. 1897 20/6 m. Elin Mat. Swartling fr. Norrköping, f. 1873 19/4. Deras barn: Ragnar Adolf, f. 1898 30/3, jur. studerande — Elin Margareta, f. 1900 13/12 — Tore Axel Adolf. f. 1903 20/9 — Emma Lisa, f. 1904 26/8 — Bengt Erik Adolf, f. 1906 18/7 — Hans Adolf f. 1909 26/4.

Efterskrift. — Tvillingbröderna *Gustaf* och *Erik Öhman* firade gemensamt sin 80-årsdag den 6 okt. 1916 i Gustaf Öhmans hem Sörvik i Ludvika. Talrik var samlingen af släkt och vänner. Glädjen stor. Här höllos tal både på vers och prosa hela dussinet. Karl-Erik Forsslund, skalden och hembygdsforskaren, föredrog till sina morbröders ära ett kväde om *Finnhytteån*, som här följer:

Två piltar lekte vid Finnhyttån.
Den kom med böljor och fiskar och strån
långt norrifrån.
Den kom med sång från masarnas land,
med sorl från finnmarkens höjder och drog
mellan malmberg fram, mellan milornas skog
mot söder, mot Mälarstrand.

Två piltar lyddes till Finnhyttån,
till kvarnarnas buller och hyttornas dån —
den knogade tappert, den ån.
Den dref många kretsande drypande hjul
i gamla skumma fuktiga skjul —
men där klang väl ock visor och låtar ibland
ur böljornas sorl vid strand.

Och piltarna hörde och lärde af ån
och växte och vandrade hemifrån,
och båda följde de ån —
den ene mot söder, till Mälarstrand,
den andre mot norr, till masarnas land.
Men barndomens böljsorl, det mindes de väl
och gömde det djupt i sin själ.

Två män — två makter mot armod och nöd,
två starka lefvande värn och stöd,
de skapade järn och bröd.
De kämpade hårdt, men de slogo sig fram.
Som segrare stå de, men hvila ej än —
det finns ingen hvila för verkliga män
af gammal bergsmansstam.

Den arbetets sång, de hörde som barn
ur kolskog och malmberg, ur hytta och kvarn,
gaf rytmen åt allt deras lif.
De visor, som böljorna spelte vid strand
en soldag ibland i järnbäraland,
de klungo alltjämt genom mödor och kiv,
de tona väl än i sena år
i unga sinnen under silfverhår.

Och finns något högre att hylla med sång —
två män med stadig och spänstig gång
och ynglingasinnen vid 80 år!
Två sjömän, som sträfva mot fjärran kust
med mandomens glada arbetslust
vid 80 år;

Än mer: att dikta och smida rim
och ordna jambernas yra stim
med skicklig hand vid 80 år[1]) —
att vara en spelman, som stråken för
med smidiga fingrar och rent gehör
vid 80 år![2]) —
Det är väl något att hylla med sånger
och hurra för hundrade gånger.

Karl-Erik.

Bilaga 2. **Laxbro-släkten Ericsson.**

Grufdrängen Pyst Mats vid Kafveltorp sålde denna fr. början svaga lägenhet till *Anders Magnusson*, kommen fr. Västergyllen och som, då han var fjärdingsman, njöt skattefrihet till sin död 1722, 78 år gammal. Sonen *Magnus Andersson* innehade redan då torpet och fick sig 1719 $^{6}/_{1}$ tilldelad halfva fjärdeparten från Backen samt förstärkte Kafveltorp med en del af gamla Kopparsl.-torp, som han d. 3 maj 1727 af kassör B. Lundblad bekom i utbyte mot halfva Abbortjärn N:o 4.

Magnus Andersson, f. 1675 $^{8}/_{8}$ afled 1743 $^{3}/_{4}$, blef gift 1706 $^{30}/_{5}$ med Margreta Mickelsdr fr. Konstbacken, f. 1675 $^{26}/_{7}$, † 1759 $^{20}/_{12}$. Hans son var:

I. *Eric Magnusson* född vid Kafveltorp 1722 $^{30}/_{2}$, † 1800 $^{24}/_{12}$, ägare af Laxbro, sexman. Gift 1761 $^{9}/_{7}$ med Katarina Andersdr Öhman på Laxbro f. 1739 $^{1}/_{2}$, † 1820. Barn: Anders Magnus, f. 1762 $^{2}/_{5}$ i Kafveltorp, fabrikör på Vedevåg 1801 — *Eric*, f. 1763 $^{13}/_{10}$ i Kafveltorp — *Jan Niclas*, f. 1765 $^{4}/_{3}$ i Kafveltorp — Lisa Greta, f. 1766 $^{27}/_{3}$ i Kafveltorp, g. 1786 $^{23}/_{11}$ med sekreteraren Johan Nyberg i Stockholm — Beata Charlotta, f. 1769 $^{13}/_{8}$ i Kafveltorp, g. 1786 $^{23}/_{11}$ med konstmäst. Fredrik Adler på Myrbo.

II. *Eric Ericsson* på Abrahamsgård, bergsman, kassör, länsman † 1828 $^{7}/_{5}$, g. 1789 $^{25}/_{6}$ med Johanna Emerentia Prytz, f. 1771 $^{16}/_{7}$ i Nora, † 1831 $^{24}/_{9}$. Utflyttade till Ramsberg och blef där brukspatron. Barn: *Carl*, f. 1792 $^{2}/_{9}$, † 1859 $^{18}/_{10}$ — Erik på Norrby bruk i Fellingsbro — Greta Lisa gift med löjtnanten vid Närkes regemente Anders Sohlén.

---

[1]) Syftar på Eric. [2]) Syftar på Gustaf.

III. *Carl Ericsson* (se II), gift 1825 19/6 med Lovisa Wallmo, dr af ekonomidirektören Wallmo på Säfsjö i Hellefors, f. 1792 10/6, † 1876 7/11. Barn: *Harald Mauritz*, f. 1826 30/8, † 1894 5/2 — Johanna Lovisa, f. 1829 13/9, † 1896 13/11, gift med brukspatr. Anders Törnblom Liljendal — Lovisa, f. 1831 5/6, † 1896 13/11, gift med brukspatr. Hjalmar Arpi, Guldsmedshyttan — Karolina Lovisa, f. 1834 18/2, g. med brukspatr. Kristian Flor — Ulrika Lovisa, f. 1835 4/7, gift med kontraktsprostan Alfred Westholm, V. Fernebo.

»*Kära mor på Laxbro*».

Niclas Ericsson d. y.

IV. *Harald Ericsson* (se III), f. 1826 30/8, † 1894 5/2, g. 1) med Eva Hedmark † 1860, 2) 1868 med Emma Ericsson. Barn: i 1:a giftet Eva, f. 1858, g. med bruksäg. Aug. Carlberg, Tykö, Finland, i 2:a giftet Harald, f. 1871, musiklärare, Djursholm — Anna, f. 1872, bor på Ramsbergs bruk — Maria, f. 1874, † 1882 — Nils, f. 1876, ägare af Ramsbergs bruk fr. 1905 1/1 — Elisabet, f. 1878, gift med banktjänstemannen Gustaf Helleday i Örebro — John, f. 1881, † 1886.

V. *Johan Niclas* (se ofvan I), bergsgevaldiger, sexman, brukspatron, † 1844, g. 1793 1/10 med Maria Kristina Vessling fr. Sellinge i Fellingsbro, dr af rusthållaren Nils Vessling o. h. Maria Katrina Marelius, † 1852. Barn: Katrina Lovisa, f. 1793 23/12, † 1874, g. 1813 11/11 m. Bengt Fr. Törneblom på Heden — Jan Eric, f. 1794, † 1845 på Högfors där han en tid var inspektor — Carl Eric Ericsson på

Ljusnarsbergsgård, f. 1802 22/5, † 1863 g. 1) 1849 m. Eva Beata Ericsson Öhman, f. 1814, † 1852, 2) 1853 m. systern till 1:a hustrun, Lovisa Erika Ericsson Öhman, f. 1812, † 1891. Inga barn. En fosterdotter Augusta Ericsson, f. 1857, musiklärarinna i Kopparberg — Maria Charlotta, f. 1805 19/8, g. 1826 med Clas Isak Carlberg på Konstdammen — Anders, f. 1807, † 1842 — Lisa Greta, f. 1810 31/1, g. 1829 med kyrkoh. Joh. Daniel Westholm först i Ljusnarsberg sedan i By — Ulrica, f. 1811 15/11, † ogift å Laxbro 1885 — Niclas Ericsson d. y., f. 1814, † ogift å Laxbro 1881 — *Gustaf Fredrik*, f. 1815.

VI. *Gustaf Fredrik Ericsson* å Heden, f. 1815, † 1872, v. kommissionslandtmätare. Gift 1842 med Fredrika Charlotta Lundberg, f. 1819 i Örebro, † 1876. Barn: *Emil*, f. 1844 Selma, f. 1845, g. 1) med Per Axel Wallmo, † 1889, 2) med sjökapten Olof Säfsten i Grisslehamn. 1 barn.

VII. *Emil Ericsson* på Heden (se föreg.), f. 1844, † 1907. Gift 1873 med Julia Mörk fr. Ramsberg, f. 1849 i Stockholm, † 1912. Barn: Emil, f. 1873, järnv.-tjänsteman — Gustaf, f. 1875, dito — Selma, f. 1877, g. med järnv.-tjänsteman — Anna, f. 1879, g. m. postexpeditör i Stockholm — Tyra, f. 1886, fotografist i Kopparberg.

Under **Ljusnarsbergsgård** ha varit förenade, dels själfva gården, dels *Mässingstorp*. Gården har tid efter annan burit namn af åborna. Förste innehafvaren var bergsfogden *Zakris Olufsson*, bergmästar Haralds bror, på 1650-talet. Sedan bergmästaren *Otto Lybecker* († 1673) och efter honom bergmästaren och assessorn *Daniel Svedberg*, som 1735 sålde gården till bergsfogden *Joh. Schmidt*. Denne dog 1762 och mågen, inspektor *Lars Fischer* i Grangärde, sålde de förenade egendomarne till organisten *Gabriel Marelius;* äfven Ebbastorp var då med i köpet. Sonen, organisten *Joh. Marelius*, råkade på grund af dålig hushållning i skuld och nödgades utbjuda gården på auktion 1805, då bergsgevaldigern *Joh. Nikl. Ericsson* in-

ropade densamma för 3,400 Rdr riksgälds. Efter honom kom sonen Carl Eric Ericsson, hvars änka, Erika Eriksson, f. Öhman, dog 1891.

Ljusnarsbergsgård.

Abrahamsgård räknades ännu på 1690-talet till Finnkulln och kallades *Fasegården* efter *Nils Olsson Fase*

från Falun och hans bröder Klas och Harald. Den förstnämnde var allenast grufdräng 1661 och tillika privilegierad krögare vid Bruket, dog 1669. Änkan Brita Hansdotter gick i nytt gifte med *Anders Bertilsson,* förut borgare i Arboga. Denne, som dref två fjärdeparter, dog 1677. Ännu 1689 dref änkan samma bruk; men längre fram (1699) vidtog sonen af förra giftet Jan Nilsson Fase jämte hans halfbror *Abraham Andersson Nyman,* som innehade mesta jorden. Denne byggde sig ut på den efter honom uppkallade Abrahamsgård. Hade flere egendomar och dref 3 fjärdeparter samt dog 1721. Änkan Regina Johansdotter Petre från Nora († olyckl. 1744) efterträddes af mågen, kronogrufstigaren och klockaren *Jakob Abelin,* som 1749 afstod gården till rådman Vestern i Arboga mot utbyte af Kopparslagartorp. Denne sålde till *Olof Vesterman* från Hjulsjö, grufbokhållare († 1762), hvilken var gift med Katrina Nyman. Änkan blef omgift med inspektoren *Kristian Prytz.* Denne efterträddes vid sin död 1791 af mågen, bergsl.-kassören, länsmannen och riksdagsmannen samt fullmäktigen i riksgäldskontoret (1810—23) *Eric Ericsson* från Kafveltorp och gift med Johanna Emerentia Prytz † 1831 $^{24}/_{9}$. Ericsson inköpte i mars 1810 Ramsbergs bruk, hvilket tillträddes 1 maj s. å. Flyttningen dit utfördes af fru Emerentia jämte 18-årige sonen Carl och bergsfogden Vestling. Carl återvände snart till Kopparberg för att öfvertaga skötseln af Abrahamsgård jämte tillhörande fjärdeparter. — Erik Ericsson i Ramsberg sålde 1812 $^{17}/_{3}$ gården till baronen och öfverstekammarjunkaren *Carl Carlsson Bonde* († 1854), fideikommissarie till Eriksberg i Södermanland sedan 1808[1]). Herren till Eriksberg bodde säkert aldrig här,

[1]) Se Nord. Familje-Bok under Eriksberg.

utom vid tillfälliga besök, därtill hade han för många rum i sitt slott. Nej, men han hade här vid Abrahamsgård dels inspektoren Stenberg, dels såsom hyresgäst kaptenen och kammarherren *Vilhelm Virgin*, gift med Fredrique Bonde, antagligen dotter till Carl Carlsson. Virgins äldsta dotter, Margreta Ingeborg Lovisa, föddes här 1819. 1823 öfvertog Virgin gården såsom ägare, men afled 1832 vid endast 42 års ålder. Sterbhuset sålde till Krokfors bolag, som erhöll fasta på egendomen 1840 $^{1}/_{10}$. Nu blef gården bostad för Krokforsdisponenten ända tills den 1896 $^{25}/_{11}$ öfvergick till A.-B. Stjärnfors-Ställdalen.

Den ännu befintliga ståtliga manbyggnaden, är uppförd af brukspatron Eric Ericsson, innan han flyttade till Ramsberg.

Abrahamsgård.

G. Kyrkbacken 1, 2, Ingeborgslund, Laxbro gästgifvaregård m. m.

Kyrkbacken N:o 1 (Claestorp) är ursprungligen smältareboställe, som innehades af den s. k. *Forspelle* (Per Ersson smältare † 1687). Här trängde sig tillsammans efter hans död sonen *Erik Persson Fors* och mågen *Olof Engelbrektsson Borg* från Värmland (soldat † 1726). Hans son *Per Olsson Borg* sålde torpet 1753 $^{27}/_{9}$ till organisten *Gabriel Marelius,* han åter 1772 till *Jan Öhman* från Laxbro, denne återigen 1778 $^{18}/_{9}$ till kronolänsman *Er. Fahlcrantz.*

År 1816 kom sexman *Erik Olsson* från Finnhyttan till Claestorp, där han bodde till sin död 1829 och idkade handel. Därefter innehades gården af hans sterbhus till 1839. 1828 tog E. O. afsked från byggningskassörsbefattningen, som han hade skött i 20 år.

Under åren 1829—32 arrenderades stället af *Fredrik Berglund* från Tappen, som här hade viktualiehandel och sedan flyttade till Backen. Efter Berglund kom *Anders Linden,* äfven han handelsman (1832—38). Därefter blef v. länsmannen *Per Fredrik Floding* (son till länsman Nils Floding vid Bångbro) ägare af Claestorp, där han bodde från 1839 till 1845, då han flyttade till Stråtgården

Claes Erik Törnblom.

såsom ägare däraf. Han efterträddes här af *August Ersson*, son af Erik Mattsson vid Stråtgården.

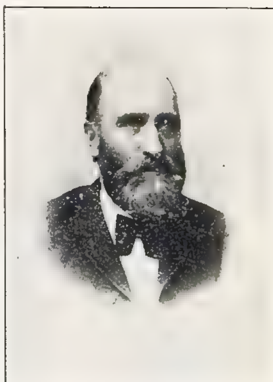
1847 blef *Claes Erik Törnblom* från Heden ägare, hvilken innehade Claestorp till sin död 1898. Om stället uppkallades efter honom är obekant. Själf brukade han tala om torpet som han satt på. Törnblom idkade här handel till något år före sin död samt tillbyggde manbyggningen och ombyggde alla uthusen.

Det Törnblomska huset hade godt anseende i bygden och var kändt för sin gästfrihet.

I slutet af år 1898 eller början af 1900 köpte grosshandl. *Carl Fr. Forsslund* Claestorp. Afsöndrade en del däraf till sin trädgård samt sålde tre tomter upp emot Myrbogränsen till lägenheterna Haga, Karlslund och Hemmet. Redan 1900 sålde F. till *Karl Nilsson Fahlbeck*, hvars änka nu på gamla platsen för manbyggningen uppfört en ståtlig modern villa.

År 1855 kom såsom handelsbiträde till C. E. Törnblom en 23-årig Faluensare, *Ad. Fr. Thunberg*. 1859 öfvertog denne egen affär i Gästgifvaregården efter handl. Aug. Holmberg i Arboga. Fick så arrendera en jordbit från Claestorp, där han byggde sig eget hem och blef svåger med Claes på öfre tomten. Egen affärslokal uppfördes 1875, dit rörelsen öfverflyttades från gästgifvaregården, sedan handelslokalen där ändrats till matsal för hotellgästerna. Th. slutade sin bana som handelsman

1882, då affären öfvertogs af herrar *Oskar Lindström* och *And. Jansson* i Karlskoga, och förändrades till »Kopparbergs Järnhandel».

Adolf Fredrik Thunberg.

Adolf Fredrik Thunberg, född i Falun 1832, kom vid 15 års ålder 1847 som skrifbiträde till lagman Callerholm i Hedemora. Blef därefter biträde hos handl. Fredrik Kronberg i Falun, hvarefter han år 1855 flyttade till dennes svåger Claes Erik Törnblom i Kopparberg, där han stannade till år 1859. Utom vid gästgifvaregården idkade Th. handel vid V. Dal och Bångbro under tiden för Bångbroverkens anläggning, en affär som han öfverlät till brorsonen Johan Thunberg från Falun. — Under en lång följd af år var T. syssloman vid sjukhuset, skötte efter kassör Tronets död en del kassor och räkenskaper såsom räkenskaperna för kyrkan, skolan, slöjdskolorna m. m. samt utnämndes efter B. C. Magnusson till kamrer i Nya Kopparbergs sparbank, hvars räkenskaper och handlingar 1886 öfverflyttades till Thunbergs hem, Nedre Claestorp. Denna befattning innehade han till sin död den 15 jan. 1907.

En stillsam, plikttrogen man.

Kyrkbacken N:o 2 uppbyggdes af smältaren *And. Andersson Bock* (f. i Ljusnarsberg 1653, † 1702). Änkan efter honom gick i nytt gifte med *Jan Olsson Mässing* († 1740). Därförut hade Bockens måg *Jan Andersson Häger* innehaft detta torp jämte Dalsbro. Sonen *Erik Jansson Häger* öfverlät båda lägenheterna 1781 till sin son *Per Ersson Häger* på prof. Hur han redde sig veta vi icke.

En däremot, som redde sig bra på Kyrkbacken N:o 2, var *Johan Adler*, kommen från Myrbo och nämndeman sedan 1801. Han ägde utom Kyrkbacken och Myrbo: Gunnarstorp, Grufriset, Kafveltorp m. fl. egendomar inom socknen. Var född 1776 och dog $^{10}/_{7}$ 1857. Gift

Johan Adler med hustru.

3 gånger. Tredje hustrun Anna Lisa Jansdotter möter här vid sidan om sin man[1]) († 1859 $^{4}/_{1}$). Adler byggde

[1]) Joh. Adler innehade en mängd tjänster. Enligt egen anteckning i en Almanack fr. 1787 blef han 1815 ledamot i Bergst.-rätten, 1828 ledamot i egodel.-rätten, 1837 häradsdomare, 1828 byggnadskassör efter Erik Olsson, 1835 fattigförest., 1840 bergslagskassör, 1841 bergslagsfullmäktig.

upp stora manbyggningen samt ett annat bostadshus midt emot Abrahamsgård jämte uthus.

Adlers måg *Joh. Adolf Drakenberg* köpte Kyrkbacken och Gunnarstorp af sina medarfa. Sålde 1863 till *Philip Tronet* och flyttade till Ölme i Värmland. Efter Tronets död 1882 öfvergick Kyrkbacken till *C. Fr. Forsslund*, som i sin tur sålde till länsman *J. G. N. Robsahm*. Denne afyttrade egendomen 1899 till G. W. Ytterberg.

Kyrkbacken N:o 2.

Philip August Tronet föddes i Löths s:n af Uppsala län 1822 $^{28}/_{7}$ och dog 1882 $^{14}/_{2}$ i Kopparberg. Fadern var fransman och emigrerade till Sverige 1789. Efter slutade skolstudier i Örebro kom Tronet till sin morbror, brukspatron Carl Ericsson på Ramsbergs bruk, och var några år på hans kontor. 1843 kom han till Ljusnarsberg och blef bokhållare hos P. A. Carlberg på Abrahamsgård. 1853 flyttade han till Linde, men återkom hit 1855 och blef gästgifvare på den s. å. nybyggda Gästgifvaregården (Laxbro). Här stannade han till 1860, då han inköpte

Philip August Tronet.

Finnhyttan och flyttade dit. Var därförut ägare af Gunnarstorp, som han köpte af Drakenberg. Finnhyttan såldes och i dess ställe inköptes Kyrkbacken af Drakenberg 1863. Här bodde han sedan till sin död. — T. skötte posten redan som bokh. hos postmäst. Carlberg. Äfven såsom gästgifvare, samt under den tid han bodde i Finnhyttan och vid Kyrkbacken. Som lokal för posten, då han var gästgifvare, användes första rummet till vänster i förstugan på »Gästis», numera »Löakammaren», vid Kyrkbacken vänstra flygelbyggnaden. I östra flygeln hade T. sitt kontor. Ett sådant kunde han väl behöfva, ty han hade många sysslor: kommunalnämndsordf. och i denna egenskap fattigvårdsstyrelsens ordf., fattigföreståndare och verkställare af styrelsens beslut, därtill räkenskapsförare och kassör för kommunal- och fattigkassan — kamrer i Sparbanken 1858—1881 — kassör i Örebro Enskilda Bank 1865—82 — kassör och bokförare i Spannmålsmagasinet 1860—69 — Dito i Nya Kopparbergs Bergslag 1860—81 — Dito i Brännvinsmagasinet, som han skötte för kommunens räkning, redan då han var gästgifvare. Byggde nästan på eget bevåg upp den nya brännvinsmagasinslokalen vid torget snedt emot Edsta. Kassör och räkenskapsförare för kyrkkassan 1863—1882, dito för skolkassan 1865—1881. En mångbetrodd man, godmodig och oförarglig, men att mot slutet kassorna blefvo något intrasslade får icke förvåna någon.

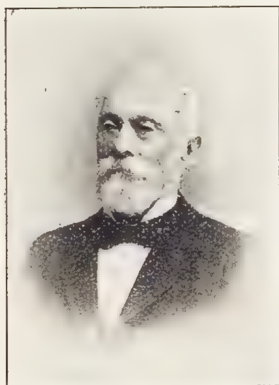
Tronet gifte sig 1853 med *Hedvig Charlotta Linden* från Kyrkbacken N:o 1. I äktenskapet föddes 11 barn: *Otto Philip,* f. 1854, d. 1876, anställd vid Frövi—Ludvika järnväg — *Hedvig Margareta Augusta,* f. 1856, d. 1897, g. m. stat.-inspekt. Isidor Trolle i Sundsvall — *Julius Philip,* f. 1858, d. i Sydafrika 1891. *Anna Charlotta,* f. 1860, d. s. å. — *Ellen Aurora,* f. 1862, d. 1866 22/6 — *Elvira Charlotta,* f. 1864, d. 1866 22/6 — *Paul Philip,* f. 1866, stat.-inspektor i Örebro — *Gereon Philip,* f. 1868, d. 1911 — *Ebba Theresia,* f. 1870, bosatt i Gäfle — *Hedvig Letitia,* f. 1872, bosatt i Borås — *Ossian Philip,* f. 1874, stupade vid Verdun såsom frivillig å franska sidan 1917.

Ingeborgslund. — På högsta punkten af Grufbacken byggde Bergslaget en stenbyggnad till grufkontor, hvilken användes för detta ändamål till omkring 1856. Uppläts sedan till bostäder åt gruffogden och arbetare vid grufvan. Gruffogden Wikström byggde eget hus på grufvans mark, som kallades Löfstaberg. Längre ned vid landsvägen byggde f. mjölnaren vid Finnhyttan, Löfgren och slaktaren Carl Gustafsson hvar sin boning under samma namn.

Alldeles härintill ligger *Ingeborgslund*, som också kallades Grufbacken. Carl Ericsson på Ljusnarsbergsgård ägde här byggnader, men platsen arrenderades från Konstdammen. Anders Johan Forsslund från Filipstad (där född 1826) kom hit från Linde och blef först biträde hos Claes Erik Törnblom, men satte upp egen affär vid Ingeborgslund 1851. Året därpå kom *Carl Fr. Forsslund* som biträde åt sin broder Johan, men öfvertog dennes affär 1857 i västra flygelbyggnaden.

Här höll han sedan till med sin affär till 1866 på hösten, då han flyttade in i sitt nybyggda hus på norra sidan om landsvägen. *Oskar Lindström* var först i många år från 1861 biträde åt Forsslund och sedan flera år kompanjon med honom under firma C. Fr. Forsslund & C:o. En tid därefter hyrde L. handelslokal af F. och dref affären för egen del. F. blef nu grosshandlare och utvecklade affären till den största i orten. Sedermera ombildad till bolag, hvilket ännu fortgår, har affären växt ut till en af de största i länet.

Ungefär vid tiden, då Forsslund fick sitt nya boningshus med handelslokalen färdigt, lyckades han af Högfors bolag, som då innehade Konstdammen, få inköpa tomten till Ingeborgslund, hvarefter han byggde den nuvarande kontorsbyggningen på samma plats, där Carl

Carl Fredrik Forsslund.

Ericssons första handelslokal var belägen. Behöfliga uthus byggdes 1874 jämte den s. k. rättarebyggningen. Stora manbyggnaden på n. sidan om vägen tillbyggdes och utvidgades betydligt 1892. Brodern Johan F. flyttade till Söderbärke, där han dref handel, och sedan till Bångbro, där han uppbyggde ett hus vid bron öfver älfven.

Carl Fredrik Forsslund var född i Filipstad 1836, där han delvis genomgick Elementarskolan. F. var en köpman af första rang, känd för affärsgeni och redbarhet. Hade många kommunala och förtroendeuppdrag, var medlem af kyrko- och skolråden, fattigvårdsstyrelsen, kommunalnämnden, bergslaget, spannmålsmagasinet, sparbanken m. m. Om hans giftermål se Öhmanska släkttaflan under Laxbro.

Laxbro gästgifvaregård. — Denna har endast namnet gemensamt med egendomen Laxbro. Af gammalt uppehölls gästgifveriet i Ljusnarsberg omgångsvis af hemmanen Laxbro, Ljusnarsbergsgård, Kyrkbacken och Abrahamsgård. Men på 1850-talet anhöllo postmäst. P. A. Carlberg, f. häradsdomaren Joh. Adler och bruksägaren Niclas Ericsson hos K. Befallningshafvande om befrielse från skyldigheten att hålla ambulatoriskt gästgifveri. I denna ansökan deltog icke Carl Ericsson, Ljusnarsbergsgård, ej heller Claes Erik Törnblom, Kyrkbacken. Den förre var angelägen att behålla gästg.-rörelsen, som han tydligen ansåg vara lönande, hvarför han också, då K. B. 1855 biföll ansökningen, öfverklagade beslutet hos Kammarkollegium utan att dock få det upphäft.

Innan K. B. biföll ansökningen, bildades 1854 ett gästgifveribolag med brukspatron Claes Carlberg, bruksinspektor J. A. Drakenberg och postmästare P. A. Carlberg i spetsen, som hade till uppgift att å lämplig plats i Kopparbergs byn uppbygga gästgifvaregård och idka gästgifveri. Plats arrenderades på 50 år af brukspatron Claes Carlberg, ägare af Konstdammen. Bolaget bestod af 19 delägare och var indeladt i 80 lotter. I slutet af 1890-talet fick bolaget köpa tomten och 1902 ombildades Laxbro gästgifveribolag till Laxbro Hotell A.-B.

Gästgifvare efter Tronet, som var den förste, blef skräddaren *Fredrik Edgren* 1860—69. Under sin gästg.-tid uppbyggde han *Edsta* vid nedre ändan af torget, där han sedan dref en betydande manufaktur- och klädeshandel i förening med skrädderirörelse. 1890 inköpte Edgren Ljusnarsbergsgård, hvars västra flygelbyggnad jämte tomt afyttrades till kassör Appell, som i sin ordning byggde om huset och inredde där bankkontor för Örebro Enskilda Bank, hvars kassör han blef redan 1882.

Edgren inköpte äfven delar af Lilla Finnkullen och Nya Vägen. Från senare lägenheten afyttrades ett område till kyrkogård för Ljusnarsbergs församling, särdeles passande för ändamålet både med hänsyn till läge och jordmån. Kyrkogården invigdes 1897 af biskop Billing.

Edgren afled 1904, 75 år gammal.

En garfvare Rydberg från Finnhyttan byggde ett boningshus vid **Margretedal** 1875, som sedan hade flera ägare, tills kopparslagaren *Joh. Ad. Leonard Guillaume* i början på 1890-talet inköpte stället. Denne inflyttade 1882 från V. Löfsta till Brotorp. Med honom började först en ordnad koppar- och plåtslagerirörelse att bedrifvas på platsen. Under hans redbara och skickliga led-

ning utvidgades affären mer och mer. Verkstaden, som till en början låg vid Brotorp, flyttades till Margretedal, där affären i förening med butikrörelse bedrefs till 1901, då Guillaume vid 70 års ålder öfverlämnade verkstaden till sin måg, numera löjtnanten Emil Berg från Smedjebacken.

År 1876, 77 uppförde Bergslaget **Arkivbyggnaden** belägen vid torget, mellan Grufstugan och Spannmålsmagasinet. Där förvaras nu Bergslagets räkenskaper och stora sockenkartan samt Bergmästareämbetets äldre och nyare handlingar, samt på sista tiden äfven kyrkans och skolans böcker och räkenskaper m. m.

År 1867 bildades på initiativ af Anders Jansson från Skomakarebäcken *Nya Kopparbergs Arbetareförenings Handelsaktiebolag.* Affären började bedrifvas på en stallkammare vid den s. k. Skomakaregatan. Sedan uppfördes ny lokal, kallad **Nyborg,** färdig 1870. Aktieägarne bestodo af de mera framstående hemmansägarne i socknen jämte en del handtverkare och arbetare både från byn och socknen. Meningen var att konkurrera med de andra handelsmännen och prässa ned priserna. Rörelsekapitalet var emellertid för knappt tilltaget, hvilket gjorde att långa krediter måste användas vid inköpen, så att afsikten med affärens startande ej kunde till fullo realiseras. Man var i ständig penningknipa så att, hade ej den energiske föreståndaren varit, skulle hela affären snart gått öfver ända. Anders Jansson blef slutligen ägare af »Föreninga», som den vanligen kallades, och sedan han till sist öfverlåtit affären till två sina biträden, flyttade han till Karlskoga, där han ägde en järnhandel, samt efterlämnade vid sin död en förmögenhet af omkring 100,000 kronor.

Konstdammen.

Konstdammen — Uti gamle kassören Bengt Lundblads hand sammansmälte 4 särskilda egendomar till en sådan, Konstdammen kallad, nämligen:

1) *Konstdammen* eller *Dammen:* den först kände åbon var *Oluf Olsson,* sexman 1644, hvilken på dödssängen 1648 25/6 testamenterade detta sitt aflinge till hustrun Ingeborg. Hon brukade sedan 2 fjärdeparter tills sonen *Jonas Olsson* 1669 öfvertog dem. De sista åren skrefs denne för endast en fjärdepart och efterträddes af sonen *Olof Jönsson.* Denne dog och på honom följde mågen *Olof Andersson* från Kafveltorp, hvilken den 3 maj 1727 mot halfva Abbortjärn N:o 4 afstod denna egendom till bergslagskassören *Bengt Lundblad.*

2) *Uddnäs.* Utaf ett i behåll varande häradsbevis, daterat den 20 april 1646, framgår att den, som först byggt på denna lägenhet, hetat *Niklas Påvelsson* och att *Brynte Knutsson*, borgare i Mariestad varit ägare häraf samt sålt till bergmäst. *Harald Olsson*, hvilken åter skänkte lägenheten 1641 $^{7}/_{11}$ till brodern Johan jämte den intill belägna Jakob Urbanssons hytta. Johan dog 1650 och änkan gifte sig ånyo med *Göran Mattsson* från Falun. Denne brukade före 1660 och därefteråt mest en, stundom två fjärdeparter. Under dennes slutliga hufvudsvaghet och hustruns förnyade änkestånd utöknades hemmanet, gäldsattes hos och afträddes till kamreraren *Hindrik Jakob Hildebrand* 1680 samt transporterades af honom 1693 $^{4}/_{12}$ uppå bergmäst. *Daniel Svedberg.* Det var af ålder bergsmanshemman. Grufdelen öfvergick 1676 till Finnfall N:o 107 och hade hemmanet, då Svedberg öfvertog det, intet onus på sig, hvarför han 1694 lät Bergstingsrätten taxera det till 8 stafrum skatteved samt sedan 1703 $^{9}/_{1}$ för detta tillika med Smedsbo antog fjärdepart. Efter Svedbergs död 1732 sålde arfvingarna denna lägenhet 1735 $^{25}/_{2}$ till bergsfogden *Johan Schmidt* och denne den 12 påföljande mars till kassören Bengt Lundblad, då äfven Tolldons och Riggers voro med i köpet.

3) *Tolldons.* — *Johan Tolldon* dref en fjärdepart 1660 och f., men försvinner alldeles ur partalslängderna efter 1670. De ägor, han flerestädes innehaft, ha blifvit skingrade på åtskilliga händer. Huru Svedberg kom till Tolldonska egendomen känner man icke. Den var inbegripen i Uddnäshandeln och Schmidt sålde icke mer däraf till Lundblad än den så kallade *Tolldons täkt* »nordan om Elfwen wid Garhyttebron, hwarinom fordna Gårdstomten warit.»

4) *Kulltäkten eller Riggers,* egentligen Richards efter Richard Geijer. Denna har af ålder haft fjärdepart på

sig, som 1660 förflyttades till Anders Månsson i Björkfallet, sedan lägenheten för skuld fallit i händerna på kamreraren Hildebrand, hvarur den 1692 $^{29}/_{1}$ öfverflyttades till *Richard Geijer*, som fick dagsverken sig pålaggda. 1703 $^{16}/_{9}$ sålde Geijer till bergmäst. Svedberg, hvarefter torpet försvann ur dagsverksboken, troligen af det skäl, att bergmästaren idkade fjärdepart.

Claes Carlberg.

Kassör B. Lundblad dog 1769 och efter honom följde yngre sonen, kassören *Erik Lundblad* († 1808).

Hvem som efterträdde honom veta vi icke, men fram på 1840 eller 1850-talet är brukspatron *Claes Carlberg* ägare af Konstdammen. Han ombyggde hela gården, sådan den nu är, och ägde jämte själfva gården Uddnäs, Riggards och Konstbacken samt var stor inbrukare i Ställdals hytta och delägare i flera grufvor. Änkling 1847[1]) flyttade han härifrån 1859, då Högfors bolag köpte Konstdamsegendomarne. 1877 förvärfvade Krokfors bolag samma possession samt upplät härifrån 28 kappland till Laxbro gästgifvaregård samt 3 tld och 3 kpld till handlanden Oskar Lindström, som där uppförde ett ståtligt hus med rymliga handelslokaler.

Vid Konstdammen i v. flygelbyggnaden inrymdes lokaltelefon 1879. Denna aflöstes af rikstelefon i samma lokal 1888. Samtidigt inrättades postkontor jämte telegraf i östra flygelbyggnaden. I hufvudbyggnaden har apoteket haft sin plats sedan 1881.

[1]) Gift 1826 med Maria Charlotta Ericsson från Laxbro.

H. Salbo, Stjärnfors, Stora Gården och Löfnäs.

Ett besök vid Salbo i våra dagar kan visserligen vara angenämt, då gårdens belägenhet vid den närliggande sjön är ganska täckt. Den omgifvande skogen gör dock stället tämligen dystert. Att man befinner

Salbo 1891.

sig vid ett gammalt herresäte, där landshöfdingar mer än en gång gästat, är svårt att upptäcka. En flygelbyggnad från gamla tiden står ännu kvar; men den egentliga manbyggnaden flyttades härifrån till Stjärnfors på Viktorins tid. Endast en ganska storartad källare på den plats, där herrgården var belägen, finns ännu kvar. Den består af två större rum, förenade med hvarandra medelst en hvälfd gång. Här påstås hertig Carl ha varit inne.

Af Kungl. Kammarkollegii handlingar framgår, att Salbo 1545 var infördt bland prebende och kyrkogodsen och att åbon då hette *Lasse Björnsson*, som betalade afradsjärn i ränta[1]). Från prebende *Henrici* i Västerås blef det sedan upptaget bland kungl. arf- och egna gods med

Gammal källare vid Salbo.

3 lisp. torra gäddor och 3 lisp. torr mört i ränta. År 1570 och 1580 inställdes gården bland Kungl. Maj:ts landbor utan någon ränta. Åren 1590—1609 hörde den till hertig Karls landbor och räntade 20 lisp. osmundsjärn; 1623 var den jämte flera arf- och egna hemman

[1]) År 1549 omnämnas två åbor: Erik Olsson med en skatt af 130 osmund och 2 $1/2$ fora hjälpekol samt Peder Folkeson med 65 osmundsjärn och 1 fora $1^1/2$ fat hjälpekol.

lagd under Uppsala akademi samt insattes 1624—37 under titel: »Hans furstliga nådes hertig Johans landboer». År 1641 den 19 maj utbyttes Salbo från akademien mot *Gåsnässtadgatorpet* i Fellsbro och lades af drottning Kristina till Ljusnars kopparbruk, räntande då varande åbon *Påfvel* 1 fat osmundsjärn och 6 dagsverken eller i pengar 6 Daler 4 öre smt. Om denne Påfvel berättas att han vid Salbo haft en liten järnhytta, där han årligen tillverkat 40 à 50 Skpd tackjärn. Detta har så mycket mera sin riktighet, som det år 1660 den 12 aug. intygas under Bergslagets signet, att af ålder varit en masugn vil Salbo.

År 1647 den 20 juli kom egendomen under evärdeligt bergsfrälse i *Harald Olufssons* hand, som därpå fick häradsfasta den 22 aug. 1649. Samtidigt blef han också ägare af *St. Gården* med jord, hytta, hyttställe, rosthus m. m. jämte 2 hela par i grufvan; alltsammans inköpt 1649 af bergsmannen, välaktade Anders Behm för 800 Rdr specie. Från Harald Olufsson ha de mesta fjärdeparterna kommit på Salbo. Bägge egendomarne följdes sedan åt i samma ägares hand tills 1737 och 1738, då St. Gården afsöndrades från Stjärnforshuset, fast utan alla andelar i koppargrufvan och hyttan, genom köp af bergmästaren *Detlof Heikensköld,* som därpå erhöll köpebref den 5 febr. 1743.

Efter Harald Olufssons död 1650 nödgades änkan 1651 den 27 aug. för sitt gäldbundna tillstånd sälja Salbo jämte en vid Forssen (Stjärnfors) inrättad såg till mågen, bergmästaren *Hans Filip Lybecker* d. ä., hvarpå han fick häradsfasta den 20 mars 1654 samt den 13 aug. 1659 kungl. konfirmation uppå själfva hemmanet, att detsamma besitta under skattemannarätt. Egendomen svarade åren 1660—66 för 16 fjärdeparter, fast en eller flera

stundom voro upplåtna åt andra. Sonen, bergmästaren *Otto Lybecker*, efterträdde fadern i förvaltningen af egendomen och kopparbruket, tills båda efter 1666 för skuldfordran kommo först i händerna på *Simon Funck* och sedan på 1670-talet öfvergingo till brodern, assessor *Joh. Funck*. Denne idkade 20 fjärdeparter eller 5 hela par, äfvenså hans änka efter 1683. Sistnämnda år blef hon äfven ägare till *Forssen* och *Asplund* med dithörande fjärdeparter, hvilka sammanlades med de förra, hvarför hon under sin öfriga tid stod skrifven för 5 ½ par.

Jämte flera i orten ägande lägenheter sålde fru Funck 1706 den 11 juni till sin bruksbetjänt *Mattias Noring* Salbo hemman jämte 22 fjärdeparter i kopparverket. Dessa minskades någotdera af åren 1709—11 till 12, hvarvid det sedan förblifvit. Mattias Noring dog 1715, änkan gifte sig med *Wilhelm Sevallius*. Obekant är, huru egendomen delades mellan Mats Norings barn och änka samt huru den ene utlöst den andre. Så mycket vet man, att Sevallius och äldste sonen *Erik Noring* i flera år skrefvos för hvar sin hälft i fjärdeparterna, att Sevallius bodde på Stjärnfors och Erik Noring på Salbo[1]). Brukspatron Erik Noring ägde vid sin död 1739 $^{23}/_{27}$-delar i Salbo-egendomarna, hvilka tillföllo sonen *Erik Wilhelm Noring*. De andra $^{4}/_{27}$-delarna innehades af farbrodern *Daniel Noring*, som då flyttade till Stjärnfors. Dessa sista ägare råkade med åren allt mer och mer i skuld, så att Erik Wilhelm Noring först år 1752 den 18 jan. sålde hälften och icke mycket långt därefter resten af sina andelar till en sin släkting, brukspatronen *P. Georg Staf*, äfvensom ock brukspatron Daniel Noring den

[1]) Sevallius afvek från orten. Obekant hvart han tog vägen. Blef omgift 1740 med jungfru Anna Sundelia på Rälln. En komminister i Lillhärad, Johan S., född 1740 † 1787, var antagligen hans son.

14 jan. 1756 sina $^{4}/_{27}$-delar till samme man, utur hvars hand *Anders Viktorin* den 20 nov. 1754 köpte de förra och den 15 jan. 1756 de senare, blifvande såmedelst ägare icke allenast af Salbo, utan ock af alla öfriga verk och lägenheter, som Noringska huset i denna och Hjulsjö bergslager förut innehaft.

Stjärnfors på 1890-talet.

Stjärnfors har af början varit $^{1}/_{4}$ skattlagdt hemman, som räntat ett skeppund stångjärn, till dess det under Bergslagets allmänna frälse donerades. Dess äldsta åbor äro obekanta. En äldre bostad tros här hafva varit, kallad *Ryttarebacken*, hvilken alldeles försvunnit. *Lars Ryttare*, som bodde där, idkade grufdel, honom frånvär-

derad den 26 april 1655 till Mickel Hindersson för 2 skepp. garkoppar. Uppå densamma gjorde Amianskan pretention den 20 april 1666. Ryttarens änka dog 1674. Antagligen flyttades boningsplatsen närmare strömfallet utur sjön Ljusnarn, där den nu är, och fick namn af *Forssen*. Den innehades sedan jämte allt hvad hemmanet åtföljde af kopparsmeden *Göran Schlitting*, tysk till börden, af bergmästar Otto Lybecker införskrifven från Avesta att smida ungerska plåtar och andra sorters kopparbleck. Schlitting dog 1676 och änkan dref 1 fjärdepart 1679—83, hvarefter hon flyttade till Grönbo, sedan fru Funck utlöst henne och öfriga arfvingar ur Forssen 1683.

Utom platsen för hammaren, kvarnen och sågen lärer väl fru Funck härstädes förut ej haft någon fast fot; men nu blef här bruksägarnes ständiga hufvudsäte och det ena med det andra fick namnet *Stjärnfors*.

Assessor Viktorin på Stjärnfors efterlämnade vid sin död 1782 $^{3}/_{1}$ tvänne döttrar, af hvilka den ena blef gift med brukspatron *Nils Reinhold Cederborgh* på Ö. Bohr i Linde, den andra, Ulrika Lovisa, med bergsrådet *Detlof Heijkensköld* på Hellefors. Häraf kom sig att Cederborgh och Detlof H. blefvo ägare till hvar sin hälft i Stjärnfors.

Den senares dotter, Katrina Ulrika, f. 1780, blef 1806 gift med grefve *Adolf Göran Mörner* på Esplunda i Närke, född 1773 $^{27}/_{7}$ † 1838 $^{30}/_{1}$. Denne sålde till sin svåger kammarherre C. G. Heijkensköld sin arfsandel i Hellefors och blef så ensam ägare af sin hälft i Stjärnfors.

Grefve Adolf Göran hade 8 barn, af hvilka dottern *Eva Lovisa* född 1807 $^{23}/_{5}$, blef 1829 gift med baronen Carl Gabriel Oxenstjerna. Efter moderns död 1845 fick hon genom arf en fjärdedel i Stjärnfors, systern *Ulrika Adolfina* likaledes $^{1}/_{4}$ samt brodern *Hampus Stellan* hälften i Stjärnfors.

År 1845, sedan Hampus Stellan fått afsked ur krigstjänsten, mottog han sin arfslott, hälften i Stjärnfors. Efter systern Ulrika Adolfinas frånfälle köpte han hennes arfslott med undantag för syster Eva, som ville behålla sin. Han blef så ägare af $^{20}/_{28}$-delar och systern Eva af $^{8}/_{28}$ eller af $^{5}/_{7}$ mot $^{2}/_{7}$.

Ännu vid denna tid ägde han vid Stjärnfors endast hälften i husen samt hälften i vattenfallet i sambruk med Erik Reinhold Cederborg. 1850 köpte han af Cederborg nedre Stjärnfors bruk jämte andel i Stjärnfors gård, vattenfall, $^{1}/_{2}$ hemman Salbo jämte andra hemmansdelar för ett pris af 100,000 kronor.

Vi låta honom själf berätta fortsättningen i efterlämnade anteckningar:

»Som jag ej hade det ringaste stöd och ej heller någon glädje af min svåger Oxenstjerna, brydde jag mig icke om att taga honom till compagnon i detta köp utan verkställde mina likvider ensam med hjälp af lån i Bruksägarnes Hypoteks cassa. Följden blef nu att jag måste föra bok och räkning för 2:ne skiljda Bruk, neml. Öfre Stjärnfors bruk, där min svåger var meddelegare och Nedre Stjernfors bruk, som jag ensam område — och detta skedde i många år *så* att jag med godt samvete lungt kan uppmana hvem som vill och har tålamod noga granska dessa räkningar — afsigtliga fel eller mannamån skall han ej finna — men väl att jag emot bra ringa lön noga vårdade denna min svågers egendomsandel.»

»Sedermera inköpte jag flere betydliga gårdar och skogar indelade till Ställdals hytta, deri jag då blef betydlig inbrukare. För liqviderande af dessa köpeskillingar måste jag i ena ändan af Stångjärns smedjan tillbygga 2:ne härdar med hammare, samt införde Franche Comtè

---

[1]) Godhetsfullt delgifna utgifvaren af fru Ebba Olivecrona, f. Mörner.

smides method, hvarigenom tillverkningen betydligt ökades, men äfven större delen af de sednast inköpta skogarne realiserades.»

»Någon hjelp hade jag vid denna tid äfven genom tillverkning af koppar och bly från malm ur Catharina grufvan, som jag efter en långvarig process vunnit af Kafveltorps Bolag.»

Gammal smedbostad vid Stjärnfors.

»Sålunda fortgingo här städes många år med framgång och välsignelse af Herren — nog sökte jag aktgifva på och noga bevara åt alla mina underhafvande deras rätt och äfven deras enskilda bästa så vidt jag förmådde — med hvad framgång tillkommer ej mig att säga — Svårligen kunde väl alla finna sig nöjda. — — Så nalkades åren 1870—72. Då var min ställning sådan att skulden i Bruksägares Hypotheks Cassa var bra nära slutbetald; likaså alla öfriga mina skulder.»

»Då kunde jag lugnt varit stilla och haft en i ekonomiskt hänseende bra god och beqväm framtid. — Men då lockades jag af då upptäckta Bessemer-Methoden att här anlägga ett Bessemerverk, hvaraf äfven jag föranleddes att af min svåger och syster Oxenstierna köpa deras $^{2}/_{7}$ i Öfre Stjernfors Bruk i september år 1872 för en nog hög köpeskilling af 100,000 kr.»

Hampus Stellan Mörner.

»Följden häraf var att inom få år hade jag, i stället för ett mindre kontant kapital, nu en skuld på närmare 400,000 kronor oaktadt de förmåner en ovanligt gynnsam jernkonjunctur då medfört.»

»Inom få år visade sig Bessemerverket långt ifrån att lemna öfverskott till amortering af dess kostnad, nätt nog kunna lemna ränta därå.»

»Min ställning blef nu mer och mindre besvärlig intill i november år 1886, då jag till Barnen öfverlät all min egendom emot utbekommande af en årlig lifränta.»

Hampus Stellan Mörner, född på Esplunda i Närke 1815 $^{13}/_{9}$, bruksägare och f. d. löjtnant, död på Stjärnfors 1897 $^{27}/_{2}$. Fadern var statsrådet, excellensen Adolf Göran Mörner, en i många afseenden utmärkt man, modern Katrina Ulrika Heijkensköld fr. Hellefors. — Tidigt utträdde han ur krigstjänsten och ägnade sig i stället åt bruksrörelsen.

Rikt utrustad å hufvudets vägnar deltog M. ända in i sena ålderdomen med lust och intresse i det kyrkliga och kommunala lifvet. Sålunda var han en lång följd af år ordförande i kommunalstämman och Bergslags- och Sjukhusdirektionerna samt le-

ledamot i kyrko- och skolrådet, i det senare v. ordförande. I likhet med sin fader ifrade han för folkupplysning och var mån om att hålla sina underhafvandes barn i skola. Åt fattigvården ägnade han också sin omvårdnad, fast ej som aktiv medlem i fattigvårdsstyrelsen, men eljest genom råd och handräckning samt utöfvade en icke ringa enskild välgörenhet.

Under de sista tio åren af sin lefnad lefde han som privatman på Stjärnfors, sedan han öfverlämnat bruksstyrelsen åt sina barn. Men därför var han långt ifrån overksam. Utom åt en del kommunala bestyr, ägnade han sig mycket åt läsning, syn-

Esplunda i Närke.

nerligast af religiös och teologisk litteratur samt sysslade äfven något med målning. Särskildt kan anföras att han utom Bibeln läste med förkärlek katekesen, och när den nya läroboken utkom, skänkte han ett exemplar däraf åt hvardera af sina barn. Han hördes en gång yttra: »ju äldre jag blir, desto bättre tycker jag om katekesen; jag förstår den nu bättre än förr.»

Grefve Mörner var sedan 1847 i ett lyckligt äktenskap förenad med *Maria Matilda Strokirk,* dotter af bruksägaren Jeppe Strokirk på Ölsboda. Grefvinnan M. dog 1890. — Grefven hade den glädjen på gamla dagar att se alla sina barn intaga framstående platser i samhället. En son *Adolf,* disponent på Möln-

backa, dog före fadern. Den yngste *Gustaf*, kapten vid 1:sta Göta artilleriregementes reserv och tillika disponent vid Annelöfs krutfaktorier i Skåne, dog 1898 — *Helmer*, ingeniör vid mariningeniörsstaten i Karlskrona; *Karl*, medic. doktor och professor vid Karolinska institutet. Af döttrarne blef *Eva* gift med öfverstelöjtnanten vid Lifregementets dragoner, A. E. Tydén, *Sigrid* med bruksägaren P. M. Carlberg, *Ebba* med häradshöfdingen K. A. G. Olivecrona och *Maria*, den yngsta, med bruksägaren, f. d. löjtnanten W. C. Montgomery.

Grefve M. var riddare af Nordstjärneorden.

Bergmästaren Detlof Hejke, adlad Heijkensköld, köpte **Stora Gården** med tillydande täkter af Stjärnforshuset och erhöll härpå köpebref 1743, likväl utan alla andelar i koppargrufvan och hyttan. Hit hörde då *Get Jönsestorp*, upptaget af Jöns Danielsson och 1693 såldt till Harald Olufsson. Införlifvade med Stora Gården på Heikes tid blefvo: halfva *Stensarfvet* samt *Laxbäcken* eller *Björtorp*. På senare stället dog Anders Andersson snickare 1706, hvarefter änkan sålde torpet till skräddaren Petter Klasson på Laxtjärn, som åter 1743 $^{10}/_{1}$ bortbytte det mot Aflången N:o 7 till bergsrådet Heikensköld. Vid *Stensarfvet* byggde Bengt Månsson från Finland († 1673). Sönerna Jan och Samuel delade egendomen. Samuel Bengtssons del innehades efter dennes död (1706) af änkan som gifte om sig med Per Jansson från Heden. En son till hennes måg, Jan Knutsson från Björkberg, vid namn Jan Jansson sålde till kassör Lundblad 1743, denne till bergsrådet Heijkensköld, som transporterade grufdelarne på Abbortjärn n:o 1 och 2 samt 10 dagsverken därifrån hit tillbaka. — År 1759 den 13 och 29 jan., enligt sammankomstprotokoll på grufstugan, uppdrogos dessa lägenheter till ständigt blifvande bergmästare-

Stora Gården.

boställe, därtill inlöst af bergmästaredömet. År 1763 4/1 entledigades bergmästeren för alltid från de kronodagsverken, som påkommit från Abbortjärn och Laxbäcken.

Löfnäs kallades ursprungligen Finnhyttorna. Mäster *Filip Palén,* bergslagets barberare 1661 o. f., bodde här och dog 1676. Då han ej kunde betala Amianskan för torpet, såldes det i 2 omgångar till Bergslagets gevaldiger *Jöns Larsson,* i hvilkens tid det allra först 1694 taxerades till 5 dagsverken och ansågs 1697 nödigt att bibehålla. Jöns Larsson dog 1703 och efterträdaren, sonen *Lars Jönsson* fick förskoning från dagsverken 1706 samt sålde lägenheten till dåvarande bergmäst. *H. Ph. Lybecker* i början af 1720-talet. Af hans änka köpte landsfiskal Berger år 1747. Denne sålde torpet 1751 till svågern, brukspatron *Georg Staf.* Gården afbrann 1770 den 25 juni.

Staf sålde egendomen 1789 till handlanden *Tobias Lundbom* i Lindesberg, som efterträddes af sin son *Per Israel Lundbom.* Karaktärsbyggnaden är försedd med järntak och urverk, som upplyses under den mörka årstiden. Arealen utgjorde på 1860-talet 5,060 tunnl., fördelade på 2 $^{21}/_{340}$ hemman med 23 torp och nybyggen, ägande 5 fjärdeparter i Hörks hytta och 1 $^{1}/_{4}$ dito i Högfors, i hvilka masugnar för gårdens räkning tillverkades 15 à 1800 skpd tackjärn, dessutom andel i Bånghammar, $^{1}/_{16}$ i Kopparverket, hela norra Hörks och hälften i Finnhytte kvarn.

En gård, som hört till Löfnäs men försvunnit är *Björksund,* om hvilken Odelstierna säger, att »den för tiden varit af besynnerlig beskaffenhet. Af ålder har den lydt under Salbo och varit inbegripen i dess fjärdeparter i kopparverket; men så genom köp blifvit skild därifrån och öfvergått i andra händer. Den har således hvarken fjärdepart, skatteved, dagsverken eller något annat onus på sig». Åbyggnaden var borta redan på Odelstiernas tid; men »om timmer till sådan begärdes, kunde sådant icke beviljas, hvarken af Bergslagets skog eller från Salboskogen».

Löfnäs ligger i en trakt, där naturen liksom lagt an på att visa sig från den täckaste sidan, men som också är rik på *hyttplatser* med början vid Löfnäs och i sträckning ned till Bångbro. Finnhyttedammen är den 3:dje och Garhyttedammen den fjärde och sista af de hufvuddämningar, som bergslagen i Hörksälfven underhåller, säger Odelstierna. Och sedan räknar han upp hyttplatserna:

Norra öfre Finnhyttan med en ugn på västra sidan om älfven strax nedanom Finnhytte hålldammen, bergsmän tillhörig.

Norra nedre Finnhyttan, dito med 2 ugnar på östra sidan om älfven.

Bergslagets garhytta, väster om älfven strax nedanom Garhyttedammen och bron.

Konsthuset ibm öster om älfven, som leder stånggången upp till Gammelgrufvefältet.

Mickelhyttan, bergsmännen tillhörig, på samma sida litet bättre ned i strömmen.

Konstdamssågen, på samma sida tillhörande en apart rote.

Hindrikshyttan, gent däremot väster om älfven, byn tillhörig.

Storgårds- eller *Haraldshyttan*, liggande nedanför Stora gården, tillhörande ägaren af Salboskogen.

Södra Finnhyttan vid Heden, med öfra och nedre ugnarna, bergsmän tillhörig.

Bånghyttan ned bättre dito.

Dalkarlshyttan än bättre ned dito, hvilken är den sista.

Erik Odelstiernas relation öfver Bergverken m. m. i Nya Kopparbergs bergmästaredöme 1763.

4.

Industriella verk och inrättningar, bolag.

Kolkörare.

A. Krokfors Bolag.

Krokfors Bolag, eller som det fram på 1800-talet kallades, Krokfors Aktiebolag, är nära förbundet med en mekanisk verkstad och gjuteri, som fanns redan 1830 vid det gamla Krokfors, och där tillverkningen hufvudsakligen bestod af grytor, pannor och kittlar samt längre fram spiksmide. Dess uppkomst är höljd i dunkel. Får man tro en sägen, så skall vår bekante riksdagsman, Erik Eriksson, på Abrahamsgård vara grundläggare af detta verk. I början befann det sig jämte en hel del jordegendomar i enskild ägo. Såsom bolagets stiftare kan bergmäst. *B. G. Bredberg* gälla. Denne uppträder nämligen 1836 såsom köpare af egendomen Abrahamsgård jämte Krokfors gjuteri och mekaniska verk

stad, hvilken egendom kaptenen och kammarherren *Wilh. Virgin* under sin lifstid innehade såsom ägare. Virgin dog 1832. Köpekontrakt ingicks den 14 juni med änkefru Fredrique Virgin, f. Bonde, samt Claes Virgin såsom förmyndare för de omyndiga brorsbarnen. I köpet ingick icke blott verkstaden och gjuteriet utan till Abrahamsgård hörande bergslagsegendomar jämte blåsningsrätt i Ställdals hytta. Allt för en summa af 100,000 Rdr Banko[1]). Bredberg uppträdde här tydligen i syfte att med sig förena flera intressenter i den betydande egendomen.

1838 i juli månad hölls konstituerande bolagsstämma å Abrahamsgård under ordförandeskap af grefve D. Frölich. Lotterna i bolaget voro 52, hvar och en lydande på 2,000 Rdr B. samt fördelade på följande personer: *Carl Carlsson Bonde* 7, *Carl Bonde*[2]) 5 och kapten *Knut Bonde* 1, grefve *Tavast* 3, grefve *Frölich* 5, bergmästare *Bredberg* 13, baron *A. H. Ramsay* 10, mekaniker *Holmgren* 2, *Heijkensköldska* arfvingarna 5, företrädda af bergsrådet Heijkensköld, direktör *Kallstenius* 1. Carl Carlsson Bonde († 1854) hade fullmakt för Carl och Knut Bonde[3]).

Till disponent antogs baron *Ramsay*, hvilken dock afled redan den 21 okt. s. å. Han anmälde vid stäm-

---

[1]) Egendomarne som åtföljde köpet voro: *Abrahamsgård*, 1 fjärdepart, *Drängsarf, Helsinggården, Svartviken* med hvar sin fjärdepait, *Krokfors, Björklund* och *Stensarfvet* 2 fjärdeparter, *Lund, Skäret, Stallberg, Västra Dahl* hvardera 1/2 dito. Vidare skattlagda torpegendomarne *Svartviken, Kummelelf, Finnkullen, Kulltorp, Kolartorp, Nya Vägen* 283, 284, *Mellangården, L:a Smedberg* 308 och 391, *Stora Smedberg* 392, dessutom de 3 stampverken vid Danshyttan, Gränshyttan och Hammarbacken samt andelar i såg och kvarnar vid Finnhyttan och Krokfors.

[2]) Karl Jedvard son till Carl Carlsson, öfverstekammarherre, f. 1813.

[3]) Knut Filip, son till dito, öfverstekammarjunkare, f. 1815, † 1871.

man, att han för bolagets räkning kunde engangera en af honom känd skicklig byggmästare benämnd Olsson. Denne kan inte gärna vara den Carl Vilh. Olsson, som född 1820 i Romfartuna ännu endast var 18 år, men som efter en tids anställning i Finland blef bolagets välbetrodde verkmästare från 1848 tills gjuteriet flyttades till Arboga.

Köpebref å Krokforsegendomarna upprättades i Stockholm den 20 dec. 1836 och företeddes den 1 okt. 1840 inför Häradsrätten af Krokfors gjuteribolag genom dess disponent *P. A. Carlberg*. Antagligen baron Ramsays omedelbare efterträdare.

Vid bolagsstämman 1841 den 14 juni är Carlberg protokollsförare. Han blef icke blott disponent utan med tiden bolagets störste delägare såsom innehafvare af 29 aktier. Bergmästare Bredbergs andelar öfvertogs af Carlberg 1850. Den störste lottägaren näst honom var brodern Claes med 14 aktier.

Troligen med hänsyn till transportsvårigheterna framställdes vid bolagsstämman 1856 förslag att flytta Krokfors gjuteriinventarier till Arboga och i stället inköpa ett par bergslagsegendomar vid Ställdalen för att lägga an på tackjärnstillverkningen. Redan året därpå nedlades gjuteriet vid Krokfors, sedan P. A. Carlberg 1856 den 18 sept. af löjtnant P. R. Tottie inköpt Höjens eller Hoa kvarn vid Arboga med såg och laxfiske samt lägenheten Stampen. Här uppfördes verkstadsbyggnader och arbetarebostäder, hvilka jämte de inköpta fastigheterna öfverlätos på »Arboga gjuteri och mek. verkstadsbolag» 1858. — Ljusnarsbergs kopparverks intressenter beslöto vid af bergmäst. A. F. Baer utlyst möte att arrendera de för Krokfors bolag obehöfliga byggnader, lägenheter och inrättningar, ett beslut, som gick i verkställighet.

Endast tvenne arbetarebostäder och torkhuset undantogs från arrendet, som äfven omfattade Kolartorp. Arrendesumman var 3,000 Rdr rmt.

Vid bolagsstämman 1858 skedde en värdering af gjuteriets inventarier, som för en summa af 13,714 Rdr hembjödos Arboga gjuteri till inlösen.

Flyttningen till Arboga torde ha påskyndats däraf, att gjuteriet vid Krokfors nedbrann hösten 1856 till tak, inredning och där befintliga modeller och inventarier.

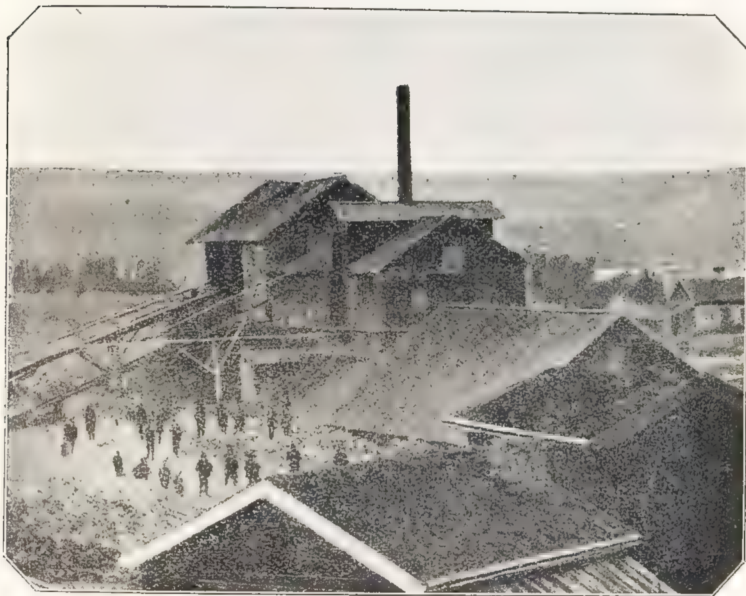
En som var missbelåten med flyttningen var grefve Frölich. Han utgick ur bolaget och öfverlät sina andelar på sin måg magister *D. G. Munck*. — Flyttningen kan litet hvar beklaga, då Krokfors verkstad under den tid den pågick, var en ganska betydande ekonomisk faktor i samhället samt sysselsatte ända till ett 60-tal arbetare om året.

Tackjärnstillverkningen blef nu hufvudsaken. Hyttan vid Ställdalen ombyggdes helt och hållet 1856, 1857 och försågs med tidsenliga förbättringar såsom gasrostugn, krossverk och malmuppfordring. 1877 var masugnen utsatt för en olycka: ett skyfall genombröt dammen och förstörde delar af hyttan, reparationen gick till 18,628 kr. utom det att driften inskränktes. 1876 inköptes grefve H. S. Mörners $^{10}/_{53}$-delar i Ställdals hytta och 1886 Kafveltorps $^{1}/_{53}$-del. Egendomar inköptes tid efter annan. Det största inköpet torde ha varit det, som skedde 1877, då Konstdamsegendomarne förvärfvades från Högfors[1]). Från Kafveltorps A.-B. inköptes 1887: 231 tld 30 $^{1}/_{2}$ kpld från $^{1}/_{8}$ h. Kafveltorp.

---

[1]) Härifrån såldes 28 kpld till Laxbro gästgifvaregård och 3 tld och 3 kpld till handl. Lindström jämte åbyggnader vid Konstdammen. Se sid. 359.

Då på detta sätt egendomarne ökades allt mer och då bolagets egentliga rörelse var förlagd till Ställdalen, ansågs nödvändigt att där anordna särskild förvaltning. En förvaltareplats inrättades därför vid Ställdalen, hvars innehafvare blef bergsingeniören *P. M. Carlberg* med den

Ställdalens hytta efter 1857.

ganska måttliga lönen af 2,000 Rdr. Platsen tillträddes hösten 1878. Tio år därefter ingick Carlberg junior såsom delägare i bolaget.

Och därmed kommer vi till nybildningen *Krokfors Aktiebolag.* Vid bolagsstämman 1888 fattades beslut om att bilda ett nytt bolag för öfvertagande af Krokfors bolags och Krokfors Gjuteribolags egendomar mot en summa af 168,000 kr. och med skyldighet för de nya aktie-

ägarne att svara för skulderna. Samtliga delägare i de gamla bolagen förklarade sig villiga att ingå i det nya med samma andelar, som de haft i gamla bolagen. Öfverlåtelsen skedde 1 jan. 1890. Lotterna i det nya bolaget ökades till 56, sålunda fördelade: *P. A. Carlberg* 28, d:r *C. G. Munck*, Linköping 5, kamrer *C. J. Kallstenius*, stadskassör *Gottfr. Kallstenius*, f. d. telegrafdirektör *G. S. Kallstenius*, grosshandl. *Carl Hammarin*, brukspatr. *C. A. Bäckström*, *Ludvig Carlberg*, Bollnäs, 2 hvardera, direktör *Albert Trolle* 4, *P. M. Carlberg* 5, brukspatron *Claes Carlbergs* stärbhusdelägare 2 (dessa öfvergingo sedan till ingeniör Frans Stridsberg).

Vid extra bolagsstämma den 30 jan. 1889 nppdrogs åt brukspatron P. A. Carlberg att till det nya bolaget utfärda nödiga köpehandlingar.

Krokfors bolags sista stämma hölls 1890 $^{13}/_{6}$. Ordf. C. A. Bäckström uttryckte där bolagets saknad i anl. af förre disponenten, brukspatron P. A. Carlbergs inträffade död (1890 $^{6}/_{1}$) och dess erkänsla för allt arbete han under en lång följd af år utfört till bolagets bästa. Och beslöts på ordförandens förslag att med stärbhusets tillstånd låta uppsätta en vård på hans graf[1]).

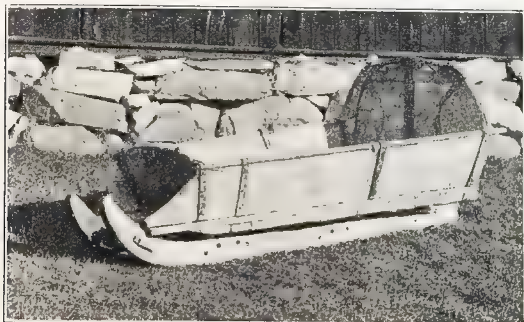
En utdelning af 100 kr. pr aktie beslöts.

Detta var ovanligt litet. Det vanliga var 300 kr. pr aktie. 1872 utdelades 500 Rdr pr aktie, 1874 600 dito. — Årsvinsten var 1840 efter diverse afskrifningar 4,465,10,2 Rdr B. 1858 har den stigit till 14,508,11,6, 1873 till 70,958,04; 1881 utgjorde den 56,228,80. Ett dåligt år var 1877, då vinsten för året endast blef 9,482,94. Det var samma år som olyckan vid Ställdalen inträffade. Endast ett år är betecknadt med förlust,

---

1) Afböjdes af stärbhuset under uttalande af dess tacksamhet.

näml. året 1888, som uppvisar en förlustsiffra af kronor 5,386,14, beroende på dåliga konjunkturer. Annars kan med sanning sägas att bolagets ställning var lysande, beroende väl delvis därpå, att det stod under god ledning.

Gammal malmsläde.

Bara en korp. — Förmannen för modellverkstaden vid Krokfors hette på 1850-talet *Olof Olsson* och var född i Salem 1809. En kamrat till honom gick under benämningen »Korp-Gustaf». De voro annars goda vänner, men Olsson misstänkte Gustaf för att stå i brottsligt förhållande till hustru hans. Svartsjukan vaknade. En afton voro de tillsammans hos Olsson och pokulerade i all sämja. Men fram på natten skämtade »Korp-Gustaf» med Olsson om hustrun. Sinnet rann på denne och i fyllan och villan tog han ned bössan från väggen och sköt Korpen ihjäl. Dagen efter mordet inställde sig länsman Floding i sällskap med nämndeman Anders Andersson i Björkäng. De funno dörren till Olssons lägenhet stängd, men sågo genom fönstret mannen ligga i sängen med bössan bredvid sig. Andersson, som var mera behjärtad än länsmannen, sparkade upp dörren och rusade in och tog bössan från Olsson och sporde denne, hvad han tagit sig till, hvartill denne genmälde: »*Jag har bara skjutit en korp*». — I kyrkboken står antecknadt om Olsson, att han för mord blifvit dömd till fängelse 1858. Han dog emellertid 1859.

Per August Carlberg.

Per August Carlberg föddes 1811 7/4 i Berg, Skaraborgs län. Föräldrarna voro: prosten Per Carlberg (f. 1754 13/8, † 1834 18/4) och hans maka Catherine Margarete Billvall, död 1845 14/12 74 år gammal på Smedsgården, Lerdala. — Carlberg kom hemifrån först till Kloten redan 1828, där han fick anställning hos brukspatron Selim Heijkensköld. Dessförinnan stod han under ledning af sin äldre broder Claes. Hösten 1834 kom han till Abrahamsgård och blef sannolikt redan 1834, med säkerhet 1840, disponent för Krokfors bolag, en plats som han beklädde till bolagets upplösning 1888. Afled 1890 den 6 januari på Abrahamsgård.

Carlberg var en särdeles respektabel man och ägde ett obegränsadt förtroende inom det bolag han ledde och inom Ljusnarsbergs kommun.

1844 11/7 ingick C. äktenskap med *Ulrika Dahlström* (f. 1813 22/10, † 1908 21/1) dotter af bruksförvaltaren å Gårdsjö i Värmland, Magnus Dahlström och hans hustru Kristina Ödberg.

Barn i äktenskapet:

1. *Hedvig Ulrika Augusta,* f. 1845 1/5, gift 1870 15/10 med distriktsläkaren i Ljusnarsberg Rudolf Albin Swederus. Äger och bebor Abrahamsgård jämte sonen Hjalmar, f. 1871 28/8, läkare.
2. *Per Magnus,* f. 1846 25/10, † 1914 15/5, brukspatron. Se under Stjärnfors-Ställdalen.
3. *Ernst August,* f. 1848 20/10, sekreterare i K. Telegrafstyrelsen. Gift 1889 26/9 med Maria Elisabet Enander, d:r af brukspatron Ivan Alexander Enander.
   Barn: Hedvig Maria Elisabet, f. 1890 17/8, tjänstgör i Kungl. Telegrafstyrelsen — Per Ivan Bernt, f. 1892 12/1, tidningsman — Maria Anna, f. 1894 11/3.
4. *Claes Melcher,* f. 1850 22/8, † 1850 9/9.
5. *Anna Sofia Eleonora,* f. 1851 16/11, gift 1875 9/8 med disponenten Frans Gustaf Stridsberg, f. 1841 20/9, † 1916 1/7.
   Barn: Per Gustaf, f. 1876 30/7, † 1915 20/3, stationsskrifvare vid Kärrgrufvan, g. 1915 med Anna Carlsson, 3 söner — Sig-

rid Ulrika, f. 1877 2/8, legitimerad sjukgymnast — Frans Rickard, f. 1879 18/5, ingeniör vid Avesta järverk, gift 1916 m. Marie-Louise Pettersson, f. 1889 10/1, d:r af grosshandl. Ludvig Pettersson — Ernst Adolf, f. 1883 12/5, 1:e länsnotarie i Karlstad — Ellen Charlotta, f. 1886 1/6, tjänstgör i Kgl. Justitiedepartementet — Hedvig Maria Elisabet, f. 1888 1/6, g. 1913 8/11 med ingeniör Tor Åberg, reservlöjtnant vid ingeniörstrupperna, f. 1886 26/5, deras son Lars Olof, f. 1915 — Anna Ebba Augusta, f. 1889 22/12, tjänstgör i Civildepartementet.

6. *Hilda Maria Ulrika,* f. 1854 21/8, † 1902 23/11 å Abrahamsgård.

7. *Carl Gustaf,* f. 1859 7/6, kamrerare i Örebro Ensk. Banks afdeln.-kontor i Kopparberg, gift 1898 5/5 med Gerda Maria Törnblom, f. 1865 4/12, † 1917 1/2, d:r af bruksäg. Anders Törnblom Liljendal och hans maka Maria Eriksson fr. Ramsbergs bruk.

8. *Olof Axel,* f. 1860 5/6, † 1906 1/5, med. lic., läkare vid sinnessjukafdeln. å Gibraltar, Göteberg.

B. Stjärnfors-Ställdalen.

Brukspatron P. A. Carlberg öfverlefde icke länge det bolag, han under en tid av 50 år med obegränsadt förtroende ledt såsom disponent. Krokfors bolags upplösning och dess uppgående i Krokfors Aktiebolag beslöts nämligen 1888. 1890 den 6 jan. var Carlberg död. Första stämman med Krokfors A.-B. hölls 1890 den 13 juni, då till verkställande direktör utsågs ingeniören *P. M. Carlberg* och till medlemmar i styrelsen brukspatron C. A. Bäckström och ingeniör F. G. Stridsberg.

1892 utdelades 2 procent, 1893 4 d:o. 1892 inköptes Dunderbo och 1894 beslöts att af ingeniör Richard Rubin inköpa vissa skogsegendomar. Samma år den 19 och 20 december behandlades frågan om ändring i bolagsordningen för Krokfors A.-B. för sammanslagning med Stjärnfors intressenter. Bolagsordning antogs.

Den 15 juni 1895 beslöts att till dag längre fram ajournera dagens stämma i ändamål att då fatta definitivt beslut om den föreslagna sammanslutningen mellan Krokfors och Stjärnfors. Den fortsatta stämman hölls på Ställdalen den 31 dec. 1895, där ett förslag till sammanslagning, uppgjordt af Carlberg, Frans Stridsberg och Axel Olivecrona förelåg. Som stämman var fåtaligt besökt, utlystes ny sådan till den 20 jan. 1896 att hållas

på Stora Hotellet i Örebro. Här beslöts definitivt att bilda *A.-B. Stjärnfors-Ställdalen* såsom en fortsättning af Krokfors A.-B., hvars bolagsordning ändrades. Det nya bolaget öfvertog det gamlas egendomar, skulder och fordringar samt förband sig att under deras lifstid till grefve H. S. Mörner och änkefru Ulla Carlberg lämna de naturaförmåner, som dessa hittills åtnjutit. Aktiekapitalet

Stjärnfors 1898.

utgjorde 750,000 kr., däraf 500,000 i aktier af ser. A, däraf Stjärnfors intressenter bekommo 295,000 kr. och Krokfors A.-B. 205,000 samt 280,000 i aktier af ser. B, hvilka garanterades 5 % utdelning.

Sammanslagningen räknades från 1 januari 1896.

Disponent för det nya bolaget blef *P. M. Carlberg*, måg till grefve Mörner på Stjärnfors. Efter grefvens död flyttade C. till Stjärnfors och lät den gamla herrgårds-

byggningen där genomgå en grundlig renovering åren 1897—98, som utfördes under ledning af arkitekten Arborelius.

Det af grefve Mörner 1872 anlagda Bessemerverket vid Stjärnfors fortgick till 1905 27/4 då det nedlades; ett träsliperi tillkom under Mörnerska släktens tid. Vidare har sedermera en kraftstation på 1,200 hk. bygts för leverans af kraft till Ställdalen, där den egentliga storindustrien är förlagd. Där finnes sulfitfabrik med en årlig tillverkning af 7 à 8 tusen ton torr sulfitmassa, pappersfabrik anlagd 1889 som trämassefabrik, ångsåg samt masugn, tillkommen redan 1800 men ombygd flera gånger. En hel mängd skogs- och jordegendomar tillhöra bolaget och man har svårt att finna en gård i närheten af Ställdalen, som icke hör bolaget till. Taxeringsvärdet för dessa uppgår till inemot 1 1/2 million. Tax.-värdet för öfriga fastigheter öfverskrider jordegendomarnas. Årliga värdet af tillverkningen uppgår till 2 millioner kronor.

Till Stjärnfors-Ställdalen hör också Bredsjö bruk i Hjulsjö, som omfattar 2 masugnar, magnetiskt anrikningsverk sedan 1911, briketteringsverk, kolugnar och grufvor m. m. Dit hör också Hjulsjö nya hytta med anrikningsverk samt Hjulsjö såg, kraftstation m. m. Arbetarestammen uppgår till 300 och tillverkningsvärdet till 1,900,000 kr. Taxeringsvärdet af Bolagets inom socknen ägande fastigheter uppgår till öfven en million och för annan fastighet till öfver 300 tusen.

Ett misslyckadt försök. — År 1886 ärfde änkan Stina Lisa Andersdotter torplägenheten Smaltjärn eller Nybygget efter sin broder, Karl Andersson. Lägenheten omfattade ungefär 1 tld 3 kpld, hvarå för henne efter kungörelse i allm. tidningar meddelades lagfart 1900 12/2, sedan intet klander om åtkomsten inom

utsatt tid af tio år försports. Änkan sålde 1889 12/6 lägenheten till arbet. Karl Persson från Brattbergshäll för 350 kr., hvilken i sin ordning erhöll lagfart å torpet, som enligt jordeboken räknades till Löfnäs N:o 1 under benämningen Smaltjärn N:o 2 om 2/272 mantal, inom hvars rågång torpet var beläget.

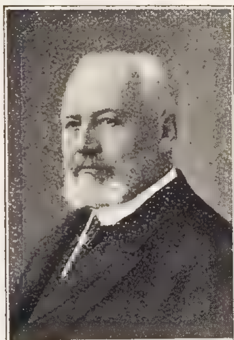
Till 1901 års vårting instämdes Karl Persson af Aktiebolaget Stjärnfors-Ställdalen med påstående att, som berörda lägenhet vore en olaga afsöndring från bolagets ägande 2/272 mantal Smaltjärn N:o 2, som af bolagets fångesmän för längre tid tillbaka från k. m:t och kronan skatteköpts, den för Karl Persson meddelade lagfart måtte ogillas, hvarjämte bolaget i sedermera ågången stämning yrkade bortflyttning af de utaf Karl Persson uppförda åbyggnaderna på lägenheten — hvilka torde hafva kostat omkring 1,500 kronor. Till sitt fredande invände Karl Persson att han fått lagfart å lägenheten samt visade att torpet redan år 1844 var för penningskuld intecknadt och hvilket väl ej efter då gällande lag kunnat ske, om dåvarande ägaren ej hade laga åtkomst till torpet.

I utslag den 26 nov. 1901 yttrade häradsrätten att, emedan det vore emellan parterna ostridigt, att torpet utgjorde en del af kärandebolagets 2/272 mantal N:o 2 Smaltjärn, som af en föregående ägare, P. I. Lundbom, från k. m:t och kronan skatteköptes den 6 nov. 1851, men det icke blifvit af svaranden visadt att lägenheten ifråga vid skatteköpet undantagits, det ålåge Karl Persson att till bolaget afträda lägenheten den 14 mars 1903, med rätt för honom att af bolaget söka ersättning för nödig och nyttig förbättring. Detta utslag fastställdes af hofrätten genom dom den 5 december 1902 med den ändring att afträdesdagen bestämdes till den 14 mars 1904.

Målet drogs under k. m:ts pröfning. Efter anställd arkivforskning och utdrag ur kammararkivets handlingar visade Karl Persson att hans företrädare i äganderätten besutit torpet åtminstone sedan 1725, *att* detsamma likasom en mängd andra torp i Ljusnarsbergs socken visserligen vore *oskattlagda,* men att de ursprungliga åboarne eller uppodlarne, som gingo bergslagen tillhanda med kolning och dagsverken i och för koppargrufvans räkning, icke desto mindre innehade torpen med — som det i gamla jordeböckerna hette — bergsfrälsefrihet. Komme så härtill, att drottning Kristinas förmyndareregering, genom öppet bref den 17 maj 1641, förklarat att den, som genom röjning och odling

å kronans mark vid Nya Kopparbergs bergslag upptagit område, tillförsäkrats, att för sig och efterkommande varda vid besittning af hvad sålunda upptagits tryggad, så ansåge sig Karl Persson berättigad behålla torpet.

Med anslutning till nyssnämnda kungl. bref af 1641 afgjordes frågan hos k. m:t så, att bolagets talan ogillades och Karl Persson fick behålla sitt torp.

Per Magnus Carlberg.

Per Magnus Carlberg, född på Abrahamsgård 1846 25/10, död i Stockholm 1914 15/5. Föräldrar: Brukspatron Per August Carlberg och Ulrika Dahlström. Bergsingeniör Carlberg innehade under sin lifstid många befattningar, disponent för och delägare i A.-B. Stjärnfors-Ställdalen, disponent för Svartviks grufvor, Basttjärns Gruf-A.-B.; styrelseledamot i Skandinaviska Kredit-A.-B., försäkringsaktiebolaget Hansa, Forsbacka Järnverks A.-B., Arboga Mek. Verkstad, ordförande i styrelsen för Örebro läns Hypoteksförening, v. ordförande i Örebro läns landsting, ledamot af riksdagens 1:a kammare. Tillika ombetrodd kommunalman: ordf. i kommunalstämman, ledamot i kyrko- och skolrådet samt fattigvårdsstyrelsen m. m.

Gift 1882 7/9 med *Sigrid Elisabet Mörner,* f. 1857 19/11, † 1807 5/12, d:r af grefve Hampus Stellan Mörner å Stjärnfors och hans grefvinna, Maria Strokirk. Barn:

Anna Elisabet, f. 1883 24/9, † 1900 30/9.

Per Stellan, f. 1887 16/3, disponent vid de förenade tändsticksfabrikernas afdelning i Kalmar. Gift 1917 24/2 med Elisabet Sjöbring.

Ellen Maria Ulrika, f. 1890 23/2. Sjuksköterska i Röda Korset.

Per Adolf, f. 1894 19/11, teknolog.

Lokomotivet Karl XV 1873.

C. Järnvägsverkstaden i Kopparberg.

Denna har för sin tillkomst att tacka Frövi—Ludvika järnväg, som öppnades för trafik till Kopparberg 1872. Att verkstaden förlades här och icke i Lindesborg torde ha haft sina skäl, hvilka — känna vi icke. Men däremot veta vi, att det stod hårdt till för att få denna bana dragen upp genom bergslagen. Lyckligtvis fanns det en man, som var nog klartänkt för att inse behofvet af denna trafikled och som ägde tillräcklig energi för att bringa tanken till verkställighet. Den mannen var brukspatron Harald Ericsson i Ramsberg. Vorden landstingsman 1863 började han genast arbeta för förslaget *Frövi—Falun* eller som den kallades *Svenska Centraljärnvägen.* Till att börja med lyckades han genomdrifva beslut om att hos regeringen begära proposition till riksdagen om beviljande af ett statsanslag af 5 ½ mill. till företaget. Under 6 år arbetade han oaflåtligt

på sin järnvägsplan. Noggranna beräkningar öfver kostnad och trafikmöjligheter gjordes redan 1865. Sedan Harald 1867 inkommit i riksdagen, väckte han där motion om statsanslag till Frövi—Falu-banan. För undersökning utbetalades 30,000 kr., till större delen insamlade på frivillig väg. Landstinget beviljade 1,500 kr. Intresset väcktes betydligt under 1866 års utställning i Stockholm, där genom Harald Ericssons försorg en montre af Grängesbergsmalm anordnades, hvilken tillerkändes silfvermedalj.

Ändpunkten *Falun* för den nya banan måste dock utbytas mot *Ludvika*. Såsom villkor för konsessionen sattes upplåtelse af fri mark, virke till slipers och byggnader. Saker, som inte voro så lätta att garantera, men det lyckades; och 1870 gafs tillstånd till järnvägens anläggning. Engelska kapitalister togo hand om företaget. Ett bolag kom till stånd »The swedich central railway Company» och detta bolag äger järnvägen än i dag, men har utarrenderat densamma på 50 år till trafikaktiebolaget Grängesberg— Oxelösund.

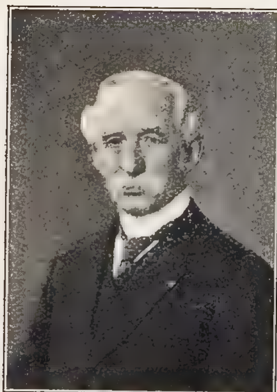
För den förtjänst Harald Ericsson inlagt om järnvägens tillkomst, uppkallades första lokomotivet efter honom. Det andra i ordningen efter konungen (se bilden här ofvan).

Så snart banan var framdragen till Kopparberg, började anläggningen af verkstaden, som redan i slutet af år 1873 togs i anspråk för montering af arbetsmaskiner. Från början af 1874 togs den allmänt i bruk. Vi äro i tillfälle att uppvisa första gruppen verkstadsarbetare från år 1874.

Förste verkmästaren var engelsmannen *Marshall* (1871—76), den andre i ordningen *C. J. Forsberg* (1876—1906). Under hans tid gjordes många förbättringar i

Verkstadsarbetare 1874.

John Johnson.

fråga om rullande materiel: nya godsvagnar med större bärkraft, nya personvagnar, snöplogar och spårrensare anskaffades; lokomotivens förarehytter inbyggdes m. m. Forsberg var en man, som helt gick upp i sitt arbete.

Arbetstiden i början räckte från 5 f. m. till 7 e. m. Timlönen utgjorde 15 à 25 öre, för minderåriga 5 öre.

Förste maskiningeniören (1870—72) var Mr. *A. Austin*, efter honom *John Johnson*, som 1879 upphöjdes till trafikchef efter Rappe för att sedan stiga till järnvägens befullmäktigade styresman i Sverige, en plats som han behöll, äfven sedan järnvägen 1900 på arrende öfvertogs af trafikbolaget.

Direktör **John Johnson**, yngste son till godsägaren John Johnson och hans maka f. House, föddes i Great Ouseburn nära York i England den 30 nov. 1847 och dog i Stockholm 1916 d. 7 augusti. Han började sin järnvägsmannabana år 1863 såsom elev vid maskinafdelningen vid North Eastern Railway i Newcastle on Tyne. Här erhöll han sin utbildning och befordrades till assistent hos öfverdirektören för maskinafdelningen.

Vid Frövi—Ludvika järnväg började han sin bana som maskiningeniör med bostad i Kopparberg från 1872. Först 1900 förlade Johnson sin verksamhet till Stockholm och ingick i Grängesbergsbolaget såsom konsulterande ingeniör i järnvägsfrågor.

Johnson intresserade sig mycket för det svenska järnvägsväsendet. Han var sedan 1884 styrelsemedlem i Oxelösund—Flen—Västmanlands järnv.-A.-Bolag. Äfven på andra områden än järnvägarnas har han gjort sig bemärkt. Så var han tillsammans med sir Ernest Cassell, framl. brukspatr. Wollrath Tham och framl. grosshandl. C. F. Liljewalch en af stiftarne till det bolag, ur hvilket sedan framvuxit det stora trafikaktiebolaget

Grängesberg—Oxelösund. Många år var han också styrelseledamot i Kohlsva järnv.-Akt.-bolag.

Johnson var ganska fästad vid det land, där han utförde sin lifsgärning och icke minst vid Kopparberg. Här vann han både aktning och tillgifvenhet af sina underordnade genom sin stora arbetsamhet, sitt hurtiga och bestämda uppträdande. Utan att personligen deltaga i det kommunala lifvet intresserade han sig för samhällets utveckling så väl i kommunalt som kyrkligt hänseende. I kyrkan inleddes på hans bekostnad elektriskt ljus och samskolan hade i honom en frikostig gynnare. Hjälpsam och frikostig som få kunde man nästan alltid vid behof påräkna Mr. Johnsons handräckning. Han var en verklig gentleman.

Han efterlämnade vid sin död utom änka född Ryott tre söner och tre döttrar. Af sönerna äro tvenne anställda vid trafikaktiebolaget Grängesberg—Oxelösunds järnvägar, den äldste, John, i egenskap af trafikchef samt Harry såsom maskindirektör.

Johnson var riddare af Wasa- och Nordstjärneordnarna.

Kafveltorp.

D. Kafveltorps Kopparverk.

Kommissionslandtmätaren *Erik Elzvik*[1]) från Falun var en väldig malmletare. Hans lyckade upptäckter å det gamla ödelagda Guldsmedshytte gruffält föranledde ett nästan till öfverdrift utsträckt sökande efter silfvermalm. På Strossa allmänning upptogs af Elzvik 1848 en gammal koppargrufva. Elzagrufvan i närheten af Garhyttebron i Kopparberg är äfven hans upptäckt. Vidare malmfyndigheterna vid Kafveltorp, som uppdagades 1842.

[1]) Tycks ha tagit namn efter komministern i Vika, Erik Elzvik, som kanske var hans fosterfar.

År 1850 inmutades här några förut okända malmfyndigheter tillika med en sydväst från dem belägen ödelagd koppargrufva, *Haraldsgrufvan* kallad. Arbetet började visserligen samma år och fortgick ett stycke inpå 1851; men bestod uteslutande i jordrymningsarbeten. Fyndigheterna voro nämligen betäckta med en ovanligt hård, ända till 6 meter tjock jordmassa. Först sedan de blifvit blottade och utmål vunnits åt *Ericagrufvan* samt *Hag-* och *Änggrufvorna* 1858, började arbetet på allvar. Dröjsmålet berodde dels af brist på kapital, dels därpå att upptäckaren var sysselsatt med lönande grufdrift vid Guldsmedshyttan.

Ett grufbolag bildades 1857, i hvilket utom Elzvik, göteborgaren *Alex. Keiller* junior och stockh. *F. F. Hylin* ingingo såsom delägare· Krokfors utrymda gjuteri kom nu väl till pass. Platsen för detsamma, dammen och verkstäderna arrenderades på 10 år och här inrättades smältverkstäder för koppar-, bly- och silfvertillverkning. Smältningarna togo sin början i maj månad 1859 och nedlades först fram på 1880-talet.

Här har tillverkats guld, silfver, bly och zink. Värdet af tillverkningen uppgick under de första 20 åren till en summa af 3,148,052 kr. Aldrig kunde Pystmats ha drömt om, att han byggde Kafveltorp på en så dyrbar och solid grund.

Gruffältet hade 1879 sex utmål benämnda efter grufvorna: *Erica*grufvans — *Eric-* och *Katarina*grufvornas — *Haggrufvans* — *Änggrufvans* — *Gustafs- och Maria-grufvornas* samt *Haraldsgrufvans* utmål. Hällearten är granitartad gneis, malmförande bergarten är en hornblendeblandad kalk, i hvilken malmfyndigheterna äro aflagrade såsom stockformiga linser. Gångarten består af kalk, hornblende, tremolit och fusspat, och malmen utgöres

af kopparkis i blandning med blyglans, zinkblende, magnetkis och svafvelkis.

Efter Elzviks död 1862, blef professor *J. O. Carlberg* delägare i bolaget. Disponent var han redan förut. Nu bosatte han sig vid Kafveltorp. År 1872 bildades *Kafveltorps Aktiebolag.* 1868 flyttade C. från Kafveltorp till Bångbro, där han byggde sig egen hytta för smältning af den malm han erhöll från Kafveltorp. Efter vissa inre förvecklingar afgick Carlberg från disponentskapet och efterträddes af majoren i väg- och vattenbyggnadskåren Lindqvist. Denne åter af göteborgaren David Keiller.

Kafveltorps A.-B. förvärfvade sig 1886 Krokforsbolagets andel i Krokfors kvarn samt 4 kpl. jord från $^1/_4$ h. Krokfors N:o 1, vidare 1888 3 tld jord från $^{23}/_{2720}$ hemman Tattartorp, 4 $^1/_2$ tld jord från $^1/_4$ h. Krokfors N:o 2, 3 tld från $^1/_4$ h. Krokfors N:o 1, 5 tld från $^9/_{680}$ Arboga gård. $^{19}/_{1360}$ mtl Sandbacken inköptes 1873 af ingeniör Justus Andersson. $^{13}/_{2720}$ mtl Björklund år 1889 af Krokfors Bolag. — Dessutom äger bolaget en hel del andra egendomar inom socknen.

År 1885 byggdes vid Kafveltorp extrationsverket med den höga skorstenen. Meningen var att tillverka bly- och zinkvitt (målarefärg); men försöket lyckades ej. — Arbetarestammen vid Kafveltorp har växlat mellan 100 och 130. Kyrkbyn har — åtminstone till stor del — att tacka Kafveltorp för sitt uppsving.

Erik Elzvik var till yrket landtmätare men tyckte såsom grufletare mest om att utstaka utmål. Han tycks ha haft ett särskildt väderkorn, när det gällde att uppsöka malmstreck. Han föddes i Vika 1795 $^{20}/_{8}$ (föräldrarna voro Johan Andersson och h. Brita Görsdotter i Sörbo) och dog på Kafveltorp 1862. Till Linde kom han 1846 och blef där gårdsägare. Gift 1838 med *Margareta Charlotta Hedman.* Barnen voro: *Karl Erik*

Gustaf, agent, f. 1840 1/3 i Falun, gift 1864 i Strängnäs med Hedvig Ebba Charlotta Aminoff, d:r af postmäst. i Lindesberg Tönnes Aminoff — *Johanna Kristina*, f. 1841 i Falun — *Johanna Maria*, f. 1848 10/6 vid Guldsmedshyttan, gift 1875 12/10 i Sthlm med grufingeniören, sedermera intendenten vid Frälsningsarmén, Oskar Alfred Kasimir Baer, f. 1846 28/4 i Nora.

Erik Elzvik.

Då Elzviks lik efter hans död vid Kafveltorp forslades med skjuts till Lindesberg och Katarinagrufvan passerades, dånade från dess djup ett tjogtal skarpa bergsskott. Det var bergakungen, som på detta storståtliga sätt ville hedra sin trogne tjänare, enligt uttalande af en gammal arbetare vid Kafveltorp. Elzvik är begrafven på södra kyrkogården i Lindesberg, där en ståtlig grafvård utmärker platsen, där »grufupptäckaren» hvilar.

Professor **Johan Oscar Carlberg** är en storman på bergshandteringens och bergsvetenskapens område. Han föddes i Linköping den 3 okt. 1817 och dog i Bångbro 1898. Föräldrarne voro kopparsl.-mäst. Joh. Magnus Carlberg och hans hustru Sara Katarina Ekman. Student i Uppsala 1837, promoverades han 1842 till fil. doktor. Året därpå aflade han hofrättsexamen samt genomgick Falu Bergsskola 1843—45 för att enligt den tidens fordringar blifva kompetent till bergmästareämbetet. Antogs därefter till auskultant i Bergskollegium. Företog året 1845—46 såsom Bysantinsk stipendiat en resa till Tyskland. Resans förlopp finnes tecknad i 4 st. bref, som Carlberg skref till Berzelius, hvilka bref förvaras på Vetenskapsakademiens bibliotek. I första brefvet, dat. Linköping 1845 28/8, omnämnes att C. från medlet af maj månad s. å. genomrest Dalarne, Gestrikland, Uppland, Södermanland, Västmanland, Närke och Värmland för att taga kännedom om järnhandteringens olika bedrifvande i de olika Bergslagerna. Prof. Lefström upprättade instruktion för den utländska resan. Däri ålades C. att först be-

Johan Oscar Carlberg.

söka *Stettin* för att taga reda på, hvilka egenskaper förbrukarna af dit exporteradt lie-järn kräfde. Sedan *Oppeln* och *Malapana* för studium af gevärsjärnstillverkningen. Vidare *Prag* för doppsmidet, *Siegen, Olpe* och *Hagen* för osmundssmidet och slutligen unter *Hartz* för trådjärnsberedningen. I oktober 1845 anträddes resan från Västervik. 1846 den 4 juni finna vi, att han varit i Schlesien och där upptäckt »den varma blästern» som användes vid tackjärns och stångjärnstillverkningen. Vid de kungl. verken var den allmänt införd. Sättet i Oberschlesien att bereda stångjärn yttrade sig i 2 metoder, dels den s. k. Deutsche metoden = härdfärskningsmetoden, dels Puddlingsmetoden. Den senare användes mest. Af bref fråm Hamburg den 1 okt. 1846 framgår, att i Böhmen intet var att finna, som kunde utöfva något inflytande på vår stångjärnsberedning. Smidesberedningen var öfverallt den af många förut beskrifna Anlaufsmetoden. Blott på ett ställe såg han valsverk och puddelugnar och på ett annat 2:ne härdar byggda för Comtensiska färskningsmetoden. Från Böhmen till Sachsen. Där besökte han enl. instruktionen de verk, som voro grundade på stenkolen vid Zwickau. Men verken stodo, då han kom dit. Härifrån till Eisleben och därefter till Hettstedt samt in på Hartz. Pengarne började nu tryta och, då det blef för dyrt att taga skjuts, lämnade han sina saker på posten i Hettstedt och tog till apostlahästarne. Då han sedan vid medlet af september kom till Brauschweig, dit sakerna blifvit adresserade post restante, funnos de icke där, ej heller hade de varit där.

På Hartz var det i flera afseenden mycket att både se och höra. Därifrån till Türingerwald. Kommen till Hamburg nödgades han anlita generalkonsuln v. Stahl för att få reda på sina saker. Hemkommen till Sverige besökte han först Värmland och sedan Stockholm för att uppvakta Berzelius.

Såsom disponent vid Åtvidaberg lyckades Carlberg uppdrifva kopparsmältningen därstädes och sätta den i ett sådant skick att stor vinst bereddes ägarne.

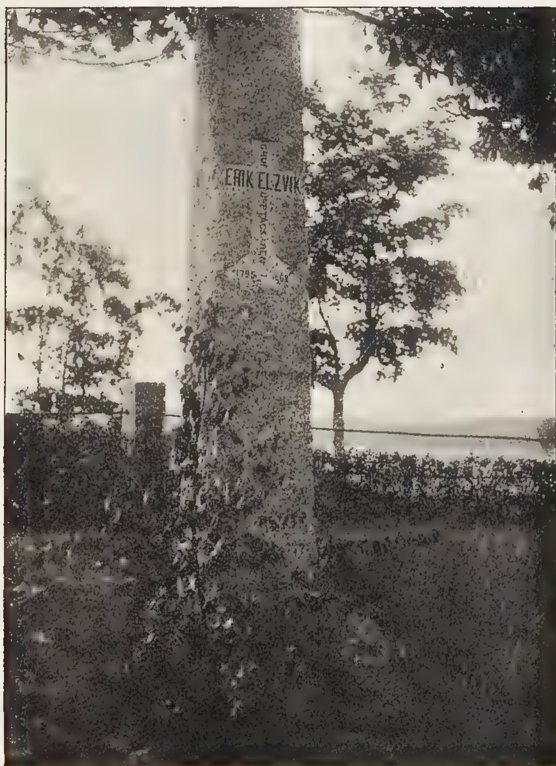
Redan 1857 erhöll C. Professorstiteln och 1879 Wasaorden. Af trycket har han utgifvit: »Historiskt sammandrag om Svenska bergverkens uppkomst och utveckling samt grufvelagstiftningen», Stockholm 1879. Dessutom småskrifter.

Med sin rika begåfning och stora erfarenhet var det helt naturligt att C. blef mycket anlitad och rådfrågad vid anläggning och skötsel af förädlingsverk såväl för koppar och nickel som silfver. Han ingrep också kraftigt, när det gällde förbättring i lagstiftningen rörande grufdriften inom landet. Den, som hört C. hålla föredrag, glömmer det aldrig. Han var boren talare, det var lif, värme och kraft i hans ord, stundom en skärpa som slog öfver. Men sakkunnig var han och ägde ett häpnadsväckande minne.

Vid sin död ägde C. Bångbro egendom och kopparverk samt egendomarne Kandla och Löfåsen i Ljusnarsberg. Dessa såldes året efter hans död till Bångbro järnverk.

Rörande hans familjeförhållanden meddelas: gift 1857 med *Maria Augusta Carlsvärd,* f. 1841 3/6 i Vreta Kloster, föräldrar regementsskrifvaren C. V. Carlsvärd och Augusta Sleman. Barn: *Anna Maria Katarina* (Kata), f. 1859, g. m. ingeniör Gustaf Dalström † 1906 — *Oscara Margareta Augusta,* f. 1867, † 1886 — *Eva Cecilia Honorine,* f. 1869, g. m. fil. licent. Erik Sundell, Uppsala, frånskild — *Ester Kristina Emerentia,* f. 1871 g. m. godsägaren Johan Segerstéen, Hamra, Östergl. † 1904 — *Johan Oscar,* f. 1872, † 1915, sånglärare.

En af döttrarna säger om fadern: »Karaktäristiska egenskaper hos honom voro rättframhet och anspråkslöshet, energi och arbetslust samt en glödande fosterlandskärlek. Väl kunde ytan förefalla sträf och kläderna nästan tarfliga, men hvar och en, som hade lyckan att riktigt lära känna honom, lärde sig också att varmt älska och beundra honom».

Elzviks grafvård på Södra kyrkogården i Lindesberg.

Bångbrodalen.

Bångbro järnverk.

Bångbrodalen begränsas österut af Grufberget och västerut af Tapphöjden, en härlig dalsänka som vidgar sig nedåt Norrsjön. Här ligger i en tjusande nejd Bångbro betydande järnverk vid en skarp krökning af Bruksälfven.

Hvad namnet angår, härleder det sig från en bergskarl *Jan Eriksson Bång* från Falun, som först röjde och byggde vid Utanheden, den plats ungefär där järnverket är beläget. Bång omtalas 1647. Men förste åbon vid Bångbro hette *Knut*, som dref en fjärdepart 1662 och afled 1665. Gården har sedan gått genom många händer. 1846 innehades den af länsman Flodings sterbhus samt 1869 och ännu vid hans död 1889 af professor J. O. Carlberg.

Järnverket anlades i förra hälften af 1870-talet af ett bolag, hvars stiftare var bruksägagen *Leo Wallmo*, som började sin bruksbana vid Hellefors och sedan anträffas såsom arrendator och ägare af Bånghammarsmedjan. Enligt bolagsprospekten skulle för 1½ million åstadkommas 4 masugnar, bessemerverk och valsverk samt ett mindre gjuteri och mekanisk verkstad m. m. Krokfors bolag ingick i järnförädlingsverket med 40 aktier, motsvarande ett belopp af 20,000 Rdr. Byggnadsarbetena började i jan. 1872 och på 2 år utfördes inte så litet i byggnadsväg: 2 masugnar jämte bessemerverk, gjuteri och mek. verkstad, ett kolossalt kolhus, arbetarebostäder, järnväg från Bångbro station ned till verket samt en 2,000 meter lång kanal med utgångspunkt från Bånghammar för den nödiga kraften. Kanal och kolhus byggdes på af Krokfors bolag försåld mark från egendomarna Lund och V:a Dal. Man lyckades också komma öfver ett gifvande gruffält. Men därmed var det stopp. Nu var hela aktiekapitalet jämte en betydande skuldsumma förbrukadt. Då härtill kom dåliga konjunkturer nödgades bolaget cedera. »Motala Mek. Verkstads A.-B.» övertog nu Bångbro för en million kronor; men innehade det endast till 1890, då det inköptes af »Aktiebolaget Bångbro järnverk». Detta i sin ordning efterträddes af »Bångbro rörverk» med ett aktiekapital på 1,8 million kronor, hvilket tagit till uppgift att tillverka järnrör för industriella ändamål — en tillverkning som ej visat sig lönande.

Till verket höra jordbruksfastigheter[1]) om $1^{263}/_{1000}$ mantal, taxerade 1904 till 171,900 kr. och med en sammanlagd ägovidd af 1,900 har — 2 masugnar med koltorkningsinrättning, bessemerverk med 2 ugnar, såg, gjuteri

[1]) Till dessa äro då att räkna de från Carlbergska sterbhuset inköpta egendomarna Bångbro, Kandla och Löfåsen.

och mek. verkstad, valsverk, smedja för maskinsmide, tegelbruk vid *Löfåsen.* Alltsammans med arbetarebostäder m. m. taxeradt till omkring 553,000 kronor.

Järnmalmen, som förbrukas vid verket, förskriver sig från Ställbergsfältet (se nästa sida), Sundsfältet, Polhems-

Utsikt från Löfåsen med Grufberget i bakgrunden.

grufvan i Krigstjärnsfältet samt från Stora Mossgrufvan i Ingelshyttefältet i Lindes socken, hvilka alla ägas af Bångbro järnverk.

Här tillverkas tackjärn och direkt från masugn framställdt gjutgods, göt, valsadt och smidt järn och stål, gjutgods samt manufaktursmide. — Den årliga tillverkningen stiger till ett värde af $1^1/_2$ million.

Ställbergsvägen, med Brattberget i bakgrunden.

Ställbergs gruffält som hör hit, är beläget strax norr om Ställbergs station vid Frövi-Ludvika banan. Grufvorna voro redan under arbete, när Bångbro bygdes, men någon fart i brytningen blef det ej, förr än bolaget fick hand om dem. De äldsta grufvorna äro: Kungen, Prins Fredrik och Storgrufvan. Prins Fredrik, Haggrufvan och Prinsessan äro redan nerlagda, men i de öfriga och Drottningen samt Kejsarschaktet och Polykarpus torde arbetet ännu pågå. Arbetsstyrkan torde uppgå till omkring 100 man. Malmen är af stor mäktighet och man har redan hunnit till 300 meters djup. 1897 bygdes en liten elektr. kraftstation vid Hörksälfven. Redan om ett par år utvidgades den betydligt samt flyttades längre ned vid älfven, så att ett fall på 50 fot erhölls, därifrån elektr. kraft ledes till grufvorna.

Fältet har en längd af 2,000 meter och en bredd af 200 meter samt omfattar 5 st. utmål.

Några kilometer norr om detta gruffält ligger *Norra Ställbergsfältet*, hvilket äges af Kungsgrufve Aktiebolag, bestående af bruken Hofors, Forsbacka och Sandviken. Grufbrytningen började 1881.

Leo Wallmo.

Leo Wallmo. — Släkten Wallmo leder sina anor tillbaka till en karolin, som var med i Carl XII:s krig och stupade vid Pultava. Han efterlämnade änka och en minderårig son i Sverige. Efter slaget vid Narva hemsände han till sin son Ole en från ryssarna tagen sabel, som ännu finnes inom släkten och innehafves af öfverjägmäst. Uno Wallmo.

Leo Wallmo föddes på Gustafsström i Gåsborns s:n d. 9 sept. 1814, där fadern Jonas Wallmo var bruksinspektor. Efter hans död vid endast 44 års ålder flyttade änkan *Anna Lovisa Sundberg*[1]) till Gåsborns kyrkoby och öfverlämnades barnens undervisning till särskild informator. Leo, den äldste af 6 syskon, fick sålunda stanna i hemmet, tills han vid ganska unga år sökte och vann inträde vid Teknologiska institutet. Efter afslutad kurs därstädes fick Leo omkr. midten af 1840-talet anställning vid Hellefors bruk. Här gjorde han bekantskap med godsäg. C. G. Lewenhaupt, som tog honom till Gäddeholm i närheten af V:ås, egentligen för att i honom äga en god jaktkamrat. Efter 2 års vistelse här, där han hade tillfälle att sätta sig in i skötseln af ett större landtbruk, återvände Wallmo till Hellefors bruk och därifrån till Stjärnfors vid medlet af 1850-talet. Här anförtroddes honom skötseln af järn-, skogs- och landtbruket. Skogsskötsel hade han haft tillfälle att studera vid Hellefors.

Sedan omkring 1857 inköpte W. af bergsmän Bånghammars hammarsmedja med vattenfall. Krokfors bolags andel däri arrenderade han. Han blef nu sin egen brukspatron.[2])

Mot slutet af 1860-talet kommo de då nyupptäckta Martin- och Bessemermetoderna till första användning i Sverige. Leo blef genast intresserad och stannade inte blott vid studium af dem utan byggde, troligen 1869, en mindre Martinugn vid Bånghammar, den andra i Sverige.

I slutet af 1860-talet och efter Bessemermetodens framträdande vaknade hos Wallmo tanken att genom en kanalbyggnad

---

[1]) Kusin till ärkebiskop Sundberg. [2]) 1876 inköpte Leo Wallmo till Bånghammar en s. k. Avestahammare fr. Ramsbergs bruk.

utnyttja all befintlig vattenkraft i fallen vid Bånghammar och Bångbro kopparhytta, som innehades af prof. Carlberg, och förlägga densamma till en punkt nedanför kopparhyttan, där ett större stålverk borde anläggas. Sedan tanken väl mognat, var W. mannen att föra den igenom. Ett bolag bildades. Men utom det att själfva metoden såsom ännu föga använd beredde svårigheter, begicks ett fel redan vid början af det nya företaget. Kanalen leddes *väster* om älfven, där skärningar och andra svårigheter mötte. Kraftledningen blef härigenom onödigt lång. En annan svårighet af ännu värre slag stötte till. Alla kostnadsförslag för byggandet af kanal och järnverk hade uppgjorts i slutet af 1860-talet med beräkning af då gällande låga arbets- och materialpriser. Så inträffade fransk-tyska kriget 1870—71, efter hvars slut en våldsam stegring af priserna ifråga ägde rum. En arbetare kunde tjäna 10 à 12 kr. pr dag och mera, en karl med häst ända till 20 à 30 kr. pr dag. Byggnadsarbetet vid Bångbro hade knappt börjat, förrän omnämnda våldsamma stegring inträffade. Alla förut gjorda beräkningar kullkastades, men arbetet kunde icke afbrytas utan måste fortsättas. Så, när verket var så godt som färdigt, voro bolagets alla tillgångar tömda och stora skulder ådragna. Leo Wallmo, som snart nog insåg bolagets hopplösa ställning och af släkt och vänner uppmanades att i god tid sälja sina många aktier, kunde icke förmås härtill utan »kvarstod troget på det sjunkande fartyget ända till slutet», ruinerad visserligen, men krönt med hedern att hafva byggt ett verk, som ännu fortlefver till gagn för eftervärlden och fosterlandet.

Wallmo dog vid Bånghammar i december 1887. Gift med Birgitta Kristina Olsson (f. 1825 22/8, † 1910 14/2) Ende sonen är öfverjägmästaren *Uno Wallmo* i Örebro, f. 1860.

Högfors. Fallet före ombyggnaden.

F. Högfors.

En färd till Högfors från Kopparberg (14 kilometer) innebär just ingenting lyftande annat än i den meningen, att vägen stiger och stiger sakta men säkert och efter 7 kilometer lyfter en upp på en höjdplatå i form af en stor ödslig mosse vid torpet *Välmågan.* Mossen kunde gärna kallas Urvädersmossen af hvad som inträffar vintertiden under vindarnes fria spel. Här är emellertid höjdpunkten och resan går nu utför ett bra stycke. Blott skog och återigen skog. Lyftningen får man söka österut på Gillers klack och Rundberget, om man orkar gå.

Emellertid har man under vägen som återstår, tid att filosofera öfver namnet Välmågan på ett ställe, som

tycks ha goda förutsättningar för att förtjäna namnet Torftigheten. Men namnet välmågan här uppe på mossen låter en ana, att välmåga kan uppväxa även i ödemarken.

Det är just fallet med Högfors. Det är en plats för välmåga och god utkomst och har blifvit det allt mera, sedan silfret fått vika för järnet och superiet för nykterheten. Ty hvad det förra beträffar, så har *Segerfors* silfververk legat här, ett verk som nu endast är ett minne, medan den kalkblandade malmen i Sköttgrufvan visar sig allt fort gifvande och mäktig att mätta flera masugnar än den vid Högfors. Om Segerfors uppkomst och öfvergång till kopparverk samt slutliga aftagande bedja vi få hänvisa till sidan 82 i denna bok.

Första tackjärnshyttan vid Segerfors bygdes 1767 och därefter uppträder platsen under benämningen *Högfors,* antagligen härledande sig däraf, att älfven gör ett nästan lodrätt fall utför en klippa (10 meter). Denna hytta ägdes till hälften af Segerfors silfververk, medan den andra delen disponerades af självständiga bergsmän. Skogarne voro då ej skatteköpta, men efter det köp, som sexman *Joh. Niclas Ericsson* i början af 1800-talet afslöt med Segerforsverkets dåvarande ägare, brukspatron *Bedoir,* ökades egendomen raskt.

Holmsjöns skogrika halfva hemman i Ramsbergs s:n säges ha varit det första förvärfvet. Andra egendomar följde icke blott i Högforstrakten utan äfven i Heds eller Kroktjärns hyttelag. Silfververksskogen skatteköptes, och vid Niclas Ericssons död ägde hans arfvingar större delen i Högfors masugn, en betydande del i Hedhyttan samt ansenliga egendomar i alla socknens trakter. Under omsorgsfull förvaltning ökades verket ytterligare. Egendomar inköptes äfven i Ställdals och N. Hörks hyttelag, nybyggnader företogos. 1859 ägde bolaget $9^{859}/_{1088}$ hemman.

Vid masugnen, som försågs med nyare inrättningar, såsom gasrostugn, krossverk och malmuppfordring, tillverkades 1858: 6,380 skpd 21 lisp. tackjärn. Till masugnen hörde utom Segerforsverkets del: 18 fjärdeparter med 13,656 1/4 tld skog, hvaraf Löfnäs ännu ägde 1 1/2 fjärdepart samt brukande bergsmän några mindre delar.

Parti af Högfors bruk. Utsikt från herrgårdsgrinden.

Stångjärnssmedja med Franche Comtéhärd anlades 1840 af Ericsson vid ett fall längre ned i strömmen. Privilegium begärdes för 2 härdar, men bergmästaren och närgränsande hyttelag ansågo skogstillgången inom socknen otillräcklig för ett så storartadt smide. Smidet nedlades på slutet af 1860-talet, och smedjan raserades 1873, då t. o. m. taket, som bestod av tackjärnspannor, uppsmältes.

Förvaltare vid Högfors under tiden 1846—73 var *Carl Reinhold Bäckström*, förut vid N. Bredsjön. Han afgick, sedan Bruket försålts till *Högfors Aktiebolag* 1872. Detta ansåg sig ha gjort en god affär, men andra tider

kommo och tillverkningen måste inskränkas till tackjärnstillverkning halfva året med kol ur egna skogar och med ett tackjärnspris af föga mer än 40 kr. pr ton.

Då yppade sig på 1880-talet en ny inkomstkälla. Sköttgrufvan upptäcktes och började bearbetas. Arbetaren *Carl Ersson Rundqvist* drömde en natt på våren 1877, att kompassdrag skulle finnas på det område, där grufvorna nu befinna sig. Han skaffade sig därför en grufkompass och fann mycket riktigt det drömda kompasspåhållet. Detta var hvad som nu kallas *Stormosshalsgrufvan*. Arbetet för inmutaren att blotta malmen försvårades dock däraf att jordbetäckningen var ända till 10—12 meter djup. Småningom togos flera inmutningar, ty det visade sig att kompassdraget hade en afsevärd längd, cirka 1 kilometer. År 1881 lades det första utmålet, hvilket skedde för Högfors A.-B:s räkning i egenskap af jordägare samt då innehafvare af inmutarerätten. I mån som malmen blottades, utlades 7 utmål, af hvilka fyra äro belägna på det egentliga *Sköttgrufvefältet*, tre på dess fortsättning mot nordost, det s. k. *Mossgrufvefältet*. Brytningen inom det förra började på allvar 1880, då 500 ton brötos, och har sedan alltjämt fortgått i stegrad skala så att t. o. m. 1917 ha omkring 950,000 ton tillgodogjorts. Malmen har ganska stor mäktighet och tillgodogöres sedan 1890 genom takbrytning och igensättning, för hvars anordnande ett lodrätt schakt är drifvet till 200 meters djup.

Såsom innehafvare af denna »guldgrufva» kunde bolaget vara betänkt på brukets förbättring i hvarjehanda riktningar. Den gamla redan förut utdömda mulltimmershyttan fick vika för en ny tidsenlig, hvilken började byggas 1891 och blef färdig 1893. Där har under nästan kontinuerlig gång intill 1904 års slut tillverkats omkring 68,000 ton tackjärn.

Emellertid gjorde sig behofvet af lättare kommunikationer kännbart och därför bygdes 1892 en 8 kilometer lång linbana från grufvorna förbi Högfors till Hörks station, på hvilken fraktades såväl all malm som tackjärnet samt i returfrakt kol och malm för brukets behof. För koltransporten från Hörk var dock linbanan mindre

Högfors masugn.

lämplig till följd af omlastning och nederbörd. Man blef därför betänkt på att utlägga ett järnvägsspår till Hörks station. Detta skedde 1903 och nu kunde man få in kolvagnarna direkt i kolhuset.

Till brukets framåtgående under de sista 20 åren (intill sekelskiftet) kan och räknas åtskilliga nya byggnader ss. kontorsbyggnad, ladugård af tegel, större kolhus med dubbla järnvägsspår, handelslokal, folkets hus, grufingenjörsbostad, mekanisk verkstad, elektrisk kraftstation, 16 arbetarbostäder med uthus, flera dyrbara byggnader vid grufvorna med elektr. pumpar och borrmaskiner

m. m. Torp och torparegårdar dels nybygda, dels grundligt reparerade — myr- och skogsdikningar, vägförbättringar m. m.

Också har personalen ökats från 600 mantalskrifna personer 1878 till omkring 1,300 år 1904

Allt detta tyder på stegrad »välmåga», som skapats under driftig ledning af v. konsul Knut Bohman såsom

Utsikt af järnvägen mellan Högfors och Hörks station (Silfverhöjden).

disponent samt under godt samförstånd mellan ledningen och arbetarne. Det senare bäst bevisadt däraf att under hela den tid *O. E. Settergren* varit förvaltare, socialismen ej lyckats vinna inträde vid Högfors. Herr S. afgick 1904 från förvaltaresysslan, som han innehade i 26 år.

Carl Reinhold Bäckström är en allt för kärnfrisk bruksinspektor af det gamla slaget för att han skulle kunna förbigås med tystnad. Han växte upp i ett hem i Värmland, som var rikare på barn än penningar, och blef därför upptagen af en vän till familjen, som skulle taga vård om pojken och hålla

honom i skola. Men vännen dog sedan B. genomgått Kristinehamns 2-klassiga läroverk och nu stod han där för att på egen hand söka sin utkomst. I skolan fick han mera stryk än verklig underbyggnad. Särskildt var undervisningen i räkning underhaltig. Den blifvande bruksbetjänten måste slå in på själfstudiets väg. I flera hem pröfvade han nu sin förmåga såsom biträde i hvarjehanda. Alltid hållen på mattan till följd af sin fattigdom. Kaffe och potatis voro den tiden sällsynta rariteter. En piga hade 6 kr. i lön och en dräng 20 kr. Genom villighet, arbetssamhet och duglighet lyckades B. vid 17 års ålder få sin första lön: 80 kr. En lycka så stor att han fick sig en sömlös natt af glädje. Nu slapp han laga sina klädpaltor om nätterna och kunde skaffa sig på en gång 3 hela skjortor. Han kunde t. o. m. stila opp sin utvärtes människa och bistå dem af sina elfva syskon, som voro mest behöfvande. Ett lynne sådant som Bäckströms nedslogs icke af fattigdomen, utan härdades snarare. Också blef han allt mer använd och uppskattad af sina principaler för sin rättrådighet och sin praktiska duglighet, som fann utvägar inför hopade svårigheter. Af sina underordnade blef han väl liden för sin rättvisa och sin välvilja, som icke stannade blott vid ord. Hans förmåga togs stundom i anspråk för rätt oväntade uppgifter. Hos en brukspatron »var inspektoren i sista hand den, som fick sig anförtrodt att bringa sönerna i huset till förnuft.» En annan gång fick han sig uppdraget att skingra patronessans migrän med en liten »vira». Han var nämligen rätt hemmastadd i virakonsten, hvarom Bäckströms »nia» bland viraspelarna torde vara i friskt minne.

Carl Reinhold Bäckström.

När hans lön ändtligen steg till 350 kr., vågade han t. o. m. gifta sig, sedan han lyckats finna en med honom liktänkande maka. Och när han 1873 lämnade sin plats som förvaltare vid Högfors, kunde han göra det ej blott med den tillfredsställelsen att ha fyllt sin plats med trohet utan äfven med en sparad penning, tillräcklig för den enkle mannens gamla dagar. Men bland bruksfolket blef det en stor saknad efter »gubben med silfver-

luren». Han hade nämligen rätt tidigt ådragit sig döfhet, som gjorde att han måste begagna sig af en hörlur af silfver.

Med undantag af hörseln fick B. behålla sina sinnen och själsförmögenheter i ominskad kraft in i sena ålderdomen. Hvad som grep honom mycket var förlusten af hans värderade hustru. En kärleksfull dotter fick nu träda i hennes ställe. Hans härdade kropp motstod länge ålderdomskrämporna. I Stockholm, dit han flyttade från Ljusnarsberg, blef han en gång öfverkörd af spårvagnen och rätt illa medfaren, men till läkarnes förvåning repade han sig snart. En annan gång öfverfölls han af en våldsam frossa, som gjorde att han, om också motvilligt, måste söka läkare. Medicinen lät han dock vara och botade sig med bad. Hans badmetod bestod däri, att han i samma bad bytte om varmt och kallt vatten, hvilket skulle ha tagit lifvet af många. För honom var det hälsan. Eldade sängrum och öfverrockar tyckte han icke om. Under 1894 års vinter, som var ovanligt kall, gaf han efter för sina anhörigas framställningar och visade sig någon gång — i sommaröfverrock. Ännu ett par år före sin död kunde han utan men göra resan öfver Bottenhafvet för att hälsa på sina söner i Finland. Och i sin lilla trädgård i Kungsör arbetade han ännu hösten före sin död 1895. —

»From och god som ett barn, fast och hurtig som en fulllödig man står B. hos de vänner, som öfverlefvat honom, i ett oblandadt godt och värderikt minne». För nutidens ungdom står han såsom ett stärkande föredöme, som visar hvart en seg viljekraft i förening med sedlig själsstyrka och glad arbetslust kan föra äfven den fattigaste.

B. var född i Värmlands By 1808 16/7 och dog i Kungsör 1896 19/3. Gift 1839 med Anna Kristina Ericsson, f. 1807, död 1888 18/3. Hade med henne 7 barn, alla bortflyttade från socknen i unga år.

Hörks hytta.

G. Hörks hytta.

Denna anlades och började sin verksamhet 1771, ombyggdes 1821. Tillbyggdes 1862 med rostugn och malmkross. Förut rostades malmen i gropar och bokades, d. v. s. sönderslogs för hand med hammare till lagom groflek för påsättning i ugnen. Större på- och tillbyggnader å hyttan verkställdes sedermera under åren 1874—1875 och 1882. Rostugnen ombyggdes till sin nuvarande konstruktion 1885. År 1904 uppfördes nu varande kolhusen och utlades därifrån järnvägsspår till stationen. Nu, när detta skrifves, är alldeles ny masugn byggd.

Hyttlaget tillhöriga fjärdeparter äro 26 och intill

1909 voro hyttandelarne delade i 4 dygn pr fjärdepart, således i 104 dygn.

Hyttintressenterna voro 1874 följande:

H. S. Mörner 5 1/2 fj.-part, 22 dygn. — *Lundboms* på Löfnäs arfvingar 4 5/8 fj.-part, 18 1/2 dygn. — *Örström och Almqvist*, Björsarf 5 fj.-part, 20 dygn. — *Albert Larsson*, Heden 3 3/4 fj.-part, 15 dygn. — *Erik och Joh. Jansson*, Ö. Born 2 fj.-part, 8 dygn. — *And. Andersson*, Nederhyttan 1 fj.-part, 4 dygn. — *A. Vestlund*, Råstock 5/8 fj.-part, 2 1/2 dygn. — *J. O. Eriksson*, Sundet 1/2 fj.-part, 2 dygn, *K. E. Persson*, Nubbtorp 1/2 fj.-part, 2 dygn. — *Abrah. Hellsing*, Brattberg 1/2 fj.-part, 2 dygn. — *P. E. Andersson*, N. Räftorp 1/2 fj.-part, 2 dygn. — *Erik Ersson*, V. Born 1/2 fj.-part, 2 dygn. — *Carl Ersson, Brattberg* 1/2 fj.-part, 2 dygn. — *A. Jansson*, N. Löffall 1/4 fj.-part, 1 dygn och *Joh. Jansson*, Eskilslund 1/4 fj.-part, 1 dygn.

Ett nytt bolag, »Akt.-Bol. Hörks Masugn», indeladt på 208 aktier à 500 kr., har sedan bildats 1909 af det gamla. Men ännu förekommer ett par, tre bergsmän såsom inbrukare i denna gamla bergsmanshytta.

Här vid Hörken har fordom varit två *kvarnställen* för husbehof. Det ena af dessa är alldeles utplånadt. Det andra ombyggdes på 1840-talet af Jan Jansson vid Silfverhyttan till tullkvarn. Sedan den kvarnen brunnit, lät brukspatron Lundbom på Löfnäs 1865 på samma plats uppföra en ny kvarn med 2 par stenar. Sedermera har Akt.-Bol. Hörks Masugn här inrättat kraftstation för elektr. ljus jämte en mindre sammäld- och gröpkvarn.

Hörks enbladiga *såg* byggdes af hyttintressenterna omkring 1854. Andelarne voro här liksom i hyttan 104 och hvarje hyttintressent hade lika många andelar i sågen som i hyttan. Denna såg nedrefs 1901. I stället uppbyggdes vid hyttdammen en ny såg med flerbladig ram.

Brukande bergsman i Hörks hytta.
(Abraham Hellsing.)

Hörks hytta tillika med stationsområdet därstädes utgör hufvudorten i kapellaget Hörken. Redan 1893 skänkte f. kyrkvärden *J. O. Ericsson* i Sundet plats till kyrkogård och kapellbyggnad vid Hörken. Tre år senare donerade hans broder, f. kyrkvärden *Carl Fricsson* i Stennäs, 3,000 kr. såsom grundplåt för insamling till kyrka vid Hörken. Ännu, då vi skrifva årtalet 1918, har till denna kyrka endast grunden blifvit laggd (sockeln fullbordades 1915). Däremot invigdes *begrafningsplatsen* vid Silfverhöjden 1909 d. 21 nov. (24 sönd. e. Tref.) af kyrkoherde Linders i Ljusnarsberg med biträde af dåvarande kapellpredikanten i Hörken Hj. Didoff. Första begrafningen skedde d. 22 jan. 1910, då två lik jordades näml. arbet. Jan Andersson från Lövtjärn, född 1820 och P. G. Gällströms änka från Östra Kumlan Karolina Eriksson, född 1829.

År 1911 uppfördes å kyrkogården en *klockstapel* och uppsattes den första kyrkklockan, som väger 500 kg. Hon användes första gången för gudstjänst söndagen d. 22 okt. 1911 och har i gjutningen med upphöjda bokstäfver följande inskription. Å ena sidan:

»*Kalla folket från berg och dal*
hit till Höksbygdens tempelsal!
Med den signade malmens tunga
mana gamla så väl som unga,
att de lyfta från jordens grus
hjertan uppåt till fadrens hus.»

Å andra sidan: »*Lofve Gud i hans helgedom. Ps. 150: 1*». Rundt om upptill: »*Gjuten för Hörks Kapellförsamling år 1911 af Joh. A. Beckman & C:o i Stockholm*».

5.

Vägar och farleder.

Vägar och farleder.

Första »vagnvägen» från Linde upp till Ljusnars Kopparverk anlades på kronans befallning under 1630-talet. Hurudan den vägen var, kan man tänka sig, när man besinnar, att den gick öfver högsta krönet af Klockarebacken ned till Bruket och sedan vidare öfver Björkbro och Born till Finngrufvan. Vid Forssen (Stjärnfors) sammanlöpte denna väg med vägen från Salbo öfver Salboskogen, en väg som säkert var mycket dålig, hvarför också bergsmännen i Ljusnarsberg önskade befrias från dess underhåll på 1680-talet.

Bilden här bredvid återger en nyligen restaurerad milstolpe på Salboskogen med årtalet 1766. Årtalet innebär, att stenen ej är att betrakta blott såsom vägmärke utan såsom minnesmärke af den storskiftesdelning af allmänna landsvägarna i socknen, som försiggick under augusti—oktober anförda år. De väghållningsskyldige, som dittills haft sig tilldeladt ett stycke på hvar och en af de 4 större vägar, som utgingo från kyrkan åt hvar sitt håll, fingo nu sina vägstycken på samma ställe längre eller kortare, allt efter som de befunnos vara lindrigare eller kostsammare att underhålla. Den nya vägdelningen grundade sig på och proportionerades efter organisttaxan.

1781 d. 6 nov. indelades vägen från Mårtenstorp och Hålldamsbron samt Grufbacken till Laxbro och tilldelades nybyggarne i socknen. Bygdevägarne blefvo aldrig indelade. De fingo underhålla sig själfva, med hvad resultat vet hvar och en, som färdats i Ljusnarsbergs utbygder.

En väganläggning, som kunnat bli af stor betydelse,

N. Bredsjö.

i fall den kommit till utförande och icke inskränkt sig blott till ett försök, må här omtalas. — Det var vid midsommartiden 1894. Författaren skulle upp till Sandsjön och hålla husförhör och examen samt tog vägen öfver Kloten, först med järnväg från Bånghammen och sedan sjöledes från Kloten upp till N. Bredsjö i Norrbärke. Jan Persson i Bredsjönäs rodde pastoren i sin egen eka öfver Bredsjön. Midt emot Bredsjöbacke skjuter en udde ut i sjön och där, påstod Jan Persson, kunde man ännu se spår af Laxbrogubbens väg, som han började anlägga, då

han var stor delägare i Norra Bredsjö hytta.[1]) Men han orkade inte fram till Kopparberg med vägen, utan endast till Skogstorp och nu växer skogen vild öfver vägstycket till tecken på, att förhoppningarna om en ordentlig utfartsväg för folket här uppe också blifvit öfverväxta. Man får taga sig fram så godt man kan.

Från Rällsälfven.

Det blef en senare tid förbehållet att anlägga nya ordentliga vägar eller göra om de gamla och så bereda utfartsvägar för ett afsevärdt stort antal bebyggare af vildmarkerna.

Vägen **Stjärnfors—Rällså** (8 km.) byggdes åren 1897—99. Dess sträckning efter Rällsälfven gör att den har vackra punkter att uppvisa.

---

[1]) Han ägde fram på 1820-talet $^{6}/_{13}$ i Bredsjö hytta samt den gamla odalgrufvan Bredsjöbrottet i Grängesberg. Brodern Erik Ericsson ägde $^{7}/_{13}$.

Vägen **Löfnäs—Hörks hytta** öfver Ställdalen och Ställberg (20 km.) anlades åren 1880—85. På den vägen passeras sundet mellan sjöarna Björken och Olofssjön, där gårdarna med samma namn ligga, en plats som hör till de mest tjusande i Ljusnarsberg. Vidare är det skäl att vid Ställberg göra en afstickare upp till Brattbergsgårdarna, där man har en hänförande utsikt öfver hela socknen.

En af Sundsgårdarne.

Bygdevägen **Hörken—Grängesberg** (7 km.) anlades 1903. Vägbyggnadsentreprenör var den gamle vägbyggaren Erik Olsson från Brötjärna i Mockfjärd, då 80 år gammal. Som entreprenadsumman var allt för lågt tilltagen, måste arbetet öfvertagas och fullbordas af vägstyrelsen i Ljusnarsberg. Före tillkomsten af denna väg fanns en körväg mellan Hörk och Grängesberg, backig och svårpasserlig, förbi Silfverhyttan ned genom Reijski öfver Lerviken förbi Hötjärn upp till Lomberg och Grängesberg. Af den vägen synes numera (1918) endast ett och annat spår.

Brattbergsgårdarne.

Komna hit upp ligger det nära till hands att tänka på Stationsvägen till Silfverhöjden, det nya namnet på Ludvika—Hörkens järnvägsstation. Denna väg, som sträcker sig mellan *Högfors* och *Silfverhöjden* (6 km.) byggdes åren 1875—76.

Återstår att nämna en väg, som ännu är under byggnad, nämligen bygdevägen **Finnhyttan—Länsgränsen.**

Bygdevägen Finnhyttan—Länsgränsen med Storhöjden i bakgrunden.

Dess anläggning började vid Finnhyttebron 1913. Därifrån går den öfver Skäret upp till Västra Löffall samt ut öfver V:a Allmänningen, söder om skogvaktarebostället till Storhöjdens skolhus och Stora Smedberget. Vidare upp till Östra Elfhöjden och därifrån förbi Smaltjärn öfver Säfsnäs järnväg. 1917 har den nått Yxsjön och länsgränsen mot Grangärde. Meningen är, att Grangärde kommun skall under år 1918 fortsätta vägbyggnaden till Nittkvarns station. Saknaden af denna vägsträckning har gjort att en hel del

skogstorp blifvit förlaggda och införlifvade med skogsmarken.

En väg, som förtjänar att befaras, helst till forts är den, som med utgångspunkt vid Ställdalens skola leder upp öfver höjdsträckningen mellan Hörksälfven och Högforsälfven. Innan man företager vandringen, bör man dock vid *Ställbergstäkt* betrakta utsikten öfver Björken

Gammal gård i Östra Elfhöjden.

och Olofssjön. Vägen går förbi intressanta grufhålor, som höra till den gamla Kristtjärns silfvergrufva, som en gång under 1700-talet gaf goda löften om sig. I närheten af Ställberg ligger bergsmansgården **Hyttnäs,** hvars manbyggnad 1838 då varande ägaren Erik Ersson lät smycka med målningar. Dessa omfattade väggarna i förstugorna och panelerna i 2 öfre rum samt i »östra stugan» på nedre botten. Målningen bestod af marmorering. Slutligen smyckades den sal å öfre botten, som i

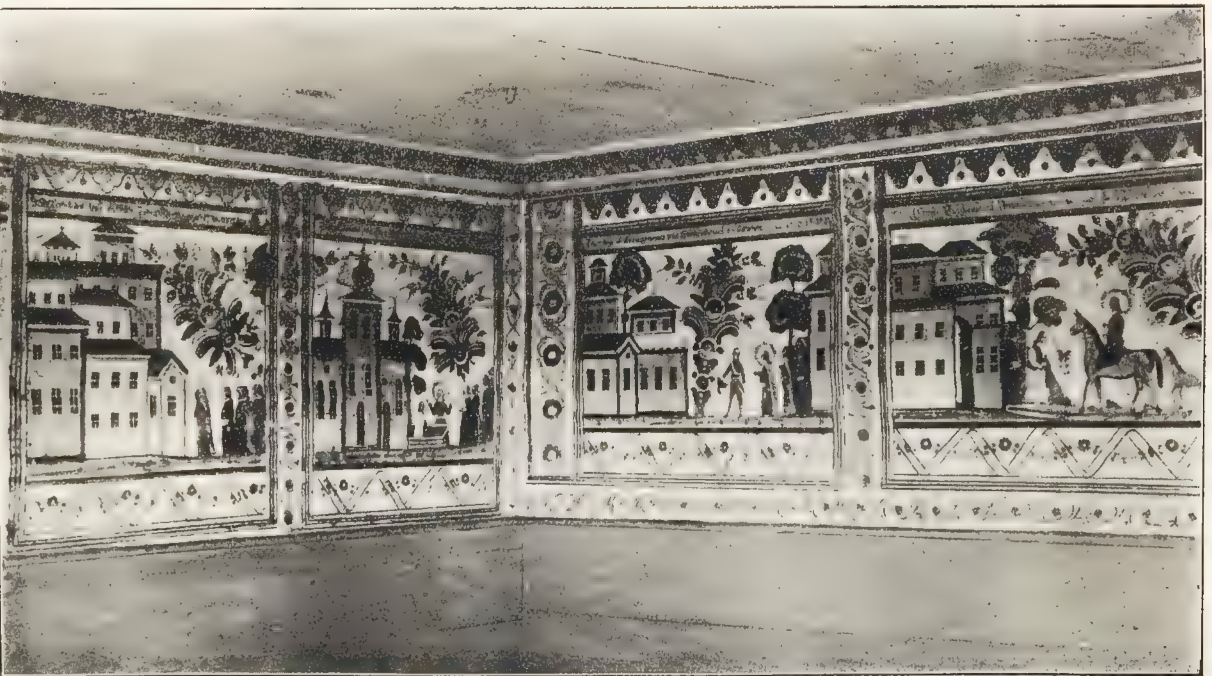

Utsikt öfver Björken.

Hyttnäs.

en bouppteckning af år 1848 nämnes »västra salen» numera »öfre salen». Här få vi se på Kers Erik Jönssons bibliska taflor jämte 3 ryttarebilder. Två äro signerade med bokstäfverna E. J. S. 2 äro försedda med årtalen 1838, 1841.

Väggmålningar i Hyttnäs.

Att det är *Kers Erik Jönsson* från Lima by i Leksand, som målat taflorna utom en af ryttarne påstår G. Ankarcrona, som är kännare af gamla dalmålningar.[1] Här får man nu se och beskåda:

»*Det himmelske härskap*».

»*Marie helsning till Elisabet då barnet Johannes rörde sig i hennes lif. — Jesus följer Jairi och en qvinna kom vid Jesu klädafol och blifwer Elbregda. — Drottningen af Rika Arabien reser till Konung Salomon* 2 K. B. 9 C. — *Jesus*

---

[1]) Se Sv. Turistföreningens Årsskrift 1918 sid. 119 f.

dömes wid Pilati Rådhus til att Korsfästas. — Det himmelske härskap med högan röst begynte med Engelen sjunga. — Sacheus Stig snarligen ned af Trän ty i dag will jag gästa i ditt hus. — Den stora Nattwarden till hwilken kommo Krymplingar, halta och blinda. — När Jesus kom fram och fick se staden Jerusalem gret han öfwer honom. — Jesus uppväcker den döda Lasarum som legat fyra dyngn i Grafwen. Jesus säger till Konungsmannen från Capernaum gack din son lefwer. — Christi inridande i Jerusalem.» — Tillsammans 11 bibliska taflor hvartill kommer 3 ryttare, näml. *Svea Rikes Konung Carl Johan*[1]*, hans Kongl. Höghet Kronprinsen* samt en onämnd, som kallar sig *flygt* och som påstår sig med flit vilja bevara detta hus.

Här afbildade taflor äro: Det himmelska härskap samt 4 af de nyss uppräknade bibliska taflorna från slutet räknade. Personerna röja en viss liflighet i sitt sätt att uppträda, men hvad som är bäst och som visar ett verkligt mästerskap är bårderna kring taflorna: De äro mycket stiliga.

Benämningen *Nya vägen* på den vägsträcka, som går från Kopparberg till Finngrufvan och därifrån till Högfors, förefaller omotiverad, sedan vid medlet af 1800 talet ny väg och därtill en präktig sådan lades öfver Välmågan, förbi Runnbergs grufvor och Mosstorp till Högfors. Men den s. k. Nya vägen förbi gården med samma namn upp till Finngrufvan och Aborrtjärn var en gång ny i jämförelse med den väg, som gick öfver Klockarebacken, Björkbro och Born. Här möta flera gårdar: *Kroks*, gammalt dagsverkstorp, uppkalladt efter Henrik Svensson Krok († 1689). Kallas äfven Finngrufvan och Nya Vägen. — *Skarptäkt.* Här bodde Harald Olsson Fase 1673, innan han flyttade till Nytorp efter att ha sålt

[1]) Se uppsatsen Karl Johan i Ljusnarsberg.

detta till gruffogden Bengt Svensson i Grufriset. Här dog 1772 häradsdomaren Lars Bengtsson. — *Sotbo;* en Jöns Svarfvare från N. Hörken har här börjat bygga, men

Kroks vid Nya vägen.

Skarptäkt.

sålde detta ställe till Jan Mickelsson Soot från Sotbo i Skinnskatteberg († 1698 i 98 års ålder).

Här uppe vid nya eller rättare sagdt gamla vägen till Högfors i närheten af Aborrtjärn strax intill en bäck

och en stor mosse låg Ljusnarsbergs afrättningsplats, där Lisa Ersdotter från Östra Nybygget såsom dömd till döden för barnamord afrättades 1777.

Gammal ladugård vid Skarptäkt.

Sotbo.

Hörks kanal har ett undangömdt läge mellan Hörkssjöarna och torde dess tillvaro för många, som bo i Ljusnarsberg, vara fördoldt och likväl är kanalen ännu i bruk. Kanalen byggdes af Grafvendals, Fredriksbergs och Helle-

fors bruksägare samt öppnades för trafik år 1853 för malmtransport från Grängesberg öfver sjöarna södra och norra Hörken, dels till *Lertjärn* för Strömsdals och Ulriksbergs masugnar, och dels till *Stora Sten* för Silkens masugn. Denna trafik upphörde, då Bergslagsbanan öppnades för trafik, men användes kanalen än i dag för trafik mellan sjöarna. Malmfrakten skedde först med segelbåtar, sista tiden med ångbåt.

Före kanalens öppnande var under vintertiden en betydande malmkörning öfver sjöarna Hörken till icke mindre än fem hyttor, näml. Ulriksberg, Strömsdal, Silken, Hörken och Ställdalen samt öfver Södra Hörken dessutom till Bredsjö och Högfors masugnar. Malmen till Ulriksberg och Strömsdal aflastades vid Lertjärn i närheten af Sjöändan. Där fanns två malmtorg, ett för hvardera masugnen. Från Lertjärn fortsatte vägen genom skogarna till Strömsdal och Ulriksberg. Vid Lisabonsåsen, äfven kalladt Kukutorpet, med anledning af att där fanns en s. k. gökklocka, var hviloplats. Där bodde Kaljo-Daniel, som höll krog. Krogrörelsen fortsattes af sonen Ludvig Danielsson i flera år, sedan det blef slut med malmkörningen. Ludvig blef slutligen stämd till tinget för brännvinssalu. För att om möjligt klara sig för åtalet, fann Ludvig på att vid tinget ställa sig döfstum, hvilket han ock till någon del var, och kunde icke förmås att svara ett ord på domarens frågor. På väg hem från tinget sammanträffade Ludvig vid Hörken med skogvaktaren Johannes A—n, som frågade, huru det gick vid tinget. Denne svarade då: »Dä va' allt tocke där, så dä va ändtligen bäst tä tiga». — Ludvig Danielsson blef likväl efter förhör af präst och undersökning af läkare slutligen fälld.

Malmen för Silkens masugn i Hellefors kördes från Grängesberg först till Stora Sten, där den aflastades. Där

fanns malmtorg och malmmottagare. Från Stora Sten kördes malmen vidare den gamla vintervägen förbi Tallåsen och Smaltjärn öfver Nedra Nitten till Silken. Vid Stora Sten var hviloställe för Silkskörarne och där höll Anders Erssons hustru krog. Vid Hjärphöjdstorget var äfven ett krogställe efter samma väg. Då Säfsnäs järnväg öppnades 1876, upphörde malmkörningen till Strömsdal, Silken och Ulriksberg.

Tackjärnet från Hörks hytta fraktades med hästar efter den backiga och dåligt underhållna vägen från Hörks hytta till Kopparberg och därifrån med forbönder vidare till Arboga och Nora m. fl. ställen. En del af järnet aflastades äfven vid *Sandudden* nedanför Ställdalen, där det fanns järnbod och där Sandudd Greta var faktor. Från Sandudden roddes järnet vidare i pråmar öfver Björken och Olofssjön ned till Finnhyttan, där järnupplag fanns.

Malmtransporten till Ställdalen från Grängesberg gick öfver S:a Hörken, Lerviken, Basttjärn, Stora Löfskogen, Nubbtorp och Lilla Krigstjärn — en trafik som upphörde så snart Frövi—Ludvikabanan öppnats för malmfrakt.

Det kan ha sitt intresse att i tankarna följa en tackjärnsfora ned till Frövi från Kopparberg på 1860-talet. Den 5 mil långa vägen, som nu kräfver ett par timmars järnvägsfärd, tog då flera dagar. Från Kopparberg till Blåmansbäcken $^3/_4$ mil landväg, därefter öfver Norr- och Sörsjöarna 1 mil båtfärd, så $^1/_4$ mil »ny körväg» till Gösarhyttan, vidare $^3/_8$ mil båtledes i Storån, därefter $^1/_6$ mil körväg förbi Jönshyttefallet; hvarefter man med båt efter Storån och öfver Råssvalen kom ända till Linde. Därefter landsväg igen $^3/_4$ mil till Vedevågs bruk; så öfver Vedevågssjöarna $^1/_2$ mil med båt, hvarefter man ånyo lassade om järnet samt efter $^3/_4$ mils körning anlände

till Frövi, därifrån lasten vidare befordrades på järnväg. En sådan forsling betydde 8 omlastningar ur båt och på vagn eller kärra, innan efter en 9:de pålastning tackjärnet befann sig i järnvägsvagnen.

Med här berörda trafikförhållanden för ögonen, så dyrbara och så kräfvande för både folk och dragare som de voro, bör det vara klart för litet hvar, af hvilken stor betydelse det var att få järnbanor dragna upp genom Bergslagen. Detta var helt enkelt ett lifsvillkor för produktionens bestånd samt för möjligheten att uthärda konkurrensen med utlandet i fråga om järn och stål.

Järnvägarna kommo den ena efter den andra och detta ingen dag för tidigt.

Först ha vi att beakta **Frövi—Ludvika** eller *Svenska Centraljärnvägen*. Af dess längd, 98 kilometer, ligga 36 kilometer inom Ljusnarsbergs gränser eller sträckan Rällså —Grängesberg, det senare en kilometer norr om gränsen. Om järnvägens förhistoria är något taladt i uppsatsen om järnvägsverkstaden i Kopparberg. 1871—1872 byggdes sträckan inom socknen. Hufvudman för det engelska bolaget var Mr *Walmsley Stanley*. Byggnadschef genom socknen var baron *Marks v. Würtenberg*.

1872 i maj ankom första gruståget med lokomotivet *Perseverance* i spetsen. Med sitt grofva ljud i ångvisslan fick det vedernamnet »Grustjuren». Skaror af folk vandrade långa vägar för att få se vidundret.

Förste stationsinspektoren i Kopparberg var Isidor Trolle, gift med en Tronet.

Järnvägen utgick som bekant från Frövi, numera från Vanneboda, där den ansluter sig till *Köping—Örebro*-banan. Vid *Storå* har den anknytning med *Storå—Guldsmedshytte* järnväg samt längre upp vid Bånghammar med

den numera staten tillhöriga *Bånghammar—Klotens* järnväg, vid *Ställdalen, Grängesberg* och *Ludvika* med *Bergslagernas* järnväg, hvarvid det egendomliga inträffat att mellan Ställdalen och Grängesberg banorna löpa jämsides med hvarandra samt ett stycke söder om Grängesberg korsa hvarandra.

G:la Kopparhyttan i Born.

Vid *Björkbro* går banan öfver Finnhytteån samt vid *Sundbo* öfver sundet mellan sjöarna Olofssjön och Björken. Under vägen efter Olofssjöns strand passeras den gamla bergsmansgården *Wiken* och sedan Sundsgårdarna skridit förbi, kan man åt höger på andra sidan Björken skönja *Östra born,* där en gammal kopparhytta legat, numera raserad samt högt upp på höjden *Finngrufvans* varphögar. Från Ställdalen upp till Ställberg är omgifningen ännu lummig. Mera ödslig är vägen upp till Silfverhöjden, där anknytning med Högforsbanan äger rum. Ofvanför Silfverhöjden till Grängesberg endast skog.

Viken.

Bergsmansgård i Ö. Born.

1877 i maj profkördes spåret mellan Bångbro station och järnverket, då såsom sakkunnige fungerade trafikchefen Ad. Taube, ing. John Johnsson och Herman Hoffstedt. Bångbro station var under de första åren särdeles enkel: en 10 fots fyrkantig låda af hopslagna bräder. Stationsföreståndare här blef järnvägens då förste konduktör, som stannade på platsen tills han afgick med pension.

Sköttgården i Ö. Born.

1877 byggdes landsvägsbron öfver järnvägen söder om Kopparbergs station. Vägöfvergången här ändrades ett par gånger utan att därför obehag och dröjsmål besparades vägfarande under vagnsväxlingen. En gång fick Dr Swederus vänta med skjuts 3/4 timme, då han skulle ut på sjukbesök.[1])

Efter malmtrafikens början mellan Grängesberg och Oxelösund 1882 ha alla järnvägens finanser blomstrat. Tåg och personal ha ökats, broar ha ombyggts och för-

[1]) Grindvakt här var Karl Gustafsson från Finnhyttan, s. t. Gustaf Ersson i Elgfall, ägare af Claestorp före Törnblom.

stärkts, stationerna ha utvidgats, gröfre rälls har inlagts, trettio-tonsvagnar ha insatts i tågen, större lokomotiv ha kommit till användning. Äfven persontrafiken har mera tillgodosetts. Under de första 10 åren gjordes just ingenting för resandes bekvämlighet. Endast två tåg om dagen Kopparberg—Frövi. Där klagades i pressen öfver snigelfart, öfver skuttande tåg och slitningar. En tid gick tåget kl. 4 f. m. från Kopparberg och stannade i Storå ända till 2 timmar för nödig vagnsväxling vid Guldsmedshyttan. Det var inte roligt att då vara passagerare.

Några sannsagor: En gång gingo 2:ne lastade malmvagnar loss mellan Grängesberg och Ludvika, där lutningen till Björnhyttan är 1 på 60. De rusade förbi Ludvika station och fortsatte ett stycke in på Bergslagsbanan. Lycka att intet tåg var i vägen. Farten var omkring 30 mil i timmen och lufttrycket så starkt, att en vedkase på kajen vid Björnhyttan skingrades såsom agnar för vinden.

1875 gick en svår köldvåg öfver Bergslagen. Snö föll i okt. 1874, som alltjämt ökade jämte kylan. Den 25 januari frös kvicksilfret och temperaturen sjönk till öfver 50° Celsius. En del tåg stannade och måste inställas till följd däraf, att vattenförråden till lokomotiven fröso till is i tendern. Detta inträffade både på statens och på privata banor. Af passagerarne var det många, som förfröso händer och fötter. Det fanns ej värmeledning på den tiden i personvagnarna. Här infördes sådan 1866 — ett år, då man körde med häst och släde på Ljusnarn d. 19 maj.

1874 på hösten glömde föraren (engelsmannen Huttson) att taga vatten på loket. Han kom till Ställdalen, men måste där vända. S. å. när dagens 1:a tåg till Frövi kom till Rällså, voro passagerare och godsvagnar kvarglömda vid Bångbro. Föraren utbrast då: »Detta var ej roligt för jag».

Bromsarne fingo ofta under tågets gång gå och släppa ned handbromsarne, hvarvid ofta hände, att de ramlade af tåget och fingo stanna där de voro, då tåget ej kunde stoppas.

1875 efter tågets ankomst till stationen gick föraren bort från loket, eldaren stannade för att fortsätta med vagnsväxling,

men trött och lurig som han var somnade han efter att ha satt loket i gång. Detta gick med vagnar ungefär 2 kilometer, då det tröttnade af brist på ansning.

1875 Luciadagen då första tåget kom till Rällså station, glömde konduktören att följa med tåget. Han pliktfälldes till 25 Rdr. Sedan trafikbefälet blifvit svenskt, straffades sådan försummelse med afsked.

F. A. Jansson.

1878 i mars gick ett extratåg från Kopparberg till Ställdalen. Midt för Vikgården hade banvaktslaget tagit sig före större arbete än det hann med. Reglementsenliga signaler saknades. Arbetslaget gaf sig i väg långt från banan. Tågets bromsare hoppade också af. Lokpersonalen var ensam kvar på tåget. Då eldaren också ville smita, sade föraren: »Nej, här ska vi lefva och här ska vi dö». Situationen var kritisk, men tåget stannade och allt gick väl.

1882 inlades sjöskadad rälls på en sträcka af 3 km. När tågen passerade stället, blef det en faslig skakning och dallring i de små personvagnarna. En passagerare, som kände till platsen, uppmanade de andra att i fall de hade löständer, taga ut dem för att inte få dem i halsen.

1882. En stationsföreståndare var svår att få upp om morgnarna efter nattliga festligheter. Vid 1:a tåget, då ej någon fanns vid stationen, viftade resande åt lokpersonalen eller — under den mörkare årstiden — svängde med brinnande cigarrer till tecken på att de ville med — hvilket också lyckades till nästa station.

1881 d. 17 juli gick ett extra persontåg från Frövi till Ludvika, det största som tills dato gått på järnvägen. Vid Storå station måste det delas i två tåg. Från Kopparberg var det 70 vagnar med 4 lokomotiv. Ludvika blef öfversvämmadt af folk, som tillstötte med tåg från Smedjebacken och båt från Grangärde. För den lyckliga färden fick lokomotivföraren *F. A. Jansson* mottaga en silfverkaffekanna af arrangörerna.

Jansson, som redan var med vid de första urstakningarna

för järnvägen inom socknen och höll i måttbandet, fick anställning vid F. L. J. 1873 i januari. Lokomotivförare har han varit i 49 år och åtnjuter sedan 1 jan. 1917 pension.

Bergslagernas järnväg med utgångspunkt Falun och slutpunkt Göteborg (en sträcka af 478 km.) inkommer i Ljusnarsberg strax söder om Grängesbergs station och löper, efter att ha öfvergått Frövi—Ludvika på en bro, utefter sjön Norra Hörken till Hörks station. Där stöter **Säfsnäs** järnväg till, hvilken sträcker sig mellan Annefors och Hörken på en längd af 47 km. Öppnad för trafik 1876. Först vid *Ställdalen* har Bergslagsbanan beröring med Frövi—Ludvika, men endast för att ned genom mossmarkerna kring Nittälfven fortsätta till Bredsjö station i Hjulsjö. Järnvägens längd genom socknen är 35 kilometer. Genom denna bana har Nya Kopparbergs bergslag trädt i bekväm förbindelse med Hjulsjö, Hellefors och Grythytte Bergslager. Banan öppnades här för trafik 1876 (?).

Ännu en järnväg återstår att omnämna, **Bånghammar—Klotens** järnväg, en bredspårig 22 m. lång bana mellan Bånghammars station och Klotens masugn i Ramsberg. Linjen öppnades för trafik d. 20 sept. 1877 och tillhörde ursprl. A.-B. Klotens Bruk, men sedan 1899 staten. Banan trafikeras för Domänstyrelsens räkning af trafikaktiebolaget Grängesberg—Oxelösund.

1888 i mars inträffade en sorglig olyckshändelse vid Kölsjö station på Klotbanan. Lokeldaren *Gustaf Ruhlin*, son till stat.-inspektoren i Kopparberg, skulle se efter vattenförrådet i tanken, halkade, ramlade ned och kom under vagnarna och dödades. Det låg en snöbank på hvardera sidan om spåret, som nådde upp till lokets fotplåt. När eldaren föll af, gled han på snöbanken ned och blef liggande öfver rällsen samt öfverkördes.

6.

Kyrka, skola och fattigvård.

A. Kyrklig ordning, sed och tukt.

Hvarje lif måste vara ordnadt. Dess självbestånd kräfver *ordning*. Så är det äfven med det kyrkliga lifvet. Skall det hålla sig inom rätt strömfåra, så måste en viss ordning råda. Ordningen stöder lifvet och grundas själf på lag, som i sin ordning uppkommer af en viss *sed*. Ordningen blir till vana i seden och därför talar man om *sedvänjor*. Nu kan det visserligen hända, att seden är tom, blottad på djupare intresse för det lif, som ursprungligen skapat den. Men den tjänstgör i alla fall såsom en gränsvakt därute på världens område och vinkar tillbaka till källan, hvarifrån den leder sitt ursprung. Det är därför illa att utrota gamla, goda seder.

När ordningen brytes uppstår *tukten*. Dess uppgift är att återställa ordningen, leda den felande in på dess stråt igen. Tukten kan därför också betraktas såsom en lifvets och ordningens skyddsvakt. Tukt och sed stödja hvar på sitt sätt lifvet. Ett tuktlöst lif undergräfver sig självt.

I vår evangeliska kyrka är nu Guds ord hufvudsaken. Alla ordningar, för så vidt de äro goda, gå ut på att ordna lifvet så, att menigheten må komma i städse förnyad beröring med ordet samt påminnas om, att det finnes både en Gud och en Frälsare.

Vi gå nu att tala om *kyrklig sed och ordning*, sådana de gestalta sig i Ljusnarsberg, för att sedan kasta en blick på *tukten* och till sist skärskåda det *sedliga* och *religiösa lifvet* under de gångna tiderna.

1.

Den som bor i närheten af kyrkan, kan ännu, så framt han icke är vaken förut, vakna vid klämtslag kl. 6 om morgonen. Det är en gammal sed att klämta morgon och afton under sommarmånaderna maj—september. Alltsedan Johannes döparens dag 1680 har det varit klockarens bestyr i Ljusnarsberg. Denna ursprungligen katolska sedvänja upphöjdes till lag för svenska kyrkan 1686, men var därförinnan praktiserad. På Nyköpings riksdag 1612 beslöt prästerskapet, att hvar morgon och afton skulle ringas »pro pace» (för fred), hvilket betydde att folket då, hvar det än befann sig, inne eller ute, skulle med kristliga åthäfvor begifva sig till *bönen.*

»*Bönestunder* äro hållna hvarje vecka, så framt ej apostladag inföll, nu i många års tid om *onsdagarne*», skref pastor 1688. Men från och med den 9 febr. det året började de hållas om *fredagarne.* När de upphörde är obekant.

Hvad *söndagen* och dess firande beträffar, så har det nog varit si och så med vördnaden för hvilodagen under forna tider. Mycket vanligt har det varit att på söndagen hålla snart sagdt alla slags sammanträden, sockenstämmor och grufstämmor. En bättre praxis har i detta afseende uppstått i våra dagar. Ofta klagas i kyrkans böcker öfver *söndagsarbete.* Fjärde böndagen 1682 bekände kyrkans sexman, Håkan Svensson, på Bresjöskogen, att hans grannar om en söndag, medan folket var i kyrkan, hade höbergat och upptagit hö. Hans Hansson på Skogen och Per i Stufkärn namngåfvos. — Samma år den 20 aug. bekände Mickel Hinderssons dräng Mårten Johansson, att han för 14 dagar sedan reste förbi torpet Högfors, då

Olof Perssons son från S. Hörken tillika med en hop folk höll på och räfsade samt upptog hö. — 1686 2 söndagen i fastan framförde Esbjörn Olofsson ett lass små stänger till vattenkonsten i grufvan, då folket gick till kyrkan. Fick härför plikta en half riksdaler till kyrkan eller sitta i stocken. Brodern Nils Olofsson, som var sexman, gjorde sig skyldig till samma brott. — Mickelsmässodagen 1684, då Erik i Göklund gick till kyrkan, mötte han Pål i Vintermossen, som gick därifrån till Erik Markussons i Löffallet, och säger då till Pål: »Ni går nu gali väg». Hvarpå denne svarade: »Jag tror Gud kan vara ock med mig». — 1686 en söndag i början af året mötte Kristoffer Eriksson tvänne drängar, nämligen Göran Esbjörns enkas son och Henrik Nilssons styfson i Ljusnarn, körande lass och frågade den ene: »Hvi körer du så nu? Skall du inte gå till kyrkan?» Hvartill denne svarade: »Jag hommer fuller till kyrkan likväl». — 1718 den 27 juli slöts i kyrkrådet, att alla som gjorde något arbete på söndagarne eller eljest brukade svordom och härför tilltalades af uppsyningsmännen, men visade sig ovettiga mot dessa, skulle böta 30 daler kmt. — 1776 klagas öfver malning vid skvaltkvarnarne midt under gudstjänsten på sön- och högtidsdagar. Beslöts sammanlysa kvarnägarna och tillsäga dem, att kvarn-nyckeln skulle lämnas till kvarnfogden om lördagsaftonen. — 1810 den 9 sept. (12 sönd. e. T.) befanns vägen till Tappen och Rälln vara tillspärrad, så att det hemvändande kyrkfolket hade svårt för att komma fram. Anders Tomssons vid Tappen son Erik, Lars Nilssons i Bresjötorp son Lars och Anders Perssons i Salbofall dräng Erik Jansson hade själpt tillsammans trän, vräkt ikull gärdesgårdar och föröfvat andra odygder. De angåfvos af Joh. Gunnarsson i Rällsvik och Joh. Persson Öman på Rällsön

och kallades inför kyrkrådet Mikaëlidagen. Kyrkrådet ansåg rätt vara att lagföra de brottslige; men ville sätta dem i stocken, så vida de bekände sitt brott. Två utstodo straffet, den tredje pliktade till fattigkassan 2 Rdr banko.

Högmässogudstjänsten om söndagarne har af ålder börjat, sommartiden kl. 9 och vintertiden kl. 10. Först 1824 14/3 beslöts att börja högmässan kl. 10 både vinter och sommar, detta i anledning af skrifvelsen den 3 dec. 1823. — Långväga sockenbor hade för sed att lördags- eller andra helgdagsaftnar begifva sig till kyrkan. Vid generalvisitationen 1754 besvärade sig Erik Gunnarsson på Heden, att med den allmänna gudstjänsten drogs ut på tiden, stundom till kl. 10, stundom till kl. 11. Orsaken härtill angafs vara dels urväder, dels dröjsmål med likens framskaffande.

Hvad kyrkobesöken angår, så har nog gudstjänsten icke varit så talrikt besökt som man gärna föreställer sig. En man sådan som Jonas Andersson i Smaltjärn, hvilken dog 1804 och som har det ryktet om sig, att han aldrig i sin tid, icke ens sista lefnads-året, var borta från Guds hus, utgör nog, då man betänker den omåttligt långa vägen, ett glänsande undantag. Ofta höres klagomål öfver försummad kyrkogång. 1683 den 12 febr. gjorde Gussarvius förfrågan i Domkapitlet, huru han skulle bära sig åt med dem, som flera söndagar å rad, 7, 8, 10, ja halfva året absenterade sig (uteblefvo) från kyrkan. Det svaret gafs, att han skulle ännu allvarligen förmana dem, först privatim och sedan publice 2 eller 3 gånger. Ville de ändå icke bättra sig, kunde de straffas med stocken. Sådana där försumlige voro då för tiden: Tomas Tomsson på Näset, Henrik Olofsson från Bresjön, Nils Tomsson och Petter Tomsson i Hörken. En som nästan aldrig besökte

Guds hus, utan föraktade både ordet och sakramenten, var skräddaren Per Klasson från Aflången, på hvilken alla varningsgraderna och äfven stockstraffet visade sig fåfänga 1750. Illa anskrifven i samma hänseende är ock torparen Erik Mårtensson i Elfhöjden, som 1776 var inkallad inför kyrkrådet tillika med älfhöjdsborna. Han hade då på hela sommaren ej varit i kyrkan, samt försummat nattvarden i 4 år. — De som infunno sig vid kyrkan, gingo icke alltid in, hvarför kyrkrådet 1774 $^{15}/_{5}$ beslöt, till förekommande af drängars och löst folks kringstrykande under gudstjänsten kring om kyrkan, att sätta sådana i stocken, till varnagel för sig själfva och andra.

De stora *böndagarne* hafva, hvad kyrkobesöken beträffar, varit framstående, beroende därpå, att försummelse af gudstjänsten då var belaggd med plikt. Från året 1689 äro för 2:a böndagen antecknade: 7 absentes, för tredje 11 och för fjärde 4. Samma år omtalas »bänkelagarne», som hade att efter öfverhetens befallning notera absentes (frånvarande).

Ett gammalt bekymmer i församlingen har städse varit att aflägsna oro och störande uppträden ur kyrkan. 1684 hände att Lars Lars' son i Ställberg slog en annan gosse i ansiktet, så att bloden utrann. 1680 *oskärades* Guds hus af Erik i Grönhult, som därför bötade 3 daler. 1682 blef det ryktbart, att en, nämligen Lars Grells' son, hade uppkastat på läktaren i andra bänken näst trapporna, så att golfvet var af vätskan märkt. Fadern erkände vid förhöret 1:a böndagen, att sonen, innan han gick till kyrkan, hade druckit något färsköl eller såsom vittnena intygade: en stor kvantitet. Ofvan omtalade Lars Lars' son i Ställberg skämde ut sig på samma sätt, men tog emot med handsken, så att märkena icke blefvo så påtagliga. Satt härför i stocken och gaf till kyrkan och

de fattiga 3 daler kmt. — 1728 den 1 dec. anklagades flera personer af sexman Jan Jansson för *bränvinssupande* under högmässopredikan, hvilken sak hänvisades till vederbörlig domstol. — 1803 voro flera personer inkallade för kyrkrådet för åtskilliga förseelser, 3 af dessa voro angifna för *kortspel* under gudstjänsten. — 1829 den 15 nov. stördes gudstjänsten af nybyggaren Erik Ersson i Pingstatorp, som under besynnerligare åtbörder än vände ryggen, än ansiktet mot predikstolen, än satt och än stod, hvarför kyrkvaktaren nödgades leda ut honom. — Äfven kvinnor ha fört oväsen och buller i kyrkan, såsom t. ex. Grills Eskilssons hustru på Rälln 1675, som härför af kyrkoherden stämdes till 3 ting. Mannen fälldes till sist att betala till kyrkan och till de fattiga 3 daler hvardera.

En osed har alltid varit att, såsom än i dag sker, löpa ut ur och in i kyrkan. Lärarne ropade ofta med nit häremot, fast förgäfves. Därför beslöt prästerskapet med kyrkvärdarne 1680, att ett litet lås skulle sättas för stora, västra kyrkdörren under predikningarna för den förargelse, som ungdomen åstadkom med utlöpande hoptals och därför att de oroliga ej ville stå stilla på stora faste- och böndagarne, så att »hörarena» kunde notera absentes. Särskilda tillsyningsmän och dörrvaktare tillsattes 1701, nämligen Anders Andersson snickare, Mickel kurlänning och Klas Persson brofoss. — 1763 vid generalvisitationen hemställdes, om icke en kyrkvaktare utom den ordinarie kunde antagas med en lön ur kyrkkassan af 6 daler kmt för otidigt utlöpande. 1800 3/8 beslöts, att kyrkdörrarne skulle vara stängda under syndabekännelsens läsande, trons sjungande samt under predikan och bönerna. Kyrkoherde Hammarström hemställde vid kyrkvaktarevalet 1811, om icke de två vid valet förbigångna kunde behöfvas till dörrvaktare, till förekommande af det

grufliga oskick, som här föröfvades med folkets in- och utlöpande och dängande i dörrarne ej allenast under syndabekännelsen utan ock under predikan.

En högtid som mycket vanhelgats är *julhögtiden*. Så omtalas 1823, att vanartiga personer under själfva gudstjänsten fördärfvade andras selar och borttogo tömmar och hästtäcken, hvarför man beslöt, att rotmästarne och de, som året förut innehaft denna befattning, skulle hålla vakt vid stallen och gårdarne kring kyrkan julmorgonen samt tillse, att ordning och stillhet icke stördes genom fylleri eller andra oarter, införa i kyrkan personer, som ströko omkring samt taga orosstiftarne i förvar, insätta dem i arresten samt anmäla de brottsliga för pastor. Betecknande är, att två de äldste och förståndigaste bland rotmästarne skulle utöfva uppsikt öfver de andra. — Julmorgonen 1829 kommo Gust. Marelius i Fiskbro och dränggossen Jan Jansson i Trumslagartorp till stallet, där Anders Persson från nämnda gård hade sin häst, och funno drängen Erik Ersson från V. Dal sysslande med hästens sele. Uppmanad att aflägsna sig hotade han dem med stryk. Vid närmare undersökning befanns den ena nyckeln på selkåpan frånskrufvad. De vakthafvande uppsyningsmännen tillkallades. Vid deras ankomst gick Erik Ersson emot dem, beväpnad med en stör. Tillfrågad hvad han skulle med den och göra, förklarade han, att han ville befria sig för hundarne. — Inkallad för kyrkrådet, kom han icke, hvarför länsman Floding lofvade att stämma honom.

Ottesångspredikningar hafva, utom på stora böndagar, ej hållits förr än 1688. Då började man med dem den 11 febr. strax efter förstgångsringningen d. v. s. kl. 7. Höllos 1800 strax efter sammanringningen till högmässan i passionstiden samt på högtids- och böndagar, undan-

tagandes när katekesförhör skulle hållas mellan påsk och pingst samt under hösten[1]). Dessa predikningar voro nämligen från början katekesförklaringar, hvarvid predikan gick förut och ett förhör hölls efter. I prosten Lundii tid vidtogs den förändringen under passionstiden, att katekesförhöret med de instämda rotarne gick före och passionspredikan kom efter, detta för att församlingen skulle hinna samlas. Vid generalvisitationen 1754 påstås, att de, som voro instämda till katekesförhör i ottesångarne, verkligen inställde sig. De uteblifna ålades att komma till nästa förhör, hvilket ock brukade ske. Annorlunda låter det 1811. Då klagar kyrkoherden däröfver, att ottesångsförhören voro så fåtaligt besökta. I stället för att kalla en hel rote i taget, hade han uppmanat alla, som hade någon angelägenhet om att få hela salighetsläran i ett sammanhang, att infinna sig, men förgäfves. Blott 3 à 4 personer brukade komma. Kyrkrådet ansåg höst- och vårtiden olämplig, sommartiden bättre. Vid generalvisitationen 1832 upplystes, att någon bestämd läsetur ej var uppgjord för de särskilda rotarne till ottesångsförhören, hvarför endast få brukade infinna sig. Pastor ålades att uppgöra bestämd läsetur med hänsyn till de lokala förhållandena.

Men katekesförhör höllos icke blott i ottesångerna. Redan innan dessa infördes, förekommo förhör både under veckan och på söndagen. Visitationsprotokollet af den 8 maj 1653 stadgar, »att det huset eller familjen, som trögt och motsträfvigt finnes att komma fram om söndagsmorgonen till förhör, då det i rättan tid är tillsagdt och inga lagliga förfall hafver att vara borta, den skulle ej heller någon tjänst med Herrens nattvards delaktighet antingen i kyrkan eller i sjukligt tillstånd vederfaras, förr än de

[1]) De höllos då före högmässan.

sig i detta fallet hörsamligen rättat och inställt hade.» Flera försummelser af sådana förhör omtalas. 1681 fjärde böndagen stämdes till katekesförhör till söndagen därpå Lars Grillsson i Hörken med hustru och barn, Johan Kieppare med hustru i Brattberget. De hade varit stämda förut två gånger; men kommo hvarken då eller nu. Häradshöfdingen hade ock vid sista tinget förmanat Lars Grills' hustru, att med sin man äntligen komma fram för att låta sig undervisa i sin kristendom, men förgäfves.

Dylika förhör höllos under veckan på *apostla-*[1]) och *fredagarne*, synnerligast med dem, som bereddes att första gången begå Herrens nattvard. Då vid generalvisitationen 1754 församlingen tillspordes, om så kallade vecko- eller fredagspredikningar höllos i församlingen, svarades härtill ja, men med tillägg, att inga förhör då brukade hållas. I anledning häraf fastställdes, att de som första gången gå till nattvarden, borde rotevis uti veckopredikningarna till förhör framkallas och med all flit undervisas i de stycken, som höra till den heliga nattvarden. Apostladagsförhören användes för samma ändamål, hvilket framgår af visitationsprotokollet 1750. Däri åläggas föräldrar och husbönder och matmödrar, när deras barn, anhöriga och tjänstefolk voro komna till den åldern, att de borde gå till Guds bord, året förut hos pastor angifva barnen, hvilken då skulle undersöka, hvad grund och insikt de hade i sin kristendomskunskap; hvarförutom de borde

[1]) Apostladagarne voro 11: Pauli omv.-dag 25 jan., Matthias dag 24 febr., Filippus-Jakobs dag 1 maj, Petri-Pauli dag 29 juni, Jakobs dag 25 juli, Bartolomei dag 24 aug., Matteus dag 21 sept., Simon-Judas dag 28 okt., Andreas dag 30 nov., Tomas dag 21 dec., Johannes evang. dag 27 dec. Om dessa stadgade kyrkol. XIV § 1, att folket i städer och på landet måtte uppå dem drifva deras handel och vandel samt annat lofligt arbete, sedan gudstjänsten var förrättad. Apostlagarne aflystes 1772 den 4 nov.

tillhållas att infinna sig vid alla katekesförhören, så uti *ottesångerna* som på *apostla-* och *fredagarne* samt vid skriftförhören och borde de äfven undervisas af dem, som informerade församlingens ungdom.

1763 förfors med nattvardsungdomen så, att den hela *fastlagstiden* undervisades, hvarefter de, som inhämtat försvarlig kunskap, vunno bifall; de andra åter fingo förkofra sig. Häremot hade biskopen ingenting att invända, ville endast att konsistoriecirkuläret af den 29 nov. 1762 skulle efterföljas, hvilket föreskref att barnen, innan de admitterades till nattvarden, borde efter pålysning vid slutet af någon gudstjänst förhöras, på det de så väl till egen uppmuntran som till föräldrarnes och faddrarnes nöje och hugnad måtte af sin kunskap aflägga prof. Dagen då de gingo till nattvarden, skulle bön för dem hållas och en kort uppmuntran af predikstolen ske, hvarefter de ensam duk intaga skulle. — 1774 upplyste kyrkoherden, att tjänligaste tiden för anställande af de allernådigst påbjudna katekesförhören i stället för de nu indragna apostladagarne vore tiden mellan kyndelsmässan och påsk, då barnen, som ej begått Herrens nattvard, hälften hos pastor och den andra hälften hos komministern hvarje lördag samlades, och utgjorde deras antal 120 à 130 st. — Som angelägenheten fordrade, att gossarne, innan de begått nattvarden, i tid borde under prästerskapets och kyrkobetjäningens tillsyn vänjas vid att med stillhet och andakt förrätta sin skäliga gudstjänst och det till skick och ordning bidroge, att de för sådant ändamål samlades å *ett* ställe; gjordes nu (1774) till alla vederbörande den redan 1763 uttalade föreställning, att låta sina gossar ofelbart under gudstjänsten infinna sig antingen på gången eller ock, därest de ej kunde rymmas där, i koret, hvarest lösa säten för dem kunde anskaffas, kom-

mande den motvillige efter föregången varning att med stockstraff beläggas. Kyrkvaktaren ålades att, så snart han fann någon gosse i bänkarne, framleda honom i koret.

För de till nattvarden redan admitterade voro *kommunionförhören* afsedda. — År 1750 procederades med dem på det sättet, att de, som ämnade sig till Herrens bord, anmälde sig därtill 8 dagar förut, då också förhör med dem anställdes. Likaså 1763, då det påstås, att församlingen villigt brukade inställa sig till kommunionförhören. Men sedan förfarenheten visat att bland 2 à 3 hundra kommunikanter knappast mer än »capita repræsentativa» (ombuden) infunnit sig vid självfva förhören, där de läto anteckna de öfriga: så, för att få hålla förhör med alla gemensamt, blef öfverenskommet af prästerskapet, att den, som förrättade skriftermålet, skulle också hålla kommunionförhör näst förut vid samma tillfälle. Så tillgick i Hammarströms tid. 1832 befinnes man ha återgått till den gamla praxis att hålla kommunionförhöret 8 dagar före nattvardsgången, ett sätt att gå till väga, som sedan åter igen öfvergafs, i ty att förhören 1847 höllos samma dag som nattvardsgången.

Ännu är det icke slut på förhören: *husförhör* och *predikoförhör* återstå. — Vid visitationerna 1750 och 1754 påstås, att predikoförhör drefvos med all flit, så ofta kölden ej var för sträng eller gudstjänsten drog ut på tiden för vidlyftiga publikationer eller stora nattvardsgångar eller andra förrättningar. Åhörarne påstås ock vara benägna att dessa förhör bevista. Ännu 1763 och 1774 höllo de i sig.

Husförhör, äfven kallade skriftförhör, höllos redan på 1640-talet. 1750 drefvos de med den flit, att nästan hela socknen genomgicks två gånger, oaktadt skriftlagen voro till antalet 27. 1754 hade de stigit till 29, 1763

till 36; 1800 utgjorde de 37, däraf hörde 19 till norra och 18 till södra delen. Alla på förhöret närvarande undervisades och förhördes. En och annan försummade att inställa sig. Förhören voro förenade med kalas, hvilka vid Erik Hammarströms ankomst aflystes och så småningom aftynade[1]. I stället vidtog det oskicket, att bröllop höllos samma dag som husförhören, därvid det var ett sus och dus, supande, svärjande, buller och stoj långt öfver midnatt. Så hände t. ex. vid ett dubbelbröllop i Elgfall, att gamle Erik Haraldsson, som för sin vederstyggliga vana att svärja blifvit varnad vid flera husförhör, måste utkastas ur bröllopslaget. Kyrkrådet ansåg (1811), att denna plägsed kunde och borde afskaffas.

Vid århundradets början tillgick husförhöret vanligen på följande sätt. Man började med bön och sång. Därefter skedde upprop och examen med så väl yngre som äldre både uti innan- och utanläsning. Sedan uppmuntrades föräldrarne att låta undervisa sina barn och frågades, huru och af hvem detta skedde, om några barn voro olydiga mot föräldrarne samt motvilliga att lära. Äfven förmanades alla i gemen och ungdomen i synnerhet att alltid beflita sig om ett kristligt, tuktigt och Gudi behagligt lefverne samt sorgfälligt taga sig till vara, att hvarken med okyskhet eller andra köttets gärningar sig besmitta och orena. Äfven tillspordes uppsyningsmännen, om de hade något klagomål att anföra på några, som försummade gudstjänsten och den heliga nattvarden eller lefde i kif och oenighet, fylleri och dryckenskap eller annars plägade föra ett oskickligt och förargligt lefverne, på det man måtte skaffa bot på sådana och icke genom stillatigande göra sig delaktig i andras synder. — Allra

[1] Upplifvades åter igen på 1830-talet, men äro nu bortlagda.

sist tillsattes värd och uppsyningsman till följande år, sedan därförut insamling skett till *bokkassan* och de fattiga.

Bokkasseinrättningen grundar sig på Kungl. Maj:ts nådiga resolution på prästerskapets besvär den 22 okt. 1723 § 1 mom. 4: »Skulle några föräldrar vara så utfattiga, att de icke mäkta hålla sina barn till att lära läsa i bok, så förmodar Kungl. Maj:t, att socknen till ett så nyttigt ändamål lärer något sammanskjuta, så framt sådana barn af det, som eljest till socknens fattiga samlas, ej kunna få något understöd». — Till kassans förökande brukade 1 eller 2 kollekter upptagas. Härtill kom frivilliga gåfvor af nattvardsungdomen samt 3 öre kmt af hvarje nattvardshjon. Det var det sista, som insamlades vid husförhören.

Begrafningar ha i regeln alltid hållits om söndagsmorgnarne före sammanringningen, hvilket onekligen är en skön sed. Om *begrafningsringning* eljest stadgades 1682 $^{24}/_{8}$, att för de lik, som fördes den vägen, som leder åt grufvan och Arboga gård, skulle ringningen börja vid vördig »pastoris» eller Jonas Ols' täppegårdar; för dem, som fördes vägen från Heden, vid Stora Gården och för dem, som fördes vägen från Gamla Kopparberget vid vägskelet ofvan Anders Bocks stuga. Detta i anledning däraf, att man började ringa allt för tidigt, fastän en blott ringa penning förärades till kyrkan. — 1714 $^{17}/_{10}$ bestämdes, att ringningen för äldre lik skulle få räcka högst en half timme och för barn något mindre. Befanns någon vara vidrig med orden och ej villig att lyda denna ordning, hade man stocken att tillgå. Kyrkvaktaren Klas Persson sattes till uppsyningsman öfver ringningen. — 1724 $^{17}/_{5}$ öfverenskoms vid allmän sockenstämma, att för lik skulle ringas *måttligt*, efter som testamentet var. Ringare, som ringde i orätt ordning eller för länge, d. v. s. längre än hvad kyrkobetjäningen enligt dem gifven order tillät, hotades åter med stocken.

1800 förekommo tre likbårar: *sexman Lunds*, *Smed-*

bergsbåren och *Norrsjöbåren*. Den förstnämnda kostade 8 skilling, de två andra 4 skilling. De fattiga fingo fritt bårtäcke, fast det sämsta.

I Sandsjö- och Holmsjötrakten har af ålder rådt den seden, att när lik skulle föras till grafven, tog man ett par långa roar, hvilka hopfästades åt ena ändan med tvärslåar så långt emellan som likkistans längd. Hästen spändes in i skaklarne i andra ändan och liket fraktades så öfver stock och sten.

2.

Då vi nu gå att tala om den kyrkliga tukten, stanna vi först inför dess utöfvare: *pastor* och *kyrkrådet* med biträde af *rotmästare* och *uppsyningsmän*. Rotmästarne kallas ock sexmän af det skäl, att de i Ljusnarsberg så väl som på andra ställen från början varit sex. »Deras och kyrkvärdarnes ämbete», heter det i protokollet af den 8 maj 1653, »är att göra predikoämbetet bistånd i alla nödiga stycken, hafva uppseende hvar i sin rote på all den otidighet och förargelse, som där kan tilldragas, detta hvar månad tillkännagifva och uti socknestugan straffa låta med en rättmätig penningplikt, eftersom förseendet kan vara till, och sålunda samka något tillhopa åt de fattiga. Och på det dessa *uppsyningsmän* desto flitigare må göra sitt ämbete, bestås dem tillika med kyrkoherden och hans ämbetsbroder halfparten af allt det som falla kan.» De först kända sexmännen voro: Olof Sigfridsson i Viken, Per Hindersson i Rälln, Lars Hindersson i Ljusnarn, Lars Matsson dalkarl, Olof Persson och Olof Matsson. Antalet var 1663 äfven 6, men 1680 var det 7. — År 1643 beviljades af alla kyrkans sexmän åt de båda

kyrkvärdarne 3 daler årligen till lön för deras omak att vara tillstädes på hvart »skifthåld» och uppbära vinpenningarna. Lönen ökades 1663 till 15 daler[1]). Samma år tillerkändes ock sexmännen 3 daler om året[2]).

Särskilda *uppsyningsmän* omtalas 1686 den 6 aug. 13 till antalet: Knut Larsson på Heden, Daniel Matsson vid Norrsjön, Per Hindersson på Rälln, Håkan Svensson kring Bresjön, Per Larsson körare Sör Ljusnarn, länsman Måns Nilsson kring Bruket, Hans Larsson dalkarl uppe i Ställberget, Per Olufsson kring Born, Knut Johansson i Björkberget, Olof Olofsson i Runnberget, Klemmet Danielsson Norr Bresjön, Mats Matsson i Simmelsjön Sör Hörken och Stefan Pålsson Norr Hörken. Dessa skulle efter öfverhetens befallning spörja efter oljud, svordom och dryckenskap samt gifva sådant, därest det förekom, till känna. »De stiga och ut mellan predikningarna på stora böndagarne och efterse och fråga, hvilka äro borta och gifva dem an för pastor». — 22 sönd. e. Tref. 1728 förmanade kyrkoherden samtlige uppsyningsmän, att icke allenast noga efterse sina grannars lefverne i gemen, utan ock hvad de många hemmavarande under gudstjänsten hade för händer. 1754 utgjorde deras antal 24, 2 i hvar rote, och inför biskopen lämnas dem det vitsordet, att de,

---

1) 1724 bestämdes i kyrkstämman, att hvardera kyrkvärden skulle, utöfver de 8 daler de enligt visitationsprotokollet åtnjuta, få en tillökning af 2 daler för omaket att indrifva kyrkans gamla skuld.

2) Vid generalvisitationen 1695 begärde rotmästarne att få af kyrkans medel 3 daler årligen, som af ålder i församlingen varit brukligt; men denna begäran afslogs, dels på grund af kyrkoreparationen, dels därför, att rotmästarelönen ej stödde sig på någon förordning eller på praxis i andra församlingar. — Rotmästarne bestridde sin syssla i 3 år. Efter 1803 tjänstgjorde de endast 1 år i taget.

så mycket som hos dem stod, sökte att fullgöra sin plikt. Biskopen föreställde dem också, att deras syssla var en på samma gång hederlig och viktig beställning, hvarför de samvetsgrant borde sköta och vårda den samma, noga tillse, huru äkta personer, föräldrar och barn, husbönder och tjänstefolk samt grannar lefde tillsammans, och när de hörde något oskick förspörjas, söka att rätta det eller, om detta ej lät sig göra, angifva det för kyrkoherden och kyrkrådet, utan att genom räddhåga eller för vänskap, släkt och skyldskap låta förleda sig till att öfverse med någons felaktighet.

Samtidigt utgjorde medlemmarnes antal i kyrkrådet 12, däribland Detlof Heike, Daniel Noring, Georg Staf, Joh. Schmidt, kassör Lundblad, domaren Knut Olsson i Björkberg, nämndeman And. Öhman på Laxbro m. fl. 1776 hade antalet nedgått till 9. Kyrkrådet synes från början endast ha utgjorts af pastor och kyrkvärdarne. Åtminstone är det dessa, som i sakristian ransaka om hvarjehanda och examinera om vissa kasus i kyrkrådet.

Förutom de ordinarie uppsyningsmännen tillsattes vid vissa tillfällen extra sådana.

Till följd af angifvelse dels af rotmästare och uppsyningsmän, dels af enskilda personer, kommo hvarjehanda *synder* och *oarter* under tuktande behandling. Se här några exempel ur högen.

Oenighet och slagsmål ha utbrutit mellan ett par fränkor, som bo i samma gård, hustrurna Ingeborg och Lisbet. Den senare har endast haft en öppen mun och skamlösa ord att traktera den förra med, då hon ville lära henne något. Detta gick Ingeborg hårdt till sinnes, då hon gjort Lisbet mycket godt allt ifrån barndomen, gjort bröllop åt henne och haft henne som en dotter,

En dag brister tålamodet och hon drifver till Lisbet först med en slef och sedan med ett vedträ. — Ett par ynglingar öfva sig i kvickhet och hitta på öknamn åt sina husbönder. Andra föra oljud och slåss i kyrkan eller orena helgedomen. Stämda att infinna sig till katekesförhör, tycka andra det vara bekvämare att uteblifva. — Eller det händer, att en fredlig kyrkogångare öfverfalles på vägen om söndagsmorgonen, såsom fallet var med Nils Olofsson i Viken 1681 och med sexman Törnblom 1817. — Några ha försummat gudstjänsten på stora böndagar eller visat sitt förakt för hvilodagen genom söndagsarbete eller slotteröl om lördagen. Andra ha deltagit i gästabud och föröfvat stort fylleri. — En har genom hiskeligt svärjande och bannskap förtörnat och missbrukat Guds heliga namn samt åstadkommit allmän förargelse. — Ett par ha kommit i slagsmål, gått till tinget och därefter lefvat i oenighet, hvilken fått ny näring på krogen. — En flicka, som trädt i brudstol, har begått *kronobrott*, d. v. s. prålat med kronan, fastän hon födt barn i otid. — En argsint kvinna anfaller, då hon går ifrån kyrkan, pastor med den frågan, om han inte har någon annan att skälla på i kyrkan än henne, och stör så kyrkofreden för denne. — Några grannar, som råkat i oenighet, kunna icke förlikas. — En har uti mycket folks närvaro midt på stora landsvägen yttrat sig vanvördigt om pastor och kyrkrådet. — En har i sitt hus föröfvat oskickligt väsen samt illa trakterat sin hustru, så att hon blifvit både röd och blå. — En glad spelman har musicerat för ungdomen på förbjuden danstillställning. — En elak sälle har företagit sig att kasta sten efter kyrkoherden. — En kvinna, bekant för lösaktigt lefverne, tros ha förgjort ett barn eller fördrifvit foster; en annan misstänkes för att ha födt barn i lönn och begraft det på kyrkogården. — En

supig skomakare spelar tyrann mot sin hustru o. s. v. — En kvinna är misstänkt för lönkrögeri. — En vanartig yngling tycker det vara roligare att uppträda som stråtröfvare i skogen och stjäla mat från vallhjonen än att gå i nattvardsskolan. — En dräng eller en piga har motvilligt uteblifvit från husförhören, fastän de blifvit efterskickade o. s. v.

Vi kunna icke uppräkna alla fall. De angifna exemplen äro tillräckliga för att visa, i hvilka afskyvärda och mångskiftande former ondskan uppenbarat sig, hotande så väl samhälls- som kyrkofriden. Medgifvas må dock, att flera af de brott, som råkat i delo med ordningens väktare, förefalla oss mera löjeväckande än straffvärda.

De *tuktmedel*, som blifvit använda emot de felande, ha varit af flera slag. Lindrigast voro *förmaning* och *varning*. Sålunda förmantes Tomas Tomsson på Näset 1684 och Henrik Olofsson från Bresjön 1685 att flitigt inställa sig i Guds hus för undgående af svårare ansvar, såsom plikt eller stämning. Egendomlig är den form af *vad*, som vissa mål erhålla vid behandling i kyrkrådet. Arvid Hansson i Björkäng, Jöns Ersson i Lilla Kumlan och Anders Nils' hustru därsammastädes hade 1711 en tvistig sak sins emellan. Då blef af Hans Ersson och kyrkoherden sålunda resolveradt, att hvilken af parterna först åtalade den andra, han skulle vara fallen till 50 daler smt. Icke blott penningar utan äfven jordstycken vedervågades på detta sätt. — Annars voro *böter* ett mycket vanligt tuktmedel. De förut omnämnda oeniga kvinnorna Lisbet och Ingeborg fingo plikta till kyrkan, den ena 3 och den andra 6 daler. Nils i Björkbro bötade 3 daler 1680 för försummelse af stora böndagen. För »kronobrott» pliktades till kyrkan. 1686 $^{31}/_{1}$ lofvade Jöns Arvidsson i Kandla 1 daler 16 öre af följande an-

ledning: »Som min hustru, såsom hon bekänner, har en svår tandvärk och efter välsignelsen på en söndag gått till Per Erikssons, skurit sönder tobak, stoppat i pipan, tändt eld på, går så strax tillbaka på kyrkovallen och röker, därmed hon förtönat Guds församling». — År 1708 sattes en plikt af 3 daler kmt eller ock stockstraff för dristigheten att stiga på orgelläktaren, ett af ungdomen särdeles omtyckt ställe. Arbete på söndagarne och eljest bruk af svordom belades 1718 med 30 dalers böter, särskildt om de brottslige visade sig ovettiga mot uppsyningsmännen. — 1779 den 24 april inkom klagomål öfver fjärdingsmannen Erik Klotberg i Källbäcken angående hans svåra och bittra uppförande mot sin hustru. Utom han själf och hustrun voro svärföräldrarne, And. Andersson i Bergsgården och hustrun, samt pigan Lisa Pålsdotter inkallade för kyrkrådet. Flera attester upplästes, som intygade, huru svår han var. Erik Andersson i Blåmansbäcken och Per Hindersson betygade muntligen, att hustrun allt ifrån barndomen varit stilla och saktmodig och ännu aldrig gifvit något tillfälle till oläte. Kyrkrådet föreställde Klotberg hans ondska och bitterhet uti ord och gärningar och förelade honom ett vite af 4 Rdr specie, om han hädanefter på något sätt illa handterade sin hustru. — 1819 den 21 oktober pliktfälldes skräddaren Erik Ersson vid Tappen för husförhörsförsummelse.

Mindre bannet eller uteslutning från nattvarden har ock exekverats. — Markus Eriksson i Kloten, som 1682 på ett bröllop i Ö. Dalen genom hiskeligt svärjande och bannskap förtörnat och missbrukat Guds heliga namn, kallades inför kyrkrådet till förhör först en gång, men kom icke, sedan andra gången, men befanns då ha lupit ur kyrkan. Till sexman Jan Larsson hade han sagt: »Jag går icke i sakristian för att låta banna mig, utan

jag vill svara för laga ting». Kyrkrådet satte honom ifrån nattvarden, till dess han sin synd bekände och ångrade. Detta gjorde han verkligen året därpå och bötade till kyrkan 3 daler. — Per Hansson vestgöte och Per Larsson på Tappen hade med stor svordom och bannskap förtörnat både Gud och församlingen. Ville inte komma i sakristian och sattes då ifrån nattvarden 1683.

Ett exempel på *uppenbar kyrkoplikt* föreligger från år 1682, då Anders Bengtsson i Finnkulln intogs på kyrkgolfvet och bötade till kyrkan allenast 6 daler i anseende till sin fattigdom. Han hade burit hand på sin moder och därför pliktat med gatlopp.

Det ojämförligt mest begagnade tuktmedlet var *skam-* och *straffstocken.* Denna hade sin plats ute på kyrkogården i närheten af västra kyrkdörren och bestod af två stockar med halfcirkelformiga hål i, hvilka passade emot hvarandra, så att de bildade runda öppningar, så snart stockarna sammanslogos. I dessa hål inpassades delikventernas ben, hvarefter stocken låstes. Vanliga uttrycket är: »sitta i stocken»; men den brottslige kunde också stå. — Stockstraffet tillämpades 1682 för uppkastning i kyrkan, 1683 för stöld vid kyrkan, 1686 för sabbatsbrott (söndagsarbete), för kyrkoförsummelse efter först enskild och sedan offentlig förmaning. Bestämdes 1714 för ovarsam ringning, 1718 för ringning och klämtning i förtid; utöfvades 1723 för otidigt tal mot kyrkrådet och kyrkoherden, 1729 för dålig traktering af hustru samt för försummelse af gudstjänst och katekesförhör, 1785 för försummelse af skriftförhör och okunnighet i kristendomen, 1774 för spelning och dans på olofliga dansstugor samt 1786 för hållande af dylika tillställningar. Samma år tillämpades det på några kvinnor, som förde ett syndigt lefverne med oljud, svordom och gudlösa utlåtelser mot man och far.

Ännu så sent som 1808 blef stockstraff utfördt på en skräddaredotter från Elgfall för håglöshet att vilja lära sig läsa, ja, ännu på 1820-talet hotades därmed drängarne Lars Andersson i L. Kumlan och Erik Abrahamsson i Svepartorp, som bägge voro försumliga i sin kristendom. Den senare, fastän 21 år gammal, hade ännu icke bevistat ungdomens nattvardsförhör och kunde knappt läsa i bok. Ålades därför skolgång hos Andersson. Den förre skulle läsa hemma till årets slut vid äfventyr af stockstraff. — Drängen Karl Ersson i Stråtgården hade 1823 försummat husförhöret, äfven sedan pastor Roman skickat efter honom. Denne ålades att infinna sig hvarje måndag hos prästerskapet för att låta höra, huru han förkofrat sig i sina stycken. Fick dessutom göra afbön hos Roman och lofvade att till skolfonden betala 12 sk. banko, detta för att undgå stockstraff. Först den 10 juli 1841 upphäfdes alla angående stockstraff utfärdade föreskrifter.

Enligt instruktionen för kyrkvaktaren af år 1811 var det dennes skyldighet, när någon blifvit dömd till stockstraff, att under läns- eller fjärdings- eller sexmans hjälp och tillsyn enligt Kungl. Maj:ts stadga om eder och sabbatsbrott 1687 $^{17}/_{10}$ § 1: 2 sätta den brottslige i stocken samt tillse, att exekutionen tillbörligen försiggick. Till den änden skulle han hafva nyckel och lås till stocken i förvar. — Det gick icke alltid så lätt att utföra straffet. Så t. ex. 1684 den 3 aug. då kyrkvaktarne Anders Andersson och Lars Embjörnsson skulle sätta en gynnare i stocken, nämligen Lars Lars' son i Ställberg, hvilken slagits i kyrkan, blefvo de hindrade af brodern Anders, som förklarade, att han hällre borde gå till laga ting och plikta.

Till sist några ord om det *sedliga* och *religiösa* tillståndet under de gamla tiderna. Många exempel visa, att sedligheten stod lågt. Detta gäller särskildt med afseende på dryckenskapen. Bättre var det med förhållandet mellan könen, att döma af de oäkta barnens antal. Dessa utgjorde under 1600-talet en obetydlighet. Den allmänna meningen och en sträng tukt utöfvade i detta afseende ett hälsosamt inflytande. I början på 1700-talet var tillståndet icke så godt, men blef sedan något bättre, tills under senare hälften af 1700-talet sedeslösheten ökades allt mer och mer samt nådde på 1820-talet sådan utbredning, att antalet af de oäkta barnen var nästan större då, än hvad det är nu (13 procent).

Hvad det religiösa lifvet angår, så saknas icke uppenbara exempel på varm och innerlig fromhet. De stilla i landet låta aldrig tala mycket om sig. Att den stora hopen i själ och hjärta var främmande för Gud, kan icke bestridas; men äfven de uppenbart ogudaktiga hade mera vördnad för det heliga än hvad händelsen nu är. I affallet och brottet med Gud uppenbarade sig ännu icke den genomtänkta ondska som i våra dagar, då en af otro genomsyrad tidningslitteratur bidrager till att förkväfva gudsmedvetandet i många hjärtan och då den stigande upplysningen hos många har den verkan, att de bli för stora för att kunna se Gud. Det fanns bland folket ännu inga sådana, som öppet förklarade att de ville dö i tro på förnuftet. Den kristna religionen hade en makt öfver det yttre lifvets former, som visserligen var i saknad af frälsande kraft för de enskilda; men i alla fall lämnade anknytningspunkter för evangelii predikan och i alla händelser hindrade gudlösheten från att uppnå den medvetenhet och det självförtroende, som gör att motståndet mot sanningen blir snart sagdt obotligt.

Folket var lättare mottagligt för tuktande hemsökelser och för allvarsamt tal. Man hade ännu icke upptäckt, hvad i våra dagar predikas från taken, att gudlöshet är en lycka.

Fromheten, så väl den invanda som den ärliga, var förstås utprägladt kyrklig till formen. Häri låg så väl dess styrka som svaghet. När lifvet stöpes i ständigt samma form, blir det lätt stagnation. Ombyte behöfs för att uppfriska sinnena och för att föda nya lefvande tankar. Nya ideer äro nyttiga, om icke för annat, så för det att man lär sig bättre tänka om de gamla och tränga till djupet af deras innehåll.

Vi ha ej kunnat upptäcka, att det kyrkliga lifvet i Ljusnarsberg tagit något intryck af de andliga rörelser, som vid början och midten af 1700-talet uppträdde i vårt land och äfven sträckte sig till Västerås stift. En bekant pietist i Stockholm, kamrer *Wolker*, höll 1725 konventiklar i Ramnäs med den påföljd, att en del af församlingen afhöll sig från den allmänna gudstjänsten. Kända separatister i Sala vid denna tid voro: fru Beata Lybecker, köpman Northun med hustru och informator P. Eneroth. År 1727 började f. d. korpralen *Petter Charm*, som i rysk fångenskap omfattat pietismen, sitt härtåg mot prästerskapet, enkannerligen regementspastor J. Berglind och biskop Caméen, på hvars ämbetsverksamhet tillämpades Matt. 23: 15[1]. Vid prästmötet 1737 angaf pastor i Sala, prosten Anagrius, att den bekante konduktören *Karl Mikael von Strokirch* gick omkring i församlingarne. Denne var i Sala 1735—36 och i bref till Stockholms konsistorium gaf han tillkänna, att han en tid vistats hos beridaren Goëse på Sundänge i Bro

[1]) Teologisk Tidskrift för 1889 af M. Johansson, sid. 442.

socken och att han ämnade begifva sig därifrån till Arboga, Örebro och andra orter. Huruvida han kom att fullfölja den resan, vet man icke. I Medåker rekommenderades Berleburger-bibeln äfvensom de bekanta bröderna Jakob och Erik Erikssons trosbekännelse af en konterfejare från Arboga vid namn *Fabritz*.

I prästmötet 1738 förmälde prosten i Munktorp Joh. Lind, hurusom den hos kornetten Goëse på Hofgården i nämnda socken varande studiosus *Björkmarck* nu en tid varit illa sjuk. Denne, som redan en gång varit instämd till Domkapitlet för sina villosatser, sade sig biskopen ämna ånyo inkalla.

Vid prästmötet 1744 sägas de dippelske och pietistiska villfarelserna ha aftagit. Däremot hade den s. k. zinzendorfska sekten begynt framte tecken till insmygande. Men några konventiklar hördes icke af. 1753 har sig biskopen Samuel Troilius bekant, att den zinzendorfska svärmen slagit sig ner icke blott i Stockholm utan äfven i en och annan af stiftets församlingar. Hvilka, får man icke veta. Efter 1755 försvinna Zinzendorf och hans vänner ur prästmötesprotokollen.

Säkert är att hvarken *pietister* eller *zinzendorfianer* hittat så långt som till Ljusnarsberg. Det enda vi kunnat upptäcka af de senare är en liten *ströskrift*, funnen i en dörrspringa vid Laxbro samt en handskrifven *sångsamling*, påträffad bland framlidne Carl Ericssons på Ljusnarsbergsgård efterlämnade böcker. Den förra bär följande titel: »Et Gudeligt Samtal Emellan Jesum och Själen, Författad Uti en VISA Ack! har du ej wilja etc. Och sjunges efter sin egen wackra Melodi. — Tryckt År 1755».

Jesus.

Ack, har du ej vilja att blifva min brud?
Jag har ju dig gifvit mitt hjärta;
jag hafver ju köpt dig med blodiger skrud,
för dina skull lidit all smärta.
Jag minns än den tiden, jag för dig var träl,
jag minns än den dagen, jag frälste din själ,
De såren jag bär därom vittna.

Du har ju dig kunnig min möda jag haft,
min blodsvett, min bön och min pina.
Du hört ju om blodets och sårenas kraft,
du har ju känt klappningar mina.
Säg, har du än hjärta att vägra min bön?
Ack, vill du än neka mig arbeteslön?
Hur kan du dock vara så hårder?

Jag har ju dig skapat till krona och skrud,
ej jordisk men himmelsk att bära.
Jag hafver ju köpt dig att vara min brud
och äga osägelig ära.
Jag är ju ej vorden en änglarnes bror;
men kommit på jorden till människochor,
blef således syndarens broder.

Si, syndare hafver jag älskat så högt,
att deras sak jag mig antagit.
Rygg, händer och fötter till korset jag bögt,
stått stilla, när man mig har slagit;
ej mången lem skonat för strimmor och sår.
Jag har icke sparat en enda blodstår:
mitt hjärta och sida det vittna.

Jag blifvit för syndare usel och arm,
landsflyktiger, hädad och slagen.
I köld och i hetta var't kaller och varm,
haft oro om natt som om dagen.
Betänk, hur' jag legat i fasta och bön,
för synden arbetat, fått döden till lön!
Påminn dig den fredagen långa.

För Jakob har Laban förvandlat hans lön
i resorna tio; men flera
än hundrade tusende resor min bön
du vägrat dig höra; än mera:
tänk själfva GUD hafver för syndare dödt,
för synderna deras båd' svettat och blödt,
men syndaren likafullt syndar.

Är då nu förgäfves min pina och död,
mitt arbete, flit och min möda.
Skall intet jag hafva för aller min nöd?
Skall mina sår fåfängt än blöda?
Nej, Fader, du lofvat, det löfte jag tror:
min själ ju arbetat, haft möda rätt stor;
jag skall ock få se mig bli mättad.

Ack, tänk dock på löftet och mödan *min Far*,
Drag syndare till mina fötter!
På syndare väntar och mot dem jag tar,
vid syndar' jag aldrig blir trötter.
Mitt hjärta det brister, så snart som jag ser,
att syndaren kommer och tigger och ber
om nåd och om tro och om blodet.

Ack, kommen då syndare till mig hit fram,
ack, kommen just såsom I ären,
ack, kommen, jag är ju ett menlöst Guds lam,
påläggen mig allt det I bären!
Si såren, si blodet, hvad tycks Er därom?
Ack, syndare, skynda dig till mig, ack, kom!
Min sida ju för dig står öppen.

Jag tager din' synder och allt det du har,
jag gifver dig allt hvad jag äger.
Till syster och käresta bruden dig tar;
tro tröstlig de orden jag säger!
Betänk dig ej längre en enda minut,
din nöd; ty min väntan nu hafver ett slut!
Kom, gif mig ditt hjärta för blodet.

Själen.

Här har du mitt hjärta, min frälsare kär!
Ack, tag det och göm det i såren!
Gör med mig nu efter ditt eget begär!
Jag längtar att vara bland fåren,
som åtlyda rösten och följa din spår,
som blodet högst vörda och älska din sår,
och fägna ditt kärliga hjärta.

Den handskrifna sångboken har följande titel: »*Sommar-Wisor Att sjunga på jorden Med ett Til himmelen upplyft Hjerta, Som känner sig bärgat i Frälsarens sår Båd sommar och vinter, Ja! År ifrån år Til's man utur Hyddan i Himlen ingår!* Samlade af ANNA CATHARINA HAUPT. År 1764».

Boken har tillhört sekreteraren Joh. Nyberg i Stockholm, gift 1786 med Lisa Greta Ericsson på Laxbro. Ägaren tycks dock icke ha varit vidare förtjust i visorna; ty han har klottrat ned flera sidor och äfven vanställt titelbladet. Sångerna äro 47 till antalet och bland dem förekomma: Paul Gerhardts sommarsång samt en nattvardspsalm, som i sitt slag är ganska märkvärdig. Vi anföra ett par visor till prof.

»Besinna min själ,
hur' Gud utaf nåde
i allt hvad vi skåde
mot mänskor gör väl :||:
Båd' himmel och jord
förkunna hans under.
Hans nåd alla stunder
i allting blir spord.

Hvar planta man ser
af jorden upprinna,
bör själen påminna,
hvad nåd Gud oss ter. :||:
Blir jorden så prydd,
på hvilken man träder,
hvi skall då om kläder
Guds barn vara brydd?

Hvar fogel man hör,
förnöjligt sig gläder,
om skaparen kväder,
som allt godt oss gör. :||:
Är Gud mot dem god
och ger dem sin föda,
hvi skall den sig möda,
som kostat hans blod.»

»Sommaren blida
jorden vida
pryder med fägring och prakt
öfver allt. :||:
Tusende smycken
kostliga stycken
visas fram i härlig gestalt. :||:

Sommaren sköna
få vi röna
nådens strålar i allt hvad man
ser. :||:
Skaparen blider
i alla tider
prof af sin godhet rundeligt
ger. :||:

Sommarens dagar,
Herren lagar
åt sina barn en ljuflig tid. :||:
Foglarne kvittra,
fiskarne spritta,
allting nu gläds i världen vid. :||:

Sommarens nöje,
fägnad, löje,
varar dock ej rätt länge här. :||:
Bladen sig vända,
blomstren ta ända.
Hösten all prydnad snart för-
tär. :||:

Sommaren kommer,
Himlens blommor,
Gud oss en gång rätt glädje
ger. :||:
När denna tiden
blifver förliden,
sommaren aldrig ändas mer. :||:

Sommarens Herre
större och smärre
själf skall upplysa med sitt
sken. :||:
Härlighetssolen,
lammet i stolen,
fägnar där evigt hvar och en. :||:

Sommaren börjas.
Ho vill sörja?
Salighet vår, blir evig där. :||:
Ack, när min' tankar
därpå sig samkar,
glömmer jag snart all möda
här. :||:

Sommaren kommer.
Jesus frommer,
gör mig städs' nöjd att vänta
den dag, :||:
när all den jämmer,
som mig nu klämmer,
blifver förbytt i välbehag.» :||:

Den *väckelse,* som gick fram öfver vårt land vid medlet af 1800-talet, kom äfven till Ljusnarsberg och slöt sig här omkring bergmästare Baer i slutet af 1850-talet. Han samlade omkring sig några »troende», hvilka trettondagsafton 1859 bildade »Kopparbergs Ev.-

Lutherska missionsförening.» Kolportör Rang blef dess förste predikant. Ett barnhem bildades af fru Baer, hvilket förestods af fru Kristina Öhman.

Till lokal för konventiklarna användes först en flygelbyggnad vid Stora Gården. Som, då den blef otillräcklig, utbyttes mot Sockenstugan. Äfven uppläts för verksamheten ett och annat skolhus. Till sist en snickareverkstad vid Kafveltorp, den s. k. Spiksmedjan.

Emellertid gjorde sig behofvet af egen samlingslokal kännbar. Grundplåt till ett missionshus lades af fröknarna Ellen Baer och Adèle Rydberg med 50 öre hvardera. Hvarefter teckningslistor utfärdades af bergmästare B., stud. Per Larsson, snickaren Aug. Borg och grufarb. Jan Jansson Sör i Finnfall. Tomtplats skänktes af patron C. E. Törnblom, Claestorp. I slutet af 1876 var huset färdigt till invigning. Kostnaden för dess uppförande steg till ung. 12,000 kr.

Enskilda nattvardsgångar började först firas vid St. Gården 1878.

Emellertid gick det här som på flera andra ställen: föreningen af 1859 ombildades till »friförsamling», som tog hand om missionshuset. Sedermera har hela sockmen uppdelats i flera kretsar, af hvilka sju utom Kopparbergs köping innehafva skuldfria missionshus. Flera predikanter ha under årens lopp betjänat församlingen. För närvarande äro 2 sådana fast anställda, en af dem från 1892.

1893 dog stationsinspektoren i Kopparberg K. A. Ruhlin, i hvilken friförsamlingen under flera år hade en mycket nitisk, varmhjärtad, men också ensidig föreståndare och ledare. Hans ovilja mot kyrkan gränsade nästan till fanatism.

1897 höll *Frälsningsarmén* sitt intåg i Ljusnarsberg efter lång tids fåfänga bemödanden. Till en början fick den hålla sina möten i friförsamlingens bönhus, men då den därifrån afvisades, lyckades den få tillhåll i Goodtemplarnes ordenshus, där den sedan hade sina föreställningar omväxlande med Goodtemplarnes baler.

Äfven metodister och baptister bedrifva numera andlig verksamhet inom Ljusnarsberg, hvarvid de senare gjort sig kända för experiment med tungomålstalande.

B. En söndag i Ljusnarsberg 1774.

Till föremål för efterföljande skildring har valts söndagen den 4 september 1774.

Morgonen lofvade åt människobarnen en vacker dag med sol och sommar, fast hösten redan börjat sätta gul färg på löfven. Morgonstunden skulle ha varit ännu ljufligare, om icke en något för skarp västanvind svept fram öfver Kopparbergsdalen, jagande upp det ena dammolnet efter det andra i backen, där armbössestocken hade sin plats.

Redan kl. 7 på morgonen började spridda hopar och enstaka vandringsmän närma sig kyrkplatsen. Uppe från klockstapeln kunde man se, huru de kommo på vägarna öfver Grufbacken och Garhyttebron, utefter Fasheden och förbi Stora Gården.

Kyrkan låg som vanligt och väntade uppe i backen, där de skilda vägarne mötas, till tecken därpå, att alla där skola möta Gud. Hon låg där och sträckte torn och spiror mot höjden, liksom bedjande Gud om att i dag få släppa in stora skaror genom sina dörrar. Ingenting störde bönen utom det att flaggorna gnisslade på rostiga tenar och sände sina klagoljud på vindens vingar upp öfver takåsen till takryttaren, på hvars öfversta järntenn

det ensamma C:et kämpade för sin tillvaro[1]. »Jämren eder icke öfver mig», tycktes det högt uppsatta bokstafstecknet vilja säga till klagoljuden från flaggorna, »jag reder mig nog». Men nästa ögonblick fick det sig en kindpust af vädret, så att det föll alldeles på sidan.

Många af kyrkobesökarne, som anländt redan på lördagsaftonen, hade öfvernattat i stall och kojor samt infunno sig nu för att besanna den gamla iakttagelsen, att den, som har längsta vägen, kommer vanligtvis först fram.

Grupper samlas kring klockstapeln, vid kyrkbalkarne och i närheten af borgportarna. Bekanta hälsa hvarandra och såta vänner samspråka. Man talar mest om den härliga årsväxten både på åker och äng och uttalar sina förhoppningar om, att de höga sädespriserna snart måtte falla[2]. Tankarne hos mängden vända ock tillbaka till föregående årets härjande rödsot, som ryckte så många ned i grafven. Man ser ock, huru grafkullarna här och där besökas af sörjande fränder. Ett liktåg från Elgfall nalkas äfven nu. Kyrkvaktaren Jan Jansson från Gunnarstorp är det till mötes vid västra porten. Liket tages af vagnen och flyttas öfver på sexman Lunds bår.

Klockan nalkas 8. Komminister Bergvall, en några och fyratio års man med ett tämligen bastant utseende,

---

[1]) De gamla ljusnarsbergarne lade på ett egendomllgt sätt sitt rojalistiska sinne i dagen. Kyrkans takryttare var försedd med en egendomlig prydnad. Nedanför ryttarens koppartäckta knapp midt igenom tornspetsen gick en horisontal järntenn, på hvilken reste sig 4 järnbokstäfver: WI-VAT och ofvanför dem midt igenom knappen en annan järntenn med C i ena och S i andra änden samt öfverst på själfva knappen ett R med kunglig krona öfver. Sålunda höjde takryttaren ett ständigt lefve först för Carl XI:te och sedan för kung Carl den unga hjälte. Anno 1774 fanns af denna härlighet endast C:et kvar, som nu kämpade för tillvaron.

[2]) Rågen kostade 60, kornet 54 och hafren 30 daler tunnan.

kommer ut ur kyrkan, åtföljd af klockaren Gabriel Marelius och dennes son Johan. De fyra bärarne höja båren på starka axlar. En sörjande änka med fyra döttrar sluter sig till tåget. Då liket sättes ned i grafven, uppstämmer klockaren, biträdd af sin son, psalmversen:

»Vi som lefva på jorden här, äro dödsens fångar.
Hvem få vi som hjälpen är, den vi efter långe?
Det ästu Herre allena.
Vi må väl gråta bitterlig; ty vi hafve förtörnat dig.»

»Af jord ästu kommen och jord skall tu blifva igen, Jesus Kristus, tin frälsare, skall tig uppväckja på den yttersta dagen.» Orden ljuda klageliga med afmätt röst under mullens fall och framkalla bittra minnen hos större delen af de närvarande. Man kommer ihåg, hur det var för ett år sedan, och många ögon tåras.

Följde så bönen: »Allsmäktige och barmhärtige Gud» etc. jämte skriftens språk och några trösteord till de sörjande. Under akten ha allt fler och fler samlats kring grafven. Med drillande tonfall stämmer skaran in, när klockaren efteråt sjunger:

»Sofve han nu i frid och ro,
men vi, som här i världen bo,
skola alltid redo vara;
vi måste ock hädan fara.

Kristus, Guds son, som är vår tröst,
den som oss hafver återlöst,
han styrke oss för sin mildhet.
Honom ske pris i evighet.»

Klockorna ringa samman.

Den skingrade hopen skyndar att komma in i kyrkan. Ungdomen har som vanligt brådt om att tvärt emot utfärdadt förbud käppas om rummet i första bänkarna

på stora läktaren. Det är ett tramp och ett rammel utan all ända.

Nere i kyrkan går knappast fredligare till. Man bråkar och tränges, fastän det är onödigt; ty större delen ha sina bestämda stolrum och kunna anlita kyrkvaktarens biträde, ifall någon obehörig skulle tränga sig in. För en främling är det föga rådligt att söka inträde på orgelläktaren. Kyrkvaktaren har stränga order att därifrån nedleda hvar och en, som ej har lof att dit uppgå. Där har från långt tillbaka varit en lekstuga för ungdomen, hvarför kyrkrådet ansett sig böra vidtaga stränga åtgärder mot »stigande på orgelläktaren». Ett par fribänkar förekomma dock på stora läktaren till vänster. Dit kan man taga sin tillflykt eller ock anhålla att få plats i någon bänk, där det är godt om rum, hvilket vanligtvis icke nekas.

Men vi ha så när glömt ett skådespel, som erbjuder sig strax utanför västra kyrkdörren. Där har *skamstocken* sin plats, inrättad ungefär som en trappa med två steg. I det nedersta steget, som är klufvet och kan tagas i sär, inpassas delikventens ben i runda hål. Den här gången har en yngling fått plats där, som spelat fiol på en förbjuden danstillställning. Han tycks ju inte vara ledsen för det utan uppträder fortfarande som glad spelman, tappert bemötande de speglosor, som riktas till honom från åskådarne. Slutligen upptäcker han bland folkhopen den, som angifvit honom i kyrkrådet och ropar till honom med försmädlig min: »Fick du stor smörgås för omaket, hva' sa'?» — Den tilltalade låtsade om ingenting, utan gick lugnt in i kyrkan.

Därinne har ottesången redan börjat. Gabriel Marelius är i dag liksom litet stolt i hågen och sköter det

nyrenoverade orgverket efter bästa förmåga. Händelsen är den, att sonen Per nyss blifvit prästvigd och kommit hem för att hälsa på föräldrarne. Gubben har *en* son på orgelläktaren och *en* nere i kyrkan. Till orgelns ton sjunger församlingen:

»Min Gud och Fader käre, jag tackar och prisar dig,
som hafver från all fara i natt beskyddat mig.
Tu hafver af din nåde mig nu bevarat väl
och frälst ifrån all våde till lif och så till själ.»

Katekespredikan af kyrkoherden Morelius följde på sången. Efter dess slut vidtog ett förhör med dem, som i dag blifvit instämda att svara och som fått sin plats i de främsta bänkarne.

Klockaren Marelius, som i dag skall stå fadder, jämkar sig under förhöret så småningom fram till koret, där han tager plats vid sin hustrus sida, som sitter i heikeska bänken med Jan Görans' i Sundet svenbarn i sitt knä. De båda ungfaddrarna, Karl Gezelius, en farbror till den nyfödde, och pigan Stina Andersdotter från V:a Born ha tagit plats i en bänk vid fönstret.

När förhöret slutat, träder komminister B. fram för att förrätta dopet. Den äldre gudmodern håller barnet. Sedan instiftelseorden blifvit lästa, säger prästen öfver barnet: »*Vik härifrån tu orene ande och gif then helige Ande rum genom hans kraft, som komma skall till att döma lefvande och döda.*» — Korstecknet göres öfver barnets ansikte och bröst med dessa ord: »*Tag det helga korstecknet både i titt ansikte och bröst!*»

Efter de föreskrifna bönerna ställdes följande frågor till faddrarna: »*Afsägs du djäfvulen?*» — *Och alla hans gärningar?*» — »*Och allt hans väsen?*» — De tre tros-

artiklarna framställdes likaledes i frågform och faddrarna svara: ja.

Därefter själfva dophandlingen. Sedan barnet blifvit döpt, öfverlämnar den äldre gudmodern det samma till den yngre, och prästen afslutar akten med bön och välsignelse samt sist förmaning till faddrarna. Dessa buga sig djupt och lägga ett par slantar i den på en stol framsatta skålen. Gåfvan gäller lasarettet.

Kyrkvaktaren kommer nu med en pall och sätter den midt i stora gången. En hustru knäböjer och Bergvall läser:

O, allsmäktige, evige Gud, som gaf din välsignelse öfver människona, när tu henne skapat hade, att hon skulle växa till och föröka sig; tu, som ock efter samma välsignelse hafver gjort dessa tino tjenarinno fruktsamma; värdigas nu se mildeliga till henne. Och såsom tu hafver gjort henne fruktsamma efter den lekamliga välsignelsen, så lät henne ock fruktsamma blifva i then andliga välsignelsen, att hon må alltid växa i tin kunskap och lefva efter tin helga budord, genom Jesum Kristum vår Herra. Amen.»

Omedelbart efter kyrktagningen vidtog högmässan. Den nyvigde prästen Per Marelius, kollega i Arboga och f. d. sånglärare vid Västerås gymnasium, förrättade altartjänsten.

»*I namn Faders och Sons och den helige Andes.*»

»*Käre vänner, bröder och systrar i Kristo Jesu. Efter vi nu församlade äro till att hålla vår gudstjänst, tacka Gud för alla hans välgärningar såsom ock bedja om allt det oss nödtorftigt är både i andliga och lekamliga saker; och därhos förnimma, att vi ju alle utan tvifvel äro med synder besvärade och åstundom synderna gärna kvitte vara; därföre vilja*

vi falla på våra knän och ödmjuka oss inför Gud, vår himmelske Fader, med hjärta och mun bekänna oss för arma, elände syndare, som vi ock äre. bedjande honom om nåd och misskund, sägande hvar i sin stad.»

Under den nu följande *syndabekännelsen* låg församlingen på knä.

»*Ära vare Gud i höjden!*» — sjöng Marelius med både stark och behaglig röst, hvarpå församlingen svarade med versen:

»Allenaste Gud i himmelrik
vare lof och pris för alla sina nåder,
som han hafver gjort i jorderik
i dessa här nådeliga dagar.
På jorden är kommen stor glädje och frid.
Människan må väl glädjas vid
Guds ynnest och goda vilje.»

Sjöng åter prästen: »*Herren vare med eder!*» Och församlingen svarade: »Så ock med tinom anda!» Altartjänsten fortgick sedan med kollektbönen, episteln, som mässades, gradualpsalmen n:o 380 i psalmboken, tron, som också mässades, hvarpå församlingen svarade med att sjunga psalmen 4: »Vi tro på en allsmäktig Gud» etc.

Efter predikstolsversen steg komminister B. upp på predikstolen. Dit var dock icke lätt att komma, Vägen spärras af en hop gamla gubbar, som tagit plats i trappan. Kyrkrådet har visserligen helt nyligen dragit försorg om att tillstänga trappan med en dörr; men denna kan ännu icke låsas.

En af gubbarna gaf i förbifarten komministern en vänlig nick, som ville han säga: »Tyck icke illa vara att vi sitta här. Vi önska dig alla framgång i Herrens namn».

Predikan hölls öfver texten: »Änkans son i Nain» och väckte äfven hon många sorgsna minnen till lif. Det kändes som om de döda stått upp igen blott för att åter nedmyllas i jorden. Men Herren var också med och tog på båren.

Efter predikan flera böner. Af dessa känna vi igen: »O, allsmäktige, barmhärtige fader», bönen för öfverheten samt grufbönen[1]), hvilken dock hade en annan lydelse.

Församlingens förbön begärdes för flickan Maria Danielsdotter från Finngrufvan, sjuk i fläckfeber. Sedan bönen var slutad, hviskade en gumma till sin granne strax nedanför predikstolen: »Märkte du hur' tyst och stilla det va' under böna? Du skall få se, att flickkräke inte tar sig igenom». — Den tilltalade nickade bifall till denna profetia, som verkligen slog in.

Prästen gaf tillkänna med tack till Gud, att den gamla änkan, för hvilken församlingen bad för 14 dagar sedan, kommit till hälsa igen. Följde så *tacksägelse* för den i dag jordade.

»Det är väl sant att de, som redeligen genomvandrat denna vår värld, icke mycket fråga efter, hvad de efterlefvande hafva om dem för tankar, enär den, som i Herranom dör, redan njuter

---

[1]) Grufbönen infördes i Ljusnarsberg af kyrkoherden Bjurbeck. 1689 berättar B. själf följande historia i anledning af denna bön.

Förliden vårfrudag vid bönernas uppläsande på predikstolen och *bergbönen*, hvilken jag sammanskrifvit (lästes); blef något rördt om osämja vid grufvan, som eljest eder och svordom, för hvilken orsaks skull Gud tager välsignelsen bort, där de icke lefva i enighet och bedja Gud därom med helig andakt. Då jag rider fram, gick för mig fru Elisabet uti Bergsgården och burdus fråga, om jag hade ingen annan att skälla på än henne och vidare, en präst bör veta, hvad han säger. Sedan dundrade hon och utropade Henrik Johansson för en tjuf och skälm, med hvilken ingen ärlig karl må dricka ur kannan, och sådan tornering hörde jag till dess jag var öfver grufbron; men henne inte mera svarade, än jag trodde henne inte vara den samma.

Fru Elisabet blef härför stämd till tinget.

en så oförgänglig pris och ära inför Guds ansikte, att han icke behöfver människors förgängliga pris på jorden; men det är äfven sant, att deras lofvärda umgängelse kan tjäna de efterlefvande till uppväckelse och föresyn. I följe häraf täcktes denna kristliga och hederliga församling med tålamod afhöra, hvad om vår aflidne kristendomsbroder *Mats Matsson* i Elgfall kan vara att förtälja.»

Därefter följde Mats Matssons lefnadssaga, som slöts den 28 augusti.

Lysning till äktenskap afkunnades sålunda:

»Som ett kristlofligt äktenskap slutit är att i Herrens namn med vederbörandes samtycke fullbordas emellan sockenskomak. ärlige och beskedlige *Anders Hindriksson* från Rälln och gudfruktiga och sedesamma pigan *Anna Jansdr* från Västra Stugutjärn; alltså varder detta deras uppsåt denna kristliga och hedervärda Guds församling nu för 3:dje gången kungjordt med önskan, att Herrens välsignelse må göra deras lefnad glad och förnöjlig nu och framgent.»

Därefter följande *tillkännagifvande:*

»Såsom en okänd person har emot det 6:te budordet med lönskaläge sig förbrutit samt efter utståndet världsligt straff betygat ånger och utlofvat bättring och under hemlig skrift och aflösning sina synders förlåtelse undfått; alltså varder församlingen sådant tillkännagifvet med förmaning, att alltid beflita sig om ett kristligt, tuktigt och Gudi behagligt lefverne både i ord och gärningar, granneligen taga sig till vara att icke med okyskhet och andra köttsens gärningar sig besmitta och orena».

Omedelbart före Fader vår lästes följande af kyrkoherden Morelius affattade bön:

»Herre, du nådige och barmhärtige Gud! Trösta alla bedröfvade, hjälp alla nödlidande, hugsvala alla ängsliga! Bevara tin dyrköpta kristenhet och församling! Bevara äfven denna Ljusnarsbergs församlings ledamöter alla i gemen samt hvar och en i synnerhet. Dem, som äro på en rätt väg stadda, styrk Herre, stärk och bibehåll! Dem, som äro på en syndig och villfarande väg,

omvänd du Herre så varda de omvände! Ja omvänd alla ogudaktiga människor, säkra syndare och grofva missdådare ifrån mörkret till ljuset och ifrån satans makt till Gud, att de måtte göra bättring, få syndernas förlåtelse och lott ibland dem, som helgade äro genom trona på Jesum Kristum.

Se till vår suck, ej till vår skuld, barmhärtige Gud och fader huld» etc.

Kom så *publikationerna* rörande mycket skiftande ämnen, ungefär de samma som nu för tiden, med undantag af grisauktionerna, som ännu icke hade börjat. Gubben Morelius, som stod i dörren till sakristian under kungörelsernas läsande, rynkade ögonbrynen och såg missbelåten ut.[1])

Efter ett egendomligt förspel ljöd melodien till psalmen 262: »Hvad min Gud vill alltid det sker» etc. Sången ljöd kraftig och jämn. Per Marelius trädde åter för altaret och lät sin klangfulla stämma ljuda. Som i dag ingen nattvardsgång förekom, afslutades gudstjänsten blott med välsignelsen.

Den gudstjänstfirande skaran strömmar ut ur kyrkan. Vinden har något saktat sig och himlen har klädt sig i moln. Ett moln har ock lägrat sig öfver ansiktet på den glade spelmannen, som under hela gudstjänsten setat i stocken. Han tycks ha blifvit spak och motser med längtan befrielsens stund. Då kyrkvaktaren kom och löste

[1]) 1773 den 25 januari klagade Morelius i kyrkrådet öfver publikationerna. Många pålysningar kungjordes på predikstolen, om hvilka han ej fått någon kunskap och som han ej kunnat granska, såsom räkningars görande, kolkörningar och hundra privata hushållsgöromål vid Stjärnfors. Man beslöt, att inga andra skulle få uppläsas än de, som kommo från ämbetsmännen eller eljest anginge hela Bergslagen. Andra oundvikliga borde presenteras kyrkoherden till öfverseende.

honom från bojan, sade han: »Tack, far lilla; det här va' träligt. Jag har nog af det här hvärfve!» Sagdt och han aflägsnade sig på stela ben det fortaste han kunde.

Ännu ha många åtskilligt att språka om, innan de kunna skiljas. De tala om hvarjehanda, men mest om Klockar-Pers omåttligt granna röst. »Det är en kär te sjunga», säger mer än en. — En yngling får fatt i en annan i rockärmen och hviskar honom i örat: »Vet du hva? Det blir dans när Wiengarts i kväll. Kom dit du, skä' vi ha lustigt!» — Tyst, säger den andre och sneglar åt stocken. — »Jag tror du är feg din stackare. Ajös!»

Gruf- och andra stämmor hållas som vanligt. Dit bege sig många. Andra styra kosan mot hemmet; medan i hjärtat återljuder ett eko af psalmversen:

»Vi gå hem hvar till sitt bo,
af Guds helga gåfvor glade,
Finne nu vår själaro,
hvartill vi stor längtan hade.
Gud oss framgent så ledsage,
att vi honom väl behage.»

Tyvärr akta en stor del nödigt att, innan de begifva sig på hemvägen, aflägga besök på krogstugorna, dels vid gästgifvaregården, dels annorstädes hos smältarne vid Krokfors.

Det lider fram på eftermiddagen. Himmelen gråter öfver det elände hon ser och hör: Mycket beskänkta personer på ostadiga ben draga hojtande fram på vägarna. Godt, om icke slagsmål utbryter mellan svenskar och finnar. De i kyrkan mottagna heliga intrycken ha blifvit kväfda i glaset. — Från en krogstuga på Grufbacken ser man ett par »sälla» finnar från St. Kumlan praktisera sig ut. De märka med öfverraskning, att solen kommit

mycket nära horisonten. Den ene säger till den andre: »Skynda hem! Paivä meidän luoda poiskolo» (Dagen ifrån oss skrider). De vända sig till värdinnan, som uppenbarade sig i förstugudörren, och ropa till henne, i det de aflägsna sig: »Kortjumala hyvä tutto!» (Tack snälla flicka!).

C. Skolväsendet 1635—1896.

Skolväsendet i Ljusnarsberg är årsbarn med församlingen. Samma år, som förste pastorn Petrus Olai tillträdde sitt ämbete 1635, omtalas också förste skolmästaren. Denne var djekne och hette *Erik* samt kom från Falun. Möjligt att hans antagande berodde på det beslut, som fattades vid prästmötet i Västerås 1621, att kyrkoherdarne borde i stället för de okunniga klockarne antaga djeknar till barnaundervisare. Antagligen var Erik den skolmästare, åt hvilken Petrus Olai 1637 gaf 6 daler kmt på handen i mellangift på kläde till bårtäcke åt kyrkan.

Att en skolmästare fanns 1653, som redan då en tid verkat på platsen, framgår af det ofta anförda visitationsprotokollet för det året 12 §. Det heter där: »att de som sända sina barn till skolan, skulle icke så plötsligt taga dem ifrån igen, utan låta dem till en tid därvid blifva, så länge de komma till någon fullkomlighet med läsande och skrifvande. Och emedan de voro förordnade af sina föräldrar att gå i skolan, skulle de icke själfva hindra dem och esomoftast bruka barnen till sina egna sysslor och ärenden. Och lofvade de sig vilja försörja *skolemästaren*, så att han på någon tid till görandes kunde blifva där sammastädes stadigt och med trohet

och flit öfva deras barn, efter de honom *tillförene* själfva träget hade begärat och åstundat».

Skolläraren som här omtalas var antingen *Joh. Isaksson Lund*, som sedan blef komminister och af Munktell uppgifves såsom pedagog 1651 eller ock *Jakobus Tomæ Fabricius*, andre kyrkoherden i Grythyttan, som någon tid var skollärare i Ljusnarsberg, innan han prästvigdes 1656.

En längre följd af år verksam i läraresysslan vid Bruket var *Petrus Mattiæ Pedagogus*.

Petrus Matsson, som äfven kallade sig *Hemelius*, var född 1632 i Hedemora och dog 1702. Gifte sig 1663 med en finsk hustru Brita Sigfridsdotter. Erhöll Bergstingsrättens tillstånd att upptaga ett nybygge nära prästgården, än i dag kalladt *Djekens bygge*. Sålde detta sedan och löste sig ett torp vid Nya Vägen. 1683 sökte han klockaresysslan utan att lyckas; 1667 var han till biskopen med en supplik om hjälp till »vår klockas» omgjutning. Petrus Matsson blef stamfader till Åkergrenska släkten.

Denne kom hit som djekne 1661 och begynte läsa för barn; 1663 höll han till med sin skola i nya sockenstugan och hade i lön 15 daler. 1667 lofvades honom af kontraktsprosten och församlingen att få så mycket i lön som en tunna råg då gällde: 12 daler.

I Simon Bjurbecks tid (1689) var det förslaget å bane, att skaffe särskild skolmästare för norra delen af socknen. Den 12 juli anförda år frågade kyrkoherden, om norr- och sörhörkarne i Finnmarken ville, efter det slut och aftal som skedde förlidne vinters skrifthåld kyrkoherden och finnarne emellan, att kyrkoherden skulle vid tillstundande prästmöte i Västerås förskaffa dem till deras barns information och upptuktelse i deras kristendom en eller tvänne vackra *preceptorer;* hvartill de förklarade att, om kyrkoherden ville förskaffa dem en god och skicklig person, så ville de den gärna mottaga och löna.

Om detta vackra förslag kom till utförande, veta vi icke.

Petrus Matsson dog 1702. Vid allmänna sockenstämman 1712 den 11 maj talades om barnens informerande uti socknen och då blef detta ärendet imponeradt klockaren *Erik Jönsson Svedman.* Denne afsattes från sin klockarebefattning 1727, och är det väl antagligt, att när han ansågs ovärdig att handtera kyrkans saker, han också ansågs olämplig till barnalärare.

Efter Svedmans afsättning tillsattes en klockare, som var olämplig att bestrida barnainformationen, tvärt emot Domkapitlets beslut af den 7/9 1725. I stället förekomma särskilda barnalärare, såsom *Joh. Hästsko* från Nora, *Joh. Andersson Bergdal* († 1740) och korporalen *Erik Hallman* († 1749). Den sistnämnde tyckes ha varit en ambulatorisk byskolmästare. Emellertid uppgafs vid prostvisitationen 1750, att någon viss skolmästare *icke* fanns. Icke för ty gaf prosten tillkänna efter förhöret, det han med besynnerligt nöje hört, huru större delen af ungdomen kunde ej allenast med läsandet i och utan bok, utan äfven uti förståndet om salighetens lära göra ett godt besked och nöjaktig reda för sig, hvarför han ock på det högsta berömde alla föräldrars och husfäders nit, som läto sina barn och tjänstefolk i Herrens viljas kunskap väl underrättas. Naturligtvis låg förtjänsten af ungdomens läskunskap denna tid till stor del hos föräldrar och husbönder, för att icke tala om prästerskapet. Endast ett ringa fåtal kunde draga nytta af skolmästarens undervisning. Det stora flertalet var beroende af föräldrarnas egen nitälskan för saken, i det att föräldrarna själfva togo undervisningen om hand eller ock öfverlämnade den åt sådana personer, som kunde lära barnen läsa. Flera sådana förekommo 1750; men prosten ansåg, att de borde af kyrkoherden pröfvas, om de voro skickliga.

I Kungl. Maj:ts resolution på prästerskapets besvär vid riksdagen 1697 berömmes den nit och åhåga som prästerskapet drager för sina åhörare, att alla som komma till den heliga nattvarden må hafva en rätt kunskap i deras kristendom. Man förfor därvid efter nådiga brefvet af den 18 dec. 1695, som föreskref att de gamle, som ej kunde trons artiklar och instiftelseorden, ej skulle tillåtas komma till Herrens högvördiga nattvard, ej heller de unga, förrän de hade läst hela katekesen. Dock skulle nödigt afseende fästas vid svårt och svagt minne.

De af prästerskapet drifna katekesförhören i ottesångerna på apostla- och fredagarne samt vid skriftresorna bidrogo utan tvifvel mycket till ungdomens förkofran i läsning.

År 1754 voro barninformatorerna *två,* såsom synes af generalvisitationsprotokollet för det året. Biskopen Troilius ålade församlingen att flitigt hålla sina barn i skola hos dem. Det är möjligt att de hette *Häggberg* och *Fernell.* Äfven uttalades önskvärdheten däraf, att ännu flera kunde antagas till barnaundervisningen. Biskopen fann en del af ungdomen rätt svag i sin kristendom. Ingen borde dock antagas utan att förut af kyrkoherden pröfvas och godkännas. — 1763 var *en* nyligen antagen till skolmästare. Hans tillslagna lön var ännu ringa, hvarför en årlig kollekt på 4:de stora böndagen beviljades honom. Kyrkans håf skulle dock föregå och skolmästarens följa efter. Ungdomen blef vid detta tillfälle af biskopen[1]) berömd för en vacker insikt i stafning och innanläsning jämte ett i öfrigt godt begrepp om själfva saken.

---

[1]) Lars Benzelstjerna.

År 1774 befinnes *And. Segelström* handhafva barnaundervisningen i församlingen. Den 5 maj inkom klagomål däröfver, att S. öfvergifvit de 13 barn han hade sig anförtrodda. På fråga hvarför, svarades, att han blifvit öfverfallen; men ville han dock fritaga barnen. Han varnades och tillhölls att afhålla sig från sådana öfverilningar och antogs än vidare på prof. Läsningen skulle han börja kl. 7 om morgnarna.

Anders Segelström var född i Bro 1719. Studerade i Västerås. Blef under sin vistelse där angifven för delaktighet i ett under slagsmål 1743 begånget dråp på korporalen vid Kungl. lifgardet And. Stoltz. Rymde under det antagna namnet Anders Persson; tjänte först i Hjulsjö, sedan i Ljusnarsberg såsom grufdräng. Föll i grufvan på 13 famnars djup och bröt ryggen. Kom i process med bergsfogden Schmidt, blef upptäckt och rymde då till Norge. Där vistades han i två år eller till slutet af 1754, då han af konung Adolf Fredrik erhöll lejdebref att få återvända till Sverige att där bevisa sin oskuld. Enligt brefvet dat. den 27 nov. 1754, och än i dag förvaradt hos Anders Segelström i V:a Löffall, var han skyldig att inställa sig hos Konungens Befallningshafvande och domhafvanden. Blef han ej nöjd med utslaget, hade han att 6 veckor därefter begifva sig till sin förra säkerhet.

Segelström efterträddes 1776 af *Anders Wretman*, som kom från Grangärde den 1 sept. s. å. Den 17 nov. beslöts rörande hans aflöning, att rotmästarne skulle uppbära för hans räkning 6 öre kmt af hvarje matlag. 1782 $^{5}/_{8}$ beviljades honom husrum i sockenstugan till skola samt den $^{20}/_{5}$ hela vinden öfver kammaren till förvaring af saker. Wretman uppehöll sig, innan han kom hit, hos brukspatron Öman i Grangärde, troligen som informator.

År 1792 blef *Joh. Bark* skolmästare i Ljusnarsberg. Han var född i St. Kopparbergs församling 1738 och dog 1810. Var de sista åren både blind och döf.

Skolläraren var denna tid förpliktad att vistas en månad i hvar och en af socknens 8 rotar. Och »det fordrades sannerligen en ovanlig driftighet och skicklighet i kallet, för att på den obetydliga tiden af en månad kunna uträtta något till barnens förmån. Därtill kunde man befara, att när skolmästaren så där flyttade från rote till rote, barnen åter glömde af brist på öfning, hvad de under den korta tiden uträttat».

Lönen var särdeles anspråkslös: 13 à 14 Rdr, hvartill kom kollekten på 4:de böndagen. Vid generalvisitationen 1774 föreslogs, om icke något understöd till hans aflöning kunde lämnas ur Bergslagets magasin. Däraf blef dock ingenting. Det enda som gjordes var, att en böneskrift till konungen författades och afsändes via landshöfding-ämbetet med begäran att till skolmästarens underhållande få använda kronans i socknen behållne tiondespannmål, utgörande 17 tunnor 10 kappar, sedan sockenstämman beviljat honom 6 öre på hvart matlag eller okring 80 daler smt.

Denna ansökan afslogs på den grund, att till klockare i församlingarna enligt prästerskapets privilegier af år 1723 och resolution på allmogens besvär 1734 borde antagas sådana, som med läsande och skrifvande kunde gå församlingens barn och ungdom tillhanda.

År 1801 inrättades det s. k. *kanslärsgillet*, som skulle utöfva inseendet och styrelsen öfver hela uppfostringsverket i riket samt ägde att från samtliga landshöfdingar och konsistorier inhämta fullständiga uppgifter på förefintliga skolor. I anledning häraf affordrades pastor Hammarström i Ljusnarsberg uppgift, huruvida någon på barnauppfostringen syftande anstalt inom N. Kopparbergs socken ännu vore vidtagen. I sitt svar framhåller

han skolväsendets stora brister samt anser, att för dess upphjälpande erfordrades minst 8 barnalärare, en i hvar rote. Ämnen till sådana kunde utväljas inom socknen. Vid prostvisitationen 1802 i januari föredrogs detta förslag på allmän sockenstämma. Församlingen visade sig icke obenägen antaga det samma, bara den såge sig någon den ringaste utväg att underhålla dessa 8 lärare. — Söndagen sexagesima 1802 publicerades för församlingen en af prästerskapet framställd *föreställning angående barnaundervisningsverket.* Däri erinras åhörarne och förnämligast alla kristliga föräldrar samt uppsyningsmännen uti hvarje skriftlag, att vid de nu pågående katekesförhören och skriftresorna uppgifva: 1) huruvida antingen föräldrarna självfva kunde hafva vilja och förmåga att undervisa sina barn eller 2) hvilka personer i deras ställe funnes att tillgå, 3) huru dessa lärare skulle underhållas, 4) om föräldrarna i tid sätta sina barn i skolan och sedermera hålla dem till jämn skolgång tills de inhämtat de nödvändigaste styckena, 5) huru de obemedlade skulle kunna hjälpas, 6) huru med sådana föräldrar bör förfaras, hvilka äro så vårdslösa, att de sakna både drift och vilja att uppföda sina barn i tukt och Herrens förmaning, låtandes dem i stället från de spädaste åren inöfvas i den ena oarten efter den andra. — Slutorden i det ganska märkliga cirkuläret lyda så: »Stån I nu uti ett godt och uppriktigt begär att rätt taga eder *Guds* sak an; så lären I gärna förena eder med oss, som edra själasörjare äro, att därtill räcka oss både uppriktiga hjärtan och hjälpsamma händer, då vi ock äro öfvertygade, att Gud skall vara med oss och rikligen välsigna vårt uppsåt och bemödande med mycken hugnad både för oss och våra efterkommande».

År 1810 $^{3}/_{8}$ erhöll *Petter Styrlund* fullmakt på organist-, klockare- och *skolmästaresysslan* i Ljusnarsberg. Redan om ett år afstod han från skolmästarelönen och synes aldrig på allvar ha befattat sig med någon undervisning. Därtill torde han ock saknat nödiga förutsättningar.

Petter Styrlund, född 1784 i Styra församling i Östergötland, kom från Nora, där han var skrifvare hos bergmästaren Sam. Troilius. Till medsökande hade han bokhållaren Gust. Boultrop Nilsson från Grangärde. Hans lön såsom klockare var 45 Rdr banko. Blef vansinnig 1821 i juni och fördes till Örebro lasarett. Rymde därifrån i augusti och kom hem obotad. Åt Ljusnars rote uppdrogs då att logera och vakta honom. I november begärdes hans intagande på hospital. Hade sitt hem vid Backen, där han under ett obevakadt ögonblick tände eld. Skadan, som eldsvådan förorsakade, fick hans vaktare gälda med 1 fjärdedel. — 1822 var han så återställd att han kunde sköta sin plats; men återföll i vansinne 1823 och intogs på Vadstena hospital 1832. Gift 1812 med Lovisa Margreta Rinnman från V:a Ny; dotter Lovisa Matilda, f 1819.

Vid århundradets början omtalas omkring ett dussin byskolmästare. Antalet ökades sedan och man tog hvad man kunde få: pigor och drängar, hustrur och nattvardsbarn, nämndemän och inspektorer. Att emellertid undervisningen ej befann sig i något flor, framgår af Erik Hammarströms klagomål. Vid sockenstämman 1807 $^{4}/_{10}$ klagar han öfver, att ungdomen i Ljusnarsberg blef mer vårdslösad än på något annat ställe i stiftet, detta icke allenast för brist på tillräckliga och skickliga barnalärare, utan ock förnämligast för den håglöshet och lamhet, hvarmed församlingen dittills ansett denna sak. — Ungdomen, som anmälde sig till nattvardsgång, var till stor del så okunnig, att den inte kunde läsa en rad rent innantill eller med något förstånd i bok. Det såg ock ut, som om man ville ha lärare gratis. — Som Kungl.

Maj:t i nådig skrifvelse den 4 dec. 1806 ålaggt prästerskapet noga tillse, att barn i spädare åldern och innan de hunnit blifva undervisade i kristendomen, ej fingo öfvergifva föräldrarne eller lämnas utan vård och tillsyn, så förklarade nu kyrkoherden en gång för alla, att de barn, som ej lärde sig läsa rent innantill i bok, hvarken kunde blifva admitterade, ej heller kunde undfå prästbesked till annan församling. — Slutligen tillade kyrkoherden den anmärkningen, att skulle någonsin barnaundervisningen komma till stånd i en så vidsträckt församling, måste nödvändigt en *sockenskolmästare* underhållas, hvilken, utom det att han framme vid kyrkan hade sin skola, äfven borde vara förbunden att noga pröfva de s. k. barnalärarnes ute i socknen skicklighet. Han skulle således bli en slags inspektör. Till hans belöning kunde vid några glada tillfällen göras frivilliga sammanskott samt minst 15 tunnor spannmål anslås ur Bergslagets magasin.

Insamling af sådana frivilliga sammanskott började 1811, då, på initiativ af kyrkoherden Erik Hammarström, grundplåten lades till en *skolfond*. I ett särskildt anförande till sockenstämmoprotokollet mickelsmässodagen säger sig kyrkoherden länge hafva följt den uppväxande ungdomen med uppmärksamhet. Synnerligen bekymrade honom den snart sagdt oräkneliga skara af fattiga barn, som i brist på föda och uppfostran drefvo omkring som boskap, endast för att söka sin lifsbergning utan att knappt veta att de voro människor. Här funnos ungdomar från 20 till 25 år, som inte hade den ringaste kännedom om Guds ord, men däremot voro af laster och odygder så fördärfvade till kropp och själ, att församlingen af dem slutligen måste få den största olägenhet skam och vanära. — Kyrkoherden hade väntat, att tiderna

skulle blifva annorlunda eller att några bland de förmögnare i församlingen skulle räcka honom hjälpsamma händer; men förgäfves. Ansåg dock att något borde göras *frivilligt* innan man blef *tvingad.* »Månne», säger han, »en liten obetydlig skärf i offerkistan, gifven af en hvar ibland oss till ett så kristligt ändamål, skulle mycket förminska vår egen förmåga eller månne icke ett förråd af en snällt uppfostrad, frisk och duglig ungdom i stället för lastfulla och onyttiga dagdrifvare skulle med tiden utgöra en vacker skattkammare för riket, en dyrbar egendom för N. Kopparbergs församling och en heder för mänskligheten?» I fall hans hemställan vunne församlingens bifall, lofvade han att blifva en *efterhängsen* och *oförtruten* insamlare samt för egen del biträda efter förmåga. De frivilliga sammanskotten skulle göras vid husförhören i sammanhang med bokkassemedlens insamlande. Öfver medlen skulle ordentlig räkning föras. »När fonden stigit till någon betydlig summa, skulle däraf aflönas 3 à 4 byskolmästare, som efter föregånget prof befunnits ha gjort sig för de fattiga barnens undervisning till belöning bevärdigade.» Detta förklarades 1812 så, att fyra ordentliga skolmästare komme att antagas, 2 för norra och 2 för södra socknen, hvarvid de skickligaste och flitigaste af byskolmästarne skulle komma i åtanke. Äfven borde de allra fattigaste barnen erhålla understöd af fonden till skor, föda och annat behöfligt.

1 maj 1812 utgör fonden 105 Rdr banko. Sex personer tillsattes för dess förvaltning. Då Karl XIV Johan 1819 reste igenom socknen, skänkte han till skolfondens förstärkande 400 Rdr banko. Bland egendomliga tillskott till den samma kunna anföras: afgiften för s. k. *kammarvigsel,* hvilken före 1811 tillföll kyrkan, skolmästaren

Nordgrens[1]) lön efter dennes afgång från sysslan 1812; 1823 förbundo sig J. Hindersson på V. Born och Anders Ersson i Sundbo att betala, den förre 75 och den senare 25 Rdr banko, för biläggande af en förseelse, den de såsom brytare af Svartviks öfra Åsgrufva begått och för hvilken de blefvo stämda till Bergstinget. Anders Ersson betalade sin anpart, fast först efter lagsökning. Jan Hindersson befanns sakna utmätningsbara tillgångar.

1816 $^{1}/_{12}$ bestämdes, att hvarje rote skulle hålla en skolmästare. Men ännu fanns intet skolhus i församlingen och det dröjde sannerligen länge, innan något sådant kom till stånd. Emellertid gjordes ett försök 1819. Patron Ericsson på Laxbro inköpte en stugubyggnad vid Grufbacken eller Ingeborgslund till bostad för blifvande skolmästare. Följande år gjordes ett försök att taga den inköpta stugan i besittning; men innehafvaren däraf, E. J. Öhman, vägrade utrymma henne och protesterade mot köpets giltighet. Socknen hade emellertid inköpt stugan af patron Ericsson, hvilken 1825 lagfördes för den af honom mottagna köpeskillingen.

Skolmästaren, som ej slapp in i Öhmans stuga, hette *A. G. Andersson* och var född i Nora 1786 $^{3}/_{11}$. Våren 1819 uppträder han såsom undervisande barnen i Heds skriftlag i läsning, skrifning och räkning. Blef antagen till sockenskollärare den 14 nov. s. å. Dock skulle, i fall någon lika skicklig inföding anmälde sig, denne hafva företräde. Äfven uttalades vid valet, att ingen skolmästare, eho han vara månde, skulle skyddas såsom sådan och njuta förmånerna längre än pastor och församlingen pröfvade nyttigt vara. Målsman för denna mening var sexman Erik Hindersson i N. Bergsgården.

[1]) Nordgren, f. d. tullinspektor, tillsattes 1811 $^{28}/_{4}$, hustrun var barnmorska; sonen Karl August, f. 1808, blef kyrkoh. i Säter.

Då Andersson i majstämman 1822 sporde, om han kunde vara säker om skolmästaresysslan, svarades, att det kunde han vara, så länge han såsom hittills ådagalade skicklighet och flit vid barnaundervisningen. Af skolfonden uppbar han i lön 33 Rdr 16 sk. banko årligen; 1820 beviljade Bergsrätten till skollärarens aflöning ur magasinet 2 tunnor råg, 1 tunna korn och 1 tunna hafre

Myrbo.

årligen med förbehåll, att han så väl under sina vandringar som hemma i skolhuset skulle utan särskild betalning undervisa fattiga barn. 1823 beviljades honom i hushyra af skolfonden 6 Rdr banko, hvilken summa följande året ökades med 4 Rdr banko af församlingens medel.

Då Andersson i juni 1820 skulle börja sin verksamhet, anvisades honom bruksbarnen tills vidare. Han hade sitt stamhåll i *Myrbo*, där bergssexman Joh. Adler

upplät rum. Där bodde och verkade han tills våren 1839, då han uppsade sina båda innehafda befattningar, dels såsom *lankasterlärare*, dels såsom *apoteksföreståndare*. Han öfvertalades dock att fortsätta med skolan tills nye kyrkoherden, som blef J. D. Westholm, hann anlända. Fordrade härför i ersättning 84 Rdr banko; men erhöll bara 50 såsom en gärd af erkänsla för ådagalagdt nit och skicklighet[1]).

Under senare hälften af sin tjänstetid undervisade Andersson enligt *lankastermetoden*. Härtill var brukspatron Cederborgh på Stjärnfors orsaken. Denne framställde 1824 det förslaget, att Andersson borde resa till någon skola, där lankastermetoden utöfvades. Fyra år senare utlofvade samme man i egenhändig skrifvelse att bekosta skollärarens resa till Arboga för att i därvarande, i lycklik verksamhet stadda växelundervisningsskola inhämta lankasterska metoden och utfäste sig Cederborgh att årligen, sedan denna metod blifvit införd, öka lärarens lön med 13 Rdr 16 sk. banko årligen. Detta löfte återtogs sedan 1845 på den grund, att landkastermetoden öfvergifvits och skolan återgått till det gamla. Emellertid kom Andersson till Arboga och satte sig in i växelundervisningen. I den relation härom, som han blef ålaggd att skriftligen inlämna till Domkapitlet, uppgifvas flera behof: 1) större rum, 2) ved till eldning af skolrummet, 3) belöningskassa, 4) böcker åt de fattiga barnen, 5) dekorationstecken åt monitören, 6) 2 dussin engelska skiffertaflor och ett lika antal griffelhållare samt 200 grifflar, 7) ett större antal föreläggningstabeller, 8) större lön åt läraren.

---

[1]) Andersson blef efter sitt afskedstagande gästgifvare och handlande samt dog vid Sandbacken 1859 $^{26}/_{7}$.

På domkapitlets förfrågan (1829), hvad till nämnda bristers afhjälpande kunde vidgöras, svarade församlingen: Lönen kunde ej ökas, förr än skolmästare-, organist- och klockaresysslorna blifvit förenade; böcker och materialier skulle betalas af skolfonden; hvarje hemmansägare

Född i Linde 1782 den 1 febr., död 1864 den 17 juli på Vedevåg; flyttade från Ljusnarsberg 1832. Gift 1811 med Hedvig Eleonora Rosensvärd.

som hade barn i skolan, skulle bestå ett lass ved; större lokal behöfdes ej förr än barnantalet betydligt ökats.

Växelundervisningsskolan inspekterades 1832 af biskop Wijkman. Andersson höll därvid förhör med barnen, hvarefter biskopen täcktes förklara sin fägnad och tillfredsställelse öfver lärarens vid skolundervisningen åda-

galaggda nit och skicklighet. Undervisningsämnena voro: läsa, skrifva och räkna jämte bibl. historia, geografi och fäderneslandets historia, äfvensom kyrkosång Barnantalet utgjorde 30 à 40.

Skolfonden hade emellertid växt under årens lopp och uppgick 1832 till 2,206 Rdr banko. Fråga om dess användning kunde därför väckas, hvarför prosten Godenius föreslog i majstämman 1832, om icke en viss summa af fonden kunde anslås till lön åt 3 à 4 skickliga barnalärare, hvilka i de aflägsnaste delarne af socknen ambulatoriskt skulle ombesörja barnaundervisningen. Frågan behandlades af en kommitté för fattigvårdens omreglering och upptogs på nytt i majstämman 1833. Resultatet blef, att *Petter Andersson* i Brattberg, *Jan Nilsson* i Yxsjön, f. d. sexman *Öhman* samt den s. k. *Skol-Maja-Lisa,* hvilka inom norra delen af församlingen undervisade de flesta barnen, tillerkändes en liten uppmuntran, de 3 förstnämnda 5 Rdr banko och den sistnämnda 3 Rdr samma mynt. Från 1841 omtalas årliga s. k. flitpenningar åt byskolmästarne.

Erik Hammarströms förslag från 1807 blef till sist en verklighet. Skolmästar Andersson fick resa omkring vissa tider om året, nämligen då byskolmästarne hos honom anmält, att läsningen på den och den orten slutat för terminen, för att i lärarens närvaro examinera och anteckna barnens framsteg samt den tid de begagnat sig af undervisningen. Härför erhöll han i ersättning 16 Rdr 32 sk. banko.

Men ännu var lankasterskolan husvill. Joh. Adler i Myrbo var föga trakterad af inkvarteringen. Barnen trampade ned gräs och gröda kring huset. Maj 1834

anmälde pastor behofvet af skolhus och föreslog inredning af Bergslagets magasin. Bergsrätten, som ansåg, att ändamålet ej därigenom skulle uppnås, afslog. Maj 1836 förnyades påminnelsen från pastors sida med anmälan, att Bergslaget lofvat släppa till timmer. Följande år framlades ritning och kostnadsförslag; men frågan strandade hufvudsakligen på oenighet mellan bergsmän och hemmansägare. Hufvudman för motståndet var patron Ericsson på Laxbro, som skriftligen förklarade, att han för närvarande ville undvika nybyggnad. Hemmansägarne ansågo sig ej ha någon nytta af skolan och ville därför ej vara med och bygga. Ordföranden satt trångt, men höll på, att hela socknen skulle deltaga i byggnadsarbetet. Såsom skäl anfördes, att många, som genomgått lankasterskolan, utplanterades i socknen såsom riktiga lärdomsljus och kunde gå den okunnige allmogen tillhanda med skrifning och räkning. För öfrigt kunde allt flera få nytta af skolan, bara rummet blefve större.

1838 framkördes timmer till nya skolhuset; medel till dess uppbyggande bestämdes, men beslutet härom öfverklagades hos landshöfdingämbetet. Såsom klagoskäl anfördes, att skolan kunde inrymmas i någon af här befintliga allmänna byggnader. Process väcktes om frågan, men nedlades 1840. Patron Ericsson på Laxbro hade nu besinnat sig och ville bygga. Föreslog därför ett skolhus i närheten af sockenstugan, sexton alnar långt, elva alnar bredt och tolf hvarf högt med inbyggd förstuga och en liten kammare på ena ändan. Kostnadsförslag uppgjordes, men projektet blef aldrig utfördt. 1843 beslöt man, att ett rum för häradshöfdingen skulle inredas i Bergstingshuset, där äfven häradstingen skulle hållas, samt att sockenstugans öfre våning skulle upplåtas till skolrum. Året därpå upprefs detta beslut så till vida,

att man nu föreslog inreda den ena af bodarne eller magasinen vid Grufstugan till skolrum. Senare tillsattes en kommitté, som skulle utarbeta alternativa förslag: sockenstugans omdaning till skolrum eller inredande af sådant i Grufstugan. Sedan slutligen bergslagets ledamöter medgifvit, att Grufstugan skulle få begagnas äfven af nattvardsbarnen samt för sockenstämmors hållande, fattades formligt beslut därom, att *sockenstugusalen* skulle upplåtas till skolrum. Detta skedde 1849 den 25 mars. Striden hade stått i 15 år. Under tiden hade hunnit realiseras hvad som omtalades vid prostvisitationen 1847, att barnaundervisningen snart skulle komma i godt stånd och bestridas af två ambulatoriska skolmästare, att skolreglementet var färdigt, men ännu icke stadfästadt af Domkapitlet. Vi äro därmed inne på verkningarna af 1842 års skolstadga.

Den första skolstyrelsen, som valdes 1843, bestod af 18 ledamöter. Vid nästa val, som skedde 1846, nedsattes antalet till 6, bland dem grefve H. S. Mörner och pastor Milenius.

1846 gillades ett förslag till reglemente. Samma år valdes enhälligt af två sökande *Anders Flodell* från Fellingsbro till ambulerande folkskollärare i Ljusnarsberg och hänvisades till skolrummet i Myrbo. 1847 omtalas folkskolan i Ställdalen såsom ambulatorisk.

1849 $^{21}/_{1}$ valdes bland 3 sökande *Johan Jansson* från Linde till ambulatorisk folkskollärare i församlingen. Samma år omtalas folkskolan vid Narfgården och i Dammen.

1849 $^{30}/_{9}$ fattades på pastors yrkande alldeles enhälligt ett öfverraskande beslut, nämligen att uppbygga skolhus i 6 rotar, innehållande lärosal, kammare, kök och förstuga, detta på församlingens gemensamma be-

kostnad. Nämligen vid *Ställdalen, N. Hörken, Högfors, Stjärnfors* samt i trakten af *Björkäng.* 1850 — lofvade man — skulle skolhusen vid Ställdalen och Hörken byggas, året därpå husen vid Stjärnfors och Björkäng. Äfven får man veta, att skolhus blifvit uppfördt vid Högfors färdigt att snart tagas i besittning. I de aflägsnaste trakterna skulle rum ovillkorligen upplåtas åt byskolmästarne.

1851 är det annat ljud i pipan. Då erkänner man visserligen behofvet af skolhus, men anser att med uppförandet af sådana byggnader borde anstå ännu en tid, tills man kunde vara säker om, hvar de borde förläggas.

Ännu efter 10 år voro de beslutade skolhusen obyggda såsom framgår af de klagomål, hvilka lärarna Florell och Jansson anförde hos Domkapitlet, som i sitt utslag af den 20 okt. 1859 ålade församlingen att så fort som möjligt gå i författning om anskaffande af lämpliga skolhus, vidare ofördröjligen bereda tjänlig fast bostad jämte nödigt bränsle åt klagandena samt inkomma med förslag till reglemente för en mera ändamålsenligt ordnad folkskoleundervisning.

De första skolhusen uppfördes slutligen vid Ställdalen och Lilläng.[1]

1860 finna vi, att skolundervisningen i Ljusnarsberg sköttes af 2 examinerade och 5 oex. skollärare. De förras lön uppgick till 400 Rdr, de senares till 150 Rdr. Alla voro ambulatoriska. Skolfonden uppgick 1859 till 3,087 Rdr 42 sk. riksgälds. Räntan af fonden jämte en årlig utdebiterad personell afgift räckte till utgifterna för skolväsendet.

Nuvarande skolhuset i kyrkbyn invigdes 1888. Och 2 år därefter räknar församlingen 20 skolhus och 3 förhyrda lägenheter. I dessa voro inrymda 12 folkskolor,

11 mindre folkskolor och 7 småskolor. Kostnaderna för skolväsendet steg det året till 26,437: 74 kr. Statsbidraget utgjorde 8,866: 71. 1996 har utgiftssumman stigit till 29,724 och statsbidraget till 9,625.

1890 invigdes skolhuset i *Dammen*, 1891 huset i *Storhöjden*, förut jämte Ufberget hörande till St. Kumlans skolområde. — Ett nytt betydande skolhus vid *Rällsö* fattiggård invigdes Allhelgonadagen 1894. Det innehåller 2 lärosalar och 2 slöjdsalar samt 2 bostadslägenheter. 2 af salarna kunna genom skjutdörrar förenas till en gemensam kyrksal. Samma år byggdes också nytt skolhus i *Sigfridstorp*.

1895 till följd af bristande utrymme nödgades man införa afdelningsläsning i 6 folkskolor och 2 mindre folkskolor.

Nytt reglemente antogs att gälla från år 1896.

Tillägg. Släkten Åkergren.

I. *Petrus Matsson*, pedagog, f. i Hedemora 1632, † 1702. Gift 1663 med en finsk hustru. Barn: Kristina, g. 1 med Petter Valding på Sand, handlande, 2 med skolmästaren Karl Jernell; Mats, f. 1680.

II. *Mats Persson*, f. 1680, † 1757, g. m. Margreta Danielsd:r, † 1758. Barn: Maria, Petter, *Mats*, f. 1725, *Erik*, f. 1729, Margreta, f. 1732, gift till Hörksälf.

III 1. *Erik Matsson* vid Högfors, g. m. Anna Olsdr i Kolartorp.

III 2. *Mats Matsson Åkergren* vid Nya Vägen, f. 1725, g. m. Katrina Bergström från Örebro, f. 1728. Barn: Petter och Jan.

IV 1. *Petter Matsson Å.*, f. 1760.

IV 2. *Jan Åkergren* på Orrbacken, f. 1762, g. 1786 med Stina Henriksdr fr. Valltorp. 9 barn. Bland dessa Joh. Åkergren på N. Bergsgården.

D. Fattigvården.

Ibland alt annat som wår käre HERre Jesus Christus och hans helga Apostlar både mz ord och exempel oss befalat hauffa, är thet itt stycke icke thet ringaste, at wij skole lata oss wårda om the fattiga siuka, halta och blinda, hwilke, lika som the sielfue ingen god rådh för sig weta kunna, så moste the alt lijta til andra om theras nödtorfft, therföre står icke heller oss christnōn widh wår christeliga troo och ewiga saligheet tilgörandes, thenna delen försuma eller tilbaka settia. Ty såsom Paulus tilkenna giffuer then thet gör, nemliga, sina wårdnadher försumar och öffuergiffuer, han är ock werre än en Hedninge.

Then Swenska kyrkeordningen, Sthlm M. D. LXXI.

En öfverblick af fattigvården i Ljusnarsberg kan lämpligen börja med *armbössestocken,* som hade sin plats vid vägskillnaden till Ramsberg, Linde och Grufbacken. Själfva bössan var af koppar och fästad vid stocken med järngördlar. Gussarvius lät på henne måla en liten tafla med ett skriftens språk till uppmuntran för de förbifarande att gifva. 1682 befanns stocken »förråttnad» och kullfallen, hvarför Jon Staffansson och Jon Jonsson erhöllo 5 Daler, därför att de uppsökte en lång torrvedsrot, framförde honom och däraf förfärdigade en ny stock. I början af året 1696 sönderslogs stocken af tjufvar, hvilka bortstulo de fattigas penningar i armbössan utom 10 ½ öre, som återfanns efteråt. Erik grufdräng fick för lagningen en Daler.

Denna armbössa kan tjäna till en sinnebild af fattigvården. Såsom själfva bössan har fattigvården icke

alltid stått på så säkra fötter; den blef sämre i samma mån som bössan försummades, och allra sämst när hon togs bort. Ty detta gamla, bastanta kopparbäcken representerar i all sin enkelhet något, som aldrig borde saknas i fattigvården, nämligen den offervilliga kärleken. Denna kunde ibland förgäta sin plikt, det är sant; men lagar och förordningar ha ej kunnat ersätta, hvad kärleken gaf frivilligt. Det har visat sig, att tvångsåtgärderna, som skulle skydda fattigvården, ha i stället skadat denna. Fattigvården har på sitt sätt blifvit rik: men lifvets ande har flytt därifrån och därmed också välsignelsen.

Under 1600-talet var fattigvården ännu obetydlig. Bidragen, som vanligen utdelades två gånger om året, till påsk och pingst, höllo sig vid en 30 à 40 Daler om året. Först i slutet af 1690-talet och i början på 1700-talet inträdde en ökning. 1695: 73 daler; 1707: 77 Daler; 1709: 122; 1711: 120; 1713: 111; 1715: 147; 1720: 138; 1722: 204 Daler. Sistnämnda år utdelades också 1 tunna mjöl och 2 lisp. sill, skänkta af brukspatron Sevallius.

Utdelare och förvaltare af fattigmedlen var *kyrkoherden*. Inkomstkällorna därför voro af flera slag. Utom armbössan »i backen, där största vägen är», förekom en sådan på tingsbordet samt bäcken vid kyrkdörrarne. Märkvärdigt att inga håfpengar omtalas. Vidare frivilliga gåfvor vid begrafningar, barnsöl, bröllop, hemkomstöl samt äfven andra kalas eller måltider, såsom slåtteröl, samt sakören, d. v. s. af domstolen eller af kyrkrådet ådömda pliktpenningar. Ordinarie gifvare af årliga bidrag voro herr bergmästaren och herr bergsfogden. Tillfälliga sådana saknades icke heller. Se här några exempel:

Ett par grufdrängar ha varit i farlighet, en ung dräng har varit i sjönöd, en man vill lämna ett tacksamhetstecken att Gud hjälpt hans hustru o. s. v. Vi se att fromheten saknade icke anledning att göra godt.

Vid fattigmedlens utdelning gjorde sig en märkvärdig vidhjärtenhet gällande. Sockengräns och lagparagrafer hade ännu icke uppdragit så skarpa råmärken till deras förmån, som hörde till församlingen. Det är visst sant, att det s. k. *sockensystemet* i fattigvården genom gammal häfd gjorde sig gällande; men först 1642 i då utgående tiggareordning bestämdes, att hvar socken skulle underhålla sina fattiga, ett stadgande som upprepades i 1686 års kyrkolag, men med det märkliga tillägget, att den socken, som *kan hafva mindre fattiga, må understundom gå de näst hos liggande med någon hjälp tillhanda* (28 kap. 5 §). I Ljusnarsberg utdelades nu af fattigmedlen icke blott till socknens egna torftiga, utan äfven till många andra, såsom t. ex. en ungersk man med sin hustru, som varit fången i Turkiet, en tysk student, som genom eldsvåda förlorat alla sina böcker, för att icke tala om behöfvande lindesbor, hvilka antagligen länge betraktades såsom insocknes, vaganter och fattiga skolgossar. Per klockare blef hugnad med bidrag till en ny klädesrock och herr Anders, som mässade och predikade i kyrkan, fick 2 Daler 3 1/2 öre. Skolmästaren blef icke heller glömd, han fick dels för egen del, dels därför att han läst med någon fattig gosse, såsom mäster Filips son och Per Mats smältares änkas son. För den ene 6 och för den andre 12 Daler.

Första spåret till att fattigutdelningen stått under någon kontroll är från år 1688, då i majstämman namnen på de fattiga antecknades, som skulle ha allmosa utur kyrkan.

Äldsta kyrkoordningen af 1571 tillstyrker såsom godt och kristligt, emedan de allmänna hospitalen voro få och svaga, att också några små sjukstugor allestädes och uti hvar socken borde uppehållas, så att ju några personer, fyra eller sex, sig däruti »hydda» och behjälpa kunde. Den store Gustaf Adolf hade intet behag till dylika stugor. Han ansåg dem vara rätta orsaken till all lättja och tiggeri och yrkade i sin »konstitution mot tiggare och tidstjufvar», framlaggd för riksens ständer 1624, att af där inhysta fattiga, som ej vore arbetsföra, skulle de äldre förhjälpas in i nästa hospital, barnen i barnhuset. Men präste- och bondeståndet satte sig emot förslaget, hufvudsakligen af ekonomiska skäl. Bönderna trodde att det skulle bli till besvär att utgifva årliga penningar till fattigas underhåll i hospitalen. I käringstugorna på kyrkbackarne kunde de fattiga försörjas med ringa spis, i det somliga, då de gingo till kyrkan, förde med sig ett stycke bröd, andra ost, mjölk, kött och annat slikt efter råd och lägenhet. De med utrotning hotade fattigstugorna blefvo genom förordningen 1642 anbefallda att inrättas vid kyrkorna både i städer och på landet. Allt tiggeri förbjöds, endast att tiggarepass finge utfärdas dels af prosten, dels af biskopen och kapitlet.

Kyrkolagen af 1686 föreskrifver, att där ännu inga sjukstugor eller fattigstugor voro uppsatta, borde sådant utan dröjsmål ske. I bref till prosten af den 15 maj 1703 begärde biskop Carlson att till följande midsommar få veta, huruvida kyrkolagens föreskrift i detta stycke i hvar socken blifvit utfördt samt där icke så skedt, orsaken till dröjsmålet. Allmänna lagen af 1734 innehåller samma stadgande.

Trots alla dessa påbud blef det ingen fattigstuga i Ljusnarsberg. Visserligen lämnades 1750 den upplys-

ningen (antagligen för att lugna vederbörande), att fattigstugan fanns; men begagnades icke. 1763 är hon också försvunnen. De fattiga voro 1750 med landshöfdingens och biskopens tillåtelse utdelade på vissa *rotar*, af hvilka de föddes och vårdades samt efter döden till grafven befordrades, dock allt med något understöd af fattigkassan. Två, tre à fyra voro indelta på hvar rote efter dess storlek. Bidrag till fattigkassan vid denna tid voro: insamlingar vid bröllop, graf- och barnsöl, gåfvor vid samkväm och skriftresor (1763) samt af lofliga Bergsrätten en mark koppar på hvart skeppund.

De fattiga voro enligt kyrkrådets beslut förbjudna att gå utom sin rote. Rotarnas antal var sju. Vi se att sockensystemet har utvecklats till rotesystem.

Vid generalvisitationen 1763 stadgades, att hvar och en sockenfattig, som beträddes med tiggeri utom församlingen, skulle mista sin andel af fattigmedlen. Detta stadgande påstods 1774 ej alltid ha kunnat praktiseras så noga i anseende till framfarna missväxtår och dyr tid. Allmosehjonens antal var nu 29 gamla och afsigkomna. Utom dessa fingo 30 andra och mindre vanföra vissa tider af året ett visst understöd af fattigmedlen.

1763 var det äfven tal om *kungl. lasarett* i Stockholm. Medel till detta insamlades icke alltid vid de i nåder anbefallda tillfällen af den orsak, att en och annan sjukling blifvit försänd till Stockholm utan att bli mottagen. Biskopen upplyste, att lasarettets späda början ännu icke tillät att hjälpa alla kranka i hela riket; men just därför behöfde det så mycket mera understöd.[1])

---

[1]) *Kronohospital* ha länge funnits i vårt land; 1624 förekommo vid domkyrkorna och äfven annorstädes 21 sådana. Äldsta *lasarettet* föreskrifver sig från medlet af 1700-talet. År 1751 utfärdades genom Domkapitlet i Västerås stamböcker till erforderliga medels insamlande åt lasarettet, som i Stockholm

Roteindelningen visar vid sitt genomförande i smått samma beklagliga missförhållanden som sockenindelningen i stort. Klagomål af flera slag låta höra sig dels af enskilda, dels af rotarne. Den ena fick för stor börda i förhållande till den andra, beroende därpå att icke alla ville fullgöra sin plikt. Föga hjälpte det att ålägga viten. I anledning af Joh. Janssons i Forsstorp klagomål, att han ensam fick underhålla och sköta den gamla och sjukliga rotegumman mor Maja, bestämdes 1805 ett vite af 16 skilling att utkräfvas af den, som försummade sin skyldighet. 1821 $^{11}/_{1}$ bestämdes ett vite af 1 Rdr banko, att dem åläggas, som visade sig mindre ömma för de

---

skulle uppsättas. Personer, som öfvergåfvo landtbruket och flyttade till städerna, fingo bidraga till lasarettsfonden i Stockholm med 2 Daler smt. Från 1753 upptogs en kollekt öfver hela riket för det i Stockholm inrättade lasarettet äfvensom frivilliga gåfvor insamlades vid bröllop och barnsöl. Af faderlig ömhet för det ännu späda lasarettet beviljade Kungl. Maj:t 1754 ett af riksens ständer redan 1740 tillstyrkt *lotteri* för utvidgande af lasarettet i Stockholm till rikslasarett: ett på den tiden vanligt sätt att stödja kristliga inrättningar. — Första anledningen till *länslasarettens* inrättande gaf Kungl. cirkulärbrefvet af den 10 okt. 1765, som bestämde att de medel, som genom kollekter och sammanskott ingått till lasarettet i Stockholm, finge anslås till upprättande af dylika i landsorten. Det dröjde dock med denna plans utförande. Orsaken den, att sammanskotten blefvo så små, hvarför Kungl. Maj:t genom Domkapitlet påminner prästerskapet om dess plikt 1776. På samma gång fick man veta, att dylika lasarett, där intagna sjuklingar komme att åtnjuta fri skötsel, medikament och kost, komme att inrättas i Västerås och Falun och sammanslås med därvarande kronohospital.

Genom Kungl. förordningen af den 11 april 1763 löstes den förening, som förut ägt rum mellan hospitalen och fattigvården. Endast dårar, borttagna och uslingar, behäftade med smittosamma och obotliga sjukdomar, fingo där intagas. Och sedan kronohospitalen blifvit ställda under serafimerordens-gillet begränsades deras bestämmelse allt mer, tills de genom Kungl. stadgan den 5 mars 1858 inskränktes till sin närvarande uppgift att blott mottaga och vårda sinnessjuka. Länslasaretten trädde delvis i hospitalens ställe. Jmf O. Holmström, »Kyrklig Fattigvård», sid. 105 f.

fattigas vård eller på ett eller annat sätt sökte undandraga sig sin skyldighet.

Olika kvalificerade hjon gåfvo ock anledning till missnöje, såsom man kan finna af ett yttrande af E. Hammarström 1806 $^{2}/_{3}$ i anledning af klagomål dels öfver vederbörande rotelags tredska och försummelse att vårda just *sina* fattiga, dels ock öfver den obilligheten att somliga rotar nödgades i flera år sköta 2 à 3 sängliggande hjon. Han ansåg, att omkostnaden för sjuka och sängliggande lämpligast borde bestridas af hela församlingen på det sätt, att den minst bjudande erhöll betalning af hela socknen. Kom sedan på andra tankar. Han befarade stor klagan och missnöje från deras sida, som hade att betala samt egennyttig beräkning hos de vårdande, som nog ville ha pengar, men intet ansvar. Många, som hade ondt om penningeförtjänst, delade hällre med sig ett stycke bröd åt den fattige. Bäst därför att förblifva vid det gamla, att hvar rote vårdade sina hjon. Rotarna fingo öfverenskomma om fördelningen af hjonen och därmed jämt. När någon blef så eländig, att han ej kunde föras gårdmellan, skulle rotmästaren och uppsyningsmannen föra honom till hans hemvist, i fall han hade ett sådant, eller till någon af de närmaste släktingarna eller där han förut blifvit hyst. Sedan tillkom det rotmästarne och uppsyningsmännen att genom en lista på gårds- och hemmansägare gifva tillkänna, huru många dagar det skulle åligga dem att besöka den sjuke samt föda och vårda honom vid vite af 16 sk. banko för hvar försummad dag. Aftal kunde träffas med härbergerarne om något visst för dagen. — För den händelse logi ej kunde beredas den sjuke, borde en fattigstuga uppbyggas eller anskaffas. En för hela socknen gemensam fattigstuga ansåg han bli för dyr att uppbygga och underhålla.

Antagligen skulle den också komma att användas till krogkyffe, det fördömda brännvinsmångleriet till nytta, såsom det redan gått med sockenstugubyggnaden och arrestrummen.

Vi se här konturteckningen af en fattigvård, besvärlig så väl för gifvarna som för mottagarna; men ägande den förtjänsten att vara *personlig*, så att den som ville vara barmhärtig kunde vara det både med hand och mun.

Ett förslag till *fattigvårdens omreglering* framställdes 1818 $^{3}/_{5}$, byggdt på den grundtanken, att fattighjonen skulle noga graderas och hvarje jordägares förmåga att underhålla noga taxeras. Vidare skulle de fattiga så långt som i deras förmåga stod ersätta den vård de åtnjöto medelst arbete. Det blef dock ingen ändring af; men ett spår af graderingen märkes på 1820-talet, i ty att två lättskötta hjon räknades som ett och ett svårskött som två.

Särskilda omkostnader vållade oäkta barns underhåll vid deras mödrars frånfälle. Härom yttrades 1823 den 14 sept., att hvarje skriftlag borde för sig vidkännas de utgifter, som härledde sig från där boende liderliga personers lastfulla lefnad, så att då ett skriftlag hyste lastfulla människor utan att öfver dessa utöfva allvarlig kontroll, borde samma skriftlag vårda dessa människor och taga hand om deras barn, då de blefvo i behof. Förslaget ledde till följande beslut, som fattades den 2 nov. 1) Hade den aflidna kvinnan släktingar i bergad ställning, ålåg det dessa att vårda och föda hennes barn. 2) Om husbonde en längre tid haft i sin tjänst eller eljest härbergerat en liderlig sköka utan att med lämpliga och lagliga åtgärder hindra hennes framhärdande i lasten, ansågs han vara skyldig att vid hennes frånfälle taga vård om hennes barn, emedan det varit hans skyldighet

att vaka öfver sedernas renhet i sitt hus. Att en husbonde låter en sköka vistas i sitt hus eller på sina ägor och där opåtaldt fortfara i sin skamliga liderlighet, var att deltaga i hennes brott. Billigt därför att den som så gjorde, också fick vidkännas de däraf uppkomna olägenheterna och icke skudda dem ifrån sig på oskylda människor. Ville han ej betala skulle han lagsökas. Från sådant ansvar frikändes dock den, som af kristlig barmhärtighet lämnat härberge åt en husvill, förförd kvinna. — *Genom denna öfverenskommelse ville församlingen ingalunda betaga den värnlösa tillflykt och hjälp, endast sätta en gräns för den tygellösa och fräcka lasten samt uppväcka ungdomen till ärbar lefnad, föräldrar och husbönder till vaksammare uppmärksamhet på sina barns, tjänares och underhafvandes lefnadssätt.*

Öfverenskommelsen stadfästades den 22 aug. 1827[1]).

År 1825 den 28 aug. inlämnade brukspatron Cederborgh en så lydande skrifvelse till kyrkstämman: »Fattigvården här i socknen är ofta högst obehaglig och tung. Så inträffar nu för oss i Bruks-roten (Stjärnfors) att vi hafva en usling, som är ganska svår att vårda, mata och hålla ren från ohyra. Härtill kommer att de fleste icke mottaga honom, hvarigenom händt, att Stjärnfors i juni fått sköta honom i 21 dygn och i juli återkom han ytterligare 21 dygn. I fredags kom And. Jansson i Sörby åter hit med yrkande, att jag skulle mottaga honom. En piga, benämnd Grönberg, behäftad med fallandesot, och en gosse, indelt på hela socknen, var här i maj 21 dygn, lärer nu åter vara här på trakten. Någon ordning måste ju påtänkas till förbättring härutinnan. Jag anser socknen bör vara betänkt på någon bostad eller *fattigstuga*, där

1) Upphäfdes 1839.

dylika, som ej kunna vandra omkring, af rotarna eller socknen kunna vårdas. Den köpeskilling, socknen erlagt för Öhmans stuga, måste på något sätt komma till rätta. Om man finge den till fattighus vore väl». — Det var allt fler än Cederborgh, som åstundade en fattigstuga. 1822 5/5 gaf pastor tillkänna, att en okänd gifvare velat förära 10 tunnor spannmål till bildande af en fond för uppbyggande af en fattigstuga. Han tänkte att magasinsföreståndarna skulle vilja förvalta spannmålen och utlåna den mot ränta. Men dessa förklarade, att fonden i brist på låntagare bara skulle vålla besvär, ej förökas. Någon särskild bod var församlingen ej hugad anskaffa. Till sist antogs kapten Virgins förslag att för ett år mottaga och utlåna den spannmål pastor hade innestående i Bergslagsmagasinet. Fonden ställdes under pastors och kyrkvärdarnes vård. De senare skulle ansvara för intäkt och utlåning, den förre för räkenskaperna. Ett år senare (9 febr. 1823) beslöts inrätta ett magasin för den skänkta säden. Häraf blef dock ingenting. Timret, som inköptes, såldes på auktion, och för medlen inreddes ett rum i Bergslagets gamla magasin, godhetsfullt upplåtet af Virgin, som hyrde magasinet på 10 år. Den 1 maj 1825 beslöt man förvandla fonden till penningar och låta dessa ingå i fattigkassans räkenskaper och att för den skull sälja säden på auktion vid tiden för nästa Bergsting.

Vi återvända till stämman den 28 aug. 1825.

Pastor var af sjukdom förhindrad att inställa sig, men inlämnade en skrifvelse. Äfven andra än Cederborgh hade yttrat sitt missnöje öfver fattigvården i Stjärnforsroten; bland dessa äfven fattighjonen. Man var oense om ordningen, trots det att bergsfogden Vestling upprättat en längd att gå efter. Från andra rotar hade ej någon klagan försports, dock tarfvades en reglering öfver allt.

Värst var att sjuka hjon och krymplingar fördes gård mellan äfven i de oländigaste trakter. Förordade det gamla förslaget om fattigstugas inrättande, för att icke de fattiga, misshandlade och förskjutna skulle nödgas såsom djuren sluta sitt olyckliga lif i köld och nakenhet på vilda skogar och obanade vägar.

Resultatet af förhandlingarna blef tillsättning af elektorer för hvar rote att sammanträda i nov. med kyrkoherden till ordförande och reglera fattigvården i närmaste öfverensstämmelse med kungliga förordningar samt församlingens lokalbeskaffenhet. Fattigföreståndaren Jonas Jonell uppgjorde en förteckning öfver, huru många dygn rotehjonen skulle vistas i hvarje gård. Antalet dagar i de olika rotarne var följande: Bruks rote 307, Heds 451, Norrsjö 358, Stjärnfors 301, Ljusnars 363, Ställbergs 515, 1 Hörks 152, 2 Hörks 125. 1828 bestämdes, att rotehjonen i Bruks-roten skulle vara ett mindre än i de andra med villkor, att denna rote härbergerade fattiga sjuklingar, som fördes till och från lasarettet i Örebro. Antalet rot-tiggare utgjorde 1805: 28, 4 på hvar rote; men hela antalet personer, som två gånger om året erhöllo sina 12 à 16 skillingar, utgjorde det året 72. Några erhöllo äfven ett litet årsbidrag af Bergslagets armbössemedel. 1806 belöpte sig understödstagarne till mellan 70 och 80, utom fattiga barn. 1809 voro rot-tiggarne 28, 1810: 27, 1811: 25, 1813 endast 12, 1814: 26, 1816: 27. Samma år i december anmäldes 3 fattiga, som af brist på rotrum hänvisades till hela socknen. 1818 utgjorde de hjälpbehöfvande 41. Flera hushåll hade vid egendomsförsäljning råkat i fattigdom, beroende därpå, att köparna ej velat ingå på något underhåll. — Så snart ett fattighjon intogs i en rote, inventerades dess egendom, för att efter hjonets död tillfalla fattigkassan. Beslutet härom fattades den 30 nov. 1817.

Fattigvårdskommittén sammanträdde emellertid den 6 nov. 1825, hvarvid förslag uppgjordes till *reglemente.* Detta godkändes på kyrkstämman den 20 nov. och stadfästes af landshöfdingämbetet den 9 juni 1827 samt är af följande lydelse:

«År 1825 den 6:te november hölls, enligt sockenstämmobeslut af den 28:de augusti innevarande år och efter särskild kallelse från predikstolen 2:ne gånger, sammankomst med de socknens respektive fullmäktige, som till fattigvårdens reglerande blifvit utsedde.

S. D. Närvarande ledamöter voro: för Stjärnfors-roten bergsgevaldigern Jonell, Bruks-roten sexman Erik Olsson, Hedroten sexman Erik Matsson, Norrsjö-roten häradsdomaren Anders Jansson i Sörby och Anders Andersson i Björkfallet, Ljusnarsroten Erik Segelström i Västra Löffall och Erik Persson i Viken, Ställbergs-roten Johan Häger i Finngrufvan, Första Hörks-roten Jan Persson i Storsten, Andra Hörks-roten Erik Andersson i Penningberget, förutan flere, som till fullmäktige icke blifvit valde. Af ordföranden blefvo dessa socknens fullmäktige hvar och en särskildt samt i den ordning rotarne här ofvan finnas uppräknade, anmodade att yttra sina tankar om fattigvården och uppgifva det förslag, som de funno bäst och nyttigast vara. Alla förklarade, att de ansågo det vara för socknen lämpligast och minst betungande samt för de fattiga säkrast, att de hädanefter likasom tillförene försörjas rotvis; men att försörjningsskyldigheten borde jämkas och utgöras i enlighet med den antagna organist-taxan, så att den, som i taxa gifver tre runst., bör hålla fattighjonen ett dygn om året och så vidare. Med de däraf uppkommande brutna tal bör så förhållas, att det minsta brutna talet försvinner och det största räknas lika som helt. Den t. ex., som skulle hålla de fattiga 1 1/3-dels dygn, håller dem blott ett dygn; men de åter, som skulle vårda dem i 1 2/3-dels, vårdar dem i 2:ne hela dygn. Fullmäktige ansågo dessutom det vara skäligt, att nybyggare, arbetskarlar, grufdrängar samt gärningsmän något bidraga till de fattigas försörjande, så snart de äro arbetsföra och icke hafva flera än 2:ne barn. Den af dem, som är ogift eller gift men barnlös, borde årligen gifva 16 sk. banko, den som har blott 2:ne barn 8 sk. banko; hvaremot den, som har flera barn, befrias från all sådan afgift.

Dessa penningar uppbäras af rotemästarena och användas till lön åt den, som vårdar eller härbergerar sjuka eller gamla och orkeslösa rotehjon; men så snart den händelsen inträffar, att inga så afsigkomna rotehjon finnas, böra dessa penningar deponeras hos någon säker man inom roten och för hvilken rotintressenterna hafva största förtroendet. Af honom äger rotmästaren att erhålla kvitto på de inlämnade penningarne. På valborgsmässo-sockenstämman bör hvar och en rote uppgifva, huru mycket under dèt sist förflutna året inkommit. huru det blifvit användt eller hos hvem det är deponeradt, hvilket sedermera i sockenstämmo-protokollet antecknas. Hvar och en jordägare bör ansvara, att denna fattigafgift ordentligt betalas af dem, som bo på hans ägor eller eljest hans arbete göra. Äfvenså bör den som har landbonde ansvara, att landbonden ordentligt försörjer rotehjonen de dygn, då han bör hålla dem.

En frånvarande fullmäktig, nämligen herr patronen J. N. Ericsson på Laxbro, yttrade genom sitt ombud, nämndemannen Erik Kronberg i Narfgården, att de fattige borde hädanefter vårdas och försörjas på samma sätt som förut, utan någon förändrig

Ljusnarsberg ut supra:

A. Östmark, Jonas Jonell, Anders Jansson, Erik Olsson.

År 1825 d. 20:de nov. vid allmän sockenstämma med Ljusnarsbergs församling upplästes kommitterades protokoll rörande fattigvårdens reglerande och godkändes med tillägg, att det står hvar och en rote fritt att inackordera sina fattiga hos dem, som roten därom vidtalat, samt att ett rotehjon icke får flyttas utur en till annan rote utan ständigt i sin rote kvarblifva.

— — — — — — — - — — — — — — — — — — —

Sålunda öfverenskommet och beslutadt intyga å församlingens vägnar. Ut supra.

Wilhelm Virgin, A. Östmark, Erik Cederborgh, Erik Hindersson, L. G. Hedman, Erik Ersson.

Gifvet i Örebro slott i Lands-kansliet d. 9:de juni 1827.

Som ofvanberörda sockenstämmobeslut blifvit behörigen justeradt och godkändt samt några besvär däröfver icke blifvit härstädes anförda; alltså pröfvar Konungens Befallningshafvande skäligt att det samma härmed till vederbörandes efterrättelse gilla och stadfästa».

Den 3 maj 1829 tillfrågades rotmästarna, om de uppburit fattigmedlen af nybyggare, arbetskarlar, grufdrängar och gärningsmän enligt beslutet af den 20 nov. 1825. Härtill svarades, att detta var omöjligt. Sättet att uppbära medlen förändrades nu så, att rotmästarna, biträdda af uppsyningsmännen, skulle uppbära medlen och öfverlämna dem till byggningskassören. Fattigkassans ställning det året var blomstrande. Hon öfversteg 1,000 Rdr banko. Därför ansågs onödigt att vidare öka kapitalet, men låta de fattiga få dubbel utdelning mot förr, så att den årliga inkomsten och räntorna skulle helt och hållet användas. Dock skulle något besparas för oförmodade utgifter. — Fattigkassans intrader voro på 1830-talet: Testamenten efter aflidna, insamlingar vid bröllop och husförhör, bouppteckningsprocenten (1/8-dels procent, sedan skulden blifvit afdragen, enligt Kungl. Förordn. den 21 okt. 1798) och räntor m. m. Någon fattigstuga fanns icke heller nu. Roteindelningen fortfor.

I majstämman 1832 tillsattes kommitterade för uppgörande af *nytt fattigreglemente*, nämligen bergmästaren Nauclér, patron J. N. Ericsson, patron Lundbom samt rotevis: Joh. Adler på Kyrkbacken och Erik Hindersson i Brusala för *Bruks* rote; kassör Törnblom, sexmännen Erik Matsson och Lars Björklund för *Heds* rote; nämndeman Erik Kronberg, Lilläng, sexman Jansson vid Bresjön samt Jan Davidsson i Dammen för *Norrsjö* rote; bergsfogden Vestling, Björsarf, Jan Jansson, Forsstorp, samt Stjärnfors herrar bruksägare eller deras ombud för *Stjärnfors* rote; sexman Erik Jansson, Stennäs, Erik Persson, Ljusnarsnäs, samt Erik Segelström, V:a Löffall, för *Ljusnars* rote; sexman Jan Häger, Finngrufvan, Jan Olsson, Ställbergstäckt, samt nämndeman Henrik Henriksson,

Brattberg, för *Ställbergs* rote; Jan Persson, Storsten, Jan Ersson Sör, Ö. Älfhöjden, samt Per Andersson, Kyrkviken, för *Hörks 1* rote; Lars G. Hedman, S:a Hörken, Jan Olsson, Fäbobacken, Joh. Er. Ericsson, Högfors, samt Söderfält, N. Bresjön, för *Hörks 2* rote. — I majstämman 1833 upplästes och antogs förslaget, hvilket ansågs för församlingen mindre betungande och för rotehjonen bättre än att som hittills varit vanligt gårdmellan hämta sitt uppehälle. De deputerade ansågo dock försiktigast vara att under en tid af 3 år försöksvis antaga det nya förslaget till fattigförsörjning, innan landshöfding-ämbetets stadfästelse därå begärdes. I majstämman 1836 utsträcktes proftiden till ytterligare 2 år. Den 20 juli 1838 beslöts att genom höga landshöfding-ämbetet söka Kungl. Maj:ts stadfästelse på förslaget, endast med det tillägg, att 4:de § i 1:a momentet borde hvarje år på valborgsmässosockenstämman uppläsas och förnyas till gällande kraft och verkan. Paragrafen hade följande lydelse:

»Sista söndagen i sept. månad hvarje år sammanträda fattigvårdens alla ledamöter att granska deras behof, som anmält sig att till fattighjon blifva antagna. Samvetsgrannt och så rättvist som möjligt är, anslås nu åt hvar och en efter dess särskilda behof ett *helt, trefjärdedels, halft* eller *fjärdedels* underhåll, hvilket, ehuru icke bestämmande, dock blifver en ledning för fattighjonens inackordering till minsta betalning.»

Fattigvårdsstyrelsen bestod af en föreståndare, tillsatt på obestämd tid, samt af de 8 rotmästarne såsom ledamöter, och med pastor som ordförande, då han var närvarande. *Fattigvårdsmedlen* uttaxerades efter organisttaxan samt upptogs af rotmästarna kvartalsvis och utdelades äfven kvartalsvis åt dem, som till den minst bju-

dande åtagit sig vården af fattighjon. Utackorderingen eller utauktioneringen skedde årligen 1 söndagen i november månad. Medel till extra utgifter, såsom medikament och begrafningshjälp, togos af de bidrag, som arbetare och gärningsmän erlade enligt beslutet af den 6 nov. 1825.

Härmed var nu *rotesystemet* öfvergifvet. Huruvida detta reglemente blef stadfästadt af vederbörande, känna vi icke[1]; men säkert är, att det tillämpades från och med året 1833 till 1849. Högsta underhållet eller full fattigförsörjning beräknades året 1833 till 60 riksdaler.

Till sist några bilder ur eländets historia.

År 1797 omtalas sinnessvaga pigan Stina Andersdr från Sigfridstorp, som då i 20 år varit försatt uti ett svårt och ömkansvärt tillstånd. Skickades till Örebro (kurhus); men återkom därifrån 1798 med intyg om, att hon var återställd till hälsan. Befanns dock vara alldeles tokig, hvarför nytt inträde söktes för henne på Örebro hospital. Året därpå är hon åter hemma men sinnessjuk och föres nu från hus till hus under bevakning.

År 1806 omtalas drängen Anders Ersson från Snälltorp, som alltsedan 1793 varit ursinnig. Man sökte få in honom på hospitalet, som stod under serafimerordensgillets styrelse. Två karlar måste resa med honom till Nora för erhållande af läkarebetyg. Sedan skickades han till Örebro för genomgående af därvarande dårkur. Först därefter, sedan han befunnits obotlig, intogs han på hospitalet mot en inlösningssumma af 25 riksdaler.

1808 omtalas en fattig fader- och moderlös flicka från V:a Löffall, som frusit hälsan ifrån sig. Hon färdades gårdmellan genom hela socknen och vistades 2 dagar på hvart ställe.

1821 omtalas en med svår och obotlig fallandesot behäftad dräng Erik Persson från Stennäs. Denne blef på det sättet missvårdad, att några hushåll i södra socknen, som förenade sig om hans skötsel per dygn, ställde till spel och dans och bjöd den stackarn på brännvin.

---

[1]) Vi ha förgäfves sökt efter en sådan stadfästelse.

Roteindelningen, gaf, såsom vi funnit, anledning till många tvister. Sockenindelningen icke mindre. Dessa tvister tillhöra mera den närvarande tiden, men kunna spåras redan vid seklets början.

Ehuru lagarna (och bland dem särskildt kungliga förordningen af den 5 dec. 1788) påbjödo den ovillkorliga skyldigheten för hvarje stad och socken att egna torftiga och till arbete oförmögna medlemmar därinom försörja, utan att dem tillåtet var kringstryka och andra socknar med tiggande besvära; så tilltog dock på ett oroväckande sätt vid århundradets inbrott *tiggeriet* både i städerna och på landsbygden, till stor del förorsakadt af bristen på råg till brödfödan samt af de stegrade priserna på förnödenhetsvaror. Till följd häraf utfärdade landshöfdingen *Didrik Hamilton* den 7 nov. 1800 en *tiggareförordning* af innehåll, att kringstrykande tiggare från andra orter eller städer, hvarhelst de anträffades, skulle genast öfverlämnas till närmaste kronobetjänt, som hade att förskaffa tiggaren till den pastor, till hvars församling han hörde. Kostnaden för hans försändande skulle af samma församling uttagas. — Till tiggeriets motarbetande infördes ock af landshöfdingen *Löfvenskjöld* en *korrektionsinrättning* för tiggare i länet på arbetshuset i Örebro, hvilken tog sin början den 1 jan. 1809. Sedan varning visat sig fåfäng, införpassades hit tiggare till ett antal af högst 6 äldre och 2 yngre (barn under 12 år) på en gång att undergå straffarbete under högst ett år. Kostnaden för underhållet uttogs af den församling, till hvilken tiggaren hörde. Tiggarens arbetsförtjänst under korrektionstiden tillföll arbetshuset. Om nätterna vårdades arbetshjonen å slottshäktet uti »gildstufvurummen».

Ordningen för denna inrättning stadfästades af Kungl. Maj:t för 2 år 1808 $^{12}/_{11}$.

Äfven enskilda socknar sökte skydda sig mot tiggeriet medelst utfärdade påbud. Så beslöt Hjulsjö socken i sockenstugan den 11 okt. 1807 med stöd af tiggareförordningen den 5 juni 1773 att ålägga hvar och en, som gaf något till utsocknes tiggare, ett vite af 1 Rdr banko. Sådana tiggare skulle af den de först besökte skyndsamt föras till sin hemort eller *utom församlingen* mot ersättning af fattigkassan, som sedan uttogs af den församling, till hvilken tiggaren hörde. Ljusnarsberg svarade med att äfven påbjuda ett lika stort vite, att åläggas den, som först beträddes med att mottaga någon tiggare från Hjulsjö för att skjutsa och draga in honom i vår socken och icke strax affärdade honom samma väg som han kommit. Och ansågs det lindrigast för församlingen att genast skjutsa utaf med en sådan åkande tiggare till hans hemort än att släpas med honom genom hela socknen.

Första af Konungens Befallningshafvande i Örebro afgjorda *fattigvårdsmål* utföll den 22 febr. 1830 och rörde en piga Lisa Matsdotter från Säfsnäs och hennes två oäkta barn. Kvinnan var född 1793 i Gälinge, flyttade 1824 den 18 jan. till Ljusnarsberg från Säfsnäs; återkom 1825 den 9 juli medförande en oäkta son, född i Ljusnarsberg. Återflyttade till Ljusnarsberg december s. å.; med återkom 1827 den 16 december. Pastor Vahlgren i Säfsnäs rådde henne då att oefördröjligen återlämna sin attest till Ljusnarsberg. Detta underlät hon dock att göra, men uppehöll sig hos sin broder Jan Matsson i Spjuttjärn under nära två år. I augusti 1829 begärde hon emellertid att få inflytta till Säfsnäs, nu med två barn. Detta vägrades, Ljusnarsberg vägrade också att mottaga henne, men ålades därtill genom utslag af Landshöfdingeämbetet i Örebro: Som Lisa Matsdotter senast varit mantalsskrifven i Ljusnarsberg och där framfödt sina 2 oäkta barn, alltså kunde församlingen icke undgå att bemälda personer hos sig hysa.

Hittills hade i Ljusnarsberg bestyret med fattigvården hufvudsakligen hvilat på pastor och kyrkoråd, men 1833 skedde en ändring hän emot kommunalfattigvård. Häradsdomaren *Joh. Adler* valdes till fattigvårdskassör,[1]) en befattning, som han innehade till 1 maj 1848, Hela summan af utgifterna för de fattigas föda och understöd uppgick under hans tid till 1,500 Rdr rmt om året. Adler efterträddes af komminister *Milenius,* som innehade platsen i 3 år till sin död 1851, hvarefter brukspatron *Claes Carlberg* öfvertog samma syssla. Utgifterna ökades under den förre till öfver 4,000 och under den senare till 6,500 Rdr pr år.

I maj månad 1853 uppgjordes en ny fattigv.-reglering, då en del af de behöfvande indelades på rotar med hel, half eller fjärdedels försörjning. Beloppet häraf äfvensom själfva indelningen bestämdes vid ett i april hvarje år hållet sammanträde af *fattigvårdsstyrelsen* (första gången sådan nämnes). Församlingens s. k. fattigrotar utgjorde 12, hvardera under närmaste inseende af en distriktschef. Sex af dessa ombyttes hvarje år genom val å sockenstämman. Därjämte sköttes fattigvården af en ordförande och kassör. I fall kyrkoherden var närvarande vid sammanträdena, var han ordförande.

Kostnaden för de indelade rotehjonen varierade under tiden 1853—59 mellan 4,500 och 5,500 Rdr rmt.

Förutom denna indelade fattigvård förekom äfven en extra sådan, fullt lika kostsam som den reglerade. Det gällde här personer, som vid 2 fattigstämmor hvarje år i april och oktober tilldelades större och mindre bidrag. Äfven erhöllo fattiga skolbarn månatligt underhåll på förord af distriktscheferna och ordningsmännen inom skriftlagen. Fattiga nattvardsbarn till ett antal af 30 à 40 årligen erhöllo fri middagsspisning i gårdarne kring

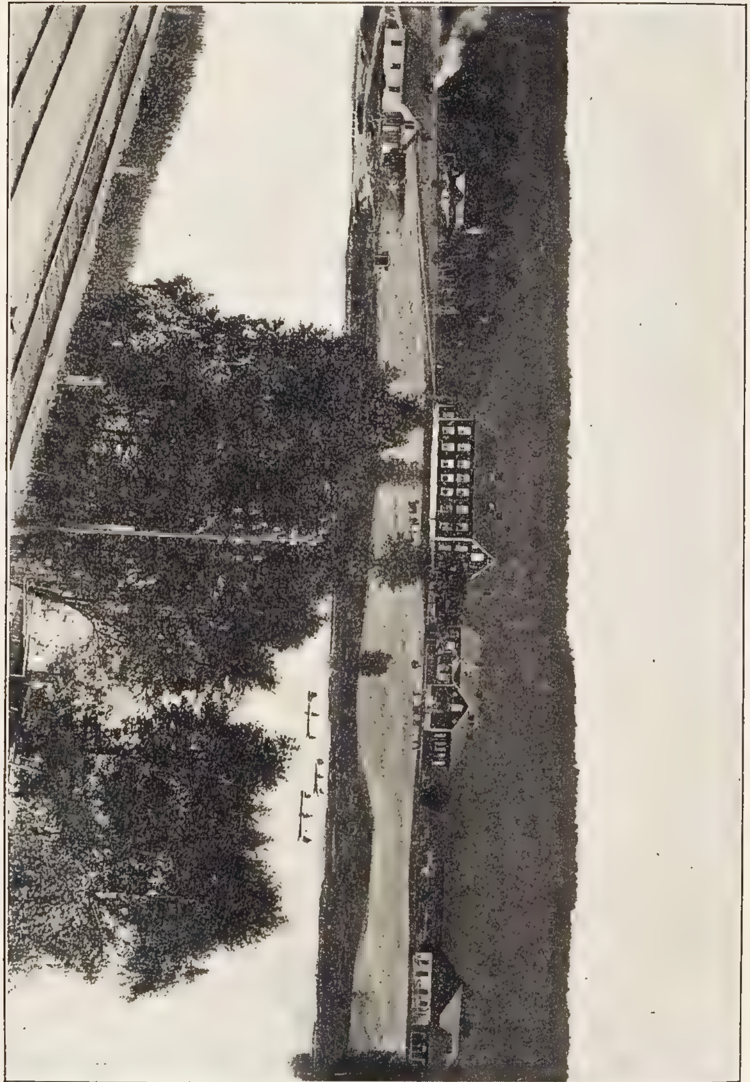
[1]) Föreståndare.

kyrkan på fattigvårdens bekostnad. Dessa s. k. extra utgifter varierade under åren 1853—59 mellan 3,000 och 5,500 Rdr rmt och om man beräknar de ej obetydliga kostnader, som rotehjonen ofta utom taxeringen ådrogo sina rotar, kunde vid 1860-talets början utgifterna för fattigvården ej understiga 10,000 Rdr. För täckande af nu nämnda utgifter fanns en fattigkassa med en fond af 3,000 Rdr, hvaraf årliga räntan utdelades. Härtill kom 1859 halfva vinsten af socknens brännvinsmagasin 1,600 Rdr. Det öfriga uttaxerades.

1869 befinnes prof J. O. Carlberg vara ordförande i kommunalnämnden-fattigvårdsstyrelsen. Fattigvården var äfven då uppdelad på rotar och understöd lämnades dels i penningar (intill 100 kr. pr år) dels i naturaförmåner såsom råg, sill och salt. Åt barn i skolåldern utdelades skolhjälp in natura mot löfte att barnen i framtiden skulle försöka återbetala hjälpen.

1869 $^{4}/_{5}$ tilldelades en person med 4 barn 35 kr. för resa till Amerika öfver Göteborg. Vid samma tillfälle beslöts att fattiga nattv.-barn skulle erhålla middagsmåltid i kyrkbyn mot 25 öre pr måltid.

Tiden från början af 1860-talet utvisar en påfallande ökning af fattigvårdsutgifterna (från 7,000 kr. 1861 till 20,000 1869). Detta torde ha varit närmaste anledningen till, att i kommunalnämnden 1870 $^{8}/_{11}$ väcktes fråga om inrättande af en *fattiggård,* där man bättre kunde tillgodogöra sig de arbetsföra fattighjonens arbetsförmåga. Beslutet att inrätta en fattiggård fattades i kommunalst. den 24 okt. 1876, då ett förslag till ordnandet af en sådan anstalt, uppgjordt af särskilda kommitterade, framlades och godkändes. Kommitterade bestodo af bruksförvalt. *Erik Sundberg,* Högfors, patron *Leo Wallmo,* d:r *R. A. Swederus* och bergsman *Carl An-*

Bällsö fattiggård.

dersson i Körartorp. Deras förslag är ganska uttömmande och redigt upställdt. De hade 3 egendomar att föreslå, näml. *Rällsön, Björkbro* och *Lundsäng* med Påtåker. Till förebild för den nya inrättningen lades Norrbärkes fattiggård, Storsand. Rällsön förordnades. Hit hörde omkring 70 tld åkerjord, 78 tld 18 $^2/_7$ kpld skogsmark samt 45 tld 4 kpld odlingsbar ängsmark och beteshagar. Åbyggnaderna bestodo af en större manbyggning i ganska godt skick och en mindre dito i någorl. försvarligt skick, brygghus, bagarstuga och bod alla nyligen ombyggda, dessutom stall och 2:ne ladugårdar i försvarligt skick, tröskverk m. m. Ägaren af egendomen hette Per Larsson och köpeskillingen var 39,000 kr.

Till fattiggårdsföreståndare valdes *Sven Andersson* från Emeryd och Fridlefstad i Blekinge, som tillträdde platsen den 1 maj 1877. Anstalten kunde dock icke öppnas förr än 1878 den 1 juli. Men därförinnan var det mycket arbete med att anskaffa nödiga inventarier m. m. Stora byggnaden uppfördes 1877. Sjukhuset inreddes 1878. Reglemente för fattiggården antogs 1877 $^{23}/_{3}$[1]). Instruktion för föreståndaren samt spisordning för anstalten 1878.

År 1882 upphörde kommunalnämnden att vara fattigvårdsstyrelse. Den första fattigvårdsstyrelsen bestod af följande medlemmar: disponent *Herman Hoffstedt*, ordf., d:r *R. A. Swederus*, disponent *P. M. Carlberg* v. ordf., *Jan Fr. Jansson*, Lilläng, patron *Gust. Almqvist*, Björsarf, *Anders Andersson*, Rälln. Suppleanter voro bergmäst. C. F. Danielsson, patron Leo Wallmo och Jan Jansson i Klotbacken. Sekreterare och jurid. ombud blef länsman J. G. N. Robsahm.

Från 1876 till och med 1882 fungerade en särskild fattig*gårds*styrelse, bestående af 3 personer, valda för 3 år.

[2]) Nytt sådant 1882. Se tillägget.

Ordförande i fattigvårdsstyrelsen ha efter ingeniör Hoffstedt varit förvaltaren *O. E. Settergren*, Högfors, disponent *B. Sjövall*, Bångbro och ombudsman *J. E. Andersson*, Grufriset.

Sven Andersson efterträddes 1886 såsom föreståndare för Rällsö af folkskoll. Janne P. Carlstedt, Stjärnfors, mot en lön af 700 kr. samt allting fritt för sig och sin familj. Carlstedt var i egenskap af folkskollärare skyldig att undervisa i skolan antingen själf eller genom vikarie, hvilken senare i så fall åtnjöt fri mat och underhåll vid gården.

Antalet på Rällsö fattiggård intagna *understödstagare* har under tiden 1878—1900 utgjort i medeltal 187 om året; högsta antalet nåddes 1893 med 209 st. Barnens antal har uppgått till inemot 100.

För öfrigt kunna vi meddela att under ombudsman J. E. Anderssons sista år som ordförande i fattigv.-styrelsen åtskilliga förbättringar och tillökningar skett vid Rällsö: ny vattenledning från 2 källor för hela gårdens behof — en ny byggnad för de sinnessjuka, så att dessa nu mera få dväljas ofvan jord och ej som förut i en källarvåning — stora hjonbyggningen omändrad så att mindre rum inrättats i stället för de stora salarna — centraluppvärmning i stället för de förutvarande järnkaminerna — tvättställ i hvarje rum i förbindelse med afloppsledningar — barnhem anordnadt i förra sjukhuset så att barnen blifvit skilda från de äldre — badrum och klosetter i hvarje lokal — elektriskt ljus i hvarje rum, i stall och ladugård m. fl. lokaler — elektriska motorer för drifvande af vattenpump, separator, vedsåg, torfrifvare och tröskverk m. m. — Anstalten är enligt ett yttrande, som fattigvårdsinspektören fällde vid en allmän

föreläsning, *en bland de mest praktiskt inrättade fattiggårdar i landet.*

Till sist några siffror till belysning af kostnaden för fattigvården i Ljusnarsberg under tiden 1861—1900.

Under 10-årsperioden 1861—1870 steg kostnaden till sammanlagdt 159,021: 95 eller i medeltal pr år kr. *15,902: 19.* — Under 10-årsperioden 1871—1880 i medeltal *22,717: 04* pr år. — Under tiden 1881—1890 i medeltal *25,151: 11* pr år samt under perioden 1891—1900 i medeltal *26,838: 13* pr år.

Tillägg: Utdrag af Reglemente för Ljusnarsbergs sockens fattiggård, Rällsö d. 29 dec. 1882.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

§ 3. Inrättningens bestämmelse är att förse de däri intagna fattighjonen med förnödenheter, såsom föda, kläder, husrum, värme, renhållning, sjuk- och själavård m. m. äfvensom tillträde till den allmänna gudstjänsten, samt i öfrigt de rättigheter, som å sådana inrättningar kunna hjonen tillerkännas.

§ 4. De lifsförnödenheter, som gården producerar användas hufvudsakligast till hjonens underhåll; och äger styrelsen, då sådant finnes lämpligt, därifrån afyttra öfverflödiga landtmannaprodukter och medlen därföre använda, dels till inköp af sådana nödvändighetsvaror som erfordras för inrättningens behof samt gårdens utskylder.

Brister i ofvanstående utgifter och fattiggårdens ytterligare behof, fyllas genom anslag på sätt kommunalstämma i laga ordning beslutar.

§ 5. En hvar, som begär understöd af fattigvården för sig själf eller någon af sin familj, är pliktig inträda såsom hjon å fattiggården och att där, efter krafter och förmåga, arbeta för sig och de sinas bergning, enligt anvisning af föreståndaren eller den i hans ställe satt är, dock likväl för styrelsen obetaget att, då sådant pröfvas lämpligt, annat understöd meddela.

§ 6. Den dagliga tillsynen öfver inrättningens medlemmar och fattiggårdens skötsel samt hushållning, verkställes af en

föreståndare och hans hustru med nödiga biträden, hvilka af styrelsen till- och afsättas, under villkor, som närmare bestämmas genom särskild utfärdad instruktion och genom kontrakt, som vid antagandet upprättas.

§ 7. De, som äro intagna å fattiggården och däraf njuta underhåll, skola visa föreståndaren, hans hustru och biträden lydnadj såsom tjänare mot husbonde och matmoder; de äro berättigade att vid intagandet i fattiggården medföra egna kläder och annat bohag, men sådana persedlar, hvilka upptaga större utrymme, må ej utan särskild tillåtelse intagas i boningsrummen.

§ 8. Den, som begär inträde i fattiggården för att där blifva försörjd och vårdad, må sådant icke vägras därest utrymme finnes och styrelsen sådant beslutar; och vare det i sådant fall styrelsens rätt att, på sätt gällande fattigvårdslag föreskrifver, taga i besittning all den inträdande personens egendom; dock må äfven i denna del bero på styrelsens pröfning, därvid iakttagas bör den längre eller kortare tid fattighjonet vistas å inrättningen, samt föreskrifter i § 9 i detta reglemente.

§ 9. Vill fattighjon från inrättningen afgå antingen af det skäl, att det tror sig kunna sig själf försörja, eller att andra vilja taga nödig vård om detsamma, bör sådant i behörig ordning anmälas för styrelsen, som är berättigad fordra nödig säkerhet för att den utträdande på ett lofligt sätt en längre tid kan sig försörja. Skulle det utträdande hjonet det oaktadt efter kortare tid åter begära understöd eller söka inträde på fattiggården, eller endast söka inträde därstädes vissa tider af året samt afgå, då behof af arbetskrafter å fattiggården finnes, må sådant hjon förvägras att utträda. — — — — — — — — — — — —
— —

7.

Personer och händelser.

A. Amianskan.

Den, som kastat en icke alltför flyktig blick i gamla handlingar från 1600-talet, som röra Ljusnarsberg och synnerligast egendomsförhållanden därstädes vid samma tid, har ej kunnat undgå att stöta på en mystisk personlighet, som går under benämningen »Amianskan». Att det är ett fruntimmer kan man väl förstå. Ordet är bildadt på samma sätt som kaptenskan eller Bomanskan och häntyder på ett kvinnligt väsen, som varit förenad med en man. Och det är verkligen så.

Tack vare Vilh. Bergs »Samlingar till Göteborgs historia»[1]) äro vi i tillfälle att konstatera, hvem Amianskan i lifstiden varit. Hon hette egentligen *Sofia Hartz* och blef 1645 gift med en man, borgaren och handlanden i Arboga *Johan Amijá.* Denne var från Göteborg och son af en holländare därstädes med samma namn, handlande och rådsherre i staden samt troligen dit inflyttad strax efter stadens grundläggning. Johan Amijá d. ä. hade 2 söner, *Johan* och *David,* af hvilka den senare (född 1616 $^{25}/_{4}$ och död 1674 $^{4}/_{11}$) stannade i Göteborg, var handlande och husägare vid Stora Hamngatan samt dref en klädesfabrik och anlade i förstaden Haga

---

[1]) Göteborg 1882.

»en härlig och skön trädgård». Tycks ha varit gift med en syster till Sofia Antonietta Hartz (född 1681).

Sofia Amia blef änka på 1650-talet men fortsatte med mannens affärer och dref förläggareverksamhet åt bergsmännen i Lindes och Nya Kopparbergs bergslager. David Amiá ägde gårdar äfven i Lindesberg och dref bergslagsaffärer i stort, först tillsammans med sin bror Johan och sedan med sin måg Hildebrand[1]).

Amianskan var både fruktad och eftersökt. Det senare för sina pengar, det förra för sin hänsynslöshet; ty hon lade icke fingrarna emellan, så snart hon ej fick valuta i koppar för sina utlagda kontanter. Hon tog egendomar i pant, sålde och köpte sådana ungefär lika ledigt som en månglerska på torget säljer grönsaker.

Finngrufvetäkten, som tillfallit henne för en skuldfordran hos nämndeman Mats Nilsson, såldes af henne 1660 $^{12}/_{7}$ till Mickel Hindersson på Laxbro. Löfnäs, inköpt från henne af Bergslagets barberare, Filip Palén, såldes åter, då P. ej kunde betala, genom 2:ne särskilda transaktioner 1678 $^{9}/_{3}$ och 1683 $^{28}/_{9}$ till bergsgevaldigern Jöns Larsson.

Ställbergs Nubbtorp innehades af Amianskan på 1650-talet, men såldes åter.

En grufdel, som ägdes af Lars Ryttare vid Stjärnfors och frånvärderades honom 1655 $^{26}/_{4}$ till Mickel Hindersson på Laxbro för 2 skepp. garkoppar, gjorde Amianskan pretention på 1666 $^{20}/_{4}$ o. s. v.

Lindes rådhusrätts dombok lär enligt bergmästare Bredbergs utsago uppvisa flerfaldiga exempel på Amianskans benägenhet för rättegångar.

Hur länge hon lefde och kommersade veta vi ej,

[1]) Denne for omkring i Bergslagen och köpte järn, som sedan fraktades direkt till Göteborg och utskeppades.

men själf barnlös öfvergick hennes helt säkert betydande förmögenhet vid hennes frånfälle till David Amias måg, sekreteraren i generalkommerskollegium *Henrik Jakob Hildebrand.* Denne, som är grundläggare af Bredsjö bruk i Hjulsjö, var en af samtidens rikaste män[1]) och blef 1663 förmäld med *Maria Sofia Amia,* då endast 15 år gammal och systerdotter till fru Sofia. Äktenskapet blef långvarigt och lyckligt, om man får tro skalden Runius, som diktade ett fröjdekväde på makarna Hildebrands guldbröllopsdag den 17 mars år 1713. Kvädet, som är intaget i Runii »Dudaims» Andra del eller »Världsliga liljor», är visserligen sinnrikt för att icke säga krångligt och tillhör ingalunda denne begåfvade diktares bästa alster, men må här anföras såsom prof på hvad man den tiden i diktväg kunde godkänna och gilla.

Mån tro, i nya testamente
slikt bröllop ofta varit har,
som det vi nu i dag förvänte
hos ett förnämt stockholmiskt par,
där två så väl och länge gifta
friskt hjonelag ånyo stifta.

Som från den första äkta flamman
bott femti år tillhopa nu;
men lefvat bägge två tillsamman
uti ett hundra fyrti tu.
Si, sammanbodt och sammanlefvadt
är icke alltid sammanvefvadt.

Där man haft hundra år med sämja
tillsammans trifs och icke leds.
Där man så länge utan vämja
med ett och ett är väl tillfreds,
där måste visst stor dygd och lämpa
inbördes med hvarannan kämpa.

---

[1]) Omtalas nästan lika mycket i handlingarna som Amianskan.

Där man kan brud och brudgum leka
vid sextifem och sjuttisju,[1])
där finns väl ock (hvem kan det neka?)
ju någon ungdomslust ännu,
där lär man än visst kärlek dyrka,
om ej med kropp- dock sinnesstyrka.

Att år och krafter sammanfinnas
är väl en ting i vår tid rar.
Dock den, som det vill se och minnas,
skall här i tvenne dansand' par
få se sexhundra åra fötter
sig svinga efter takt och nötter (notor).

Kom ho, som lyster hit och undra,
att åtta fötter på ett golf
tillsammans göra år sexhundra
förlåt mig, om det fattas tolf.[2])
En enda mänskofot på svenska
är just så gammal som en mänska.

Jag vill nu bra slå från mig blygseln
och säga ett otroligt ting.
Tänk, för hvar vecka allt från vigseln
vårt brudfolk haft en lifsarfving.[3])
Det tyckes fuller låta roligt,
men det skall rätt nu blifva troligt.

Sju barn, fem söner och två flickor,
växt af sju veckors hjonelag;
men här skall hvarken barn ell' vickor
förstås af det gemena slag.
De veckor ä' väl få men långa
och barnen käcka fast ej många.

---

[1]) Brudens och brudgummens ålder.

[2]) Runius räknar brudgummens och brudens sammanlagda ålder 142 år och 2 andra vid bröllopet närvarande åldringars ålder 75 och 77 = 152 eller tillsammans 294, och som hvardera paret hade 4 fötter, så blir det 600-åriga fötter, så när som på 12 år.

[3]) Skalden räknar här årsveckor, d. v. s. sjuårsperioder.

Sju barn är sju års veckors ränta
den sjunde veckan är förbi;
men skall man väl behöfva vänta,
hur med den åttonde lär bli?
Ack nej! i nya testamente
vi Saras löje fåfängt vänte.

Men si, fast än det nu är våren,
lär dock en städs i bibeln stå,
att uppå fri- och jubelåren
det platt förbjudet är att så.
Dock om *en* lust skall bli förfrusen,
så gif dem himmel andra tusen.

* * *

Af de sju käcka barnen blef en dotter, *Antoniette Sofie*, gift med den berömde språkkännaren och samlaren af gamla handskrifter, öfverceremonimästaren *Johan Gabriel Sparfvenfeldt* till Åbylund och Ransta, och afled 1704 den 24 april samt ligger begrafven i Romfartuna kyrka, där den sörjande maken uppsatte en dyrbar minnesvård öfver denna sin utmärkta hustru.

Stennäs vid Ljusnarn.

B. Ett egendomsköp och ett arfskifte.

Kyrkoherden *Fellenius* i Ljusnarsberg stod icke väl anskrifven hos bergmästaren i orten, *Daniel Svedberg.* Denne framställde offentligen den beskyllningen, att kyrkoherden allt för mycket sysslade med ekonomiska saker såsom bergsbruk och jordbruk och därmed försummade sina närmaste plikter. Huru det var med den saken är inte så godt att afgöra. Antagligt är att Fellenius, som hade stor familj att underhålla, nödsakades skaffa sig biförtjänster och därför blef bergsman och jordägare. Kändt är att han ägde flera gårdar såsom Göklund och Ebbastorp samt del i Stennäs vid Ljusnarn.

Här var *Markus Olsson* från Tavastland den förste som på 1630-talet började uppbryta den stenbundna

marken. Denne hade flera söner, af hvilka *Olof* och *Jan* stannade vid gården. Den sistnämndes son *Anders Jansson* råkade i skuld till Abraham Nyman (efter hvilken Abrahamsgård blifvit uppkallad), som transporterade sin fordran på kyrkoh. Fellenius. På detta sätt fick denne del i Stennäs. Vid hans död 1719 var husets ställning sådan, att änkan nödgades pantsätta Stennäsdelen för lån. Bättre blef ställningen, då Petrus Lundius öfvertog både änka och hus och pastorat. Han innehade och brukade hela egendomen och efter hans död öfvergick den till stärbhuset, d. v. s. Fellenii mågar, bergsfogden Schmidt, pastorsadjunkten i Ljusnarsberg, Arrhusius m. fl., hvilka afslöto köp med ägarna af den pantsatta jorden och tillträdde hela egendomen. Schmidt sålde sin hustrus och hennes medarfvingars andelar till svågern Arrhusius 1747 den 10 nov. Denne, som först var skolmästare vid Vedevåg och Kvarnbacka bruk och så öfvad i tyska språket att han kunde predika på tyska för det från Tyskland inflyttade bruksfolket, blef samma år, som köpet afslöts, komminister i Gunnilbo. Säkerligen fann han det obekvämt att samtidigt vara bergsman i Ljusnarsberg och började därför se sig om efter en köpare af egendomen. En sådan fann han i bergsmannen *Joh. Bengtsson* i Östenstorp, hvilken genom köpebref af den 29 aug. 1752 blef ägare af »bergsmanshemmanet Stennäs med hus och jord; skog och mark samt tillydande fjärdepart och hyttedel i Norra Finnhyttornas östra hytta och nedre ugnen» emot en köpeskilling af 1,450 Daler kopparmynt.

Å egendomen erhölls laga uppbud första gången 1753 den 12 mars. Då inträffade något, som hvarken Arrhusius eller Joh. Bengtsson beräknat. Den förre blef stämd af sin svåger Schmidt för olaga säljning, den senare för olaga köp. Schmidt hade, då han sålde egen-

domen till Arrhusius, gjort det förbehåll, att han eller någon af hans hustrus syskon, som det lägligast fölle, skulle i den händelse Arrhusius ville egendomen afyttra, vara närmast den samma efter köpesumman att inlösa. Arrhusiu's äfvensom Joh. Bengtssons ombud, nämndeman *And. Öhman* på Laxbro, anförde till sitt för-

Östenstorp.

svar, att innan köpet slöts, hade egendomen blifvit utbjuden till Schmidt samt att, då den samma vore för Arrhusiu's räkning 3 gånger lagligen uppbjuden, Schmidt förlorat sitt gjorda förbehåll. — Häradsrätten ansåg, att hvarken det ena eller andra kunde upphäfva den rätt, bergsfogden S. hade sig förbehållit, så mycket mindre som han icke uttryckligen afsagt sig denna rätt utan snarare påyrkat den nu, innan Joh. Bergtsson å egendomen erhållit full lagfart. Därför dömdes Joh. B. att

nästa laga fardag öfverlåta egendomen till Schmidt mot att denne dessförinnan till honom utbetalade köpeskillingen 1,450 Daler jämte ersättning för hvad han kostat på jorden.

Joh. Bengtsson vädjade till vällofliga lagmansrätten öfver Västmanland; men målet kom aldrig dit: förlikning slöts mellan honom och Schmidt den 6 april 1753. Å egendomen erhölls redan året därpå full lagfart. Landshöfding Nils Reuterholm satte sitt namn under handlingen och saken var klar.

Dock, ännu ett missöde skulle Joh. Bengtsson råka ut för. Innan full lagfart å egendomen var beviljad, anklagades han inför bergmästare Heike af f. landbonden *Hans Andersson* i Stennäs för »osägelig» skogsåverkan såväl inom som utom egendomens stängsel. Hans Andersson lär ha haft för sed att låta skogen öfverlöpa icke allenast själfva slogen, utan äfven en del af de uppbrutna åkrarna. Joh. Bengtsson hade inom stängseln huggit vid pass 8 stafrum grufved och vid Bottnarna, hemmanet tillhöriga, fällt till tvänne »redvedsmilor» efter sexmännens utsyning, hvilket ej kunde anses vara för mycket till underhållande af 1 $^1/_2$ fjärdepart och till framdrifvande af årligt kopparbruk. — Hans Andersson menade sig hafva någon rätt till själfva egendomen (synes ha öfverlåtit sin del åt Lundius); men kunde icke bevisa det och därför ansåg honom bergmästaren oberättigad att tala på hemmanets skötsel, som Joh. B. lagligen köpt. Denne tillsades blott att ej med för mycket svedjande, äfven om det skedde inom hägnaden, gripa skogen an. Han lämnades sålunda i ro att sin dyrt köpta egendom efter bästa förstånd rödja och bruka.

Arrhusius dog 1756. Änkan Anna Fellenius blef omgift med efterträdaren i ämbetet *Jonas Bergnell.*

Denne uppbar 1763 den 15 jan. af Joh. Bengtssons son de å köpeskillingen ännu resterande 300 Dalerna och därmed var egendomen efter 10 års förlopp gäldad.

Johan Bengtsson dog 1760 efterlämnande änka, *Anna Ersdotter* från Hörksälf och sex barn: sönerna *Lars*, *Johan* och *Erik* samt döttrarna *Karin*, *Anna* och *Maria*.

Han tillhörde en släkt, utgången från Västgötahyttan. År 1635 omtalas en grufdräng i Grufriset, *Bonde Bengt Svensson*, gift 1636 med Kerstin Andersdotter från Linde. Denne inköpte af *Östen* Clementsson Östenstorp och dog 1699 vid den höga åldern af 111 år. Af två söner, *Sven* och *Lars*, stannade den förra i Östenstorp, den senare bodde i Grufriset. Sven Bengtsson hade en son, *Bengt Svensson*, som var gruffogde och dog vid 73 års ålder 1743. Söner till honom voro *Johan Bengtsson* och *Lars Bengtsson*. Den senare, konstmästare till yrket, dog 1791, 80 år gammal och hade en son, Bengt Larsson, som var gift med Brita Maria Öhman från Laxbro. I förening med brodern köpte han 1741 S:a Björkberg och bodde där. Johan Bengtsson kvarbodde i Östenstorp äfven sedan han blifvit ägare af Stennäs.

Men som sagdt dog han 1760, och sönerna Lars och Johan brukade en tid egendomarna tillsammans, men beslöto snart att dela arfvet och tillkallade fördenskull nämndemannen And. Öhman från Laxbro, hvilken såsom skiftesman inställde sig vid Östenstorp 1761 den 6 nov. Förrättningen försiggick i samtliga vederbörandes »vidvaro» och utföll på sätt som följer.

Till grund för skiftet lades bouppteckningen af den 18 juli 1760. Boets ställning var någorlunda god. Lösörena belöpte sig till 1,521 Daler 4 öre, fastigheterna

til 2,932 Daler och 16 öre och skulderna till 2,236 Daler 12 öre, hvaraf moderns andel i löst och fast uppskattades till 739 Daler 2 öre, allt kopparmynt. — Som Stennäs ansågs vara af högre värde, än Östenstorp ville modern där tillträda sin arfsandel, och skulle hon af den son, som fick Stennäs på sin lott, njuta sin nödtorftiga föda och skötsel.

Johan fick Stennäs och Lars Östenstorp. Skog och bottenhäfder skulle de bruka tillhopa. Af lösegendomen kom på moders lott: 1 ko, 1 get och 1 får, värderade till respektive 50, 6 och 7 Daler samt andra lösören till värde af 89 Daler kopparmynt.

Husets dyrbaraste sak var säkerligen vägguret. Detta fick Lars. Johan fick för att trösta sig med, när tiden blef lång, skänkbägare. Kopparkitteln och en kopparflaska föllo på Lars lott; Johan fick i stället en mässingskastrull, en kopparpanna samt en ljusstake. Ett tennstop, två tennflaskor, en gammal tennskål med ett öra tillföllo Lars, och Johan fick motsvarande: en tennbägare, ett flatt tennfat och en tennskål med 2 öron. Af redskap och åkdon fick Lars fimmerstångsläden och en klöfsadel med betsel och bolster, Johan fick »ressadeln», hornkroksselen och en gammal klöfsadel. Arbetsvagnen behöllo de gemensamt, likaså brännvinspannan. Endast 3 kärrhjul förekommo. Lars tog två och Johan det tredje, men för att kunna skaffa sig maken därtill, erhöll han af Lars 5 Daler 16 öre kmt i lösen. Husets 2 bord, ett långt och ett rundt med säten äfvensom 2 »folbänkar» delades lika mellan bröderna. Af de 2 skåpen fick Lars ett med 2 dörrar, Johan hörnskåpet och ett mjölkskåp. Lars tog handkvarnen och Johan sädeslåren o. s. v.

Redigare var det med kreaturen: Bröderna togo hvar sin häst, hvar sin tjur, hvar sina sju får. Lars två kor,

en kviga och en kalf: Johan tre kor. Den förre 4 getter och 2 bockar, den senare 3 getter, 3 bockar och 1 killing. Djuren hade ganska lustiga namn. Moderns ko hette *Sönta*, geten *Bellerona*. Lars kor hette *Kögås* och *Brita*, kvigan *Liten*, getterna *Lätsågåna*, *Kåltuppa*, *Ormöga*, *Surtuppa*, bockarna *Kalkon* och *Truls*, killingen *Gädda*. Johans kor kallades *Blomstra*, *Fälgås* och *Stjärna*, getterna *Grimfeya*, *Black-Böna* och *Tittuln*, bockarna *Jungfrubocken*, *Fröjdepungen* och *Simkaren*, killingen *Kalkonska*.

Det inbergade fodret så väl vid Östens som vid Stennäs bytte bröderna sig emellan, sedan modern först fått hvad hon behöfde för sina boskapskreatur.

Som hästgödseln fallit vid Östenstorp, öfverenskoms att Joh. Jansson på nästa vinterföre skulle afhämta därifrån 10 behåldne lass, det öfriga fick Lars Jansson ha kvar. Höstutsädet behöll hvardera vid sin egendom. Hvad de hade på fall i skogen skulle de året därpå dela sig emellan till hälften hvardera, sedan det med »famnad hand» blifvit uppskuret. Af det tillhopa ägande kolningsarbetet behöll hvardera sin hälft; men af den huggna grufveden skulle Joh. Jansson framföra till grufvan två tredjedelar, Lars Jansson en tredjedel, helst Stennäs utgjorde en fjärdepart, Östenstorp endast en half.

Af syskonen, som komme att taga lösen, skulle svågern, skolläraren Segelström eller hans hustru *Katrina* erhålla sin tillständiga arfslott af Johan, *Anna* af Lars. Brodern *Erik* och systern *Maria* skulle godt göras med hälften vardera, äfvenså stärbhusets skuld.

Bergsman Jan Jansson i Stennäs dog 1793 den 5 juli helt hastigt af svår andtäppa vid Södra Bredsjö. Änkan Karin Persdotter från Hörksälf greps af melankoli. De hade tillsammans 10 barn; af dessa sonen

Erik Jansson, född 1780, kyrkvärd 1808 och sexman 1830, om hvilken följande eftermäle läses:

»Tack käre fader och kyrkones värd, gammal i heder
och fri ifrån flärd,
för nitet du visat, för ömhet du bar om kyrka och fattiga i all' dina dar».

En son till honom var den 1897 aflidne f. kyrkovärden och häradsdomaren Jan Oskar Eriksson, gemenligen kallad »Oskar i Sundet».

C. Från dödens gårdar.

»Mors solet innumeris morbis abrumpere vitam.
Omnia mors rostro devorat ipsa suo.
Rex, princeps, sapiens, servus, stultus, miser, æger,
Sis qvicunqve velis, pulvis et umbra sumus.»
Inskrift på permen i en af Ljusnarsbergs kyrkas dödböcker.

Det var i medlet af maj månad 1891. Kyrkorestaurationen förestod och man uppbröt golfvet inne i kyrkan. Man visste att grafvar skulle finnas där. Därom vittnade ett par grafhällar i stora gången. Men att grafställen funnos i sådan mängd, som nu kom i dagen, därom hade man ingen aning. Väl funnos bland kyrkans gamla handlingar en och annan anteckning om dylika grafställen; men dels voro dessa så godt som okända, dels visade de sig ofullständiga. Emellertid fick man, tack vare den rikedom af grafkamrar, som sålunda uppdagades, göra en inblick i de dödas gårdar, högst anmärkningsvärd i och för sig, utom det att därigenom en hel skara skuggor skymtat fram, som kunna vara värda att visa för eftervärlden.

Lik ha blifvit begrafna i kyrkan tid efter annan allt sedan 1638. Jakob Urbansson var den förste, som där nedsattes. Seden blef inrotad och någon gensaga däremot höjdes icke. Först 1774 vid generalvisitationen anfördes flera skäl, hvaraf församlingens ledamöter torde

låta sig förmås att så småningom gå ifrån den i hvarjehanda afseende ganska skadliga seden att begrafva lik i kyrkan. 1779 den 24 april diskuterades i kyrkrådet om grafvarnas igenfyllande, men utan resultat; 1785 upptogs frågan ånyo. Därvid upplästes Cleri Comitialis bref till Kungl. Maj:t af den 26 jan. 1779. Föreställdes grafägarne otillbörligheten af en dyrbar reparation, då man ej kunde veta, hvad utslag Kungl. Maj:t täcktes fälla. Ansågs därför säkrast att igenfylla grafvarne.

Det såg nu ut som de döde skulle få hvila i fred. Men så skedde icke. Vi gå att framlägga en teckning dels af hvad vi själfva sett under majdagarne 1891, dels af hvad Krönikans minne förvarat om några bland dem, som nu blefvo störda i den sista hvilan.

Den graf, som först ådrog sig uppmärksamheten, var **bergmästaregrafven,** en hvälfd gråstenskällare med nedgång inifrån kyrkan under bänkarne framme i koret åt söder. Denna graf byggdes på 1640-talet af ortens förste bergmästare, *Harald Olufsson* från Gamla Kopparberget, ägare af Salbo och Stora Gården. Harald dog 1650 i juni månad, men begrofs i sin nya graf först 1651 den 26 januari. Änkan Anna Didriksdotter efterlefde och nödgades för gäld öfverlåta Salbo åt mågen Hans Filip Lybecker, tysk till börden och Haralds efterträdare i bergmästaresysslan.

För grafven betalades till kyrkan i testamente 40 Riksdaler, för hvilka änkan pantsatte en silfverskål. Grafven utdömdes 1795 af det skäl, att väggen, som hvilade därpå, ansågs hafva satt sig, ett antagande som visat sig felaktigt. Vid syn 1802 beslöts, att nedgången skulle fyllas, stenen utanför något höjas, Harald Olufsson till ära och platsen till prydnad. Af stenen återfanns nu ett

par bitar. Tack vare Erik Hammarström känna vi inskriften därpå, som hade följande lydelse: »*Härunder ligger begrafven den äreborne, Högaktad och välbetrodde, nu Salig hos Gud, Harald Olufsson, Bergmästare vid Liusnars kopparberg, hvilken i Herranom afsomnade den 23 junii 1650. Gud förläne honom och alla Christtrogna en frögdefull upståndelse*». Midt på stenen var en rundel, hvari stod: H. O. S. A. D. D.; på ena sidan en ängel med en dödskalle i handen och på den andra en ängel med ett timglas, under Joh. 3, 16. A:o 1642. Omkring stenen stod: »*Jag vet at min förlossare lefver*» etc. Uti hörnen voro bröstbilder med öfverskrifterna: *S. Mattheus, S. Marcus, S. Lucas, S. Johannes.* Allre nederst: »*Christus är mit lif och döden är min vinning*».

I grafven, som nedanför trappan var försedd med järndörr, förmärktes intet spår af ben. Den är nu alldeles igenfylld med sten och grus.

En graf, hvars öppnande motsågs med en viss spänning, var **Bjurbeckska** grafven framme i koret strax intill

altarringen. Man väntade naturligsvis att här finna något spår af honom, hvars namn lästes på stenen. Men då grafven den 20 maj 1891 i närvaro af presterskapet och grefve H. S. Mörner på Stjärnfors öppnades, befanns den innesluta assessor Anders Victorin med familj: fru och 3 döttrar, hvilka senare dogo i unga år. Två af de fem kistorna voro försedda med namnplåtar. Å den ena lästes: *Anders Victorin, född 1728 d. 8 aug. död d. 3 jan. 1782»* — *»Älskad i lifvet, saknad i döden»* samt på en särskild plåt: *Jag fann den min siäl kiär hafver Höga Visan 3, 4»*. Å den andra stod: *»Ullrika Sophia Victorin född Hallencreutz, död på Stjernfors 1795 den 21 Dec. i sitt 60 år»* samt: *»Att jag förlossad må ganska gladeligen fröjdas»* — Alla kistorna voro mycket väl bibehållna, endast täckta med ett lager af damm, gulpolerade eller fernissade samt försedda med handtag.

Fru Victorin,
f. Hallencreutz.

Denna graf låter oss skymta bilden af en man, som på sin tid intog en framstående plats i samhället, liksom han här tillförsäkrat sig första grafplatsen i kyrkan[1]).

[1]) Genom köpebref kom bjurbeckska grafven till Stjärnfors, obekant när.

Sägner gå om honom ännu, hvaraf framgår, att han var en gladlynt, humoristisk, välvillig personlighet, som dock på samma gång, enligt den tidens art, var väl medveten om sin storhet. Han blef ägare af Salbo och Stjärnfors på 1750-talet, var född i Västergötland och hitkom från Uppsala, där han studerade i 6 år utan att taga någon examen. Icke för ty förärade honom Adolf Fredrik 1759 den 14 mars assessors namn samt lika heder och rang med assessorerna i Riksens Kollegier, såsom det uppgifves i kungabrefvet, på den grund, »att denne trogne undersåte, brukspatronen och älskelig Anders Victorin ej allenast under sex års vistande vid vår akademie i Uppsala, utan ock sedermera genom auskulterande i vårt och Riksens Bergskollegio sökt skaffa sig god insikt i de nyttigaste vetenskaper att därmed kunna tjäna sitt kära fädernesland i bergshandteringen utan att söka någon publik syssla». Ett större arf från England satte honom, den fattige studenten, i stånd att inköpa Stjärnfors, där han gjorde mångahanda påkostningar. Han var vid sitt frånfälle endast 53 år och dog af »magsveda».

Fru Victorin beskrifves såsom både »dygdig och litterat». Karaktäristiskt är det sätt, på hvilket V. förskaffade sig maka. Under den tid, han såsom obemedlad student vistades i Uppsala, råkade han förälska sig i Ulrika Sofia Hallencreutz, hvars fader var professor. Förgäfves begärde V. dennes samtycke till föreningen. Då vidtalades några kamrater att bispringa honom. Under en promenad, som de unga tu företogo, slöt sig till dem en skara studenter, som midt på torget blefvo vittnen till, huru Anders kyste sin Ulrika.

Detta hjälpte. Fadern lämnade sitt bifall till föreningen och det är intet skäl till det antagandet att han fick ångra sig.

I äktenskapet, som ingicks den 19 augusti 1755, föddes en son och sju döttrar. Af de senare dogo tre unga. *Ulrika Lovisa,* född 1756 den 9 december, blef gift 1776 den 27 maj med herr assessorn *Detlof Heijkensköld* i Hellefors. *Maria Fredrika,* född 1761 den 29 april, blef gift 1780 den 27 september med assessorn *Nils Reinhold Cederborgh* på Bohr. *Elisabet Margreta,* född 1763 den 23 april, blef gift 1787 den 18 september med lagmannen och landssekreteraren *Joh. Magnus Cassel* i Örebro, som dog 1806.

Bjurbeckska stenen, som täckte victorinska grafven, är nu flyttad ut på kyrkogården och bär följande inskrift:

HÄRUNDER LIGGER BEGRAFWEN — DEN EHREUYRDIGE OCH HÖG-WÄLLÄRDE NU MERA HOS GUD — SALIGE HERREN — HERR SIMON BJURBECK — DENNA FÖR SAMLINGENS UTI NIIO ÅHRS TID BERÖMLIGE — KYRKIO HERDE HWILKEN — EFTER 53 ÅHRS CHRISTLIG — WANDEL AFSOMNADE I HERRANOM — ANNO 1697 D: 6 JULII.

Ofvanför inskriptionen ses löfverk och ett timglas, nedanför likaledes löfverk med en dödskalle och 2:ne ben i kors. Uti hörnen äro ringlar med uthuggna ansikten. Rundt om stenen står följande språk, Hebr. XIII, v. 17:

WARER EDRA LÄRARE — LŸDIGE OCH FÖLLIER THEM TŸ THE WACKA ÖFVER EDRA SIÄLAR SÅSOM THE — THER RÄKENSKAP GIÖRA SKOLA PÅ THET THE MÅGE — THET GIÖRA MED FRÖGD OCH ICKE MED SUCKAN, TY THET ÄR EDER ICKE NYTTIGT. —

Den graf, som näst Bjurbecks ådrog sig största uppmärksamheten, var den mellan korsgången och västra dörren i stora gången belägna, på hvars järnhäll strax nedanför öfra kanten dessa ord kunde läsas:

MEMENTO: MORI — PASTOR: IOANNES — FELLENIVIS: OC: HELEN:A: — GVST: ELFVIA: RÅDA: OM — DENNA: GRAF: OC: HALL.

samt midt på stenen årtalet: 1708 och där nedanför, inneslutet af en krans, uppburen af änglar:

CHRISTVS. — ÄR: MIT: LIIF: OC — DÖDEN ÄR MIN — WINNING.

Det var den 21 maj på morgonen.

Den gamla kyrkan med det upprifna golfvet och de nakna väggarna och den ramponerade östra gafveln företedde en kuslig anblick. Hvalfvet med de målade molntapparna var alldeles nedrifvet utom det kungliga vapnet midt i korset. Takstolarna med sina sträfvor voro blottade, och det hela gaf intrycket af en ofantlig benstomme. Under taklagets dystra resning rörde sig där nere i mullen mellan öppnade grafvar en hel skara nyfikna och skådelystna: Det närvarande släktet hade stämt möte med de gångna generationerna. I korsgången rörde sig arbetarnes spadar i tre djupa hålor och brakte upp i dagen dels lämningar af likkistor, dels mer eller mindre väl bibehållna människoskelett. Vid ena sidan åt sakristians vägg stod en hel bråte små, svarta barnkistor, nyss upphämtade ur sitt förvaringsrum. De tycktes vara af ungefär lika ålder och häntydde på, att någon härjande sjukdom bortryckt de små[1]). Somliga kistor voro mycket väl bibehållna; men hvad som återstod af deras innehåll var alldeles svartnadt och förtorkadt. Dock kunde man ännu här och där urskilja dragen i ansiktet och vecken på svepningarna m. m. Ett af liken hade en sockersudd i munnen. — Mycken uppmärksamhet ådrog sig ett väl

[1]) Se sid. 71.

bibehållet mansskelett med höga handskar på armpiporna. Vid en blick ned i den nyss öppnade Felleniiska grafkammaren upptäcktes en hel samling kistor, placerade ofvanpå och invid hvarandra.

Det gällde nu att skaffa husrum åt de månge husvilla, som säkert i lifstiden aldrig kunnat ens drömma om att så efter hundra år och därutöfver bli störda i sin ro. De tänkte väl, att helgedomen skulle erbjuda dem en varaktig fristad.

En väldig graf upptogs vid södra kyrkväggen åt tornet till. Dit förflyttades alla kistor, som befunno sig i victorinska och felleniiska grafvarne. Den senare innehöll icke mindre än 18 stycken, 10 mindre och 8 större, alla ganska väl bibehållna.

Själfva *stamfadern* upphämtades sist. En lång, groft tillskuren, otymplig kista, öfverdragen med svart kläde häntydde på en i lifstiden reslig gestalt. En något mindre beklädd på samma sätt, inneslöt antagligen hustrun. En liten barnkista med samma utstyrsel dolde förmodligen dottern *Juliana* som dog späd.

Fellenius afled i juli månad 1719 och efterlämnade »ett älskadt namn, en fattig änka och 7 omyndiga barn.» Det är förut berättadt, huru magister *Petrus Lundius* från Barkarö nu uppträdde som en räddande ängel och efterträdde Fellenius både i ämbetet och i huset. Han gifte sig med änkan *Helena Gustafviana Elvia* den 19 april 1720. Detta sitt giftermål tycks han icke ha ångrat, att döma af inskriften på en oblatask, som han förärade till kyrkan, den före honom 1732 den 15 juli bortgångna makan till ära:

»I Rättviks prostgård född vid Siljans fagra strand
i Ljusnarsbergen död och gömd i tysta jorden,
af tvänne herdar där hon re'n är ägder vorden
och bunden med fast ljuft och lyckligt äkta band.
För könet sitt hon var en dygdespegel rar.
Gudsfruktan, kärlek, tron och hopp hos den matronan
sin egen boning haft; ty hon med ärekronan
i Jesu ljufva sköt nu skiner änglaklar».

Lundius afled den 12 februari och begrofs den 15 mars 1747 »kristhederligen uti förnämt folks närvaro». Sorgen vid båren tecknades af en hans släkting uti ett längre rimmat kväde, hvaraf följande strofer må anföras:

»En hedersman på båren
nu ligger, som grå håren
med heder burit har.
Ty skall hans namn ej glömmas,
men alltid flitigt gömmas
i allas minne kvar.

Han undervisat många
på himlavägen trånga
den tid han lefvat här;
ty får med Palm i handen
han ärfva himlalanden,
där glädjen evig är.

Si, jordens hjärta blöder;
ty herden är nu döder,
dess hydda slagen kull.

Mig tyckes huru fåren
nu träda fram till båren
och väta herdens mull.

De lära ynkligt låta,
och herdens afgång gråta,
sin sorg med suckan te,
då de vid dystra grafven
den laggde Herda-stafven
med våta ögon se.

Du går i grafven neder;
men ditt beröm och heder
nog eftervärlden sir.
Så länge man med hamrar
i Ljusnars-bergen slamrar
ditt namn odödligt blir.»

Lundius var af allt att döma en äkta hedersman. Erik Hammarström säger, att gamla personer, som ännu på hans tid kunde minnas Lundius, talade om denne sin lärare med mycken högaktning. L. disputerade för graden år 1709 »*De potentia Dei absoluta*» under magister Fabian Körners presidium. Hans disputation »pro exercitio» är

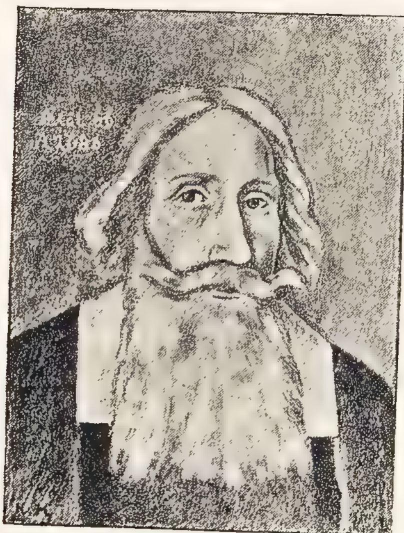
tillägnad biskop Carl Carlsson i Västerås och Martin Cronstedt, herre till Fullerö och Almö, »patrono magno».

Lundius kista af ek, var då hon påträffades, mycket väl bibehållen. Initialerna till namnet P. L. lästes i handtagsbeslaget å ena gafveln.

Af Lundii styfbarn omtalas sonen *Anders Fellenius,* född 1704. Denne blef inspektor öfver bergverken i Lappmarken och gift med en Elsa Stuart från England. Dottern *Gustafva* blef gift med bergsfogden *Joh. Schmidt,* ägare af Ljusnarsbergsgård m. fl. ställen och till grafven efter sin svärfader. Vid generalvisitationen 1754 anmälde bergsfogden Schmidt, att han af Per Karlsson uti Råstock köpt den s. k. Gussarvii graf; hvilket köp adjunkten i Nora herr Morelius såsom arfvinge till bemälte graf bestridt såsom olagligt samt därjämte förärat grafven till evärdelig pastorsgraf i Ljusnarsberg. Emellertid hade Schmidt reparerat grafven och begärde godtgörelse härför, innan han kunde afstå sin pretention på honom. Biskopen ansåg kyrkan böra taga del i denna ersättning, och tillspordes Schmidt, om han ej kunde finna sig belåten, i fall han till de sex plåtar, han för inlösen af den felleniiska grafven borde gifva, fick ännu 24 Daler kmt. Härmed förklarade han sig nöjd.

Schmidt byggde om Fellenii graf och fick där själf sin lägerstad, då han 1762 dog till följd af ett fall. Under botten på en af kistorna stod med svarta bokstäfver »*Helena Schmidt 1743*», på en annan »*Detlof Johansson 1742*». — *Brita* Schmidt, född 1740, blef gift med inspektoren *Isak Nezell* vid Prästhyttan i Grangärde; *Gustafviana,* född 1744, med inspektor *Fischer* i Norhyttan i Grangärde; *Helena Greta,* född 1748, med hattmakaren *Fischer* i Stockholm. Vid generalvisitationen 1774 förmente sig klockaren Gabriel Marelius vara ägare till felleniiska grafven, emedan han köpt Ljusnarsbergsgård af Schmidts arfvingar. Blef tillsagd att inom ett halft år träffa aftal med nämnda arfvingar. Återkom sedan 1785 med samma påstående, men kyrkrådet ansåg grafvar vara tillhörigheter, som åtföljde släkten eller familjen, hvilken ej kunde frånkännas dem utan genom uttryckligt köpebref.

Bergmästaren *Svedberg* har haft sitt grafställe strax intill Fellenii närmare altaret. Ett stycke ännu längre

Eric M. Gussarfwius.

fram midt för predikstolen låg **Gussarvii graf,** på hvilken Schmidt spekulerade. Denna var täckt med en tälgsten. Endast beskrifning på stenen finnes kvar.

Enligt denna hade stenen en järnring i hvart hörn. Öfverst tedde sig Kristi uppståndelse med de båda väktarna, beväpnade den ena med en lans, den andra med ett svärd. Där nedanför två bilder, en på hvardera sidan, föreställande tron och hoppet samt mellan dem en cirkel, omslutande en kalk med patén och oblat på. Därunder stod att läsa: »*Härunder ligger begrafven Dom. Ericus Matthiæ Gussarvius, kyrkoherde i Nya Kopparberget, med sin trogna maka Rebecka Larsdotter*». Ytterst i hvart hörn var en cirkel med en änglabild inuti. Omkring kanterna stodo tre språk: »Salige äro de som i Herranom dö» etc.;» Så älskade Gud världen» och »På dig Herre är jag kastad allt ifrån moderlifvet».

Såsom redan är nämndt förärades grafven af Gussarvii dotterson kyrkoherden Morelius till evärdelig pastorsgraf 1753; men blef igenfylld 1800, sedan Morelius 1782 byggt sig egen graf ute på kyrkogården. Vid gräfningen den 22 maj 1892 hittades i grafven en liten plåt med inskrift: »*Johan Hellsing 1757—1758*».

Belysande för den ställning Gussarvius intog i Ljusnarsberg är ett bref, som han skref till biskop och Domkapitel 1671 den 15 juni. Därur må anföras följande:

»Emedan jag indignus (ovärdig) sitter här oppi Finnmarken långt afsides från andra församlingar och vet ej heller, hvem som är *prepositus* (prost) öfver Fellsbro kontrakt och jag behöfver i många stycken information att *dispensera* (styra och ställa) i denna fattiga, nya och merändels af finska nationen bestående församling, hvarest många synder gå i svang; ty kommer jag *submisse* (i ödmjukhet) och vill *consulera* vördige herr Fadern om en kasus som är svår — — och med detsamma tänkte jag ock *reverenter* (vördsammast) blifva informerad i andra kasus; beder därför på det ömsta, om jag otidigt kommer med detta ärendet, ärevördige herr Fadern ville mig det af faderlig gunst och gammal hög *favore* (ynnest) tillgifva, hälst emedan jag icke vet, hvar ärev. F. nu stadder är. 1. Här är en hårdnackad, ovettig finne, jag vet icke om jag har *peccerat* (gjort orätt) att jag har kallat honom lika god med en trullkarl. Huru han är tingstämder, huru han för sitt lefleri politice pliktat, huru nämnden har *intercederat* (trädt emellan) för denne hårdnackade syndare, öfversänder jag denna vidimerade kopia af tingsrätten gifven. Att jag så länge härmed har dröjt, är denna orsaken; ty jag visste intet att han 1669 var så dömder att han sådan konst[1]) kunde; ty jag var då nyligen hitkommen; men förledet år 1670, då jag första gången förhörde hans folk, kunde hans son litet läsa (som de finska mästadels äro mäkta *rudes*[2]) och satte jag honom lexa till en annan gång. Nu två månader därefter kom fadern och ville hafva *testimonium* (bevis) åt samme sin son, (som) då ville gifta sig i Helleforssen. Bad jag honom först hafva sin son fram och läsa, svarade han strax »Nej» föraktfullt. »Intet min son läsa, har intet

---

[1]) Utvisa tjufvar, se sid. 231.
[2]) Okunniga.

tid. Om du icke vill gifva honom pass, skall han likväl gifta sig i Helleforssen». Som ock skedde. Sacellanus Dn. Jacobus i Hellefors vigde honom *sine testimonio meo* (utan bevis från mig), mig till förakt. —

När jag nu så småningom frågade efter denne mansens lefverne, fick jag då veta detta om honom hvad för en man han är. Bad så lagföraren, som är ock konsul i Filipstad, gifva mig detta ur protokollet, som medföljer. Denne finne har jag tilltalat *in sacrario* (i sakristian), att han sin synd skulle begråta i kyrkvärdars och sexmäns närvaro. Bad honom (låta) se sin tacksamhet emot detta fattiga Herrens tempel till vidare slut; ty han är en riker man som säges. Han blef sticken, ville inte sin synd bekänna, höll't för lappri och sade, om jag mera talade därom, skulle han mig anklaga och skulle fly sig attest af androm, att han är en redelig man; och ville omkullslå tingsrättens mogna dom och sentens. Om denne mannen afbidar jag ödmjukeligen herr ärev. Faderns högst försiktiga sentens, att han måtte och ecclesiastice plikta androm till varnagel; ty han har ännu flera fratres — som kunna läsa bort sår och svullnader, dem jag ock har tingfört. Herre Gud af höjden stå mig bi, att jag ovärdig kan med frukt utföra mitt ämbete bland denna hårda nationen».

Ville ock veta, huru mycket de skulle böta till kyrkan och de fattiga, som hade ljugit sig till hederlig brudkrona, fastän de födt barn i otid, detta i enlighet med Dr Laurelii kyrkoordnings 2 §. Frågade om det inte var lämpligt att låta två drängar, som brutit mot 6:te budet, tillika med »konona» stå på kyrkgolfvet och skämmas. Eller huru mycket de, i fall de fingo lösa sig, skulle plikta.

Gussarvii nitälskan för sedligheten tycks icke ha varit alldeles fåfäng. År 1680 hade han den glädjen att kunna skrifva: »Deo laus (Gudi lof) inga oäkta. Hordomsanden har varit fördämpad med all sin funder och anslag».

Äfven *Petrus Olai*, förste pastorn i Ljusnarsberg, var jordad i kyrkan i en omurad graf tillika med sin hustru († 1681). Detta framgår af ett bref från Gussarvius till konsistorienotarien Mr Jakob Boethius i Västerås[1]) till försvar mot en i Domkapitlet yppad misstanke eller beskyllning, som hade G. velat rubba »primi pastoris» ben och från sitt hviloställe transportera hans döda mull. Det var så, att Petrus Olai måg, pastor i Grythyttan, *Jakobus Tomæ*, hade skrifvit ett bref till Domkapitlet och gjort några antydningar i nämnda syfte. Saken var den, att för det trånga utrymmets skull i koret, där icke blott pastores, utan äfven komministrarne hade sina lägerplatser, Gussarvius tänkte att något få rubba primi pastoris kista för att bereda utrymme åt sig och sitt hus.

Gussarvius afled 1686 den 2 december.

I kyrkan förvaras en gammal grafskrift öfver honom, författad af *O. Toltonius*[2]), det sorgbundna husets beredvilligaste tjänare och tryckt i Västerås 1689. Ofvanför är aftecknad en kista på bår med bårkläde.

»Tänk, huru salig skills den själ från jordisk nöden,
tänk, hvilken hjärtans tröst den finner emot döden,
som redligt lefvat har, en gudlig vandel fört,
att man om lefnad hans ett ärbart rykte hört.

---

[1]) Brefvet är af den 22 juni 1682. Ett bref från Boethius till G., skrifvet den 31 maj, kom honom först till handa den 14 juni. På den tiden fingo ljusnarsbergarne själfva vakta opp, om det fanns några bref i Lindes stad; ty postmästaren skötte dem intet, säger G.

[2]) Kandidat, rektor i Arboga skola 1690, † 1691.

Tänk ock, hvad ångest, kval, hvad själens svåra ängslan,
hvad hjärtans fruktan, sorg och hvad för satans fängslan
gudlösa sinnen ha vid slutet på sin sot,
som stadig syndatjänst gjort utan någon bot.
Ty hugnas i Guds kor, Gussarvii, nu din anda,
din kropp ock hafve ro i grafven utan vånda.
Du vast af härkomst ring, din ungdom led stor nöd.
Uti Hedmora stad en skolpilt att få bröd
för dörren sjunga måst, tillita milda händer.
Med lika ditt förråd du och till Westrås länder,
där Gud din fattigdom af stoftet hjälpte opp,
fast han emellertid med krankhet slog din kropp.
Du kalken tålelig af Herrens hand mottager,
som städs med barnen sin' i bästa måtto lagar.
Där efter nio års anlaggd i studier flit
till Sala dig begaf i samma akt och nit.
Ditt uppsåt alltid var din Gud och nästa tjäna
efter den nåd och kraft dig Herren månd förläna.
Tusend sexhundra år efter vår Herres börd
femt' och femtiond' först i sina studier hörd
till Nora sändes bort, dess ungdom dygd att lära;
men strax till Säter stad, där Guds ord rent och skära
predika för hans jord, som honom kallat har,
det han ock med stor nit förrättat all sin dar.
Ett välförtjänt beröm ock Lixand honom gifver,
där han i fyra år lärde Guds ord med ifver.
Husarm i Westerås dem han i åtta år
Med flit och trohet stor där betar såsom får.
På sextiniond' år Guds godhet mer förfarit
än all den forna tid, han då i världen varit,
af förmän sin blef vald till Ljusnarsberg att gå,
där föda Kristi hjord med andakt, flit också.
Hvad flit han här anlaggt, hvad vaksamhet och möda
hjorden till kropp och själ vakta för ulfvar snöda.
Hur' han dem föregått, hvad gudlighet och tro.
det vittna nogsamt de, som där på orten bo.
Hur han upprättat har Guds hus med härlig prydnad
med sin församlings hjälp, som honom gaf den lydnad,
ej höfvas många ord: nog kyrkan vittne bär
den till evigt beröm, nu afsomnad är.

Beställa om sitt hus föll honom ej ur sinnet,
ty Esai-e ord han hade väl i minnet.
Han hustru och barnen sin, se'n han var blifven död,
sig ställa kristelig med högsta allvar bjöd.
Så sof nu, hvila dig Gussarvius, slut din kammar
ett litet ögnablick dess vreden öfver dammar.
Såsom Guds hus af dig bepryddes, pryder Gud
din själ fast mer hos sig nu med osäglig skrud.
Hvem djärfves Guds behag i detta fall mot spjärna.
Hvart han oss leda vill, vi efterfölja gärna.
Dess vare nu till freds, han Gudi lefvat har;
I finnen honom sist ibland Guds änglaskar».

Hustru *Rebecka Larsdotter Gussarvia* bodde efter mannens död på Råstock och afled där 1694, följd i grafven af en kär dotterson[1]), som afled den 23 april af håll och sting.

Här skymta vi en kvinnobild, som är värd att skådas af eftervärlden. Hon föddes 1637 i Skerike. Fadern Laurentius Georgii var präst och blef kyrkoherde i Medåker; modern hette Kristina Andersdotter. Föräldrarna läto hennes unga år efter hand blifva befordrade med all annor tjänlig undervisning, som ock med anförande att läsa i bok och däraf flytande åtskillig vetenskap, helst uti kännedomen om salighetens väg och dess sökande. Såsom en kvinna, den Herren ärar, skall ock af honom igen ärad varda; alltså beskärde Gud henne en ärbar äkta man och husherre.

Hon blef gift med Gussarvius, då för tiden sysloman uti Västerås hospital, 1662 den 12 januari. Bröllopet stod i Medåker.

I Västerås stannade de i sju år och fingo 4 barn, 1 son och 3 döttrar. Flyttningen till Ljusnarsberg skedde 1669. Här lefde hon i 20 år med sin man med all den

Rebecka Larsdotter Gussarvia.

ära och loford, som en redlig dannekvinna anstå och bepryda samt vann af åtskilliga ståndspersoner, särdeles de gudfruktiga och enfaldiga, ett berömligt namn och ärbart omdöme.

Dottern Elisabet afled efter föräldrarnes hitkomst. Här föddes 5 barn, 1 son och 4 döttrar. Fru Rebecka öfverlefde sin man i 8 år. I betraktande af den renhet, som hos oss människor genom Guds nåd kan finnas, lämnade hon det loford efter sig, att hon alltid med vördnad och tacksamt minne erkände den nåd och stora godhet, som vederfors så väl henne som hennes man af den Högstes hand, mest beflitande sig om att förstå sin rätta salighetsväg, hjärtligen trängtande efter att städse bevista Guds hus och den allmänna gudstjänsten. Vid påkommande ålder och annalkande sjukdom nödgades hon anlita andras hjälp för att komma uppför trapporna till Guds hus. Sin man hade hon kär, så att hans hjärta kunde förlita sig på henne, gjorde honom ljuft och icke ledt i alla hans lifsdagar och var honom en hugnad i hans bekymmer. Fastän blefven änka, räknade hon det dock såsom en besynnerlig nåd, att hon med honom fick lefva i största ljuflighet i en ansenlig

ålder. — Beträffande sina barn upplät hon hos dem sin mun med vishet och sin tunga till täckelig lära samt förelyste dem i Guds fruktan. Hennes prydnad var att hålla sig idersam och flitig, sitt hus väl förestå, bruka sig på ull och lin samt tillse huru i huset tillstod.

Uti några år mot slutet arbetade hon men en svår bröstverk, som förorsakade håll och täppa. Hon lät, då hon kände sitt slut nalkas, alla tankar fara, som kunde hindra hennes längtan till det himmelska. Visste att både själf stadfästa sin tro och förhoppning af Guds ord och dess tänkvärda tröstespråk, som ock att lyssna på andra, som hade något att bringa ur samma hälsobrunn. I sina sista stunder underlät hon icke heller att med trogna förmaningar anbefalla sina barn i Guds hand. Allt intill dödsstunden hade hon sitt rediga förstånd och utgöt sin andakt med händernas upplyftande till Gud i flera gudeliga språk och verser, enkannerligen denna:

»Din Andes tröst uti min nöd
låt mig också förnimma
och två mig ren din svett så röd
uti min sista timma.
För mig till de utvaldas skar
i en fast tro till himlen klar
ur denna världen grymma».

Vi nalkas platsen för altaret. Näst intill Gussarvii grafsten har fordom legat en *tälgsten,* på hvilken en oval var uthuggen, inom hvilken stod: »*Bergsfogden Jakob Törn och hustru Brita Vibbling A:o 1710*». Törn bodde vid Laxbäcken och blef bergsfogde 1681, förut gruf- och vågbokhållare, dog 1707. Synes ha varit en ansedd man mån om de fattiga. Änkan dog 1710. Grafven öfvergick sedan till komminister Sernanders änka och hennes arfvingar: organisten *Gabriel Marelius* och länsman *Erik*

Sernander. Den förre sade sig 1685 vilja igenfylla grafven på det villkoret, att han fick behålla schmidtska grafven. Först 1809 blef den igenfylld och stenen flyttades ut på kyrkogården, därifrån den dock försvunnit.

Sernanderska släkten är en vidt förgrenad prästsläkt. En gren däraf har blifvit adlad med namnet Särnsköld. Komminister Johan Sernander dog af bröstverk 1754. Änkan *Maria Svedonia* afled 1778 vid Lilla Brusala, där hon hjälpte sin moder att hålla krog. Sonen *Erik* var länsman i Nya Kopparberget och dottern *Kristina* var gift med organisten Gabriel Marelius.

Vi förflytta oss nu till **Noringska** husets graf framme i koret till vänster om Bjurbecks-stenen. Landsfiskal *Berger* och hans måg inspektor *Jakob Norgren* ha sedermera varit ägare af denna graf, som igenfylldes 1785, då den ansågs tarfva för dyrbar reparation.

Mattias Noring började sin bana som bruksbetjänt åt assessor Joh. Funcks änka på Stjärnfors; men slutade som brukspatron. Af sin förra matmoder köpte han Salbo hemman med dess fjärdeparter 1706 och afled 1715. Änkan *Maria Barkman* gick efter två år i nytt gifte med brukspatronen *Wilhelm Sevallius*[1]). Bröllopet stod på Stjärnfors den 22 dec. 1717, och brudparet uppvaktades enligt tidens sed med två vidlyftiga bröllopsskrifter, den ena med motto: »*Ho med sin deel nögd lefwa wil Then sänder Gud ock lycka til*» samt författad af *Erik Myrien;* den andra afhandlande på ett lärdt sätt Ächta Ståndetz Värde — Betrachtadt — Tå til — Ächta Gamman / Tråda Samman — BRUDGUMMEN — HERREN **Åhreboren och Högachtad H: WILHELM** — SEVALLIUS — Och —

[1]) Son till prosten i Svärdsjö Joh. Sevallius och Katrina Northman.

BRUDEN — Dygd=Ädle Enkie Frun och Bruks=*PATRONESSAN* — Fr. || MARIA || — BARCKMAN, På theras lyckfälle Bröllops=Dag uthi STJERNFORS den December 1917. — Och i några ord — Ifrån Stockholm öfwersända af den / som theße Förnähme Contrahenter til — sitt Ächta Stånd allskiöns Wälsignelse önskar af ett uprichtigt och — Godt Hierta.

Jag tänker läsaren bör hafva nog af titeln. I stället vilja vi anföra ett annat kväde »*Vid ett wackert Bröllop*», framställande »*Giftermåls Oro och Ro, korteligen betraktade af Twänne giftwuxne Granndrängar. Trykt år 1756*»:

Den förste.

Ack! hvad fasligt bryderi
råkar man då icke i,
när man skall sitt hus tillaga
och en äkta maka taga.
Giftas, giftas,
största oro giftas.

Svårighet sig visar då,
förr'n man kan bekantskap få;
vänner, kär'ngar skola mäkla
och förslaget genom häckla

Blir det alfvart frieri,
delas folket i parti;
mästa delen illa dömma,
fastän några väl berömma.

Han får ofta heta dum,
hon en fjålla, våp ell' stum:
alla lyten de upptänka
båd' på Unkarl, Mö och Änka.

Den andre.

Ljufligt är allt frieri,
när man gör ett godt parti;
huset man med nöje bygger,
att med hustru där bo trygger.
Giftas, giftas,
största nöje giftas.

Gärna uti fjorton år
Jakob trälar, om han får
täcka Rakel vid sin sida,
aktar ej hvad han måst lida.

Gud, som öfver all ting rår,
gör att man väl maka får,
fastän många mellan löpa,
giftermålet att omstöpa.

Man ej aktar eller hör
det förtal som folket gör;
äkta nöjen öfverväga
allt hvad kär'ngar ha' att säga.

Alfvarsam om en då är,
får han heta arg och tvär;
är han ljuflig, blir han toker.
Är han ung, strax kallas sloker.

Hvad för oro blir det ej,
när som Cloris gifver nej?
Mången då sitt sinne bråkar,
att han uti yrsel råkar.

När man ändtligt gifter är,
möter oro, sorg, besvär;
uti huset ofta felar
något utaf alla delar.

Vaggan börjar knarka jämt,
hvilket ej är något skämt:
Barnen ropa, skrika, gråta
drängar, pigor illa låta.

Mannen ofta blifver vred,
när i huset går på sned.
Hustrun tör däraf bli värre,
vördar mannen ej för Herre.

Många i sitt hjonelag
slåss och träta natt och dag
nu för det och nu för annat,
svärja att allt blir förbannadt.
Giftas, giftas,
största oro giftas.

Tänk, i huset blir en vän,
som man älskar, och igen
vördar samma kärleks lagar,
så i frost som varma dagar.

All olycka och besvär,
som gå huset tämlig när,
två bäst bära och förtaga,
samt i bästa måtto laga.

Ingen vänskap öfvergår
äkta kärlek, när den får
uti tro och dygd sig tända,
plä'r den aldrig taga ända,

Ljufligt när en äkta säng
pryds med liljor, som en äng;
vackra barn är större gåfva
än man GUD därför kan låfva.

Dygdig maka kring sin Pol,
i sitt hus, är som en Sol:
Hon af hjärtat allt vill fröjda,
gör att man, barn, folk bli nöjda.

Hör vår brudgum och vår brud
detta allt med fröjde-ljud.
Jaka, och till all'ihopa,
hjärtligt nöje, rent utropa:
Giftas, giftas,
största nöje giftas.

Bägge tillsamman.

Vi då önske bägge två,
att vårt vackra Brud-par må
alltid rena nöjen äga,
och att alla kunna säga:
Giftas, giftas,
största nöje giftas.

Mats Noring hade 3 söner: *Erik, Daniel* och *Anders*. Af dessa befinnes Erik innehafva Salbo till sin död 1739. Sonen *Erik Vilhelm* var jämte sin farbroder *Daniel Noring* ägare till Salbo och Stjärnfors. Dessa båda råkade dock med åren i skuld, hvarför egendomarna såldes till en släkting, brukspatronen *P. Georg Staf*[1]) på Löfnäs på 1750-talet. Daniel Noring bodde sedan såsom ett slags inhyseshjon på Löfnäs och var gift med *Barbro Jerleström* från Yxe († vid Löfnäs 1781).

Landsfiskal Berger var kusin till Erik Wilhelm Noring[2]) och bodde på Gustafsdal, där han dog af slag 1784. Hans måg var inspektor Jakob Norgren från Nora,

---

[1]) P. G. Staf var från Askersund och född 1715, g. m. Maria Eleonora Berger, dotter till ryttmästaren Jakob Berger på Björksund.

[2]) **Släkterna Noring, Berger och Staf.**

I. **Mats Noring**, brukspatr. på Salbo, † 1715, g. m. Maria Barkman.

II. Son Erik Noring, g. m. Brita Skogsberg.

III. Son Erik Vilhelm på Heden, flyttade till Åtvidaberg på 1760-talet.

II. *Maria Eleonora Berger*, f. 1720, g. m. **P. Georg Staf** på Löfnäs, fr. Askersund, f. 1715., Barn: Karl Gustaf, f. 1743 — Anna Elisabet, f. 1744, g. 1773 med sekret. Hans Nordengren — Jan Jakob, f. 1748 — Georg, f. 1750 — Maria Eleonora, f. 1752 — Ulrika Sofia, f. 1755 — Anders, f. 1766.

Dotter *Elisabet Noring*, g. m.

I. **Jakob Berger**, ryttmästare på Björksund, f. i Nora 1682, † på Salbo 1754.

II. Son *Karl Gustaf Berger*, landsfiskal på Gustafsdal, f. i Skåne 1716 $^{22}/_{10}$, † på Gustafsdal 1784 $^{11}/_{6}$, g. 1756 m. Anna Andersdr fr. N. Hörken, f. 1728, med hvilken han förut hade 2:ne oäkta döttrar: Kajsa Lisa, † 1753, och Klara Lisa, f. 1755, g. m. Karl Adam i Ramshyttan.

III. *Karl Göran Berger* på Löfåsen, volontär, f. 1756 $^{4}/_{11}$, † i Finland 1790, g. 1779 m. Joh. Katrina Hyckert fr. Sörbärke, f. 1757. Barn: Karl Gustaf, f. 1780 — Johanna Karolina, f. 1781 $^{17}/_{9}$, g. 1808 m. Anders Jak. Spångberg i Norrbärke.

Jakob Gustaf, volontär, f. 1758, kyrkvaktare 1805, ogift.

Anna Karolina, f. 1762 $^{26}/_{7}$, g. 1782 m. inspekt. Jak. Norgren, f. i Nora 1758 $^{27}/_{12}$. Barn: Gust. Magnus, f. 1783 $^{10}/_{3}$ — Karl Jakob, född 1785 $^{20}/_{11}$.

sedan sexman och gästgifvare i Ramsberg. Denne inropade 1785 för 3 Rdr 26 sk. och 8 runst. *benhuset*, som låg i sydvästra hörnet af kyrkogården. Till medintressenter antog han: Erik Ersson i Grufriset och Anders Matsson i Brusala, hvarefter samma benhus blifvit dem och deras efterkommande till graf och hvilorum tillerkändt.

Vi förflytta oss nu till korsgången. Här var åt norra sidan från midtgången räknadt sexman **Johan Lunds** graf, den sönerna 1785 begärde att få behålla.

Vid tidens för kyrkans utvidgande på 1690-talet hette en af kyrkvärdarne *Hans Svensson*, son till Sven Hansson kolare från Falun, upptagare af hemmanet Lund. Hans Svensson var gift med Mats Johanssons i Drängsarfvet dotter Maria. Sonen *Sven Hansson* flyttade efter faderns död 1712 till sin arfvegård Drängsarfvet, men kallade sig efter fäderneegendomen Lund. Dennes son *Johan* var född 1713 och dog 1776 af slag. »För sin stora beskedlighets skull, goda insikter och förnuftiga eftertanke blef *Johan Lund* antagen till flerahanda hedrande tjänster och sysslor, hvilka han allesammans med ej mindre nytta och gagn för Bergslaget än flit och trohet till vederbörandes fulla nöje och behag förestått.» Han var sexman och bisittare i Bergstingsrätten i 33 år, bergslagsfullmäktig och föreståndare vid spannmålsmagasinet i 20 år, kyrkvärd i 14 år. Äfven anförtroddes honom dispositionen och tillsynen vid Bergslagets tvänne masugnar. Denna syssla, som erfordrade så mångfaldig omtanke med förlager och utgifter, in- och utvägningar, så mångtaliga räkningar med flera slags arbeten och så åtskilliga brefväxlingar med köpare och säljare, förestod Lund i 9 års tid, trots det att han mycket »mediokert» lärt skrifva och räkna.

Som bevis på hans gudsfruktan anmärker Morelius, »att då han under sitt kyrkvärdskap på grund af sina många bestyr öfverhopades med förfrågningar äfven i sakristian, sågo hans lärare med hugnad, att han med ledsnad slet sig ifrån folket, med trängtan tog psalmboken i hand, med hjärtans allvar gjorde sina böner till Gud och med håg och lust afhörde predikan. Hans karaktärsdrag voro: uppriktighet och ärlighet samt rättvisa och barmhärtighet.»

Af sju barn öfvertefde honom två söner. hvilka båda blefvo kyrkvärdar: sexman *Sven Lund* på Heden, född 1743, och *Fredrik Lund,* född 1753, bosatt först på Lund, se'n på Löfåsen och sist på Norra Bergsgården, därifrån han 1800 flyttade till Nora. De båda bröderna voro svågrar. Sven Lund var gift 1771 med Anna Nilsdotter från Löa. Barn: Johan Niklas Lund, bokhållare, född 1773 28/9; dotter Anna Stina, född 1776 9/3; dotter Brita Maria, f. 1778 20/12, gift 1801 med Erik Björkman.

På södra sidan i korsgången märktes 2:ne grafvar. Den, som låg närmast dörren, har varit betäckt med en ganska vacker gjuten järnhäll, försedd med följande inskription: »*Denna Graf och Häll tilhörer Nämndemannen, välförståndige Olof Knutson i Biörkberg och hans k. hustru Margareta Hansdotter samt des barn och arfvingar*». — Denne *Olof Knutsson* var son af Knut Jansson i N. Björkberg, som afled 1706 vid 96 års ålder. En son till denne *Jan Knutsson* var sexman och hade en måg, Jan Olsson, som 1785 genom gåfvobref styrkte sig vara ägare till grafven jämte Petter Andersson från Björkberg, styfson till Jan Jansson på Ö. Born och son till *Anders Knutsson,* Jan Knutssons broder. Dessa båda påstodo sig vilja rusta och reparera grafven och för sig och efterkommande behålla och nyttja honom. Icke dess mindre blef grafven igenfylld 1786 och hällen flyttad ut på kyrkogården.

Grafven näst intill den nu nämnda har tillhört **Per Andersson Gryms** och häradsdomaren *Joh. Jansson i* Lilläng. Den förre bodde vid Heden eller Elggården, där han var gift med änkan efter bergsman Jan Jansson († 1733), hustru Karin Ersdotter. Denna jämte styfbarnen gingo ifrån gården för gäld och brukspatron Erik Noring skrefs som ägare 1758. Af honom köpte Per Sams och började 1761 införas för hela fjärdeparten, men råkade i bördstvist med häradsdomaren *Jan Jansson* i Lilläng och afstod till honom, enligt af Bergsrätten 25 juni 1763 gillad förening, hälften i både fastighet och grufdel, som nu tillades Lilläng. Häradsdomaren synes ha laggt sig till med grafven också, hvilken han 1785 påstod sig vilja behålla och reparera, men 1787 den $^{10}/_{6}$ begärde han att få mura sig en graf på kyrkogården öster om vägen från södra kyrkporten strax intill Jan Perssons i Kloten graf. Denne Jan Jansson, son till Jan Larsson i Lisseläng och sonson till Lars Byrilsson vid Forssen, var född 1721 och dog 1800. Var i sin tid en förmögen man, rik på barn och ägodelar, hade 4 söner och 3 döttrar, men alla blefvo fattiga. Äldste sonen *Anders* blef sexman, men dog i sin bästa ålder. En dotter *Katrina* (f. 1754) var gift med *Karl Gustaf Gezelius*, bergsman i Sundet och son till inspektoren *Georg Gezelius* i Sundet, stamfader till ljusnarsbergsgrenen af den vidlyftiga gezeliiska släkten[1]).

Utom de nu nämnda grafvarna upptäcktes äfven 2:ne andra, men hvem som dessa tillhört är obekant.

Samtliga rester af lik och kistor från de nu omtalade grafvarna nedsattes i en stor graf ute på kyrkogården strax intill den plats, där benhuset legat. Då man

---

[1]) Om denna intressanta släkt se Anrep, »Svenska Släktboken», sid. 185 f.

såg, huru litet återstod af de många, kunde man icke undgå att tänka på skaldens ord: »De herrar forne i höga loft De äro vordne en handfull stoft».

Vi förflytta oss ut på kyrkogården för att fortsätta vandringen bland grafvarna därute. Vi hafva redan sett, huru en och annan graf blifvit flyttad ur kyrkan ut på kyrkogården. Vid val af grafplatser därute hade enligt beslutet af den 24 april 1779 ägare af grafvar i kyrkan företräde. En af kyrkvärdarne och en af kyrkrådet skulle enligt samma beslut besiktiga platsen.

1786 den 18 juni anmälde sig till grafbrefs erhållande flera personer. Bergsmannen *Petter Häger* på Kyrkbacken och kyrkosnickaren *Jan Persson* i N:a Finnfall anhöllo att få uppmura en graf vid västra kyrkporten, hvilket beviljades.

Bergs- och nämndemannen *Bengt Hansson* i Viken och bergsman *Erik Hindersson* i Sundbo anhöllo om bevis på sin graf, den 2:a i ordningen från västra kyrkporten söderut. Detta beviljades.

Nämndemannen *Aron Jönsson* på Rällsön och dess broder *Adam Jansson* vid Finnkulln tillerkändes den 3:dje i ordningen. Bergsman *Jan Jansson* i Ö:a Born och dess broder *Mats Jansson* i Runnberget den 4:de, hvilken var försedd med öfverbyggnad.

Erik Andersson i Rällsmoren såsom innehafvare af sin svärfaders, Jonas Perssons, rätt och bergsman *Petter Persson* på Rälln såsom innehafvare af sin företrädares i äktenskapet, Jan Janssons, rätt, gjorde anspråk på 7:de grafven från västra kyrkporten, belägen intill den graf, som Norgren sig tillhandlat, eller gamla benhuset[1]). Detta godkändes.

[1]) Detta benhus byggdes på 1750-talet enligt beslut 1754.

Bergs- och nämndemannen *Henrik Jansson* och bergsmannen *Gunnar Hedberg* på Heden anmälde sig att undfå bevis på den i äldre tider murade graf, som låg strax nedanför trappan utanför södra kyrkdörren och som tillhört deras förfäder. Beviljades; dock icke utan förbehåll, enär någon kunde komma, som visade sig äga bättre rätt än Gunnar, då dennes egendom varit i många händer och nu innehades af inspektorskan Elg. Hedbergska egendomen n:o 159 Heden eller Elggården inropades af sexman Joh. Lund 1771. Efter dennes död gick den åter under klubban 1778 den 10 febr. och kom då i händerna på sexman Karl Nejman i Ramshyttan. Denne sålde 1779 till Gunnar Hedberg, som innehade egendomen till 1783 den 3 aug., då fru Elg inropade densamma. Denna graf, *Heds-* eller *Bångbrografven,* synes ha varit en af de äldsta på kyrkogården. Här i närheten har ock legat en tackjärnshäll, på hvilken stod: »*Jag vet att min förlossare lefver*» etc. Där nedanför: »*Härunder ligger begrafven den salige hos Gud välagtad Matthias Jansson med sin saliga Hustru Elisabet Ericsdotter med sine barn. Gud förläne oss allom en frögdefull upståndlese a$^{\underline{o}}$ 1677 d. 17 Oct.*» Underst: »*Tänk på Jesum Christum och Honom korsfästan*». Grafven var murad af gråsten och täckt med plank och näfver samt förärades af Drängsarfsägaren Joh. Lund till nämndeman *Lars Bengtsson* i Skarptäkt. — Angående *Matthias Jansson* hänvisas till sid. 47. Hvart denna häll tagit vägen är obekant. En dylik har legat strax bredvid med följande inskrift:

EPS KED-GRÅÅ HAR ÄRO EN-HEDERSKRONA DEN-PÅ RETFERDIGHETENES-WÄGH FUNNEN WARDER-ORDSPRAKSBOKEN CAP: 16 V: 21 - IHS - EES. KLD

ANNO

1691 DEN 26 JAN PSALM: 73: V 25. HERE NER IAGH TIGH HAFVER SA - FRAGAR IAGH EFTR HIMMEL OCH IORD INTET OM-MIGH AN KROP OCH SIÄL FORSMEKTADE . . . .

Omkring stod:

CHRISTS AIR MIT LIIF OCH DÖDEN ÄR MIN WINNWISHE 3 CAPVT MENT —.-.- DIGAS SIALARO: I GUDS-HAND OCH: INTET DÖDSQUAL: KOMMER WID THEM-SYRAC . . . . EHVAD TU GIÖR . . . . VPPA ENDAN SA GIOR - TÜ ALDRIGH . ILLA: SOLI: DEO . GLORIA.

Grafven var omurad samt tros ha tillhört Utanäng.

Invid västra kyrkporten på norra sidan har alltsedan 1782 **prästgrafven** legat, uppbyggd af Morelius nämnda år. Grafven var byggd af timmer med prydligt spånbeslaget tak och rödfärgad. Inuti låg den grafsten, som förut legat öfver Gussarvii graf i kyrkan. Utantill, öfver ingången satt en med skrufvar fastnitad, förgylld *kopparplåt* med fodral öfver. Då detta upplyftades, kunde man läsa följande, af bergsfogden Helsing graverade inskription:

JAHAN MORELIUS MAGD: CHARL: WESTER
Mora-Darlekarlus *Nora-Nericia*

Natus 1716 $\frac{23}{XII}$ *Denatus 1789. Nata 1739* $\frac{21}{III}$ *Denata 1780* $\frac{3}{VI}$

Pastor peccator tumulum sibi condidit imum
Ossa sua ut reqviem percipiant placidam.
PASTOR SALVATOR cum suscitat ossa sepulta,
Apparent meriti præmia parta Sui.
Et tumulo thalami consors tumulatur eodem
Celsa tenet tetros limina post cineres.
Sorte sua tenui genitoris filia sola
Fundis qvæ caruit, possideat tumulum.[1])

Immemores mortis, qvia temnitis æthra beata,
Morte inopinâ vos trux Libitina rapit.
At mortis memores, umbras qia temnitis ævi,
Mors vobis lucrum, vitaqve CHRISTVS erit.

Här ligga begrafna utom Morelius och hans hustru: mågen, kyrkoherden *Lindberg*, och kyrkoherden Eric Hammarström. Pastor Östmark frågade en gång kyrk-

[1]) Herden och syndaren här sig redde en anspråkslös grafhög
där hans tröttade ben hoppas få hvila i ro.
Herden och frälsaren skall, när jordade benen han väcker,
nådeslönen bete af sin dyra förtjänst.
Hon, som min boning på jorden delat, här delar min grafplats,
medan anden hos Gud njuter sin saliga lott.
Enda dottern, hvars lott här i världen lik faderns blef ringa,
ägde som fastighet kullen — den enda hon fick.

värdarne och Jonell, huru den graverade plåt, som förut setat på öfverbyggnaden till Morelii graf, bäst skulle bevaras; om det inte vore skäl i att sätta honom på en målad planka öfver grafhälln. Jonell yttrade då, att en prydligare grafvård kunde rekvireras från Krokfors, hvarpå svarades, att den torde bli för dyr. Emellertid blef grafvården beställd och utförd; men då den skulle betalas, kom Östmark i stor förlägenhet. Saken klarades så, att kyrkstämman beslöt den 20 mars 1831 att anslå 20 Rdr banko till kyrkogårdens planering, då kostnaden för grafvården skulle inbegripas i denna summa. Hvart denna grafvård tagit vägen, vet man icke. Plåten hittades 1891 på kyrkogården.

Vid en 1817 den 30 maj hållen syn å murade grafvar befunnos dessa vara 22 till antalet.

1. Nämndeman *Adlers* på Myrbo i nordvästra hörnet. Se Bil. I.

2. Ett litet stycke därifrån på norra sidan *Lundbladska* grafven, hörande till Konstdammen. Denna graf är än i dag betäckt med en vacker tälgsten, på hvilken inom tvänne palmkvistar står följande vers:

Wår wärld snart gå wij den tillända — men Ewigheten börias tå
Ach lät oß så wår tijd anwända — att den i sällhet lyckas må.

Nedanför inom en hopbunden krans står: Dene steen och lägerstad — tillhörer Bergmannen — Bengt Lundblad des trogne — Maka Katharina Öhman — samt deras Barn Anno 1729.
Bengt Lundblad född 6 Mart 1686 och död den . . . .
Catha Öhman född 17 Nov 1703 och död den . . . .

Öfverst på stenen synes en stad med två portar. Ett äkta par i sin blomstrande ungdom står färdigt att ingå genom den ena porten, ofvanpå hvilken står en blomstervas. Samma par förmodligen, utträder genom den andra porten, ofvanpå hvilken döden står med sin lie. De äro nu gamla och lutande samt stödja sig på käppar. Den gamle mannens figur är särdeles lyckad. Omkring stenen stå de orden: **Uti dödsens stund — På yttersta domen hielp — Oss hielp oss — Milde Herre Gud. —**

Bengt Lundblad på Konstdammen, bergslagskassör, var född i Västerås och son till länsmannen och häradsdomaren Ol. Jönsson i Hedemora och modern Elisabet Bengtsdotter. Gift med *Katrina Öhman* från Laxbro, född 1703 17/11, † 1778 den 26/6. Lundblad köpte Konstdammen för 600 Daler kmt samt Uddnäs, Riggards och Toldons ängar för 5,490 Daler kmt.

Barn: *Brita,* född 1724 12/3, † 1806 15/7, gift 1748 med brukspatron *Klas Gunnar Tengman* från Västergylld. — *Bengt,* brukspatron vid Kristinehamn, gift med *Lisa Greta Dahlström.* — *Erik,* född 1734 29/1, † 1808 12/9, gift 1771 med *Margreta Berglund,* kyrkoherdedotter från Ramsberg.

Grafven tillhör nu *Törnblomska* släkten. Se Bil. II.

3. *Hinrik Andersson* i Elgfall, antagligen densamma som förut tillhört Petter Häger på Kyrkbacken.

4. *Jan Israelsson* i Viken, n:o 2 från västra kyrkporten åt söder.

5. *Jan Aronsson* på Rällsö, den 3:dje i ordningen i samma led.

6. *Jan Åkergrens* vid St. Orrbacken.

7. Sexman *Erik Hinderssons* i N. Bergsgården. Se Bil. III.

8. *Erik Staffanssons* från Runnberget för Gunnarstorp. Denna graf var skral och skulle antingen repareras eller igenfyllas.

9. En *okänd* graf väster-sör om västra kyrktrappan skulle igenfyllas.

10. *Jan Janssons* på Ö. Born. Denna graf var försedd med öfverbyggnad, tak och dörrar. På taket stod en änglabild med timglas i ena handen och en lie i den andra, skyddadt af ett skjul, förfärdigadt af järnbleck. Därnedanför öfver ingången, skyddad af ett litet skåp, var anbringad en skrift, så lydande: »*O Gud, hvem står för dörren vår med mensklig ben och tänder. En lia hvass et timeglas bär han i sina händer*». Vidare: »*O Michael min hielte stark hjelp mig til skördetiden*». Längre ned: »*Döden gör mig intet häpen* etc. N:o 406: 12», sist: »*Jag håller det så före at denna tidsens vedermöda* etc. Rom. 8: 18», hvilka ord nämndeman Jan Jansson på Born utvalt till sin liktext.

11. *Erik Janssons* i Dunderbo. Hit flyttades 1773 på kyrkrådets förslag och med ägarnes tillåtelse bergmästaren Harmens lik från stjärnforsgrafven, som nu skulle göras ledig. Dunderbografven, öfvergifven af sina ägare, uppläts 1821 åt inspektor Hedman vid S. Hörken, hvars fru begrofs där 1822.

12. *Hinrik Hinderssons* i V:a Born.

13. *Petter Anderssons* i Rällsmoren.

14. En okänd graf vid s:a porten.

15. *Fredrik Mässings* vid Löfåsen.

16. Nämndeman *Bengt Larssons* i Skarptäkt.

17. *Vesters* i Abbortjärn.

18. *Anders Erssons* i Ängesgården.

19. *Erik Janssons* i Brattberg.

20. Nämndeman *Petter Janssons* i Brännbyn.

21. *Jan Olssons* i V:a Dal.

22. *Lillängsgrafven* öster om vägen från södra kyrkporten.

23. *Laxbrografven* i sydöstra hörnet af kyrkogården. Vid ingången till denna graf ligger nu en tälgsten, som förut legat strax innanför västra kyrkdörren. Många fötter hafva trampat stenen, så att det är omöjligt göra sig en föreställning om dess utseende. Enligt Hammarströms beskrifning tycks den ha varit ganska märklig. »I hvart hörn en rundel, i hvilken en sitter som har en bok och en penna. Midt på stenen 2 änglar, hållande en krans; inom denna Jakobs brottning med ängeln. Bakom Jakob herdestafven. Omkring stenen dessa ord: »*Skapa i mig Gud et rent hjerta*» o. s. v. till och med 14 v. 51 Psalmen. »*Salige äro de som i Herranom dö härefter*» etc. — Stenen har tillhört Anders Öhman vid Laxbro.

Vid majstämman 1816 förekom frågan om *kyrkogårdens flyttning* i anledning af riksens ständers vid senaste riksmöte framställda begäran, att alla begrafningar i kyrkan så i stad som land skulle upphöra och kyrkogårdarna utflyttas från städer och byar, så snart tid och omständigheter medgåfve. Beslöts, att den hittills begagnade kyrkogården skulle bibehållas; men enskilda grafvar efter hand förläggas samt bristfälligheter därå, därest ägarna visade sig försumliga, lagas på kyrkans bekostnad. Beslutet ändrades 1819 därhän, att åt ringarne öfverläts att hafva tillsyn öfver och reparera hvarje bofällig graf samt uttaga betalning af den försumlige ägeren.

Bilaga I. Släkten Adler.

I. Mäster *Henrik Adler,* till börden preussare och till professionen sadelmakare, inkom från Tyskland omkring 1640 och satte sig ned vid N. Kopparberget och Tyskgrufvan. G. m. Maria Andersdr. Barn: *Fredrik* och Kristina, den senare g. m. Olof Andersson.

II. *Fredrik A.*, f. 1659, † 1722, gifte sig 1690 med gruf- och vågskrifvaren Petter Matssons i Myrbo änka Karin Isaksdr, dr af konstm. Isak Andersson. 2 m. Kristina Johansdr Bock, som efterlefde. Barn i senare giftet 3 söner och 3 döttrar. Af de förra

III. *Henrik A.*, f. 1703, g. m. Margreta Knutsdr, f. 1713, som blef omgift med Petter Berggren fr. Askersund. Barn: *Fredrik*, f. 1734 28/9 — Katrina, f. 1737 14/11, gift till Stockholm — Kristina, f. 1740 1/1, g. till Stockholm — Margreta, f. 1742 11/8, g. till Munktorp.

IV. *Fredrik Adler* i Myrbo, sexman och kronogrufstigare, f. 1734, † 1798 28/11. G. 1 m. Olof Matssons i Björkäng dr Anna, f. 1735 16/2, 2 1797 m. Anna Ersdr fr. Elgfall, f. 1776 4/1, omgift m. nämndem. Pet. Krantz i Björkberg. Barn i förra giftet: Katrina, f. och † 1757 — *Henrik*, f. 1759 9/3 — *Fredrik*, f. 1761 22/5 — Katrina, f. 1767 14/12, g. m. hyttfogd. Erik Ersson i Grufriset, 5 söner — Anna, f. 1772 20/5, g. 1 m. Anders Krantz, 2 m. Henrik Jansson, 2 söner och 2 döttrar — Greta, f. 1774 31/3, g. m. sexman Erik Öhman, se sid. 337 — *Johan*, f. 1776 7/11 — Kristina, f. och † 1779.

V 1. *Henrik Adler* i Backen, f. 1759, g. m. Kristina Hindersdr fr. Krokfors. Barn: Fredrik, f. 1790 6/11, ofärdig — Anna Stina, f. 1794, g. 1819 m. Anders Eriksson i Ö Born, f. 1792 30/1.

V 2. *Fredrik Adler* i Kafveltorp, konstmästare, f. 1761, g. 1786 m. Beàta Lotta Eriksson, skild vid mannen 1810. Barn: *Johan Fredrik*, f. 1789 15/3 — Karl Erik, f. 1795 7/6, till Eskilstuna 1810 22/6 — Lisa Rebecka, f 1796, till Örebro 1811 — Kajsa Lotta, f. 1797 — Anders, f. 1799. Omgift 1811 12/12 m. *Anna Eriksdr Mässing*, f. 1785. Barn: Anna Stina, f. 1804 4/10, g. 1829 m. komministern i Nora Joh. Georg Roman — Johan Erik, f. 1806 30/12 — Johanna Karolina, f. 1811 16/6, g. m. glasmästaren Norrman i Stockholm — Eva Maria, f. 1816 24/11, flyttade 1835 till Stockholm — Flora Gustafva, f. 1818 8/12. Anna Mässing blef omgift med bergsgevald. Jonas Jonell och dog 1840. Barn med Jonell: Albertina Charlotta, f. 1821 14/9 — Karl Gustaf, f. 1823.

V 3. *Johan Adler* på Myrbo, sedan på Kyrkbacken, nämndem. och bergsman, f. 1776, g. 1 1800 m. Anna Elisabet Eriksson fr. Grängshyttan i Hjulsjö, f. 1772 24/11, † 1811 14/4, 2 1816 m. Sara Greta Häger, f. 1783 12/1, † 1828 31/8, 3 1830 m. Anna Lisa Jansdotter fr. Hjulsjö, f. 1800. Barn i 2:a giftet: Johan Fredrik, f. 1817 20/5 — i 3:dje giftet: Erik Johan, f. 1830 26/10 — Karl Johan, f. 1832 28/4 — Johanna Augusta, f. 1834 7/1 — Axel August, f. 1836 20/11, bryggeriägare, Bånghammar.

VI. *Johan Fredrik Adler* vid Råstock, son till V 2., f. 1789, g. m. Anna Maja Ersdr fr. Hyttnäs, f. 1799 6/7. Flyttade till Linde 1852. Barn: Johan Fredrik, f. 1824 18/8 — i ett senare gifte: Johanna, f. 1831 21/1 — Karl August, f. 1832 1/5, till Nora 1848 — Lovisa, f. 1836.

Bilaga II. Släkten Törnblom.

I. *Lars Törneblom,* fältskär och stadsläkare i Sala vid medlet af 1700-talet; gift med Helena Sahlholm. Barn: *Anders,* f. 1743 i Sala, stamfader för den prästerliga grenen; *Karl,* f. 1756 i Sala, stamfader för ljusnarsbergsgrenen.

II 1. *Anders Törnblom,* f. 1743 20/4, kyrkoherde i Skultuna 1802, † 1819 17/5. Student 1765, präst 1773, pastoralexamen 1795. Gift 1793 m. Katrina Gagnelius, f. 1753, † 1829, hvars fader var komminister i Västerås. Barn: Anders, f. i Skultuna 1795 2/11.

III. *Anders Törnblom,* kyrkoherde i Björksta 1846, f. 1795, † 1866 1/4. Student 1816, präst 1821, magister 1827. Gift 1832 m. Sofia Wilhelmina Weijel, f. 1804 och dotter af kopparslagaren och rådmannen Tob. Weijel och Helena Marg. Frebelius. Barn: Anders Wilhelm, f. 1833, † 1834 — Sofia Helena Katrina, f. 1835 2/1, g. m. kyrkoh. i Sundborn Karl Fr. Pettersson — *Carl Anders Tobias,* f. 1836 22/11 — Johanna Charlotta Wilhelmina, f. 1840 14/6 och 1863 6/7 g. m. häradsskrifvaren G. Vikt. Nordencreutz i Sala.

IV. *Carl Anders Törnblom* på Limsta, kapten, f. 1836 22/11.

II 2. *Karl Törneblom* på Lund i Ljusnarsberg, bergsfogde, f. 1755 8/5, † 1806 13/5. Gift 1785 8/11 m. Maria Ulrika Tengman, som sålde Lund 1810 och flyttade till sin i Brattfors i Värmland gifta dotter Kristina Ulrika. Barn: *Bengt Fredrik,* f. 1790 — *Karl Adolf,* f. 1794 — *Klas Erik,* f. 1797 — Kristina Ulrika, f. 1786, g. m. Erik Kronberg — Maria Elisabet, f. 1801, † 1809 — Greta Lovisa, f. 1802, † 1803.

III 1. *Bengt Fredrik Törnblom* på Heden, bergslagskassör, f. 1790, † 1840. G. m. Katrina Lovisa Ericsson fr. Laxbro. Barn: Karl Johan, f. 1815, gymnasist, † 1835 — *Klas Erik,* f. 1819 — *Bengt Fredrik,* f. 1821 — *Anders Adolf,* f 1828 - Maria Charlotta, f. 1830, † 1888.

III 2. *Karl Adolf Törnblom,* köpman i Västerås, den förres broder, f. 1794, † 1849. G. m. Maria Charlotta Fabricius. Barn: Lotten, f. 1834, g. m. kamrer Hjalmar Grundelius i Falun — Ottilia, ogift — Albert bankkamrer i Stockholm, g. 1875 m. Eva Bagge, † 1884, deras son Anders, f. 1878.

III 3. *Klas Erik Törnblom,* handlande i Västerås, f. på Lund 1797, † 1836. G. m. Annette Fahlrot. Barn: Klara, f. 1823, g. m. handl. L. F. Bjurström i Västerås — Augusta, ogift, på Ramsbergs bruk — Klas Fredrik, f. 1821, landtbruksinspektor — Viktor, f. 1822, garfvare, vinhandlare — Alfred, f. 1824, vinhandlare.

IV 1. *Klas Erik T.* på Klastorp, köpman, f. 1819 på Heden, son till III 1. G. m. sin kusin Anna Gustafva Kronberg fr. Lilläng. Barn: Anna, f. 1852, g. m. L. Örström, disponent för Järnmanufakturaktiebol. i Eskilstuna, † 1888 — Elise, f. 1854, ogift, bor i Enköping — Bengt, f. 1856 — Klas, f. 1858, g. m. svägerskan Agnes Örström, fabrikör Eskilstuna — Karl, f. 1860, landtbrukare — Adolf, f. 1865, banktjänsteman, Gefle.

IV 2. *Bengt Fredrik T.* på Blåmansbäcken, den förres bror, f. på Heden 1821, † 1878. G. m. Ida Hasselström fr. Linde. Son Bengt, f. 1867, landtbrukare, Ormesta, Almby.

IV 3. *Anders Adolf T.* på Liljendal i Ramsberg, f. på Heden 1828, † 1892. G. m. Maria Ericsson fr, Ramsbergs bruk. Barn: Adolf, f. 1860 — Henrik på bruk — Gustaf i

Amerika — Gerda Maria, f. 1863 4/12, † 1917 1/2, g. 1898 m. bankkamreraren C, G. Carlberg, Kopparberg — Harald, f. 1867 — Eva, f. 1869, g. m. bruksförv. Wilhelm Hvitfeldt, Ramsbergs bruk.

Bilaga III. Släkten Kronberg.

I. *Hindrik Grillsson* fr. Finland. Ovisst när han först kom till Ljusnarsberg; men han dog 1665. En bergsman Henrik Grillsson omtalas 1635 jämte hustru Anna, som dog 1684. Barn: Brita, g. 1645 med Per Ersson — Anna, g. 1651 med Daniel Matsson i Nygården — Karin, g. 1652 m. sexman Erik Matsson i N. Bergsgården samt

II. *Grills Hindersson* vid Bruket, † 1675. Hans son

III. *Henrik Grillsson* d. y., † 1739 75 år gammal, g. 1691 m. Elisabet Zakrisdr i Engesgården. Barn: *Johan,* f. 1695 — Henrik, Grills, Zakris och Erik, Lischen, Greta, Stina, Katrina.

IV. *Johan Hindersson,* f. 1695, g. 1 m. Lisbet Jansdr, † 1709, 2 m. Kerstin Jansdr 1715. Barn: *Henrik,* f. 1726 10/1 — Margreta, Lischen, Kerstin, f. 1733, och Katrina, f. 1736, gift till Finnfall.

V. *Henrik Jansson* på Krokfors, sexman, † 1801. G. m. bergsm. Erik Hans' i S. Bergsgården dotter Brita Ersdr, f. 1727, † 1806. Barn: *Erik,* f. 1750 30/8 — Jan Hindersson *Kronberg* i Fornaboda, f. 1751 — *Henrik* Hindersson på V:a Born, f. 1753 31/3, † 1806, g. 1777 m. Katrina Andersdr på V:a Born, f. 1735, deras barn: Henrik, f. 1784, Erik, f. 1786, Jan, 1792, Stina, f. 1778, Katrida, f. 1781, g. till Örtjärn, Brita Maria, f. 1789, Anna, f. 1779, g. 1802 m. skrädd. Fr. Ersson — *Anders* Hindersson i Kandla, f. 1756 16/1, g. 1781 m. Katrina Andersdr, 2 söner 9 döttrar — *Kristina,* f. 1758, g. m. Henrik Adler i Backen — *Anna,* f. 1760, g. m. Joh. Andersson i Brattberg, 2 söner, 4 döttrar.

VI. *Erik Hindersson* på Krokfors, sedan N. Bergsgården, sexman och riksdagsman, f. 1750, g. 1776 m. Brita Andersdr fr. Heden, † 1803, 2 1807 m. Kristina Brattström från

Värmland, f. 1760. Barn i förra giftet: *Erik*, f. 1782 2/2 — *Johan Kronberg*, f. 1784 21/11, bruksbokh. i Fellingsbro, g. 1831 m. Ulrica Karolina Levin, f. i Säter 1810 2/11, brukspatron i Säter — *Henrik Kronberg*, f. 1786 11/11, handl. i Arboga — *Gustaf Kronberg*, f. 1791 — *Kristina*, f. 1777 23/10, g. 1806 m. inspektoren Joh. Vessling i Orsa — *Anna*, f. 1779 3/6, s. Karl, f. 1802 20/6 — *Brita Lisa*, f. 1787 14/7, g. 1807 till N. Bergsgården.

VII. *Erik Kronberg* på Lilläng, kronogrufstigare och bergsman, f. 1782, † 1850. G. 1806 m. Stina Ulrika Törnblom. Barn: *Fredrik* Kronberg, f. 1806, † 1874, handl. i Falun, g. m. Fiken Borén — *Johan Henrik* K., f. 1810, † 1879, handl. i Falun, g. m. Maria Östberg, f. 1812, † 1890 — *Karl Erik* K., f. 1813, handl. i Falun, sedan i Malmköping, ogift — *Bengt Gustaf* K., f. 1819 20/3, grosshandlare i Gefle, g. m. Augusta Lind fr. Falun, f. 1831, s. Erik Gustaf, f. 1870 — *Klas Adolf* K., f. 1823, † 1889, handl. i Falun, g. 1866 m. Amanda Hultgren, dotter Maria, f. 1867, är g. m. löjtnant Adolf Ölander — *Anders August*, f. 1825, † 1868, ogift, bergsbruksidkare på Lilläng — *Brita Maria*, f. 1806, † 1888, g. m. gruffogd. Karl Klingberg fr. Strossa i Ramsberg, barn: Ludvig, Fredrik, August, Tilda, Hedda, Ulla — *Ulrika Kristina*, f. 1811, † 1887, g. m. nämndem. Erik Vestman i Björkäng, † 1888, dotter Lovisa, g. m. August Jansson fr. Laggarbo, s. Arvid i Amerika — *Lovisa*, f. 1817, † 1863, g. m. handl. i Falun Otto Ludvig Krey †, dotter Eva, f. 1841, g. m. ingeniören Karl Olsson, Arboga Mek. Verkstad, s. Gustaf, ingeniör, f. 1839, s. Fredrik, handl. i Småland, dotter Maria, g. m. handl. Ludvig Lagervall i Falun †, s. Nils, ingeniör — *Karolina*, f. 1817, † 1838, ogift — *Gustafva*, f. 1821, g. m. Klas Erik Törnblom — *Emma*, f. 1827, g. m. handl. Ad. Fr. Thunberg i Kopparberg.

D. Kurhusinrättningen 1810—11.

Vi komma till ett styggt kapitel i Ljusnarsbergs historia. Det gäller en *sjukdom*, som för att begagna Erik Hammarströms ord »berodde på en kringfrätande, ohygglig smitta, så mycket skamligare och fördärfligare, som den endast genom några få lastbaras lättfärdiga och oskäliga lefverne ej sällan fortplantas in på hela släkten, äfven på många oskyldiga barn och efterkommande». Visst glädjande är det att se, med hvilken ihärdighet det onda motarbetades; men själfva upphofvet till det samma vidlåder som en skamfläck samhället.

Tid efter annan omtalas personer, behäftade med denna nesliga sjukdom. Första misstänkta fallet däraf är från år 1775, då And. Andersson i Ö. Dal ålades att rådfråga doktor Lyman om sin sjuka syster Kierstin, innan han kunde få något af fattigkassan till medikamenter. Var hon behäftad med någonting veneriskt, så fick Andersson själf bekosta hennes »salvation» eller göra afdrag därför på hennes innestående arf. 1805 i april omtalas en piga i Fellingsbro, född i Ljusnarsberg och för 5 veckor sedan hemkommen, dotter till Olof Zakris' änka i Abborrtjärn, vid namn Anna Stina Olsdotter, behäftad med venerisk smitta och för hvilken begärdes

inträde å Örebro hospital. 1807 den 23 mars begärdes hos landshöfdingen tillåtelse att å lasarettet i Örebro få intaga en dräng och en piga, som efter läkareundersökning befunnits behäftade med samma slags smitta samt en tredje misstänkt person. Samma år i oktober tillsades alla att vara ganska försiktiga med de från lasarettet hemkomna, emedan det väl kunde hända att de ej vore riktigt botade eller att de voro nog öfverdådiga att vilja öfva samma lösaktiga lefverne som förut.

Det onda spred sig. På lasarettet i Örebro fanns ej plats för dem, som där sökte inträde. I april 1808 nödgades man upprätta ett *kurhus* och intogs där på en månad 37 personer, hvilka själfva fingo bekosta sitt underhåll med undantag af 6, hvilka voro utfattiga. Ryktenbörjade gå om personer, som voro nog illasinnade att vilja med flit smitta andra. Dessa skulle beläggas med stockstraff; en hotelse, som upprepades två gånger. Säkerligen befordrades det onda däraf, att en piga Maria Hansdotter, behäftad med den hemska sjukdomen, fördes för fattigdoms skull gårdmellan i Ljusnars rote år 1809.

Den vidtagna kuranstalten till smittans behämpande visade sig fåfäng. Kraftigare åtgärder tarfvades; hvarför bergmästaten Elias Noræus i maj 1810 föreslog inrättande af ett *kurhus* med ordentlig läkare. Bergslaget anslog för ändamålet 20 tunnor spannmål under villkor att landshöfdingämbetet ville bidraga. Supplik till landshöfdingen upplästes och godkändes. En gärd af 200 Rdr rgs beviljades att genast utgå ur byggnadskassan. Bergmästaren erbjöd sig att upplåta rum i Stora Gården. Niklas Ericsson på Laxbro ville aflåta en sal i Ljusnarsbergs gård. Vården och uppsikten åtog sig byggningskassören Erik Matsson med biträde af klockaren Per Styrlund.

Landshöfdingen hade redan 1808 hos Serafimerordensgillet anhållit om medel för utvidgande af länslasarettet i Örebro med afseende på veneriska smittans tilltagande, men fick afslag. I skrifvelse af den 27 juli 1810 upplyste landshöfdingämbetet regeringen om, att den förödande smittan tilltagit, *isynnerhet i N. Kopparbergs församling*, hvilken ej var i stånd att på egen bekostnad motarbeta det onda. Kyrkoherden Hammarströms yttrande om saken infordrades. Provinsialläkaren *Sommelius* uppgjorde kostnadsförslag till inrättande af kurhus. Nu fick Serafimerordensgillet befallning att utbetala 500 Rdr banko; kollegium medicum förständigades att tillförordna läkare samt af de medel, som stodo under dess disposition, utlämna 120 Rdr banko till medikamenter mot redovisning af läkaren.

Kyrkstämma hölls den 9 sept 1820.

Härvid förde kyrkoherden samtliga de närvarande till ett ödmjukt, tacksamt och vördnadsfullt eftersinnande af Kungl. Maj·ts ömma omsorger så för fäderneslandets alla inbyggare som för denna församling i synnerhet och för dess olyckliga medlemmars upprättande. Alla i gemen och hvar och en i synnerhet förmantes att först och förnämligast alltid beflita sig om *renlefnad* och ett *dygdigt uppförande* samt att i öfrigt med lydnad och beredvillighet hörsamma öfverhetens bud, med enighet och samdräktighet gå till det i nåder åsyftade goda ändamålets vinnande, icke missbruka de anordnade medlen eller genom en vårdslös hushållning onödigt förspilla dem, för att icke, sade han, med berådt mod än vidare draga öfver oss den *rättfärdige domarens onåd och vrede så väl som öfverhetens ledsnad och missnöje.*

Till lokal erbjöds en tämligen rymlig sal i Ljusnarsbergs gård samt i händelse af brist på utrymme flera

obebodda rum i Stora Gården. Byggningskassören åtog sig anskaffa sängar och sängkläder, kar, såar, ämbar och andra nödiga behofver. De flesta af patienterna förmodades komma att själfva hålla sig med sängkläder och mathämtningsredskap. Klockaren Per Styrlund, känd som en trogen och oförtrutan uppassare, ansvarade tillika med sin hushållerska för mathållningen. För den af Bergslaget anslagna spannmålen ansvarade magasinsföreståndaren, för de af församlingen tillslagna medlen byggningskassören. Läkaren hade att påräkna kost och härberge hos Niclas Ericsson på Laxbro. Till styrelseledamöter föreslogos brukspatron *Cederborgh*, bergsfogden *Vestling*, sexman *Erik Hindersson* och *Niclas Ericsson*.

Enhälligt beslut fattades därom, att *besiktning* borde ske öfver hela socknen rotevis eller hvart skriftlag för sig på vissa af läkaren utsatta dagar. Hvar och en, som efter första och andra kallelsen ej kom eller åtminstone ej uppvisade läkareattest öfver undergången besiktning, skulle plikta en Rdr banko till kurhuset, i alla händelser, synnerligast om han var misstänkt, framskaffas med tjänliga medel. I brist på böter stockstraff. — Å dessa bestämmelser begärdes landshöfdingämbetets stadfästelse, som meddelades den 22 dec. 1810.

Den af kollegium medicum den 11 okt. beordrade läkaren hette *J. J. Rådberg*, som afreste från Stockholm den 17 okt. och anlände i början af nov. Onsdagen den 7 nov. 1810 öppnades sjukvårdsanstalten i Ljusnarsbergsgård och stod under uppsikt af provinsialmedikus Sommelius i Nora.

Den 4 nov., allhelgonadag, hölls på yrkande af de båda läkarne entreprenad å *kosthållningen* enligt följande tariff.

Spisning vid kurhuset.

Frukost: $1\,^{1}/_{2}$ mark färskt rågbröd eller torkadt i proportion.

$^{1}/_{4}$ kanna dricka om dagen för hvarje person.

Middag: $^{1}/_{2}$ mark ox- eller fårkött, 5 lod hafre- eller korngryn.

$^{1}/_{16}$ kappe potatis eller kålrötter.

$1\,^{1}/_{16}$ lod salt. Häraf kokas $^{3}/_{8}$ kanna soppa.

Afton: Gröt af 12 lod korngryn med $^{1}/_{8}$ kanna dricka eller mjölk till grötdopp.

Det ankom på läkaren att förändra denna spisordning efter de sjukas beskaffenhet och sjukdomens art. Endast de fattiga hade kosten fri. Alla andra skulle betala sitt uppehälle. Bland den vid stämman ovanliga myckenheten närvarande var det ingen, som tilltrodde sig kunna svara för denna mathållning till hvad pris som helst. Slutligen lät Styrlund öfvertala sig att för en tid af 1 månad och mot ett beting af 12 sk. banko per dag för hvar patient hålla maten samt dessutom bestrida uppassningen mot 16 sk. banko om dagen, som sedan nedsattes till 10 sk. I anseende till doktorns besvär med sjukdomen och till hans ringa lön åtog sig församlingen att under 6 månader, i fall han komme att stanna så länge, bekosta hans kosthållning 32 sk. banko om dagen. Då Styrlund afsade sig mathållningen, åtog sig doktorn den samma mot 10 sk. banko om dagen.

Nyårsdagen 1811 kom Cederborgh med det förslaget att kurhusets verksamhet skulle upphöra för att fortsättas fram på sommaren, därvid biträdd af N. Ericsson. Men bergsfogden Vestling och sexman Erik Hindersson voro af annan tanke. Kyrkoherden lofvade inhämta landshöfdingämbetets yttrande.

Vid sammanträde, som *kurhusföreståndarne* hade den 8 januari, blefvo af 38 intagna 24 såsom fattiga frikända från betalning. De öfriga 14 skulle betala eller ock rekommenderas i kronans tjänst såsom samhällsvådliga personer.

Landshöfdingen öfverlämnade till doktor Rådbergs bepröfvande och afgörande, huruvida kurhuset skulle fortsätta sin verksamhet. Själf hade doktorn vissa fordringar att framlägga för församlingen såsom villkor för inrättningens fortsättande och lyckliga framgång. Han ville ha en annan *ekonom* i stället för Erik Matsson i Stråtgården, som bodde för aflägset och därtill var sjuk. Han fick två: sexman Ericsson på Laxbro och nämndeman Adler i Myrbo. Vidare *penningar* till bestridande af de nödiga utgifterna, tills understöd af kronan hunne utverkas. Församlingen ställde en summa af 666 Rdr 32 sk. banko till hans förfogande, hvilken sexman Erik H. försköt mot 6 proc. ränta. Vidare *direktionssammanträden* om *söndagarne*, att hållas i hans eget logie; *kraftiga åtgärders vidtagande* för införande till sjukhuset af för smitta misstänkta personer samt af sådana, som efter läkarebesiktning befunnos smittade, men uraktläto att infinna sig. Båda parterna anförtroddes åt uppsyningsmännens uppsikt och omvårdnad. Begärde ock att något skulle göras för fattiga värnlösa men friska barn till sjuka föräldrar, hvilka ej kunde intagas. Dessa skulle ekonomerna taga hand om och försända till deras rotar att där gårdmellan försörjas, tills föräldrarne kunde taga hand om dem. — Sexman Ericsson på Laxbro befriade doktorn från mathållningen. Icke för ty afsade sig denne vid protokollets justering den 24 febr. 1811 platsen som kurhusläkare till medlet af mars månad. Han bodde hela tiden hos Erik Olsson på Kyrkbacken, som för kost, sängkläder

och städning hade 1 Rdr om dagen, hvilka medel egentligen skulle betalas af församlingen, men redan den $^{19}/_{5}$ 1811 pretenderades få ersatta med statsmedel.

I Rådbergs ställe förordnade kollegium medicum den 11 mars 1811 f. d. provinsialläkaren i Helsingland, med. doktorn och kirurg. magistern, riddaren af K. Wasaorden, herr assessorn *Per Tilleus* från Söderhamn. Ytterligare statsbidrag beviljades den 22 mars 1811 till kurhusinrättningens fortsättande. Den nye läkaren kom och grep sig saken an med allvar och lust. För allmän besiktning hade doktor R. varit erbjuden 66 Rdr 32 sk. banko; men ej velat sig den samma åtaga. Assessorn anmodades om det samma och åtog sig det ganska besvärliga värfvet. Besiktningen började den 15 april och fortsattes sedan nästan dagligen. Till en början gick det trögt nog med »framtågandet», men det tog sig och ända till 200 personer synades om dagen. Summa 2,678 undergingo på detta sätt läkarebesiktning. Tilleus prisade deras beredvillighet att ofta i svåraste väder och väglag infinna sig. Besiktningen hade det goda med sig att sinnena lugnades. Det visade sig att sjukdomen ej var så illa spridd, som man fruktat. Den största mängden fick njuta glädjen af den lycksaliga hedern att varda frikända från det vrånga omdömet att såsom misstänkta och smittade anses.

Den 14 juli tillkännagaf assessorn, att som kurhuset snart skulle upphöra, borde hvar och en, som ännu misstänkte sig vara smittad af sjukdomen och önskade bli frisk, genast eller sist inom en vecka hos honom anmäla sig. Alla som kommo senare, kunde ej bli intagna å sjukhuset, utan fingo bege sig till Örebro.

Den 21 juli 1811 gaf pastor tillkänna, att kurhusinrättningen nu skulle sluta och att för den skull erfor-

drades icke blott en noggrann *redogörelse* för de därtill använda medlen, utan äfven en noggrann *ransakning*, hvilka af de där intagna vore i stånd att betala antingen hel eller half eller kvarts afgift. Ransakning härom företogs inför uppsyningsmän, föräldrar och husbönder samt särskilda församlingsombud. Af redogörelsen framgår, att 80 personer varit intagna från 7 nov. 1810 t. o. m. 31 juli 1811 samt njutit läkarevård, fria medikamenter och underhåll; bland dessa inberäknad en piga från Lindesby i Jernboås. Den äldsta var 73 år, den yngsta 2, eljest alla åldrar däremellan, mest pigor och döttrar, 30 stycken. Fem hade dött. Tre hade lefvat på egen kost. Tre hade måst intagas för andra gången.

Den 5 augusti reste Tilleus och fick, utom beröm för sitt oförtrutna nit, fritt husrum och fri kost under hela den tid han här uppehöll sig. Själf säger han, att han lefvat inom denna aktningsvärda bergslag med nöje och att han lämnade den med saknad.

Smittan tog han dock icke med sig. Icke mindre än 11 personer intogos på Örebro hospital samma år som kurhusinrättningen i Ljusnarsberg upphörde.

E. Karl Johan i Ljusnarsberg.

Karl Johan med ordningstalet den XIV:de var icke just någon ung man längre, då han helt oförmodadt på riksdagen i Örebro 1810 blef vald till svensk tronföljare. Tänk att vid 47 års ålder (han var född 1763) hufvudstupa byta om fädernesland och nationalitet och träda in i splitter nya förhållanden, det är sannerligen ingen lätt sak. Men Bernadotten, som han kallades af allmogen — försökte verkligen allt hvad han

kunde, språkstudierna undantagna, för att lära känna det land och folk, hvars högsta ledning han fått sig anförtrodd. Till de medel han begagnade för vinnande af detta mål, ha vi att räkna hans resor.

De äro ganska många. Joh:s Almén har i sin bok om ätten Bernadotte upptecknat icke mindre än 18, mer eller mindre omfattande resor, företagna under den tid Karl Johan till att börja med var kronprins och sedan regent. Han fortsatte med sina utflykter ända in i sena ålderdomen. Visserligen förmäler historien, att han på äldre dagar föredrog att ligga till långt fram på dagen samt sällan under den kalla årstiden lämnade sina små, starkt uppvärmda rum, där han på fransyskt manér älskade att sitta med fötterna i spisen. Men den gamle härdade krigaren ägde en mycket stark hälsa, som inte lät rubba sig af starka ombyten eller hårda strapatser. Så t. ex. bekom det honom ingenting att direkt från spisen bege sig ut på en eldsvåda i hufvudstaden och midt i vintern stå där i vattenplask och snöslask med tunnbottnade stöflar utan galoscher. Så att nog fanns det stål i den kroppen. Han reste för det mesta helst på somrarna eller under den blidare årstiden.

Tack vare läget emellan de båda landskapen, Värmland och Dalarne, bergsstäderna Filipstad och Falun, fick Ljusnarsbergs aflägsna landsända äran att 2 gånger se och mottaga f. d. fältmarskalken af Frankrike, som lär ha varit en karl värd att skåda, utom när han blef ond. Då var han så förskräcklig, att ingen gärna ville se på honom.

Första gången han kom till Ljusnarsberg var den 10 sept. 1819. Han hade då varit ute och färdats alltsedan juni månads början och besökt bland andra platser Norrköping, Ramlösa och Karlskrona. Så kom han

på uppresa till Filipstad den 8 sept., och därifrån tog han vägen genom Ljusnarsberg till Falun. Sedan gjordes en tur i öfre Dalarne och därifrån till Gefle och Uppland. Så en afstickare till Södertälje för att öppna kanalen och sist en tur tillbaka till Uppsala, där grundstenen lades till nya universitetshuset. Vi veta ingenting vidare om detta hans besök i Ljusnarsberg. Sägnen förmäler, att han logerade öfver natten vid Stjärnfors. Såsom minne af besöket donerades till skolfonden 400 Rdr banko. Han hade varit konung ett år och var en man på 56 år. Men med den omsorg han ägnade åt sin yttre människa, såg han mycket yngre ut och var i rörelse och gestalt smidig som en yngling.

Litet mera veta vi om det andra besöket, som inträffade 18 år senare eller 1837 den 13 oktober. Han var det året ute på en stor rundresa. Besökte bland annat Linköping, Västervik, Kalmar, Karlskrona, Simrishamn, Lund, Malmö, Halmstad, Göteborg, Åmål, Karlstad, där han var den 12 oktober. Som han äfven nu ämnade sig till Falun, togs vägen genom Nya Kopparberget och vidare öfver Smedjebacken.

Det var om aftonen den 13 okt. Vädret var klart och lugnt och fullmånen tronade på himmelen. Vid 9-tiden dånade de första kanonskotten från Grufbacken, uppkallande ekot från Klockarebacken samt förkunnande för hela byn, som dagen igenom varit i spänning, att nu var timmen slagen. Där fick man brådt med att tända tjärtunnorna, som voro placerade uppe på Grufbacken.

Hofmästaren och hofkvartermästaren hade naturligtvis anländt förut tillika med en kock och ett par löpare. Mellan kanonskotten hördes dånet af vagnarna, som rullade utför landsvägen längs efter sluttningen på klockarbacken. Men plötsligt blef det tyst. Just som vägen

gör en sväng och låter färdemannen kasta en blick öfver dalen till byn, som ligger på sluttningen midt emot, stannade det kungliga tåget, Konungen frapperades af anblicken och lät undfalla sig ett: ah, charmant. Kyrkan låg där ända upp till tornspetsen i strålande illuminering. Likaså grufstugutornet, Abrahamsgård m. fl. ställen.

Så fortsattes färden. Vid ingången till byn (Vallins) började marchallernas rad och räckte hela vägen öfver Garhyttebron upp till Abrahamsgård, och skall ha utgjort inemot 300 till antalet. Där skulle den höge gästen logera tillika med grefve Brahe, favoriten, baron Cederström, grefve Levenhaupt, lifmedicus Edholm m. fl.

Såsom vakt tjänstgjorde vid Abrahamsgård 30 soldater under befäl af baron Armfelt från Örebro. Då konungen steg ur vagnen, skyldrades gevär och förre fältmarskalken rätade på sin 74-åriga lekamen samt gick med stram hållning midt emellan vakten upp på trappan. Där gjorde han en sväng och sade på bruten svenska: »pra gossar!»

Bland människorna, som fyllde gården, hördes mer än en röst yttra: »De' där va' något te' kär de». — En och annan, som säg honom för 18 år sedan, gjorde ock den anmärkningen, att han litet förändrats under tiden. Blott håret hade grånat en smula.

Efter supén var konungen ute för att bese månförmörkelsen, som började kl. 11.

Sen blef den aftonen för Kopparbergsborna. Det dröjde, skall jag säga, innan alla de 77 personer, som voro i konungens följe, hunno bli väl inlogerade på sina respektive kvartér och innan de 116 hästarne fått vederbörligt nattfoder och vård. Somliga voro af färden så medtagna, att de knappast kunde stå på benen.

På Abrahamsgård voro inkvarterade icke mindre än 29 personer. Hos Adlers på Kyrkbacken 13, däribland kabinettskammarherre Vejdeman, hofmarskalken Koskull, major Lagerstråle, 2 silfverbetjänter och 2 kökslärlingar. — I Stora Gården logerade 8 personer, däribland statssekreterarne Due och Grip, kabinettsekreter Ihre och 2:dre sekreter Manderström. — Vid Laxbro likaledes 8 personer, däribland landshöfdingen i Västerås, Bergensköld, general Ridderstolpe på Fiholm, generalmajor Mörner. — Hos Lindéns dess likes 8, däribland 2 lifkuskar och en vagnmästare. — Slutligen i sockenstugan voro inhysta: 2 hingstridare, 4 lifpostiljoner, 5 gardister och jägare, summa 11.

Följande dagen mottog Hans Maj:t deputationer från *denna* Bergslag, äfvensom från Nora, Järnboås och Ramshyttan.

Lördagen den 14:de (4:de Böndagsafton) kl. half till 3 e. m. afreste Hans Maj:t under kronoskott — spisade vid Högfors i gamla salen, hvarefter resan fortsattes till Smedjebacken, där nattkvarter intogs. Hans Maj:t skänkte till socknens fattiga 100 Rdr banko.

Titelbilden här ofvan är hämtad från väggmålningarna vid Hyttnäs och bär till öfverskrift: »Här rider Swea Rikes konung Karl Johan 1838». Bilden är målad året efter kungabesöket.

F. Inför faran.

Den nalkades från öster i gestalten af kolera morbus. Redan 1830 utbröt farsoten i Ryssland och spred sig därifrån efter hand öfver det öfriga Europa och hotade äfven Sverige. Hit kom den först 1834; men redan förut hade den satt regering och myndigheter i bäfvan såsom kan slutas af K. förordningen af den 9 juli 1831, i hvilken en mängd spärrningsåtgärder föreskrefvos, hvilka, i fall de kommit till användning, skulle ha visat sig ännu menligare än själfva farsoten. Föreskrifterna mildrades också genom upprepade förordningar om ändringar i den ursprungliga förordningen, af hvilka en hvar upphäfde den föregående.

Vi gå nu att enligt tillgängliga källor visa, hur man rustade sig i V. Bergslagen mot den hemska gästen.

Redan den 1 aug. 1831 åtföljdes K. B:s kungörelse af ett bihang, författadt af provinsialmedicus *Ludv. Zaar* och innehållande föreskrifter om de försiktighetsmått, som borde iakttagas under dessa sjukliga tider. Hos en och annan person inom Örebro härad hade nämligen yppat sig magplågor, som företedde likhet med den lindrigare art af kolera, som gick under benämningen *puken*. Särskildt varnades för oseden att börja sin dag med en sup brännvin med eller utan beska tillsatser.

Vid de bestämda måltiderna fick man väl taga sig en sup, i fall man vant sig därvid, blott man aktade sig för finkel, hvars halt af vidbränd olja var för magen högst skadlig samt var en starkt bidragande orsak till sjukdomen *flen*, hvilken i sin ordning gjorde särskildt mottaglig för kolerasmitta.

1834 den 9 augusti ställde K. B. en uppmaning till sundhetsnämnderna att noga vaka öfver hälsotillståndet inom respektive distrikt. I Ramsberg och Ljusnarsberg funnos sundhetsnämnder sedan någon tid tillbaka. Den i Ljusnarsberg tillsattes redan i augusti 1831 och räknade 16 ledamöter. Ordförande i Ramsbergsnämnden var öfverstelöjtnanten *L. D. Heijkenskjöld* på Granhult och i Ljusnarsbergsnämnden kyrkoh. *G. Godenius.* De båda nämnderna trädde i förbindelse med hvarandra för att rådpläga om, hvilka åtgärder lämpligast borde vidtagas. Särskildt dryftades frågan om afspärrning af Sundbo bro på Fellingsbrogränsen och ljusnarsbergarne visade sig benägna att deltaga i kostnaden för afspärrningen.

Redan i början af september 1834 ingick säker underrättelse om att sjukdomen utbrutit i Arboga, hvarför sundhetsnämnden i Ramsberg vidtog den anordningen att vid forsling af saker till Arboga inrätta en upplagsplats i Fellingsbro, där omlastning ägde rum. Vidare stadgades ett vite af 10 riksdaler för den, som tillät främmande, vandrande personer, synnerligast gesäller och västgötar — och till de senare räknades de i oändlighet med pass försedda Ulricehamns- och Boråshandlarna — att inträda i huset, där åtnjuta härberge under natten samt, i fall det var en handlande, tillåta denne att upptaga sina varor ur påsarna, utan skulle husfolket och gästgifvarna enligt karantänsförfattningarna antingen visa dem tillbaka eller i fall de finge fortsätta resan, skyndsamt

förhjälpa de skjutsberättigade till skjuts och de gående att utan uppehåll och inträde i gårdarna fortsätta vandringen.

Det visade sig tyvärr att i synnerhet Västgötarne vore ett slags »ohyra», som förde smitta med sig. Omkring den 14 sept. kom exempelvis koleran till Edsbergs s:n på det sättet att en bonde i Sörby, som mottog en västgöte och handlade med honom, sjuknade genast och dog inom 12 timmar. En bror till honom från Hyttringe, som kom och hälsade på, sjuknade äfven och dog påföljande dag.

Den 19 sept. beslöt Ramsbergs sundhetsnämnd att afspärra vägen till Arboga och Morskoga gästgifvaregård samt till Nora och Linde vid Håkansbo medelst bom och bevakning. Inga lösa personer såsom gårdfarihandlare, gesäller och tiggare fingo passera; men välkända resande och de med sundhetspass försedda vägrades icke genomfart. Liknande afspärrning skedde i Grythyttan vid Saxhyttan och Trösvattnet mot Värmland med bommar och sex mans vakt på hvardera stället.

I Ljusnarsberg föreslogs att sätta bom vid Björkäng hos Anders Andersson samt vid S. Bresjön och den 6:te okt. begärde sundhetsnämnden handräckning hos K. B. för att göra afspärrningen så mycket säkrare. Men K. B. vägrade handräckning af det skäl att enl. K. Karantänskommissionens senaste kungörelse af den 22 sept. s. å. rörelsen å allmän landsväg ej fick hindras utan ålåg det gästgifvare att befordra och härbergera resande, äfven sådana som kommo från smittad ort. På de vandrande västgötarne hade länsman att hålla ett vaksamt öga.

I Nora tyckas inga spärrningsåtgärder ha blifvit vidtagna.

Utom nu anförda anstalter till utestängande af sjukdomen, spriddes bland allmänheten tryckta eller i afskrift publicerade läkareråd, att användas vid sjukdomens början, ännu innan krampanfallen och kraftuttömningen inträdt. Det var två kurer som förordades: *Saltkuren,* framställd af den engelska läkaren W. Stevens och *kamfertkuren,* framställd af den svenska läkaren C. U. Sondèn vid Danviken. Den senare hade studerat koleran i Wien, Rotterdam, Bordeaux och Paris samt själf haft sjukdomen. Kamfertkuren gick ut på att åstadkomma svettning och stärka krafterna samt bestod däri, att den sjuke hvar femte minut intog 2 à 3 droppar camfertspiritus i en tesked med sockermättadt vatten. Intagningen upprepades oftare eller långsammare allt efter som sjukdomssymptomen till- eller aftogo.

Saltkuren började med engelskt salt och fortsatte med vanligt koksalt — tre fulla matskedar upplösta i ett kvarter varmt vatten, hvaraf hälften intogs genast och i fall kräkning ej inträdde, den andra hälften.

Man ansåg koleran förorsakad af ett narkotiskt gift, hvars omedelbara verkan var att förminska icke allenast blodets utan hela kroppens lifskraft (vitalitet). Giftet borde därför aflägsnas från kroppen fortast möjligt. Diarrén, som vanligen åtföljer sjukdomens första stadium, syntes vara hvarken mer eller mindre än naturens egen sträfvan att bortskaffa giftet från blodet. Borde därför icke hämmas med opium och andra adstringerande medel.

Båda kurerna kombinerade förordades af svenska läkaresällskapet, så att saltbehandlingen användes först i 2 timmar och därefter svettkuren. Arkiatern P. von Afzelius förordade ett motsatt förfarande, först kamfert och sedan salt.

Läkaresällskapets föreskrifter förordades af doktor N. Dahlin i Nora.

En mycket nitisk medlem af Ljusnarsbergs sundhetsnämnd var bergsfogden *Anders Vestling* i Björsarf, som i sitt distrikt, Smedsbo och Krokfors rotar, vidtog allehanda åtgärder. Icke blott att han hade kamfertspiritus till användning, han tillsatte äfven särskilda uppsyningsmän vid de spridda gårdarna, utdelade Sondéns läkareråd till uppläsning, tillsatte sjukvakterska, utfärdade noggranna rapporter samt lät vid misstänkta sjukdomsfall noga utforska förloppet. Någon kolera hördes dock icke af hvarken här eller annorstädes inom distriktet. Visserligen förekom att en piga i Smältarebacken fick uppkastning och att en hustru i Mellangården anmäldes sjuk af frossa och kräkningar; men den förra blef strax bra igen och den senares sjukdom förmodades vara moderpassion.

Stor oro i lägret vållade en obehaglig underrättelse. Den 25 september fick bergsgevaldigern *Jonas Jonell* nys om, att skräddaren Johan Hellbergs hustru från V:a Nybygget hemkommit från Stockholm öfver Arboga medförande en dotter, som tjänat i hufvudstaden. Det sades, att de stulit sig ifrån Stockholm, ankommit till Arboga på en transportjakt samt åkt med en af Abrahamsgårds landbönder från de s. k. Sjöfallsbackarna till Stjärnfors. Äfven glunkades om, att hustru Hellberg förbjudit sin dotter tala för att hon ej med sitt finare stockholmsuttal skulle förråda, hvarifrån hon kom. Bergsfogden Vestling, till hvllken Jonell rapporterade händelsen, satte genast Stjärnforsinspektörerna i rörelse för att utreda, huru med saken förhöll sig och ålades dessa, att därest hustru Hellberg och dess dotter ej medförde pålitliga dokument, antingen behålla dem i behörig karantän eller ock afvisa

dem från Ljusnarsberg såsom en ännu icke för smitta misstänkt ort.

Kvinnorna befunnos vid undersökning innehafva ett slags sundhetsbevis, som dock icke ansågs till fyllest; hvarför Hellbergs boning afspärrades den 25:te på morgonen af 2 från roten uppbådade män med tillsägelse åt såväl vakthållarne som husfolket att ej afvika från stället eller medgifva någon kommunikation med grannarna. Den 27:de om morgonen anställdes rökning inomhus med salpeter och vitriololja i såväl Hellbergs som Per Janssons bolägenhet och tillsades, att därmed skulle fortsättas såväl morgon som afton, så länge afspärrningen ansågs nödig — en sak som sundhetsnämnden fick afgöra.

Huru länge rökningen fortgick veta vi icke; men fruktan för sjukdomen dunstade bort så där vid medlet af oktober månad. Sista rapporten från Anders Vestling till sundhetsnämnden är daterad den 12 oktober 1834 och innehåller, att Jan Jansson i Dalkarlstorp fruktades ha rödsot och att åt honom kokades en sats af räfkaka med den verkan att karlen blef frisk samma dag.

ERIC HAMMARSTRÖM.

Si Chriſtum neſcis, nihil eſt ſi cætera diſcis;
Sed ſi Chriſtum diſcis, ſatis eſt ſi cætera neſcis.

G. Eric Hammarström.

I Stora Tuna i Dalarne lefde och verkade under förra hälften af 1700-talet en klockare vid namn *Erik Hammarström.* Denne var 2 gånger gift, först med *Sigrid Ramberg* och sedan med *Anna Andersdotter.* I förra giftet hade han en son, som sedan blef kyrkoherde i Bjursås, och från hvilken i rakt nedstigande led härstammar kyrkoherden i Ljusnarsberg *Ernst L. Hammarström* († 1889). I senare giftet hade han också en son, föremålet för denna teckning, *Erik H.*, född 1750 den 11 maj i St. Tuna.

Redan i unga år förlorade Erik sin fader, hvarefter änkan flyttade till Falun. Här kom han vid 10 års ålder in i trivialskolan, där han stannade till 1767. Rektorn i skolan hette vid denna tid *Magnus Ranie,* en man med godt hufvud och mycken beläsenhet, men egensinnig och nyckfull, hvilken genom sitt sätt att uppträda väckte mera löje än allvar och gagn. Han lär ha haft mera bekymmer för gossarnas klädsel än för deras läsning. Konrektorssysslan sköttes samtidigt af *Gabriel Pihl,* beryktad

såsom en av de strängaste skolkarlarne på sin tid, hvars yttre bar prägel af den sträfhet, som bodde i hans själ.

Med Ranies afskedsbetyg på fickan flyttade Erik H. till gymnasium i Vesterås 1767 samt därifrån till akademien i Upsala, där ha inskrefs som student 1771. Han hade emellertid »genom stadgadt uppförande och goda kunskaper lyckats vinna förtroende hos flera aktningsvärda familjer så väl i Falun som i Norrbärke och Ljusnarsberg». Genom information förvärfvade han sig nödiga medel för sina studier och redan den 5 jan. 1774 vigdes han till präst på kallelse af kyrkoherden i Lima och Transtrand *J. Ohselius.* Året därpå flyttade han till Torsång till prosten *Joh. Schultz,* bekannt såsom en allvarlig prästman. Här blef han icke heller gammal: 1776 sökte och erhöll han transport till *pastorsadjunkturen* i Falu stads- och landsförsamlingar. Där öppnades för den unge, varmhjärtade prästen ett vidsträckt arbetsfält. Med adjunkturen förenades 1786 *predikantbefattningarna* vid Falu grufva, länsfängelset och hälsobrunnen Noret. Följande år erhöll han kallelse till *2:a komministertjänsten* i staden, hvilken befattning han sedan innehade tills han såsom kyrkoherde flyttade till Ljusnarsberg 1800. Under hans verksamhetstid i Falun tjänstgjorde såsom första komminister brodern *Anders H.* och såsom kyrkoherde d:r *Petrus Brunnmark,* båda kända såsom arbetsamma och aktningsvärda män. Trots sin svaga fysik var Erik H. säkert icke underlägsen någondera i arbetshåg. Flera synbara spår af hans verksamhet under denna tid föreligga ännu: två tryckta *predikningar,* den ena med titeln »*Välmenta Råd för kristna, som plågas af tvifvelsmål angående vår allraheligaste trossanningar, föreställda uti Högmässopredikan, söndagen sexagesima*», Stockholm 1783, den andra: »*Jesu kärleks- och barmhertighetshjerta mot syndare,*

föreställdt uti Högmässopredikan på andra söndagen i Fastan». De långa titlarna äro visserligen i tidens smak, icke så innehållet, som är fulltonigt kristligt, prägladt af brinnande allvar. Likpredikan höll han öfver prosten Brunnmark 1794, men den blef icke tryckt. Ett *tal till dem, som första gången skola begå den heliga nattvarden*, föreskrifver sig också från Falutiden och kan anses mönstergilt.

De många prästerliga befattningarna kräfde säkerligen icke ringa tid och möda. Icke förty sysslade Hammarström därjämte med historiska forskningar. Under åren 1789—92 utgåfvos lokalhistoriska samlingar i 4 band, benämnda *»Äldre och Nyare Märkvärdigheter vid St. Kopparberget»* — en nu mera mycket sällsynt bok.

Första söndagen efter Trettondagen 1798 profvade Hammarström till kyrkoherdetjänsten i Ljusnarsberg. Valet hölls den 11 febr. af *Aron Vestén*, prost och kyrkoherde i Ramsberg. Platsen tillträddes i maj 1800 under föga gynsamma utsikter. Lönen skral, kyrkoherdebostället »utöknadt», tillståndet i församlingen i många afseenden dåligt. Där rådde så godt som hungersnöd, tre fjärdedelar af befolkningen kunde anses som nödlidande; det sedliga tillståndet mycket förslappadt under inverkan af nöden, tiggeriet florerade, superi och otukt vunno allt större utbredning, svåra sjukdomar, såsom koppor och rödsot härjade bland den försvagade befolkningen. Härtill kom att församlingens *kassor* befunno sig i ett bedröfligt skick. Alltsammans svårigheter, som den nye kyrkoherden företog sig att med ovanlig kraft och energi bekämpa och reda.

Kassornas ställning framgick af revisionen, som prosten Vestén å Domkapitlets vägnar höll efter v. pastor Adams-

son den 4 jan. 1801. Kyrko- och fattigkassorna voro hopblandade, skulsedlarne felaktiga, af Lindbergska sterbhusets skuld endast 100 Rdr influtna samt ingen anstalt fogad om kyrkobalkspengarnas återfående*). Till utredningsmän tillsattes länsman Nils Floding, konstmästaren Adler och nämndeman And. Jansson i Sörby. Dessa läto omskriva obligationerna, men så, att räntan lades till kapitalet i stället för att indrifvas. Vidare transporterades de gamla lånen på andra innehafvare, t. o. m. utan en och annan äldre låntagares vetskap. Lindbergska sterbhusets skuld indrefs, men summan disponerades af ombudsmännen. En af dessa påstod, att han härtill fått kyrkoherdens tillåtelse, hvilket denne icke kunde betrakta annat än som ren osanning eller som orätt uttydning af hans ord. Han hade endast sagt, att de kunde betjäna sig af pengarna till mars månads utgång. I majstämman 1801 framlade utredningsmännen på frågan, om de fullgjort sitt uppdrag, 10 Rdr jämte tvänne skrifter, uppfyllda med hvarjehanda tvetydigheter. Kyrkoherden mottog skrivelserna, men afvisade pengarna. Sedan, då han och flera andra af de närvarande afträdt, uppsade Eric Ericsson på Abrahamsgård sitt i kyrko- och fattigkassan innestående lån och utfäste sig betala sin skuld inför sockenstämman den 3 juni tillika med Lindbergska sterbhusets forna skuld till dessa kassor. I juli inbetalades sedan 110 Riksdaler af denna skuld.

Kassornas öde afgjordes slutligen den 31 jan. 1802, då prosten *Swederus* höll stämma i och för revision. Fullmäktige hade nu fullgjort sitt uppdrag. De båda kassorna voro åtskilda och skuldförbindelserna lagenliga. I skrivelse till Domkapitlet den 24 april 1801, där detta trassel rapporteras, klagar kyrkoherden att »den oro, som därigenom vållats, var så mycket större, som han på

*) Se sid. 142.

denna orten icke hade någon att vända sig till eller rådföra sig med, som förstod något. Den, som kunde hjälpa, ville icke, och de, som ville, begrepo ej saken».

En annan sak, som vållade mycket besvär och många bekymmer, var komminister *Adamssons* usla tillstånd och förargliga lefverne.

Denne prästman var nästan jämnårig med Erik H., född i Skultuna 1755. Till Ljusnarsberg kom han från Ramnäs 1796 och blef efter Lindbergs död året därpå v. pastor. Redan 1800 hade han adjunkt, sedermera komministern i Berg, *Erik Bovallius*. Tyckes sedan ha skött tjensten på egen hand: men huru kan knappast omtalas. Icke ett enda ottesångs- eller nattvardsförhör på sex års tid. På predikstolen bara slarf med predikningarnas läsande, väckt åtlöje vid publikationerna; i sakristian ofta buller och oväsen; vid altaret allehanda oanständigt prat, såsom då han en gång uppmanade adjunkten Ramqvist att skynda med kommunionen för middagssupens skull; vid skriftresorna ofta så drucken, att han till och med måste transporteras på flake, emedan han ej kunde sitta på hästen; hemma i sitt hus uppträdande som en galning, hotande hustrun med vedträn och eldgafflar. Personer, som infunno sig för att stilla hans våldsamhet, mötte han med puffert i hand. Med detta vapen svedde han en gång ögonbrynen både på sig själf och sin gosse. Han var med ett ord en människa, af hvars mun, antingen han var full eller nykter, man aldrig fick höra annat än galenskaper och elakheter. Hvad skulle förnuftigt folk tänka, säger Erik H., som hade en sådan lärare. Hvad skulle pastor tänka, som nödgades ha en sådan till ämbetsbroder och endaste medhjälpare.

1 maj 1805 var Adamsson sjuk. Hustrun skref till prosten Swederus och frågade, huru snart den af konsistorium förordnade adjunkten, hvilken var hos prosten, skulle komma. I anledning häraf skref denne ett af kristlig kärlek genomandadt bref till Adamsson, fast utan verkan. I brefvet heter det:

»Jag beklagar min herres iråkade sjukdom, hvars beskaffenhet jag icke circumstantieradt känner. Emellertid lärer m. h. finna att, dess art må vara hvilken som helst, det är ett ömt kallande af den barmhärtige F. i himmelen att återvända i hans hulda famn igen. Ja, käre broder och forne lärjunge, besinna i Jesu allraheligaste namn, att Herren icke kunnat vara nöjd med din framfarna lefnad hvarken såsom präst, hvilken bör vara hjorden till en föresyn i heligt lefverne eller såsom äkta make, hvilken bör lefva med sin hustru i ljufvaste kärlek och enighet. Jag vet dina gärningar och har med sorgligaste deltagande försport, huru ofta du försyndat dig emot din Gud medelst fylleri och ett tyranniskt uppförande emot din af alla högaktade och älskade hustru. Aldrig må du väl föreställa dig att sådana gärningar bestå inför den allsmäktiges domstol. Nu så råder jag dig att, om ännu några stunder till bättring för dig finnas, jag råder dig med en kristlig väns hela uppriktighet att falla Gud till fota snarligen, att med den mest oskrymtade syndaerkänsla och sorg, med den djupaste andens fattigdom framgå till vår gudomliga och evigt tillbedjansvärde frälsare Jesus Kristus, för att i hans allena gällande försoning och rättfärdighet söka din dyrköpta själs rening, helighet och salighet med allvarligaste beslut att härefter tjäna Gud i helig prydning och oaflåtligen vandra i Jesu saliga fotspår, oupphörligen genom daglig bättring utplåna dina förra synder och villfarelser. — Måtte för Jesu förtjänst och förböns skull denna broderliga påminnelse vinna rum i ditt hjärta! Vi hafva inga probabla relationer till hvarandra mer; inga slags intressen hafva satt mig pennan i handen. Du bör finna att endast nit för Guds ära och ömhet för din själ styrt detta mitt företagande. Om det lyckas skall din frälsta själ inför lammets tron tillika med min upphöja vår gudomliga försonare, som ryckte oss utur djupsens nöd, drog oss till sig och skänkte oss af nåd sin salighet. — 20 maj 1805 Nils Sam. Swederus».

Under åren 1805 hade Adamsson två adjunkter: *Erik Wilh. Kihlman* och *Joh. Brodén.* Den förre afsade sig tjänsten frivilligt den 27 okt., hvarefter den senare tjänstgjorde till årets slut. *Joh. Nordvall* kom vid 1806 års början och stannade till fram i maj månad, samt

fick vid sin afresa 1 ½ organistlön jämte en kollekt i anseende till eget välförhållande och fru Adamssons tryckta tillstånd. Nordvall efterträddes först af *Sedvall* och sedan af *Sæbom*. Den senare begärde i lön 50 Rdr banko om året. Fru A., som icke såg sig någon råd att betala denna summa, vände sig till kyrkstämman med begäran om understöd. Vid föredragningen häraf erinrade Hammarström om nödvändigheten af ordning och lugn samt enighet och samdräkt vid denna saks behandling. Till förekommande af mannamån uppmanades församlingens mindre förmögna medlemmar att först yttra sig. Man anmärkte, att församlingen haft föga erkänsla och hugnad af den välvilja, som blifvit visad Adamsson. Därför var man föga benägen att hjälpa honom. J. N. Ericsson utlät sig, att intet bidrag kunde beviljas ur byggnadskassan, utan borde en fördelning ske mellan Adamsson och hans vikarie, så att den senare uppbar den egentliga lönen, den förre innehade bostället jämte andra mindre bestämda inkomster. Kyrkoherden, som fann detta förslag högst olämpligt och för Adamssons bestånd högst menligt, uppläste ett förslag af Cederborgh, som gick ut därpå, att Sæbom skulle uppbära alla inkomsterna, hvaraf Adamsson finge en del, hvarjämte församlingen skulle bidraga till hans bergning med ett par organistlöner. Detta förslag vann allmänt bifall. Äfven Hammarström var icke alldeles obenägen därför. Dock, efter en bedröflig målning af Adamssons förfallna omständigheter, kom han med det förslaget, att adjunkten skulle få sin lön af sacellaniets mindre bestämda inkomster, såsom likstol, afgäld af dagsverken, sportler, detta i motsats till hvad Cederborgh föreslagit; Adamsson den öfriga bestämda lönen. Bristen i adjunktens aflöning skulle fyllas af församlingen. Härtill var man dock föga

benägen. Adjunkten var icke heller belåten med detta förslag, utan tyckte bättre om Cederborghs. Detta blef också till sist antaget, och skulle med anledning häraf ackord upprättas med Adamsson från 1 maj 1807, intill hvilken tid kyrkoherdens förslag skulle följas på försök. Emellertid beviljades 35 Rdr ur byggningskassan till fyllnad i innevarande års lön, med villkor att Adamsson ingick på ackordet.

Vid protokollets justering framställde Hammarström några anmärkningar. Han ansåg det vara mindre hederligt att *tvinga* Adamsson till ackord. Man hade gjort för mycket af fru A:s begäran. Hon ville ha bidrag till adjunktens aflöning. I stället ville man åstadkomma en *lönefördelning,* som gick ut på att A. skulle gå ifrån sin ämbetsgård och sina bestämda inkomster. Ett sådant förfarande var ej förenligt med Adamssons ställning; han var visserligen tjänstledig, men icke afsatt från lönen. Hans moraliska förbättring kunde ock bäst befordras därigenom, att en ömsint prästman, som vistades i hans hus, kunde genom sitt dagliga umgänge samt med foglighet i ord och gärningar föregå och uppmuntra honom. Finge han gå ifrån allt, kunde man frukta att han grepe till ett desperat lefnadssätt och ändamålet med hans tjänstledighet blef icke vunnet.

Sæbom klagade hos biskopen. Där klagade också Adamssons bror Karl, mjölnare vid Skultuna, till sin broders förmån. Följden blef den, att Sæbom flyttade och Sedvall kom igen. 1807 i maj beviljades den senare för den tid han varit Adamssons adjunkt till årets slut 50 Rdr ur byggnadskassan; äfven hugnades han med löftet att vid bröllop och andra sammanträden ihågkommas.

I febr. 1807 kom det förslaget fram att sammanslå pastors- och komministersysslorna, för att församlingen ej

skulle behöfva byta om präster för ofta. Man ville ersätta Adamsson med en fast pastorsadjunkt. Kyrkoherden insåg visserligen, att denna anordning skulle föröka hans inkomster; men påpekade förmånen af att ha en präst framme vid kyrkan. Trodde för resten, att det svårligen skulle låta sig göra att bli af med Adamsson.

I okt. s. å. var det återigen fråga om adjunktens lön, och den tanken framkastades, att Adamsson väl kunde sköta sin tjänst själf. Detta var också hans egen mening; men kyrkoherden ansåg honom inkompetent, särskildt att hålla husförhör och resa i sockenbud. Man stannade vid det beslutet, att A. skulle hålla adjunkten kosten samt församlingen aflöna honom med 50 Rdr. Detta fortgick dock icke så länge. Sedan Sedvall förordnats att från den 1 maj 1809 biträda komminister Thurin i Jernboås, ingick från Domkapitlet en förfrågan, om icke Adamsson själf kunde sköta sin tjänst. Härtill svarade Hammarström, att det var bäst låta prosten undersöka den saken. Prosten *I. L. Vestman* i Nora kom och höll undersökning den 14 maj 1809. Denna gaf vid handen, att Adamsson var alldeles oförmögen att sköta sin syssla. Samtidigt uppgjordes och antogs af alla de närvarande ett förslag till vikariens aflöning. A. skulle bibehållas vid sin ämbetsgård med rätt att själf sköta den samt ansvara för alla dess onera. Vikarien fick åtnjuta all sysslan åtföljande lön tillika med sportler af hvad namn de vara månde, alltsammans beräknadt till 190 Rdr. Själf skulle han då bestå sig kost och husrum. Adamsson gick in på denna fördelning, begärde endast något litet understöd af penningar.

Hans förhoppning att själf få sköta tjänsten gick således om intet. Sedvall skref 1809 den 24 maj från Jernboås, åstundande att få veta, huru det gick med

»installatio pastoris». Det skulle göra honom onaturligt glad att få veta något härom. »Jag tror säkert», säger han, »min gode pastor kan göra sitt ämbete själf, endast han finge komma så långt, på hvilken sak jag alltid tviflat och tviflar. Men se, om min goda pastor omvände sig och blefve människa, så tror jag visst att det skulle stå väl till med hela huset.»

1811 är Sæbom åter v. komminister. Den stackars Adamsson dog 1812 den 20 nov.

Strax efter sin hitkomst sporde Hammarström, att en större skogslott på andra sidan Ljusnarn, snedt emot prästön och öster om St. Orrtjärn, skulle af ålder ha tillhört bostället. Den stora skogsdelningen var nu gjord och nämnda lott fördelad på Grufriset, N. Bergsgården och Finnhyttan. Kartan var dock ännu icke stadfästad, hvilket skedde först den 23 okt. 1800. Hammarström, som var en vaksam natur då det gällde så väl skyldigheter som rättigheter, ingaf till Häradsrätten ett memorial med förfrågan, huru med skogen på västra sidan om sjön förhöll sig. Det svaret erhölls, att ingen orätt drabbat prästbordet, dessutom hade konsistorieombud varit närvarande vid delningen. Därmed lät han sig för tillfället nöja, så mycket mer som några upplysningar rörande skogen ej stodo att finna i några gamla handlingar. Kyrkans gamla inventariebok, som antagligen kunde lämna någon upplysning, var sedan flera år tillbaka borta. 1801 kom boken till rätta och nu tändes hågen hos H. att slå ett slag för återvinnande af den förlorade skogstegen. I sept. 1801 skref han till prosten Swederus och begärde råd, men svaret blef sådant, att han ej därigenom kände sig något vissare i sitt sinne. Så gick en tid. Hammarström, som lifligt intresserade sig för jordbruk,

sökte upprätta Mårtenstorp ur dess lägervall och utvidga ladugården. Fäbodarna på andra sidan Ljusnarn reparerades och gärdesgårdarna däromkring uppstängdes. Så inträffade 1804 att nämndemannen Adler i Myrbo hotade att upprifva gärdesgården mellan ladan och fähuset vid fäbostället. Vidare förmenade han kyrkoherden att reparera skvaltkvarnen vid Orrtjärnsbäcken. Obehaget af den nya skogsdelningen började bli kännbart. Men icke nog med det: 1807 i maj visade grannen Adler ånyo sin »vidrighet» på det viset, att han utestängde kyrkoherdens kreatur från den vanliga lötgången och lät dem svälta i två dagar. Denna förnärmelse synes ha mognat beslutet hos H. att genom process söka återvinna den förlorade skogstegen. Han tänkte möjligen, att detta försök icke skulle utfalla sämre än hans ansökan om att återvinna den till statsverket under titeln »behaglig tids förläning» 1790 indragna kronotionde spannmålen, utgörande 16 tunnor och som drottning Kristina donerat kyrkoherden i Ljusnarsberg till lön (se sid. 122). I anseende till förekommande särskilda omständigheter och såsom en personlig förmån förunnades honom genom bref af den $^{29}/_{10}$ 1804 till Kungl. Kammarkollegium af gunst och nåd att för sin återstående lifstid åtnjuta förmånen af de 16 tunnorna.

I början af 1808 har han en underdånig ansökan till Kungl. Maj:t färdig, hvari han begär *nya fatalier* till utförande af Ljusnarsbergs prästbords rätt i fråga om därifrån bortmistad skog och betesmark. Domkapitlet tillstyrkte på förebragta skäl denna underdåniga ansökan; 1808 den 23 maj föredrogs den i Kungl. Maj:ts nedre justitierevision. Saken kommunicerades Ljusnarsbergs församling, som hade att förklara sig däröfver. Så skedde genom särskilda fullmäktige. Men ansökan afslogs.

Det anförda kan vara nog för att visa att många svårigheter bidrogo till att göra lifvet surt för Erik H. under hans verksamhetstid i Ljusnarsberg.

Vi gå att taga denna verksamhet i litet närmare skärskådande och stanna därvid hälst inför *pastor* Hammarström. Första kyrkrådet under hans tid hölls den 16 nov. 1800[1]) och öppnades med en biblisk förmaning till kyrkrådets medlemmar i anslutning till Apg. 13: 15. Kyrkoherden föreställde angelägenheten af ett väl inrättadt kyrkråd och utbad tillika åt sig och samtliga ledamöter till detta verkets konstitution en god framgång, lycka och välsignelse. Framhöll, att till kyrkrådets åliggande särskildt hörde att tillse det allt, som rörde gudstjänsten, tillgick ordentligt och skickligt samt att en gräns sattes för dårskapen, att ondskans udd måtte brytas, men så att verkan kändes måttligt. Hammarström sökte verkligen att bryta ondskans udd så, att verkan skulle kännas måttligt. Han ville inte bara såra utan hela. Visserligen ser det mången gång ut, som om han blott satte hårdt mot hårdt. Väl kunna vi icke försvara allt hvad han i harm och förtrytelse mången gång yttrat om personliga motståndare. Men skärpan i hans uppträdande måste mätas efter måttet af den ondska, som det gällde att bekämpa. Denna var verkligen stor. Hvad hjälper det att svänga med träsvärd, när man har att kämpa med vilddjur, sådana som fylleri och otukt. I handhafvandet af kyrkotukten var han snarare mild än

---

[1]) Närvarande: bergmästare *Erik Tunelius*, kassör *Lundblad*, sexman *Erik Hindersson*, konstmästar *Adler*, *Ericsson* på Abrahamsgård, inspektor *Hedman*, Högfors, länsman *Floding*, nämndeman *Jan Ersson* i Brattberg, *Henrik Jansson*, Heden, *Anders Jansson*, Sörby, *Jan Andersson*, Blåmansbäcken, samt kyrkovärdarne; sexman *Erik Ersson*, Grufriset, kyrkovärd sedan 1792 och *Sven Lundh*, kyrkovärd sedan 1796.

sträng. Endast två stockstraff förekommo under hans tid. Aldrig är han rädd för att sjunga ut sitt hjärtas mening, och han begagnar sig af hvarje lämpligt tillfälle härtill. Så t. ex. när ett sockenstämmoprotokoll den 2 okt. 1803 skulle justeras — det innehöll bland annat, att organisten Marelius skulle flytta till sockenstugan och församlingen där bistå med nödiga reparationer — gjorde han uttryckligen det förbehåll, att sockenstugan aldrig må göras till någon *krogstuga*, icke heller prästkammaren, utan att, så snart sådant förmärkes, han då får taga sin kammarnyckel själf om händer, äfvenså sockenstugunyckeln, och hoppades, att församlingens värde ledamöter väl måtte inse, huru mycket det skulle gräma en pastor, om han i detta rum skulle se förödelsens styggelse af en hop fyllhundar för sina ögon. — En annan gång, då klagomål blifvit gjorda öfver ungdomens bångstyrighet och våldsbragder, tager han sig anledning att tala om skyldigheten för föräldrar och husbönder att hafva en noga tillsyn, det barn och tjänare hålla sig inne om nätterna samt vakta sig för onda sällskap. — Den veneriska smittan gaf honom tillfälle att tala om nödvändigheten af renlefnad o. s. v.

Ett exempel på hans sätt att hålla kyrkstämma må anföras. Det var i januari 1804. Redan i Morelii tid hade klagats öfver vårdslös och oförsiktig ringning. Man satte plikt på sönderbrutna handstänger och bestämde att skada, som tillfogades klockorna, skulle ersättas af den som vållade skadan. Kyrkvaktaren Löfström fick 1799 i uppdrag att hafva tillsyn öfver ringningen och besörja alla sammanringningar mot en tillökning i lön af 2 Rdr; men förgäfves. Oskicket fortfor. Gudstjänsten uppsköts ibland af brist på ringare; oerfarna ungdomar skickades att ringa, som ej kunde ansvara för någon skadeersätt-

ning. Då beslöts på stämman den 8 jan. 1804, att några jämna och beskedliga karlar (6 till antalet) skulle antagas till ringare, som finge svara icke blott för de vanliga gudstjänstringningarna, utan ock för likringningarna, mot en lön af en organistlön utom de 6 Rdr, som L. uppburit. Vid begrafning under veckan fingo de ackordera med sorgehuset.

Vid protokollets justering vägrade flera att underskrifva beslutet, däribland Henrik Henriksson på V. Born, som förmenade, att det onda kunde afhjälpas därmed, att Löfström fick någon påökning. Ny stämma utlystes till den 22 januari. Hammarström föreställde då de motsträfviga på ett ömt och tillika varsamt sätt både olägenheten och ansvaret så för honom som för församlingen, om den usla tillställningen och oförsiktiga medfarten med klockorna skulle fortfara. Äfven lät han förstå, att, ehvad församlingen ville billiga det eller ej, han i alla fall vore nödsakad vidtaga sådana åtgärder i öfverensstämmelse med gällande föreskrifter, att gudstjänsten i laga ordning kunde börja och klockorna icke taga någon skada.

»*Har aldrig någon klagan blifvit förd öfver ovårdig ringning?* — Visserligen många gånger!»

»*Trodde de då att klockorna ej genom vårdslöshet skulle kunna skadas?*» — »Visst kunde det hända.»

»*Hade det aldrig händt att församlingen och i synnerhet nattvardsgäster måst i kalla vintern vänta ofta hela timmen öfver den lagliga tiden, innan någon sammanringning kunnat ske af brist på ringare?*» — »Därtill kunde man icke neka.»

»*Hvilka ringare hade man hittills nödgats betjäna sig af?*» — »Merändels oförvägna pojkar och drängar, som ej förstått konsten att ringa beskedligt.»

»Insåg man icke då nödvändigheten af att ständigt hafva beskedliga och stadiga män, som därtill för sitt besvär åtnjöte ett skäligt arvode?» — »Detta insåg man väl.»

Så fattades beslutet på nytt och ingen hade nu lust att stiga fram och protestera. Vi se här en ordförande, som visserligen är någonting helt annat än ett eko af de röstägande. Därmed icke sagdt, att han alltid och till hvad pris som helst genomdref sin vilja. Tvärtom, för undvikande af klander och missnöje, lät han ofta församlingen få sin vilja fram, och man märker särskildt det vackra bemödandet i hans regemente, att låta de små komma till sin rätt.

På alla områden märka vi spår af hans ordnande, verksamma ande. *Skolväsendet, fattigvården, kommunaltaxeringen, landtvärnet, spannmålsbristen, brännvinsbevillningen, extra roteringen, förstärkningsmanskapet* m. m. påkallade hans omsorg och medverkan. Såsom bevis på, huru upptagen han var af allmänna angelägenheter, kan anföras, att under åren maj 1800—1805 höllos 72 sockenstämmor, af hvilka de flesta eller 18 stycken kommo på året 1801.

Sin uppfattning af *husförhören* har han uttalat i efterföljande tänkvärda ord. »Åhörarne äro väl så beskedliga att de villigt och gärna höra den himmelska sanningen i kyrkan, men vilja icke höra densamma i huset och i sina samkväm. Uti kyrkan äro de vana vid det. När man hörer där, att Gud icke är den Gud, hvilken ett ogudaktigt väsen behagar, den där ond är, blir icke för honom, så slipper man göra tillämpningen däraf på sig själf och på sitt eget onda och fördärfvade hjärta. Man har då tillfälle att skjuta tillämpningen ifrån sig på andra: det är icke mig prästen menar; det är några andra, fast värre än jag, som nu få lof att taga

åt sig. Men så gäller det, kommer läraren hem i huset med någon kraftig och hälsosam sanning, kommer någon Natan och gör den tillämpningen på den köttslige och säkre syndaren och säger: du är den samme mannen, du är den ogudaktige, hvars missgärning Gud icke behagar och som skulle pressa tàrar ur din frälsares ögon, därest han ännu vore i sin förnedring — o, se detta vore ett hårdt tal, en för allvarsam sanning, som ginge för strängt på syndalusten, och sådant tål syndaren visserligen icke att höra. Fruktansvärdt därför, att det icke något synnerligt uträttas i kyrkan med våra många predikningar, innan man, om jag så får säga, intvingar sanningen och religionen i de enskilda husen och samkvämen.»

Hvad han var som *predikant* kan man redan sluta sig till af de två predikningar, som höra till hans litterära kvarlåtenskap. »Det var en tid, säger han, då Kristi tjänare hade en önsklig välsignelse af sitt arbete genom syndares omvändelse och öfvergång från mörker till ljus, från satans makt till Gud; men nu är det icke så. Nu för tiden måste nitiska och trogna Herrens präster, efter allt sitt arbete och sedan de förtärt både sin hälsa och sina krafter, gå tillbaka till Gud och med bittra tårar klaga: Herre, ho tror vår predikan?» — H. kan räknas till de *nitiske* och *trogne Herrens präster.* Han är i besittning af en originell ande och ett brinnande hjärta, det senare en frukt af nåden, det förra af naturen. Hans tal är stundom vasst som en syl, men det är icke den kalla moraliska öfverlägsenheten, som stinger, utan det blödande hjärtat, som sörjer öfver syndens vederstygglighet, något af det bedjande sinne, som t. ex. uttalar sig så här: »Evige förbarmare, du som icke allenast alltid har haft ett medlidsamt hjärta öfver allt hvad människa heter, utan ock nu i denna stund ömmar för hvarje

dyrköpt själ, som i sitt oförstånd hatar tuktan och kastar ditt ord bakom sig; vi hafva ingen annan råd än med våra böner och suckningar klappa på ditt fadershjärta samt innerligen ropa till dig om nåd och förbarmande. Tillstäd icke satan att han får taga bort ifrån vår mun och vårt hjärta sanningens ord, låt det icke bli fruktlöst utsådt, men varda välsignadt till lärdom, tröst och evig salighet». — Hans språk är åskådligt och personligt. Exempel: »När människan kommer upp till Herrens hus mera för utvärtes sken till gudaktighet än för att höra Herrens ord, så inställer sig ock satan med henne för att inskjuta hos henne främmande tankar, föra henne på andra ämnen, förtaga uppmärksamheten, förblinda förståndet, förhärda hjärtat än mer genom syndens bedragelse. Han skaffar henne till den ändan en annan vid sidan, som är af samma sinnelag, han inbillar dem båda, att prästen ej syftar med sin predikan på dem, utan på någan annan, och om de sätta något åsido denna gången, så kunna de taga igen skadan vid ett annat tillfälle. Detta kan ock satan vara ganska nöjd med, emedan deras bättring blifver på detta sätt uppskjuten från den ena tiden till den andra, tills de ändtligen måste genom döden förbyta tiden i en osalig och förbannad evighet. Skulle emellertid emot förmodan något Guds ord råka att insmyga sig i hjärtat, så är han strax färdig att åter göra det fruktlöst därigenom, att han uppväcker förakt för läraren samt misstanke till ordet och tvifvelsmål antingen om ordets sanning eller om vissa skriftens språk böra så strängt uttydas, hvaraf syndaren äfven får tillfälle att vränga och förtyda Guds ord efter som hans köttsliga sinne vill hafva samt slå ifrån sig allt som kunde lända honom till bättring.»

En god föreställning om hans *sant pvästerliga sinne* får man af den brefväxling, som fördes mellan honom och kyrkoherden i Ramsberg *J. Asplund* rörande beredelsen af den dödsdömde Jan Jansson från Löfåsen i Ramsberg. Landshöfdingen skref till kyrkoherden i N. Kopparberget såsom »fångens forne själasörjare», att då fången dagen före afrättningsdagen den 20 okt. 1802 anlände till Laxbro gästgifvaregård, där vara honom till mötes samt sedan, biträdd af slottspredikanten Rundberg följa honom till afrättsplatsen. Detta landshöfdingens bref sände Hammarström till pastor i Ramsberg såsom fångens rätte själasörjare. Kyrkoherde Asplund återsände brefvet jämte följande skrifvelse:

»Min Kste Broder. — Jag hoppas och beder att min bror icke anser för undskyllan att jag återsänder inneliggande bref. Adressen till Kopparberget är därpå alldeles riktig. Bror har trott innehållet visa, att det tillhörde prästerskapet i Ramsberg, förmodligen af det skäl, att där influtit orden: »såsom hans forne själasörjare»; men det har skett »per errorem». K. Resol. på prästerskapets besvär af den 22 okt. 1723, Wilskman pag. 403 art. *Lifsfånge* visa tydeligen, hvem brefvet tillhörer. Ratio legis (lagens mening) är säkert den, att om någon af våra åhörare, det Gud nådeligen afvände, beginge ett brott i Skåne och skulle där exeqveras, kunde det icke blifva vår förbindelse att resa dit. Vid min varelse i Örebro förl. torsdag, frågade jag landshöfdingen härom. Han var med mig af samma tanke, hälst författningen är klar och erbjöd sig att till min Bror låta afgå ett iteratum (förnyad skrifvelse) i detta ämne, det jag dock försäkrade icke vara nödigt, emedan vi såsom grannar, ämbetskamrater och vänner med hvarandra icke kunna få någon dispyt, utan jag ansåg det vara nog att återsända brefvet till min K. Bror. Ohjälpsam är jag icke, än mindre ogin; men jag hoppas Bror icke anser underligt, att jag söker undgå detta bedröfliga göromål när jag kan, så mycket mer som jag nu vet att det öfverlämnas i dens händer, som hafver däruti en erfarenhet, den jag icke äger. Icke desto mindre och i synnerhet som jag knappt tror att fångpredikanten kommer med i anseende till tvänne

andra fångar, som han har under beredelse, vill jag icke undandraga mig att vara bror till något biträde, om Bror det önskar. Bror erbjöd mig det benäget, då han trodde att skyldigheten ålåg mig. Det är billigt att jag gör detsamma och jag är därtill villig, allenast jag af Bror får några ord härom» . . . .

Från Hammarström ingick ett så lydande svar:

»Nu borde jag, om jag nändes för Brors skull och om jag vore nog elak för att vilja störa den trefna friden, som är och bör vara präster och oss såsom vänner i synnerhet emellan, icke allenast banna upp Bror på ett rasande vis, utan ock därom skrifva både till landsh. ämb. och konsist. samt söka uppröra himmel och jord, såsom de trätgirige och grymme i världen gärna vilja hafvat; men det vill jag icke.

Likväl, och på det Bror icke måtte hålla sig själf för allt för mycket klok och mig för alldeles dum och enfaldig, får jag lof att åtminstone med något besvara Brors ärade af den 6:te dennes, som jag menar är den första af Brors hand, sedan vi blefvo grannar. Är det härigenom och på sådant sätt, som Bror vill börja och hålla grannsämja, så måste jag önska lycka till god fortsättning, och då faller det af sig själft, att den som vill sjunga lagar alltid till visor, och jag har då icke att vänta mig frid längre än min granne vill. Det första jag nu vill säga är angående olyckan med Eneström, som är så hisklig, att man väl må fasa att blott tänka därpå. Gud styre alla våra företag och låte vår tid ej en gång befläckas med nämnandet mera af så grofva laster. Måtte vi ock betänka, att rötterna, hvarifrån så mycket ondt kan åstadkommas, äro långt värre och att högmodighet, köttsligt sinne, hat, afund, hämdgirighet och öfverhufvud brist på kärlek till Gud och nästan ligga alltid till grund och äro Gudi en styggelse. Hvar missgärningen skedde, kan nu göra oss lika mycket; men att den både *in sensu biblico* och *morali* mer kan sägas vara föröfvad uti Ramsbergs församl. än uti Kopparberg, det lärer Bror såsom präst icke kunna neka. I Ramsberg bodde både mördaren och den mördade, där uppgjordes själfva mordanstalterna, där laddades äfven själfva mordskotten. Att mordet icke heller skedde i själfva Kopparbergssocken utan uppå själfva råskillnaden emellan Kopparb. och Ramshyttan, är så allmänt erkändt, att ock på själfva notifikationskortet om Eneströms död står med uttryckliga ord, att den

timade i Ramsbergs socken. Men om kanhända det också har skett »per errorem», låtom oss ponera en annan kasus alldeles lika med denna. Om händelsen timat ett stenkast vid pass längre (in) uti Ramsbergs socken och några af mina socknebor därför varit skyldige att gå till döden, hvad skulle Bror då tänkt om mig, som deras pastor, om jag kommit och kallat det en ratis legis: de höra icke mig till, de höra pastor i R. till, för det att gärningen är där gjord.

För en ömsint församlingsherde och väktare, är väl det det ömmaste, som någonsin kan förefalla, att följa någon af sina ombetrodda får till slaktbänken; men har han det ringaste samvete hos sig, så följer han dem likväl med sin ömma vård i det yttersta, på det att öfverherden måtte vinna sin ära och han själf inom sig äga den tillfredsställelsen, att såsom ett redskap i Guds hand hafva räddat den i timlig måtto olycklige från den eviga döden. Åtminstone skulle jag för min del blygas att vara pastor cch därtill med uti min bästa vigör, om jag skulle söka afskudda en så öm skyldighet ifrån mig in uppå en främmande, som hvarken känner mina får, ej heller de känna honom.

Jag medgifver ock, efter Bror vill så ha det, att om någon af våra åhörare fore utom länet eller eljest på längre afstånd, exempelvis till Skåne och beginge där ett sådant brott, kunde det icke blifva vår skyldighet att resa dit. Därför är ock vanligt, att man plägar rekommendera sina resande hos prästerskapet på den ort, där de komma att vistas, i fall deras själavård under bortovaron skulle betarfvas; då nekar ej heller jag, att det af Bror åberopade lagens rum är både billigt och hit lämpligt. Ville Bror eftersinna detta, så blifver den åberopade *ratio legis* i förevarande fall åter så svag, att svagare knappt kan gifvas. Följa vi blott kärlekslagen, vänskapslagen och i synnerhet samvetslagen; så behöfva vi icke glöta så mycket i Wilskman efter sådana hål att krypa uti, som Bror nu gjort.

Hvad för ett resultat dessa anmärkningar nu hos K. B. åstadkomma, antingen ogunst och vrede eller ledsnad och bättre eftersinnande, är jag väl oviss om, och det skall göra mig lika mycket. Jag är icke kall och känslolös i så viktiga saker som denna. Jag har druckit ut några sådana bittra kalkar förut[1])

---

[1]) Ett år i Falun hade han 3 missgärningsmän att bereda till döden.

och jag kan väl genom Guds nåd stå ut med att dricka ut denna på köpet; men jag är svag till hälsan och mina ämbetsbröder äro oförfarna; om något oförmodadt ledsamt händer, rår jag således icke för det. — Ville Bror vara mig till mötes och åtminstone tänka på skriftermålet, så vore det fägnesamt; eller, om Bror själf är förhindrad, men låter magister G. komma, som förr har varit med vid slika tillfällen, så är jag äfven nöjd. En fångpräst bör aldrig lämnas ensam, utan att hafva någon att rådas med, om något mindre behagligt förekommer».

Slottspredikanten Rundberg var icke med vid afrättningen. »Det skulle annars», säger han »hafva gladt honom, att få göra denna resa till att vinna en lycklig bekantskap med Hammarström, hvilken han hört berömmas för ett upplyst nit för Guds ära och de anförtrodda själarna.

Mot slutet af 1812 aftogo synbart Erik Hammarströms redan förut strängt medtagna krafter. Den sista sockenstämman han själf ledde, hölls den 4 okt. 1812 och rörde ett ämne, som snart sagdt stod på dagordningen under hela den tid han här verkade: spannmålsbristen. Stilen i protokollet är ännu redig; men den flitiga handen blef snart oförmögen att sköta pennan. Sista stämman under hans tid hölls 2 maj 1813 i närvaro af landshöfdingen. Därefter förekomma flera rena blad i protokollsboken. Det är tomrum där, tomrum i församlingen, tomrum i familjen. Han låg länge sjuk. Antagligen var det af magkräfta, som han dog den 21 maj 1813. Vi ha ingen anledning att tro det döden här var ovälkommen. Redan 1805 påträffa vi följande anteckning af hans hand: »Sådant är tillståndet i denna församling, i hvilket H. behagat insätta mig till en ringa lärare och tröstar jag mig i hoppet, att min mödas och arbetes dagar snart måtte hafva en ända».

Liket bisattes den 27 maj, hvarefter jordfästningen skedde den 13 juli af kyrkoherden *Arnberg* i Ramsberg, en landsman till Hammarström, född såsom han i St. Tuna († 1815). Själf hade han uttalat den önskan att jordas vid sidan om sin måg, bergsgevaldigern *Johan Nylén*, 6 alnar från altaret österut; men han nedsattes i prästgrafven. Där stodo nu sörjande, förutom änkan *Sara Margreta Todenius*, fyra söner, en dotter, måg och två dottersöner. Sonen Gustaf säger om honom, att han i den husliga sammanlefnaden var en god och trofast make, en huld och ömsint fader, en from husbonde, en redlig och hjälpsam släkting. I umgänget var han förtrolig och glad; älskade dock mest ensligheten, där en ansenlig boksamling skänkte honom tillfredsställelse.

Dottern *Anna Elisabet* blef 1805 gift med bergsgevaldigern Joh. Nylén, af gammal finnsläkt från S. Hörken samt bror till Erik Matsson i Stråtgården. Nylén bodde vid N. Vägen och afled 1809, endast 31 år gammal. »Han ägde alla de egenskaper, som skulle ha gjort honom älskad och ansedd äfven uti en högre krets. Ärbarhet och heder styrde alla hans tänkesätt och gärningar». Pastorsadjunkten *And. Ramqvist* från Tallbacken i Ramsberg och farbroder åt »Lutpojkarne», var i flera år Hammarströms biträde, men blef svagsint, såsom det påstås af olycklig kärlek till Elisabet Hammarström och dog till sist såsom mjölnare i Götlunda. — Af Hammarströms söner synes endast den yngste, *Erik Gustaf*, ha ärft något af faderns rika begåfning, men tyvärr också hans kroppsliga svaghet. Han ordnade och förökade faderns *samlingar*, utgaf en beskrifning öfver Ljusnarsberg, som vann pris af Hushållnings-Sällskapet i Örebro. Hans gradualdisputation handlade »Om Grythyttan». — Sonen *Lars Erik* blef först komminister i Ljusnarsberg

och sedan i Badelunda. Omtalas såsom en skicklig och god jordbrukare: också ett arf ifrån fadern.

Änkefru Hammarström afled hos sonen i Ljusnarsbergs komministergård 1818, samma år som dottern Elisabet.

Ingen grafvård på Ljusnarsbergs kyrkogård utmärker den plats, där Erik Hammarströms ben hvila. Man kan icke ens med bestämdhet utpeka rummet; och dock kunde han lika väl som mången annan ha förtjänat ett monument. Dessa blad vilja förebygga att det icke går lika illa med hans *minne.* De vilja utpeka den plats Erik Hammarström bör intaga bland Ljusnarsbergs gamla minnen såsom en *hedersplats,* att efterföljande släkten må lära att taga af sig hatten för namnet. Mången har varit högre begåfvad, men icke många ha så väl användt sina pund. Större dygder torde ock kunna uppvisas hos både en och annan; men E. H. var med sina fel en verklig *karaktär.* Detta förklarar det inflytande han hade öfver sin samtid och den aktning han åtnjöt äfven af sina motståndare.

Titelbilden ofvan denna uppsats framställer Erik Hammarströms bokägaremärke, ett s. k. *Exlibris.* Detta låter oss förstå att E. H. var icke blott bokälskare utan äfven innehafvare af en betydande boksamling.

Stamtafla öfver släkten Hammarström från Dalarne.[1])

I. *Präst Erik Ersson,* bergsman vid Prästhyttan i Hedemora landsförsamling.

---

[1]) Den som åstundar närmare upplysningar om släkten Hammarström, hänvisas till ett arbete med titel: »*Kultur- och personhist. anteckningar*» af kapten Oskar Fr, Strokirk, 2:a delen. Örebro 1918.

II. *Erik Hammarström,* f. 1710, d. 1750, klockare i Stora Tuna i Dalarne. Två söner: Andreas och Erik.

III 1. *Eric Hammarström,* f. 1750, d. 1813, kyrkoherde i Ljusnarsberg. En son afled i späda år. Barn: 1 Lars Erik, f. 1782, d. 1882, komminister i Badelunda, hans barn: Erik Adolf, f. 1817, d. 1842, ogift — Per Magnus, f. 1823, d. 1878, landtbrukare, hans son Adolf, f. 1857, d. 1904, ogift; 2 Anders Petter, f. 1785, d. 1839, ogift — 3 Carl Johan, f. 1788, d. 1830, komminister i Kungsåra, dotter Maria Elisabeth, f. 1823, d. 1862, ogift; — 4 Erik Gustaf, f. 1790, d. 1821, ogift, kollega i Västerås.

III 2. *Andreas Hammarström,* f. 1734, d. 1816, prost i Bjursås i Dalarne. Barn: *Anders Gustaf,* f. 1771 (Se nedan) — 2 Johan Olof, f. 1780, d. 1820, kollega i Falun, hans son Anders, f. 1817, d. 1875, provinsialläkare i Närke, bosatt i Örebro, ogift — 3 Karl Erik, f. 1790, d. 1818, v. pastor i Bjursås, ogift.

IV. *Anders Gustaf Hammarström,* f. 1771, d. 1843, kyrkoherde i Norberg. Barn: 1 Anders August, f. 1811, d. 1892, komminister i Gagnef — 2 Josef Adam, f. 1816, d. 1874, ogift, kontorschef — 3 *Yngve Teodor,* f. 1818 — 4 Ernst Lennart, f. 1821, d. 1889, kyrkoherde i Ljusnarsberg, hans barn: Gustaf Lennart, f. 1857, kemist i Philadelphia, U. S. A., Ernst Fredrik, f. 1867, civiling. i Örebro; — 5 Titus Edgard Rikard, f. 1823, d. 1889, köpman i Finland, hans barn: Arthur Eugen, f. 1861, d. 1896, stationsinspektor i Finland, Rudolf Edvard, f. 1863, lektor i Wasa, Hjalmar, f. 1864, d. 1865; — 6 Evald Benjamin, f. 1823, d. 1873, stationsinspektor i Engelsberg.

V. *Yngve Teodor Hammarström,* f. 1818, d. 1898, bosatt i Åbo. Barn: 1 *Ernst Georg,* f. 1855, sjöman — 2 Ludvig Teodor, f. 1856, grosshandl. i Åbo, hans son Magnus, f. 1893, fil. stud.; — 3 Axel Henrik, f. 1859, köpman i Oakland, U. S. A. — 4 Hans Adam, f. 1859, tullförvalt. i Wasa, ryskt hofråd, hans barn: Sven Albert, f. 1891, Bengt, f. 1907.

Tillägg: Öfversikt af årsväxten och sädespriserna åren 1774—1801.

År	Årsväxtens beskaffenhet	Pris å			Anmärkningar
		råg	korn	hafre	
1774	Ganska härlig	60 dr	50 dr	30 dr	
1775	Medelmåttig	42 »	42 »	21 »	
1776	Höstsäden tunn, vårsäden ymnigare, gräsväxten ganska härlig	60 »	60 »	30 »	
1777	Mycket härlig	3 rdr	3 rdr	1: 32	
1778	Sädesväxten medelmåttig, gräsväxten 1/3 mindre än förra året				
1779	Höstsäden god, hafren skadad af torka, likaså täkter och hårdvall	3: 16	3: 0	1: 32	Blid vinter, lång vårfrost, het sommar.
1780	Ganska ymnig på ängar, sämre på åkrar	3: 8	2: 40	2: 0	
1781	Ganska svag	3: 16 à 4: 0		1:32 à 2	Torr sommar.
1782	Ymnig, men skadad af regn	4: 24	4: 24	2: 12	Mycket väta under höanden till emot slutet af skördanden.
1783	Ganska vacker, utom rågsädet	högst 4: 0		2: 0	
1784	Ganska vacker	» »		2: 0	Hela vintern urväder och mycket snö; våren kall och torr; sommaren våt och fruktsam.
1785	Mindre gifvande	3: 16 á 3: 32		2: 0	Skyfall den 22 augusti.
1786	» »	4: 16	4: 16	2: 8	
1787	Ganska vacker	4: 16	4: 16	2: 16	
1788	Mindre gifvande	4: 0	4: 0	2: 0	Torr sommar.

År	Årsväxtens beskaffenhet	Pris å			Anmärkningar
		råg	korn	hafre	
1789	Ymnig	4: 0	4: 0	2: 16	Fjällråttor synliga om hösten.
1790	»	4: 32	4: 32	2: 16	Blid och bar vinter.
1791	»	4: 16	4: 16	2: 0	
1792	»	3: 32	3: 32	2: 0	
1793	Mindre gifvande	4: 24	4: 24	2: 16	
1794	Ymnig	5: 0	5: 0	2: 32	
1795	Mindre gifvande än föregående år	5: 16	5: 16	2: 16	Kall och svår vår, hösten vacker.
1796	Ymnig	5: 16	5: 16	2: 16	
1797	Någorlunda ymnig	5: 0	5: 0	2: 32	
1898	Ganska klen	5: 32	5: 32	3: 16	Torr sommar.
1799	Tämligen vacker	9 á 10	9 à 10	3 à 3½	Svårt bergningsväder.
1800	Medelmåttig	11 à 12		5	
1801	Någorlunda berglig	12 à 13	9 à 10		

Tillägg: Tabell öfver antalet födda och döda samt folkmängden i Ljusnarsberg åren 1671—1890.

Under femårsperioden	I medeltal		Farsoter	Folknummer		
	födda	döda		år	mank. kvink.	s:ma
1671—1675	65					
1676—1680	54	28				
1681—1685	66	21				
1686—1690	57	31				
1691—1695	68	41				
1696—1700	63	85				
1701—1705	83	46				
1706—1710	65	55				
1711—1715	95	44				
1716—1720	93	63				
1721—1725	100	46				
1726—1730	104	60				
1731—1735	116	67				
1736—1740	709	98				
1741—1745	113	111				
				1749	1553 1615	3168
1746—1750	130	77	1750 rödsot	1750	1538 1572	3110
1751—1755	144	87		1751	1616 1648	3264
				1754	1521 1614	3135
1756—1760	137	87		1757	1651 1816	3467
1761—1765	145	101	1761 hetsig sjukdom, brännsjuka 1763 koppor	1763	1723 1861	3584
1766—1770	126	74	1768, 69 koppor	1766	1803 1944	3747
				1769	1643 1793	3436
1771—1775	115	124	1772, 73 rödsöt	1772	1607 1855	3462

Under femårsperioden	I medeltal		Farsoter	Folknummer		
	födda	döda		år	mank. kvink.	s:ma
				1775	1572 1824	3396
1776—1780	130	68		1780	1732 1946	3678
1781—1785	133	87		1785	1815 2067	3882
1786—1790	150	91	1789 koppor	1790	1926 2218	4144
1791—1795	161	85	1793 koppor och mässling	1795	2056 2351	4407
1796—1800	163	110	1796, 1800 koppor, mässling	1800	1934 2131	4065
1801—1805	151	95.		1805	2013 2160	4173
1806 - 1810	158	154	1809 rödsot	1810	1835 1995	3830
1811—1815	172	95		1815	1885 2088	3973
1816—1820	162	107	1818, 19 rödsot	1820	2064 2222	4286
1821—1825	191	110	1824 rödsot	1825	2358 2456	4814
1826 - 1830	202	92		1830	2663 2767	5430
				1840		5596
				1850		6531
				1860		7312
				1870		7688
				1880		9311
				1890		9701

Tillägg: **Finsk ord- och namnlista**[1]).

a) Namn på ställen.

Akonyti (Akka nittu = käringslottern), en sloge vid Rickenstorp.
Halminim (Halminiem = Rågfallsudden), en udde i N. Hörken.
Iva Max, ett berg.
Kajkalambi (Lambi = tjärn), ett ställe norrut i Socknen, säger Östmark.
Laidenäs, en udde i Yxsjön, som säges vara uppkallad efter en vid namn *Laiden*.
Lamimack (Lamimaki = Snöberg), finskt namn på *Rickenstorp*.
Lami-tjärn (Lamb = tjärn), namn på *Örtjärn* (Öhrekiern).
Maljo-Max, ett berg till läget obekant.
Mansikast, slog vid Svarttjärn.
Mattera Porru, ett bäckskval, som flyter ned i Hörken.
Möttenes, holmen vid Grillses i N. Hörken.
Paljakatorp, namn på *Svarttjärn*.
Perrabacken vid Silfverhyttan.
Porkanäs, en sloge vid Hörken.
Ritanimi (Rita niemi = processudden), en udde i N. Hörken, nu Vargudden.
Ronkafallet } Dessa namn på bråtar och berg förekomma äfven
Räiski-bergen } i Värmlands finnskogar.
Silma Lam (ödetjärn).
Vaita-nyti (Wäihto Nittu = bytslottern) en sloge i Yxsjön.
Ärakokos, ett kärr nedanför Ufberget.

---

[1]) Utgifvaren vill naturligtvis icke ansvara för att alla orden äro rätt uppfattade och uttryckta. För deras tolkning har han rådfrågat en finsk man från S. Finnskoga i Värmland, *Henrik Hansson Rögden*, som välvilligt lämnat sitt biträde.

b) **Namn på personer.**

Candalainen, Kiliponen, Lommiennen, gamla släktnamn. Pitkä Joakoj, Lång Jakob; Kelkanotti eller Kelkanuti, Kälkknut. Osmi, släktnamn i S. Hörken; Verre (Werdä = blod). Puvinen 1635; Mats Nurinen, Rälln 1639; Erik Hyllan 1640; Mats Karoinen, N. Hörken 1641; Tomas Veisen 1640; Anders Nilsson Karilainen 1643; Hinrik Kumiren 1648; Mats Kymenen 1648; Hans Kyrolainen 1640; Påfvel Kämpanen 1642; Tomas Jonainen 1648; Tyvinen 1637; Täppelein 1652; Mats Rompoinen, N. Hörken 1647; Hinrik Karienen 1649; Per Mattenen l. Myttenen 1643; Göran Nytt-Knä, Elfhöjden 1684.

PRIS PR EXEMPLAR:

för subskribenter, med kartan	**Kr.**	**6.50**
utan kartan	„	**5.50**
för icke subskribenter, med kartan	„	**10.00**
utan kartan	„	**8.00**

FALU NYA BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG, FALUN 1918

NYA KOPPARBERGS
BERGSLAG
i
ÖREBRO
HÖFDINGDÖME.
1804.
STORA KOPPARBERGS HÖFDINGDÖME
GRAN
GÅRDES SOCKEN
NORRA HORKEN
HORKEN
SÖDRA HORKEN
NORRBÄRKES S:N
SILFVERVERKS
STORA AFLANGEN
SIMMELSJÖN
BREDSJÖ RECOGN. SKOG
HÖGFORS
BLYHYTTAN
STÅLLDALS
HELLEFORS SOCKEN
ALLMÄNNINGEN
KROKTJERNS
ELLER
Ö. ALLMÄNNINGEN
HYTTELAG
KOPPARBERGS
HEDS
JULSJÖ SOCKEN
SALBO HYTTE SKOG
HYTTELAG
NORRSJÖN
RAMSBERGS SOCKEN
LINDES SOCKEN
Wintermåssen
Mil
Sam. Anderson. sc.